

त्यो गतिष्ठय दीर्घकाय दानव आपनो चिउंटोले पृथिवीलाई तथा माथिल्लो ओठले रङ्गलाई टाँसेर आकास समान गभीर हुन्छ, सर्पको समान हरलाहरो चिप्रो तथा मृत्युको समान बराल दाहले जस्तै त्रिलोकलाई निम्नलागे छैँ आपनो पाद-ग्रहारेले पृथ्वी चर्काउँदै तथा सबल बेगले वर्षातहरूलाई यता-उता धक्काउँदै इन्द्रको नगीचै पुग्यो र बाहन पेराएन भनेत सिनलाई यस प्रकार निशितियो जस्तै कुनै ठूलो बलवान् अङ्गिर हात्तीलाई हलकक मिल्दछ । यस प्रकार इन्द्रलाई वृत्रासुरको मुखमिव परेका देखेर प्रजापतिहरू र महर्षिहरू उल्लित सबै देवता अति दुःखित भएर 'हा वष्ट ! हा वष्ट !' भन्दै करुणापूर्ण स्वरमा श्रावण लागे ॥२७-३०॥ तर पिबुन् भगवान्को योग तथा मायाको प्रभावले सुरक्षित रहनाले गर्दा देवराज

वक्रत्रेण लेलितोव्यणजिह्वया ॥ २७ ॥ दंष्ट्राभिः कालकल्पाभिर्प्रसन्निव जगत्त्रयम् ॥ आतिमात्रमहाकाय आक्षिपंस्तरमा गिरीन् ॥ २८ ॥ गिरि-
राट् पादचारीव पद्मधां निर्जरयन्महीम् ॥ जग्रास स समासाद्य वज्रिणं सहबाहनम् ॥ २९ ॥ महावीर्यो महासर्प इव द्विपम् ॥ वृत्रप्रस्तं
तमालक्ष्य सप्रजापतयः सुराः ॥ हा कष्टमिति निर्विण्णाश्चक्रुः समहर्षयः ॥ ३० ॥ निगीणोऽप्यसुरेन्द्रेण न ममारोदरं गतः ॥ महापुरुषमन्त्रदो
योगमायाबलेन च ॥ ३१ ॥ भित्त्वा वज्रेण तत्कुक्षिं निष्क्रम्य बलमिद्विभु ॥ उच्चकर्त शिरः शत्रोगरभृद्धमिवोजसा ॥ ३२ ॥ वज्रस्तु तत्कन्धर-
माशुवेगः कृन्तन्ममन्तात्परिवर्तमानः ॥ न्यपातयत्तावदहर्माणेन यो ज्योतिषाभ्यने वार्त्रहतये ॥ ३३ ॥ तदा च खे दुन्दुभ्यो विनेदुर्गन्धर्वसिद्धाः
समहर्षिसङ्घाः ॥ वार्त्रघ्नलिङ्गेस्तमभिष्टुवाना मन्त्रैर्मदा कुसुमैरभ्यवर्षन् ॥ ३४ ॥ वृत्रस्य देहान्निष्क्रान्तमात्मज्योतिरिन्दम् ॥ पश्यतां सर्वलोकाना-

वृत्रासुरले निलेशलि त्यसको फेटमा पुगेर पनि इन्द्र मरेनन् जीवितै रहे ॥३१॥ त्यसपछि सामर्थ्यवान् सुरराज आफ्नो वज्रले त्यसको पेट फोरेर बाहिर निस्केर आए र उनले ठूलो बेगले आफ्नो शत्रुको पर्वत समान जस्तो छिर फाटिदिए ॥३२॥ खर्प आदि व्रह्मको उत्तरापण-दक्षिणायनरूपिणी गतिमा छति समय लाग्दछ, यति नै दिन वर्षात छ गहीनामा भुव-वक्को योग्य उपस्थित भएपछि चारैतिर घुमेर फाट्दै त्यस तीव्र वेगवान् बलले त्यसको सरतहरूलाई भूमिमा 'फर्का'दियो ॥३३॥ त्यसै बलत आकाशमा दुन्दुभी वजनलागे र महर्षिगण सहित सिद्ध, गन्धर्वले वृत्रहन्ता इन्द्रको पराक्रमबलक घनहरूले स्तुति गरे र तिनको अतपचारले कृतज्ञ हुँदै इन्द्रमाथि पुष्प-वर्षा गर्नलागे ॥३४॥ हे शत्रुदमन राजन् ! उता वृत्रासुरको शरीरबाट

उद्धातः स उपकार वर्धनः—बौरा छुट्टैरुप भोकाबाई अन्न दिने गर्दथ्यो र जो पनि आने हाउलो, किनकि बाष्प अथवा हेनर तथा पात्र कुण्डको विचार गरेर दान दिनुपर्दछ । तब दान दिने बेलामा अतृप्त गभीर सम्बन्धो र वलतिर रैरिदुम्बो । एक दिन जुनै महात्मा आए । तिनले भने—'गर्वाको मुख तल र भ्रमन एउट्ट । तिम्रो त पुण्य गर्दछो । अझ किन मुख तलपार्छौ ?' एउटापल्लो भयो—'यो सबै ईश्वरको महिमा हो । जन्नादि ईश्वरकै हुन्, म पनि ईश्वरकै हुँ, तिम्रि बाष्क मेरो कहनी गर्दछन्, त्यसै निमित्त म लाज माग्छु । म त बौद्धा कापाप भन्धारी भए हुँ । यदि म कमरै ठेठको घण्टा दाग लगाउँ, भने मलाई पाप लाग्दछ रकु परमात्माको इतिमा म गर्वी पर्छु, अनि माथिभर कठपौ हुने छुल्लु । बाष्क मेरो बहर्वा अन्न आदि हरेर मेरो उपाहार मान्दछन्, जो उचित दाहदन्, जो उचित बोर्दैन । सब तिनको मैले नै उपकार मान्छु पर्थछ किनकि जो मेरो अर आण्डर मलाई पर्ने कुलौट्छ र पाप रता गर्दछ । यस कारण म तिनीहरू तिर हुने छुल्लु ।' एउटापल्लो भयो तिनको बानेर महात्मा निकै बलन भए र दान खाएर गए ।

निष्कण्डो ज्योतिर् मयं जनाको माधुन्ये सर्वलोकातीत भगवान्को धरुणमा गण्ड धिनीन भयो ॥३५॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पष्ठस्कन्धे नेपाली भाषाटीकायां द्वादशोऽध्यायः ॥१२॥ (देवराज इन्द्रमार्गिष्ठ आक्रमण)—ह्य देवजी मन्दछन्—हे दानो राजा परीक्षित ! त्वात्तु मारिणपति इन्द्र बाहेक लोकपालभैरव तीनै लोकमन्तावधुन्य र आनन्द-विमल मय ॥१॥ त्यो युद्ध सधिपति देवता, ऋषि, विष्णु, देव्य तथा देवताका सबै अनुचर सबै जना, जिन तथा इन्द्रादि जोपाल आपना-आपना जोषहरूमा प्रस्थान गरे ॥२॥ पति कथा सुनिकेर राजा परीक्षितले सोचे—हे महाभुने ! इन्द्रको अन्तोपरी वारण जान्ने भरो प्रबल हुन्छा छ । जुन इन्द्रादिको कथले सबै देवताहरूलाई अपार आनन्द भयो, त्यसले इन्द्र किन दुःखी मय ? ॥३॥ श्रीशुभदेवजी मन्नुहुन्छ—हे राजन् ! जब इन्द्रादिको पराक्रमले पृथ्वा प्राप्त देवता तथा मरुतिहरूले स्वयंको बच गर्नका लागि प्रार्थना गरे, तारनि ब्रह्महत्याको भयले इन्द्रलाई वृत्र-वधको इच्छा भएन ॥४॥ इन्द्रले भने—हे देवता हो ! त्यस वस्तु विरचकको बच गर्नले मलाई जुन ब्रह्महत्या लागेको थियो, त्यसलाई

मलोकं समपद्यत ॥ ३५ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पष्ठस्कन्धे वृत्रवधो नाम द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ वृत्रे हते त्रयो लोकः विना शक्रेण भूरिदः ॥ सपाला ह्यभवन्मयो विज्वरा निवृतेन्द्रियाः ॥ १ ॥ देवर्षिपितृभूतानि देत्या देवानुगाः स्वयम् ॥ प्रतिजम्भुः स्वधिष्ण्यानि ब्रह्मेशेन्द्रादयस्ततः ॥ २ ॥ राजोवाच ॥ इन्द्रस्यानिवृतेहेतुं श्रोतुमिच्छामि भो मुने ॥ केनासन्मुखिनो देवा हरेर्दुःखं कुतोऽभवत् ॥ ३ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ वृत्रविक्रमसंविग्नाः सर्वे देवाः सहर्षिभिः ॥ तदध्यायार्थयन्निन्द्रं नेच्छद्भीतो बृहद्ब्रधात् ॥ ४ ॥ इन्द्र उवाच ॥ स्त्रीभृजलट्टभैरवो विश्वरूपवधोद्भवम् ॥ विभक्तमनुगृह्णन्निवृत्रहत्यां कं माज्यं हम् ॥ ५ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ ऋषयस्तद्वाक्यं महेन्द्रमिदमब्रुवत् ॥ याजयिष्याम भद्रं ते हयमेधेन मा स्म भैः ॥ ६ ॥ हयमेधेन पुरुष परमात्मानमीश्वरम् ॥ इष्ट्वा नारायणं देवं मोक्षयसेऽपि जगद्ब्रधात् ॥ ७ ॥ ब्रह्मा पितृहा गोघ्नो मातृहाऽऽचार्यहाधवान् ॥ श्वदः दुल्बसको वापि शुद्ध्यैरन्यस्य कीर्तनात् ॥ ८ ॥ तमभ्यमेधेन महामत्सेन श्रद्धान्वितोऽस्माभिरनुष्ठितेन ॥ हत्वाऽपि सत्रं चराचरं त्वं न लिप्यसे किं स्वलनिग्रहेण ॥ ९ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ एवं सञ्चोदितो विभैरुत्वानहनद्रिपुम् ॥ ब्रह्महत्या हते तस्मिन्नामसाद

त स्त्री, पृथिवी, जल र वृक्षहरूले कुपा गरेर रक्षिकार गरे । जब इन्द्रादिको बच गरेको इच्छाबाट कसरी हुक्ति पाउने छ ॥५॥ श्रीशुभदेवजी मन्नुहुन्छ—यो पुरा सुनेर महापिहकले इन्द्रलाई भने—‘हे देवराज ! तिमिले यसको हर भान्नु पर्दैन । तिम्रो सबै प्रकृतिले वस्त्राण हुनेछ । हामी तिम्रीद्वारा ब्रह्ममेध यकले भगवान्को पूजन गराउनेछौं ॥६॥ त्यस भयमेधद्वारा परमात्मा नारायणदेवको आराधना गर्नाले तिम्री संपूर्ण विरचको हत्या गरेको वापबाट हुक्ति पाउने छौ ॥७॥ ती भगवान्को केवल-नाश-सङ्गीतले ब्राह्मण, पिता, माई, माता तथा आचार्यको हत्या गर्ने भएर हुला-कुला पापी, दुइरको मांस खाने बाण्डाल र दुल्बस आदि जीव पनि तत्कन्त शुद्ध पवित्र हुन्छन् ॥८॥ हामीद्वारा अनुष्ठित ब्रह्ममेध महायकले ब्रह्मार्पक ती भगवान्को भजन गरेर तिम्री ब्रह्माभेद सम्पूर्ण चराचर जगद्लाई मारेर पनि वापमा लिप्त हुन सक्तीनौ, अनि यस दुइको बच गर्नाले किन पाउलिन्छ हुनेछ ? ॥९॥ श्रीशुभदेवजी मन्नुहुन्छ—ती ब्राह्मणहरूले त्यस प्रकार उत्साहित गरेपछि इन्द्रले देवताहरूको शत्रु इन्द्रादिको बच गरिदिए । यो मारिणपति ब्रह्महत्याले हुनोमाथि आक्रमण गरिदियो ।

स्वर्ग कारण इन्द्रं मानै दुःखः दुःखान्यो, एवम वेदादिभि तिनलाई छान्ति विठन, किनकि यदि कुनै लज्जावान् पुरुषको अंगकीर्ति भयो भने वैयादि गुण पनि प्रत्यक्ष पनि हस्तैनन् ॥१०॥११॥ इन्द्रले देखे—ब्रह्मत्वा साक्षात् बाण्डालिनो समान तिनको पछि-पछि द्रुमुद्धे जाग्रहेको थिई । त्यसको उपरोमप्रस्त धरेर बुद्धावस्थाले गर्दा कम्पैथियो, जसका छया रणत्तमा बुद्धिरका थिए ॥१२॥ त्यो असनो छिरेको पकेका कवाल त्रिभिन्न वारे 'पक्षी-पक्षी' भन्दै कराहरेको थिई । त्यसको रगतवाट माछाको दुर्गन्ध जाउँथ्यो, जसले गर्दा त्यो बाटो पनि दूषित पारिरेको थियो ॥१३॥ हे राजन् ! इन्द्र त्यसको डरले आँहाउ र दर्श दिहाइरुमा मान्दा-मान्दा याकेर हर्ष र उबरको हुनामा विद्यमान मानसरोवरमा लुके ॥१४॥ त्यहाँ लुकेर त्यो बरताभ्यो ब्रह्महत्याबाट मुक्त हुने उपाय विचार गर्दै ती एक हजार वर्षसम्म कमलनालको तन्तुमा लुकिरहे । त्यसि दिन तिनलाई केही पनि सुल भएन, किनकि तिनलाई सुख-माधन पुन्याउने दूत अग्नि ब्रह्मा जान सक्तीनथ्यो ॥१५॥ इन्द्र ब्रह्मस्य मानसरोवरमा लुकिरहे तबसम्म विद्या, धर्म, योग र बलको प्रभावपुक्त राजा नहुनेले

वृषाकपिम् ॥ १० ॥ तौन्द्रः स्मासहताप निर्वृतिनामुमाविशत् ॥ हीमन्तं वाच्यतां प्राप्तं सुखयन्त्यपि नो गुणाः ॥ ११ ॥ तां ददर्शानुधावन्तीं वाण्डालीमिव रूपिणीम् ॥ जरया वेपमानाङ्गीं यक्षप्रस्तामसृक्पटाम् ॥ १२ ॥ विकीर्य पलितान्केशांस्तित्थ तिष्ठेति भाषिणीम् ॥ मीनगन्धसुगन्धेन कुर्वतीं मार्गदूषणम् ॥ १३ ॥ नभोगतो दिशः सर्वाः सहस्राक्षो विशां पते ॥ प्रागुदीचीं दिशं तूर्णं प्रविष्टो नृप मानसम् ॥ १४ ॥ स आवसत्पुष्करनालतन्तुनलब्धभोगो यदिहामिदुतः ॥ वर्षाणि साहस्रमलक्षितोऽन्तः स चिन्तयन्नयमवधाद्विमोक्षम् ॥ १५ ॥ तावत्त्रिणाकं नहुषः शशास विद्यातपोयोगबलानुभावः ॥ सप्तस्यदेश्वर्यमदान्धबुद्धिर्नीतस्तिरभ्यां गतिमिन्द्रपत्न्या ॥ १६ ॥ ततो गतो ब्रह्मगिरोपहत ऋतम्भरभ्याननिवारिताधः ॥ पापस्तु दिग्देवतया हतौजास्तं नाभ्यभूदवितं विष्णुपत्न्या ॥ १७ ॥ तं च ब्रह्मर्षयोऽभ्येत्य हयमेधेन भारत ॥ यथावदीक्षयाशुकः पुरुषाराधनेन ह ॥ १८ ॥ अयेज्यमाने पुरुषे सर्वदेवमयात्मनि ॥ अश्वमेधे महेन्द्रेण वितते ब्रह्मवादिभिः ॥ १९ ॥ स वै त्वाष्ट्रवधो भूयानपि पापचयो नृप ॥

स्वर्गको ज्ञापन गरे । तर धन तथा ऐश्वर्यको मदले बुद्धि भन्ड हुनाले गर्दा सो इन्द्राणीद्वारा तिर्यक् योनिमा पुन्याए ॥१६॥ त्यसपछि ब्रह्म सत्यव्रतक श्रोहरिको ध्यान गर्नाले इन्द्रको गर्भ पाप नष्ट भयो, भवि ब्राह्मणहरू द्वारा हाकेलाइ ती फेरि स्वर्गलोकमा गए । मानसरोवर निवासिनी लक्ष्मीजी इन्द्रको सुरक्षा गर्थपिन् र दिहाइरुका देवताहरूको दृष्टिले नेत्रहीन हुनाको कारण त्यो ब्रह्महत्याको पापले उनलाई तिरस्कार गर्नुसकेको थिएन ॥१७॥ हे भारत ! अग्नि ती ब्रह्मर्षिहरूले गण्ड भगवान् पुरुषोत्तमको आराधना-रूप अश्वमेध यज्ञको विधिबन्त दिहाइ दिने ॥१८॥ हे राजन् ! ती वेदवादी हुनिहरूद्वारा अबुद्धित अश्वमेध यज्ञले ब्रह्म इन्द्रले सर्व देवमय परमात्मा पुरुषोत्तमको पञ्चन गरे तर

० कथनान्तर—जब राजा नहुष इन्द्र भन्ने धन तथा सुखको मदले बुद्धि भन्ड भए, तब एक दिन तिनले इन्द्राणीति भने—'अथ म इन्द्र मर्त्य, अतः तिम्रो मर्त्यार्थ पतिक्रमा स्वीकार गर ।' त्यसपछि इन्द्राणीले देव-पुत्र दुर्योधि को सम्मेलन गर्नुपाय पठाएन्—'यदि तिम्रो जाजमहक द्वारा बोकिएका कोलोमा घलेर आइछे भने म तिम्रोलाई पतिक्रमा स्वीकार गर्ने तयार छु ।' त्यस बुझ्नेपछि तिनले र कोलोमा छिटे बिच्न गरी पान्छी बोकेका भ्रमरास्य कपिलादे बुद्धिले छोएन्—'यहाँ भन्ने-गर्ने अर्थात् तिम्रोकीको दिह्न मन्ने आका भिद । त्यसैमा तिम्रएका कपिले तिनलाई बाप थिई भने—'तै तर्क मयत् ।' यसैले ती सर्व भन्ने लुकिमा गरे ।

नयमेव तिनको इव वक्षको पापपुञ्ज यस प्रकार नह भयो, बरसी हयोदय हुनासाथ झुरो लागेको नह भए जान्छ ॥ १९-२० ॥ यस प्रकार मरीचि आदि सुनीबरहक द्वारा विधिवत् गराइएको जघमेष बहले पुराण-पुण्य औषधमगवान्को पूजन गरेर निष्पाप हुनु पहिले बस्ते हुननीय नए ॥ २१ ॥ हे राजन् ॥ यो महान् आख्यान सबै पापलाई नष्ट गर्दछ । यसमा तीर्थयात्रा श्रीहरिको यशोगान छ, भक्तहरूको भक्तिबर्द्धक चरित्र वर्णन गरिएको छ र इन्द्रको विशेष तथा प्रकटत्वबाट मुक्तिको माथा गाइएको छ ॥ २२ ॥ बुद्धिमान् जनहरूको कर्तव्य हो इन्द्र स्वयंस्वी आख्यान दिनहुँ पढ्नु, विशेष गरेर पर्व-पर्वको दिन यसलाई अवश्य पढ्नु र सुनुनु किनकि यो धन-वशको इच्छा गर्दछ, सबै पाप नष्ट पारेर कतुमा विजय प्राप्त गराउँछ परम भक्त प्रदान गरेर आपु बढाउँछ ॥ २३ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे पंचमोऽध्यायः ॥ १३ ॥ (इन्द्रासुरको पूर्वजन्मको कथा)—यति वर्णन सुनेर राजा परीक्षितले शुद्धदेवलाई सोधे—हे ब्रह्मन् ॥ त्यो रजोगुणो र तमोगुणी स्वभावको पापो इन्द्रासुरको नारा

नीतस्तेनैव श्रुताय नीहार इव भानुना ॥ २० ॥ स वाजिमेघेन ययोदितेन वितायमानेन मरीचिमिश्रेः ॥ इष्टाऽधियज्ञं पुरुषं पुराणमिन्द्रो महा-
नाम विधूतपापः ॥ २१ ॥ इदं महाख्यानमशेषपाप्मनां प्रक्षालनं तीर्थपदानुकीर्तनम् ॥ भक्त्युच्छ्रयं भक्तजनानुवर्णनं महेन्द्रमोक्षं विजयं परवृत्ततः
॥ २२ ॥ पठेयुराख्यानमिदं सदा बुधाः शृण्वन्तयो पर्वणि पर्वणीन्द्रियम् ॥ धन्यं यशस्यं निखिलाधमोचनं रिपुञ्जयं स्वस्त्ययनं तथायुषम्
॥ २३ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे इन्द्रविजयो नाम त्रयोदशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥ परीक्षिदुवाच ॥ रजस्तमःस्वभावस्य ब्रह्मवृत्रस्य
पाप्मनः ॥ नारायणं भगवति कथमासीद्दृष्ट्वा मतिः ॥ १ ॥ देवानां शुद्धसत्त्वानामृषीणां चामलात्मनाम् ॥ भक्तिर्मुकुन्दचरणे न प्रायेणोपजा-
यते ॥ २ ॥ रजोभिः समसंख्याताः पार्थिवैरिह जन्तवः तेषां ये केचनेहन्ते श्रेयो वै मनुजादयः ॥ ३ ॥ प्रायो मुमुक्षवस्तेषां केचनैव द्विजो-
त्तम ॥ मुमुक्षूणां सहस्रेण कश्चिन्मुन्येत सिद्धयति ॥ ४ ॥ मुक्तानामपि सिद्धानां नारायणपरायणः ॥ सुदुर्लभः प्रशान्तात्मा कीटिष्वपि महासुने
॥ ५ ॥ वृत्रातु स कथं पापः सर्वलोकोपतापनः ॥ इत्थं दृढमतिः कृष्ण आसीत्संप्राप्त उत्खणे ॥ ६ ॥ अत्र नः संशयो भूयाञ्छ्रोतुं कौतुहलं
प्रभो ॥ यः पौरुषेण समरे सहस्राक्षमतोष्यत् ॥ ७ ॥ सूत उवाच ॥ परीक्षितोऽथ संप्रश्नं भगवान्वादरायणिः ॥ निशम्य श्रद्धाधानस्य प्रतिनन्द्य

यगमा दृष्ट वृद्धि केशरी भयो ? ॥ १ ॥ ती भगवान् मुकुन्दको स्मरणमा त प्रायः शुद्ध सत्त्वगुणी देवसम तथा पवित्र चित्त हुने हुनिजनलाई पनि झड्छ भनी हुँदै न ॥ २ ॥ यस संशयमा पृथ्वीका जति रजःरुण छत्र त्यति नै जीवहरूको संख्या छ । ती मध्ये पनि मनुष्य आदि केही जीव नै आफ्नो बल्याणको उद्योग गर्दछन् ॥ ३ ॥ हे विप्र ! ती मनुष्यहरूमा पानं योगबाट मुक्त हुने इच्छुक त केही-कोही मात्र हुन्छन् र ती हजारौं मुमुक्षुमा पनि कुनै मात्र मोक्ष वा सिद्धिको लाम फाउँछन् ॥ ४ ॥ हे महाह्वने ! ती करोडौं सिद्धसम र मुक्त परमपरायण भगवत्परायण, शान्तचित्त महापुरुष भन्दाउन त सान्ने कठिन कुरा छ ॥ ५ ॥ जति सबै लोकलाई सन्तुष्ट पार्ने महापापी इन्द्रासुरलाई त्यस्तो धोर युद्धको पैला भगवान् आमाया यस प्रकारको सुाँझ केशरी भयो ? ॥ ६ ॥ हे प्रभो ! यस विषयमा मतलाई त ठूलो सन्देह हुन्छ र हजुरको शुद्धबलबाट मय वीरको इशान्त सुन्ने स्त्रो हुनुहल छ, जसले

आपना पुरुषार्थं संश्रमभूमना उभयका देवराज हृदयार्थं इति प्रसन्न धारका भिया ॥ ७ ॥ यमको यमराजः अपि हस्तार्थं मन्दछन्दे हृदिन्द ॥ परम भद्रात् राजा पराश्रितः
 तपो प्रसन्न हृन्ते शुकदेवजीले तिनको अभिनन्दन गर्दे मने ॥ ८ ॥ हृददेवजी मन्दछन्दे राजन् ॥ त्रैपायन, वरुण नाद तथा देवको सुखभाट सुनेको यम रिषयको एक इतिहास सबै
 बना सावधान भएर सुन्नास् (यसले तथा हस्तको सबै शंका समाधान हुनेछ) ॥ ९ ॥ हे राजन् ! यस्मैत देशमा पोटा मावंशीम राजा वस्थे, तिनको नाम विष्णो चित्रकैतु । तिनको
 राज्यमा धृष्टी सबै प्रजाको समस्त कामना पूर्ण पार्दथिन् ॥ १० ॥ तिनका दश हजार रानीहरू भिएर ती गणना उन्पन्न गर्न समर्थ थिए । तैपनि तिनका हन्तान भएरहेका थिएनन्
 ॥ ११ ॥ अतएव रूप, उदारता, आयु, कुलीनता, विद्या, ऐश्वर्य तथा सम्पत्ति आदि सबै शुभाहर्कले पूक मएर पनि कोटिको पति भएरहेका हुनाले उनलाई हलो पिन्ता लागि-
 रहेथ्यो ॥ १२ ॥ यसै कारण सबै सम्पत्ति, सुनयना काँडहरू तथा समस्त पुष्पमण्डलको राज्य पनि ती मावंशीम गमाउ चित्रकैतुलाई सुखी पार्ने रकने ॥ १३ ॥ एकदिनको कुरा हो-अञ्जिरा

वचोऽब्रवीत् ॥ ८ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ मृणुष्वावहितो राजन्नितिहासमिमं यथा ॥ श्रुतं त्रैपायनमुस्मान्नारदादेवलादपि ॥ ६ ॥ आसीद्राजा सार्वभौमः
 शरसेनेषु वै नृप ॥ चित्रकैतुरिति ख्यातो यस्यासीत्कामधुहमही ॥ १० ॥ तस्य भार्यामहस्ताणां महस्ताणि दशामवन् ॥ सान्तानिकश्चापि नृपो
 न लेभे तासु सन्ततिम् ॥ ११ ॥ रूपोदार्यवयोजन्मविद्यैश्वर्यश्रियादिभिः ॥ सम्पन्नस्य गुणैः सर्वैश्चिन्ता वन्ध्यापतेरमूत् ॥ १२ ॥ न तस्य संपदः
 सर्वा महिष्यो वामलोचनाः ॥ सार्वभौमस्य भूश्चेयं नाभवन्प्रीतिहेतवः ॥ १३ ॥ तस्यैकदा तु भवनमङ्गिरा भगवानृषिः ॥ लोकाननुचरन्नेतातुपाग-
 च्छद्यच्छया ॥ १४ ॥ तं पूजयित्वा विधिवत्पुत्त्वानार्हणादिभिः ॥ कृतातिथ्यमुपासीदत्तुस्वामीनं समाहितः ॥ १५ ॥ महर्षिस्तमुपासीनं प्रर-
 यावनतं क्षितौ ॥ प्रतिपूज्य महाराज समाभाष्येदमब्रवीत् ॥ १६ ॥ अञ्जिरा उवाच ॥ अपि तेऽनामयं स्वस्ति प्रकृतीनां तथात्मनः ॥ यया
 प्रकृतिभिर्गुणैः पुमान्जापि सप्तभिः ॥ १७ ॥ आत्मानं प्रकृतिष्वेवा निधाय श्रेय आप्नुयात् ॥ राज्ञा तथा प्रकृतयो नरदेवाहिताभ्यः ॥ १८ ॥
 अपि दाराः प्रजामात्या भृत्याः श्रेण्योऽथ मन्त्रिणः ॥ पौरा जानपदा भूपा आत्मजा वर्यातिनः ॥ १९ ॥ यस्यात्मानुपराश्चेत्स्यात्सर्वं तद्वरागा

हृषि सबै लोकमा हुन्दै स्वेच्छाले राजाकहाँ पुगे ॥ १४ ॥ राजा चित्रकैतुले प्रपुत्त्वान तथा पाथ-अर्धादिले तिनको विधिवत् पूजन गरे । अतिथि-सत्कार महाक्रेमालि जर्षी मुखपूर्वक
 आपनमा बसे, तब महाराज चित्रकैतु पनि छान्त-माबले उनको नमोपै गएर बसे ॥ १५ ॥ हे नरपते ! यस प्रकार आफ्नो अतिशय नमोपै निमग्नपूर्वक पुष्पीमा विराजमान राजा
 चित्रकैतुको सम्पापणादि द्वारा सत्कार गरेर महाशुनि अञ्जिराले भने ॥ १६ ॥ शुनि मन्दछन्दे राजन् ! जस्तै जीव मरुत्त आदि सत प्रकृतिहृषी आवरणले ढाकिहरन्छ, त्यस्तै मै
 राजा पनि स्वामी, अमात्य, जनपद, दुर्ग, दण्ड तथा मित्ररूपी प्रकृतिहरूले सदैव घेरिहरन्छ । अतः तिम्रो आफ्ना प्रकृतिहरू सहित सङ्ग्रह गर्छौ ॥ १७ ॥ हे नरदेव ! जस्तै
 राजा आफ्ना उपयुक्त प्रकृतिहरूको अनुकूल शेर नै राज्य-मुख भोग्छ, त्यस्तै मरी सत प्रकृतिहरू पनि आफ्ना सारा दायित्व राजामा छाडेर सुख-समृद्धिको लाभ प्राप्त गर्न
 सक्छन् ॥ १८ ॥ हे राजन् ! तिम्रा रानीहरू, शङ्का, अमात्य (परामर्शदाता) सेवक, व्यापारी वर्ग, मन्त्रीगण, पुत्रापी, सामन्तगण तथा पुत्र विप्रो अधीन छन् कि छैनन् ॥ १९ ॥

त्वसो त अतको मन आपनो बन्धमा हुन्छ, सबै जना पनि उसको बन्धीभूत रहन्छन् । त्यति मात्र होइन, लोकपाल समेत सबै लोक हुनां सानधानीपूर्वक त्यसलाई बलि कर्षण गर्दछन् ॥२०॥ तर हे महाराज ! किन हो कुनै तिम्रीलाई न प्रसन्न देखिरहेको छैन । तिमीो मुख चिन्ताले गर्दा मानो विचित्र प्रकरणको मझरेको छ । यसले ज्ञात हुनुपर्छ कि तिमीो कुनै कामना अपुरो रहेको छ ॥२१॥ शुक्रदेवजी भन्दछन्—हे राजन् ! भूमिले यसरी सोचेपछि आफ्नो चिन्ताको कारण जानेर पनि पुत्रको निम्ति इच्छुक राजा चित्रकेतुले विनयावनतभावले भने ॥२२॥ राधा विश्वकेतु भन्नुलागे—हे भगवन् ! जुन योगीजनका सबै पापमयी बासनाहरू नष्ट गइसकेका हुन्छन्, तिनलाई देहधारी मनुष्यका बाहिरी या भित्री बस्तो कुन पगलु छेप रहन्छ—जुन तप, ज्ञान, तथा समाधिद्वारा ज्ञात हुन नसकोस् ? ॥२३॥ किनकि सबै कुरा जानेर पनि हजुर मसित सोचुहुन्छ, यत्तिनि हजुरद्वारा प्रेरित भएर हजुरको नै आज्ञाले न आफ्नो मनको चिन्ता हजुरको समक्ष प्रकट गर्दछु ॥ २४ ॥ हे नाथ ! जस्तै कुनै मोक्ष-प्यासले व्याकुल पुरुषलाई अनन्त बलको अतिरिक्त बरु गोग जानम्वित पार्न

हमे ॥ लोकाः सपाला यच्छन्ति सर्वे बलिमतन्द्रिताः ॥ २० ॥ आत्मनः प्रीयते नात्मा परतः स्वत एव वा ॥ लक्षयेऽलब्धकामं त्वां चिन्तया शक्यं मुत्सम् ॥ २१ ॥ एवं विकल्पितो राजन्विदुषा मुनिनाऽपि सः ॥ प्रश्रयावनतोऽभ्याह प्रजाकामस्ततो मुनिम् ॥ २२ ॥ चित्रकेतुरुवाच ॥ भगवन्किं न विदितं तपोज्ञानसमाधिभिः ॥ योगिनां श्रुतपापानां बहिरन्तःशरीरिषु ॥ २३ ॥ तथापि पृच्छतो ब्रूयां ब्रह्मनात्मानि चिन्तितम् ॥ भवतो विदुषश्चापि चोदितस्त्वदनुब्रूया ॥ २४ ॥ लोकपालैरपि प्रार्थ्याः साम्राज्यैश्वर्यसम्पदः ॥ न नन्दयन्त्यप्रजं मां क्षुत्तृकाममिवापरे ॥ २५ ॥ ततः पाहि महाभाग पूर्वेः सह गतं तमः ॥ यथा तरेम दुस्तारं प्रजया तद्विधेहि नः ॥ २६ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ इत्यर्धितः स भगवान्कृपालुर्ब्रह्मणः सुतः ॥ श्रपयित्वा चरुं त्वाष्ट्रं त्वद्यरमयजद्विभुः ॥ २७ ॥ ज्येष्ठा श्रेष्ठा च या राज्ञो महिषीणां च भारत ॥ नाम्ना कृतद्युतिस्तस्यै यज्ञोच्छिष्ट-मदादुद्विजः ॥२८॥ अथाह नृपतिं राजन्मवितैकस्तवात्मजः ॥ हर्षशोकप्रदस्तुभ्यमिति ब्रह्मसुतो ययौ ॥ २९ ॥ साऽपि तत्प्राग्नादेव चित्रकेतो-रधारयत् ॥ गर्भं कृतद्युतिदेवी कृत्तिकागर्भांरवात्मजम् ॥ ३० ॥ तस्या अनुदिनं गर्भः शुक्रपक्ष ह्योदुपः ॥ बभूवै शूरसेनेशतेजसा शनकैर्नृप

सक्तैर्नृप । त्यसै गरी न निःस्नवानलाई यो साम्राज्य, ऐश्वर्य तथा सम्पत्ति, जो सबै लोकपालहरू पनि इच्छा गर्दछन्, केही पनि मुख दिन्नन् ॥२५॥ ज्ञातः हे महाभाग ! आफ्ना पूर्वपुत्र सहित धेरै दुःखमा परेको न दासको रक्षा गर्दै हजुर कुनै बस्तो उपाय गर्नुहवस्—जसले न मत्विष्यमा पाइने दुस्तार नरबलाई सन्तानद्वार गर्नसक्छ । शुक्रदेवजी भन्दछन्—हे राजन् ! विश्वकेतुले यति भनेपछि ब्रह्माका पुत्र तथा दयालु अक्षिराले त्वाष्ट्र चक्र त्वारा पारेर त्यसले स्वर्षा देवताको बजन गरे ॥२६-२७॥ हे भारत ! बस्तो गरेर ती द्विजराजले राजाका रीतिरूपमा जुन सबभन्दा केटी र गुणमा पनि सर्वश्रेष्ठ कृतपुति नामकी राजमहिषी थिइन्, तिनलाई बञ्च-चक्र खानदिए ॥२८॥ त्यसपछि राजा विश्वकेतुसित उनले भने—‘हे राजन् ! यसले तिमीो यौटा पुत्र हुनेछ, त्यसद्वारा तिम्रीलाई हर्ष तथा शोक दुवै प्राप्त हुनेछन् ।’ यति भनेर ब्रह्मपुत्र अक्षिरा त्वाष्ट्राबाट दिँदै ॥२९॥ रानी कृतपुतिले पनि चक्र खानासाथ चित्रकेतुको सहचरणले यस प्रकार गर्भधारण गरिन्, जसरी कृतिकाले जम्निपुत्रलाई गर्भमा धारण गरेको थिइन् ॥३०॥ हे राजन् ! शूरसेन देशका स्वामी राजा चित्रकेतु राजते पुत्र

कृतवृत्तिको गर्भं दिनदिने शुक्लपञ्चका चन्द्रमा द्वे विस्तार-विस्तारं बद्धं लाभ्यो ॥३१॥ त्यसपछि जब समय आयो तब यौटा बालक जन्मियो । त्यसको जन्मको समयचौर पाएर समस्त घरलेन देववासीहरूलाई हुलो आनन्द भयो ॥३२॥ महाराज चित्रकेतु पनि-जन्मको समचार पाएर निकै प्रसन्न भए । उनले स्नानादि द्वारा पवित्र भएर राजा ब्रह्माभूषण लगाए र ब्राह्मणहरूबाट अग्नीर्वाह लिई स्वस्तिवाचन गराई बालकको जातवं-संस्कार सम्पन्न गराए ॥३३॥ त्यसपछि उनले ती ब्राह्मणलाई सुन, चाँदी, वस्त्राभूषण, श्राम, अन्न, गज र साठौं करोड गाई दान गरेर दिए ॥३४॥ महामना राजा चित्रकेतुले त्यस पुत्रको आधुप्य र धन वृद्धिको तिम्ति सबै प्राणीहरूको इच्छाहक यस प्रकार पूर्ण पारे, जसरी सेव जल वर्षा गरेर सबै व्यक्तिको इच्छा पूर्ण गर्दछन् ॥३५॥ हे राजन् । जस्तै कुनै ब्रह्मातीलाई हुलो परिभ्रमले धन प्राप्त होस् र त्यो त्यसैमा आश्रम राहोस्, त्यस्तै नै हुलो कष्टले प्राप्त त्यस बालक प्रति राजा चित्रकेतुको प्रेम बढ्न लाग्यो ॥३६॥ बालकको आमा कृतवृत्तिको पनि आफ्नो पुत्रमा अतिशय मोहजनित स्नेह थियो, तर त्यसका अन्य सौताको मनमा पुत्र-प्राप्तिको कामनाको

॥३१॥ अथ काल उपावृत्ते कुमारः समजायत ॥ स जनयञ्छूरसेनानां मृष्वतां परमां मुदम् ॥३२॥ दृष्टो राजा कुमारस्य स्नातः शुचिरलंकृतः ॥ वाचयित्वाऽऽशिषो विप्रैः कारयामास जातकम् ॥३३॥ तेभ्यो हिरण्यं रजतं वासांस्याभरणानि च ॥ ब्राम्हणान्याजान्मादादेनूनामर्चुदानि षट् ॥ ३४ ॥ ववर्ष काममन्येषां पर्जन्य इव देहिनाम् ॥ धन्यं यशस्यामायुष्यं कुमारस्य महामनाः ॥३५॥ कुञ्चलब्धेऽथ राजर्वस्तनयेऽनुदिनं पितुः ॥ यथा निःस्वस्य कृञ्छासे धने स्नेहोऽन्वर्धत ॥३६॥ मातृस्त्वतितरां पुत्रे स्नेहो मोहसमुद्भवः ॥ कृतवृत्तेः सपत्नीनां प्रजाकामञ्जरोऽभवत् ॥३७॥ चित्रकेतोरतिप्रीतिर्यथा दारे प्रजावति ॥ न तथाऽन्येषु संजज्ञे बालं लालयतोऽन्वहम् ॥ ३८ ॥ ताः पर्यतप्यन्नात्मानं गर्हयन्त्योऽभ्यसूयया ॥ आनपत्येन दुःखेन राज्ञोऽनादरणेन च ॥ ३९ ॥ धिगप्रजां स्त्रियं पापां पत्युश्चागृहसंमताम् ॥ सुप्रजाभिः सपत्नीभिर्दासीमिव तिरस्कृता ॥४०॥ दासीनां को नुसन्तापः स्वामिनः परिचर्या ॥ अभीक्ष्णं लब्धमानानां दास्या दासीव दुर्भगाः ॥ ४१ ॥ एवं संदह्यमानानां सपत्न्याः पुत्रसम्पदा ॥ राज्ञोऽसंमतवृत्तीनां विद्वेषो बलवानभूत् ॥ ४२ ॥ विद्वेषनष्टमतयः स्त्रियो दारुणचेतसः ॥ गरं ददुः कुमाराय दुर्मर्षां वृपतिं प्रति ॥४३॥ कृतवृत्तिरजानन्ती सपत्नीनामर्धं महत् ॥ सुप्त एवेति सञ्चिन्त्य निरीक्ष्य व्यवहरद्गृहे ॥ ४४ ॥ शयानं सुचिरं बालमुपधाय मनीषिणी ॥ पुत्रमानयम्

सन्ताप दिन दिने बद्धं लाभ्यो ॥३७॥ दिनहुँ त्यस बालकको लालन-पालन गर्दै रहनाले राजा चित्रकेतुको स्नेह उति त्यो पुत्रवती शोयाया थियो, त्यति अन्य रानीहरूमा रहन गएन ॥३८॥ यस प्रकार निःसन्तान हुने कष्ट तथा राजाको तिरस्कारले अन्यन्त सञ्चल भएर ती रानीहरू झल्ले स्वयं आफ्नो निन्दा गर्दै मनमनै सान्दै नै दुःख मान्न लागेका थिए ॥३९॥ परस्पर झगडाभै-‘हरे ! पुत्रवती सौका दासी भैं जसको तिरस्कार गर्दछन् र यति पनि जसलाई आफ्नी माया मान्दैनन्, ती पापिनी तथा निःसन्तान स्त्रीहरूलाई विषकार छ ॥४०॥ दासीहरूलाई पनि दुःख हुन्छ र । ती व आफ्ना स्वामीको सेवा गरेर सदा सम्मान प्राप्त गर्दछन्, तर हामी जमागिनीहरू व यस बल्लत दासीहरूका पनि दासीहरू भएरहेका छौ ॥४१॥ यस प्रकार आफ्नी सौताको पुत्ररूपी सम्पत्तिले सन्ताप एवं जो राजालाई पनि अग्रिय भएपछिका थिए, ती रानीहरूलाई सौता प्रति हान हुन गयो ॥४२॥ देवश ती कृतवृत्ति भएका

अश्रीरसः। इति नष्ट भूतकेको पियां, तिनलाई राजाको पुत्र-पुत्र महान हुन सकेन र तिनले बाँका पारेर न्यम बालकलाई विप कब्जादिए ॥४३॥ आफ्नो योहाइकाको यो पापमयां कायव। ज्ञान नहुनाले रानी कुतघाते यस्तो विचार गरेर-बालक निदाणको ल, न्यमलाई परेबाट हेर्दै घरमा कुलिरहेकी थिई ॥४४॥ (निकै बेर भण्णति) न्यम बुद्धिमानीले विचार गर्ग- बालक सुतेछो धेरै बेर मृतकयो। अनि धाईलाई बाफेर ननी-‘भद्रे ! बालकलाई भनेर ल्याऊ ।’ ॥४५॥ जब धाईले सुतेको बालकले मगर आँखाका परमा टोनाइछा तथा झारो- लाई प्राण, इन्द्रिय एवं जीवाभाते रहित देखी तब रयो ‘हाय ! यो के यवो ?’ मन्दै वृषीमा वण्णारिई ॥४६॥ जब रानी कुतघुतिले दुर्ब ज्ञानले बेमारी टाउको र छाती टाँवदै त्यस धाईको अति आहुर पीतकारण कदन दुनिन् तब ती हृष्ट छोरालेर इन्द्रो आशुपुमिन् र तिनले बालकलाई मरिमकेको देखिन् ॥४७॥ न्या देखेर ती अनिष्ठय प्राणले मृष्टित भई वृषीमा दलिन् र तिनको कपाल तथा वक्ष अस्त-व्यस्त भए ॥४८॥ रानी कुतघुतिको कदन हुनेर अन्तःपुरमा सबै ली-पुल्ल दगुर्दै बाण, र न्यमकै समान दुःखित भई

भद्रे इति धात्रीमचोदयत् ॥ ४५ ॥ सा शयानमुपव्रज्य दृष्ट्वा चोत्तारलोचनम् ॥ प्राणेन्द्रियात्मभिस्त्वयत्तं हतास्मीत्यपतद्भुवि ॥ ४६ ॥ तस्यास्तदा- कर्ण्य भृशतुरं स्वरं च्चनन्याः कराभ्यामुर उच्चकराप ॥ प्रविश्य रात्री त्वरयाऽऽत्मजान्तिकं ददर्श बालं सहसा मृतं सुतम् ॥ ४७ ॥ पपाल भूमौ परिवृद्धया शुचा मुमोह विप्रशशिरोरुहाम्बरा ॥ ४८ ॥ ततो रुपान्तःपुत्रवर्तिनो जना नराश्च नार्यश्च निशम्य रोदनम् ॥ आगत्य तुन्यव्ययनाः सुदुःखितास्ताश्च ज्यलीकं रुद्धुः कृतागमाः ॥ ४९ ॥ श्रुत्वा मृतं पुत्रमलक्षितान्तकं विनष्टदृष्टिः प्रपतस्त्खलनपथि ॥ रनेहानुकषेधितया शुचा भृशं विमूर्च्छितोऽनुप्रकृतिर्द्विजैर्वृतः ॥ ५० ॥ पपात बालस्य स पादमूले मृतस्य विसस्ताशिरोरुहाम्बरः ॥ दीर्घं श्वमन्वाप्यकलोपरोधतो निरुद्ध- कण्ठो न शशाक भाषितुम् ॥ ५१ ॥ पतिं निरीक्ष्योरुशुचार्षितं तदा मृतं च बालं सुतमेकसन्ततिम् ॥ जनस्य रात्री प्रकृतेश्च दृष्टुं मती दधाना

विलाप गर्नलागे । जसले यो महान अपराध गरेको पियां, ती रानीहरू पनि सबै जना जस्तै रुन-कराउन लागे ॥४९॥ ठवा अकारण छोरालेको मृत्युको समचार सुनेर राजा र चक्रकेतु पनि स्नेहावृन्धनले बढेको झोक्ले गर्दा बीलाहा भै मगर आफ्ना अनुगामी भन्नीगम तथा प्राज्ञणकले बेरिएर बढोमा लहृदै-लहृदै अन्तःपुरमा पुगे र मरेको बालकको सुडाछो रानीच पुगेर हुले । त्यस बखत तिनका बाँलाको ताउनेले अर्प्यारो मगर आयो, तिनको कपाल र वक्ष फुस्के, अनि लागो खास तथा अशु-धाराको आबेगले घाँबेगले घाँटी अरुद्ध हुनाले ती केही बोल्न सकिरहेका थिएनन् ॥५०॥५१॥ आफ्नो पहिलाई अत्यन्त छोकाकुल तथा छोराले मरेको देखेर रानी कुतघुति प्रवा तथा मन्त्रिमण्डललाई शोधग्रन्त पाई र रिमिम-चिन्मिमका

श्री. दशमव (कौचविप)-कामपुरमा कपुरको ग्यापारी बीटा पैरब कातयो । यसको छोटी नाम वनप्रमा पिबो । सुपडी दशममा वंजक पिई र लेट बुरो पिबो । जस-तर्फी बीटा नोकरसित आमन्त्र भोमप्यो । एक दिन वेडोले वनप्रमालाई देख्यो-जस नोकरलाई चुम्बन दिहाइदी छ । राजप्रमाछे देखी अब कुरा विप्रन आट्यो । तज्जत वेवफाई काउेर वेडोको नमीवै दुयो र मनलागे-रामी । यो नोकर धेरै बदम्या भदरेर, रिनहुँ थोपामवाट कपुर चोरि लाऊ । यका मकाई पढिसे देखिने पिबो, जसले आज रबन मैले गुल सुँघेर निरपच सकिदिन ।’ बति सुनेर नोकर जकडो पित देखेअडै करारर अग्न लाग्यो-हकुर । जसको परमा यवो उल छैने छी छ, जसरी हुने बति नोकर कतरी दिनल कलक । अतः हुवाइ आफ्नै मेरो दिहाए चुम्बता सकिदिनो । जसरी पाविपन कतरी मोकरी । बति जसै त्यो दिहाएर दिह्म लाग्यो । अब मेड-पुटी यवो उडेर निकै कलामइ गरेर ककौपर ल्यायो । यसै जितित नीदिहाइछमा मसिपयो छ-‘कयना बेद वन्काछं वन्च बेद वृध्वसित । वासववत्त च वन्काछं छीउडो सुपतिवितम् ।

विलार गर्दै कन्नाले ॥५२॥ कुमकुम मिसाणको बन्दनले चर्चित आफ्ना कुव-पुगललाई बाबलको फालिमा मिश्रित आँसुले बिजाउँदै तथा उपवास कुरा माला छिने विरिहैभ्यो, 'तौ बाँधिएका कपाल कैठाउँदै तौ नाचनो बालकको निम्ति छुरी जौँ उर्य वषरले विलाप गर्दै ॥५३॥ तिनले अनिबन्धे विधावा । तँ बज्जमूर्त रहिछसु, जो आफ्नै रथको सुट्टिको प्रतिकूल कार्य गर्दछसु । पति आधर्षको कुरा छ-बुढापाका बाँचिरहसु र बालक बस्न । यदि साँच्चै नै तेरो स्वभावमा यस्तो ठस्टो छ भने तँ बीबको छुनु होस् ॥५४॥ संसारमा यदि प्राणीहरूको जीवन-साधनो कुनै क्रम नै छैन भने तौ प्रायःकत अनुसार हुँदै जाँदै रहन्छसु । हे निष्ठुर ! सुष्टि इष्टिबो लागि हेले जुन नेहपाषाण बनाएको छ, त्यस्ताई तँ स्वयं काटिरहेको छसु ॥५५॥ अनि छोरातिर हेरेर भन्न लागी—'मेरो बाबु ! म दीन-हीन अनाथिनीलाई छोडेर तिमीले जान उचित होइन । तिम्रो अलिकति शोकाकुल आफ्ना पितातिर त हेर ! निःसन्तान दुःख जसलाई ठूलो बन्ने पार गर्न सक्छन्, त्यो बाँचे नरक हामी तिम्रोद्वारा सजै नाच्न सक्छौ । तिम्रो निष्ठुर यमराजसित मेरो

विललाप चित्रथा ॥ ५२ ॥ स्तनद्वयं कुंकुमगन्धमण्डितं निषिञ्चती साऽञ्जनवाष्पविन्दुभिः ॥ विकीर्यं केशान्विगलत्सजः सुतं शुशोच चित्रं कुरीव सुस्वरम् ॥ ५३ ॥ अहो विधातस्त्वमतीव बालिरावो यस्त्वाममृष्टप्रतिरूपमीहसे ॥ परेऽनुजीवत्यपरस्य या मृतिर्विपर्ययश्चेत्त्वमसि भ्रुवः परः ॥ ५४ ॥ न हि क्रमश्चेदिह शृत्युजन्मनोः शरीरिणामस्तु तदात्मकर्मभिः ॥ यः स्नेहपारो निजसर्गबुद्धये स्वयं कृतस्ते तमिमं विबुधासि ॥ ५५ ॥ त्वं तात नाहंसि च मां कृष्णामनाथां त्यक्तुं विचक्ष्व पितरं तव शोकतप्तम् ॥ अञ्जस्तरेम भवताऽप्रजदुस्तरं यद्वान्तं न याप्त करुणेन यमेन दूरम् ॥ ५६ ॥ उत्तिष्ठ तात त इमं शिरावो वयस्यास्त्वामाह्वयन्ति नृपनन्दन संविहर्तुम् ॥ सुसमिधं सशानया च भवान्परीतो मुष्व स्तनं पिब शुचो हर नः स्वकानाम् ॥ ५७ ॥ नाहं तनूज ददशे इतमङ्गला ते मुग्धमिमतं मुदितवीक्षणमाननाञ्जम् ॥ किं वा गतोऽस्य पुनरन्वयमन्य-लोकं नीतोऽष्टुणेन न शृणोमि कला गिरस्ते ॥ ५८ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ विलपन्त्या भृतं पुत्रमिति चित्रविलापनैः ॥ चित्रकेतुर्भुञ्जते तसो मुक्त-कण्ठो रुरोद ह ॥ ५९ ॥ तयोर्विलपतोः सर्वे दम्पत्योस्तदनुव्रताः ॥ रुरुदुः स नरा नार्यः सर्वमासीदचेतनम् ॥ ६० ॥ एवं कश्मलमापन्नं नष्टमज्ञ-

साहस्ये नब्रूय ॥५६॥ हेर ! मेरो बाबु ! उठेर बस । हेर, तिम्रा साथी सधैं बालक डिमालाई स्नेह हाकिरहेका छन् । तिम्रो धेरै कैदेखि रथसँ छुटिरहेका छौ । अब त तिम्रीलाई बोक् पनि लागेको होला । उठेर केही बाक्, स्तन-गान गर र हामी स्वन्नको शोक निवारण गर ॥५७॥ हे पुत्र ! आज बन्द्यागिनीलाई तिम्रोद्वेष-वपुर् हास्य र प्रतन्त्रले मरिएको तिम्रो हेराई म देखिरहेको छैन । अज्ञेय्य मलाई तिम्रो मीठो र तोगे बोलो सुनिपर्छ छैन । उसो कर के तिम्रो साँच्चै निष्ठुर यमराजको ब्रेलको त्वम लोकमा मस्केका छौ, जहाँ गए पनि फर्केर फोडी पनि आउन्न ? ॥५८॥ हे राजन् ! बहारांनी कृतघुतिनाई आफ्नो श्रुत पुत्रको निम्ति बस्ती धरि-धरिका यक्ष्ण विलाप गरेवी देखेर राजा चित्रकेतु पनि अचान्न शोकाकुल भएर हुक कण्ठले बदन गर्न लागे ॥५९॥ तौ राज-दम्पतीले विलाप गरेपछि तिनका अनुयायी अन्य नर-नारी पनि दुःखित भएर बस्न लागे । यस प्रकार त्यो सारा नगर असार शोकले व्याकुल भयो ॥६०॥ यस प्रकार राजालाई शोकाकुल बर्ष संज्ञास्य देखेर तथा यत्नो बुझेर कि पितृलाई पुत्ताउने दाँडी पनि छैन, त्यहाँ नारदजीको साथसाथै महर्षि अज्ञिवा आहूत

॥६१॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे नेपाली भाषाटीकायां चतुर्दशोऽध्यायः ॥१४॥ (राजा चित्रकेतुलाई आज्ञा र देवर्षि नारदको उपदेश) — शुक्रदेवजी मन्दछन् — हे राजन् ! त्यहाँ पुगेर ती हुनै महर्षिले यस बालकको नगरीको चोकबाट दक्षामा सुतक जस्तै झलिरहेका राजा चित्रकेतुलाई भनेका राम्रा-राम्रा बुद्धिबलले पुग्राउँदै मने— ॥१॥ हे राजन् ! यसको निमित्त तिमी यस प्रकार रोजेरहेका छौ, यो बालक यस बस्तीको मन्दा पहिले र यस पहिलो जन्ममा तिम्रो को धियो र दिदी यसको को धियो ॥२॥ जस्तै जसको तेज बेगले बाटुवा आदि कहिले पङ्क्ति हुन्छ र कहिले छुट्टिन्छ पनि, त्यस्तै नै विभिन्न जीवहरू कालक्रमले कहिले यही सिद्धछन् र कहिले छुट्टिपर जान्छन् ॥३॥ जस्तै केही जीवहरूद्वारा अन्य जीव उम्रन्छन् र केही विलीन पनि हुन्छन्, त्यस्तै यही मगवानको मायाले प्रेरित केही प्राणीहरूद्वारा अन्य प्राणी उत्पन्न हुँदै र नष्ट हुँदै जान्छन् ॥४॥ हे राजन् ! हामी र यी जति पनि चराचर जीवहरू यस समय छन्, यी सबै जस्तै आफ्नो जन्ममन्दा पूर्व तथा मरणमन्दा पछि रहन्छन् । त्यस्तै वर्तमान कालमा पनि छैनन् भने ज्ञान ॥५॥ कुनै हृष्टा नमए पनि अन्नमा

मनायकम् ॥ ज्ञात्वाऽङ्गिरा नाम मुनिराजगाम सनारदः ॥ ६१ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे चित्रकेतुविलापो नाम चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ ऊवतुर्भूतकोपान्ते एतितं स्मृतकोपमम् ॥ शोकाभिभूतं राजानं बोधयन्तीं सदुक्तिभिः ॥ १ ॥ कोऽयं स्यात्तव राजेन्द्र भवान्यमनुरोचति ॥ त्वं चास्य कृतमः सृष्टौ पुरेदानीमतः परम् ॥ २ ॥ यथा प्रयान्ति सततं स्रोतोवेगेन बालकाः ॥ संयुज्यन्ते वियुज्यन्ते तथा कालेन देहिनः ॥ ३ ॥ यथा धानासु वै धाना भवन्ति च भवन्ति च ॥ एवं सृतेषु स्मृतानि चोदितानीशमायया ॥ ४ ॥ वयं च त्वं च ये चेमे तुल्यकालाभिराचराः ॥ जन्ममृत्योर्यथा पद्मात्मागेवमधुनापि भोः ॥ ५ ॥ मूर्तेर्भूतानि मृतेः सृजत्यवति हन्त्यपः ॥ आत्मसृष्टेरस्वतन्त्रैरनपेक्षोऽपि बालवत् ॥ ६ ॥ देहेन देहिनी राजन्देहादेहोऽभिजायते ॥ बीजादेव यथा बीजं देह्यर्थं इव शाश्वतः ॥ ७ ॥ देहदेहिविभागोऽयमविवेककृतः पुरा ॥ जातिन्यक्तिविभागोऽयं यथा वस्तुनि कल्पितः ॥ ८ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ एवमाश्वासितो राजा चित्रकेतुर्दुर्लभोक्तिभिः ॥ प्रमुज्य पाणिना वक्त्रमाधिम्लानमभाषत ॥ ९ ॥ राजोवाच ॥ कौ युवां ज्ञानसम्पन्नौ महिष्ठौ च महीयसा ॥ अवधूतेन वेपेण गृह्णाविह समागतौ ॥ १० ॥ चरन्ति स्त्वनौ कामं ब्राह्मणा भगवत्प्रियाः ॥ माहर्षां ग्राम्यबुद्धीनां बोधायोन्मत्तलिङ्गिनः ॥ ११ ॥ कुमारे

परम्भर बालक जस्तै केवल खेलको निमित्त आफूले रषेका परतत्त जीवद्वारा अन्य जीवहरूको उत्पत्ति, पालन तथा हनन गर्दछ ॥६॥ हे राजन् ! जस्तै यीटा बीजबाट अर्को बीज उत्पन्न हुन्छ, त्यस्तै नै देही अर्थात् पिताको देहद्वारा आत्माको देहबाट देही अर्थात् पुत्रको शरीर उत्पन्न हुन्छ । ती सबैबाट देही फटादि कामहरूमा प्रवृत्ति जस्तै निम्न छ ॥७॥ हे राजन् ! जस्तै यीटै नै बलुमा षट्तरादि जाति तथा षट् जातिको व्यक्तिको विभाग केवल पश्यना मात्र हो, त्यस्तै नै देही तथा देहको विभाग पनि अनादि एवं अविद्या-कल्पित जान्नुहोस् ॥८॥ श्रीशुकदेवजी मन्दछन् — हे राजन् ! यस प्रकारका ब्राह्मण-वाक्यले केही आश्वासन पाएपछि राजा चित्रकेतुले मानसिक स्थितिबाट गर्दा आफ्नो बलीन हुनको आस हातले छेद गर्छ ॥९॥ राजा मन्दछन् — हलुर दुवैजना यो हलुर ॥ हलुर त ज्ञानवान् र महान् देखिनुहुन्छ र अवधूतवेसमा आफूलाई लुकाएर यहाँ पल्लुमणको हो ॥१०॥ अनेक मगवत्-प्रिय ब्राह्मण भज्यता

विषयामक इति ह्येनं पुनरुक्तत्वं उरदेशं दिनां निमित्तं तन्मयं ज्ञस्यै पृथिवीमा स्वतन्त्ररूपं विवर्ण्य गर्हं ददन्त्यम् ॥११॥ सनत्कुमार, नारद, ब्रह्म, अमिता, देवत र जन्तो इदं यो
 अज्ञानरूपी अन्धकार मय ब्रह्मणो पियां, ती व्यासजी, मार्कण्डेय, चौतम, वसिष्ठ, भगवान् परब्रह्मण, कवित, शुभदेवजी, दुर्वासा, अमिष्ठ, याज्ञवल्क्य, जानकीश्वर, मार्कण्डेय, रामेश्वर,
 धनवन, दत्तात्रेय, आसुर, परब्रह्मणि अवि वेदशिरा, बाण्यमुनि, पञ्चशिरा, हिरण्यनाभ कौमल्य, श्रुतदेव, श्रुतध्वज-यो सवै तथा एक पनि अनेकानेक ज्ञानदाता सिद्धेश्वर पृथ्वीमा
 हुनिरहन्त्यम् ॥१२-१५॥ अतएव हे प्रभो ! ब्रह्म विषयमा अन्तेको र मूढबुद्धि पशुताई, जो अतिशय धोर अज्ञानान्धकारमा दुबैको छ, इत्युक्त आत्मनो ज्ञानदीप देखाउनाम् ॥१६॥
 अत्रिरी अवि मन्दछन्-हे राजन् ! जब तिमि ठासो प्राप्त गर्न आसुर विषी तब ब्रह्मसे तिमिलाई पुन दिव्या धिष्ट, म उही अमिता अवि हुँ र यी सत्वाह भगवतीका छोरा भगवान्
 नारद हुन् ॥१७॥ हे नृ ! तिमि पुनकोकले गर्दा तरिगतवन् अन्धकारमा दुबैका छौ । तिमि भगद्वक्त हो । अतः छोकरान्को योग्य छैनो-यही विचारेर तिमिमाथि कृपा गर्नेका लागि

नारद ऋभुराङ्गिरा देवलोऽमितः ॥ अपान्तरतमा व्यामो मार्कण्डेयोऽथ गौतमः ॥ १२ ॥ वसिष्ठो भगवान् रामः कपिलो मादरायणिः ॥ दुर्वासा
 याज्ञवल्क्यश्च जातिर्कर्मस्तथाऽऽरुणिः ॥ १३ ॥ रोमशश्च्यवनो दत्त आसुरिः सपतञ्जलिः ॥ ऋषिर्वेदशिरा बोधो मुनिः पञ्चशिरास्तथा ॥ १४ ॥
 हिरण्यनाभः कौमल्यः श्रुतदेव ऋतध्वजः ॥ एते परे च सिद्धेराभ्यरन्ति ज्ञानहेतवः ॥ १५ ॥ तस्माद्युवां ब्राम्हणरोममं मूढधियः प्रभुः ॥
 अन्ये तममि भ्रमस्य ज्ञानदीप उदीर्यताम् ॥ १६ ॥ अहं ते पुत्रकामस्य पुत्रदोऽस्म्यङ्गिरा नृप ॥ एष ब्रह्मसुतः साक्षात्प्रारदो भगवानृषिः ॥ १७ ॥
 इत्थं त्वां पुत्रशोकैर्न भग्नं तममि दुस्तरे ॥ अतदहंमनुस्मृत्य महापुरुष्मोचरम् ॥ १८ ॥ अनुब्रूय भवतः प्राप्तावावामिह प्रभो ॥ ब्रह्मण्यो भगवद्भक्तो
 नावमीदितुमर्हति ॥ १९ ॥ तदेव ते वरं ज्ञानं ददामि गृहमागतः ॥ ज्ञात्वाऽन्याभिनिवेशं ते पुत्रमेव ददावहम् ॥ २० ॥ अधुना पुत्रिणां तापो
 भवतैवानुभूयते ॥ एवं दारा गृहं रायो विविधैश्चर्यसम्पदः ॥ २१ ॥ शब्दादयश्च विषयाभ्रता राज्यविभूतयः ॥ मही राज्यं बलं कौशो मृत्या-
 मात्याः सुहृजनाः ॥ २२ ॥ सर्वेऽपि शूरसेनेमे शोकमोहभयार्तदाः ॥ गन्धर्वनगरभ्रम्याः स्वप्नमायामनोरथाः ॥ २३ ॥ दृश्यमाना विनाऽर्थेन
 न दृश्यन्ते मनोभवाः ॥ कर्मभिर्ध्यायितो नानाकर्मणि मनसोऽभवन् ॥ २४ ॥ अयं हि देहिनो देहो द्रव्यज्ञानक्रियात्मकः ॥ देहिनो विविधस्तेरा-

नै हामी यहाँ आपका हौ । तिमि ब्रह्मण-भक्त तथा भगवद्भक्त छौ । तिमिके यन्को लेद गर्नु उचित होइन ॥१८-१९॥ हे राजन् ! जब म पहिले आफ्नो पिछै त्यसैवेला तिमिलाई
 ज्ञानोपदेश दिने बिछै, तर त्यस बखत तिमो मनमा अर्को अभिलाषा जर्थात् पुत्रको कामना देखेर मैले तिमिलाई छोरो दिछु ॥ २० ॥ अब तिमिके स्वयं छोरा हुनेहरूको कष्ट अनुभव
 गरिसकेका छौ । छौ, धन विविध प्रकारका ऐश्वर्यहरू, सगति, शत्रुहर्दि विषय, वैभव, पृथिवी, राज्य, सेना, दोश, शत्रु, अपात्य तथा सुहृद-जन-यो सबै नाशवान् छन् ॥१९-२२॥
 हे शूरसेनेदेवका ध्यामी ! यी सबै गन्धर्वनगर स्वप्न, माया एवं मनले कसिरत पदार्थहरूको समान असल तथा माह, भय एवं कष्टदायक छन् ॥२३॥ यी सबै घरघर पदार्थ मनले कतिभ
 जर्थात् मिथ्या हुन् । किनकि यी वास्तविक स्वरूपको बिना नै आपवान भर्द्देका छन् । यनै निमित्त यी जगत्मा लाल मयूर जन्मछन् । हे नृ ! जो मानिस कर्म वात्सनाहाता प्रेरित भए

विश्वको विन्दन गर्दछन्, उनकै मनमा विविध कम उत्पन्न हुन्छन् ॥२४॥ जोवा-याको यो शरीर जुन सम्बन्ध, ज्ञानेन्द्रिय र कर्मेन्द्रियका समुदाय हुन्, यही त्यसको निमित्त बनेछ र सन्तारदायक छ ॥२५॥ अतः तिम्रो ज्ञान-विमल ज्ञानस्वरूपको विन्दन गरेर यम द्वैत-भ्रममा निपत्यवृद्धि न्यागेर ज्ञान्ति प्राप्त गर ॥२६॥ यीनभद मन्दछन्—हे राजन् ! तिम्रो मन एकाग्र शरीर स्थित यो यन्त्रोपनिषद् ग्रन्थ गर ॥ यो धारण गरेर तिम्रो साव रात्रिमा नै संकर्षण भगवान्को दर्शन प्राप्त गर्नेछौ ॥२७॥ हे इन्द्र ! जुन संकर्षणको पराधीनको सहारा लिएर पूर्वकालमा भगवान् खबर आदि योगी जेद-भ्रम न्यागेर श्रीम अन्धधिक महिमा प्राप्त गरिसकेका छन् । उनकै प्रभावले तिम्रो पनि श्रीम परमपद पाउँछौ ॥२८॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे नेताली बापारीयार्ण सम्बद्धोऽध्यायः ॥१५॥ (देवर्षि नारदको उपदेशले राजा विश्वकेतुलाई संकर्षणको दर्शन हुन्छ)—युवदेवजी मन्दछन्—हे राजन् ! त्यसपछि देवर्षि नारदले त्यो गरेका राजकुमारको शोकाकुल स्वजनहरूका समक्ष हाकेर न्यामित भने ॥१॥ नारदजी मन्दछन्—हे जोवात्मन् ! तिम्रो मङ्गल होन् । यताक्षिर हेर,

सन्तापकृदुदाहृतः ॥ २५ ॥ तस्मात्स्वस्थेन मनसा विमृश्य गतिमात्मनः ॥ द्वैते प्रवार्थविश्रम्भे त्यजोपशममाविश ॥ २६ ॥ नारद उवाच ॥ एतौ यन्त्रोपनिषदं प्रतीच्छ प्रयतो मम ॥ यां धारयन्मत्तरात्राद्दृष्टा मङ्कर्षणं प्रभुम् ॥ २७ ॥ मत्पादमूलमुपमृत्य नरेन्द्र पूर्वं शर्वादयो भ्रममिमं हितयं विमृज्य ॥ सत्यस्तदीपमनुलानधिकं महित्वं प्राप्नुमवानपि परं न चिरादुपेति ॥ २८ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे विश्वकेतुसान्त्वनं नाम पञ्चदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ अथ देवश्रुती राजन्संपरेतं नृपात्मजम् ॥ दर्शयित्वेति शोवाच ज्ञातीनामनुशोचताम् ॥ १ ॥ नारद उवाच ॥ जीवात्मन्यस्य भद्रं ते मातरं पितरं च ते ॥ सुहृदो बान्धवास्तत्ताः शुचा तत्कृतया मृशम् ॥ २ ॥ क्लेशवरं स्वमाविश्य शेषमायुः सुहृद्वृतः ॥ भुदृक्च भोगान्पितृप्रत्तानधितिष्ठ नृपासनम् ॥ ३ ॥ जीव उवाच ॥ कस्मिन्नन्मन्यमी मह्यं पितरो मातरोऽभवन् ॥ कर्मभिर्भ्राम्यमाणस्य देवतिर्यङ्मन्योनिषु ॥ ४ ॥ बन्धुब्रातृपरिमध्यस्थमित्रोदासीनविद्विषः ॥ सर्व एव हि सर्वेषां भवन्ति क्रमशो मियः ॥ ५ ॥ यथा वस्तूनि पण्यानि हेमादीनि ततस्ततः ॥ पर्यटन्ति नरेध्वेवं जीवो योनिषु कर्तुषु ॥ ६ ॥ नित्यस्यार्थस्य सम्बन्धो ह्यनित्यो दृश्यते नृषु ॥ यावद्यस्य हि सम्बन्धो ममत्वं तावदेव हि ॥ ७ ॥ एवं योनिगतो जीवः स नित्यो निरहंकृतः ॥ यावद्यत्रोपलभ्येत तावत्सर्वत्वं हि तस्य तत् ॥ ८ ॥ एष नित्योऽव्ययः

हिमा यी माता-पिता, सुहृद् तथा सबे बन्धु-बान्धव तिम्रो निमित्त शोकाकुल भएरहेका छन् ॥२॥ अतएव तिम्रो श्रीम ज्ञानको शरीरमा प्रवेश गरेर ज्ञेय आयुले ज्ञानमा यी बन्धु-जनका साथ पितृप्रदत्त सुख भोग र राजगिहासनलाई सुखोमित पार ॥३॥ जीवले भन्यो—य ज्ञान्त्रु कर्मवश देव, मनुष्य तथा तिर्यग्मादि जनेक योनिहरूमा हुन्दै रहे । तीमध्ये एक जन्ममा यो मेरा माता-पिता भए ॥४॥ जीवका विभिन्न जन्ममा कष्टः कष्टः बन्धु, ज्ञाति, शत्रु, शत्रुस्थ, मित्र, उदासीन र हेमो हुँदैरहन्छन् ५॥ जस्तै सुवर्णादि कण-विक्रयका बन्धुहरू व्यवहारशील मनुष्यहरूमा जुनसुकैको गर्भमा आउँदै जाँदै रहन्छन्, त्यस्तै जीव पनि विभिन्न योनिहरूमा उत्पन्न हुँदैरहन्छ ६॥ यमप्रकार सुवर्णादि वस्तुहरूको सम्बन्ध पनि मनुष्यहरूमा अनित्य नै देखिन्छ र जसमा जसको सम्बन्ध बन्धिरहन्छ, तबसम्म उसमा जसको समता अर्थात् 'मेरो' भन्ने भाव पनि रहिरहन्छ ७॥ यत्त प्रकार ज्ञेय

तथा निरद्वयानो जीव भर्मा गण्ड त्रयस्य क्षीरसा रश्मि, त्यस्तै वेलासम् त्वय जीवको क्षीरसा मोह रश्मिहन्ता ॥८॥ यो जीव नित्य, ज्विनाक्षी र सूर्य यथांन् जन्मादिरहित ह
र स्य प्रकाशशील हुनाको कारणले सबैको बन्धिष्ठान छ । यो आफ्नो सर्वसमर्थ भाषाका गुणले स्वर्ग भाषुलाई विषयले उत्पन्न गर्दछ ॥९॥ यत्को न कुनै धिय, छ, न बन्धिष्ठान
र न कुनै आफ्नो न केही विरानो छ किनति आफ्नो हित तथा बहित गर्ने भएका मित्र वा शत्रु आदिको बुद्धिहकको यही एकमात्र मित्र छ ॥१०॥ यो आफ्नो कार्य-कारणको साक्षी
तथा स्वतन्त्र छ । अतएव यो गुण, दोष अथवा स्वयं-फललाई ज्ञान गर्दै न सक्ने उदासीन-भावले सिद्ध रहन्छ ॥११॥ श्रीगुरुदेवजी मन्तुः-यति भवेत्
स्यो श्रीय त्वयैवात् गयो, अनि त्वयका जाति बन्तुहकले विमित्तमात्रले आफ्नो स्नेह-बन्धन काटिदिए र शोक र घामिदिए ॥१२॥ अनि ती सगोत्रीहरूले ज्ञानिभूत त्यो भूत
बालकको देहको तत्काल उचित संस्कार गरे र त्वयसिद्धि गरिने योग्य और्ध्वदैहिक क्रियाहरू सम्पन्न गरिए अनि केहि छोट, मोट, मय तथा दीनता उत्पन्न गर्ने व्यायामभक्तु स्नेह

सूक्ष्म एष सर्वांशयः स्वदृक् ॥ आत्ममायागुणैर्विश्वमात्मानं सृजते श्रुः ॥ ९ ॥ न ह्यस्यातिप्रियः कश्चिन्नाप्रियः स्वः परोऽपि वा ॥ एकः सर्वधिर्षा
द्रष्टा कर्तृणां गुणदोषयोः ॥ १० ॥ नादत्त आत्मा हि शुभं न दोषं न क्रियाफलम् ॥ उदासीनवदासीनः परावरहमीश्वरः ॥ ११ ॥ श्रीशुक उवाच ॥
इत्युदीर्य गतो जीवो ज्ञातयस्तस्य ते तदा ॥ विस्मिता मुमुक्षुः शोकं छित्त्वात्मरनेहयुक्कलाम् ॥१२॥ निहृत्य ज्ञातयो ज्ञातेर्देहं कृत्वोचिताः क्रियाः ॥
तत्पुद्गुर्दुस्त्यजं स्नेहं शोकमोहभयार्तिदम् ॥१३॥ बालध्व्यो व्रीडितास्तत्र बलहत्याहतप्रभाः ॥ बालहत्याव्रतं चेरुर्नाक्षेणैर्यन्त्रिरूपितम् ॥ यमुनायां
महाराज स्मरन्त्यो दिग्भाषितम् ॥ १४ ॥ स इत्यं प्रतिबुद्धात्मा चित्रं तुर्द्धोक्तभिः ॥ गृहान्धकूपान्निष्कांतःसरःपंकादिव द्विपः ॥१५॥ कालित्यां
विधिर्वस्तुनात्वा कृतपुण्यजलक्रियः ॥ मौनेन संयतप्राणो ब्रह्मपुत्रावन्दत ॥ १६ ॥ अथ तस्मै ५५५५५ भक्ताय प्रयतात्माने ॥ भगवान्नारदः प्रीतो

न्यामिदिए ॥१३॥ हे राजन् ! स्वयमसिद्ध बालहत्याले इत्यम एवं सञ्चित ती बालपातिनी रानीहरूले अक्षिराले भनेका कुरा स्मरण गर्दै यमुनाको ठटका माझझहरूको कथनानुसार बाल-
हत्याको श्रावणिय गरे ॥१४॥ यस प्रकार अक्षिरा तथा नरदजीका उपदेष्टाले भाष्यमान प्राप्त भएपछि राजा चित्रकेतु हिलोमा गाढिएका हापी निम्केत आए र गृहहरूको भन्धकारबाट
निस्केंत आए ॥१५॥ केरि उनले यमुनाजीमा विधिबहु स्नान गरेर तर्पणारि अलक्रिया गर र मौन धारण गरी मयतेन्द्रिय भई ती ब्रह्मरीषा पुत्र अर्थात् नारद र अक्षिरालाई व्रणान

उदाहरण—(नभको होइन, ज्ञानी)—कुनै राकालि सौरा ठूलो छँदै थियो । अब कुनै उल्लवको समय हुन्छो वा कुनै कुलत मिलाउने लय गरी छँदैको विधिमा ठूलो ठूलो कर्माको राखेर बसाइने गर्दथो । समय
बिहरे छँदै ठूलो भयो । जसको हालतमा रमा जालेर राख्ने कुटुम दिए-‘अब को छँदै हारा कुनै पनि काम नलाई छाडा चर्ने छाडिदिनु ।’ त्यहीपछि कुनै भएपछि त्यो मनपरि काट्नको दुःख र चर्च लाग्यो । एक दिन
हरेभैरव (वा) सोटा पालेमा पुग्यो । त्यही कोटो बुझ्ने आफ्ना सरको घर बाहिर काममा ठुलाका गरी अलग फिर्ताको थिए । बर्हमा छँदा रति भए जसमा रमा । अनि अल्ले बाराबाट नै आफ्नो लाग्यो गर्दै
बढ्यो । अनि मुकल्ले बुझा लागे कुरा कुरा छँदै थिए । जस कोटो बुरा देखेर कोरा हातमा नभयो र आफ्ना बढी अनुको धियर पछाको बाहिर निस्क्यो र जसको छराह ठगछ छँदैमा बगडन गयो । तर छँदैमा
जस नाँसोको मुखले देही अल्ले बारा १ र २ पनि भानेन । त्यो बढेन अनपि अन्य बर्दै रमा । जस रमा बुझा छँदैमा बगडन रमाको हात, त्यस छँदैमा बढ्यो-अब किन बुझा गरिन्छो छी ज्ञाने, तिमी ! म
विभीले नाँसोको छराह किन बगड्यो ? मरो विधिमा बगडेर जाँदा बलिकको छ । भो-ये हो-नु यमीले बुझा-बुझा चर प मिलाउने छ, त्यसको विधि मान्न कसले को गर्न नबुझ्यो ?

गरे ॥१६॥ अस्मान् नारदो वपुन मनो ली कृपापाद ६५। मय नमः सकलायैव नमः मन्त्रको उपदेश दिय- ॥१७॥ ॐ हजुर अस्मान् वासुदेवलाई न इदपले नमःकार गर्दहु प्रमुन, अनिरुद्ध तथा मङ्कर्षण-रत्नपारी इत्युत्तराई मेरो नमस्कार छ ॥१८॥ विशुद्ध ज्ञानमात्र परमानन्द-स्वरूप आत्मराज द्वैत चरित्रात् रहित र आत्मस्वरूप हजुर परमेश्वरलाई मेरो प्रणाम छ ॥१९॥ स्वर्गपानन्दको अनुभवले बापाका रागद्वेषादि तरङ्गरुलाई छान्द पारिदिने इन्द्रियहरू। स्वामी, गरम महात्मा ॥१०॥ विशुद्ध हजुरलाई न नमःकार गर्दहु ॥२०॥ अहो ! अमलाई पाउन नसके मन माह बाणी कर्तार जाईरछ ॥ ती नाम रत्नले रहित, एक, चिन्मात्र तथा कार्य-कारणले नभेट्ने हजुर राम्रो रक्षा गर्नु ॥२१॥ मङ्कर्षण इत्युद् अम्मा स्यात् छ र ज्ञानप्राप्ति यो उपपन्न, स्थित तथा लीन हुन्छ र जो मर्यादा अनुहरमा स्यात् माटो जस्तै पथ्या सित रहन्छ, ती परब्रह्म स्वयं नारायण अस्मान्लाई नमस्कार छ ॥२२॥ आकाश तटस्थ बाहिर-विष्वम्बात् गरं पनि अमलाई मन, बुद्धि, इन्द्रियहरू तथा प्रत्येक न स्वर्ग गर्न सक्छन्, र न बाध नै सक्छन्, स्वस्या इत्युत्तरलाई न प्रणाम गर्दहु ॥२३॥ अमको

विद्यामेतामुवाच ह ॥१७॥ ॐ नमस्तुभ्य भगवते वासुदेवाय धीमहि ॥ प्रशुभ्नायानिरुद्धाय नमः मङ्कर्षणाय च ॥ १८ ॥ नमो विज्ञानमात्राय परमा-
नन्दमूर्तये ॥ आत्मारामाय शान्ताय निवृत्तद्वैतदृष्टये ॥ १९ ॥ आत्मानन्दानुभूत्यैव यस्तशक्तपूमये नमः ॥ हृषीकेशाय महते नमस्ते विश्वमूर्तये
॥२०॥ वक्ष्युपरतेऽप्राप्य य एको जनमा सह ॥ अनामरूपश्चिन्मात्रः सोऽव्याजः सदमत्परः ॥ २१ ॥ यस्मिन्निदं यतश्चेदं तिष्ठत्यप्येति जायते ॥
मृन्मयेष्विव मृज्जातिस्तस्मै ते ब्रह्मणे नमः ॥ २२ ॥ यत्र स्पृशन्ति न विदुर्मनोबुद्धीन्द्रियावः ॥ अन्तर्बहिश्च विततं व्योमवत् नतोऽस्म्यहम्
॥ २३ ॥ देहेन्द्रियप्राणमनोऽप्योऽमी यद्दशविदाः प्रवर्तन्ति कर्मसु ॥ नैरान्यद्वा लोहमिवाप्रतप्तं स्थानेषु तद्वद्रूपदेशमेति ॥२४॥ ॐ मनो भगवने
महापुरुषाय महासुभावाय महाविभूतिपतये सकलमात्मतत्परिवृद्धनिकरकमलकुड्मलोऽलालितचरणारविन्दयुगल परम परमेशिब्रह्मस्ते ॥ २५ ॥
श्रीशुक उवाच ॥ भक्तायेतां प्रपन्नाय विद्यामादिरय नारदः ॥ ययावंगिरमा मार्क धाम स्वायम्भुवं प्रभोः ॥ २६ ॥ चित्रकैतुस्तु विद्यां तां यथा
नारदभाषिताम् ॥ धारयामास सप्ताहमममः सुसमाहितः ॥ २७ ॥ ततश्च सप्तरात्रान्ते विद्याया धार्यमाणया ॥ विद्याधराधिपत्यं स लेभेऽर्जुन-
हर्त नृपः ॥ २८ ॥ ततः कनिषयाऽभिर्विद्ययेदमनोगतिः ॥ जगाम देवदेवस्य शेषस्य चरणान्तिकम् ॥ २९ ॥ मृणालगौरं शितिवामसं स्फुर-

चैतन्य-शक्तिले युक्त भएर यो देश, इन्द्रिय, प्राण, मन तथा बुद्धि आदि आकाशना कार्यमा प्रवृत्त हुन्छन् र जो नमः अग्निसा नमस्तथाको कलाप्रमाण नै गर्न मर्दैनन्, मय आत्मको नै ज्ञानादि अवस्थाका बाधोन्मूलकले बीच संज्ञा हुन्छ ॥ २४ ॥ ॐ हे भगवन् ! महाविभूतिपति अस्मान् महापुरुषलाई प्रणाम छ । जसका दुर्बल गरम नै भएर सकलहरूको हृदो मङ्कर्षणको कृ-रुमल-कलिकाहरूले सेवित छन्, ती परम परमेश्वरलाई पुनः पुनः प्रणाम छ ॥ २५ ॥ श्रीशुकदेवजी भन्नुहुन्छ-हे राजन् ! यस प्रकृत आफ्ना धारमाण एवं कल राजा चित्रकैतु यस विद्याको उपदेश दियर नारदजी, गिरिमा सुनिनो सप्तमा आफ्नो धाम ब्रह्मलोह वर्णिए ॥२६॥ अर्जुन राजा चित्रकैतुले नारदजीले बताएका विद्याको उर्नेले भनेका बुद्धि-
हरूले तात दिनमय केवल पानी निरः संयत-विष्वम्बा अनुष्ठान गरे ॥२७॥ मय मन्त्रको अनुष्ठानले मात्र रातमय गरेरछ राजा चित्रकैतुलाई विद्यापराङ्मुखो मरनिहत्त प्रवृत्त प्राप्तिमा

॥ २८ ॥ केरी दिनपछि त्यम विधावो प्रभाचले मनको गति अल गडेर गदवाछि राजा चित्रकेतु समवान् खेपवोना वरणा पुनम ॥ २९ ॥ तिनले स्वर्ग देखे—मगवान् खेपवो अगवित
मिद्वेश्वरकले बेरिएव ॥ छन उनको छरीर बसन्त-नालको समान गौर वर्णको छ ॥ यसमाथि नीलम्बर कलमसाउंदो किरिण, केपूर, वटिभ्रम र बह्मनादि धुवन घोमिा छन् ॥ उनको
बुद्ध प्रमन छ र नेत्र अरुण वर्णका छन् ॥ ३० ॥ यस प्रकार खेप भगवान्को दर्शन गर्नामात्र राजा चित्रकेतुका सब पाप नष्ट भए ॥ तिनको अन्तःकरण छुट्ट र विमल भयो, उनले आफ्नो
बदिरहेको मणिमात्र द्वारा प्रेमाश्रु भरेर पुलकित करीरले भगवान् आदिपुरुषलाई स्तुति गरे ॥ ३१ ॥ अनि ती आफ्ना प्रेमाश्रुभिर्द्वारकले पवित्र कीर्ति भगवान् खेपवोको शरीरलाई
बालम्बर सिप्यतामे ॥ यो प्रेम-प्रेमण्डल अष्ट अवलङ्ग हुनाले गर्दा ती धेरै बेरनम्य उनको स्तुति गर्ने पारनन ॥ ३२ ॥ अनि जब उनलाई बोल्ने शक्ति मिल्यो, तब बुद्धि र मनको
प्रशस्तता पारी वा सम्पूर्ण इन्द्रियहरूको बाह्य बुद्धि रोकेर अमरको स्वरूपको पञ्चम आदि शक्ति-शालिमा वर्णन गरिएको छ, ती जगद्गुरुको वपरी स्तुति ॥ यरे चित्रकेतु

त्किरीटनेयूरकटिचक्रकङ्कणम् ॥ प्रमलवक्त्रारुणलोचनं वृत्तं ददर्श मिद्वेश्वरमण्डलैः प्रभुम् ॥ ३० ॥ तददर्शनध्वस्तसमस्तकिल्बिषः स्वच्छामलान्तः-
करणोऽभ्ययान्मुनिः ॥ प्रवृद्धभक्त्या प्रणयाश्रुलोचनः प्रहृष्टरोमाऽनमदादिपूरुषम् ॥ ३१ ॥ स उत्तमश्लोकपदाञ्जविद्वरं प्रेमाश्रुलेरीरुपमेहयन्मुहुः ॥
प्रेमोपरुद्धास्त्रिलवर्णनिर्गमो नैवाशक्तं प्रसमीदितुं विरम् ॥ ३२ ॥ ततः समाधाय मनो मनीषया नभाष एतत्प्रतिलब्धवानमौ ॥ नियम्य सर्वेन्द्रि-
यावाह्यवर्तनं जगद्गुरुं शास्त्रतया त्रिविप्रहम् ॥ ३३ ॥ चित्रकेतुरुवाच ॥ अजित जितः सममतिभिः साधुभिर्भवान् जितात्मभिर्भवता ॥ विजितास्तेऽपि
च भजतामकामात्मतां य आत्मदोऽतिकरुणः ॥ ३४ ॥ तव विभ्रतः खलु भगवन् जगद्गुदयस्थितिलयादीनि ॥ विश्वसृजस्तेऽञ्जारास्तास्त्र मृषा स्पर्धन्ते
पृथगभिमतया ॥ ३५ ॥ परमाणुपरममहतोस्त्वमाद्यन्तान्तर्वर्ती त्रयविधुरः ॥ आदावन्तेऽपि च मत्त्वानां यद् भुवं तदेवान्तरालेऽपि ॥ ३६ ॥ क्षित्या-
दिभिरेष किलावृतः सप्तभिर्देशगुणोत्तरेण्डकोशः ॥ यत्र पतत्पशुकल्पः महाण्डकोटिकोटिभिस्तदनन्तः ॥ ३७ ॥ विषयतृपो नरपशवो य उपास्ते
विभूतीर्न परं त्वाम् ॥ तेषामाशिष ईश तदनु विनश्यन्ति यया राजकुलम् ॥ ३८ ॥ कामधियस्त्वपि रविता न परम रोहन्ति यथा करम्भवीजानि ॥

मन्दछन्—हे अजित ! यद्यपि इन्द्र सबभन्दा अग्रेष हुनुहुन्छ, ताप न समदर्शी तथा जिनन्दय मञ्जनले इन्द्रलाई जिते र इन्द्रले पनि उनलाई आफ्नो वरमा राख्नुभएको छ ।
इन्द्र वपारु हुनुहुन्छ, दिनदिनै तत्त्वज्ञानलाई हनु आफ्ना स्वल्पसम्प दिन्छ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ हे भगवन् ! यस संसारको उत्पत्ति-स्थिति तथा रूप आदि काम इन्द्रकै स्वीकार हुन् ।
विश्वरक्षिता आदि देवता इन्द्रकै अंग हुन्, तथापि 'म नै जग कर्ता हु' यस्तो जेदबुद्धि बन्दा स्वर्ग परापर स्वर्ग गर्ने बास्छन् ॥ ३५ ॥ परमाणु देखि सिएर अविश्वय महान्
मातृवर्धार्थन्त मरे हुनुहुन्छको आदि, अन्त तथा मध्यमा इन्द्र नै विराजमान रहनु हुन्छ, तापनि इन्द्र आदि अन्त तथा यी सीमे अन्तर्वाहंछि रहित रहनु हुन्छ किनकि न.प.
स्वरूप ती प्रमाण हुने यी गर्व बस्तुहरूको आदि तथा अन्ततया जुन निश्चल तत्त्व छ, त्यसो मध्यमा पनि रहन्छ ॥ ३६ ॥ जुन बाँटादेखि अर्को दम गुना हुनो हुन्छी आदि साध आचारमाले
बेरिएको छ, त्यो ब्रह्माण्डकोछ आफ्नै अन्तन करोही ब्रह्माण्डमात्र परमाणु र्हे भन्दै रहन्छ । इन्द्र बान्तवमा अन्तन हुनुहुन्छ ॥ ३७ ॥ जुन अनुभवरूपी पशु केवल विषय नै चाहन्छ,

नी हजुर जन्मा परमात्माई छाडेर हजुरका विभूतिस्वरूप इन्द्रादि अन्य देवताहरूको नै उपासना गर्दछन् । अतः राजकुलको पतन अप्पछि स्वयंका अनुपायीहरूको जाँचिरा पनि नष्ट हुन्छ, ती बुद्ध उपास्य देवताहरूको साथ भक्तकेषि उनले दिएका भाग पनि नष्ट हुन्छन् ॥ ३८ ॥ हे परमात्मन् ! हजुर ज्ञानस्वरूप तथा निर्गुण हुनुहुन्छ । अतः हजुरप्रति परिणको विषय-सम्बन्धी भाग न्यस्तै कर्मफलदायिनी हुँदैनन्, अस्तै-बुल लागेका बीजमा बंजुर निस्कन् किनकि बीजलाई मुख-दुःखादि इन्द्र गुणगुणबाट नै प्राप्त हुन्छ र हजुर निर्गुण हुनुहुन्छ, अर्थात् कसरी मिल्ने ? ॥ ३९ ॥ हे अजित ! जब हजुरले बलाई विशुद्ध भागवत-धर्मको उपदेश दिनुभयो, त्यसैले हजुरले सबैलाई जिन्तुभयो, किनकि अविज्ञान र आन्धारात्मक मनकादि हुनि बोध प्राप्तिको निमित्त उही भागवत-धर्मको पालन गर्दछन् ॥ ४० ॥ भागवत धर्मको पालन गर्नेमा अन्य सत्ताम धर्महरूको जस्तै मनुष्यहरूको 'तै-म र-मो केरो' भेदबुद्धि रहन सक्नेन । जुन धर्म विपरीत बुद्धिले रचना गरिएको हुन्छ, त्यो असुद्ध हुन्छ, नाशवान् र अव्ययुक्त हुन्छ । ४१ ॥ यत् प्रकार आफ्नो र विरानो दुवै बरिेको अन्तरगत गर्ने धर्मले आफ्नो र अरुको पनि के प्रयोजन मिल्द हुन सक्छ ? अतः त्यस धर्मको आचरण गरेर आफ्नो भिललाई सन्ताप पानाले क्ताबाध तिताउन हुन्छ र अकार्काई नष्ट दिएको

ज्ञानात्मन्यगुणमये गुणगणतोऽस्य द्वन्द्वजालानि ॥ ३९ ॥ जितमजित तदा भवता यदाऽऽह भागवतं धर्ममनवश्यम् ॥ निष्किञ्चना ये मुनय आत्मागमा यमुपासतेऽपवर्गाय ॥ ४० ॥ विषममतिर्न यत्र नृणां त्वमहमिति मम तवेति च यदन्यत्र ॥ विषमार्थया रचितो यः स ह्यविशुद्धः क्षयिष्णुरधर्म-बहुलः ॥ ४१ ॥ कः क्षेमो निजपरयोः कियानर्थः स्वपरद्वहा धर्मेण ॥ स्वद्रोहात्तव कोपः परसंघेडया च तथाऽधर्मः ॥ ४२ ॥ न व्यभिवरति तवेक्षा यया ह्यभिहितो भागवतो धर्मः ॥ स्थिरचरमत्सकदम्येष्वप्यभियो यमुपासते त्वार्थाः ॥ ४३ ॥ न हि भगवन्वघटितमिदं तद्दर्शनान्त्रुणामखिलपापक्षयः ॥ यन्नाम सकृच्छ्रवणात्पुत्सकोऽपि विमुच्यते संसारतः ॥ ४४ ॥ अथ भगवन्वयमधुना त्वदवलोकपरिमृष्टाशु-भलाः ॥ मुरकृपिणा यदुदितं तावकेन कथमन्यथा भवति ॥ ४५ ॥ विदितमनन्तमपस्तं तव जगदात्मनो जनैरिहाचरितम् ॥ विज्ञाप्य परमगुरोः कियदिव मवितुरिव स्वयोतैः ॥ ४६ ॥ नमस्तुभ्यं भगवते सकलजगत्स्थितिलपोदयेराय ॥ दुरवभितात्मगतये कुयोगिनां भिदा परमहंसस्य ॥ ४७ ॥

हुनाले अवधर्म पनि हुन्छ ॥ ४२ ॥ हे नाथ ! जुन दष्टिले हजुरले भागवत धर्म मनुभयो, हजुरको त्यो दष्टि कहिल्यै सक्नेन । यसै निमित्त सबै आराधकीय-समुदायमा भक्तको समानरष्टि छ, ती आर्थजन नै त्यस धर्मको आचरण गर्दछन् ॥ ४३ ॥ हे भगवन् ! हजुरको दर्शनले नै मनुष्यहरूका सबै पाप नष्ट भएर जान्छन्, यो कुनै छक्क पन कुरा होइन, किनकि हजुरको नाम केवल एकपल्ट सुन्नाले मात्र पनि सांसारिक क्लेशबाट मुक्त हुन्छ ॥ ४४ ॥ हे भगवन् ! यस वखत हजुरको दर्शनले नै हाम्रो अन्तःकरणको सबै मल पलासियो र यस्ता हुनै पर्यछ, किनकि हजुरका भक्त देखि नारादले ले जति अनेका छन्, त्यो मिथ्या कसरी हुन सक्छ ? ॥ ४५ ॥ हे अनन्त ! हजुर सम्पूर्ण जगत्का आत्मा हुनुहुन्छ । अतः संसार-मा भ्याक ले जति गर्दछन्, त्यो सबै हजुरलाई थाहा नै छ । अतः जस्तै-घटलाई स्याले (जनबिरी) ले प्रकाशित पार्न सक्नेन, त्यस्तै नै हजुर परम गुरुलाई हामी केही भन्न सक्नेनौ ॥ ४६ ॥ हे भगवन् ! हजुर सम्पूर्ण जगत्को उत्पत्ति, स्थिति तथा प्रलय गर्नेमा समर्थ हुनुहुन्छ । कुरामीजन आफ्नो भेद-दष्टिले गर्दा हजुरको वास्तविक तत्त्वलाई थाहा सक्नेनन् । यत्

प्रसादः ॥ ५८ ॥ स्वरूप भगवान्नाई दमस्कार ॥ ५८ ॥ केवल हजुरका बेहाले नै ब्रह्मा अगद जगत्तना बेठा गदलन जगका रटि पनात नै ज्ञानेन्द्रिय आपनो विषय ग्रहण मर्दछन् । अनको समस्तमा राखिएका भूमण्डल सरभूको दानाजस्तै ज्ञान दुन्दुबी गगरान् सबसद्यावालाई ब्रह्मा नमस्कार ॥ ५८ ॥ भीष्मकदेवको मनुदुन्दु-दे कुरुवन्दन । वसरी स्तुति मणिपण्डि भगवान् अनन्त प्रमत्त भएर विद्याधराधिपति राजा चित्रकेतुमति मनुमरो ॥ ५९ ॥ भीष्मेण भगवान्ले आश्रामको-नारद र अद्विजा मुनिले रीभीलाई बेरो विद्याको जुन उपदेश दिएका छन्, त्यस विद्याको ब्रह्मर र मेरो दर्शनले नै तिम्रो धर्म सिद्ध भइसक्यो ॥ ५९ ॥ सबै प्राणीहरूको अन्तरा बा र तिनको पालनकर्ता परमाश्रम मने हुँ । शुद्धब्रह्म र परब्रह्म यी दुवै मेरो नै मनाउन भूति हुन् ॥ ५९ ॥ सबै प्रपञ्चमा आत्मा र आत्माना प्रपञ्च व्याप्त छ । यी दुवैमा कारणरूपले र व्याप्त रहनु र ममा नै यी दुवै बन्वित भएका छन् ॥ ५९ ॥ जस्तै त्रिदाएको पुष्प सपनामा जगत्लाई आङ्गुली देख्छ र निद्रा भएर मण्डपि संसारको कुनै बाँटा देशमा आफ्नो स्थिति मान्छ, त्यसै गरी जीवका प्राप्ति आदि अवस्थाहरू मात्र परमेश्वरको

य वे श्वमन्तमनु विश्वमृजः श्वमन्ति यं चेकितानमनु चित्तय उधकन्ति ॥ भूमण्डलं सर्षपायति यस्य मूर्ध्नि तस्मै नमो भगवतेऽस्तु सहस्रमूर्ते ॥ ५८ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ संस्तुतो भगवानेवमनन्तस्तत्रभाषत ॥ विद्याधरपतिं प्रीतश्चित्रकेतुं कुरुद्वह ॥ ५९ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ यन्नारदा-
द्विरोभ्यां ते व्याहृतं मेऽनुशामनम् ॥ मंसिद्धोऽसि तथा राजन्विद्यया दर्शनाच्च मे ॥ ५९ ॥ अहं वै सर्वभूतानि भूतात्मा भूतभावनः ॥ शब्दब्रह्म परं ब्रह्म ममांशे शाश्वती तनु ॥ ५९ ॥ लोके विततमात्मानं लोकं चात्मानं संततम् ॥ उभयं च मया व्याप्तं मयि चैवोभयं कृतम् ॥ ५९ ॥ यथा सुषुप्तः पुरुषो विश्वं पश्यति चात्मानि ॥ आत्मानमेकदेशस्थं मन्यते स्वप्न उत्थितः ॥ ५९ ॥ एवं जागरणादीनि जीवस्थानानि ज्ञातमनः ॥ मायामात्राणि विज्ञाय तद्द्रष्टारं परं स्मरेत् ॥ ५९ ॥ येन प्रसुप्तः पुरुषः स्वापं वेदात्मनस्तदा ॥ सुप्तं च निर्गुणं ब्रह्म तमात्मानमवेहि माम् ॥ ५९ ॥ उभयं स्मरतः पुंमः प्रस्वापप्रतिबोधयोः ॥ अन्वेति व्यतिरिच्येत तज्ज्ञानं ब्रह्म तत्परम् ॥ ५९ ॥ यदेतद्विस्मृतं पुंमो मद्भावं भिन्नमात्मनः ॥ ततः संसार एतस्य देहादेहो भूतेर्भूतिः ॥ ५९ ॥ लब्धेह मातुषीं योनिं ज्ञानविज्ञानसंभवाम् ॥ आत्मानं यो न बुद्धीयत न कचिच्छ-
ममानुयात् ॥ ५९ ॥ स्मृत्वेहायां परिक्लेशं ततः फलविपर्ययम् ॥ अभयं चाप्यनीहायां संकल्पाद्विरमेत्कविः ॥ ५९ ॥ सुखाय दुःस्वप्नोपाय कुर्वति

माया नै हुन्, यो जानेर ती सबैका साथी मायातीत परमात्माको स्मरण गरिरहनु पदछ ॥ ५९-५९ ॥ त्रिदाएको पुष्प जमको महापतालले निद्रा तथा अर्तान्द्रिय सुखको अनुभव गर्दछ, त्यो सर्वको आत्मस्वरूप परमाश्रम मने हुँ-पातो जान ॥ ५९ ॥ जो निद्रा तथा मायुति यी दुवै नै अवस्थाहरूका स्मरण भगवन्ले भएका तत्त्व ती ब्रह्म-ब्रह्ममा मायारूपले विद्यमान रहन्छ र जो ब्रह्मत्वमा बीबाद बुझ्छ, त्यो ज्ञान नै परब्रह्म हो ॥ ५९ ॥ मेरो परब्रह्मस्वरूपलाई जीव जव विमिदिन्छ तब यो आफ्नो अ-ब्रह्मरूपबाट पनि बुझ्छ भएर रहन्छ, यही कारणले त्यसलाई ब्रह्मभार संसार प्राप्त हुँदै रहन्छ र एक जन्म-मरणपछि ज्को जन्म-मरण भगवन् प्राप्त गरिन्छ ॥ ५९ ॥ यन लोकमा हो पुरुष ज्ञान विज्ञानको प्राप्तको कारणले ब्रह्म भानव जन्म पाएर पनि सर्वको आत्मस्वरूप परमेश्वरलाई जान्दैन, त्यसलाई पढी पनि छानिन प्राप्त हुन सक्नेन ॥ ५९ ॥ पढिन्छ न मायाको र गुणको कारणले माया

बेधाहस्मा नै कलेश छ र त्यक्तो विररीत फल प्राप्तं सम्भावना रहिरहन्छ, तर निवृत्तिमार्गमा कुनै डर छैन—यस्तो विचार गरेर विवेको पुराले त्यस फलको कामनाबाट एकदम निवृत्त होमोस् ॥५९॥ यस संसारमा सबै को-दुःख दुःखको प्राप्ति र दुःखको निवृत्तिका लागि प्रयत्नशील रहन्छन्, किन्तु यी प्रयत्नहरू द्वारानवलिनको दुःख नाश हुन्छ, न तिनलाई इच्छित दुःख नै मिष्टरुख ॥६०॥ जो आफूलाई ज्ञानी मान्दछन्, तिनलाई पनि यस्तै विपरीत फल प्राप्त हुन्छ । यो जानेर तथा आ-माको अतिवृत्तमार्गति, स्वप्न, सुषुप्ति, बाष्परादि जेनै अवस्थाहरूबाट पृथक् छ—यस्तो मानेर पुरा आफ्नो विवेक बलशो द्वारा लौकिक र परलौकिक योगहरूबाट हृत्क तथा ज्ञान-विज्ञानले परितृप्त भएर सर्वको निर्वाह सेरो बक्त बनोस् ॥६१॥ सबै इन्द्रिय द्वारा एकमात्र परमात्माको दर्शन गर्नु नै योगमार्गमा कुशलता प्राप्त गरेका बुद्धिवाला मनुष्यले आफ्नो सतमन्दा हलो पुरुषार्थ गन्तु परंठ ॥६२॥ हे राजन् ! यदि तिमी सेरो यो उपदेश सावधान मनले भद्रावहित धारण गर्छौ भने ज्ञान विज्ञानले शुक्त भएर जीव सिद्ध बन्न पाउने छौ ॥ ६४ ॥ श्रीशुकदेवजी मन्दछन्—

दम्पती क्रियाः ॥ ततोऽनिवृत्तिरप्रासिद्धः स्वस्य च सुखस्य च ॥ ६० ॥ एवं विपर्ययं बुद्ध्वा नृणां विज्ञाभिमानिनाम् ॥ आत्मनश्च गतिं सूक्ष्मां स्थानत्रयविलक्षणाम् ॥ ६१ ॥ दृष्टश्रुताभिर्मात्राभिर्नर्मुक्तः स्वेन तेजसा ॥ ज्ञानविज्ञानमनुष्ठेो मद्भक्तः पुरुषो भवेत् ॥ ६२ ॥ एतावानेव मनुजे-यांमनैपुणबुद्धिभिः ॥ स्वार्थः सर्वात्मना ज्ञेयो यत्परात्मैकदर्शनम् ॥ ६३ ॥ त्वमेतच्छ्रद्धया राजन्नप्रमत्तो वचो मम ॥ ज्ञानविज्ञानमंयन्नो धारय-न्नाशु सिद्धयसि ॥ ६४ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ आश्वास्य भगवानित्यत्र चित्रकेतुं जगद्गुरुः ॥ पश्यतस्तस्य विश्वात्मा ततश्चान्तर्दधे हरिः ॥ ६५ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे चित्रकेतोः परमात्मदर्शनं नाम सोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ यतश्चान्तर्हितोऽनन्तस्तस्यै कृता दिशो नमः ॥ विद्याधरश्चित्रकेतुश्चैव गगनेश्वरः ॥ १ ॥ स लक्षं वर्षलक्षणाभ्याहतक्लेन्द्रियः ॥ स्तूयमानो महायोगी मुनिभिः सिद्धचारणैः ॥ २ ॥ कुलाचलेन्द्रोणीषु नानासङ्कल्पमिदिषु ॥ रेमे विद्याधरस्त्रीभिर्गायकहरिमीश्वरम् ॥ ३ ॥ एकदा स विमानेन विष्णुदत्तेन भाष्यता ॥ गिरिशं ददशे गच्छन्परीतं सिद्धचारणैः ॥ ४ ॥ आलिङ्ग्याङ्गीकृतां देवीं बाहुना मुनिसंसदि ॥ उवाच देव्याः शृण्वत्या जहामोच्चैस्तदन्तिके ॥ ५ ॥ चित्रकेतुरुवाच ॥ एष लोकगुरुः साक्षाद्भक्तवक्ता शरीरिणाम् ॥ आस्ते मुख्यः मभाषां वै मिथुनीभूय भाषया ॥ ६ ॥ जटाधरस्तीव्रतपा

हे राजन् ! जगद्गुरु तथा विश्वात्मा अनन्त भगवान् चित्रकेतुलाई चपरी बुझाएर हुनको लागुने नै एतावत अन्तर्धान हुनुभयो । ६५ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे वेताली भाषाटीकायां सोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥ (विद्याधर चित्रकेतुलाई भगवतीको भाषा—शुकदेव मन्दछन्—हे राजन् ! जता भगवान् अन्तर्धान भएका पिए (यस विद्यालाई नभस्कार गरेर विद्याधर चित्रकेतु बाष्पराजवारी भएर हुन्छ लागे ॥१॥ महायोगी चित्रकेतु साही वर्षमम्म छरीर र इन्द्रियहरूको अकुञ्चित शक्तिले सम्पन्न भएर मुनिजन, सिद्धयन्त्र र चारणादिले स्तूयमान भएर विविध प्रकारका सङ्कल्पलाई पूर्ण गर्ने कुलाचल पर्वतका कन्दराहरूमा विद्याधर-मुन्दरीद्वारा नारायणको सुपञ्चमाम भगवैई तिनीहरूकित विहार गर्दथे । २ ॥ ३ । एक दिनको हुरा हो, यी विष्णु भगवान् ले दिशको तेजोमय विमानमा बसेर दृष्टिरहका थिए । महता जिनले देखे निद्र-पञ्चलले बेरिएर भगवान् शंकर मुनिहरूका माझ भगवती पावनी

काष्ठायां लिए एक बाह्ये आनिष्ठान्त गये बसेका छन् । यो देखेत् ती नर्गायै चर र चकों खरया होंसै मने—मरानी पनि तिनका कुरा सुनिहोई चिरन् ॥ ४ ॥ ५ ॥ चित्रकेतुके मने—अहो ! यो मर्दै लोकका गुरु हुन् र सयैलाई धर्म-मार्गको उपदेश दिन्छन्, तैपनि समाको माझमा यस प्रकार आफ्नी मायालाई टाँसेर बसेका छन् । ६ ॥ ठूला जटाधारी, बसाधारण तपस्वी र ब्रह्मदेवाहरूको समाजमा आसी छन् । तर यस बखत साधारण विषयी पुरुष सँगै निर्लज्ज भएर झोलाई काष्ठमा लिएर छन् । ७ ॥ संसारका विषयी पुरुष पनि एकान्तमा नै यस्तो गर्दछन् । तर यी यति ठूला जनपारी गुरु पनि अरिहरूको समाया मायालाई पाशुरामा जन्झाम्पर बसेका छन् । ८ ॥ श्रीगुरुदेव मन्दछन्—हे राजन् ! अमावस्युद्धि ध्वंशर त तिनको यो कटाक्षपूर्ण कुरा सुनेर हाँसीमात्र दिए—हेही बोलेनन् । यस समाया विद्यमान अन्य मदस्क पनि ठसै गरी मौन बसिरहे ॥ ९ ॥ तर भगवान् शंकरको प्रभाव ब्रह्म नमकेका चित्रकेतुको त्यस्तो अनुचित माषण सुनेर 'अ जिनेन्द्रिय हु' यस्तो अस्मानले मान्दै एष्ट ती राजासित शर्बतीदेवीले रिसाई यस प्रकार भनिन् । १० ॥ पावंगी मन्दछिन्—अहो ! हापी ब्रम्हा

ब्रह्मादिमहापतिः ॥ अङ्गीकृत्य स्त्रिय चास्ते गतस्त्रीः प्राकृतो यथा ॥ ७ ॥ प्रायशः प्राकृताप्रापि स्त्रियं रहसि विप्रति ॥ अयं महाव्रतधरो विप्रति सदसि स्त्रियम् ॥ ८ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ भगवानपि तच्छ्रुत्वा प्रहस्यागाधीनृप ॥ तूष्णीं बभूव तदसि सम्याञ्च तदनुमताः ॥ ९ ॥ इत्यतः क्षीर्यविदुषि ब्रुवाणे बहुरोभनम् ॥ रुपाऽऽह देवी घृष्टाय निर्जितात्माभिमानीने ॥ १० ॥ पावत्युवाच ॥ अयं किमधुना लोके शास्ता दण्डधरः प्रभुः ॥ अस्मद्विधानां दृष्टानां निर्लज्जानां च विप्रकृत् ॥ ११ ॥ न वेद धर्मं किल पद्मयोनिर्न ब्रह्मपुत्रा भृगुनारदाद्याः ॥ न वै कुमारः कपिलो भनुश्च ये नो निषेधन्त्यतिव्रतिर्न हरम् ॥ १२ ॥ एषामनुष्येपदाब्जयुग्मं जगद्गुरुमङ्गलमङ्गलं स्वयम् ॥ यः क्षत्रकण्डुःपरिभूय सृग्न् प्रशास्ति घृष्टस्तदयं हि दण्डधः ॥ १३ ॥ नायमर्हति वैकुण्ठपादमूलोपमर्षणम् ॥ संभावितमतिः स्तब्धः साधुभिः पर्युपासितम् ॥ १४ ॥ अतः पापीयसीं योनिमासुरीं याहि दुर्मते ॥ यपेह भूयो महतां न कर्ता पुत्र किल्बिषम् ॥ १५ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ एवं शस्त्रिभ्रकेतु विमानादवकृत् सः ॥ प्रसादयामास सतीं मूर्ध्ना नम्रेण भारत ॥ १६ ॥ चित्रकेतुरुवाच ॥ प्रतिगृह्णामि ते शापमात्मनोऽञ्जलिनाऽम्बिके ॥ देवैर्मर्त्या यत्प्रोक्तं पूर्वदिष्टं हि तम्य तत् ॥ १७ ॥ संमा-

दुष्ट तथा निर्लज्जलाई उपदेश दिएर लुपान दण्डधर ब्रह्म के यस संसारमा केवल पक्षीमात्र रहिरहेको छ । ११ ॥ ११ ॥ कमल-योनि ब्रह्मा, भृगु आदि ब्रह्माका पुत्र, नारद आदि देवर्षिगण, सनकादि मुनि, कपिलदेव तथा मनु—के यीमध्ये कोही पनि धर्मको उच्च ज्ञानदेनन्, जो क्षात्र-विधिको अतिक्रमण गन शंकर भगवानलाई यस्तो गनबाट रोक्नैनन् ? ॥ १२ ॥ यस अर्थम कृत्रियले बिद्वन्मण्डलको अपमान गर्दै ब्रह्मादिले पनि ध्यान गरिने योग्य अथ कमल-पुष्प, मङ्गलमूर्ति तथा जन्मगुरु भगवान् शङ्करको ठूलो घृष्टतामहित अस्मान अन्यो अनपय यो दण्डको योग्य छ ॥ १३ ॥ यो आहूलाई श्रुत छान्ने अणको र निकै अस्मानी छ । अतः यो दुष्ट विष्णु भगवान्को पापुत्रनसेवित अरणकमलको मर्षण वग्न पाउने अधिकारी छैन ॥ १४ ॥ अतएव हे दुर्मते ! तँ अतिहृष अर्थम आसुरी योनिमा जाइहाल । यस्तो अपपक्षि हे पुत्र ! तँ केहि कहिन्थे महापुरुषको अपमान गर्ने छैनस ॥ १५ ॥ श्रीशुकदेवजी मन्दछन्—हे भारत ! पावंगीले यमरी प्राप दिएरछि चित्रकेतु विमानबाट तल बहियो र नम्र भएर थिर स्पर्शाई मणपतीका श्रुति गनलाम्यो ॥ १६ ॥ चित्रकेतुले भने—हे माना ! न हतुरको

आप अत्रिनिगा ज्ञान मर्त्य, किन्तु देवता मनुष्यरूपा सापि जे त्रि गदंछन्, त्यों सबे तिनका पूर्वजन्मका कर्मको नै फल हुन्छ ॥१७॥ ज्ञान विरुद्ध जीव संसार-चक्रमा घानीदो
मयरी नै पुग्दै मर्त्य दुःख-दुःख संसारी रहन्छ ॥१८॥ त्यों कसुख-दुःखका दागा हजुर मयरा अछ कुनै होइत । यम विषयमा अज्ञानीजन नै आफुलाई मयरा अछ करैलाई कर्ता मान्न
बान्दछ ॥१९॥ संसार सन्धादि तीनै गुणहरूको ब्रह्म हो । यःमा आप तथा मनुष्य, भयं वा नरक, सुख मयरा दुःख केही वस्तु पनि होइन ॥ २० ॥ एकमात्र ईश्वर नै आपनी
मायाको बलले सबै प्राणीहरू र तिनका बन्धन-मोक्ष मयरा सुख-दुःखको सृजक गर्दछन्, किन्तु ती मयाप्रभु स्वयं बन्धन-मोक्षादिने गरिन छन् । २१ ॥ हे मया ! ती मयाप्रभु

रचक एतस्मिन्ननुज्ञानमोहितः ॥ आभूतसुखं च दुःखं च मुह्यते सर्वत्र सर्वदा ॥ १८ ॥ नैवात्मा न परश्चापि कर्ता स्यात्सुखदुःखयो ॥ कर्तारं
मन्यतेऽप्राज्ञ आत्मानं परमेव च ॥ १९ ॥ गुणप्रवाह एतस्मिन्कः शापः को न्वनुग्रहः ॥ कः स्वर्गो नरकः को वा किं सुखं खमेव वा ॥ २० ॥
एकः सृजति भूतानि भवानात्मभायया ॥ एषां कर्णं च मोक्षं च दुःखं दुःखं च निष्फलः ॥ २१ ॥ न तस्य कश्चिद्विहितः प्रतीपो न ज्ञातिवन्धुर्न
परो न च स्वः ॥ समस्य सर्वत्र निरञ्जनस्य सुखे न रागः कुत एव रोषः ॥ २२ ॥ तथापि तच्छक्तिविमर्गं प्रणी मुखाय दुःखाय हिताहिताय ॥
बन्धाय मोक्षाय च मृत्युजन्मनोः शरीरिणां संमृतोऽवकल्पते ॥ २३ ॥ अथ प्रमादये न त्वां शापमोक्षाय भामिनि ॥ यन्मन्यसे असाध्वर्तं मम
तत्कस्यां सति ॥ २४ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ ॥ इति प्रमाद्य गिरिशौ चित्रकेनुरिन्दम ॥ जगाम स्वविमानेन पश्यतोः स्मयतोस्तपोः ॥ २५ ॥ ततस्तु

मयत्र तमान तथा निर्दोहं छन् । तिनका न कोही प्रिय, न ज्ञातिवन्धु, न आपनो-विरागो छ । जब सुकमा उनको राग नै रहब भने, तिनलाई रामजनित क्रोध कमरी हुन सक्छ ?
॥२२॥ तानि तिनको मापारुपिणी सक्तिबाट उत्पन्न पाप-दुष्कर्म नै प्राणीहरूका सुख-दुःख, दित-अदित, बन्धन-मोक्ष जन्म-मरक, तथा संसारमा पुनर्जन्मका कारण हुन्छन् ॥२३॥
जन्तु हे भामिनी ! म यम आपबाट हुन्छ हुनको निम्ति हजुरसित बिद्धि गरिन हे मनी ! मेरो केवल यति नै प्रार्थना छ कि मेरो कथन हजुरलाई अनुचित लागेको भए क्षमा गरि
दिनोस् ॥२४॥ श्रीशुकदेवजी कहन्छन्-हे शत्रुघ्न ! यस प्रकार मयाप्रभु शंकर र पार्वतीलाई प्रमथ पारेर राजा चित्रकेतु उनको माधुन्य नै आपनो विमानमा बसेर मुनैलाई बसिन

॥ उदाहरण (शुक दुःख भनेको शोक चक्रमा मात्र हो)—बोला देख्न कुनै कारण परेर बिदेस गयो । त्यसो कहाँ बीच बाटै घरगुप्तको । घर-लो परदेमा जान लागेको थियो तब त्यसको कर्मविनको कोरा कोरी थियो । घर-लो तलेरी भयो तब आपनो घरगुप्तको भेट्न हिँड्यो । जसो बरत देखे पछि घर-लो देखे । त्यसोमय छोरोसक बगानमा कुनै बगैचासामा रहुनैदेखि नै गच्छा कोठा तलेरि बसेमा छेको थियो ।
छायासामा बैसब पनि त्यही पुग्यो । कुन कोठामा छोरो बसेको थियो, हावाकासमा बैसब पनि त्यही पुग्यो । कुन कोठामा कोरा बसेको थियो, त्यही कोठामा बैसबको पनि अनपराधको र केही बढी पैसा तलेरि बोलीलाई पछ्याएर
निकलन सतायो । र संसारसामा अरु स्वभाव मनुष्यको छोरो सेवासमा बसेर बसाभर लाग्यो । पछ्याए बैसबको छोरोलाई देखेको र त्यसित लोभ्यो— भित्ती कर्मिण्ड लाग्यो । छोरको आपनो जमर, गेल बाट र थिताको नाउ
समेत भनिथियो । मनुष्यसामा बैसबको भाषा बाको-बो त मेरो नै छोरो हो । अरु त्यसलाई अरुसक गरेर नै भनि त्यसलाई दुःख दिएका थियो, त्यसको छिन्ति बसाभार तनै लाग्यो । देख, त्यही बाट र थिता पनि थियो, तर
आपनै छोरो भनेर भोजन भरी निमिस् केही हुन्छ भएन । बिहान त्यसलाई आपनो छोरो भनेर बिदेस हुन पुग्यो । जस्तो संसारमा सुख र दुःख कुनै अछ होइत । यो भन्यो कल्पना मात्र हो । मनुष्यलाई कुनै सत्य विषय
छ, यो बाह्य नहुने अस्वप्नमात्र दुःख नै हुन्छ ।
कटका उपरति केही दुःखमा बाध्या यतिक भयो । बिना कटका मयत्र मयत्र भन्यो जसो नै बिहान रति ।
हरेर बाह्य भनेको शोक भनता अरुपि बाह्य छ । मनीषी भन्यो री बल्लामा मनीषी भन्यो दिन ।

उत्तर अथर्व वे सवेका प्रिय छन ॥३३॥ महात्मा चित्रकेतु उन्नेको प्रिय अनुपर, शान्त र समदर्शी पुरुष हो । य पनि श्रीमद्भक्त भगवान्को प्रकट हुँ ॥३४॥ अथः परमपूजा परमात्म-
 ना यो ज्ञान समदर्शी र महात्मा भक्तहरूको विषयमा भित्रीले केही पनि बिस्मय गर्नु उपलब्ध छैन । ३५॥ श्रीशुकदेव भन्नुहुन्छ—हे राजन् । ब्रह्म परमात्मको यो बचन सुनेर पार्वतीको
 संशय नष्ट भयो र ती शान्त भइन् । ३६ ॥ परम भक्तहरूले चित्रकेतु भगवती भवानीको जापको साथै आफू दिनमा पनि समय दिएर तापनि निनले उनको आफू आफ्नो भित्रमा
 बाधे—बही नै साधुको लक्षण हो ॥३७॥ त्यसपछि राजा चित्रकेतु दाम्बरी योनिमा अथर्व वरा देवताका दक्षिणाम्निबाट उत्पन्न पर्शु ज्ञान-विज्ञान युक्त भएर ब्रह्मपुर नामले विख्यात
 भए ॥३८॥ यस प्रकार सिमीले जुन ब्रह्मपुरको द्वैतयोनिमा जन्म भएर पनि भक्तवत्सरायण हुने कारण सोधेका थियो, त्यो स्तरेमिले सुनातारि ॥३९॥ हे राजन् । विष्णुभक्तका शास्त्रात्
 माहात्म्यस्वरूप महात्मा चित्रकेतुको यो पवित्र इतिहास सुन्ने अनुपम हरे प्रकटका बन्धनबाट छुट्कि प्राप्त भइन्छ ॥४०॥ जुन पुरुष बिहानै उठेर भगवान्को स्मरण गरी ध्यानमा ले बस्न

श्रुत्वा भगवतः शिखस्योमाऽभिभाषितम् ॥ बभूव शान्तधी राजन्देरी विगतविस्मया ॥३६॥ इति भागवतो देव्याः प्रतिशप्तमूलनमः ॥ मूर्ध्ना संजगृहे
 शापमेतावत्माधुलक्षणम् ॥ ३७ ॥ अजं त्वष्टुर्दक्षिणामौ दानवीं योनिमाश्रितः ॥ वृत्र इत्यभिविख्यातो ब्रानविज्ञानमपुनः ॥ ३८ ॥ एतत्ते सर्व-
 माख्यातं कर्मा त्वं परिपृच्छसि ॥ वृत्रस्यासुरजातेश्च कारणं भगवन्मतेः ॥ ३९ ॥ इतिहासमिमं पुण्यं चित्रकेतोर्महात्मनः ॥ माहात्म्यं विष्णु-
 भक्तानां श्रुत्वा बन्धादिमुच्यते ॥ ४० ॥ य एतत्प्रातर्कृत्याय श्रद्धया वाग्यतः पठेत् ॥ इतिहासं हर्षि स्मृत्या स याति परमां गतिम् ॥४१॥ इति
 श्रीमद्भागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे चित्रकेतुराणो नाम सप्तदशोऽध्यायः ॥१७॥ श्रीशुक उवाच ॥ पृश्निस्तु पत्नी सवितुः सावित्री व्याहृतिं
 त्रयीम् ॥ अग्निहोत्रं पशुं सोमं चातर्मास्यं महामस्त्रात् ॥१॥ निदिर्भगस्य भार्याऽङ्ग महिमानं विभुं प्रभुम् ॥ आशिषां च वरारोहां कन्यां ब्राम्हणमुग्र-
 ताप् ॥२॥ धातुः कुट्टु सिनीवाली राका चानुमतिस्तथा ॥ सायं दर्शमय भ्रातः पूर्णमासमनुक्रमात् ॥३॥ अस्मीन्पुरीष्यानाथ च क्रियायां समनन्तरः ॥
 चर्षणी वरुणस्यापीद्यस्यां जातो भृगुः पुनः ॥४॥ वात्मीकिरच महायोगी वत्मीकादभवत्किल ॥ अगस्त्यरच वमिष्ठश्च मित्रावरुणयोर्ऋषी ॥ ५ ॥

इतिहासको पाठ गर्दाछ भने त्यस्ताई भगवान् । परमपद प्राप्त हुन्छ ॥ ४१ ॥ इति श्रीमद्भागवते छठस्कन्धे वेपानी भागवतीभार्या सप्तदशोऽध्यायः ॥१७॥ (अदिति र दितिका
 संतान तथा मरुत्पाणहरूको उत्पत्तिको वृत्तान्त—शुकदेवजी भन्दछन्—हे राजन् । भगवान् भविष्यकी श्री सावित्रीले सावित्री, व्याहृति, त्रयी, अग्निहोत्र, पशु, सोम, चातर्मास्य तथा
 ब्रह्महापण्य—यो आठ सन्तानहरूलाई जन्मदिएन् । हे प्रिय । भगवती पत्नी सिद्धिले महिमा, विद्वद् र ब्रह्म नामका तीन पुत्र तथा आशिषा नामकी एक सुकला कन्या देव न सन्ति
 ॥१-२॥ धातकी कुट्टु, सिनीवाली, राका तथा अनुमति नामका छोराहरू कमलः शर्प, दश, शना र दूषणम् नामका छोराहरूलाई जन्म दिइन् ॥३॥ धातका भाई विधावाले आफ्नी
 भार्या क्रियाबाट पुरीष नामका पाँच भर्त्ति उत्पन्न गरिन् । वरुणकी श्री परमेश्वरी यमराज भूपते पुनः जन्म ब्रह्म गरि, यो यन्दा पहिले ब्रह्मणीबाट उनको जन्म भएको
 थियो ॥४॥ हस्तेको भन्दा छ कि क्लीषीकबाट उत्पन्न महाभारती बल्लवीकि पनि वरुणले छोटा थिए । एक समय जब उज्जैनीलाई हस्तेर भित्र तथा वरुण यी दुवै देवको चोपेन्द्रलित भयो

तत्र स्वमन्त्राई अंगेष्टा यद्वासा रात्रिदिष्ट । त्वरात् कुम्भज (अमस्त्य) र वमिष्ठको जन्म करो । विप्रले भाषनी भाषा रेवतशब्द उत्पन्न, अरिष्ट र विप्रले तान पुत्र जन्मात् ॥५॥१॥
 हे राजन् । इन्द्रले भाषनी भाषा पोलंभोलात् जन्म, अमस्त्य र मीढुष्ट तान पुत्रसाई जन्म दिष्टका थिए भन्ने कुरा मैले जन सङ्गदापसित तुमको छु ॥७॥ बाधनरूपवारी भवराज उक्त-
 कर्मले भाषनी भाषा कीर्तिबाट बृहत्कृतो नामक पुत्रसाई जन्म दिए, तिनका सीवगादि जनेक सन्तान उत्पन्न भए ॥८॥ करपप-उत्तय भगवान् अर्थात् वामनका कर्म, गुण, पराक्रम
 र अस्ती उनले माता अदिमिको गर्भबाट जन्म लिएका थिए, स्वमको वगन पछि मनसु ॥९॥ हे राजन् । जब म करपप द्वारा दितिको गर्भबाट उत्पन्न ती पुत्रहरूको वगन गर्दाछु,
 जमको बंधमा भगवत्पुत्र प्रह्लाद तथा राजा बलि उत्पन्न भएका थिए ॥१०॥ दितिको गर्भबाट दैवगण तथा दानवादि ज्ञाता बन्दिष्ट हिरण्यकशिपु र हिरण्यक्ष दुई छोरा
 उत्पन्न भएथे-यिनको वगन पछिले मै गरिसकियो ॥११॥ हिरण्यकशिपुको पत्नी कयाथु नामकी दानवीले-जुन जन्म दानवकी छोरी थिई र उनको विनाले हिरण्यकशिपुपित

रेतः मिपिचतुः कुम्भे उर्वरयाः सन्निधौ द्रुतम् ॥ रेवत्या मित्र उत्सर्गमरिष्ट पिप्पलं व्यधात् ॥ ६ ॥ पौलोम्यामेन्द्र आपत्त श्रीनुत्रानिति नः
 श्रुतम् ॥ जयन्तमृषभं तात तृतीयं मीढुषं प्रभुः ॥ ७ ॥ उरुकमस्य देवस्य मायावामनरूपिणः कीर्तो पत्न्या बृहत्कृतोक्तस्यामन्सौभगादयः
 ॥८॥ तत्कर्मगुणवीर्याणि कारयस्य महात्मनः ॥ पश्चाद्वक्ष्यामहेदित्या यथा वाज्वततार ह ॥ ९ ॥ अथ करपपदायादानन्देतेषांकीर्त्यामि ते ॥
 यत्र भागवतः श्रीमान्प्रह्लादो बलिरेव च ॥ १० ॥ दितेन्द्रविष दायादो दैत्यदानववन्दितौ ॥ हिरण्यकशिपुर्नाम हिरण्यास्रश्च कीर्तिनौ ॥ ११ ॥
 हिरण्यकशिपोर्भार्या कयाथुर्नाम दानवी ॥ जम्भस्य तनया दत्ता सुपुत्रे चतुरः सुतार ॥ १२ ॥ संहारं प्रागनुह्लादं ह्लादं प्रह्लादमेव च ॥ तत्स्वमा
 मिष्टिका नाम राहुं विप्रचितोऽपह्रीत् ॥ १३ ॥ शिरोऽहरयस्य हरिश्चक्रेण पिबतोऽमृतम् ॥ संह्लादस्य कृतिर्भार्याऽमृत पयजनं ततः ॥ १४ ॥
 ह्लादस्य धमनिर्भार्याऽमृत नातपिमित्वलम् ॥ योऽगमस्त्याप त्वतिथरे पेत्रे वातापिमित्वलः ॥ १५ ॥ अनुह्लादस्य सूर्यार्या बाष्कलो महिस्तथा ॥
 विरोचनस्तु प्राह्लादिदंन्यास्तस्याभवद्वलिः ॥ १६ ॥ बाणज्ज्येष्ठं पुत्रराजमरानायां ततोऽभवत् ॥ तस्यानुभावः सुरलोक्यः पश्चादेवाभिभास्यते ॥१७॥

तिनको विप्राद श्रेका विप्र, तिनले वात छोडा उत्पन्न गरिन् ॥१२॥ तिनका संह्लाद, अनुह्लाद, ह्लाद र प्रह्लाद यी नाम थिए र तिनको बहिनी मिष्टिका थिई-तिनले आफ्नो
 पति विप्रचिति नामक दानवको संगले राहु नामक पुत्र उत्पन्न गरिन् ॥१३॥ सपुत्र-मन्यनपछि अमृत-पानको व्यवसला भवको छिन्न भगवान्ले बाणद्वारा दिादएका थिए ।
 संह्लादकी भार्या कृतिसे पञ्चजन नामक पुत्र जन्माइन् ॥१४॥ जमले अमृतको वातिथ्य सत्कार गर्दा बातापीनाई बचाएका थिए, त्यो हरल र बातापीनाई प्रह्लादकी भार्या बमनीले
 जन्माएकी थिइन् ॥१५॥ अनुह्लादले आफ्नी श्री सूर्यार्याको गर्भबाट बाष्कल र महिषासुरको जन्म क्यो । प्रह्लादका छोराको नाम विरोचन थियो र विरोचनको भार्याबाट उत्पन्न
 भए बलि ॥१६॥ राजा बलिले आफ्नी भार्या अघनाको गर्भबाट सय पुत्र उत्पन्न गरे । तिनमा बाणासुर सबैभन्दा ठेडा थिए । इनको कन्ने-मुने पोथ्य पहिमा को

ॐ कथमप्यहं कुम्भे वमन् मर्दिमं भगवन् वसवारी र हल्लस्यार्थं जुने । उनलाई विना गरेर देवजन्मे देवजन्माती बातापीलाई फाएर जगत्संगलाई ल्वाहरीको अग्नि बस्ती बिचार गरेर-बताको जगत्स्य आधिपति
 नेर को र बाहिर निस्किएकाछन्-बातापी भनेर बाख्ने, घर अग्निले त्यसलाई पचाइलेका थिए । यत् प्रह्लाद त्यसको कुमति कलहाई हानिकारक थिए ।

वर्णन अगादि मग्निं च ॥ १७ ॥ इलिको छोरो बाबासुरते शिवको आराधना मरेर दिव्यगणना प्रसुखता पाएको थियो । शिवजी जस्तै पनि त्यक्तो नगररक्षक भनेर त्यसकहाँ निशान गनुहुन्छ ॥ १८ ॥ दितिका समेशाट वरुन् नामका उन्मत्ताय छोरा आफ्नै कन्धेका थिए । ती सबै निरामन्तान थिए । ती सबैलाई इन्द्रले आफ्नै समान देवता तुल्याएका थिए ॥ १९ ॥ पनि कथा हुनेर परीक्षितले सोधे—हे गुरो । ती मरुत्ले यस्तो हुन सक्छन् गरेका थिए, जसले गर्दा तिमले आसुरीभाव स्वामिदिए र ती सबै इन्द्रद्वारा देवता तुल्याइएका थिए ? ॥ २० ॥ हे भगवान् । न र यी सबै क्षमिगण यो प्रकरण जान्न ठगुक्त छौं, अतः हजुर त्यो सबै तहस हामीलाई विस्तारपूर्वक ज्ञाप्ता हवस् । २१ ॥ अतःजी मन्दस्त्र—हे श्रीनक । महाप्राज परीक्षितको साथेर, स्मन् तथा साधममित वचन हुनेर सर्वज्ञ व्यामनेन्दन शुक्ले प्रसन्न चित्तले दिनको प्रशंसा गर्दै मनुष्यो ॥ २२ ॥ शुक्लेदेव मनुहुन्छ—हे राजन । इन्द्रको पक्ष लिने विष्णु भगवान्का हातबाट दिगम्पकडिपु आदि अनेकानेक छोराहरू मरेका देखेर दिगि झोकामि द्वारा प्रज्वलित रिक्तले वन्तस्त्र मर्पर विचार गर्ने लागिन्—हरे । यस्तो

ज्ञान आराध्य गिरिशि लेभे तद्गृणमुख्यताम् ॥ यत्पार्श्वे भगवानास्ते ह्यथापि पुरपालकः ॥ १८ ॥ मरुतश्चादितेः पुत्राश्चत्वारिंशजवापिकाः ॥ त आमन्त्रप्रजाः सर्वे नीता इन्द्रेण सात्माताम् ॥ १९ ॥ राजोवाच ॥ कथं त आसुरं भावमपोहोत्यत्तिकं गुरो ॥ इन्द्रेण प्रापिताः सात्म्यं किं तत्साधु कृतं हि तैः ॥ २० ॥ इमे श्रद्धधते मयानृषयो हि मया सह ॥ परिज्ञानाय भगवंस्तन्नो व्याख्यातुमर्हसि ॥ २१ ॥ तद्विष्णुरातस्य स वादरायणिवचो निराम्याहतमल्पमर्थवत् ॥ सभाजयन्सनिभृतेन चेतसा जगाद सत्रायण सर्वदर्शनः ॥ २२ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ हतपुत्रा दितिः शकपार्णिप्राहेण विष्णुना ॥ मनुना शोकादीतेन ज्वलन्ती पर्याक्रितयत् ॥ २३ ॥ कदा नु भ्रातृदन्तारिमिन्द्रियाराममुत्खणम् ॥ अक्लिन्नहृदयं पापं धातयित्वा शये मुखम् ॥ २४ ॥ कृमिविद्भस्मसंज्ञाऽऽसीद्यस्येशाभिहितस्य च ॥ भूतप्रुक्तकृते स्वार्थं किं वेद निरयो यतः ॥ २५ ॥ आशामानस्य तस्येदं ध्रुवमुन्नद्धचेतम ॥ मदशीष्क इन्द्रस्य भूयाद्येन सुतो हि मे ॥ २६ ॥ इति भावेन मा भर्तुराक्चारासकृत्पिय ॥ शुश्रूष्याऽनुरागेण प्रथयेण दमेन च ॥ २७ ॥ भक्त्या परमया राजन्मनोवैर्वल्गुभाषितैः ॥ मनो जग्राह भावज्ञा मुस्मितापाङ्गवीक्षणैः ॥ २८ ॥ एवं श्रिया जडीभूतो

कहिले होल—जब आफ्ना माहृहरूको वचन गर्ने विषय-संछल्य, क्रूर, निष्ठुर र पापमा इन्द्रलाई मारेर म सुखपूर्वक सुनेछु ॥ २४ ॥ जुन राजा आफ्नो देह 'प्रद्य' कहिन्छ, त्यो पनि अन्त्यमा कुहेर कृमि, सर्वले खाएर शिष्ट तथा शोषिदिइरिन्छ सरानी बन्दछ, यस्तो निन्द्य देहको निम्ति जुन प्राणी अन्य प्राणीमि छुपुवा गर्छ भने त्यो के आफ्नो स्वार्थलाई जान्दछ ? जान्दैन । त्यसले प्राणीहरूको श्रेष्ठ मनोले नरकमासी ॥ २५ ॥ अ यत्र भर्तुरलाई नित्य छानेर असतो मन सर्वदा उन्मत्त रहन्छ, त्यस इन्द्रको मद पूर्ण गर्ने पुत्र सेरो कोखबाट बसी पनि उत्फन्न होल—यस्तो हुने उपाय अवश्य मनुपर्दछ ॥ २६ ॥ आफ्नो मनमा यस्तो विचारेर दिति सेवा, अनुग्रह, विनय तथा इन्द्रिय मंगन आदि द्वारा आफ्ना पनि कष्टपलाई सर्वदा प्रसन्न राख्न लागिन् ॥ २७ ॥ हे राजन् । पतिको मनोमात्र जान्ने मएकी देवी दितिले आफ्नो उत्कृष्ट भक्तिभाव, मनोहर एवं मधुर वाणी तथा हास्यवृत्त कटाक्ष-भोगिमात्र महाप्राजा कश्यपको हृदय आफ्नो वचनमा पारिन् ॥ २८ ॥ महान्मा कश्यप ठूला विद्वान र विचारशान् म्यक्त थिए तापनि ती

बुद्धिमती खाँको सेवाले इच्छा र विषय भई उनले नै 'स्त्री' भनिदिए जर्पात् दितिको इच्छा पूर्ण पाने स्वीकार गरिदिए श्रीको वशमा भएर पुग्दछे त्यस्तो भनिदिनु हुने छक पने
 हुन होइन ॥ २९ ॥ किनकि रहित स्वयं प्रजापति प्रजासं ने सर्वे जीवताई दिग्मङ्ग देखेर आफ्नो भाषा छरीरले नारीलाई जन्म दिएर, जमले पुल्का बुद्धि हरिलिइन् ॥ ३० ॥ यम
 प्रकार आफ्नो कर्मा दितिले धेरै सेवा मरेपछि समबाज कश्यप परम प्रमन्न भएर तिनको प्रशंसा गर्दै हाँसेर भने- ॥ ३१ ॥ कश्यपजी भन्दछन्-हे बगल ! हे अनिन्दिते ! म तिम्रीभाषि
 प्रमन्न छु । तिम्री इच्छा लागेको घर बाग । आफ्ना पति प्रमन्न मरेपछि श्रीको निम्ति इहलोक वा परलोकमा कुन पदार्थ इच्छा रहन सक्छ ? ॥ ३२ ॥ नारीहरूको निमित्त परम
 पूजनीय देवता पति नै मानिएका छन् । सबै प्राणीका अन्तःकरणमा विराजमान साक्षात् लक्ष्मीपति समबाज नै नाम रूपको भेदले कतिपय भिन्न-भिन्न देवताका रूपमा सबै पुल्का
 तथा पतिरूपमा श्रीहरूद्वारा पूजित हुन्छन् । अन्त्य हे सुमध्यमे ! प्रायः सबै बस्याण-कामिनी र प्रतिव्रता श्रीहरू आफ्ना पतिलाई जन्म-वमाचले सर्वांगमा मगवानको रूपमा पूजा

विद्वानपि विदग्धया ॥ बाढमित्याह विवशो न तच्चित्रं हि योषित ॥ २६ ॥ विलोकयेकान्तभूतानिभूतान्यादौ प्रजापतिः ॥ श्रियं चक्रे स्वदेहाध
 यया पुंसां मतिर्हता ॥ ३० ॥ एवं शुश्रूषितस्तात भगवान्कश्यपः स्मिया ॥ प्रहस्य परमम्रति दितिमाहाभिनन्द्य च ॥ ३१ ॥ कश्यप उवाच ॥
 वरं वरय वामोरु श्रीनस्तेऽहमन्दिते ॥ स्मिया भर्तारि सुम्रीते कः काम इह चागमः ॥ ३२ ॥ पतिरेव हि नारीणां देवतं परमं स्मृतम् ॥ मानमः
 सर्वभूतानां वासुदेवः श्रियः पतिः ॥ ३३ ॥ स एव देवतालिङ्गैर्नामरूपविकल्पितैः ॥ इत्यते भगवान्पुम्भिः स्त्रीभिश्च पतिरूपधृक् ॥ ३४ ॥
 तस्मात्पतिव्रता नार्थः श्रेयस्कामाः सुमध्यमे ॥ यजन्तेऽजन्यभावेन पतिमात्मानमीश्वरम् ॥ ३५ ॥ सोऽहं त्वयाऽर्चितो भद्रे ईदृग्भावेन भक्तिः ॥
 तत्ते सम्पादये कामप्रसतीनां मुहुर्लभम् ॥ ३६ ॥ दितिरुवाच ॥ वरदो यदि मे ब्रह्मपुत्रमिन्द्रहर्षं वृणे ॥ अमृत्युं सृत्पुत्राऽहं येन मे घातितो मुनो
 ॥ ३७ ॥ निराश्व तद्वचो विप्रो विमनाः पर्यतप्यत ॥ अहो अधर्मः सुमहानय मे समुपस्थितः ॥ ३८ ॥ अहो अवेन्द्रियारामो योषिन्मयेह मायया ॥
 गृहीतचेताः कृपणः पतिष्ये नरके भुवम् ॥ ३९ ॥ कोऽतिक्रमोऽनुवर्तन्त्याः स्वभावमिह योषितः ॥ धिह्मां नताबुधं स्वार्थं यदहं त्वजितेन्द्रियः
 ॥ ४० ॥ रातरप्योत्सवं वचनं वचश्च श्रवणामृतम् ॥ हृदयं क्षुरधाराम् स्त्रीणां को वेद चेष्टितम् ॥ ४१ ॥ नहि कश्चिन्म्रियः स्त्रीणामञ्जसा स्वाशिषा-

गर्दछन् ॥ ३३-३५ ॥ हे भद्रे ! तिम्रोले पनि भक्तिपूर्वक म आफ्नो पतिको त्यस्तै सेवाले पूजा गरेकी छौं । जतः म तिम्रो रयां सबै इच्छा पूर्ण गर्नेछु-भुन कुलटा श्रीहरूलाई इच्छा
 हुन्छन् ॥ ३६ ॥ दितिले भनिन्-हे ज्ञान ! यदि वास्तवमा इन्द्र मलाई धर दिन खोज्ने घर म हजुरमित योटा यस्तो अमर पुत्र बाग्छु जो इन्द्रको वध गर्ने सकोस्-जमले मेरो
 दुवै हाँस्राको वध गरेर मलाई अपुत्री तुल्याएको छ ॥ ३७ ॥ दितिको वचन सुनेर महर्षि कश्यप चिन्तित जम्ना अरु यस प्रकार पछिको गर्न लागे-'अहो ! बाबू मेरो साम्ने यो हलो
 पालको प्रसन्न उपस्थित भयो ॥ ३८ ॥ अहो ! म इन्द्रिय लोभ चित्त हुने पुरुषलाई आज यी झाडपिणो मायाले जड तुल्याइन् । अब म दीनले अवश्य नरकमाथी हुनुपर्दछ
 ॥ ३९ ॥ यम नारीले त आफ्नो जानीय श्रमको नै अनुमग्न गरेकी छ, यममा यमको के अन्त्य ? म नै हलो अजितेन्द्रिय तथा आफ्नो वास्तविक स्वार्थबाट अनभिज्ञ छु !

मलाई विषकार ॥ १७ ॥ यी लीलाको दुःख क्षणकालको कमज प्रती राम्रो हुन्छ र यत्न न भएन कानमा बसुक्तको द्वारा बगाउन पाएनन्, तर यिनको हृदय सुन्दरीको चार वी
तोः य हुन्छ । यति हुनको चरित्रलाई कसले बुझ्न सक्छ ? ॥ १४ ॥ आफ्नो हृष्टाछो दृष्टिको लागि नै यी आत्मा प्रसूति विष लायकम् । योच्ये मान्छे हो भने यी कष्टीशक्तको
कोही पनि भिय हुँदैन । आफ्नो स्थायमा बाधा लाग्ने देखे भने यी पनि, पुत्र र मायालाई पनि स्वयं मान्ने कष्टा अहङ्कारा बान लाग्न सक्छन् ॥ १५ ॥ अह वय विषयदा मैत
यमो कोही गर्नुपर्छ कि देखे जुन प्रसिद्धा मरेको भि—‘य विभीक्षाई वा विन्नु’ मेरो यो बचन विध्या नहोम् र हुन् पनि नमरोम् ॥ १६ ॥ हे रामन् ! यमो विषांगे यमिनी नन्दन
कश्यपले अलि सिपाय नै मर्ने भने ॥ १४ ॥ कश्यपजी कन्दलम्—‘हे मर्ने । यदि तिमि एक हर्षमम फैले क्ताएछौं विधियहितव्रत निषाङ्ग यनं मय्ये मय तिम्रो

त्मनाम् ॥ पति पुत्रं व्रातरं वा चान्त्यर्थे चातयन्ति च ॥ १२ ॥ प्रतिश्रुतं ददामीति वयस्तन्न सृष्टा भवेत् ॥ वर्षं नार्हति चेन्द्रोऽपि तत्रेदमुपकल्पते
॥ १३ ॥ इति संचिन्त्य भगवान्मारीचः कुरुनन्दन ॥ उवाच किञ्चित्कुपित आत्मानं च विगर्हयन् ॥ १४ ॥ कश्यप उवाच ॥ पुत्रव्रते भविता भद्रे
हन्तहा देववान्भवः ॥ संवत्सरं व्रतमिदं यद्यजो धारयिष्यसि ॥ १५ ॥ दितिरुवाच ॥ धारयिष्ये व्रतं ब्रह्मन्गृही कार्याणि यानि मे ॥ यानि चेह
निषिद्धानि न व्रतं चन्ति यानि तु ॥ १६ ॥ कश्यप उवाच ॥ न हिंसाद्रुतजातानि न रापेनामृतं वदेत् ॥ न छिन्द्यान्नस्रोमाणि न पृथेयद-
मकुलम् ॥ १७ ॥ नाप्सु स्नायान् कुप्येत न संभाषेत दुर्जनैः ॥ न वसीतापीतवासः सज्जं च विधृतां क्वचित् ॥ १८ ॥ नोच्छिष्टं पण्डितान्नं च
सामिधं वृपलाहृतम् ॥ न भुञ्जीतोदक्यथा दृष्टं पिबेदेज्जलिना त्वपः ॥ १९ ॥ नोच्छिष्टाऽस्पृष्टमखिला मन्थ्यायां मुक्तमूर्धजा ॥ अनर्चनाऽसंयतवाङ्मान-

कोष्ठपाट इह यव मने पुत्र उत्पन्न भुजेछ, तर त्यसमा कुनै प्रकारको विघ्न मयो भने त्यो छोडो देवताहरूको मित्र बन्नेछ ॥ १५ ॥ इति मन्दिरम्—हे ब्रह्मन् ! य यो व्रत धारण
भरंछु । यस व्रतमा जुन-जुन वस्तुहरू छ, जे पनि स्थाय गर्नु ठचित छ र जे गर्नाले व्रत मङ्ग हुने सम्मानना नरहोम्, त्यो सबै मलाई आफ्ना हर्षम् ॥ १६ ॥ कश्यपजीले भने-
यो व्रत पालन गर्दा कहिल्यै पनि कुनै प्राणीको कोही प्रकारले हिंसा नमरोम्, हँसलाई धः बचन नमरोम्, जडो नरोहोम्, नह-केछ मकडांस् र कुनै अवधि बस्नु हुन हुँदैन ॥ १७ ॥

७ छन्दः (अथर्वशिखि नारी)—कुनै मर्त्यामा कोट बनिदा लागे । ती यो य, एक घर हो, पात भिए । यद्यपि यिनको हाँदक अङ्गिताया वा यिनो कि कुराई किछि नानी भिन्न छ तर दुर्भाग्यले उनमा यो
बाली को प्राप्त गर्दै यो केवल हि लीका अथर्व नियमो । बनिदा जवार मृष्टिका भएछ भिए । आफ्न अ-कुराई कम्मा काति अवध विन्ने । आफ्न-बन्नेको दिहाइ सिलाउने दैनन्दिनीमा बह बका भेकिटि-ये १) नन्दा,
२) चन्द्र, ईशबन्धुले त्यो रही पत्नीको हातमा ब-यो । ‘मर्त्यो वैभ, प्राय सकर’ भने तिनको पात्रोले यव आपनो विद्या बान अमुलाय कुराको नाम पटिन लेब उनले कुलम्-बकारमा बस्ने कुनै वैद्यको नाम चम्पा रडे ३)
मेरो पति त्यसैको बालमा अक्षेका हुन् । मरुत र कोरले ४) य कहिले ५) विषय भाउछन् । यो पुत्र यव वरित छ कि कहिले न लीदक हुने कुरा कह बका लड्जन्तमा यदि तिमलाई छका वन्ने भने क्छा पनि तिनक
मनमात्र त्यो कुरेछ किन वदेनम् । तसै विनदेवि तिनको पत्नीको मन विमोके । एक दिन तिनले पत्नीलेछ वान माय । पत्नीले मयिन्-त्ये कुरागित किन माग्दो, कललाई धन विदर बाउछो १’ बनिदा न अक्षक-
कवक वरे । के पुरा हो यन्ने हुने छ लीनम् । अन्तमा तिनले बहो हठ गरेर हास्यभार सोचेपछि तिनको हाकल कताले मयिन्-‘के तिम्रोले मलाई को यव पनि बाह्र पाउदिन यन्ने कानेका को १ मलाई किन हडै कर्छो
छन ३ । कहिले य म कोनैछु । अजि (को किन त्यो ‘चादा’ लेखनको जान्छो ?’ बनिदासै कल पुरा हुने—‘यो लीको रोष हाइन् त्यसो अप्पन दिहाओ कल हा-यो बललाई दिहको छ ।’ मलाईको नायक के भने
कपूर किनको हुने भेला अन्तमवध विषयको कुरा पालन गर्छ ।

पानीमा पसेर नमुहाउनु, हिम नगर्नु, दुर्जेनभित सम्मोषण नगनु, नघोरको वस्त्र नजमाउनु र अर्काले लडाएको माछा घारण नगर्नु ॥ ४८ ॥ जूठो, मट्ठकोलाई अर्बित्, मांसपुक्त मूत्रले ब्याएको अथवा रक्तमयका खोलि देखेको अन्न नखाउनु र अन्नजलिले जल पिरोस् ॥ ४९ ॥ जूठो दूध, कुसल नगरी सन्ध्याको बैला, कपाल कुकाई, गृध्रार नघरेर, विना बाणोलाई वस्त्रमा घारेर तथा लुगा जल्माई घाबाट बाहिर ननिस्कनु ॥ ५० ॥ खुट्टा नघोई, अवशिष्ट अवस्थामा, नीमो खुट्टाले, उक्तर वा पश्चिम मिरगन घरेर, अर्कामित, नाझो स्थितिमा अथवा बिहानै उभ्या सार्पकालमा गलुगोस् ॥ ५१ ॥ यी सबै निषिद्ध कर्महरू तथाई तदा पवित्र र धोरको लुगा लगाई तथा सबै सौभाग्य-चिह्नहरूले युक्त भएर जलपान गर्नुभन्दा अगाडि नै बाई, बाज्रन, लक्ष्मी र विष्णु मगवान्को पूजा गर्नास् ॥ ५२ ॥ स्वपछि माछा, कर्दन, मैवेद्य तथा आत्षण आदि दिएर सौभाग्यवती स्त्रिहरूको पूजन गर्दा पछि पूजा गरी उनको सेवामा तत्पर रहोस् र उसको तेज मेरो कुक्षिमा आएर स्थित गरको छ भन्ने विचार गर्नास् ॥ ५३ ॥ हेदिति ! एकवर्ष तिमी यो पुनर्वन व्रत अभ्यस्तुपले

वीता बहिश्चरेत् ॥ ५० ॥ नाधौनपादाऽप्रयता नार्द्रपान्न उदविशाराः ॥ शयीत नापराह्णान्नैर्न नमा न च सन्ध्ययोः ॥ ५१ ॥ धौतवासाः शुचिर्नित्यं सर्वमङ्गलमयुता ॥ पूजयेत्प्रातराशात्प्रागोविप्राञ्चिप्रयमच्युतम् ॥ ५२ ॥ स्त्रियो वीरवतीभ्रातृत्समान्धधलिमण्डनैः ॥ पतिं त्राच्योपतिष्ठेत् ध्यायेत्कोष्ठगतं च तम् ॥ ५३ ॥ सांवत्सरं पुनर्वनं व्रतमेतदविलुतम् ॥ धारयिष्यमि चेत्तुभ्यं शकहा भविता सुतः ॥ ५४ ॥ वाहमित्यभिप्रेत्याय दिति राजन्महामनाः ॥ काश्यप गर्भमाधत्त व्रतं चाज्जो दधार सा ॥ ५५ ॥ मातृश्वसुरभिप्रायमिन्द्र आज्ञाय मानद ॥ शुश्रूषणेनाश्रमस्थां दितिं पर्यवरः ॥ ५६ ॥ नित्यं वनात्सुमनसः फलमूलममिक्तुरात् ॥ पत्राङ्कुरमृदोऽप्य काले काल उपाहरत् ॥ ५७ ॥ एवं तस्या व्रतस्थाया व्रतच्छिवं हरिर्तप ॥ भेष्युः पर्यवरजिहो मृगदेव मृगाकृतिः ॥ ५८ ॥ नाथ्याच्छद्व्रतच्छिद्रं तत्परोऽथ महीपते ॥ चिन्तां तीव्रां गतः शक्रः केन मे स्याच्छिवं त्विह ॥ ५९ ॥ एकदा मा तु सन्ध्यायामुच्छिष्टा व्रतकारिता ॥ असृष्टवार्थधौताभिः सुखाप विधिमोहिता ॥ ६० ॥ लब्ध्वा तदनन्तरं रामो

पालन गर अनि तिम्नो गर्भपाट इन्द्र-वध गर्ने पुत्र वायमान हुनेछ ॥ ५४ ॥ हे राजन् ! वश्यपयी महामनविभवो पत्नी दितिले 'हुन्छ' भनेर कश्यपको तेजयुक्त गर्भ धारण गरिन् र व्रतको पनि दीक्षा लिहन् ॥ ५५ ॥ हे मानद ! बाठा देवराज इन्द्रलाई अब आफ्नो आमाको बहिनी दितिको अभिप्राय थाहा भयो तब आचमन निरामिनी दितिको सेवा शुभ्रवा गर्नेलागे ॥ ५६ ॥ स्वस्त बभन गी उनलाई दिनहुँ वनबाट दूध, फल, मूल, समिधा, कुडा, पत्र, दध, माटो तथा अन्न आदि लगाएर दिन्थे ॥ ५७ ॥ हे राजन् ! जस्तै ध्याया सुमादिलाई मार्गको निमित्त उसैको अज्ञात बेघ बनाउँदछ, त्यस्तै नै इन्द्र आफ्नो कष्ट बेघ बनाएर व्रतमा स्थित दितिको जलमय पारिदिने मोक्ष कोनै दिनको सेवा-उद्दलमा संलग्न रहे ॥ ५८ ॥ हे महीपति ! यस प्रकार छिद्रान्धैषणमा खपदा कत्तै रहेर पनि जब इन्द्रलाई कुनै मोक्ष हात लागेन, तब उनलाई यो चिन्ता भयो-म के मह कि जतरी मेरो कल्याण होस् ॥ ५९ ॥ एक दिनको कुन भो -विषादाका विषादनले विमोहित दिति भएले गर्दा अभ्यन्म दुर्लभ हुनाले सायङ्कालको उच्छिष्ट अवस्थामा कुसल नगरी तथा हा खुट्टा नघोई

सुप्तं गच्छ ॥ ६० ॥ अथवा हात लाकेको देखेर बागेघर इन्द्र तत्काल आफ्नो योगसलद्वारा निद्राले अथवा दितिहो उदरमा पने ॥ ६१ ॥ उहाँ निनले आफ्नो बबले उभ मुजुर्गको देदीप्यमान शर्मको खात टुका पारे । काट्ने केलामा अब रघो बालक रुन लाग्यो तब 'मरोऊ' यस्तो भनेर तिनले त्यो एक-एक लण्डको सत-सात टुका पारिदिए ॥ ६२ ॥ हे राजन् ! यस प्रकार काटिएपछि ती सबैले हात जोडेर विनोद-भावले भने-हे इन्द्र ! निमी हामीलाई किन मारिरहेका छौ ? हामी तिम्रा भाइ हो' ॥ ६३ ॥ अर्नि इन्द्र आफ्ना भद्रतय पाएरले मरुतहमित भने-अस्तु, यदि मेरा माइ हो भने हराउन पर्दैन ॥ ६४ ॥ हे राजन् ! त्यसमय जस्तै अघ-यापाको ब्रम्हाले तिम्रो कुनै अन्तिम कण्ठको थिएन, अर्थात् नै अनिवाग नागधमको कुराले दितिको त्यो शर्म इन्द्रको बज्रद्वारा टुका-टुका भएर पनि मरेनन् ॥ ६५ ॥ कुनै पुरुष एकपल्ट मर्याद आदिपुरुषको इज्जत गरेर नै उनको समानता प्राप्त गर्दछ, त एक वर्षमा केही मात्र यस दिनसम्म सेवा गरेकी थिएन् ॥ ६६ ॥ त्यसपछि श्री मरुतमण इन्द्रविन भितेर उनज्याप देवता भए र इन्द्र र इन्द्रले विषामाको सम्बन्धबाट उद्धिस्त हुने

निद्रापहतचेतनः ॥ दितेः प्रविष्ट उदरं योगेशो योगमायया ॥ ६१ ॥ चक्रेन सप्तधा गर्भं वज्रेण कनकप्रभम् ॥ रुदन्तं सप्तधैकेकं मा सेदीरिति तान्पुनः ॥ ६२ ॥ ते तमूचुः पात्यमानाः सर्वे प्राञ्जलयो मृष ॥ नो जिघांसि किमिन्द्र भ्रातरो मरुतस्तव ॥ ६३ ॥ मा भैष्ट भ्रातरो मर्द्या यूयमित्याह कौशिकः ॥ अनन्यभावान्पार्षदानात्मनो मरुतां गणान् ॥ ६४ ॥ न ममार दितेर्गर्भः श्रीनिवासानुकम्पया ॥ घृधुधा कुलिशकुण्ठो द्रोण्यत्रेण यथा भवान् ॥ ६५ ॥ सकृदिन्द्राऽऽदिपुरुषं पुरुषो याति सान्यताम् ॥ संवत्सरं किञ्चिदूनं दित्या यद्वरिरञ्जितः ॥ ६६ ॥ मञ्जूरिन्द्रेण पञ्चाशदेवास्ते मरुतोऽभवन् ॥ व्यपोह्य मातृदोषं ते हरिणा सोमपाः कृताः ॥ ६७ ॥ दितिरुद्याध ददृशे कुमारानन्तप्रभान् ॥ इन्द्रेण सहितान्देवी पश्यन्पुण्यद- निन्दता ॥ ६८ ॥ अथेन्द्रमाह तानाहमादित्यानां भयावहम् ॥ अपत्यमिच्छन्त्यचरं व्रतमेतत्सुदुष्करम् ॥ ६९ ॥ एकः संकल्पितः पुत्रः सप्तवसा- भवन्कथम् ॥ यदि ते विदितं पुत्र सत्यं कथय मा मृषा ॥ ७० ॥ इन्द्र उवाच ॥ अम्ब तेऽहं व्यवमितमुपधायिगतोऽन्तिकम् ॥ लब्धान्तरोऽच्छिदं गर्भमर्थबुद्धिर्न धर्मवित् ॥ ७१ ॥ कृतो मे सप्तधा गर्भं आमन्सप्त कुमारकाः ॥ तेऽपि चैकैकशो वृनणाः सप्तधा नापि मग्निरे ॥ ७२ ॥ तनस्तनवर- माश्रयं वीक्ष्याप्यवमितं मया ॥ महानुरुपपूजायाः सिद्धिः काप्यानुपपत्तुकी ॥ ७३ ॥ आराधनं भगवत ईहमाना निराशिषः ॥ ये तु नेच्छन्त्यपि परं

मरणको दोष त्यागेर सांगवापी देवता बनाइदिए ॥ ६७ ॥ अब दिति उठिरु तब तिनले इन्द्रभित्र ती अग्नि समान तेजस्वी उनज्याप बाहकहरूलाई साधुने उभिएका देखिन् - यमले उभय कापरमा भएकी दिति निकै प्रसन्न भएन् ॥ ६८ ॥ उनले इन्द्रलाई बमिष्-बाधु ! य अर्निदिए । पुत्रहरूलाई यस दिने छोरो पाउने इच्छाले यस दुष्कर कुराको पालन गर्दै थिए । मेरो सङ्कल्प त केवल योटा छोरोको निम्ति थियो, अनि यी उनज्यास पुत्र कस्तरी भए ? बाधु ! यस विषयमा यदि तिम्रीलाई थाहा भए सत्य-असत्य बताऊ, मिथ्या नभए ॥ ६९ ॥ ७० ॥ इन्द्रले भने-हे माता ! तिम्रो दुष्ट अभिप्राय बाह्य पाएर य स्वार्थबुद्धिले तिम्रिनेर आग्रह बस्न लागेको थिरे । यलाई पर्वको विचार थिएन । यमनिमित्त जबपर पाएर मैले तिम्रो पर्वको टुका टुका पारिदिएँ ॥ ७१ ॥ पहिले जुन सप्त टुका पार्थे, ती सात बालक भए । तर तिनको पनि प्रत्येकको सत-सात टुका पारिदिएँ, नैपनि मरेनन् र सप्त टुकाका उनज्याप बाल

अथ ७८॥ सो आभयजनक पटना पटिन प्रहरो मैले विचार गरे—भो वरमुकुट नारायणको उवाचनाले प्राप्त हुने कुनै पिडि छ । ७३ । निष्ठावसानक भयान्ताको उवाचना गर्दै जो जन मोक्ष साधनम् तिनै मर्यादा स्थापन हुन्छन् ॥ ७४ ॥ अतः आफ्नो आत्मा तथा आफ्नो आत्मस्वरूप ज्ञान गराउने जगदीश्वरका आराधना गरेर बाँकी बुद्धिमान् पुरुष सीमित विषय मोक्षरूपको इच्छा किन गर्ला, जो कि नरकमा पनि पाउन सकिन्छ ॥ ७५ ॥ हे माया ! तिमी इत्थी हो म मूलले जुन दुष्टता गरे त्यो कमा गर । इत्थो मोक्षमार्गको कुरा छ—तिम्रो गर्भ मेरो पनि जीवित भयो ॥ ७६ ॥ श्रीगुरुदेव भन्नुहुन्छ—इन्द्रले शुद्ध भावले प्रमत्त दितिले भनेपछि देवराज इन्द्र प्रणाम गरेर तथा परब्रह्मण्डमाथै लिई आफ्नो देवलोमा फर्क ॥ ७७ ॥ यस प्रकार जो तिमिले मोक्षका थियो त्यो मैले परब्रह्मणको महत्त्वमय उपलक्षिको सबै पृथान्त हुनाउँ । अब अरु के भनूँ ? ॥ ७८ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे षष्ठ्यध्याये नेपाली भाषाटीकायां अष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥ (पुंमवन व्रतका विधान)—यसपछि राजा परीक्षितले भने—हे ब्रह्मन् ! हजुरले जो गुणधन

ते स्वायंकुरालाः स्मृताः ॥ ७४ ॥ आराध्यात्मप्रदं देवं स्वात्मानं जगदीश्वरम् ॥ को वृणीते गुणस्पर्शं बुधः स्यान्नरकंऽपि यत् ॥ ७५ ॥ तदिदं मम दौर्जन्यं बालिशस्य महीयमि ॥ क्षन्तुमर्हमि मातस्त्वं दिष्ट्वा गभो मृतोत्थितः ॥ ७६ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ इन्द्रस्तयाऽभ्यनुज्ञातः शुद्धभावेन तुष्टया ॥ मरुद्भिः सह तां नत्वा जगाम त्रिदिवं प्रभुः ॥ ७७ ॥ एवं ते सर्वमाख्याते यन्मां त्वं परिपृच्छसि ॥ मङ्गलं मरुतां जन्म किं भूयः कथयामि ते ॥ ७८ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे मरुदुत्पत्तिकथनं नामाष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥ राजोवाच ॥ व्रतं पुंमवनं ब्रह्मन्भवता यदुदी-
रितम् ॥ तस्य वेदिनुमिच्छामि येन विष्णुः प्रसीदति ॥ १ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ शुक्ले मार्गशिरे पक्षे योषिद्वर्तुर्नृजया ॥ आरभेत व्रतमिदं सर्व-
कामिकमादितः ॥ २ ॥ निशम्य मरुतां जन्म ब्राह्मणाननुमन्य च ॥ स्नात्वा शुक्लदती शुक्ले वसीतालंकृतान्धरं ॥ पूजयेत्प्रातराशालाग्रभगवन्तं
श्रिया सह ॥ ३ ॥ अलं ते निरपेक्षाय पूर्णकाम नमोऽस्तु ते ॥ महाविभूतिपरा नमः सकलमिदये ॥ ४ ॥ यथा त्वं कृपया भूत्या तेजसा महि-
मौजसा ॥ जुष्ट ईशगुणैः सर्वस्तनाऽर्गम भगवान्प्रभुः ॥ ५ ॥ विष्णुर्पालि महामाया महापुरुषलक्षणे ॥ प्रीयेथा मे महाभागे लोकमानन्तमास्तु ते ॥ ६ ॥

व्रतको चर्चा गर्नुभएपछि, अखेर विष्णु भगवान् प्रकटन हुन्छन्, म न्यायको विधि जान्छु उस्तुत छ ॥ १ ॥ ओशुकदेव भन्नुहुन्छ—हे रामन् ! आफ्ना स्वामोको आज्ञा लिएर सबै कामनाहरू सम्पन्न पार्ने यस ब्रह्मलाई मार्गश्रांश शुक्ल पक्षको प्रातःपदाबाट आरम्भ गर्नुपर्छ । २ । पढिले मरुद्वर्णको कथा सुनेर ब्राह्मणहरूबाट आज्ञा लिनु तब प्रतिदिन दिहाने दतिवन आदिदे देति सका पारी स्नानबाट निवृत्त भएर दुरा। सेतो वस्त्र आभूषण लगाई तथा भोजन गर्नेभन्दा पहिले लक्ष्मी-नारायणको पूजा गरेर । यस प्रकार स्तुति गराम्—॥ ३ ॥ हे पूर्णकाम ! हजुरलाई केही पनि अप्राप्त रहन । यनीतिभि हजुर कसैमिल केही इच्छा राख्नु हुण । हे महाविभूतिपते ! हे सर्वविदित्तम । हजुरलाई बारम्बार नमस्कार छ ॥ ४ ॥ हे देव ! हजुर कृपा, विभूति, तेज, महिमा तथा कीर्ति आदि प्रदानका सबै गुणले परिपूर्ण छन् ॥ ५ ॥ यस प्रकार भगवान्को तिनैज प्राधनता गरिमके बलि प्रयत्नले लक्ष्मीजीको स्तुति गर्दै भक्तलागे—हे विष्णु-परमो ! हे महामाया हे भगवद्गुणविशिष्ट ! हे महाभाग ! हे मातः । तिम्रो मेरो माथि प्रकट डाङ-निमीलाई प्रणाम छ ॥ ६ ॥

अग्नि गंधन कपर-ॐ महापुरुष महाविभूतिपते तथा मगरात् महाह्रुभावर्त्ता उनका महाविभूतिहस्त सहित नमस्कृतः ॥ ७ ॥ उनलाई पूजोपहार समर्पण गर्दैहुँ 'यस मन्त्रको उच्चारण गरर विष्णु भगवानको निम्न आवाहन, अर्घ्य, पाद, आचमन, स्नान, रत्न, घडापानी, आभूषण, गन्ध, पुष्प, पुष्प, दीप तथा उद्धार आदि निवेदन गरौं ॥ ७ ॥ रहेको निवेदन 'ॐ नमो भगवते महापुरुषाय महाविभूतिपते स्वाहा' वा मन्त्र पढेर बन्दो अग्निमा दान्द आहुति देजौं ॥ ८ ॥ जमलाई सबै मर्त्यमा प्राप्त भन भविलाषा छ, त्यो सबै सबै यमनाहक पूर्ण पार्ने एवं वरदायक श्रीलक्ष्मीजी र मगरात् नारायण दुवैको परमगौ भक्तिपूर्वक पूजन गरौं ॥ ९ ॥ त्यसपछि भक्तिको कारण नम्रचित्तले श्रद्धाभा लम्पसार गरेर मायाका प्रणाम गरौं र उपयुक्त मन्त्रको दसपल्ट जप गरेपछि यस रीतिबाट पाठ गरौं-॥१०॥ 'हे लक्ष्मी नारायण ! हजुर दुवै सर्वव्यापक सम्पूर्ण जगत्का परम फारम हुनुहुन्छ । यी लक्ष्मीजी हजुर नारायणजी दुनियाँ तथा भक्ति रविनी प्रकृति हुनुहुन्छ ॥११॥ हजुर इनका अधीश्वर एवं साक्षात् परमपुरुष हुनुहुन्छ । हजुर नै यज्ञ र इन्द्रा हुनुहुन्छ । हजुर फलका

ॐ नमो भगवते महापुरुषाय महानुभावाय महाविभूतिपते । सह महाविभूतिभिर्बलिमुपहराणीति ॥ अनेनाह्रहर्मन्त्रेण विष्णोरावाहनार्घ्य-
पात्रोपपशस्नानचामउष्वीतविमूषणगन्धपुष्पघूपदीपोपहाराद्युपचारांश्च समाहित उपाहरेत् ॥ ७ ॥ हविःशेषं तु जुहुयादनले द्वादशहर्तुः ॥ ॐ
नमो भगवते महापुरुषाय महाविभूतिपते स्वाहेति ॥ ८ ॥ श्रियं विष्णु च वरदावाशिषां प्रभावुभौ ॥ भक्त्या मंपूजयेन्निर्यं यदीच्छेत्तत्त्वममादः
॥ ९ ॥ प्रणमं हण्डवद्भूमौ भक्तिह्नेन चेतमा ॥ दशवारं जपेन्मन्त्रं ततः स्तोत्रमुदीरयेत् ॥ १० ॥ युवां तु विश्वस्य विश्व जगतः कारणं परम् ॥
इयं हि भक्तिः सुद्धा मायाशक्तिरुत्तया ॥ ११ ॥ तस्या अधीश्वरः साक्षात्त्वमेव पुरुषः परः ॥ त्वं सर्वयज्ञ इत्येयं क्रियं फलभुग्भवान् ॥ १२ ॥
गुणव्यक्तिरियं देवी व्यञ्जको गुणभुग्भवान् ॥ त्वं हि सर्वशरीरात्मा श्रीः शरीरेन्द्रियाशया ॥ नामरूपे भगवती प्रत्ययस्त्वमपाश्रयः ॥ १३ ॥ यथा
युवां त्रिलोकस्य वरदौ परमेष्ठिनौ ॥ तथा म उत्तमश्लोक सन्तु मत्या महाशिषः ॥ १४ ॥ इत्यभिष्टय वरदं श्रीनिवामं श्रिया सह ॥ तत्रिःमायापहरण
दत्त्वाऽऽचमनमर्चयेत् ॥ १५ ॥ ततः स्तुवीत स्तोत्रेण भक्तिह्नेन चेतमा ॥ यज्ञोच्छिष्टमवघ्राय पुनरभ्येदरिषि ॥ १६ ॥ पतिं च परया भक्त्या
महापुरुषचेतमः ॥ प्रियेस्तेस्तेरुपमन्त्रमशीलः स्वयं पतिः ॥ विभूयात्त्वर्चकर्मणि पत्न्या उच्चावचानि च ॥ १७ ॥ कृतमेकतरेणापि दम्पत्योरुभयोरपि ॥

भोक्ता र यो क्रिया हुन् ॥१२॥ यी देवी लक्ष्मी गुणहस्तकी अभिषिक्त हुन् र हजुर उनका व्यक्तक गुणहस्तका भोक्ता हुनुहुन्छ । हजुर सबै देवतागीहस्तका आत्मा र लक्ष्मी शरीर, इन्द्रिय तथा अन्तःकरण हुन् । यी भगवती नाम तथा रूप हुन्, हजुर इनका प्रकाशक र आश्रय हुनुहुन्छ ॥१३॥ हे पवित्रकर्मि ! हजुर त्रिलोकका सरदारा ईश्वर हुनुहुन्छ । अतः मेरो सबै कृता-
कृता वासनाहक हजुरको कृताले पूर्ण होउन् ॥१४॥ यस प्रकार लक्ष्मी सहित वरदायक लक्ष्मीपतिवको श्रुति गरेर त्यहाँबाट निवेद्य हटाएर भगवानलाई जलले आचमन गमाई
पूजन गरौं ॥१५॥ केरि बमिउ-वेनप्र चित्तले विविध स्तोत्र द्वारा मगरात्मक । रतुनि गरौं र यज्ञशिष्ट वस्तु मुँगेर केरि भगवान्को पूजा गरौं ॥१६॥ आफ्नू पतिनाई पनि यी गरी
उनको सबै मनप्रेमका वस्तु अपेण गरेर अनिश्रय भक्तिगणले रित्तर बुद्धिका मापै पूजौं र स्वयं पनि पनि आफ्नी पत्नीको सबै काना-कृता कामना पूर्णगर्नु ॥१७॥ यी पुरुषमा कर्मको

पति शनिपक्षा कार्पं पति-पत्नी द्वैका लागि कलदायक हुन्छ । अतएव यदि पत्नी यो व्रत पूर्ण गर्नमा समर्थ छैन भने पति नै एकाग्र बनले यस्ताई सम्पन्न गराम् ॥१८॥ विमर्शियो
वैष्णवव्रत आरम्भ गरेर बीचमा कहिल्यै नछाड्नु । नियमपूर्वक यम व्रतको पालन गर्न पुरुष अथवा स्त्रीलाई निम्न देवपूजनको बाद बाला, कन्दन-नैवेद्य तथा आभूषणादि द्वारा
ब्राह्मण तथा मधुवा स्त्रीहरूको शक्तिपूर्वक पूजन गर्नुपर्दछ ॥१९॥ यसपछि भगवान्का आपनो परमपाद जाने भावना गरेर विमर्जन गराम् तथा पिण्ड शुद्धिका लागि र कामनाहरूको
पूर्विका निमित्त भगवान्लाई पूर्ण दिव्येदित प्रणम्य स्थासाम् ॥२०॥ त्यो साध्वी स्त्री यही विधिअनुसार राह सन्दीनामस्य यस व्रतको आरम्भ गरेर कार्तिकमासको अन्तिम दिन उद्यापन,
उपवास तथा पूजन गराम् ॥२१॥ उद्यापनको दिन विशाले स्नान गरेर पूर्ववत् कृष्ण भगवान्को पूजा गरेर यस स्त्रीको बलि पाकयज्ञ रिकिरी अष्टमाष्ट दूधमा पकाइएका ५३ मिश्रित
चक्र द्वारा अग्निमा बाह्र आहुतिहरू देओम् ॥२२॥ यसपछि ब्राह्मणहरूलाई प्रपन्नतापूर्वक दिएका आशीर्वादहरूलाई शिरमा पारम्य गराम् र उनलाई भन्नुकः यथाएव शक्तिपूर्वक

फलन्यां कुर्यादनर्हायां पतिरेतत्समाहितः ॥ १८ ॥ विष्णोर्व्रतमिदं विघ्नन्न विहन्यात्कथञ्चन ॥ विमान्निघ्नो वीरवतीः सम्गन्धवलिमण्डनैः ॥ अर्चै-
हरहर्भक्त्या देवं नियममास्थितः ॥ १९ ॥ उद्वास्य देवं स्वे धाम्नि तान्निवेदितमग्रतः ॥ अद्यादात्मविशुद्ध्यर्थं सर्वकामद्वयं तथा ॥ २० ॥ एतेन
पूजाविधिना मासान्दादश हायनम् ॥ नीत्वाऽथोपचरेत्साध्वी कार्तिके चरमेऽहनि ॥२१॥ श्वेभृतेऽप उपस्पृश्य कृष्णमम्प्यर्च्य पूर्ववत् ॥ पयःपृतेन
जुहुयाच्चरुणा मद्य मर्पिषा ॥ पाकयज्ञविधानेन द्वारशोवाहुतीः पतिः ॥ २२ ॥ आशिषः शिरमाऽऽदाय द्विजैः श्रुतेः समीरिताः ॥ प्रणम्य शिरमा
भक्त्या मुञ्जीत तदनुज्ञया ॥२३॥ आचार्यमग्रतः कृत्वा वाग्यतः सह कन्धुभिः ॥ दद्यात्पत्न्यैः चरोः शेषं सुप्रजास्त्वं सुमौभगम् ॥ २४ ॥ एतच्च-
गित्वा विधिवद्व्रतं विभोरभीषितार्थं लभते पुमानिह ॥ स्त्री त्वेतदास्याय लभेत मौभगं श्रियं प्रजां जीवपतिं यशो गृहम् ॥ २५ ॥ कन्या च
विन्देत् समग्रलक्षणं वरं त्ववीरा इतकित्वेया गतिम् ॥ कृतप्रजा जीवमुता धनेश्वरी सुदुर्भगा सुभगा रूपमभ्यम् ॥ २६ ॥ विन्देद्विरूपा विरूपा
विमुच्यते य आभयार्थान्द्रियकल्पदेहम् ॥ एतत्पठन्नभ्युदये च कर्मण्यतवृत्तिः पितृदेवतानाम् ॥ २७ ॥ तुष्टाः प्रपञ्चन्ति ममस्तक्यमानोभावमाने

प्रणम्य गराम् । अनि दिनको आष्टा क्षिप्र पहिले आचार्यलाई भोजन गराओस् । यसपछि आफ्ना कन्धुक सहित गौनमावले स्वं भोजन गराम् । अनि जुन कपुत्रदायक, सौभाग्यप्रद
चक्र रूप होस्, त्यो आफ्नी पत्नीलाई छान देओम् ॥२३॥ २४॥ विष्णु भगवान्का पिण्ड यस व्रतको विधिपूर्वक आचरण गर्नाले पुण्यलाई सबै इष्टित पदार्थ भिन्दछन् । स्त्रीले यसको
आचरण गर्नाले सौभाग्य, सम्पत्ति, सुखान्, अवैद्यन्य, यश र गृह आदिका सबै सुख प्राप्त हुन्छन् ॥२५॥ यो व्रत पारण गर्नाले कन्या सर्वलक्षणमप्यन पति पाउने, पित्रा पाप-हर्त
मन्त्र शङ्गाति प्राप्त गर्दछे, मृतपुत्रा स्त्रीका चिरस्थिती पुत्र प्राप्त हुन्छ, धनवती तर अमाग्निनी र्थलाई सौभाग्य एवं कुरुपत्नीलाई कृष्णान् प्राप्त हुन्छ । कुनै स्त्रीले पुत्र यदि यसको
आचरण गर्दछ भने रोगरुचि मरण रलियो छरीको हुनेछ । आभ्युदयिक अर्थात् यज्ञ आह्लादिको अवगमा यसको पाठ गर्नाले देवता तथा पितृहरूलाई अनन्त उक्ति हुन्छ ॥२६॥ २७॥
पत्नीले नौ देवता र पितर मनुष्य मन्त्र त्यस्य । सबै कामनाहरू पूर्ण पात्रिदिन्छन् । यसै प्रकार होमको कन्यमा हवन गरिएका मासप्रीलाई अग्निद्वारा भोजने गरेका श्रीलक्ष्मी-नामायण

प्रकृत्य भयं त्वत् ॥ विश्वासी मत्करो मये मनोऽप्य पूर्णं पारिदिने गच्छन् । हे राजन् ! परमगुणयोगो यो पुण्यदत्तः तथा महान् भक्तिः कथयन् विद्यां दिविकां महाभयकां वृत्तान्तं
हुतमुखश्चैर्हरिश्च ॥ राजन्महन्कर्ता जन्म पुण्यं हितेर्भूतं चाभितं महत् ॥ २८ ॥ इति श्रीमद्भागवतं महापुराणेष्वष्टादशमाहसुधां महितायां
वैष्णविक्यां षष्ठस्कन्धे पुंमवनव्रतकथनं नामैकोनविंशोऽध्यायः ॥ १६ ॥

॥ इति षष्ठस्कन्धः समाप्तः ॥

[illegible][illegible]

इति 'वासिष्ठी' भाषाटीकासहिते

श्रीमद्भागवते षष्ठः स्कन्धः समाप्तः ।

अथ 'वासिष्ठी' भाषाटीकासहिते
श्रीमद्भागवते सप्तमः स्कन्धः प्रारभ्यते।

भोहरिः (नमस्त्वुचिष्ठि संवाद)—महाराज परीक्षितले होवे—हे भगवन् ! भगवान् समदर्शी हे सर्वका सुदृढ हून् अग्नि उनले विषम-दृष्टि पुरा जे इन्द्रको निम्न दैन्यदृष्टि किन मारे ! ॥१॥ ती व कल्याणस्वरूप छन् । उनलाई देवताहरूमि कुनै प्रयोजन छैन र निगुण हुनाले दैन्यमि उनलाई कुनै द्वेष वा उपेक्षा रहन ॥२॥ हे महाभाग ! मेरो मनमा नारायणका गुणहरूको प्रति यां ठूलो मन्देह भएको छ, यसलाई हजुर नै निवृत्त पार्न सक्नुहुन्छ ॥३॥ शुक्रदेव भन्नुहुन्छ—हे राजन् ! हजुरले भगवान्को विविध चरित्रसम्बन्ध धेरै राम्रो प्रदर्शन गर्नुभयो, जसमा पीडा भरबन्धको माहात्म्य वर्णित छ ॥ ४ ॥ यत्तु चरित्रको नारदादि वृत्तिहरू सर्वदा जान गर्दछन् । अब म सुनीश्वर श्रीकृष्ण देवायनलाई प्रणाम गरेर त्यो हरिकथा मन्दछु ॥५॥ वास्तवमा ती भगवान् निर्गुण, अद्वन्ता, अमलक र प्रकृति भन्दा पर छन् । तामि आफ्नो मायाका गुणहरूको प्रभा ती स्वयं बाण्य-बाधक भावमा प्राप्त

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ राजोवाच समः प्रियः सुहृद्भ्यामृतानां भगवान्स्वयम् ॥ इन्द्रस्यार्थे कथं दैत्यान्वधीद्विषमो यथा ॥ १ ॥ न ह्यस्यार्थः सुरगणैः साक्षान्निः श्रेयमात्मनः ॥ नैवासुरेभ्यो विद्वेषो नोद्वेगश्चागुणस्य हि ॥ २ ॥ इति नः सुमहाभाग नारायणगुणान्प्रति ॥ संशयः सुमहाज्ञातस्तद्भवार्थश्चेत्तुमर्हति ॥ ३ ॥ श्रीशुक्र उवाच ॥ साधु पृष्टं महाराज हरेश्चरितमद्भुतम् ॥ यद्भागवतमाहात्म्यं भगवद्भक्तिवर्धनम् ॥ ४ ॥ गीयते परमं पुण्यमृषिभिर्नारदादिभिः ॥ नत्वा कृष्णाय मुनये कथयिष्ये हरेः कथां ॥ ५ ॥ निर्गुणोऽपि सज्जोऽव्यक्तो भगवान्प्रकृतेः परः ॥ स्वमायागुण-माविश्य बाध्यबाधकतां गतः ॥ ६ ॥ सत्त्वं रजस्तम इति प्रकृतेर्नात्मनो गुणाः ॥ न तेषां गुणपट्टाजन्हास उद्भास एव वा ॥ ७ ॥ जयकाले तु स-त्त्वस्य देवर्षीर्नरजमोऽसुरान् ॥ तमसो यक्षरश्मांसि तत्कालानुगुणोऽभजत् ॥ ८ ॥ ज्योतिरादिरिवाभाति मधातान्न विविच्यते ॥ विदन्त्यात्मानमात्म-स्थं मयित्वा कवयोऽन्ततः ॥ ९ ॥ यदा मिसृष्टः पुरः आत्मनः परो रजः सृजत्येष पृथक् स्वमायया ॥ सत्त्वं विचित्रायु रिरसुरीश्वरः शयिष्यमाण-स्तम ईरयत्यमो ॥ १० ॥ कालं चरन्तं सृजतीश आश्रयं प्रधानपुष्ण्यां नरदेव सत्त्वकृत् ॥ य एष राज्ञापि काल ईशता सत्त्वं सुरार्णकिमिवैधय-त्यतः ॥ तत्प्रत्यनीकानसुरान्सुरप्रियो रज्यन्तमस्कान्प्रमिणोत्थुरुश्रवाः ॥ ११ ॥ अत्रैवोदाहृतः पुर्यमित्तामः मुरपिणा ॥ प्रीत्या महाकृतौ राज-

हुन्छन् ॥६॥ सत्त्व, रज र तम यी तीनै गुण हुन्—आत्माको हाँवन् । हे राजन् ! ती तीनैमा संयमै शक्ति अथवा दृढि हुन गर्दन् ॥ ७ ॥ यदी कारण हो कि भगवान् बेला-बेलामा तात्कालिक गुणको आश्रय लिपर सत्त्वगुणको प्रधानता भएको बेला देवता र ऋषिहरूको र रजोगुणको दृढिमा आसुरहरूको तथा तमगुणको दृढि हुँदा यक्ष र राक्षसहरूलाई बढाउँछन् ॥८॥ आत्मा त अग्नि-जल वातै मिश्र-मिश्र देहमा मिश्र-मिश्र रूपमा रहन्छ । देहादिवेष्टि मिश्र उमको उमको उपनाम हुँदा ॥ ९ ॥ ठूला ठूला विद्वान् विचारद्वारा उनलाई अन्तर्पामी रूपले आफ्नो अन्तःकरणमा देहमा बाँड्छन् ॥१०॥ जब अमात्या अर्थका कर्मफल भोगको निमित्त मिश्र-मिश्र देह रूपमा अमा गर्दछन् तब नै आफ्नो मायाले रजोगुणलाई किनै उल्लेख गर्दछन् र जब उनलाई ती अरीमा रमणा गर्ने इच्छा हुन्छ, तब सत्त्वगुणको दृष्टि गर्दछन् र जब छपन गर्ने चाहन्छन्, तब तमगुणलाई पतिव गरिदिन्छन् ॥१०॥ हे नरदेव ! भगवन्

निमित्त कारण-स्वरूप प्रकृति तथा। महापद एवं आभयरूपी काललाई। समापकतां भगवान् स्वयं रचयन्तु, तैरनि यो कविप्रधानं हुदैतन् । जब काल मन्त्रमुक्त बडाउल तब परमेश्वरको र दक्षिण एगमेर। तत्त्वप्रधान देवमन्त्रका ठ-काय र निमका। रगोको राजागुल-समंभुल प्रधान भगुरहरूको संहार गरिरहेका देखेन्न्न् ॥११॥ हे राजन् ! जब राजस्य यत्तु मन्त्रहेको धियो, तब भगवान् पुषिष्टिरहे भोषेपष्टि देवधि नारदले यौटा इतिदान मुदाएका थिए । त्यस महापञ्चमा बैदिराज शिशुपाल भगवान् बाणदेवद्वाराय मात्स्य-वृद्धि-प्राप्तिको अद्भुत कार्य भएका दलेर। पुषिष्टिरहे मान्ने छक परेर वज्रहातमा बसेका देवधि नारदमित मन्त्रको हुनिबनाहको समस्त सोषे-॥१३॥१४॥ महाराज पुषिष्टिर भन्दछन्-अहो ! यो अद्भुत हो-

मृच्छतेऽजानशत्रवे ॥ १२ ॥ दृष्ट्वा महादुमुनं राजा राजमृत्युं महाकृतौ ॥ वामुदेवे भगवति मायुज्यं चेदिभूमुजः ॥ १३ ॥ तत्रामीनं सुररूपिं राजा
पाण्डुमुतः कनौ ॥ पप्रच्छ तस्मिन्तना मुनीनां मृच्छतमिदम् ॥ १४ ॥ युषिहिर उवाच ॥ अहो अत्यदुमुनं ह्येतदुदुर्भेकान्तिनामपि ॥ वामुदेवे
परे तच्चे शशिरचेद्यस्य विद्विषः ॥ १५ ॥ एतद्वेदितुमिच्छामः सर्वं प्व वयं मुने ॥ भगवन्नन्दया वेनो द्विजेस्तमसि पातितः ॥ १६ ॥ दमघोषमुतः
गाप आरम्य कलभाषणात् ॥ सम्प्रत्यर्षी गोविन्दे दन्तवक्त्रश्च दुर्मतिः ॥ १७ ॥ शपनोरमकृद्विष्णुं यद्रहा परमन्ययम् ॥ श्वित्रो न जानो

परमविदेष्टां शिशुपालनाई श्रीकृष्ण भगवान्को वा साष्टाङ्ग वृत्ति प्राप्त भयो, हो उनका अनन्य भक्तलाई पनि दुर्लभ भयो ॥ १५ ॥ हे भूने । श्रीकृष्ण भगवान्को निन्दा गर्नेति
हाकाधकले राजा मेनलाई वासिष्ठ भक्तका शान्तिदिएका भिष्य तर भयो भन्दा पनि पापी दमघोषको छत्रो शिशुपाल ह रक्षकक जव सार्वभौम भोले भोली भोम्न लागे, त्यही बेलादेखि
मन यसम्म निरले भगवान्को द्वेष नै गरेछे । ती कविनाथो, परब्रह्म विष्णु भगवानलाई मर्दा कष्टवाच्य भन्दछे तथापि न तिनको जिव्हामा कुट्ट भयो, न ती कुनै धार नरमा परे । म

[illegible]

यवको कारण ज्ञान्त्वांश्च किं भगवान् का शोभे मणर पनि ती अ-यन्त दुर्लभ भगवान्मा सर्वको भाङ्गने अनाथाप कमरी लोन भए ? ॥१६॥ १५॥ हे सम्भव ! यो कुरा ठूलो र
 भद्रुन छ । मेरो बुद्धि वस्तुको केगले कोपिबन्ने दीप छिन्ना । मेरो भ्रान्त भएदेको छ । अतएव हलुग यमको कारण भन्नुहवम् ॥२०॥ एकदेवजी भन्दछन्-गङ्गा बुद्धिद्विको वचन
 सुनेर दक्षिण भाग नैको प्रमत्त भए र न्यम मयाको माह उनलाई भम्बोधन गरेर भन्नलागे ॥२१॥ नारदजी भन्दछन् प्राणीहरूको अज्ञानले नै निन्द्य स्तुति, मन्त्र तथा
 निन्द्यारक्त आभयप्रणी यम भगवको गन्ता जाको छ ॥२२॥ हे पार्थिव ! भ्रमिको अभिमानले नै जीवमा 'म मेरो' भन्ने मयतात्त्विको विषयता आउछ र निन्द्यदिता दुःखको ज्ञान
 हुन्छ ॥२३॥ उपलभ्यो अभिमान हुन्छ, त्यसको रणले प्राणीहरूको रक्ष मानिन्छ, तर यो अभिमान उभयो जीवमा छ, त्यस्तै मयावामा छैन, किनकि यो अद्वितीय छ । यसै निमित्त

जिह्वायां नान्धं विविशतुस्तमः ॥ १८ ॥ कथं तस्मिन्भगवति दुरवग्राहधामनि ॥ परयतो सर्वलोकानां लयमीयतुरञ्जमा ॥ १९ ॥ एतदुभयान्यति
 मे बुद्धिर्दीपाचिरिव वायुना ॥ ब्रूतेतददभुततमं भगवँस्तत्र कारणम् ॥ २० ॥ श्रीशुक उवाच ॥ राक्षसद्वय आकर्ष्य नारदो भगवानृषिः ॥ मुष्ट-
 प्राह तमाभाष्य शृण्वत्यास्तत्तदः कथाः ॥ २१ ॥ नारद उवाच ॥ निन्दनमवसत्कारण्यकार्यं कलेवरम् ॥ प्रधानपरयो राजन्नविवेकेन कल्पि-
 तम् ॥ २२ ॥ हिंसा तदभिमानेन दण्डगारुप्ययोयथा ॥ वेपथ्यमिह भूतानां समाहमिति पार्थिव ॥ २३ ॥ यन्निबद्धोऽभिमानोऽयं तद्वधात्मा-
 णिनां वधः ॥ तथा न यस्य केवल्यादभिमानोऽखिलात्मनः ॥ परस्य दमकर्तुर्हि हिंसा केनाप्य कल्प्यते ॥ २४ ॥ तस्माद्देवानुबन्धेन निर्वरेण
 भवेन वा ॥ स्नेहात्कामेन वा युज्यात्कथञ्चिन्नेतस्ते पृथक् ॥ २५ ॥ यथा वैराग्यवत्केन मर्त्यस्तन्मयतामियात् ॥ न तथा भक्तियोगेन इति मे निश्चिना
 मतिः ॥ २६ ॥ कीदृशः पेशमृता रुद्रः कुडघार्या तमनुस्मरन् ॥ संरम्भभययोगेन विन्दते तत्स्वरूपताम् ॥ २७ ॥ एवं कृष्णे भगवति मायामनुज-
 ईश्वरे ॥ वैरेण पूतपाप्मानस्तमापुरनुचिन्तया ॥ २८ ॥ कामाद्द्वेषाद्द्वयात्स्नेहाद्यथा भक्त्येश्वरे मनः ॥ आवेश्य तदर्थं हिंसा बहवस्तदुगतिं गता
 ॥ २९ ॥ गोप्यः कामाद्द्वयात्कर्मो द्वेषाच्चैद्यादयो नृपाः ॥ सम्बन्धाद्द्वेषणः स्नेहाद्युपै भवत्या वयं विभो ॥ ३० ॥ कृतमोऽपि न वेनः स्यात्प-
 धानां पुरुषं प्रति ॥ तस्मात्केनाप्युपायेन मनः कृष्णे निवेशयेत् ॥ ३१ ॥ मातृवत्सेवो वञ्चो दन्तवक्त्रं पाण्डव ॥ पार्श्वप्रवरो विष्णोर्विप्र-

भक्तको कथागाथं धनुका दमनकारी ती वरमा-भालाई हिसाले कसरी हुन सक्छ ? ॥२४॥ अबः बहिवो वैराग्यवत्, वैराग्य भक्तिभाव, भय, स्नेह र काम कुनै पनि बाटाबाट उनमा
 यसरी चित्त लगाओस् कि उनी बाहेक अरु केही पनि नदेखियोस् ॥२५॥ मेरो व यो निश्चित मत छ-समुप्य देवानुबन्धनले भगवान्मा उति तन्मय हुन्छ, त्यसि भक्तियोगले पनि
 हुन पाउन्न ॥२६॥ भूमी कीरा द्वारा आफ्नो प्यासमा बुनिराखेको कीरा मय र उद्देगले मुझीको रमण गर्दा-गर्दा उगैयो ममान् बनिशन्छ ॥२७॥ त्यसैले नै माया-मानवहरू धार्मि
 हरमेश्वर भगवान् कृष्णमा वैराग्यले सर्वदा उनैको चिन्तन गर्दा-गर्दा पवित्र भए हुनेले पनि उनलाई शास्त्रकेका छन् ॥२८॥ १ रात्रि ॥ काम, द्वेष, भय, स्नेह र भक्ति आदि उपायहरूले
 पगवावमा चित्त लगाएर अनेक भक्ति कामादिजनिव पाषाट छुटेर सायुज्यभुक्ति पाइसकेका छन् ॥२९॥ हे सर्वमन्त्र ! कामन मोषिनीहरू, द्वेषले शिशुतालाई रात्रि, सम्बन्धले शास्त्र

स्नेहले तथा अभक्तिले हामी मुनिजन तिनको स्पर्शलाई पाउन सकेका छौं ॥३०॥ यो पाँच हरिदा मयराज-चिन्तनभन्ने बेन कुनैको पनि अन्तर्गत थिएनन् । अतः श्रवक हुन सकेनन् । यमो निमित्त जयरी हुन्छ उसै गरी श्रीकृष्णमाथन लगाइहाल्नु ॥३१॥ हे पाण्डव ! तिम्रा मानोमाका छारा शिशुपाल र दन्तवक पूर्वजन्ममा मयराजका पार्श्व थिए । विप्र-भाषले ती दुवै पार्श्व-वदवाट भ्रष्ट भएथे ॥३२॥ यो कुरा सुनेर राम्रा युधिष्ठिर भन्दछन्-हे सुने ! मयराजका दासहरूलाई पनि निरन्कृत पार्ने भाष कस्तो र कमको थियो ? बस्ता अनन्त मयराजले हकले प्रवर्णमाथमा गाडिनु त अवशनीय लग्ने ॥३३॥ प्राकृत देह र इन्द्रिय आदिले होन ती वैकुण्ठरापीलाई जयरी गरीर-यमवन्कको काम भएको होस्, त्यसै प्रसंग मउर्द बाझाहन्नु

शापात्पदाच्युतो ॥ ३२ ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ कीदृशः कस्य वा शापो हरिदासाभिर्मर्शनः ॥ अश्रद्धेय इवाभाति हरेरेकान्तिनां भवः ॥ ३३ ॥ देहेन्द्रियासुहीनानां वैकुण्ठपुरागमनाम् ॥ देहमम्बन्धमम्बद्धमेतदाव्यातुमर्हसि ॥ ३४ ॥ नारद उवाच ॥ एकदा ब्रह्मणः पुत्रा विष्णुलोकं गच्छन्-
या ॥ मनन्दनादयो जग्मुश्चरन्तो भुवतत्रयम् ॥ ३५ ॥ पंचपट्टाधना भाभाः पूर्वेषामपि पूर्वजाः ॥ दिव्यामयः शिशून्मत्वा द्वास्थौ तान्प्रत्यपेक्षताम् ॥ ३६ ॥ अशापन्कुपिता एवं युवां वामं न चाहर्ष्यः ॥ रजस्तमोभ्यां रहिते पादमूले मधुद्विषः ॥ पापिष्ठायासुरी योनिं चालिशौ यातमाश्रवतः ॥ ३७ ॥ एवं रातो स्वभवात्पतन्तो तैः कृपालुभिः ॥ प्रोक्तौ पुनर्जन्मभिर्वा त्रिभिलांकाय कल्पताम् ॥ ३८ ॥ जज्ञाते तौ दितेः पुत्रौ दैत्यदानववन्दितौ ॥

॥३४॥ नारदजी भन्दछन्-हे राजन् ! एक दिन ब्रह्माका पुत्र मनक-मनन्दनादि ऋषिहरू तीनै लोकमा उर्द विष्णुलोक पुगे ॥३५॥ पूर्वजका पनि पूर्वज मएर पनि ती पाँच-छ धर्मका बालक देखिन्थे र रुढा दिगम्बर (नाग) जेस्मा रहन्थे । गाथापण बालक ठानेर झारवाल जव-विश्वरूप तिमलाई भिय जान दिएनन् ॥३६॥ अनि रिमाएर उनले भने-‘मूर्ख हो ! निमी दुवै विष्णु मयराजका रजसुण तमापुषहीन नगणमा बग्ने पाँच छैनौ । अतः धीर पारमथी अमुर योनिमा जाको ॥३७॥ यमरी भाष पाएर छह ती आफ्नो स्थानवाट च्युत (गिर्ने) लागे, सब ती दयालु इन्द्रिहले भने-‘तीन जन्ममा आफ्नो अवधि मगाए पारेर निमी दुवै केरि वैकुण्ठ लोकमा फर्केर आउने छौ ।’ तिनै दुवै झारपाल जव-विजय दैत्य-दानव बन्दित

॥ ३८ ॥ जज्ञाते तौ दितेः पुत्रौ दैत्यदानववन्दितौ ॥
॥३४॥ नारदजी भन्दछन्-हे राजन् ! एक दिन ब्रह्माका पुत्र मनक-मनन्दनादि ऋषिहरू तीनै लोकमा उर्द विष्णुलोक पुगे ॥३५॥ पूर्वजका पनि पूर्वज मएर पनि ती पाँच-छ धर्मका बालक देखिन्थे र रुढा दिगम्बर (नाग) जेस्मा रहन्थे । गाथापण बालक ठानेर झारवाल जव-विश्वरूप तिमलाई भिय जान दिएनन् ॥३६॥ अनि रिमाएर उनले भने-‘मूर्ख हो ! निमी दुवै विष्णु मयराजका रजसुण तमापुषहीन नगणमा बग्ने पाँच छैनौ । अतः धीर पारमथी अमुर योनिमा जाको ॥३७॥ यमरी भाष पाएर छह ती आफ्नो स्थानवाट च्युत (गिर्ने) लागे, सब ती दयालु इन्द्रिहले भने-‘तीन जन्ममा आफ्नो अवधि मगाए पारेर निमी दुवै केरि वैकुण्ठ लोकमा फर्केर आउने छौ ।’ तिनै दुवै झारपाल जव-विजय दैत्य-दानव बन्दित

दिनिका छांता मर निजमा हिरण्यकशिपु लेतो र हिरण्याक्ष कान्छो पिण्ड ॥३८-३९॥ हिरण्यकशिपुलाई समवाच्ये बुद्धि कप वारण गरेर मारी पुष्पिलाई उद्धार गर्ने बेला सुद्धर रूपले हिरण्याक्षको संहार गरे ॥४०॥ हिरण्यकशिपुले आफ्नो भगवन्मक पुत्र प्रह्लादलाई नार्नेको निमित्त अनेक वातना दियो ॥ १ ॥ अनेक बुद्धि गरेर पनि त्यो सबै प्राणीहरूका आत्मा, वस्त्र आन्त, समदर्शी तथा भगवन्-तेजस्वक प्रह्लादलाई नार्ने सकेन ॥४२॥ त्यसपछि ती दुवै विषया पिता र बेधिनरी गानाद्वारा राखन र कुम्भकर्ण मगर जन्मिन् । तिनले मर्ष व्यक्तिलाई बेपरी कष्ट दिए ॥४३॥ त्यस क्रममा पनि भ्रातृ-भक्त नार्नेको निमित्त भगवाद्देले रामरूपले अवतार लिएर बारे । हे राजन् । ती रामरूपको कान्छा मार्कण्डेय हुनिछो हुन्छाट सुन्नेछी ॥४४॥ जन्मन्तरवा तिनै दुवै छत्रिरूपमा तिम्री सानीमाका छत्रा मगर जन्मेथे । ती अब भीष्मको सुदर्शन चक्रले पवित्र मगर आपद्भक्त ॥४५॥ ती किष्कु-पार्थदे वैराग्यरूपले बलियो ध्यानद्वारा नागापणको स्वरूप प्राप्त गरेर केमि उनैको नगीच सुन्दछन् ॥ ४६ ॥ राजा बुद्धिदिले सोधे-हे भगवन् ! हिरण्यकशिपुले आफ्नो प्रियपुत्र महात्मा

हिरण्यकशिपुज्येष्ठो हिरण्याक्षोऽनुजन्ततः ॥ ३६ ॥ हतो हिरण्यकशिपुर्हरिणा सिंहरूपिणा ॥ हिरण्याक्षो धरोद्वारे विप्रता सौकरं वपुः ॥ ४० ॥ हिरण्यकशिपु पुत्रं प्रह्लादं केशवप्रियम् ॥ जिघांसुरकरोन्माना यातना मृन्युहेतवे ॥ ४१ ॥ सर्वभूतात्मभूतं तं भ्रान्तं समदर्शनम् ॥ भगवत्तेजसा स्पृष्टं नाराकनोदन्तुमुद्यमेः ॥ ४२ ॥ तनस्तौ राक्षसौ जातौ केशिन्या विप्रवःसुतो ॥ रावणः कुम्भकर्णश्च सर्वलोकोपतापनौ ॥ ४३ ॥ सत्रापि राघवो भूत्वा न्यहनच्छापमुक्तये ॥ रामवीर्यं श्रोष्यमि त्वं मार्कण्डेयमुस्मान्प्रभो ॥ ४४ ॥ तावेव क्षत्रियो जातौ मातृष्वशात्मजौ तव ॥ अशुना शापनिर्मुक्तौ कृष्णचक्रहताहमौ ॥ ४५ ॥ वैराग्यरूपीनेष ध्यानेनाच्युतमात्मताम् ॥ नीतौ पुनर्हरैः पार्श्वं जन्मतुर्विष्णुपार्थदो ॥ ४६ ॥ बुद्धिदिर उवाच ॥ विद्वेषो दक्षिते पुत्रे कथमात्मानमहात्मनि ॥ ब्रूहि मे भगवन् येन प्रह्लादस्याच्युतात्मता ॥ ४७ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे प्रह्लादचरि-तोपक्रमे प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ नारद उवाच ॥ भ्रातृयैर्विमिहते हरिणा कोडमूर्तेना ॥ हिरण्यकशिपू राजन्यर्थतप्यहृषा शुभा ॥ १ ॥ आह चेदं रुपा घूर्णः मन्ददृशानच्छदः ॥ कोपोज्ज्वलद्गुहा वसुभ्यां निरीक्षन्धूम्रमम्बरम् ॥ २ ॥ कपालदंष्ट्रोऽग्रदृष्ट्या दुष्प्रेक्ष्यभृकुटीमुन्नः ॥ शूलमुद्यम्य मदमि दानवानिदमब्रवीत् ॥ ३ ॥ भो भो दानवदेतेषा द्विभूषंस्त्वक्ष शम्बर ॥ शतनाहो हयग्रीव नमुचे पाक इत्वत् ॥ ४ ॥ विप्रचित्ते मम वचः

प्रह्लादमिह द्वेय विन गन्यो ! मरुत कुलमा जन्म लिएर पनि प्रह्लादले कान्छात्मा आफ्नू पिण्ड फर्परी लग्ना ॥ त्यो मरुतहस् ॥ ४७ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे नेपाली भाषा टीकायां प्रथमोऽध्यायः ॥१॥ (पुनर्वाच्येले पनि दिदि र अन्य कुराहरूले हिरण्यकशिपुलाई बुझाउनु)-नारदजी कवचव-रामन् । नारद कम्पाद द्वारा आफ्नो माई नारिएपछि हिरण्यकशिपु कोष र शोकेले तमत्रमायो ॥१॥ तिमले गर्दा कान्द, दानेले आठ टाँकसै र झोका एव कोषानिले गर्दा बन्दो आँखाका पुमाले वृषदण आ-हलक आँला तई त्यो मन्त्र लाग्यो । २ ॥ भोजन लाभदा कराल दाहा, उग्रदृष्टि र मृदुदृष्टिकले त्यसको हुल्ल घन्तो रिह्नु मण्डको पिपी कि कोशो पनि त्यसको हुल्लतिर हेने समर्थ थिएन आफ्नो ममाको सोचमा पिण्डले जलेर उल्लेख गर्थे-- । ३ ॥ हे द्विभूषा, त्वक्ष, छम्बर, शतबाहु, हयग्रीव, नमुचि, पाक, एतल, विप्रचित्ति, ब्रह्माणा तथा वसुनि आदि दैत्य र दानव हो ।

मर्गं कृत्वा पुनः रजः पदं पुनः उच्यते ॥ ५५ ॥ मयद्वर्गं मयद्वर्गं पुनः उपायनसं निजं पदमा क्वाण्णका विष्णुप्राणा हाभा तुष्टं शत्रुं वचनादकृतं मेरो वनमविज
मुह्य तथा मर्गोदरं मयद्वर्गं पदं लगाय ॥ ५६ ॥ जमले शुद्धं स्वकच मयद्वर्गं पुनः आपनो वनमाव त्वागिदिव, त्वां वाप्या-नारादकचारी, वानकद्वीको मयद्वर्गं अग्निभरित र आपना
उपायनकचको अनुकूलं विष्णुको कष्टं आपनो विष्णुले फाटेर उर म आपनो रुधिर-प्रेमो माहको तप्यं गतीला, अनि माव मेरो मनको मायो निम्नं छ ॥ ७८ ॥ देवगन्तव्यो प्राप्ति त्वां
विष्णु ने छ ॥ त्वां कपटी वधु नारेपति यी सबै पत्ता निस्तेज बुनेछन्, जानै बरेबाट काटिएको बुद्ध ॥ ९ ॥ अतः तिमी अद्वितीय ब्राह्मण र क्षत्रियहरूले भरिएका भूमिमा गन्तव्य, यह
स्वात्मपाथ, उप र दानादि शुभ कर्मगन्तव्यो नर ॥ १० ॥ किनकि ब्राह्मणद्वारा गरिएको यज्ञादि किया नै विष्णुको अर्पण हुन् ॥ त्वां वनपुत्रं यज्ञस्वरूपं वना धर्मनय छ ॥ त्यही मर्ग देव

पुनोमञ्जराकुनादयः ॥ शृणुनानन्तरं सर्वं क्रियतामाशु मा विचरम् ॥ ५५ ॥ सपत्नैर्वातितः क्षुद्रैर्भ्राता मे दयितः मुह्यत् ॥ पार्थिवप्रादेण हरिणा समेनाधु-
पधावने ॥ ६ ॥ तस्य त्यक्तस्वभावस्य घृणेर्मायावनोक्तमः ॥ भजन्तं भजमानस्य बालस्येवास्मिरात्मनः ॥ ७ ॥ मन्त्रक्षुब्धभिन्नश्रीवस्य भूरिणा रुधिरं
वे ॥ रुधिरप्रियं तर्पयिष्यं भ्रातरं मे गतव्यथः ॥ ८ ॥ तस्मिन्कूटैर्दहते नष्टे कृतमूले वनस्पतौ ॥ विष्टा इव श्रुयन्ति विष्णुप्राणा दिक्कमः ॥ ९ ॥
तावद्यात भुवं यूयं विप्रक्षत्रममेधिताम् ॥ सूदयन्तं तपोयज्ञस्वाध्यायव्रतदानिनः ॥ १० ॥ विष्णुद्विजक्रियामूलो यज्ञो धर्ममयः पुमान् ॥ देवर्षिपि-
तृभूतानां धर्मस्य च परायणम् ॥ ११ ॥ यत्र यत्र द्विजा गावो वेदा वर्णाश्रमाः क्रियाः ॥ ततं जनपदं यात सन्दीपयत वृक्षत ॥ १२ ॥ इति ते
भर्तृनिर्देशमादाय शिरसाऽऽहताः ॥ तथा प्रजानां कदनविदधुः कदनप्रियाः ॥ १३ ॥ पुरप्राग्वज्जोद्यानक्षेत्रारामाश्रमाकरान् ॥ क्षेत्रध्वंशघोषांश्च ददतुः
पत्तनानि च ॥ १४ ॥ केचित्स्वनित्रैर्विभिक्षुः सेतुप्राकारगोपुरान् ॥ आजीव्याभिन्निष्ठदुर्वृक्षान्केचित्परशुपाणयः ॥ प्रादहन्त्यरणाण्यन्येऽजानां ज्वलितो-
त्सुकैः ॥ १५ ॥ एवं विप्रकृते लोके दैत्येन्द्रानुचरैर्महदुः ॥ दिवं देवाः परित्यज्य भुवि चेरुलक्षिताः ॥ १६ ॥ हिरण्यकशिपुर्धनुः सम्परेतमस्य दुःस्वितः ॥
कृत्वा कटादकादीनि भ्रातृपुत्रानमान्तयत् ॥ १७ ॥ शकुनिं शम्बरं घृष्टं भूतमन्तापनं वृक्षम् ॥ कालनाभं महानाभं हरिश्चन्द्रमथान्कचम् ॥ १८ ॥
तन्मानवं रुपाभानुं दितिं च जननीं गिरिम् ॥ रत्नक्षण्या देशकालज्ञ इदमाह जनेश्वर ॥ १९ ॥ हिरण्यकशिपुर्बालाव ॥ अम्यान्व हे वधूः पुत्रा कीरं

अधि, पितर, भूत तथा धर्मको आधार छ ॥ ११ ॥ उहाँ पनि ब्राह्मण, मार्ग, वेद र वर्णाश्रम-धर्म विदमान छन्, त्यही मयद्वर्ग तिमी ती वचनाई पालेदेउ र सारा धर्म-धन नष्ट पार्नेउ
॥ १२ ॥ आपना स्वामाका बाजा शिराधारं गर ती दिसादिषु दैत्य प्रजाका संहार गर्नेगो ॥ १३ ॥ तीनीहरूले पुर, बाग, मञ्ज, उद्यान, क्षेत्र, धर्मका, आश्रम खान कृषकका घर
धर्मनाथ क्षुद्रैहरू यादका पर र दूला-दूला नगरहरूमा आगो लगादिए ॥ १४ ॥ कटादाले सेतुहरू, छिला, मरु-भारहरू ताडिदिए फल लागेका वृक्ष बन्काले काटिदिए र पर-डाग
पालिदिए ॥ १५ ॥ दैत्यपति हिरण्यकशिपुका अनुसरहरूले जब प्रजालाई धेरै दुःख दिए तब सबै देवता स्वर्ग छोडेर पुगे रूपले शुष्कीमा पुग्नुलागे ॥ १६ ॥ उतावन्नु विषाणले दुःखा
तथा देवकालका ज्ञाता हिरण्यकशिपुले आपनो गरिबको मर्गोदर माहलाई निम्नान्ति आदि दिनेर, शकुनि, शम्बर, घट, भूतमन्तापन, वृक्ष, कालनाभ, हरिश्चन्द्र र उन्कच आदि

मनीषातत्त्वज्ञैः यैः दिव्यो । हे जनेश्वर ! आपनो भारकी भावा कषायोद्भूतया आपनी जननी दितिमित्त उत्सले मधुर वाणीया मन्यो ॥१७-१९॥ दिग्भ्यकशिषु भन्दत-हे माता ! हे सुहारी हो ! हे पुत्रमय ! निमीदह त्वय पीकको निमित्त लोक नगर-क्षरीर त कनुको साधुने नै शरीर त्याम्नु रत्नाय्य ठान्दछन् ॥२०॥ हे सुत्रने ! संसारमा जीवहरू एकै ठाउँमा भेटिनु पानी मिलाउने स्थानमा एकत्र बाटो दिइने पथिकसमान क्षणिक हुन्छ । शी आपनो कर्मानुसार देवयोगले एकत्रित हुन्छन् र विच्छिदिन्छन् ॥२१॥ वस्तुतः आत्मा नित्य, अनिनाशी, शुद्ध, सर्वगत, सर्वज्ञ, देह र इन्द्रियहरकम्पदा पृथक् छ । त्यो आपनो अवस्थाको कारणले नै सुख-दुःखादि गुणलाई स्वीकार गरेर लिइदेह धारण गर्दछ ॥२२॥ जस्तै नदी-मा जल दिदैपछि पटवनी वृक्षहरू रनि हिँडे नै देखिन्छन् र आंखाद। गोलहरू पुम्नाले पृथिवी पनि पुगि शी देखिन्छ । त्यस्तै नै पुणहरूद्वारा मन शान्त भएपछि निर्विकार आत्मा पनि ज्ञान्त्व रहन्छ र देहादि लिङ्गबाट रहित भएर पनि तिनीहरूद्वारा युक्त भएरस्ते देखिन्छ ॥२३॥२४॥ यस प्रकार आपनो अशरीर आत्मामा शरीरका भावना नै आत्म-विषय हो ।

मार्हथ शोचिनुम् ॥ रिपोरभिमुखे रत्नाय्यः शूराणां वध ईगिसतः ॥ २० ॥ भूतानामिह संवामः प्रयायाभिव मुवते ॥ देवेनैकत्र नीतानामुन्नीतानां स्वकर्मभिः ॥२१॥ नित्य आत्माऽव्ययः शुद्धः सर्वगः सर्ववित्परः ॥ धत्तेऽमावात्मनो लिङ्गं मायया विमृजन्गुणान् ॥२२॥ यथाऽम्भमा प्रचलता तमवो ऽपि चला हव ॥ वक्ष्या प्राम्यमाणेन दृश्यते चलतीव भूः ॥२३॥ एवं गुणैर्ध्राम्यमाणे मनस्यविकलः पुमान् ॥ याति तन्माय्यतां भद्रे ह्यलिङ्गो लिङ्गवानिव ॥२४॥ एष आत्मविपर्यायो ह्यलिङ्गे लिङ्ग भावना ॥ एष प्रियाप्रियैयोगो वियोगःकर्मममृतिः ॥२५॥ सम्भवश्च विनाशश्च शोकश्च विविधः स्मृतः ॥ अविवेकश्च चिन्ता च विवेकास्मृतिरेव च ॥ २६ ॥ अत्राप्युदाहरन्तीममितिहायं पुरातनम् ॥ यमस्य प्रेतवन्धूनां सम्भादं तं नित्रोपत ॥ २७ ॥ उशीनरेष्वभूद्राजा सुयज्ञ इति विभुतः ॥ सप्तलैर्निहतो युद्धे ज्ञातयस्तमुपापत ॥ २८ ॥ विशीर्णरत्नकवचं विभ्रष्टाभरणसज्जम् ॥ शरैर्निर्भि-
न्नहृदयं शयानममृगाविलम् ॥ २९ ॥ प्रकीर्णकिशो घ्वस्ताक्षं रभमा दष्टदण्डम् ॥ रजःकुण्ठमुस्त्राभोजं छिन्नायुधभुजं मृधे ॥ ३० ॥ उशीनरेन्द्रं विधिना तथा कृतं पतिं महिष्यः प्रसमीक्ष्य दुःखिताः ॥ हताः स्म नाथेति करैरुगो मृशं प्तरयो मुहुस्तत्पदयोभ्यापतन् ॥ ३१ ॥ रुदत्य उच्चैर्देयिनां-
प्रियङ्गजं मिबन्त्य अस्त्रैः कुण्डकुङ्कुमारुणैः ॥ विस्स्तव्यंराभरणां शुचं तृणां मृजन्त्य आक्रन्दनया विलेपिरे ॥ ३२ ॥ अहो विधात्राऽकरुणेन नः

बनेले विष-मप्रियको भयोम, ऊर्ध्व, संसारको शक्ति, जन्म, मरण, शोक, अविवेक, चिन्ता, तथा विवेकको विस्मृति आदि कार्य हुन्छन् । २५-२६॥ यस विषयमा जान्ने जन यो इतिहास बन्दछन्, जसमा योदा भूय व्याप्तिका बान्धवमित्त बभराजको कुरा-कानी छ । अब त्यो हुन ॥२७॥ उशीनर देखेमा राता सुयज्ञ राज्य गर्दैथे महमा छै पुत्रवेत्रमा शत्रुहरू द्वारा मारिए । तब तिनका सन्ने आनिबन्नु त्यसलाई चरितिरबाट घेरेर बसे । मरेपछि त्यो मृतकको रत्नजडित कवच छिन्न-भिन्न अणुको थियो । त्यसका सर्व आभूषण तथा मानाद छरिएका थिए । त्यसको हृदय बाण विद्ध भएर चरितिर छरिएको थियो र सारा शरीर रगतका छुट्टिएको थियो । त्यसका केज जिग्रिङ्ग थिए र नेत्र नष्ट भएकैछा थिए । भिमको वेगले उमले हुदै जाँठ दाँतेले धिचिरासेका थिए । न्यमको हुलकमल गुल्ल-धूमरित थियो र भल्ल-शस्त्र र सुजाहरू युद्धमा काटिएका थिए ॥२८-३०॥ विधाताले राजा उनीनरलाई यम अपम दशमा

पुन्यादिष्ट, वस्तो देखे विनका । वरानीहकनई मानै कह मयो र नै हे नाथ ! हामी मारियौ मन्दे हामी ठोकै राजाहा सुदामा लटपटिए ॥३१॥ ती हुनो कन्दले हाहाकार गर्दै
 कुन-कुन मिश्रित कल्लु वरका मधुबलले आफ्ना विपनका खण वलान्न लागे । विनका केह र अश्रुपथ छरिएका थिए, ती अन्य पुल्लका हवयमा पनि झोक-मथार तथा कल्ल
 कन्दन गर्दै फर्न लागे ॥३२॥ 'हरे ! निर्दयी विधानाले मात्र हनुनलाई हाम्रो आत्माबाट टाढा पारिदिए । हे नाथ ! हनुन रहिले उखीनर निवासीहकनई खीदिका दिनुहुन्थ्यो तर
 मात्र विधानाले हनुनलाई विनको बोक्दाता लुप्याइदियो ॥३३॥ हे भर्त्त ! हस्र ब्रम्हा कुनह विपनमा बिना हामी कम्ती बोल्ने ? वीर ! हनुन जहाँ जानुहुन्छ, त्यही आउनका लागि
 आफ्ना खणका हामीहकनई पनि मात्रा दिँदै जानुहवन् ॥३४॥ आफ्ना मृत पतिलाई ममातर धमरी विलाप मर्दावैँ छर्वाल्न मयो । तेरमि विनको हाह-मंफार बगिचाले हुन दिएनन्
 ॥३५॥ ती सुदामाका बन्धुहरूको विनाप सुनेर स्वयं पयराइ बालक-स्वरूपले प्रकट भई विनको नगीचै गएर भने ॥३६॥ यवराज मन्दछन्-अहो ! पिनीहक ममन्दा धेरै हुन् छन् र

प्रभो भवान्प्रणीतो ह्यगोचरं द्रष्टुम् ॥ उशीनराणामसि वृत्तिदः पुग कृतोऽधुना येन शुचं विवर्धनः ॥ ३३ ॥ त्वया कृतज्ञेन वयं मदीपते कथं
 बिना स्याम सुहृत्मेन ते ॥ तत्रानुयानं तव वीर पादयोः शुश्रूषणीनां दिश यत्र यास्यामि ॥३४॥ एवं विलपतीनां वै परिगृह्य भृतं पतिम् ॥
 अनिच्छन्तीनां निर्हारमकौंस्तं मन्यवर्तत ॥ ३५ ॥ तत्र ह प्रेतकञ्चनामाश्रुय परिदेवितम् ॥ आह तान्बालको भूत्वा यमः स्वयमुपागतः ॥३६॥
 यम उवाच ॥ अहो अमीनां वयमाश्रितानां विपश्यतां लोकविधि विमोहः ॥ यत्रागततत्र गतं मनुष्यं स्वयं तथर्था अपि शोकस्त्यपायम् ॥ ३७ ॥
 अहो वयं धन्यतमा यदत्र त्यक्ताः पितृभ्यां न विचिन्तयावः ॥ अमध्यमाणा अवला वृकादिभिः स रक्षिता रक्षित यो हि गर्भे ॥ ३८ ॥ य
 इच्छंयेशः भृजनीदमन्ययो य एव रक्षत्यवलुम्पते च यः ॥ तस्यावलाः कीदृशमाहूरीशितुधराचरं निग्रहमग्रहे प्रभुः ॥ ३९ ॥ पथि च्युतं तिष्ठति
 दिष्टरक्षितं गृहे स्थितं तद्विद्वतं विनश्यति ॥ जीवत्यनायोऽपि तदीक्षितो वने गृहेऽपि गुप्तोऽस्य हतो न जीवति ॥ ४० ॥ भूतानि तेरत्नैर्नजयो-
 निकर्मभिर्भवन्ति काले न भवन्ति सर्वशः ॥ न तत्र हात्मा प्रकृतावपि स्थितस्तस्या गुणैरन्यतमो निबध्यते ॥ ४१ ॥ इदं शरीरं पुरुषस्य मोहजं

बन्ध-वर्णरूपी संसारको गतिनाई देखेका छन्, तेरमि थिजलाई वस्तो मोह छ । यो मनुष्य उदाँबाट आफ्नो पिथो, उठी मयो । यी धर्ष पनि यो ब्रम्हा भवै छन्, तेरमि झोक गर्दछन्
 ॥३७॥ अहो ! स्वामी धन्यछौ हो आफ्ना माया-पिता हप्ता त्पासदिष्टर पनि फिन्ना मर्दौनी । हामी मानै निबल छौ, तापनि हिमक बन्नु हामीलाई कौँनैनन् र यो हुन पुगेर-
 प्रसले गर्भमा भरो रक्षा गरे, उर्नेले यता पनि मनछन्' निश्चिन्त रहन्थौ ॥३८॥ हे अवला हो । अहिनाछी परमेश्वर आफ्नो हप्ताले संसारको रचना, पालन र मोहक गर्दछन् ।
 यम अगाधर उदाँलाई उहाँ ईश्वरको सेनाना म्हाछन् । यो वमको पल्लन तथा संहरमा मगर्ष छन् ॥३९॥ देवहृष्टा सुखिन हातु बाटोमा ब्रम्हाको (यसै पहिचान्छ र देव विपरीत
 गणपति परमा रामको बन्नु पनि नष्ट मरण जान्छ । परमा-माको हराते अतिथि र वनरासी मनुष्य बाँप्छ र मरवान् विपरीत अणुरक्षि घरमा सुखिन बस्मिदै पनि बाँच्न
 मकिन्छ ॥ ४० ॥ हे महाशरीरहक हो ! यो भौतिक स्रगेर कायमरूप निग्रहदेहको कर्मोदुगात उत्पन्न तथा मष्ट हुँदै रहन्छन्, जन्नु आफ्ना क्षीरमा स्थित रहेर पनि म्योरेखि सर्वथा
 विन्न रहदाँछौ गुणरूपमा लिप्त हुँदैन ॥ ४१ ॥ यो उगीर बाँदरको कायम नै मर्दलाई आफ्नो ठान्न बाँदछ । जन्नुतः घर जादि बस्छौ यो पनि आत्माबाट पृथक् नै रहन्छ

जम्ही जलवाट उचम फोका, धूपीका विकर धटादि तथा नैदन कुण्डल आदि पदार्थ कालकर्मले उत्पन्न हुँदै तथा विकृत मपर नष्ट हुन्छन्, त्यस्तै नै वृषी, जल र तेजले उत्पन्न शरीर पनि विकृत मपर नष्ट हुन्छ ॥ ४२ ॥ अस्ते काठमा व्याप्त रहेर पनि अग्नि स्वयंदेहि भित्र हुन्छ, वायु शरीरमा रहेर पनि स्वयंदेहि अलग रहन्छ र आकाश मंत्र व्याप्त भए पनि अमल रहन्छ, त्यस्तै आत्मा शरीरमा रहेर पनि स्वयंदेहि पृथक् रहन्छ ॥ ४३ ॥ हे भूखो हो ! जमको निम्ति रोखेहो, त्यो शरीर त तिम्रो माझ्ने छँदैछ । यसमा जुन सुन्ने र बाँच्ने पिपी, त्यसलाई कर्मले देखिरहेका छौने । अतः स्वयंको निमित्त झोक नगर ॥ ४४ ॥ सबै इन्द्रियमा प्रधान मपर पनि प्रधान हुन्ने तथा बाँच्ने होइन । जो यस शरीरमा सबै इन्द्रियको आधार छ, त्यो आत्मा प्राण र देहदेहि पृथक् रहन्छ ॥ ४५ ॥ हास्तनमा त्यो सर्वप्रथम आत्मा शरीरदेहि भित्र छ । तैपनि त्यो भूत, इन्द्रिय र मन

यथा पृथग्भौतिकमीयते गृहम् ॥ ययोदकैः पार्थिवतैजसैर्जनः कालेन जातो विकृतो विनश्यति ॥ ४२ ॥ यथाऽनलो दारुषु भिन्न ईयते यथाऽनलो देहगतः पृथक् स्थितः ॥ यथा नभः सर्वगतं न सज्जते तथा पुमान्मवगुणाश्रयः परः ॥ ४३ ॥ मुख्यो नन्वयं शते मृदा यमनुशोचय ॥ यः श्रोता योऽनुवक्तव्य स न दृश्यते कर्हिचित् ॥ ४४ ॥ न श्रोता नानुवत्ताऽयं मुख्योऽप्यत्र महाननुः ॥ यस्त्विहोन्द्रियवानात्मा स चान्यः प्राणदेहयोः ॥ ४५ ॥ भूतेन्द्रियमनो लिङ्गान्देहानुचावचान्विभुः ॥ भजत्युत्सृजति ह्यन्यतच्चापि स्वेन तेजसा ॥ ४६ ॥ यावलिङ्गान्वितो ह्यात्मा तावत्कर्मनियन्धनम् ॥ ततो विपर्ययः क्लेशो मायायोगोऽनुवर्तते ॥ ४७ ॥ विवर्थाभिनिवेशोऽयं यद्गुणेष्वर्थदम्बजः ॥ यथा मनोरथः स्वप्नः सर्वमैन्द्रियकं मृषा ॥ ४८ ॥ अथ नित्यमनित्यं वा नेह शोचन्ति तद्विदः ॥ नान्यथा शक्यते कर्तुं स्वभावः शोचतामिति ॥ ४९ ॥ दुग्धको विपिने कश्चित्पक्षिणां निर्मितो

लिङ्गले प्रतीयमान उचम तथा अधम शरीरलाई आफ्नो तेजले घारण र त्याग गर्दै रहन्छ ॥ ४२ ॥ जस मध्य आत्मा लिङ्गदेहमा विद्यमान रहन्छ, उचमम स्वसलाई कर्मबन्धनले बाँध्दछ । त्यसैले उसलाई मोह, क्लेश पुनः पुनः प्राप्त हुन्छन् । न्यमको अस्तित्व केवल मायाको कारणले छ ॥ ४३ ॥ गुणका कार्य सुख-दुःखालेलाई तय मान्नु वा तय भन्नु स्वयंको अप्राप्त हो मनोरथ तथा सपनाका पदार्थ हो इन्द्रियहरूका सबै विषय बिध्या हुन्छन् ॥ ४४ ॥ अतः परिहृत केन नित्य (आत्मा) एवं अनित्य (शरीर) पोटाट कुनैको निमित्त पनि झोक गर्दैन्नु किनकि झोकले आङ्गल न्यायित उगार गरेर पनि कुनै नातुको स्वभाव माट्न सक्नेन । यस दिव्यका एक रहन्छ छ-पौटा बनमा कुनै व्याधा बन्नुको । त्यो अनेक उपायले पछिलाई एकने

इति रहन्त (बुद्धि हुने काल बलले हुन सक्ने)—जोटा दूतो बनमा कर्पुणिककर्मको बीटा हावी बसल्को । त्यसलाई देखेर स्वाभद्रले होने—'जुनै ब्यापले मान पाएदेन हामीदक थार महीनाभम आरामले साने पिपी । तिनका बीटा बूटी स्वाहल प्राणिमा मन्यो—'म आफ्नो बुद्धि बलले कसलाई मान्नेछु ।' त्यो भूत कर्पुणिककर्मको गण्य भन्नुहायो—'देवता । म अनाम गर्छु ।' हात्तीले भन्ने—'पिपी को हो र कटोकाट व्याएका । उल्लेख दिने—'म स्वाभद्र हुँ । कसका सबै पञ्चक मिलेर अझार् पठाएका हुन् । ठनीदको विचार छ- विना राम को रहनु अनुचित हो । अतः कस केको राम-विहसनमा अमितेक गर्नका लागि हजुरलाई बलैका छन् । अतएव हजुर तलका हिड्नेछु । नभ भूट्टे विनी कर त ।' रामको बोलेले कर्पुणिकको त्यो स्वाभको पछि-पछि बगुनै लगे । स्वाह हएको पिपी, कसै निम्ति सबै ठाउँमा बगुनै लगेनै बन्थ्यो, किन्तु हात्ती एक ठाउँमा हिड्नेमा बसिन्थे । अति तलले स्वाहलाई कसपर बन्दो—'म व किनोया गाविर । बधवार निम्नले पैले अनेक पैसा गरे तर लफा हुनकिन । अब मेरो मृदु आहृपुने बस्ती छ ।' स्वाभले भन्ने—'हामी बगुनै भूट्टे प्रसीमापि तिमीले बस्ने विषय मन्यो (सबै आफ्नो कर्पुणिक) कस पनि योग ।' अन्तममा त्यो हात्ती स्वर्ग भन्ने र स्वाहहरूको आहृदि ।

जाल धादिदिभ्यो ॥४९॥५०॥ एक दिन स्वमलाई याँडा कुलिङ्ग पक्षीको जोडा बनमा हुल्लेको देखियो । त्यसले सहजै बोधीलाई फकायियो । ५१ ॥ जसले त्यो जालमा
मगर अन्निहो । त्यसलाई आपत्तिग्रस्त देखेर भाले कुलिङ्ग दुःखी भयो र झुक्न पानेमा लक्ष्मण भएर अचानक रनेहबल बर्तार पाउले रिताता गर्न पायो ॥ ५२ ॥ हरे ! सर्वममर्ष
मगर पनि विधाता मान्दै निष्ठुर छ । य अन्धगीको निमित्त हुने र कर्मापात्री भेरी दीन भायाँलाई लगेर त्यो के गर्छो ॥ ५३ ॥ छी बिना बल्ले बोधेन यो आधा शरीरको मलाई
के काम ? अह त विधाताले मलाई पनि लागिदिने हुन्थ्यो ॥५४॥ जसको अहिले खाँस पनि उत्रेको छैनन् ती मातृदीन मल्लायई म कम्प्री पानीला ? हरे ! मेरा नी अन्धगी बन्दा
मुँड्दै बसेर आमाको बाटो हेर्दा हुन्छ ॥ ५५ ॥ यस प्रकार आफ्नो प्रियाको वियोगले व्याकुल र भयङ्करदण्ड हुने कुलिङ्गलाई रनि त्यही प्याघाले नगोचको शृङ्खला आइमा

ऽन्तकः ॥ वितत्य जालं विदधे तत्र तत्र प्रलोभयन् ॥५०॥ कुलिङ्गमिधुनं तत्र विचरत्समदृश्यत् ॥ तयोः कुलिङ्गी सहसा लुब्धकेन प्रलाम्बिता
॥५१॥ माऽमज्जत शिचस्तन्त्या महिषी कालयन्त्रिता ॥ कुलिङ्गस्तां तथापन्नां निरीक्ष्य मृशदुःस्वितः ॥ स्नेहादकृत्यः कृपणः कृपणां पर्यदेवयत्
॥५२॥ अहो अकरुणो देवः स्त्रिया करुणया विभुः ॥ कृपणं माऽनुशोचन्त्या दीनया किं करिष्यति ॥५३॥ कामं नयतु मां देवः किमर्थेनात्मनो
हि मे ॥ दीनेन जीवता दुःस्वमनेन विधुरायुषा ॥५४॥ कथं त्वजातपक्षांस्तान्मातृहीनान्विमर्श्यहम् ॥ मन्दभाग्याः प्रतीक्षन्ते नीडे मे मातरं भ्राता
॥५५॥ एवं कुलिङ्गं विनश्यन्तमारोक्ष्यवियोगातुरमश्रुकण्ठम् ॥ म एव ते शाकुनिकः शरेण विव्याध कालप्रहितो विलीनः ॥ ५६ ॥ एवं यूय-
मपरयन्त्य आत्मापापमनुद्वयः ॥ नैनं प्राप्स्यथ शोचन्त्यः पतिं वर्षशतैरपि ॥५७॥ हिरण्यकशिपुस्त्वात्र ॥ बाल एवं प्रवदति सर्वे विस्मितचेतमः ॥
ज्ञातयो मेनिरे सर्वमनित्यमयथोत्थितम् ॥ ५८ ॥ यमदुपास्याय तत्रैवान्तरधीयत ॥ ज्ञातयोऽपि सुयज्ञस्य चकुर्युत्साम्परायिकम् ॥ ५९ ॥ ततः
शोचन्त मा यूयं परं आत्मानमेव च ॥ क आत्मा कः परो वाऽत्र स्वीयः पारक्य एव वा ॥ स्वपराभिनवेशेन विना ज्ञानेन देहिनाम् ॥६०॥ नारद
उवाच ॥ इति दैत्यपतेर्विभयं दिनिराकर्ण्य सस्तुषा ॥ पुत्रशोकं क्षणात्त्यक्तवा तत्त्वे चित्तमधारयत् ॥६१॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे मत्स्यस्क-
न्धे दिनिशोकापनयनं नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ नारद उवाच ॥ हिरण्यकशिपू राजज्जयेयमजरामरम् ॥ आत्मानमप्रतिद्वन्द्वमकराजं व्यधि-

मुक्ता राज दानदियां, त्यसले त्यो पनि त्यही भयो ॥५६॥ हे शुद्धिदीन राजमहिषी हो ! यनै प्रकार एक दिन प्राण्य आफ्नू सुनुलाई निमीहक देखेदेनौ । अब त मय वर्षयम्म
प्राक मरेर पनि यो पनि पाउन मर्कनौ ॥ ५७ ॥ हिरण्यकशिपुले भयो—हे ताल ! मय बालकले त्यसरी अनिच्छा ती मर्षे ज्ञाति बन्नु विस्मित मए र तिनले मारा संगार अनित्य
तथा भिष्यो जाने ॥५८॥ यदि कुन शरीर यमराज त्यही अन्तर्धान मए । अनि सुयज्ञका बल्लवहकले उसको देहको आधुर्देहिक संस्कार सम्पन्न शरे ॥५९॥ तिमी पनि आफ्ना-
बिरानाको निमित्त प्राक नगर दिनिक यम संगारमा आफ्नू बिगानोको अभिनिवेशको अज्ञान बोहेक बारतवना प्राणीहरूको स्वयं वा आफ्ना बिगाना के रहन्छ र ॥ ६० ॥
वरपि नागद्वी मन्दप्रभ हे राजन् ! दैत्यराज हिरण्यकशिपुका स्वप्नमा वचन सुनेर आफ्नो पुत्रवृत्तिमा एकात दिनले पुत्रशोक त्यागेर आफ्नो मन आत्मस्वरूपको चिन्तनमा

लगाइन् ॥६१॥ इति भोगद्रोणने महापुराणे महामयस्त्रये नेपाली भाषाटीकायां द्वितीयोऽध्यायः ॥१२॥ (हिरण्यकशिपुको तपस्या र वरदाप्ति)—नारदजी भन्दछन्—हे राजन् ! त्यसपछि हिरण्यकशिपुले अजेय, अजर-अमर र निष्कल्मस सभ्राट् इन्ने निरक्षण गर्‍यो ॥१॥ अनि वन्दराक्तको वन्दराभा ऊर्ध्वबाहु मगर जाकाक्षमा दण्डिलाई भूमिमा सुड्डाको घुटीझैँलागे माउ देकी अनिद्रिय कटोर तपस्या गर्नेलाभ्यो ॥२॥ बढेका अटोकनाले त्यो किरण प्राल-मुद्योमिव प्रलपकसीन रूप छैँ देखिन्थ्यो । त्यो तपोमग्न अणुपछि देखाइक आफ्ना-भापना स्थानमा गएर इस्नलाये ॥३॥ कालान्तरमा त्यस दैत्यको कपालबाट धूमयुक्त ठवोमय अग्नि प्रकटभयो । त्यो आबो चारैतिर फैलिएर मल-माषि र वर-परका लाँक हटाउन लाग्यो ॥४॥ त्यसले नदी तथा समुद्र उम्लन लागे र द्वीप तथा पर्वतमध्ये पृथिवी हल्लन लाग्यो । ग्रह र तारागण टुक्रा-टुक्रा गएर झनसमे, दैत्य दिष्टा इस्नलायो ॥५॥ त्यस ज्वालाले हराएका देवता स्वर्गलोक छाडेर अन्नलोक गए र ब्रह्माजीमित मन्दछन्—हे देवदेव ! हे जगन्पते ! हामीहरू दैत्यराज हिरण्यकशिपुको तपको तेजले तप गएर स्वर्गमा टिक्न सकेनौँ हे सर्वोचिने !

स्तत ॥ १ ॥ म तेपे मन्दरद्रोण्यां तपः परमदारुणम् ॥ ऊर्ध्वबाहुर्नभोदृष्टिः पादाङ्गुष्ठाश्रितावनिः ॥ २ ॥ जटादीधितिर्भी रेजे संवर्तार्क इवांगुभिः ॥ तस्मिन्स्तपस्तप्यमाने देवाः स्थानानि भ्रजरे ॥ ३ ॥ तस्य मूर्ध्नः मण्डूतः सधूमोऽग्निस्तपोमयः ॥ निर्यगूर्ध्वमधोलोकाननपद्विष्वर्गारितः ॥४॥ पुषु-मुर्नद्युद्भवन्तः सद्गीराद्विभ्रजाल मूः ॥ निपेतुः सप्रहास्तारा जज्वलुश्च दिशो दश ॥ ५ ॥ तेन तसा दिवं त्यक्त्वा ब्रह्मलोकं ययुः सुराः ॥ धात्रे विज्ञापयामासुर्देवदेव जगत्पते ॥ ६ ॥ दैत्येन्द्रतपसा तप्ता दिवि स्वातु न शक्नुमः ॥ तस्य चोपरामं भूमन्विधेहि यदि मन्यसे ॥ लोका न यावन्न-दृश्यन्ति बलिहारास्तथा विभो ॥ ७ ॥ तस्यायं किल सङ्कल्पभरतो दुष्कर तपः ॥ भूयतां किं न विदितस्तवापापि निवेदितः ॥ ८ ॥ मृदा चरा-चरमिदं तपोयोगममाधिना ॥ अध्यान्ते सर्वधिष्येभ्यः परमेष्ठी निजामनम् ॥ ९ ॥ तदहं वर्धमानेन तपोयोगसमाधिना ॥ कालात्मनोश्च नित्य-त्वात्माधविष्ये तथ्यत्मनः ॥ १० ॥ अन्यथेदं विधास्येऽहमप्यप्रापूर्वमोजमा ॥ किमन्यैः कालनिधूतैः कल्यान्ते केणवादिभिः ॥ ११ ॥ इति शुश्रुम निर्वन्धं तपः परमसाधितः ॥ विध त्वानन्तरं युक्तं स्वयं त्रिमुनेस्वर ॥ १२ ॥ त्वामनं द्विजगतां पारमेष्ठ्य जगत्पते ॥ भवाय श्रेयसे भूयैस्ते क्षेमाय विजयाय च ॥ १३ ॥ इति विज्ञापितो देवैर्भगवान्नात्मभर्तृषु ॥ परीतो भृगुदक्षाद्येयैर्दो दैत्यैश्चराश्रमम् ॥ १४ ॥ न ददर्श प्रतिच्छन्नं कर्त्तृकतृणकी-

हे भूमन् ! हजुरका पूजक हामी सबैको महार हुन नपाउँदै हुनै उपायले त्यस्तालाई घान्त पार्गदिनुहुनस् ॥६॥७॥ त्यो छुन विचारले यो कठोर तपस्या गरिरहेको छ, र यो हजुर भवै बान्नुहुन्छ । मैनि हामीले भनेको सुन्नुहुनस् ॥८॥ त्यसको इच्छा छ—अरयो ब्रह्माजी तप र योग-निष्फल यो चराचर जगद् रक्षे सर्वोच्च स्थान उत्पलोकमा रहन्छन् । त्यसै गर्दा य पनि आफ्नो बढिरहेको तपस्या र योगनिष्ठाले त्यो स्थान प्राप्त गर्छ, किनकि काल र भाषा नि-य छन्, तिनको कहिल्यै पनि नाश हुँदैन ॥९॥१०॥ अनि पाप-दुष्प्रादिको यदि कलदाएर य सन्पूर्ण जगद् नै उलट पलट पार्गदिनु । ज्ञानपद साहेक अन्य संख्यावादि पदहरूकित भन्दाई के बान्ता ? किनकि ती य कस्यको कन्यमा भइ हुन्छन् ॥११॥ हामीले त्यसको विचार मुनेकः छौँ । पनै निम्ति त्यो पढेक तपसा लागेको छ । त्रिमुनेस्वर ! यस विषयमा हजुर जो उपनि ठान्नुहुन्छ, त्यो वीम यनुहुनस् ॥१२॥ हे जगत्पते ! हजुरको यो भोक्तृस्थान

शासन तथा शास्त्रिकों उत्पत्ति कल्पान्, विपुलि, कुष्ठर र विवर्णको घूल कारण हो ॥१२॥ हे राजन् ! देखाइहने यस्ता मनसि आ-मथान अर्थात् भु-३, न्यादि प्रजापतिहरूको साथ
हिरण्यकशिपुको आश्रममा गए ॥१३॥ पहिले त्यो उनीहडलाई देखिदुन, किनकि दुष्, पाँच र बसिराको घाटल तपको शरीर हाकिमको धिवर र कामना तपको भेदा, तपका, पाँच
मथा रक्तादिलाई घाटिनेका थिए ॥१५॥ निक्कै बेरमम्म खोजी गरेपछि जब मेघमालाच्छन्न सर्वमथान पम्प तेजस्वी मथा आफ्नो तपको श्रैलोक्य घडीउने त्यो देखिलाई देखे, तप
हंसवाहन ब्रह्माजी चकित भएर हाँसे मन्त्रलागे ॥१६॥ ब्रह्माजीले भने-हे बरयपतनय ! अब उठ-उठ, तिम्रो तप पिष्ट भयो, तिम्रो कल्पान् होम् । म तिमीलाई बर दिन आएको छु ।
तिमी इच्छानुसार बर माग् ॥१७॥ मैले तिम्रो यो अनुबुद्ध आत्मपल देखे-जो सामसुद्ध आदिले व्यापार पनि तिम्रो प्राण र शरीर केवल हाडको सम्या टिर्तिरहको छ ॥१८॥
यस्तो कठोर तप कहिले कुनै महर्षिले पनि गरेका छैनन् र न बोही बसिप्यमा नै गर्न सक्ला । संसारमा कुन यस्तो प्राणी छ जो पानी बिना मग्न वर्षमम्म योरो ॥१९॥

चक्रे ॥ पिपीलिकाभिराजीणमंदस्त्वड्मांशोणितम् ॥१५॥ तपन्नं तपमा लोकान् यथाध्रापिहितं रविम् ॥ विलक्ष्य विस्मितः प्राह प्रहमन्तंमवाहन-
॥ १६ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ उत्तिष्ठोत्तिष्ठ भद्रं ते तप-मिद्वोऽमि काश्यप ॥ वरदोऽहमनुप्राप्नो विपनामीमितो वरः ॥ १७ ॥ अत्राश्रमहमेतत्ते हन्तार
महद्भुतम् ॥ दशभक्षितदेहस्य प्राणा ह्यस्थिषु रोस्ते ॥ १८ ॥ नैतत्पूर्वयश्चकृन् करिष्यन्ति चापरे ॥ निरम्बुधोरयेत्प्राणान्को वै दिव्यममाः शतम्
॥ १९ ॥ व्यवमाणेन तेऽनेन दुष्करेण मनस्विनाम् ॥ तपोनिष्ठेन भवता जिताऽहं दितिनन्दन ॥ २० ॥ ततस्त आशिषः सर्वा ददाम्यगुरपुङ्गव ॥
मर्त्यस्य ते अमर्त्यस्य दर्शनं नाफलं मम ॥२१॥ नारद उवाच ॥ इत्युक्त्वाऽऽदिभ्यो देवो भक्षिताङ्गं पिपीलिकैः ॥ कमण्डलुजलेनोत्सिद्धिं येनामोधरा-
धमा ॥ २२ ॥ म तत्कीचकवत्स्मीकात्महओजोबलान्वितः ॥ सर्वावयवसम्पन्नो वज्रमनह्नो युवा ॥ उत्थितस्तहमेमाभो विभावगुरिरेधम-॥ २३ ॥ म
निरीक्ष्याम्वरे देवं हंसवाहमवस्थितम् ॥ ननाम शिरसा भूमौ तद्दर्शनमहोत्सवः ॥ २४ ॥ उत्थाय प्राञ्जलिः प्रहृ ईक्षमाणो दृशा विभुम् ॥ हर्षाश्रुपु-
लकोद्भेदो मिरा गद्गदयाऽमृणात् ॥ २५ ॥ हिरण्यकशिपुरुवाच ॥ कल्पान्ते कालमृष्टेन योऽन्येन तपमाऽऽवृत्तम् ॥ अभिव्यनग्गगदिदं श्रयःयोतिः

हे दितिनन्दन ! हुला-हुला धर्मशाली कुल्लताई पनि काँटन तिम्रो वस्त्राल मलाई आफ्नो वधमा पारिलिवा ॥२०॥ हे आगुरभेद ! म तिम्रा सबै इच्छा पूर्णगरीदिनेछु । तिमी मृत्यु-
लोकका शीर हो, तपनि हामी जस्ता मगर देवताको दर्शन व्यर्थ बोईन ॥२१॥ नारदजी भन्दछन्-हे राजन् ! यदिदेव ब्रह्माजीले यदि भनेगछि कामलाहरूले घाटिनेका। शरीर भएको
हिरण्यकशिपु माथि आफ्नो कमण्डलुको अमोघ प्रभावशाली जल छर्किदिए ॥२२॥ त्यो जल बर्नामाथ त्यो दाउराबाट अग्निर्भो उत्पन्न मानसिक, ऐन्द्रियिक र शारीरिक क्षतिकम्पन्न,
मर्वाङ्गपूर्ण, ज-समान पुष्ट र तपको सुवर्ण जस्तै राम्रो नम्रपुष्प भई धमिराको घोलंघाट निस्केर छिन्न उभियो ॥२३॥ आकाशमा हंसवाहन ब्रह्माजीलाई देखेर उनको
दर्शनले अति आनन्दित भएर उसले प्रणाम गर्‍यो ॥२४॥ अनि त्यो देखेराज ब्रह्मा आनन्दका आँसु भरेर पुलकित शरीर भई तया मवशान्तिर भ-यन्त विभीत भएरले एकदोरो हेर्दै
हुने हात जोरेर गद्गद् बाणीले वृत्ति गर्नलायो-॥२५॥ हिरण्यकशिपु भन्दछ-प्रदेह दुष्मको अन्तमा कालद्वारा प्रेरित तथा तर्मागुपले हापिएको जमदलाई जो धर्म प्रकाशशील

परमेश्वरले आपनो तेजबोट उलपन गरेको छ, जो त्रिगुणात्मक संसारको रचना, पालन र मोह र गदंछन्, ती मन्त्र, रज, तर्मात्मय परमात्मालाई प्रणाम ॥२६॥७॥ जो आदि
 पुष्प र जगद्गुरु बीज छन्, ज्ञान-विज्ञान प्रमदा स्वरूप छन् र जो प्राण, इन्द्रिय, मन तथा बुद्धि द्वारा आदि विकारले व्यक्त हो देखिन्छन् ॥ २८ ॥ हे पितामह ! हजुर नै स्वान्तक
 स्वरूपले यो स्थावर ब्रह्म जगत्तमा जामन गर्दछन् । अथवा हजुर प्रबो र तिनका चित्त, चेतना, अन इन्द्रियहरूका पनि स्वामी हुनुहुन्छ । मनस्तन्त्ररूपले हजुर नै आकाशाद भूत जगदादि
 विषय र तिनका बाटमाको रचना गर्नुहुन्छ ॥२९॥ जगत्ता होला, जगत्तु, जगत्ता र उद्गाता यी चार जगत्तन्त्र मन्त्रका कनका प्रतिपादक वेदत्रयीरूप हजुर आफ्नू देहबाट नै जगत्तन्त्रमादि
 मान चढ्छ र हजुर नै सबै प्राणीहरूका एवमात्र जान्छा हुनुहुन्छ । हे अनन्त ! अनन्त, जगत्त, तर्मा, अन्तर्धानी विधाता ! हजुर नै काल हुनुहुन्छ । अतः हजुर अनिमेषरूपले क्षण
 त्व आदि आफ्ना अवयवद्वारा सबै जीवहरूको जागृ बीज पार्दै रहे पनि निर्विकार रहनुहुन्छ किनकि हजुर ज्ञानस्वरूप, परमेश्वर, ब्रह्मन्मा, सबै श्रविका अन्तरात्मा हुनुहुन्छ ॥३०-३१॥

स्वरोचिषा ॥ २६ ॥ आत्मना त्रिवृता चैद मत्तयवति लुपति ॥ रजःमत्ततमो धाम्ने पगय महने नमः ॥ २७ ॥ नम आद्याय बीजाय ज्ञानवि-
 ज्ञानमूर्तये ॥ प्राणैन्द्रियमनोबुद्धिविकारैर्व्यक्तिमीयुषे ॥२८॥ त्वमीशिषे जगतस्तन्त्रयश्च प्राणेन मुकुन्त पतिः प्रजानाम् ॥ चित्तम्य चित्तमनहन्दि-
 याणां पतिर्महान्मृतगुणारायेशः ॥ २९ ॥ त्वं मसतन्त्रन्वितनोषि तन्वा क्रया चातुर्होत्रकविद्याया च ॥ त्वमेक आत्मात्मवतामनादिरनन्तपारः
 कविरन्तरात्मा ॥ ३० ॥ त्वमेव कालोऽनिमियो जनानामाशुर्लवाद्यावयवैः क्षिणोऽपि ॥ कृतस्य आत्मा परमेष्वजो महास्त्व जीवलोकस्य च जीव
 आत्मा ॥३१॥ तत्तः परं नापरमप्यनेजदेजच्च किञ्चिद्व्यतिरिक्तमस्ति ॥ विद्याः कलास्ते तनवश्च सर्वा हिरण्यगर्भोऽपि बृहत्त्रिपृष्ठः ॥ ३२ ॥
 व्यक्तं विभो स्थूलमिदं शरीरं येनेन्द्रियप्राणमनोगुणांस्त्वम् ॥ सुहृक्षे स्थितो धामनि पारमेष्व अत्यक्त आत्मा पुरुषः पुराणः ॥३३॥ अनन्ताव्यक्त-
 पेण येनेदमस्मिन्न तत्तम् ॥ विदविच्छक्तियुक्ताय तस्मै भगवते नमः ॥ ३४ ॥ यदि दास्यास्वभिमतान्तरात्मे वरदोत्तम ॥ मृतेभ्यस्त्वद्विमृष्टेभ्यो मृत्यु-
 र्माभून्मम प्रभो ॥ ३५ ॥ नान्तर्बहिर्दिवा नक्तमन्यस्मादपि चायुधैः ॥ न भूमौ नाश्वरे मृत्युर्न नरेर्न मृगोरपि ॥ ३६ ॥ व्यसुभिर्ज्ञाऽसुमद्भिर्वा सुरा-

दे नाथ ! कार्य-कारण र स्थावर-जगत्तमभ्ये कुनै पनि बाट हजुरभन्दा भिन्न रहन विद्या र काल पनि हजुरकै अन्त हुन् । हजुर त्रिगुणात्मिका मायादेखि पर परब्रह्म परमात्मा
 हुनुहुन्छ । किनकि यो सुवर्णमय ब्रह्माब्ध हजुरको भगवै स्थित छ ॥३१॥ हे विभो ! रचमान ब्रह्माब्ध स्थूल शरीर हो । यमेशता हजुर इन्द्रिय, प्राण र मनको विषय
 भान्नुहुन्छ । यी विषयका माय हजुर परमात्मस्वरूपमा स्थित अथवा नै गर्नुहुन्छ । बाहुता हजुर अव्यक्त, पुराणपुरुष र निरुपाधि ब्रह्मरूप हुनुहुन्छ ॥ ३३ ॥ आफ्ना अनन्त र अव्यक्त
 रूपले जो माया जगत्तमा व्याप्त छन्, ती जेतन र अचेतन-व्यक्तिमयऽन दृग्गान्ताई प्रणाम छ ॥ ३४ ॥ हे वरदलामा उत्तम प्रभो ! हजुर यदि पलाई इच्छित वर दिनुहुन्छ भने यही
 वरदान दिनुहुनम् कि हजुरले रचेका कुनै पनि प्राणीका हातबाट न नमर्छे ॥३५॥ भित्र-बाहिर, दिन-रात्रि, हजुरले रचेका प्राणी वा अन्य कुनै जीवले, कुनै ब्रह्माब्धले प्रियी तथा
 आकाशमा, कुनै मनुष्य वा मृगले एवं जीवित अथवा मृतक प्राणीद्वारा मेरो मृत्यु नहोस देवता, असुर तथा नरपादिमा मलाई कमीले मार्ने नगर्नु । पुद्गल कोरी पनि मेरो माफ्ने

रिषेन नपकोम् र व नै सर्वको एदनात् अधोभर वन् ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ इन्द्रादि सर्व लोकापालका इन्द्रको वन्द्यो महिमा छ यस्तै नै महिमा वेरो पनि होमोस् र तपोयोग प्रसादपुत्र संगीतक
साई जुन अविनाशी ऐश्वर्य प्राप्त छ, त्यहाँ मलाई पनि मिलाय् ॥ ३८ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे शिष्यकशिपोर्वार्याचनं नाम तृतीयोऽध्यायः ॥ ३९ ॥ (३९) यपति हिष्ण्यकशिपुको उद्धान र
प्रह्लादको अनुपम मुण र प्रभाव) - नारद मन्दछन्द-हे राट्ठ ! ब्रह्माजी हिष्ण्यकशिपुवाचि वेरै प्रसन्न थिए । अतः त्यसले बागेको ती परमदुर्लभ सबै वर दिए ॥ ११ ॥ ब्रह्माजी मन्दछन्द-हे
साव ! तिमिले जुन-जुन वर मागेका छौ, ती कति दुर्लभ छन्, तापनि म तिमिलाई ती सबै वर दिन्छु ॥ १२ ॥ त्वमपि जपको कृपा कहिल्यै भ्यर्ष हुँदैन, ती ब्रह्माजी दैत्यपति हिष्ण्यकशिपु
द्वारा पूजित तथा प्रभावविहङ्गद्वारा रक्ष्यमान हुँदै एषांवर कविष्ट ॥ १३ ॥ यदा सुवय समान कान्तिपुत्र क्षीरले सुशोभित दैत्यराज हिष्ण्यकशिपु त्यसो वर पाएर, आफ्नो माईको

सुरमहोरगे ॥ अप्रतिद्वन्द्विता युद्धे ऐकपत्यं च देहिनाम् ॥ ३७ ॥ सर्वेषां लोकपालानां महिमानं तथात्मनः ॥ तपोयोगप्रभावाणं यन्न रिष्यति
कहिंचित् ॥ ३८ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे हिष्ण्यकशिपोर्वार्याचनं नाम तृतीयोऽध्यायः ॥ ३९ ॥ नारद उवाच ॥ एवं ब्रुतः शतधृ-
तिर्हिष्ण्यकशिपोरथ ॥ प्रादात्तत्पसा श्रीतो वरांस्तस्य सदर्लभात् ॥ १ ॥ नमोवाच ॥ तातेमे दुर्लभाः पुमां यान्वृणीषे वरान्मम ॥ तथापि वित-
राम्यङ्ग वरान् यदपि दुर्लभात् ॥ २ ॥ ततो जगाम भगवानमोघानुग्रहो विभुः ॥ पूजितोऽमुग्वर्येण स्तूयमानः प्रजेश्वरे ॥ ३ ॥ एवं लब्धवरो
दैत्यो विश्वदेममयं वपुः ॥ भगवत्यकरोद्ध्वं प्रतुर्वंधमनुस्मरन् ॥ ४ ॥ स विजित्य दिशः सर्वा लोकांश्च त्रीन्महासुरः ॥ देवांसुगमनुष्येन्द्रान्गन्धर्व-
गरुडोरगात् ॥ ५ ॥ मिदचारणविद्याभानृषीन्पितृपतीन्मनून् ॥ यक्षरक्षःपिशाचेरान्ध्रेनभूतपतीन्तथ ॥ ६ ॥ सर्वसत्त्वपतीञ्जित्वा वरामानीय विश्वजित् ॥
जहार लोकपालानां स्थानानि सह तेजसा ॥ ७ ॥ देवोद्यानश्रिया जुष्टमध्यास्ते स्म त्रिविष्टप ॥ महेन्द्रभवनं साक्षान्निर्मितं विश्वकर्माण ॥ त्रैलोक्य-
स्थलक्षयायतनमभ्युवामासिलर्द्धिमत् ॥ ८ ॥ यत्र विदुममोपाना महामारकता भुवः ॥ यत्र रक्षादिकुडयानि वेदर्यस्तम्भचङ्कयः ॥ ९ ॥ यत्र
चित्रवितानानि पद्मरगाममानि च ॥ एयः केननिभाः शय्या मुक्तादामपरिच्छदाः ॥ १० ॥ कूर्जद्विर्नूपुरैर्देव्यः शब्दयन्त्य हस्ततः ॥ रत्नस्थलीषु
पश्यन्ति सुदती. मन्दरं मुसम् ॥ ११ ॥ तस्मिन्महेन्द्रभवने महाबलो महामना निजितलोक एकराट् ॥ रेमेऽभिवन्द्याद्भ्रियुगः मुगादिभिः प्रना-

वरण मन्त्रेन नारायणमित्ते ह्ये गन्ताय ॥ १४ ॥ त्यस महादैत्यले सबै दिशाहरू, तीनै लोक तथा देवता, असुर, नेत्रद्वय, शङ्ख, चक्र, त्रिशूल, पाश, विद्याधर, ज्ञान,
पितृरक्षा स्वामी, मनु ब्रह्म, राक्षस, पिशाचपति, भूत-प्रेतका ब्रह्म एवं सबै बीबटहरू स्वामीहरूलाई जितेर आफ्नो वक्षमा पारिलियो । त्यस विश्वविजयी असुरले आफ्नो वनने गर्दै
लोकपालका पद छोडिलियो ॥ ५-७ ॥ त्यो महाबलवान् दैत्यमन्दको छोडाले दुक्त वर्गलोकमा गएर विद्यार्थीको बनाएका र तीनै लोकको छोडाले आधार एवं समस्त वनरूप इन्द्र
भवनमा बस्न लाग्यो ॥ ८ ॥ जुन इन्द्र-भवनका सुदृढता विदुषका, भूमि वरकर्मधीनो, जिना रक्षा र मणि र तथा स्तम्भधारी वैदूर्यमणिको वनेका थिए ॥ ९ ॥ जपमा चित्र-वितान
दिवान, पद्मरगका पीठा, दुष्पकेनमान उच्चरल क्षया र मोतीका बालाले अलङ्कृत चतुरा छोपावमान थिए ॥ १० ॥ त्यस दिग्भवनमा पुन्दर रत्न हुने देवदत्ता नूपुर ॥ ११ ॥ ब्रह्मा र गर्द

हुत्तिरहेका धिर र त्याग्यो र मन-स्थनीहोमा आपनो सुन्दर मुख हेदै दिहदथे ॥ ११ ॥ न्या महावली र बहामनवी दृग्यगत्र गवै लोपदह जितेर मधुर्ण जिनांकको शामक वनी अनेक
मानन्द गर्नेलाग्ना ॥ त्यो हुनो वेजरी र वडोत आसक थियो ॥ त्यसको नेजले सन्तप्त देवता निम्न स्वसदा परमको बन्दना गर्दथे ॥ १२ ॥ हे राजन् ॥ यो अतिदुष्ट तीव्र गन्धको बदिरा
(रक्मी) धिएर सबै मृदमथ बनिहन्थ्यो ॥ त्यसको राता-नाता आँखा हुनाला हेमिन्थे ॥ यो सुप, योमा र शारीरिक एवं मानसिक क्षणिको आधार बनिमकेको थियो ॥ ज्ञा, विष्णु
तथा ब्रह्मदेव हाईक अङ्क सबै लोकपाल उपहार छिपर सबैवा उपस्थित रहन्थे ॥ १३ ॥ हे पाण्डुनन्दन ॥ आपनो क्षणिके इन्द्रात्मरमा अमीन न्यम दिव्यकविपुत्रो य नारद, विद्यावान्
तथा सुभुक्त आदि गुणमान् गर्दथे ॥ सबै मित्र, गन्धर्व, ऋषि विद्याधर तथा अप्सराहरू उसकै रतुति गर्दथे ॥ १४ ॥ हे राजन् ॥ वर्णाश्रम-धर्मको पालक पूरकस्वरुप हुना-हुला
दक्षिमा दिग्ने यक्ष गरिष्णुछि त्यो दैन्यराज नै आपनो प्रचारले सारा यक्षभाग प्रहण गर्नेलाग्ना ॥ १५ ॥ त्यसको राज्यकालमा समग्रीवा पुमिवी सब-जोन नगरेर नै उपज दिग्निन ॥

पितैर्जितवण्डशामनः ॥ १२ ॥ तमङ्ग मर्त्त मधुनोरुगन्धिना विवृत्तनाम्नामरोधधिष्ययाः ॥ उपामतोपायनपाणिभिर्विना त्रिभिस्तपोयोगव-
त्तौजसां पदम् ॥ १३ ॥ जगुमहेन्द्रासनमोजसा स्थित विशावसुरतुष्टुररस्मदादयः ॥ गन्धर्वमिन्द्रा ऋषयोऽस्तुवन्मुहुर्विद्याधरा अप्सरसप्र
पाण्डव ॥ १४ ॥ स एव वर्णाश्रमभिः क्रतुभिर्मरिदक्षिणैः ॥ इज्यमानो हविर्भागानभ्रीत्स्वेन तेजसा ॥ १५ ॥ अकृष्टपत्न्या तस्यामीत्समद्वीप-
वती मही ॥ तथा कामदुघा द्यौस्तु नानाभर्यपदं नमः ॥ १६ ॥ रत्नाकराश्च रत्नोपास्तपत्न्यश्चोहुरुर्मिभिः ॥ शारमीधुधृतक्षेत्रदक्षिणीरामुतो
दकाः ॥ १७ ॥ शोला द्रोणीभिराक्रीडं सर्वर्तुषु गुणाद्भुमाः ॥ दधार लोकपालानामेक एव पृथग्गुणान् ॥ १८ ॥ स इत्थं निजितककुवेकराड्वि-
षयान्प्रियान् ॥ ययोपजोषं मुञ्जानो नातृप्यदजितेन्द्रियः ॥ २६ ॥ एवमैश्वर्यनत्तस्य दृस्योच्छास्त्रवर्तिनः ॥ कालो महान्यतीयाथ ब्रह्मशासमुपेयुषः
॥ २० ॥ तस्योग्रदण्डमविग्नाः सर्वे लोकाः सपालकाः ॥ अन्यत्रालब्धशरणाः शरणं ययुरव्युत्तम् ॥ २१ ॥ तस्यै नमोऽस्तु काष्ठायै यत्रात्मा हरि-
रीश्वरः ॥ यद्गत्वा न निवर्तन्ते शान्ताः संन्यामिनोऽमलाः ॥ २२ ॥ इति ते संयतात्मानः समाहितधियोऽमलाः ॥ उपतस्थुर्हृषीकेश विनिद्रा

स्वयं लोपदहका कामना पूर्ण पाट्ठ्यो र अन्तरिह्न लोक विविध आशयको आत्म बनिमकेको थियो ॥ १६ ॥ नृनिजो वानी, बदिरा, पुन, हस्तर, दक्षि, दुष्प र गुलिपो वानी हुने
महद्वर पनि आपना पत्नी (नदीहरू) ताहित बसको मर्गाथै तमङ्गद्वारा रत्नराशि पुष्पाडु हे रहन्थे ॥ १७ ॥ गवै रत्न आपना बन्दगाहरूका क्रीडाक्षेत्र तथा बृद्ध प्र-वेक ऋतुको फल-
पुष्प दिग्मलागे, किनकि स्वयं वेला दिव्यकविपुत्र स्वयं लोकपालहरूका गुण पत्रण गरेका थिए ॥ १८ ॥ यो दिग्विजयी तथा स्वराज सम्राट् सगर आपना शिष्य योगहरू यक्षेन्द्र योगि-
रहेको थियो ॥ आपनि अजितेन्द्रिय हुनाले गम्यमानाई क्षति भएहेको थिएन ॥ १९ ॥ यम प्रकार विश्वपालले शान्, स्वयंसेवक, अविमानो एवं शास्त्रविद्वद् कर्म गर्ने दैन्य दिव्यकविपुत्रो
धर्म नै समय बितेर गयो ॥ २० ॥ त्यसको बडोत छाननेले लोकपाल समेत गवै लोक उर्विन्न सगर अथ तिनलाई बन्ने कतै छरग पाट्ठन तर ती भविष्य महावानको छरगमा पर्ने गए
॥ २१ ॥ १) यहाँ हुनेर अदृष्ट-१) यम दिशालाई नमस्कार छ, जममा सर्वान्मा बगदीश्वर बस्छन् र जमलाई प्राप्त गरेर सन्त तथा निमल (पयापका) संन्यासीजन केरि यहाँ 'जकज' ॥

शङ्खचक्राङ्गी हतुर ज्ञाना अरुण आदर गर्भन् । भगवान् बालदेवमा जपको महत् प्रेक्ष धियो, यो प्रह्लादको बसन्धुप गुणहरूको रत्नान्न कपनी गरेर पाप्म हुन्छ ? दासी ॥ दिनको माहान्ध्र मात्र मन्दछी ॥३५॥३६॥ हे राजन् ! बाल्यकालमै ती लेख्ने छाडेर भगवत् ध्यानमा टन्मय भएहन्थे । दिनको मनमलाई कृष्णरूपी प्रहले प्रायमकेको थियो । भवः निनई यो केही पनि बाधा थिएन संसार करने छ ॥३७॥ श्रीकृष्णमा सीन रहनाले उनलाई दृढता-बरा, दुःखा, दुःखि-पिडेदा, छयन तथा डुरा-कानो यदी ती किषादहरूको पनि केही क्षान रहन्थ्यो ॥३८॥ वैकुण्ठनाथको चिन्तनले चित्त क्षुब्ध भएपछि ती कहिले रुने, कहिले भगवत् स्मृतिमा गद्गद भएर हाँसे र कहिले बेगरी डराएर भगवद्गुण गान गर्न थाल्थे ॥३९॥ ती कहिले भति उन्कष्टिग भएर गर्जेथे, कहिले लज्जा स्वागेर नाचथे र कहिले काहीँ भगवत्पूजको आवेशमा उनका सीसाहरूको अनुकरण गर्न लाग्थे ॥४०॥ ती कहिले रागधनको स्पर्शानुभव गरेर परमानन्दले पुलकित भई मौन चरण मरी बस्मिहन्थे र उनका आँखा अविचल प्रमानन्दरञ्ज उल्लेको आनन्दामुले भरिएर थिन्थे ॥४१॥

बामुदेवे भगवति यस्य नैर्मगिकी रतिः ॥ ३६ ॥ न्यस्तक्रीडनको बालो जडवत्तन्मनास्तथा ॥ कृष्णग्रहगृहीतात्मा न वेद जयदीदृशम् ॥ ३७ ॥ आमीनः पर्यटनश्चरन्त्ययानः प्रपिक्वन्नुवन् ॥ नानुमन्धत्त एतानि गोविन्दापरिभ्रमतः ॥ ३८ ॥ कचिद्वदति वैकुण्ठचिताशयलचेतनः ॥ कचिद्वदमति नचिन्ताह्लाद उद्गायति कचित् ॥ ३९ ॥ नदति कचिदुत्कण्ठो विलज्जो नृत्यति कचित् ॥ कचित्तद्वावनायुक्तस्तन्मयोऽनुचकार ह ॥ ४० ॥ कचिदुत्पलकम्पूष्णीमास्ते संस्पर्शनिवृत्तः ॥ अस्मदप्रणयानन्दमल्लामीलितेक्षणः ॥ ४१ ॥ स उत्तमरलोकपदारविन्दयोर्नैषेयाऽकिंचनसंगलभया ॥ तन्वन्परां निर्वृतिमात्मनो मुहुर्दुःसंगदीनान्यमनाः शमं व्यधात् ॥ ४२ ॥ तस्मिन्महाभागवते महाभागे महात्मनि ॥ शिरण्यकशिपू राजन्नकरोदध-मान्मजे ॥ ४३ ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ देवर्ष एतदिच्छामो वेदिन् तव सुव्रत ॥ यदात्मजाय शुद्धाय पिताऽदात्माधवे ह्ययम् ॥ ४४ ॥ पुत्रान्विप्रति-कृत्वास्वान्पितरः पुत्रवत्तमा ॥ उपालभन्ते शिक्षार्थं नैवाधमपरो यथा ॥ ४५ ॥ किमुतानुवशान्साधूँगतादृशानुरुदैवतान् ॥ एतत्कौटुहलं ब्रह्मन्-स्माकं विधम प्रभो ॥ पितुः पुत्राय यद्वैषो मरणाय प्रयोजितः ॥ ४६ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे प्रह्लादविरिते चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ नारद उवाच ॥ पौरोहित्याय भगवान् धृतः काव्यः किलामुरेः ॥ राण्डामर्कौ सुनौ तस्य दैत्यराजशहान्तिके ॥ १ ॥ तौ राजा प्रापिते

यस प्रकार प्रह्लाद निर्विचलन भगवद्भक्त दासी राम उल्लेखलोक भगवान्का कजरविन्दयो सेवाले आफ्नो मन प्रमन पाई अन्य कुमप्रसन्न पुरुषको मनलाई पनि क्षान्त दिनलागे ॥३२॥ हे राजन् ! यस्ता यगवद्भक्त, महाभाग तथा महात्मा छानेमित पनि शिरण्यकशिपू जन्मता गर्नालाग्यो ॥४३॥ राजा युधिष्ठिर मन्दछन्-हे सुव्रत ! भव व यो ज्ञान लोर्डेछु-पिता भएर पनि -यसले त्यस्ता शुद्ध हृदय वरन् किन गरे ? ॥४४॥ प्रसिद्ध पुत्रको शिक्षांर् छुमचिन्तक पिता पुत्रको विरस्कार व मर्दछन्, तर यत्र नै व्यवहारबाहिर् गर्नमर्दनेन ॥४५॥ केरि प्रह्लाद ब्रम्हा अनुहल, साधु-चरित्र तथा शुद्धनको आदर गर्ने छानेको विषयमा त दुई छैन ? हे प्रभो ! झर्लै व यस्तो विचार गरेर हलो विस्मय हुन्छ कि पिताले पुत्रलाई पानेको निम्न वैभव माथे । भवः हे भव ! मेरो यो कृष्णलाई हतुर क्षान्त गर्नुहोवन् ॥४६॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे नेपाडी भाषा-टीकायां चतुर्थोऽध्यायः ॥४॥

(दैत्यपति हिरण्यकशिपु द्वारा प्रह्लादको बध गर्ने उपाय)-नारदजी मन्दछन्-हे राजन् ! अतुरहकले हुकनाथलाई आफ्ना बुवाहित बनाएका थिए तिनका पुत्र छन्द र अरुन दैव-
रात्र हिरण्यकशिपुको बल नगर्ने बलछे ॥१॥ ती राजाल सदाएता नैतिकबल बालक प्रह्लाद तथा अन्य अतुर गलकहस्ताई पनि पाठ्यविषय पठाउथो ॥२॥ गुणले पाठ पढाउथे त्यो
अ गाको कसै सुनाई दिन्थे, 'यो बालको, यो बिलको हो' यस्तो दूषित आश्रयले दुष्ट त्यो राठ दिनको बन्मा बमन्त मन्तैन्थ्यो ॥३॥ हे पाण्डव ! एक दिन दैत्यरात्र हिरण्यकशिपुने
प्रह्लादलाई बालामा लिएर सोप्यो- 'बाबु ! तौ मन सिमीलाई के मनवछ ?' ॥४॥ प्रह्लाद मन्दछन्-हे दैत्य भेट ! अर्धग-प्रमताकसी अप्पु अष्टहले जयको बुद्धि सदैव
उद्दिमन हो रहन्छ, तिनको निम्ति म त बढी नै उषण छन्दछु कि आभ्यस्तनको हेतुपूर्व बुद्धिको अन्वेषण त्यागेर बनमा गई ओहिरिको बजन गरुन् ॥५॥ नारदजी मन्दछन्-
हे राजन् ! आफ्नो विपक्षी विष्णुको अज्ञापक बचन सुनेर दैत्यरात्र हाँपी र अन्यो-बानकको बुद्धि अर्काको कुरा सुनेर पथै प्रकार भए हुने गर्दछ ॥ ६ ॥ अतः गुच्छुलमा लगेर

बाल प्रह्लाद नयकोरिदम् ॥ पाठयामामतुः पाठयानन्याभ्यामुरवाचकान् ॥ २ ॥ यत्तत्र गुरुणा प्रोक्तं शुश्रुवेऽनुपाठ च ॥ न माधु मनमा मेने
स्वपरामदुप्रह्लादश्रयम् ॥३॥ एकदाऽमुरराट् पुत्रमक्रमारोष्य पाण्डव ॥ पप्रच्छ कथ्यतां वत्स मन्यते साधु यद्ववान् ॥ ४ ॥ प्रह्लाद उवाच ॥ तत्साधु
मन्तेऽमुरवर्यं देहिनीं सदा समुद्रिमधियाममदुप्रह्लात् ॥ हित्वाऽऽत्मपातं गृहमन्धकूपं वनं गतो यद्वरिमाश्रयेत् ॥ ५ ॥ नारद उवाच ॥ श्रुत्वा पुत्रगतां
दैत्यः पराश्रममाहितः ॥ जहाम बुद्धिर्वालानां भिद्यते परबुद्धिभिः ॥ ६ ॥ सम्पत्तिधार्थतां बालो गुरुगेहे द्विजातिभिः ॥ विष्णुपक्षेः प्रतिच्छन्नेन
मिद्येतास्य धीर्यया ॥७॥ गृहमानीतमाहूय प्रह्लादं दैत्यवाजकाः ॥ प्रशस्य श्लक्ष्णया वाचा समपृच्छन्त मामभिः ॥ ८ ॥ वत्स प्रह्लाद मद्रं ते मत्स्यं
कथय मा मृषा ॥ बालानति कुतस्तुभ्यमेव बुद्धिविपर्ययः ॥ ९ ॥ बुद्धिभेदः परकृत उताहो ते स्वतोऽभवत् ॥ भण्यतां श्रोतुकामानां गुरुणां कुलनन्दन
॥१०॥ प्रह्लाद उवाच ॥ स्वः परभ्येत्यमदुप्रह्लाः पुमां यन्मायया कृतः ॥ विमोहितधियां दृष्टस्तस्मै भगवते नमः ॥ ११ ॥ स यदाऽनुव्रतः पुमां पशु-
बुद्धिविभिद्यते ॥ अन्य एष तथान्योऽहमिति भेदगता सती ॥१२॥ म एष आत्मा स्वपरेत्यबुद्धिभिर्दुरत्ययानुकम्पणो निरूप्यते ॥ मुह्यन्ति यद्वर्मान-
वेदादिनो ब्रह्मादयो ह्येष भिनत्ति मे मतिम् ॥ १३ ॥ यथा भ्राम्यत्ययो ब्रह्मन्स्वयमाकर्षमन्निधौ ॥ तथा मे भिद्यते चेनश्चक्रपाणेरहच्छया ॥ १४ ॥

आत्मगहक द्वारा यमलाई कडा हेर-विषारका राखिपोसु, जसले वैष्णव गुणक वनको बुद्धि विगानं नपाउन् ॥७॥ आफ्नो घर पुन्यात्पछि दैत्य-पुराहितले नमीचै हाकेर मधुर बालीमा
प्रशंसा गर्दै प्रह्लादभित्र सोप्यो- १.८ 'बाबु प्रह्लाद ! तिम्रो बल्ल होन् । विभी हाँको बन, हेर छटो नगंभु । यो सबै बालकको अपेक्षा तेरो बुद्धि यस्तो विपरीत दिन भएको छ ॥ १॥'
हे कुलनन्दन ! तिम्रो यो बुद्धि भेद र सेले गरिदिनको हो वा स्वयं भएको हो ? हेर, म तिम्रो गुरु हुँ । पलाई यो जान्ने उत्कट हृत्का छ । अतः तिम्रो सबै कथ-सत्य कलाई मान्नु' ॥१०॥
प्रह्लाद मन्दछन्-योभइवत् बुद्धि हुनेछ । जयको मायाले आफ्नो-विरागो ग्यर्थ हुगइ म्दरिह, हो मन्तालाई प्रणाम छ ॥११॥ जय ओवहकमाथि ठनै प्रह्लाको दया हु-
अनि तिनको भिष्या पशुबुद्धि-जममा 'यो म्यत्कि विगनो ह । तथा म भिन्न हुँ' यो भेद उत्पन्न हुन्छ- 'वर्य नप हुन्छ ॥१२॥ निर्बुद्धिजन कायमालाई नै 'आफ्नो हा र यो विगना

हो, एनो मन्दछन् मन्दछन् । उपरो सोला दुष्ट छ । उवको बाल्यो नष्टादि वेदवादी दत्ता रति मोहित हुन्छन् । ती परमात्माने नै मेरो बुद्धिवा मेद उन्नत गरेको हुन् ॥१३॥ हे
 बन्धु ! उत्तरे फलाम स्वयं पुष्पको नगीच तानिएर जान्छ, त्यस्तै नै बकासि विष्णु भगवान्तिर जानिएर नै मेरो बुद्धिवा मेद गरेको छ । १४॥ नारदजी मन्दछन्—हे रामन् ! ती
 ब्राह्मणगुरुजनमित्त वति भनेर महामति प्रह्लाद पुत्रलागे । अनि ती बिकरा राजसेवकले तिमिएर प्रह्लादलाई हप्काउँदै भने— १५॥ 'य यीटा बेतछो छडी क्याभो पो हामीलाई अकामल
 पार्ने अथवा बालक हो । यन दुरदि र कुलाङ्गलको निम्ति कुट-पोट नै उपयुक्त छ ॥१६॥ यो बालक देवकुलरूपी भोक्छछो वनवा काँटाको छल मएर उमेको छ र यस्य छलको
 मृत्तान्धेद मन विष्णुजी सार्वको भित्ति बाँचुको काम दिनेछ' ॥१७॥ यस प्रकार हप्काइ-द'काइ आदि भने उतायले प्रह्लादलाई घर देखाउँदै ती उनलाई घर्ने, अर्ध र घामभाति
 कराउने विषा पठाउन लागे ॥१८॥ यतपछि गुरुले अरु देखे—प्रह्लाद साम, राम, मेद र दण्ड चारे विषयलाई बुझिकेका छन्, तब उनलाई आमाद्वारा स्नान गराई आभूषणले अलंकृत

नारद उवाच ॥ एतवद्ब्राह्मणायोस्तु विरराम महामतिः ॥ तं निर्भर्त्स्यार्थं कुपितः स दीनो राजसेवकः ॥ १५ ॥ आनीयतामरे वेत्रमस्माकमय-
 शम्बरः ॥ कुलाङ्गारस्पन्दुर्बुद्धेश्चतुर्योऽस्योदियो दमः ॥ १६ ॥ दैत्यचन्दनवने जातोऽयं कण्टकद्वमः ॥ यन्मूलोन्मूलपरशोर्विष्णोर्नात्तापितोऽर्भकः ॥ १७ ॥
 इति तं विविधोपायैर्भीषयस्तर्जनादिभिः ॥ प्रह्लादं ब्राह्मयामाम त्रिवर्गस्योपपादनम् ॥ १८ ॥ तत एनं गुरुर्ज्ञत्वा ज्ञातज्ञेयश्चतुष्टयम् ॥ दैत्येन्द्रं दर्शयामाम
 मातृभृष्टमलंकृतम् ॥ १९ ॥ पादयोः पतितं बालं प्रतिनन्द्याशिषाऽमुरः ॥ परिष्वज्य चिरं दोभ्यां परमापाय निर्वृतिम् ॥ २० ॥ आरोयाङ्गमवप्राप्य
 मृधन्वश्रुकलाम्बुभिः ॥ आसिञ्चन्निवकमद्वनत्रमिदमहं युधिष्ठिर ॥ २१ ॥ हिरण्यकशिपुस्त्वाच ॥ प्रह्लादानूच्यतां तात स्वधीतं किञ्चिदुत्तमम् ॥ कालेने-
 तावताऽऽयुष्मन् यदशिक्षदगुरोर्भवान् ॥ २२ ॥ प्रह्लाद उवाच ॥ श्रवणं कीर्तनं विष्णोः स्मरणं पादसेवनम् ॥ अर्चनं वन्दनं दास्यं सख्यमात्मनिवेदनम्
 ॥ २३ ॥ इति पुमाऽर्पिता विष्णो भक्तिश्चेन्नवलक्षणा ॥ त्रियते भगवत्यद्वा तन्मन्त्रेऽधीतमुत्तमम् ॥ २४ ॥ निराम्येतत्सुतवचो हिरण्यकशिपुस्तदा ॥
 गुरुपुत्रमुवाचेदं रुपा मस्तुरिताधरः ॥ २५ ॥ ब्रह्मवन्धो किमेतत्ते विपक्षं श्रयताऽमता ॥ अपारं प्राहितो बालो यामनादत्य दुर्मते ॥ २६ ॥ अस्मिन् ह्यमा-
 भवो लोके दुर्मन्त्रारलक्षणेभिः ॥ तेषामुदेत्यथं काले रोगपातकिनामिव ॥ २७ ॥ गुरुपुत्र उवाच ॥ न मन्त्रणीतं न परप्रणीतं सुतो ब्रह्मण्येव त्वेन्द्रशत्रो ॥

पारेर हिरण्यकशिपुर्हर्ता लगे ॥१५॥ आफ्नो पुत्र सुद्धामा न्यूरोको देखेर अमुराज हिरण्यकशिपुले उपलाई आशीर्वादले गतिनन्दन गरे । अनि आफ्ना दुई छुवाले बालित गरे
 को आनन्दबल्ल मय ॥ २० ॥ हे युधिष्ठिर ! गिनले ती प्रपन्न बालनलाई क्यामा तिएर छिर यीको दुर्ध नेत्रबाट आइ बगाउँदै भने । हिरण्यकशिपु मन्दछन्—परिष्ठावी बापू
 प्रह्लाद ! वति दिन तिमिले गुप्तमित्त जे पछ्या, त्यसमध्ये हुने राम्रो छुवा सुनाइ । २१-२२॥ प्रह्लाद मन्दछन्—हे तिमानी ! विष्णु ब्रह्मान्ताका गुण अथवा-काँठन, स्मरण, अर्चनसेवा,
 अचन, वन्दन, दास्य, सख्य तथा आत्मनिवेदन, यो नरवा भक्ति हो । पुण्य अथवादर्शनपूर्वक यमको आचरण गर्नु, य त्यसलाई स्वाभ्याप मान्छु ॥२३-२४॥ जहाँको यस्ता
 वचन सुनेर तिमिले हिरण्यकशिपुका अङ्गुष्ठ फर्दन लागे र उले गुरुपुत्रमित्त भने— ॥२५॥ य मायापथ ! हे दृष्टि ! तैले मलाई केही मनीम र मेरा पुत्रको पक्ष

निष्पन्नं बालकम् । यदी निःसारं शिक्षा दियो ॥२६॥ ठीकै छ, संयत्तमा अनेक वस्त्रा दृष्ट छन्, जो मायिस्त छवेषी भित्र बनिहरे मीडामा एव-न एत दिन चित्राह गरिदिल्लन् ।
 ॥२७॥ गुरु पुत्रले भने-हे इन्द्रजित् ! हजुरको पुत्र जे जति मन्दछ, त्यो मैले पा अर्क वसैले लिकएकी होइन । हे राजन् ! यो यत्रो उपज हो । हजुर कोष छान्न गर्नुहवन् ।
 रामीलाई अर्थ बोध नदिनास् ॥२८॥ भारदले भने-हे राजन् ! पुत्रले एति भनेछि है-यात्रले छोरोमि छोप्थो-क्या हो दृष्ट । तैत्राई यदि वस्त्रा बुद्धि गुरुकृपा उपदेखले
 मिलेको होइन भने बाद् कर्त्तावट ॥२९॥ इडाई मन्छन्-जो अजितेन्द्रिय प्राणी अर्चित-पारण न्यायले योगियकका विषय फेरि मांय संसारमा आउछन्, ती एहापक जनको
 बुद्धि बर्ष वा कर्त्तिके विद्या वा कर्त्तव्यले पनि भगवान्मा लब्धन ॥ ३० ॥ जो विषयलाई नै हुनो ठान्ने तथा अन्यो द्वारा होन्यत्तको अन्यो समान देहाणीरूपिणी होनीको
 कथनमा योषिई रहन्छन्, ती दुवैदि कर्म पुरुषार्थ स्वरूप भीषिणलाई पाउन सक्नेनन् ॥३१॥ जइ सम्म ती आफूलाई निश्चिञ्चन महापुरुषका चरण सजले

नेमगिकीयं प्रतिरस्य राजन्नियच्छ मनुं कददाः स्म मा नः ॥२८॥ नारद उवाच ॥ गुरुमेवं प्रतिमोक्षे भूय आहामुरः सुनम् ॥ न चेद्गुरुमुखीयं ते
 कुतोऽभद्राऽमती मतिः ॥२९॥ प्रहाद उवाच ॥ मतिर्न कृष्ये परतःस्वतो वा मियोऽभेऽभियेत गृहव्रतानाम् ॥ अदान्तगोभिर्विशर्ता तमिस्त्वं पुनः पुन-
 र्वर्तितवर्णानाम् ॥ ३० ॥ न ते विदुः स्वार्थगतिं हि विष्णुं दुराशया ये बहिर्यमानिनः ॥ अन्धा यथाऽन्धेरूपनीयमाना वाचीशतन्त्यामरुदाग्नि
 वद्धाः ॥ ३१ ॥ नैर्वा मतिस्तावदुरुक्रमांश्चिं स्पृशत्यनर्थापगमो यदर्थः ॥ महीयमां पादरजोऽभिपेकं निष्किञ्चनानां न वृणीत यावत् ॥ ३२ ॥
 इत्युक्त्वो परतं पुत्रं हिरण्यकशिपू रुपा ॥ अन्धीकृतात्मा स्वात्महान्निरस्यत महीतले ॥ ३३ ॥ आहामर्षरुपाविष्टः कषायीभूतलोचनः ॥ वयतामा-
 भयं वध्यो निःसारयत नैर्ऋताः ॥ ३४ ॥ अयं मे भ्रातृहा मोऽयं ह्रिवा स्वान्मुहदोऽधमः ॥ पितृव्यहन्तुर्यः पादो विष्णोर्दामवद्वर्ति ॥ ३५ ॥
 विष्णोर्वा माधवो किं नु करिष्यत्यममभ्रमः ॥ सौहृदं दुस्सर्जं पित्रोऽस्हायः पद्महायनः ॥ ३६ ॥ परोऽप्यपत्यं हितवृद्ध्यर्थं स्वदेहजोऽयामया-
 त्सुतोऽहितः ॥ छिन्वात्तदङ्गं यदुतात्मनोऽहितं शेषं सुखं जीयति यद्विवर्जनात् ॥३७॥ सर्वरुपायेर्हन्तव्यः सम्भोजशयनमनैः ॥ सुहृदिभ्रष्टः शत्रु-

आमिषिक हुन्छन्, तबसम्म तिनको बुद्धि भगवन्पश्य स्वज्ञं गर्न सकृत्तन-प्रसले संसाररूपी अवर्धको बाध हुन्छ ॥ ३२ ॥ यदि अनि सुपलागे । त्यो देखेर हिरण्यकशिपुले क्रोधा-य
 अर पुत्रलाई कासादाट भूमिमा बसालिदियो ॥ ३३ ॥ असहिष्णुता र रोजले शता-नाठा नेत्र पारेर फर्चे-‘य राक्षस हो ! त्ते बालक वष-सोभ्य छ, वस्त्राई मायिदेओ वा बाहिर
 पठादेओ ॥ ३४ ॥ अब यो पापी बालि-न-बुद्धिलाई छोडेर आफ्नो आफ्नाको घातक विष्णु र शत्रुको पुत्र गर्दछ, भने यो मेरो माछो पातक विष्णु नै हो ॥ ३५ ॥ यो शत्रुक
 विष्णुको पनि के हित गर्छ ? जयले पाँच वर्षको अवस्थामै आमा-बाबुको स्नेह (पाणिदियो ॥ ३६ ॥ यदि बिराजो पनि आफू हितकारी छ भने स्वयमलाई औपपिको ममान पुत्र
 नै ठानोस् र आफ्नो देहजात छोरो पनि दुःखदायी छ भने रोग छै त्यसलाई त्यागिदेओस् । अरुको के कुरा, यदि आफ्नो शरीरकै कुनै अङ्ग दुःख दिन बाधछ भने स्वयमलाई पनि काटि
 देओस् । किनकि रयो अग नअग खेप देह सुखले रहन्छ ॥३७॥ जतः वस्त्राई सुभा-वता, खान-पानको केनामा हुने उपायले मायिदेओ, किनकि जस्तै मृतिजनना उच्छिन्न रोग-प्र

पामां । करिते काही पन्नां पनि दुःख-चापुको बुद्धि र मज्जरको तेराते स्वयं बुद्धि आर्तक ॥ ५० ॥ अनि 'दुःख' भनेर हिरण्यकशिपुले गुरुपुत्रका कुरा मानेर भन्यो- 'यमलाई गुरु-च राजाहस्तले चार्मिकशिक्षा दितुंछु' ॥ ५० ॥ हे युधिष्ठिर ! त्यसपछि दुवै गुरुपुत्र अति विनीत प्रह्लादलाई धर्म, अर्थ र कामको शिक्षा दिन लागे ॥ ५१ ॥ तर ती गुरुले जुन व्याख्यो द्वारा धर्म, अर्थ र कामको शिक्षा दिन्थे, प्रह्लादले त्यो मनकाएनन्, किनकि त्यो शिक्षा राम-द्वेषादि इन्द्र तथा विषय संशयमा आसक्त पुरुषको निम्ति नै बनेको थियो ॥ ५२ ॥ एक दिन जब गुरुजी आफ्नो घर-घरामा लागेवा रिय, तब साथीले खेल्ने माँका देखेर प्रह्लादलाई खेल्न हाँके ॥ ५३ ॥ तर तिनको जन्म-मरणको गतिको ज्ञान तथा महान् ज्ञानी प्रह्लादले आफ्नो मधुर वाणीले नितलाई नै आफ्नो नजिक हाँकेर ती माथि दया गरेर हाँसे भने ॥ ५४ ॥ शुक्रदेव भन्नुदुःख-हे राजन् ! ती बालक पित्र, तिनको बुद्धि राम-द्वेषादि इन्द्रमा हुनेवा विषयी पुरुषको उपदेश तथा उनको आचरणले दूषित भएकाले थिएन । यही निम्ति तिनले हाँकेरछि ती सबै प्रह्लादको बौरावले आफ्ना खेडका

वरुणस्य वदुष्या निषेहि भीतो न पलायते यथा । बुद्धिश्च पुमो वयमाऽऽयसेवया यावद्गुरुर्भागव आगमिष्यति ॥ ५० ॥ तथेति गुरुपुत्रोक्तमनुज्ञा-
देदमन्वीत् ॥ धर्मा ह्यस्योपदेष्टव्या राज्ञां ये गृहमेधिनान् ॥ ५१ ॥ धर्ममर्थं च कामं च नितरां चानुपूर्वशः ॥ प्रह्लादापोच । राजन्प्रश्रितवनताय
च ॥ ५२ ॥ यथा त्रितर्गं गुरुभिरात्माने उपशिक्षितम् ॥ न साधु मेने तच्छिक्षां द्वंद्वारामोपवर्णिताम् ॥ ५३ ॥ यदाचार्यः परावृत्तो गृहमेधीयकर्मसु ॥
वयस्यैवाल्लैस्तेस्तत्र सोपहृतः कृतक्षणेः ॥ ५४ ॥ अथ तान् श्लक्षण्या वाचा प्रत्याहूय महापुत्रः ॥ उवाच विद्वांस्तन्निष्ठां कृपया प्रहमन्तिव ॥ ५५ ॥
ते तु तद्गौरवात्मनैव त्यक्तक्रीडापरिच्छदाः ॥ बाला न दूषितधियो इन्द्रारामैरितिहितैः ॥ ५६ ॥ पर्युपामत राजेन्द्र तन्न्यस्तहृदक्षणाः ॥ तानाह
करुणो मेत्रो महाभागवतोऽसुरः ॥ ५७ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे मत्स्यस्कन्धे प्रह्लादावुचरिते पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ प्रह्लाद उवाच ॥ कौमार
आचरेत्प्राज्ञो धर्मान्भागवतानिह ॥ दुर्लभं मानुषं जन्म तदप्यध्वमर्षदम् ॥ १ ॥ यथा हि पुरुषस्येह विष्णोः पादोपमर्षणम् ॥ यदेव सर्वभूतानां
प्रिय आत्मेश्वरः सुखमेन्द्रियकंदैत्या देहयोगेन देहिनाम् ॥ सर्वत्र लब्धे देवाद्यथा दुःखमयत्नतः ॥ ३ ॥ तत्प्रयामो न कर्तव्यो यत
आयुर्वर्यः परम् ॥ न तथा हिन्दते क्षेमं मुकुन्दचरणाम्बुजम् ॥ ४ ॥ ततो यतेन कुशलः क्षेमाय भवमाश्रित ॥ शरीरं पौरुषं यावन्न विपश्यत

पशु फालेर वपुर्दे दिनका नगोर्च आए र उनैमा आफ्नू चित्त र नेत्र लगाएर चारैतिरबाट मण्डलाकार बसे । अति दयालु, मित्र, महामासत, अनुरोध प्रह्लाद भननलागे ॥ ५६ ॥ ५७
इति श्रीमद्भागवते महापुराणे मत्स्यस्कन्धे प्रह्लादावुचरिते पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ (मधुर-नालकहस्तलाई प्रह्लादको उपदेश) प्रह्लादले भने-हे बालक हो ! भन्नेक बुद्धिमान् पुरुष
शाल्यावशोरेति नै विण्ण धर्मको पासन गर्नु । यो मानव जन्म दुर्लभ छ र अनन्य भए पनि सबै पुरुषार्थको साधक छ ॥ १ ॥ यस जन्ममा विष्णु मा चरणका छत्र तिन
नै ओचको भवमन्दा हुन । मत्स्य ६१, किनकि मर्षे प्राणीहरूका उनै आत्मा, प्रिय, ईश्वर र तद्वत् हुन् । २ ॥ हे देव हो ! देहको सम्बन्ध हुने आत्माको प्राणीहरूलाई इन्द्रियजनित सुख
नयाः दुःख मर्षे योनिमा स्वतः भिन्दै रहन्छ । ३ ॥ अनि त्यसको निम्ति प्रयत्न गर्नु स्वर्ष छ, यिनकि न्यममा आधु व्यवस्थापन पढेछ । त्यसले प्राणीहरूलाई यो सुख प्राप्त हुन

जुन धगवान्का करव कमलको आराधनाले प्राप्त हुन्छ ॥ ४ ॥ यो सर्वावयवपूर्ण मानव शरीर विपविग्रस्त महत्तम, यो मन्दो आगर्ष भवभवमा परेका हानौ पुरुषले आफ्नो
 वन्यात्मको ज्ञाप्य परिचयनु पदछ ॥ ५ ॥ मनुष्यको धर्म आपु स्वयवर्षको हुन्छ । त्यसमा अजितेन्द्रिय प्राणीहरूको आधा आधु स्वयं विनेर जान्छ, किनकि राखिमा तमोगुणको अधीन
 भएर निर्धारितछन् ॥ ६ ॥ स्वमष्ट पनि बाह्यावस्थामा प्राणी मोहब्रह्म रहन्छ र कीमारावाधामा सेल्लमै लाम्छ, यसले बीस वर्षे व्यर्थ जान्छ । बीस वर्षे बुद्धावस्थाको समय छतीरमा
 रामधर्म नरहनाले नष्ट हुन्छ ॥ ७ ॥ श्रेष्ठ आधु कहले एर्षे हुने काम तथा प्रसन्न मोहब्रह्म पणमा आसक्त रहनाले प्रमादमा व्यतीत हुन्छ ॥ ८ ॥ हे शालक हो ! यस्तो कुन अजितेन्द्रिय
 पुरुष छ, जो बलिबो स्नेह-वन्धनमा बाँधिएको आफ्नो महासक्त मनलाई स्वस्वबाट छुटाउन सक्छा ॥ १९ ॥ जसलाई चेत, हेतक र व्यापारी आफ्नो श्रियतम शान्तको छटो
 चिन्तछन्, त्यो प्राणाधिक प्रिय इन्द्रियको लप्सा सहवै को त्याग्नसक्छ ॥ १० ॥ जसको मन श्रियतमाको संगै एकान्त-सहवास तथा मनोहर पारोलापमा, वन्दुजनको स्नेह तथा

पुष्कलम् ॥ ५ ॥ पुमो वर्षशतं ह्यायुस्तदर्थं प्राजितात्मनः ॥ निष्फलं यदमो रात्र्यां शेतेऽन्धं प्रापितस्तमः ॥ ६ ॥ सुम्यस्य बाल्यं कौमारे क्रीडतो
 याति विशतिः ॥ जरया प्रस्टेदहस्य यात्यकल्पस्य विशतिः ॥ ७ ॥ दुरापूरेण कामेन मोहेन च बलीयमा ॥ शेषं गृहेषु सक्तस्य प्रमत्तस्यापयाति हि
 ॥ ८ ॥ को गृहेषु पुमान्सकमात्मानमजितेन्द्रियः ॥ स्नेहपारोहधेवदमुत्सहेत विमोचितुम् ॥ ९ ॥ को नन्वर्थतृष्णो विसृजेत्प्राणेषोऽपि य ईप्सितः ॥
 यं क्रीणात्यमुभिः प्रेष्टेऽस्तम्बरः सेवको वणिक् ॥ १० ॥ कथं प्रियाया अनुकम्पितायाः सङ्गं रहस्यं रुचिरांश्च मन्त्रान् ॥ सुहृन्तु च स्नेहसितः
 शिशूनां कलाशराणामनुरक्तचित्तः ॥ ११ ॥ पुत्रान्स्मरंस्ता दृष्टिदृढदया प्रातृन्वसुर्वा पितरो च दीनो ॥ गृहान्मनोऽशोरुपरिच्छिद्योऽथ वृत्तींश्च कुल्याः
 पशुमृत्यवर्गान् ॥ १२ ॥ त्यजेत कोशस्कृदिवेहमानः कर्माणि लोभादवितृप्तकामः ॥ औपरिस्थजेह्यं बहु मन्यमानः कथं विरज्येत दुरन्तमोहः ॥ १३ ॥
 कुटुम्बपोषाय वियन्निजायुर्न पुष्प्यतेऽर्थं विहृतं प्रमत्तः ॥ सर्वत्र तापत्रयदुःखितात्मा निर्विद्यते न स्वकुटुम्बरामः ॥ १४ ॥ चित्तेषु नित्याभिनिविष्टनेता
 विद्वान्च योगं परविशर्तुः ॥ प्रेत्येह चायायजितेन्द्रियस्तदशान्तकामो हरते कुटुम्बी ॥ १५ ॥ विद्वानपीत्यं दनुजाः कुटुजाः कुटुम्बं पुष्पन्स्वलोकान् न

शालकको हतेबोलीमा अन्तेको छ, यसले धनुर गृहमा गणकी सन्ध्या, पुन दाङ्ग-साह, बहिनी दीन आता-पिता, मनोहर अविह वरिष्ठपहले गृह, कुलको बुद्धि, तथा पशु र सेतवादिबो
 हेरचाह बनिन्छन्, यो हो सर्वे कमरी त्याग्य सन्ध्या ? जो मोहब्रह्म कामनाहरूले सह ईदैन र उपरध (निद्रा) तथा निद्राको सुखलाई नै हलो मानेर बस्नु तथा ऐश्वर्य
 बनाउने कीरा हो जो आफ्ना वन्दनको नै सम्मान गर्दछ, यो महाभोहब्रह्म त्यत्कि कमरी विरक्त हुनसक्दछ ? ॥ ११-१३ ॥ जो पुरुष आफ्ना कुटुम्बको पातन पोषणमा
 व्यस्त रहेर यस्तो प्रमत्ताला हुन्छ कि जसलाई यो ज्ञान नै हुन सक्दैन कि कुटुम्ब पालनमा व्यर्थ आपु गुमाउनुले भरो पुष्पार्थ नष्ट भ्दरहेको छ । त्यो सुदा विविध शाले सन्तत
 रहन्छ—तैपनि विरक्त हुन सक्दैन ॥ १४ ॥ न्यम कुटुम्बी पुरुषको मन सधै धनमा लागिरहन्छ । परधनहामी पुरुषलाई धन लाँक र पालोछमा जुन दुःख प्राप्त हुन्छ, त्यो जानी-
 बूझेर पनि त्यो अजितेन्द्रिय, अज्ञान्य र लोभमुक्त शान्ति परधन ॥ १५ ॥ हे दैत्य हो ! जो पुष्प आफ्ना कुटुम्बको पालन-पोषणमा लागिरहन्छ त्यो विद्वान् भएर पनि

आ-महान पाउन सकतेन किनकि आध्या-विरावाको वेद बुद्धिसे त्पा भवानीके समान तमांशस्त हुन्छ ॥ १६ ॥ हे देव बालक हो ! भगिनीहरूका चिरहको कोटासुत र हुराका कान्तनिकविणी बेल हाँसेर हुने पनि दीन पुत्र आफ्नो आत्माको उद्धार गर्न सक्नेन, अतः तिमीहरू विषयापन्न दैत्यहरूको संगति परेबाट त्यागेर नारायणको शरण पर । एकमात्र ठने मुक्तपक्ष महा-माहर्षका इच्छित मोक्ष हुन् ॥ १७ ॥ हे देव बालक हो ! भगवान् अत्युत्तमै प्रथम पान विशेष प्रणाम गर्नु पर्दैन किनकि ती नवै प्राणीहरूका आत्मा हुन् र सर्वत्र विराजमान छन् । प्रसादित लिङ्ग स्थावररूपम सबै माना-ह्ला जीव, पञ्चमहाभूतबाट उत्पन्न घट-पटादि पदार्थ, वाकाशादि यन्त्राभूत, मत्स्यदि गुण, गुणको साभ्यावस्थाकर्तृपणी प्रकृति र गुणैष्यपरस्वरूप महत्त्वमा तो परमात्मा भगवान् एवमेव रहन्छन् ॥ १९ ॥ २० ॥ ती अनिर्वचनीय र अविच्छिन्न छन्, वापति अन्तर्यामी दृष्टास्वते व्यापक, अनामा र हरयरूपले व्याप्य भनेर सबै उर्दको निर्वचन गर्दछन् ॥ २१ ॥ ती अनुभवानन्दस्वरूप परमेश्वरको गारा ऐश्वर्य गुणमयी सृष्टि गर्न ती मायाले

कल्पते वै ॥ यः स्वीयपात्रक्यविभिन्नभावस्तमः प्रपद्येत यथा विमूढः ॥ १६ ॥ यतो न कश्चित्क च कुत्रचिद्वा दीनः स्वमात्मानमल समर्थः ॥ विमोचिन्तुं कामदृशां विहारक्रीडाभृगो यन्निगडो निमग्नः ॥ १७ ॥ ततो विद्रातपरिहृत्य दैत्या दैत्येषु सङ्गं विषयात्मकेषु ॥ उपेत नारायणमादिदेवं स मुक्तलिङ्गेरिपित्तोऽपवर्गः ॥ १८ ॥ न ह्यन्युतं श्रीणयतो बह्वायासोऽमुखात्मजाः ॥ आत्मत्वात्सर्वभूतानां सिद्धत्वादिह सर्वतः ॥ १९ ॥ परावरेषु भूतेषु ब्रह्मान्तस्थावरादिषु ॥ भौतिवेषु विकारेषु मृतेष्वथ महत्सु च ॥ २० ॥ गुणेषु गुणसाम्ये च गुणव्यतिकरे तथा ॥ एक एव परो ह्यात्मा भगवानीश्वरोऽव्ययः ॥ २१ ॥ प्रत्यगारमस्वरूपेण हरयरूपेण च स्वयम् ॥ व्याप्यव्यापकनिर्देश्यो ह्यनिर्देश्योऽविकल्पतः ॥ २२ ॥ चेतानुभवा- नन्दस्वरूपः परमेश्वरः ॥ माययाऽन्तर्द्वैतैर्भूय ईयते गुणमर्गया ॥ २३ ॥ तस्मात्सर्वेषु भूतेषु दयां कुरुत सौहृदम् ॥ आसुर्भावमुन्मुच्य यथा तृण्यत्वधौक्षजः ॥ २४ ॥ तुष्टे च तत्र किमलभ्यमनन्त आद्ये कि तैर्गुणव्यतिकरादिह ये स्वसिद्धाः ॥ धर्मादयः किमगुणेन च काङ्क्षितेन सारंजुषां चरणयोरुपमायतां नः ॥ २५ ॥ धर्मार्थकाम इति योऽभिहितत्रिवर्ग ईक्षा त्रयी नयदमो विविधा छ वार्ता ॥ मन्ये तदेतदमिच्छे निगमस्य मर्त्य स्यान्मार्पणं स्म्युहदः परमस्य पुंमः ॥ २६ ॥ ज्ञानं तदेतदमलं दुरवापमाह नारायणो नरसखः किल नारदाय ॥ एकान्तिनां भगवतस्तद-

हाकिष्ठा रहन्छन् । अतः त्यसको निवृत्ति भर्षाछि नै उनको दर्शन पाइन्छ ॥ २३ ॥ अब अनुभव त्यागेर सबै प्राणीमा दया र प्रेम गर-जसले गर्दा श्रीभगवान् भगवान् प्रसन्न होउन् ॥ २४ ॥ ती अनन्त भगवान् प्रथम भगवान् के दुर्लभ रहन्छ ! गुणका परिणामस्वरूप स्वतः प्राप्त हुने धर्मादित्त दामोलाई दामोलाई के प्रयाजन ! भगवान्को गुण-मान र उनको चरणामृत पान गर्न दामोलाई त मोक्षको पनि हुन्छा रहन्छ ॥ २५ ॥ हे बालक हो ! धर्म, अर्थ र कामरूप त्रिवर्ग, शास्त्रा इति आत्मीयरी, कर्मकाण्ड, न्याय, दण्डनीति र उक्तमा विविध जीविकाका साधन छन्, ती सबै छाडि आफ्ना परम सुहृद् पुर्णोपपन्न भगवान्लाई आ-मार्पण गर्नेमा सहायक भए उचित छ, होइन भने ती सबै व्यर्थ हुन् ॥ २६ ॥ यो अत्यन्त दुर्लभ र विशुद्ध ज्ञानोपदेश नर-मखा नारायणले नारदलाई दिएका थिए । त्यो ज्ञान ती प्राणीलाई स्वतः प्राप्त हुन्छ, जो भगवान्को अनन्य र निर्विद्वान्

चण्ड-कमलको वनित्र रथमा मुहाउंई रहन्छन् ॥२७॥ वो विज्ञानयुक्त ज्ञान र विद्युद् धर्म मैले पूर्वकालमा देवदर्शन नारदजीको हुन्छाट हुनेछ ॥ २८ ॥ हो दैत्य बालकहरूले भने-
हे प्रह्लाद ! हामी र तिमी त यो दुवै छण्ड-भक्तको बाहेक भक्त कुनै हुन्छाई नान्दनी, यो जानंदक्षि इच्छा गुरु छन् ॥ २९ ॥ बाल्यकालमा पनि सदा कन्ठपुरमा रहिहनाले तिमीले
कुनै महापुरुषलाई भेट्न पुग्न-थियो, अनि तिमी नारदजीमित कसरी भेटियो ? हे शंभु ! यदि हामीलाई निरवध हुने कुनै कुरा भए त्यो भनेर संशय नष्ट भए ॥ ३० ॥
हो भोपद्माग्ने महापुराण सप्तमस्कन्धे नेपाली भाषाटीकायां छोड्नुभ्यायः ॥ ६ ॥ (प्रह्लादले आमाको गर्भमे नारदजीको उपदेश पाउनु)-नारदजी भन्दछन्-हे रामन् ! बुझिष्ठि !
दैत्यपुत्रले सांघपछि महामागधत प्रह्लाद मेरो उपदेश स्मरण गर्दै लक्ष्म परेका हो दैत्य-बालकमित भन्दछन् ॥ १ ॥ प्रह्लादले भने-हे ब्रह्म हो ! मेरो जन्ममन्दा पहिले जब पिता तपस्या
गर्न म-दगाधत वनेमा भए तब इन्द्रादि देवताहरूले भने-सप्त जपरी कमिलाहरूलाई लाइदिन्छ, भयसे मरी सोमागधत सबै लोकलाई दुःख दिने पापी हिरण्यकशिपुलाई उनेको

किञ्चनानां पादारविन्दरजमाप्नुतदेहिनां स्यात् ॥ २७ ॥ श्रुतमेतन्मया पूर्वं ज्ञानं विज्ञानमयुतम् ॥ धर्मं भागवतं शुद्धं नारदादेवदर्शनात् ॥ २८ ॥
दैत्यपुत्रा उचुः ॥ प्रह्लाद त्वं वयं चापि नर्तेज्यं विद्महे गुरुम् ॥ एताभ्यां गुरुपुत्राभ्यां बालानामपि हीभूरो ॥ २९ ॥ बालस्यन्तःपुरस्यस्य महत्संगो
दुरन्धरः ॥ छिन्धि नः मंशय मौम्य स्याच्चेद्विश्रम्भकारणम् ॥ ३० ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे प्रह्लादानुचरिते षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥
नारद उवाच ॥ एवं दैत्यपुत्रैः पृष्ठो महाभागवतोऽमुरः ॥ उवाच स्मयमानस्तान्मरन्मदनुभाषितम् ॥ १ ॥ प्रह्लाद उवाच ॥ पितरि त्रिस्थितेऽम्माकं
तपसे मन्दराचलम् ॥ युद्धोद्यमं परं चक्रुर्विबुधा दानवान्मति ॥ २ ॥ पिपीलिकैरहिरिव दिष्ट्या लोकोपतापनः ॥ पापेन पापाऽभिवीति वादिनां
वासवादयः ॥ ३ ॥ तेषामतिक्रान्तोद्योगं निशम्यासुरसूयपाः ॥ वध्यमानाः सुरभीता दुद्रुतुः सर्वतो दिशम् ॥ ४ ॥ कलत्रपुत्रमित्रास्ता-गृहान्पशुपरि-
च्छदान ॥ नाविसमाणास्तरिताः सर्वे प्राणपरीप्सवः ॥ ५ ॥ व्यत्युष्मन्नाजरात्रिरममरा जयकांक्षिणः ॥ इन्द्रस्तु राजमहिषीं मातरं मम चाश्रयेत्
॥ ६ ॥ नीपमानां भयोद्भिन्नां रुदतीं कुरीमिव ॥ यदृच्छ्याऽऽगतस्तत्र देवपिर्ददशो पथि ॥ ७ ॥ प्राह मेनो सुरपते नेतुमर्हस्यनागमम् ॥ मुञ्च मुञ्च
महामाग मनीं परपरिग्रहम् ॥ ८ ॥ इन्द्र उवाच ॥ आस्तेऽस्मा जठरे वीर्यमविप्लवं सुरद्विषः ॥ आस्यतां यावत्प्रमदं मोक्षेऽर्थपदवीं गतः ॥ ९ ॥

पापले लाइदियो । अनि एकैक दिनले युद्धको वपारी गरिदिए ॥ २-३ ॥ देवताहरूको रथं प्रवत युद्धोद्योगको समाचार सुन्नासाथ सबै दैत्यनाथक उनीहरू द्वारा युद्धाई लाग्न
हले श्री, पुत्र, मित्र वपु, गृह, पशु र मांगलायकोको पनि क्वाल नरासी भयको शान्-रक्षाका लागि चारैतिर लागे ॥ ४-५ ॥ अनि चित्राभिलाषी देवगण सहित राजा इन्द्र
राजगृह टुटेर मेरी भाषा राजमहिषी क्यापुलाई पके ॥ ६ ॥ जब यो भयले व्याहृत भई कुरी हो भने मेरी मातालाई स्वर्गलोक लभिरहेका थिए, तब मार्गमा संगमले आइरहेका
देवर्षि नारद भेटिए । उनले भन्ने-‘हे देवराज ! यी निरकाय भयलाई तेजानु उषित छैन । हे महामाग ! तिमी यी माथी परनारीलाई छाडिदेउ ।’ इन्द्र भन्दछन्-‘हे हने ।
यसको उदरमा देवद्वारा हिरण्यशिपुको भण्ड धीर्य विद्यमान छ । अतः यसलाई प्रमदकालम्म भनेर बन्नु दिनुम् । काय पूरा भएपछि न यसलाई छाडिदिनेछु ।’ ॥ ७-९ ॥

नारदजी मन्त्रछन्द-हे इन्द्र ! यस गर्भको बालक निर्दोष वरम भव्यरुद्र, गुणमा महान्, भगवान्को सेवक तथा महाबलवान् हुनेछ । त्यो तिमी हावबाट कहिल्यै मनछैन ॥ १० ॥
अनि इन्द्रले देवर्षि नारदको आवर गरेर भेरी बाजालाई छाडिदिए र शक्तिपूर्वक सिनको परिक्रमा गरेर देवलोक फर्किए ॥ ११ ॥ अलि नारदले भेरी बाजालाई आफ्नै आग्रहमा लगे र भने-‘पुत्री ! अबसम्म तिमी पछि फर्कनन्, त्यसम्म तिम्रो यही रह’ ॥ १२ ॥ नारदजीको कुरा सुनेर ‘हुन्छ’ भनी अप्सम्म दैन्यपति तपस्याबाट फर्कन, त्यसम्म यी निर्भय बाबले उनीको अप्पममा बस्नु ॥ १३ ॥ यी गर्भवती सती (भेरी बाजा) आफ्नो गर्भको बस्थानात् र ह्वात्तुमार प्रसव हुनेत् यस ठर्रेरथले नरदजीको शक्तिपूर्वक सेवा गर्ने छापिन् । त्यसै बेला ह्वात्तु देवर्षिले मलाई र भेरी बाजालाई पर्येत्थको विशुद्ध ज्ञानोदेव दिइ । भेरी सप्त विगिनकेको हुनाले र आतीव स्वभाववश भेरी बाजाको ह्वात्तुबाट त्यो ज्ञान छत भयो, तर ज्ञानिको विशेष छुताले मलाई जहसम्म त्यसको ज्ञान वनिरहेको छ ॥ १४-१६ ॥ हे बालक हो ! यदि भेरी भनाईमा अझ भरे, तिम्रीहरूलाई पनि त्यो दुर्लभ ज्ञान प्राप्त हुन्छ

नारद उवाच ॥ अयं निष्किल्बिषः साक्षान्महाभागवतो महान् ॥ त्वया न प्राप्स्यते संस्थामनन्तानुचरो भली ॥ १० ॥ इत्युक्तस्तां विहायेन्द्रो देव-
धर्मानयन् वचः ॥ अनन्तप्रियमक्तयेनां परिक्रम्य दिवं ययौ ॥ ११ ॥ ततो नो मातरमृषिः समानीय निजाश्रमम् ॥ आश्वास्येदोष्यतां वत्से यावत्त-
भर्तुरागमः ॥ १२ ॥ तथेत्यवासीदेवधरेरस्ति साऽप्यकुतोभया ॥ यावदेत्यपतिर्घोरात्तपमो न न्यवर्तत ॥ १३ ॥ ऋषिं पर्यवत्तत्र भवत्या परमया
सती ॥ अन्तर्वत्नी स्वगर्भस्य क्षेमायेच्छाप्रसूतये ॥ १४ ॥ ऋषिः कारुणिकस्तस्याः प्रादादुभयमीश्वरः ॥ धर्मस्य तत्त्वं ज्ञानं च मामप्युद्दिश्य निर्मलम्
॥ १५ ॥ तत्तु कालस्य दीर्घवात्मीत्वान्मातुस्तिरोदधे ॥ ऋषिणाऽनुगृहीतं मां नाधुनाऽप्यजहात्स्मृतिः ॥ १६ ॥ भवतामपि भूयान्ये यदि अदधते
वचः ॥ वैरागदी धीः श्रद्धातः स्त्रीबालानां ष मे यया ॥ १७ ॥ जन्माद्याः षडमे भावा दृष्टा देहस्य नात्मनः ॥ फलानागिव घृक्षस्य कालेनेश्वरमूर्तिना
॥ १८ ॥ आत्मा नित्योऽव्ययः शुद्ध एकः क्षेत्रज्ञ आश्रयः ॥ अविक्रियः स्वहृत्प्रेतुर्व्यापकोऽसङ्गश्चावृतः ॥ १९ ॥ एतद्वादशभिर्विद्वानात्मनो
लक्षणैः परैः ॥ अहं ममेत्यमद्भावं देहादौ मोहजं त्पजेत् ॥ २० ॥ स्वर्णं यथा धावसु हेमकारः क्षेत्रेषु योगैस्तदुभित्र आप्नुयात् ॥ क्षेत्रेषु देहेषु
तथात्मयोगैरेष्यात्मविश्रुतगतिं लभेत् ॥ २१ ॥ अष्टौ ब्रह्मतयः श्रोक्तामस्य एव हि तद्गुणाः ॥ विकाराः षोडशाचार्यैः पुमानेकः ममन्वयात् ॥ २२ ॥

सकदछ र त्यही अझाले व भस्ती अन्य बालक र स्त्रीहरूको बुद्धि पनि पवित्र हुन सकदछ ॥ १७ ॥ उसलाई ईश्वरस्वरूप कालको प्रभावले जस्तै बुद्धका फलमा जन्मादि (जन्म, बुद्धि, परिक्राम, वय र नाश छ विकार) बापमान हुन्छन्, त्यस्तै शरीरको पनि जन्मादि विकार देखिन्छन् यिनको आत्माभित हुने सम्मान छैन ॥ १८ ॥ आत्मा ए नित्य, अविनाशी, शुद्ध, एक, क्षेत्रज्ञ, अप्रिज्ञान, स्वयं प्रकाश, सबैका कारण, व्यापक, अपङ्ग र अनाहत रहन्छ ॥ १९ ॥ यसै निमित्त विचारवान् पुरुष आत्माका यी उत्कृष्ट लक्षणहरूको सहायताले देहादिमा मोहबन्ध ‘म र मेरो’ भन्ने भाव त्यागिदिओम् ॥ २० ॥ जस्तै सुवर्णको खानना हुना मिसिएको सुवर्ण शिपने निधि जाने (वर्षेदार बुद्धिले सुवर्ण सिकन सकछ, त्यस्तै ज्ञानव्यक्तका ज्ञाना विद्वान् अन्त्यात्मयोग द्वारा देहकरी क्षेत्रमा नै प्रवृत्तान प्राप्त गरिलिन् ॥ २१ ॥ प्राचीन आचार्यहरूले मूल ब्रह्मनि, महत्त्व अद्वैत तथा पञ्चतन्त्राचार्य आठ

वृद्धि, निरुद्धा मन्वादि गुण, मनसमेत एषाह इन्द्रिय र सन्धादि पांच विषय, यी सोह विहृति र यी सर्वको अनुमान पाँटा गुण हुन् अर्थको छ ॥ २२ ॥ मर्कको ममवास पां छत्राह
ह—पुन स्वास र उच्छ्वसने हुह वरिंको हुन्छ । ममवा अन्य-काम र इन्द्रियादि अनात्मवस्तुको यो कामा इहून—यो आत्मा इहून यम प्रकाशको बाधा गर्दै बाह्य
मात्मानुमन्वानमा क्षान्तिहोन् ॥ २३ ॥ अन्यत्र तथा व्यभिचरको विग्रह बुद्धिद्वारा समारको रचना, स्थिति आदिको अनुमान नर धर्म्याह विचारयोग ज्ञापी आ-मन्वान
गाह म्रोम् ॥ २४ ॥ आत्म, स्वप्न र सुषुप्ति बुद्धिको यी तीनै बुद्धिको अं अनुभव महत्, उरी तयमापी ईश्वर हो ॥ २५ ॥ अर्थात्—बन्धवाट उनको मायवन्धक बापुको ज्ञान
हुन्छ, उस्तै नै बुद्धिको कर्मजनित एवं सर्वे आदिने तीनै अहम्बाहारा यिनको साथी आत्माको स्वरूपलाई प्राप्त गर ॥ २६ ॥ गुण-रसंका बन्धनस्वरूप यम ममागं। मूल्य हाह पनि
देखको अन्वात्र नै हो । यो संसार मन्वान जनिव तथा मिथ्या अह पनि स्वप्न जस्तै जीवलाई लय प्रवीणमान हुन्छ ॥ २७ ॥ ममहको बन्धनवाट हुन्छ हुन निमी विगुणात्मक

देहस्तु सर्वसंघातो जगत्स्युरिति द्विधा ॥ अत्रैव मृत्युः पुरुषो मेति मेतीत्यतस्यजन् ॥ २३ ॥ अन्वयव्यतिरेकेण विवेकेनोरातात्मना ॥ मर्गस्था
नममाम्नायेर्विमृशद्विरमत्तरेः ॥ २४ ॥ बुद्धेर्जागरणं स्वप्नः सुषुप्तिरिति वृत्तयः ॥ ता येनैवानुभूयन्ते सोऽप्यक्षः पुरुषः परः ॥ २५ ॥ एभिस्त्रिवर्णैः
पर्यस्तेर्बुद्धिभेदैः क्रियोद्भवैः ॥ स्वरूपमात्मनो बुध्येद्गन्धैर्वायुर्निवायवात् ॥ २६ ॥ एतद्बुद्धारो हि संसारो गुणकर्मनिबन्धनः ॥ अज्ञानमूलोऽपार्योऽपि
पुनः स्वप्न इवेष्यते ॥ २७ ॥ तस्माद्बुद्धिः कर्तव्यं कर्मणां त्रिगुणात्मनाम् ॥ बीजनिर्द्वरणं योगः प्रवाहोपरमो धियः ॥ २८ ॥ तत्रोपायमहस्ताणामयं
भगवतोदितः ॥ यदीश्वरे भगवति यथा येरुज्जभा रतिः ॥ २९ ॥ गुरुशुश्रूषया भक्त्या सर्वलब्धार्पणेन च ॥ सङ्गेन साधुभक्तानामीरकराधनेन च
॥ ३० ॥ श्रद्धया तत्कथायां च कीर्तनेर्गुणकर्मणाम् ॥ तत्पादाम्बुरुहयानात्तद्विद्वेक्षाहंणादिभिः ॥ ३१ ॥ हरिः सर्वेषु भूतेषु भगवानास्त ईश्वरः ॥
इति भूतानि मनमा कामेस्तेः साधु धानयेत् ॥ ३२ ॥ एवं निजिजपद्भुवैः क्रियते भक्तिरीश्वरे ॥ नामुदेवे भगवति यथा मलभने रतिम् ॥ ३३ ॥
निशम्य कर्माणि गुणानतुल्यान् वीर्याणि लीलातनुभिः कृतानि ॥ यदाऽनिहर्षोत्पुलकाश्रुगद्गदं श्रोतकं उद्गायति रौति नृत्यति ॥ ३४ ॥ यदा

कर्मका बीज नाशक एवं आहवादि सबै बुद्धिचित्तलाई निवृत्त पार्ने योगको साधन गर ॥ २८ ॥ आत्मानुभवका इजारी उपाय ममवान्स्ते अनुभवको छ, तीव्रते पुन साधनद्वारा ममवान्
विष्णुमा स्वाभाविक प्रेम उत्पन्न हुन्छ, उनको राखन गर ॥ २९ ॥ गुरुको स्वेन सेवा, आफ्नो सबै वस्तु मगदर्शन गरिदिउ, समझ, मन्वानको उपासना, मगरद् दधामा अर्द्धा, प्रवृत्ता
गुण-कर्महरूको कीर्तन, उनका कर्मकारिन्द्रको क्लिप्त ममवद्-वतिवाहको दधान र शुभा आदि साधनद्वारा स्वाभाविक प्रेम उत्पन्न हुन्छ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ परमेश्वर सबै जीवहरूमा
विराजमान छन्—यस्तो पावनता द्वारा सबै प्राणीहरू प्रति मनमा लम्बान साथ राखेर वचाजिक उनका कामनाहरू पूर्ण पार्नु ॥ ३२ ॥ काम, क्रोध, लोभ, मोह, मद र मसर—यो छ
अनुद्वन्द्वलाई जित्ने व्यक्तिक परमेश्वरको वस्तुको यत्कि महत्तन्—वस्तुले ममवाद् बापुदेवमा उनको जनन्य प्रति हुन्छ ॥ ३३ ॥ अहं प्राणी ममवाद्का लीला विग्रहहरूद्वारा गरिएका कर्म अनुभव
गुण तथा वराक्रम भुने वरमानन्दको उद्देशले रोमाञ्जन तथा ओहले ममवाद् वस्तु अहंको वरले गाउने, रने तथा माग्ने गर्ने लाभक ॥ ३४ ॥ अहं छ प्रवृत्त नै साथ काटेर

कहिते हस्ते, कहिते कर्णे, कहिते ध्यान मन, कहिते ज्ञानियताई बन्दना मन र भगवान्को उन्मय कर निःप्रज्ञाव भावसे ब्रह्मचार नाम्ना साथ छाहरे—'हे हरे ! हे जगन्नाथ ! हे नारायण !' यन्मा मन्ना वास्तव ॥३५॥ अनि प्रवृत्त भक्तिको प्रचारले नामना-बीजलाई दण्ड वारेणले चिप र छरीको मन्त्रज्ञानमा बुराउनाछे त्यो प्राणी मर्ने बन्धनरुकाट कुटेर विष्णु भगवान्लाई प्राप्त गर्दछ ॥३६॥ यम मंगारमा भगवान्लाई पाउनु नै अमुक्त-विष प्राणीहरूको संसार-बन्ध निवर्तन हो विद्वान् हुन त्यसैलाई ब्रह्म-निसर्गको परम गुण मन्दछन् । अतएव निमोदक भाषन् हृदयबाट ती परमेश्वरलाई भज ॥३७॥ हे असुर-बालक हो ! जुन भगवान् हृदयमा आकाश जै सधैं निषव रहन्छन् तिनको उपासना कुन ठूलो परिश्रमको काम हो र ? ती मर्ने प्राणीहरूका मन्त्र र आन्मा हुन्, अनि तिनलाई छाडेर अन्य विषयको उपासन गर्नाले के लाभ ? ॥३८॥ दन, स्त्री, पशु, पुत्रादि, घर, वृष्णी, गज, कोरादि सम्पत्ति, अय, काम र चञ्चल योग-नामग्राहक क्षणिक आशु हुने वस्तुहरूको के बन्धनाथ गर्ने सक्तछन् ? ॥३९॥ यज्ञादिको धूमले प्राप्त स्वर्गादि लोक पनि नाशवान् र नश्वर छन् । अतः जगमा

ग्रहप्रस्त इव कविदमत्याक्रन्दते ध्यायति वन्दते जननम् ॥ मुहुः श्वमन्वक्ति हरे जगत्पते नारायणेत्यात्ममतिर्गतत्रयः ॥ ३५ ॥ तदा पुमान्मुक्तम-
मस्तबन्धनस्तद्वातभावानुकृताशयाकृतिः ॥ निर्दग्धर्व्याजानुशया महीयमा भक्तिप्रयोगेण समेत्यधोक्षजम् ॥ ३६ ॥ अधोक्षजालम्भमिहाशुभात्मनः
शरीरिणः संमृतिवक्रशातनम् ॥ तद्भक्तनिर्वाणमुखं विदुर्बुधास्ततो भजन्वं हृदये हरीश्वरम् ॥ ३७ ॥ कोऽतिप्रपाप्मोऽसुरबालकः हरेरुपासने स्वे हृदि
लिङ्गवत्तमनः ॥ स्वस्यात्मनः सस्युरोपदेहिता सामान्यतः किं विषयोपपादनेः ॥ ३८ ॥ रायः कलत्रं पशवः सुतादयो गृहा मदी कुञ्जरकोर भृतयः ॥
मवंऽर्थकामाः क्षणभंगुरायुषः कुर्वन्ति मर्त्यस्य कियतिष्वं चला ॥ ३९ ॥ एवं हि लोकाः क्रतुभिः कृता अमी क्षयिष्यन्वः सातिशया न निर्मला ॥
तस्माददृष्टुनदूष्णं परं भक्त्यैक्येशं भजतात्मलब्धवे ॥ ४० ॥ यदप्यर्थेह कर्माणि विद्वन्मान्बन्धनरुक्तरः ॥ करोत्यतो विपर्यासमपोधं विन्दते
फलम् ॥ ४१ ॥ सुखाय दुःखमोक्षाय संकल्प इव कर्मिणः ॥ मदाप्नोतीदृश्या दुःखमनीहायाः सुखावृत्तः ॥ ४२ ॥ कामान्कामयते कर्म्यैर्यदर्थमिह
पुरुषः ॥ स वै देहस्तु पारम्यो भङ्गुरो यात्युपैति च ॥ ४३ ॥ किमु न्यवहितापर्यदारागारधनादयः ॥ राज्यं कोशगजामात्यभृत्याषा प्रमताम्यदाः
॥ ४४ ॥ किमेतैरात्मनस्तुक्तेः सह देहेन नश्वरैः ॥ अनर्थैर्यमंकारैर्नैत्यानन्दमहोदधेः ॥ ४५ ॥ निरूप्यतामिह स्वार्थः किय-देहभृतोऽमुगः ॥

हुने दाँव वस्तुहरूको दाँत, नश्वरहरूको—छो परमेश्वरको दिव्यपद प्राप्त गर्न एकदिन बक्तिपूर्वक भज ॥ ४० ॥ जुन विद्वान् व्यक्ति लोकमा स्वार्थको उद्वेगले कर्म गर्दछ, उम्लार्ह अररव मन्त्रको विचरन फल निम्नछ ॥ ४१ ॥ संसारका सबै बन्धन पुष्पका लहुर्य गुलको प्राप्ति र दुःख निवृत्तिको निम्ति हुन्छ, तर लकाम कर्म बनाले उम्लार्ह सधैं दुईव नै भोगिरहुन पडछ । यमको अपेक्षा त मर्यादा कर्म नगरेर नै सुखी रहन्थ्यो ॥ ४२ ॥ जुन शारीरिक सुखको निम्ति पुष्प संसारमा काम्यकर्महरू द्वारा बन्धेक भोगहरूको हप्ता गर्दछ, त्यो छरि नै विगान् र बन्धनपुर छ—त्यो त ब्रह्मचार मान्छ र चिह्नितछ ॥ ४३ ॥ अनि यो कुरा परै बन्दे जुन ममताको आशयस्वरूप स्त्री-पुत्र, घर, धन, राज्य, कोश, गज, मन्त्री, सेवक र आफ्ना रियायतीहरू व्यक्तिहरूको विषयमा र के भन्नु छ ? ॥ ४४ ॥ यी सुख विषयनित जा-वास्तव्य कमी प्रयोजन छैन ? यी ८ देहविहै नष्ट हुने र पुन्नाबै स्वरूप क्षान्त कर रनि

निःशान्दस्वरूप आत्माकां निमित्त अनर्थक्य नै आममानं दुन्दुब् ॥४५॥ हे गुरु बालक हो ! विचार कर र प्रत्यक्षवश गर्भाजनादि सुखदुःखा आत्मक तर कर्मले किन्त्रपमान प्राप्ती-
नहं संभारमा सुख प्राप्त दुन्दुब् ॥ ४५॥ जीव आ-मानुषीं लिङ्गदेह द्वारा विविध कर्म गर्दह र आपना कर्मले र आपना कर्मले केरि हरीर धाम मर्दछ-यसै प्रकार यो कर्म तथा
प्रकार दुवै नै अज्ञानजनित छन् ॥ ४५॥ अत्यन्त जमका आधित धर्म, अर्थ तथा काम छन्, यो आपना निरवेष्ट आत्मा परमेश्वर श्रीहरिलालै सकृत्परादिन भगवते भद्र ॥४८॥ किनकि
ती भगवान नै आपना पञ्चभूत तथा महत्त्वादिषाट उन्मत्त मयै प्राणीहरूको आत्मा, त्रिय प्रवृत्त र कलत्रापी कहिन्छन् । हे बालक हो ! देवता, असुर, मनुष्य, पशु, पक्षी र मो सुदै
हाम सुकुन्द भगवान्का चरणको चिन्तन गर्नाले त्यो ब यस्तै सुखी रहन सक्छन् ॥ ४९-५०॥ हे अमुगामत्र हो ! भगवान्लाई प्रसन्न गर्नेवा माधन्य, देवन्, क्षत्रिय, महापार,
बहुश्रवा, रूपा, धीच तथा व्रत आदि समर्थ हुँदैनन् । ती र एकमात्र विशुद्ध भक्तिले नै सन्तुष्ट हुन्छन् र अहं कुरा रिहम्बना मात्र हुन् ॥५१-५२॥ हे दानधाम ! निमीहरू मयै जीवन्त

निषेकादिष्ववस्थासु क्रियमाचस्य कर्मभिः ॥ ४६ ॥ कर्माण्यारभते देही देहेनात्मानुर्वर्तना ॥ कर्मभिस्तनुते देहमुभयं त्वविवेकतः ॥४७॥ तस्मा-
दर्थाश्च कामाश्च धर्माश्च यदाश्रयाः ॥ भजतानीहयाऽऽमानमनीहं हरिमीश्वरम् ॥ ४८ ॥ सर्वेषामपि भूतानां हरिरात्मेश्वरः प्रियः ॥ भूतैर्महद्भिः
स्वकृतेः कृतानां जीवमन्त्रितः ॥ ४९ ॥ देवासुरो मनुष्यो वा यक्षो गन्धर्व एव च ॥ भजन्मुकुन्दचरणं स्वस्तिमानस्यायथा वयम् ॥ ५० ॥ नालं
द्विजत्वं देवत्वमृषित्वं वाऽमुगामत्रजाः ॥ प्रीणनाय मुकुन्दस्य न वृत्तं न बहुजता ॥ ५१ ॥ न दानं न सपो नेज्या न शौचं न व्रतानि च ॥ प्रीयते-
ऽमलया भक्त्या हरिरन्यद्भिद्वम्बनम् ॥ ५२ ॥ ततो हरो भगवति भक्तिं कुरुत दानवाः ॥ आत्मोपायेन सर्वत्र सर्वभूतात्मनीश्वरे ॥ ५३ ॥ दैतेया
यशश्शान्तिं मित्र्यः शूद्रा व्रजौकसः ॥ खगा स्मृताः पापजीवाः सन्ति ह्यन्युततां गताः ॥५४॥ एतावानेव लोकेऽस्मिन्पुंसः स्वार्थः परः स्मृतः ॥ एका
न्तभक्तिर्गोविन्दे यत्सर्वत्र तदीक्षणम् ॥५५॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे प्रसादानुचरिते दैत्यपुत्रानुशामनं नाम सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥
नारद उवाच ॥ अथ दैत्यमुताः सर्वे श्रुत्वा तदनुवर्णितम् ॥ जगद्गुनैस्त्वत्त्वानेव शुर्वनुशिक्षितम् ॥ १ ॥ अथाचार्यमुतस्तेषां बुद्धिमैकान्तमस्मि-
ताम् ॥ आलक्ष्य भीतस्त्रयितो राज्ञ आवेदयद्यथा ॥२॥ श्रुत्वा तदप्रिय दैत्यो दुःमहं तनयानयम् ॥ कोपावेशचलदुगात्रः पुत्रं हन्तुं मनो दधे ॥३॥

आत्मा मयान माने सर्वभूता मा परमेश्वर भगवान् श्रीहरि हो भक्ति गर ॥५३॥ किनकि ती प्रत्युको भक्ति गरेर अनेक दैत्य, यक्ष, राक्षस, खो, शूद्र, व्रजवासी गोप, पक्षी, खर,
र अनेक पापी जीवले भगवान्लाई पादपङ्केता छन् ॥ ५४ ॥ प्राणीको परमन्दा हुनो स्वार्थ हो-ओकृष्णको दर्शन करो श्रीगोविन्द हो ऐकान्तिक भक्ति गर्दै रहोम् ॥५५॥ इति श्रीमद्भाग-
वते महापुराणे सप्तमस्कन्धे नेपाली भाषाकाकायां सप्तमोऽध्यायः ॥७॥ ('तुमिह भगवान्को प्रादुर्भाव, हित्त्वकाशपुत्री वष र देवगणद्वारा स्तुति)-नारदजी भण्डल-हे रामन् ।
पुत्रिष्ठि । प्रह्लादको निर्दोष वचन सुनेर मयै दैत्य-बालकले गुल्को क्रिया ग्यागेर त्यो नै ॥१॥ उता दुवै आधार्य पुत्रले मयै बालकको बुद्धि भगवान्पिन लागे हो देखेर उन्मत्त
भगवान्मात्रले भगवन् मयै भुक्तान् दिग्गजकधिपुनार्ह सुताम् ॥ २ ॥ जोगीको न्या अविष र मदिनगकनु अनीहं गुनेर हित्त्वकाशपुत्रीको पारि रिमले कान्तताम्यो र पुत्र र (प्रह्लाद)

एतद्वाचिने पयः११ निधा पयः११ ॥ २ ॥ अथपि आपना साधु आनं विनामयनं तान् अथ उभयका विनेन्द्रिय प्रकारका फटा राणां निरस्तार यद-या निन्द्य प्रकारां
 दैन्य वदाहव मयं ह्रीं दीवनिःशाम तादृशं अन्त्यतः कृत्स्न दृष्टि हेतुं य न नाग-॥ ४ ५ ॥ 'यं दुर्विनीत ! हे मन्दबुद्धे ! कुत नागः अधम ! तं दूतां अटेरी र मेरो आह
 उन्मत्त गन पायी होम् । म तेनाई अद्विष्य यमरत्रको घर पठाईदिन्तु ॥ ५ ॥ हे मूढ ! यं विनापयति मयं लोपास काम धान्दन्तु । तैल कमरो मरमा यन्तो निर्मय मय
 मेरो आहा टागिम् ? ॥ ६ ॥ प्रह्लादे भवे हे राजन् ! जुन महाप्रभुले नयादासि निग्य गाया-ह्ला मयं म्यावर-अहम प्रणीह्लाई आपनो वधमा तुल्यपकां ह, ती केव न मेरो
 माय मोहन—इत्युक्तो र अन्य सर्व रत्नवान्तरा पवि बल हुन् ॥ ८ ॥ नी पय पयकमो र अल हुन् । निजे इन्द्रियल, धैर्य, देवल र इन्द्रियका स्वरु हुन् । उनै तीने
 गुणका निपत्या परमान्मा आपनो इच्छिते सम्पन्न जगती रचना, शासन, संहार गर्दन्तु ॥ १० ॥ हे पिता ! इत्यु पां अत्युपाय न्यागिदिन्तु आपनो मन मयदशी तुल्याउनाम् ।

क्षिप्त्वा पुरुषया वाचा प्रोदमतदर्शनम् ॥ आहेशमाणः पापेन तिरश्चीनेन वक्षुषा ॥ ४ ॥ प्रश्रयावन्त दान्तं बद्धाञ्जलिमवस्थितम् ॥ मयः पदा-
 ह्न इव श्वमन्मृत्प्रतिदारुणः ॥ ५ ॥ हे दुर्विनीत मन्दात्मकुलभेदकराधम ॥ तत्त्व मन्धामनोदूतं नेष्ये त्वाऽयं यमक्षयम् ॥ ६ ॥ क्रुद्धस्य यस्य
 कम्पन्ते त्रयो लोकाः महेश्वराः ॥ तस्य मेऽभीतव मूढ शामनं किम्बल्लोऽस्तयाः ॥ ७ ॥ प्रोद उवाच ॥ न वै वलं मे भगवश्च राजन् म वै वलं
 ब्रह्मिनां चापरेषाम् ॥ परेऽवरेऽमी स्थिरजङ्गमा ये ब्रह्मादयो येन वशं प्रणीताः ॥ ८ ॥ म ईश्वरः काल उरुकमोऽप्यलोजः महः सत्त्वलोन्द्रियात्मा ॥
 स एव विश्वं परमः स्वशक्तिभिः सृजत्यवत्यति गुणत्रयेशः ॥ ९ ॥ जह्यासुरं भावमिमं त्वमात्मन मम मनो धत्स्व न मन्ति विद्विषः ॥ श्रुतेऽजिता-
 दात्मन उत्तर्याम्यतातद्वि हानन्तस्य महत्सममर्हणम् ॥ १० ॥ दम्यूपुरा ण्ण विजित्य तुष्टतो मन्यन्त एके स्वजिता दिशो दश ॥ जिनात्मनो
 ज्ञस्य समस्य देहिनां माधोः स्वमोहप्रभवाः कुतः परे ॥ ११ ॥ हिरण्यकशिपुस्त्वाच ॥ व्यक्तं त्वं मनुकामोऽसि योऽजिताय विजित्यमे ॥ सुमूर्खणां हि
 मन्दात्मन्नु स्युर्विप्लवा गिरः ॥ १२ ॥ यस्त्वया मन्दभास्योक्तो मदन्त्यो जगदीश्वरः ॥ कयौ यदि म सर्वत्र कम्पास्तन्मभे न दृश्यते ॥ १३ ॥
 सोऽहं धिक्कृत्यमानस्य शिरः कायादरागि ते ॥ गोपातं हरिस्त्वाऽयं यस्ते शरणमर्पितम् ॥ १४ ॥ एवं दुरुक्तेर्महर्दयन्तुपा सुतं महाभागवतं

अमंयत र कुमार्गगामी विन बाहेक भक्त कोहो पनि कसैको बैरी छैन । यमलाई समदर्शी तुल्याउनु नै भगवान्को हलो उपासना हो ॥ १० ॥ केही न्याक आपनो सवस्व हरण गर्ने
 कामादि छ जसलाई मांजने र बाह्रलाई दसै दिशाको विजयी छान्दछन्, किन्तु विनेन्द्रिय र ज्ञानवान् साधु पुल्ल सबै प्राणीहरूप्रति समानमात्र राख्छन् । तिनको व अज्ञानजनित
 काम-क्रोधादि शत्रु पनि रहन्छन्—अनि अन्य शत्रु कमरी रिक्त रहन्छन् ? ॥ ११ ॥ हिरण्यकशिपु मन्दछन्—'ए मन्दमन ! तं जुन वनां कुत्र गरिहको छन्, यमले विदित महर्दको
 छ—अब तं वन छोडिहरेको छन्, विनकि जुन प्राणी मने तयार हुन्छ, त्यसको धस्ते केह न तुल्याछ कुत्र गर्दछन् ॥ १२ ॥ हे मन्दभास्य । य बाहेक जुन सुकै अन्य जगती
 शरको नै कुत्र गरिहको छन्, सो भन् त त्यो कहाँ छ ?' प्रह्लाद मन्दछन्—'ती सर्वत्र छन् ।' हिरण्यकशिपुले भन्यो—'यदि सर्वत्र छ भने यो बाँवोमा छिन देखिन्छ सुकै ?' प्रह्लादले उते

निर हेर मने-‘देखिरहेका छु ।’ ॥ १३ ॥ जर उता निर हेदा पनि बिनालाई केही देखिएन तर त्यो रोषपूर्वक बोल्छो-ए ! तँ धेरै गल्छु र छिट्टो । तँ, अब म मेरो दाउडो पाँटीबाट कुत्राईदिन्छु । तँ जसलाई आफ्नो ज्ञान-दाता मान्दछु, हेनौ त्यो यहाँ आएर कपरी तेरो रक्षा गर्दौ रहेछ ॥ १४ ॥ यस्तो रोषपूर्वक आफ्नो भगवद्भक्त पुत्रलाई बारम्बार चित्त दुखाएर त्यो महादेव स्वयं लक्ष्म लँचि सिद्धामनबाट हाम्फाल्यो र त्यो साँधमा उमले हुलो देगले मुट्टी बजायो ॥ १५ ॥ त्यसले साँबोमा निकै भयानक शब्द भयो र यसो लाग्यो कि मानो तारा ब्रह्माण्ड-कटाई नै फुट्यो आकाशमा घाममा त्यो घनघोर निनाद सुनेर ब्रह्मादि लोकपालहरूले आफ्ना लोकको संसारको सूचना दाने ॥ १६ ॥ छोरोलाई मारिदिनको निम्ति तत्पर हिरण्यकशिपुले पनि त्यो भएवं तथा अद्भुत शब्द सुन्यो, जसले सबै दैत्य-युवपति हराए । तर स्वयं समामा त्यो शब्द गर्ने कुनै पनि व्यक्ति उमले देखेन ॥ १७ ॥ त्यसै बखत भवान् आफ्नो सेवक ब्रह्मा र ब्रह्माका बचनलाई तत्प तथा मन्त्र आफ्नो व्यापकता देखाउनको निम्ति हमाको भित्र त्यही मम्मबाट बहो विभिन्न रूप धारण मार प्रकट भए । त्यो रुद्र न र्ण पशुको थियो, व र्ण मनुष्यको नै थियो ॥ १८ ॥ हिरण्यकशिपुले पनि यत्ना-उत्ता हेर्दै सी निचिब प्राणीलाई सम्झावाट बाहिर निस्कन

महामुरः ॥ खड्गं प्रगृह्योत्पतितो यरामनात् स्तम्भे तनाडातिकलः स्वमुष्टिना ॥ १५ ॥ तदेव तस्मिन्निनदोऽतिभीषणो बभूव येनाण्डकयहमस्फुटत् ॥ यं वै स्वधिष्णोपोगतं वजादयः श्रुत्वा स्वधामात्ययमङ्ग मेनिरे ॥ १६ ॥ म विक्रमपुत्रवधेषुमरोजसा निशम्य निर्विदमपूर्वमद्भुतम् ॥ अन्तःसभायां न ददर्श तत्पदं वितत्रमुर्धेन सुरारिथयाः ॥ १७ ॥ सत्यं विधानुं निजभृत्यभाषितं व्याप्तिं च भूतेष्वस्त्रिषु चात्मनः ॥ अदृश्यतात्पदुभुतरूपमुद्रहन् स्तम्भे सभायां न सृगं न मानुषम् ॥ १८ ॥ ससत्त्वमेनं परितोऽपि पश्यन् स्तम्भस्य मध्यादनु निजिह्वानम् ॥ नायं भूगो नापि नरो विचित्रमहो किमेतन्नु रमेन्द्ररूपम् ॥ १९ ॥ भीमाममानस्य मृत्स्थितोऽप्रतो नृमिह्ररूपस्तदलं भयानकम् ॥ प्रतप्तचामीकरचण्डलोचनं स्फुरत्सदाकंसरज्ज्भिमताननम् ॥ २० ॥ करालदंष्ट्रं करवालचक्षुःशुरान्तजिह्वं भ्रुकुट्यमुखोत्थणम् ॥ स्तब्धोर्ध्वकर्णं गिरिकन्दराद्भुतव्यातास्यनामं हनुमेदभीषणम् ॥ २१ ॥ दिविस्पृशत्कामदीर्घाधिवरग्रीवोत्तवधःस्थलमल्पमध्यमम् ॥ चन्द्रशुभौ रैरुत्थितं तनूरुहैवध्वग्भुजानीकशतं नखायुधम् ॥ २२ ॥ दुरामदं सर्वनिजेत-

लागोको देख्यो । न्यसलाई देखेर हिरण्यकशिपु करायो-‘अहो ! यो त न मनुष्य छ, न पशु नै छ । कति यो नृमिह्ररूपधारी पुरुष को हो ?’ ॥ १९ ॥ हिरण्यकशिपु परत तनमा हाहणको थियो-कि जसलाई स्वयंको अपिलिख पुगे । तिनको यो रूप निकै भयानक थियो । तिनको नेत्र सताएको सुवर्ण सङ्घ टहरने र हरलान्दा थिए । मुखले ‘हाई’ गरिरहनाले तिनको जटाब्रह्म (मुखको री) हल्लिरहेथ्यो ॥ २० ॥ तिनका दाहा ठोखा थिए । जिभो सरबार जस्तै चञ्चल र लुग जस्तै तीक्ष्ण थियो । बक मुट्टीले गर्दा त्यो सुन्न अझ बर्ता दाहण देखिरहेथ्यो । उनका कान निश्चल भएर बाहिर दृष्टिएर थिए । तिनको कँसिएका मुख र नासिकाहरू कन्दरा समान देखिन्थे र व्यापु उपनाले त्यो रूप मान्ने हुनलाग्यो देखिरहेथ्यो ॥ २१ ॥ स्वयं जीवको पिशाल शरीर स्वयंमा टाँसिए जस्तै थियो । तिनको गर्भन पुट्टको र मोटो थियो । उनको बलस्थल पिशाल तर उदर धेरै रुद्र थियो । तिनको विशाल शरीरमा चन्द्ररत्ना झै सेता रोमाचली कँसिएका थियो मर्भर मयङ्गौ ज्ञाहरू सुगोभिन थिए र नङ नै उनका शस्त्र थिए ॥ २२ ॥ त्यो स्वरूप हुनो

हम-गया। धियोः र मयं जना तिनकां नगांश्च ज्ञातुं हराउंसे । तिनले आपना विविध सभ-सभने सदै दैन्य-दानबहुलाई हराएर गयाहिए । ती नृमिह भगवान्को विषयमा हिरण्यकशिपु-
 न विष्णु-यो 'मम्मम त भद्राभापावी विष्णुको बलाई चान्को निमित्त यो उद्योग हो, तर बमले मेरो के विघ्न १' ॥३३॥ यति कदै हिरण्यकशिपु भयानक सिंहनाद गर्दै इलमा गदा
 जगत् नृमिह भगवान् माथि झम्टियो, तर जस्तै जगांमा परेर पुनर्ली लफाल हराउंछ, त्यस्तै नै त्यो नृमिहको तेजमा परेर लुप्त भयो ॥३५॥ ती परम भवभाव भगवान्को निमित्त त्वा
 कुनै विषयको कुग्रा गणन, किनकि उनले सुष्टिको आरम्भमा आपन नेत्रले प्रलयकालीन कवकसलाई पनि पिड्दिए । आज त्यस दैत्यले कस्यो र अनिष्टप कांठिई नृमिहलाई
 द्या। वेगन गदा लिकोया ॥३५॥ हिरण्यकशिपुले आक्रमण गरेपछि गदाधारी भगवान्ले गदा छेत्त । यमलाई गल्लले मयं समाए श्री यमाने । अति तेजस्वी बरेर सन्तको पञ्चाबाट
 उक्केको मयं जर्जरी न्यो अमुर उनको हातबाट कुन्ने भयो ॥३६॥ जमको हिरण्यकशिपुले निवान खांसेको चियो, ती सांक्रपाल र देवता रादलमा लुके। यो मयं खंला हेरिहरेका विष

गयुधप्रवेकविद्रावितदैत्यदानवम् ॥ प्रायेण मेऽयं हरिणोरुमायिना बधः स्मृतोऽनेन समुद्यतेन किम् ॥३३॥ एवं भुवंस्त्वन्पतद्गदायुधो नदन्मिहं
 प्रीति दैत्यकुञ्जरः ॥ अलक्षितोऽन्यो पतितः पतद्भूमौ यथा नृमिहो जमि सोऽमुरस्तदा ॥३४॥ न तद्विचित्रं खलु सत्त्वधामिनि स्वतेजसा यो नु पुराऽ-
 पित्तमः ॥ ततोऽभिपद्याम्यहनमहासुरो रुषा नृमिहं गदयोस्तेजसा ॥ ३५ ॥ तं विक्रमन्तं समदं गदाधरो महोरगं ताक्ष्यसुतो यथाऽग्रहीत् ॥ ग
 तस्य हस्तोत्कलितस्तदाऽसुरो विक्रीडतो यद्वदहर्गस्तमतः ॥ ३६ ॥ अमाध्वमन्यन्त इतो जसोऽमरा धनच्छदा भारत सर्वधिष्ण्याः ॥ तं मन्यमानो
 निजवीर्यशक्तिं यदस्तमुक्तो नृदरिं महासुरः ॥ पुनस्तमापञ्जत सङ्गतमपी प्रगृह्य वेगेन जितधमो मृधे ॥३७॥ तं शनवेगं शतचंद्रवर्तमभिशरन्-
 मन्त्रिष्ठमुपगृधो हरिः ॥ कृत्वाऽट्टहासं खरमुत्सवोत्पन्न निर्मीलितार्धं जगृहे महाजवः ॥ ३८ ॥ विष्वक्पुरन्तं प्रहणातुरं हरिव्यातो यथासु कुलि-
 शाक्षतत्वनम् ॥ द्वायूर आगत्य ददार लीलया नखैर्यथाऽहं गरुडो महाविषम् ॥ ३९ ॥ मरम्भदुष्येक्षकराललोचनो व्याघ्राननान्तं विलिहन्व-
 जिह्वा ॥ अमृत्वाक्तरुणकेमराननो यथान्त्रमालो द्विपहत्यया हरिः ॥ ३० ॥ नखांकुरोत्पाटितहृत्परोरुहं विमृज्य तस्यानुचरानुदायुधान् ।

तिनले भगवान्को हातबाट त्यो दैत्य उक्केको राम्रो मानेनन् महादैत्य हिरण्यकशिपुले पनि भगवान्को हातबाट उक्केपछि आपनो पराक्रमले हरायो कुनै अनुमान गर्नु । अतः यो
 दान तबबार निरए हुनो वेगले आलाम्यो ॥३७॥ भन्यपया गदा-उठा छिद्र खोन्दे, गल-माथि टफन्दे : यम दैत्यलाई महाबलशाली भगवान्ले चर्को स्वरले प्रवह तथा मयङ्कर लज्जाम
 बर-याप समाते । तिनको मानले-यमकः तेज बन्द भएका थिए ॥३८॥ तर्ले धूमो समाएई स्वमलाई पकिएरछि आतुरमावले प्रहृष्ट बाहुबाट उक्कनको निमित्त हात सुद्धा पछान
 तामाई हिरण्यकशिपुलाई, जमको छाठा इन्द्रको बलले पनि कंदी नरुने चियो स्वमलाई समझारमा आपना त्रिशला पछार । अहंले नप्राप्ता जमो गरुड सगलाई चिर्दछन्, यो गर्ग
 लोभोद ॥३९॥ कोषन जमका तेज दुष्येक्ष देखिन्छ, जो उपारिएको हुल जिग्रोले पाटिराये, रुकको छिटा पनाले जमको हुल र श्रीकाः री राता सगका थिए, ती पञ्चभनाई
 पाएर योटीमा मा-हाकां माला लगाएका सिंह है देखिराये । नृमिहले आपना नङ्गले जमको हृदय कोरिमेका थिए, त्यो हिरण्यकशिपुलाई धूमिमा पछारिदिए र छात्र खोज आतुर

आह्लासिका न्यमका सेवर र हजारी अनुयायीनाई आपना बुद्धदण्डकी चक्राकसे मलाप पारे ॥ ३०-३१ ॥ हे राजन् ! स्वयमेवा बुद्धिमान् आपनाका प्रहारको आपनाले मेष छरिन लागे र नेत्रको प्रखर ज्योतिसे मषे प्रहमष तेजहीन भए, तिनको घात बायुको हिकारले समुद्रमा खोम मयो र उनको शिरनादले उराण्डर मषे दिग्मात्ररु छाड्न लागे ॥ ३२ ॥ माथि उडिरहेका विमानले मणिको आकाश उनका कपालमित ठक्कर खाएर आफ्नो स्थानबाट हटे गयो ॥ उनको पादप्रहारले पृथ्वी पीडित भए ॥ उनको एबल वेगले पर्वत उभ्री-उभ्री ढलनलागे र उनको तेजले आकाश र दूरी दिशारु निम्न भए ॥ ३३ ॥ एव वस्तुतः मगवानको प्रविषकी काँही पनि उनको समक्ष भिएन, तापनि ती अत्यन्त क्रोधित भिए ॥ जब आपनाले मल प्रहाडको पेरबगै ठाँगेर कुट्टिभएछ ती समासा मिहामनमा बसे तब पूर्ण नेत्रन्वी र विकराल स्वभाव भए नृसिंहको सेवामा प्रयमीत भई काँही पनि उपस्थित भएरहेको

अहन्समन्ताश्रयराक्षसाणिभिर्दोर्दण्डयुधोऽनुपयानसहस्रशः ॥ ३१ ॥ सदावधूता जलदाः परापतन्महाश्च तद्दृष्टविमुष्टरोषिषः ॥ अम्भोभयः क्षाम-
हता विचुसुभुर्निर्हृदभीता दिगिभा विचुकुशुः ॥ ३२ ॥ शौरतत्सद्योत्क्षिप्तविमानसंकुला श्रोत्सर्पत क्षमा च पदातिपीडिता ॥ शैलाः समुत्पेतुरमु-
रंहमा तत्तेजसा म्ब ककुभो न रेजिरे ॥ ३३ ॥ ततः सभायामुपविष्टमुच्ये नृपाम्ने संभृततेजसं विभुम् ॥ अलक्षितद्वैरधमत्यमर्षणं प्रचण्डवनत्रं न
बभाज कभ्रन ॥ ३४ ॥ निशम्य लोकत्रयमस्तकज्वरं तमादिदैत्य हरिणा हतं मृषे ॥ प्ररथेमेगोत्कलितानना मुहुः प्रमूनवर्षेर्वृषुः सुरस्त्रियः ॥ ३५ ॥
तदा विमानावलिभिर्भस्तलं दिदृक्षतां संकुलमास नाकिनाम् ॥ सुरानका दुन्दुभ्योऽय जप्तिरे गन्धर्वमुख्या नन्तुजंगुः स्त्रियः ॥ ३६ ॥ तत्रो-
पत्रज्य विबुधा ब्रह्मेन्द्रगिरिशादयः ॥ ऋषयः पितरः सिद्धा विद्याधरमहोरगाः ॥ ३७ ॥ मनवः प्रजानां पतयो गन्धर्वाप्सरचारणाः ॥ यक्षाः किंपुरु-
षस्तात वेतालाः मिद्वकिन्नराः ॥ ३८ ॥ ते विष्णुपार्षदाः सर्वे सुनन्दकुमुदादयः ॥ बुद्धिं वदन्प्रतिपद्य आमीनं तीव्रतेजसम् ॥ ईडिरे नरशा-
हृलं नानिदृकराः पृथक् ॥ ३९ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ नतोऽभ्यनन्ताय दुरन्तशक्तये विविच्रवीर्याय पवित्रकर्मणे ॥ विश्वस्य मर्गस्थितियंममान्युणोः

विभू ॥ ३४ ॥ 'हे राजन् ! तीनी लोकेको निमित्त छिःछल रुमान दुःखदायी हिरण्यकशिपु मगवान द्वारा मारिन गयो, यो सुनेर हडले बहुचिन्तित भएर हुने देशकनादरु उनीमाथि राख्माथ पुनवर्षा गर्नेलागे ॥ ३५ ॥ बुद्धिमान् मगवानको दण्डनामुक्त देवताका विमानले उरा आकाश टाकियो ॥ देवताका सुदृङ्ग, दुन्दुभी आदि बाजाहरु बज्न लागे ॥ सुख-मुख्य गन्धर्व उभ्री-उभ्री गुण-मान गर्नेलागे र अप्सराहरु नाचन लागे ॥ ३६ ॥ हे वाठ ! उनी बहुत ब्रह्मा, विष्णु, शिव आदि देवता, ऋषि, पितर, विद्याधर, सर्प, मनु, प्रजापति, गन्धर्व, अप्सरा, क्षत्रिय, यक्ष, दिक्पुरुष, वेताल, सिद्ध, विन्ध्य, दुन्दुभ आदि विष्णु मगवानका पार्षद सबै आए ॥ ती मारुवका मनसी जेतो उनको मातृन्त्रे उभिएर मिहामनमा रहेका महानेजवी क्षत्रिय बुद्धि मगवानको भिन्न-भिन्न शक्तिय गर्नेलागे ॥ ३७-३९ ॥ ब्रह्माजी मन्त्रछन्-जमक ॥ कतिको हुने भीमा छैन, जो विविच्र पगाक्रमी र पवित्रकर्मा छन् र

श्री उवाच- (ईश्वर के सर्वज्ञ, राजा ने सर्वज्ञ)—३१ नै राजाको मन्त्रीकाही को दुर्लभ विद्यास शिको कि ईश्वर के सर्वज्ञ राखे लाय ॥ एक दिन राजा व मन्त्री दुवै छिःछल लेखन गए ॥ बगोले बोटो मिहामन पाए ॥ नै ब्रह्मा आपनै छुलेके राजाको ओठो कटियो ॥ बरिचना त मलमन्त्रीको चिन्तामा लागे ॥ एव मन्त्रीके भयो—'ईश्वर के सर्वज्ञ' राजा ने सर्वज्ञ ॥ राजासाईं बोटो अवतारमा को कुरा मनपरेन र अन्ते-मेरो भीडो

हे नृसिंह ! जुन दुइले आफ्नो योग तथा लोचनले हाम्रो बागमिदिको गति लोसेर लिएको थियो, त्यस अभिमानी, पापीलाई जसले आफ्ना मङ्गले गरिदिए यन्ता महाप्रभु हनुरनाई हामी नीतिमावले नमन गर्दछौं ॥४५॥ विद्याधर भन्दछन्—यस वीर्यले ठग्नेत जुन मृदले विविध धारणहरूले प्राप्त हलो विद्या व्यस्य पारेको थियो, त्यसलाई जगते यस युद्धस्थलमा पञ्च पशुको समान नष्ट गरिदिनुभयो, ती माया-मृसिहलाई हामी नमस्कार गर्दछौं ॥४६॥ नागगण भन्दछन्—हे देव ! जुन बापीले हामी मणि र सौहृद हरेको थियो, त्यसको छाती कोर जमले हाम्रा पत्नीहरूलाई आनन्द प्रधान गरे, त्यस्ता हनुरलाई हाम्रो प्रणाम छ ॥४७॥ मनु भन्दछन्—हे देव ! हनुरका आज्ञाफलक हामी मनु हौं । यस दैन्यले सम्पूर्ण मर्त्या न छिन्न-भिन्न गरिदिएको थियो हे रामो ! आज हनुरले यस दुइको कल गरिदिनु भयो । अब आज्ञा हसु—हामी हनुरको के सेवा गरौं ? ॥४८॥ प्रजापातिहरूले भने—हे परमेश्वर ! हामी हनुरले बनाएका प्रजापति हौं जुन दुइ हे यत्ने गर्दा हामी प्रजाको सुख गर्न गतैनथ्यौं, त्यो हनुरहाम्रो विधी-बध्दथल मगर पशुमा पठा । छ । हे सम्भव ! हनुरको

योगतपोबलेन ॥ नानादपं तं नर्सेन्ददार यस्मै तुभ्यं प्रणताः स्मो नृसिंह ॥ ४५ ॥ विद्याधरा उचुः ॥ विद्यां पृथग्धारणयाऽनु । न्यपेधद्वो क्लवीर्यद्वः ॥ स येन संख्ये पशुवद्धतस्तं मायावृसिंहं प्रणताः स्म नित्यम् ॥ ४६ ॥ नागा उचुः ॥ येन पापेन रत्नानि श्रीरत्नानि हनानि नः ॥ तद्वधःपाटनेनामां दत्तानन्द नमोऽस्तु ते ॥४७॥ मनु उचुः ॥ मनवो वयं तव निदेशकारिणो दितिजेन देव परिभूतसेतवः ॥ भवता स्वतः स उपमंहतः प्रभो करवाम ते किमनुशाधि किङ्करान् ॥४८॥ प्रजापतय उचुः ॥ प्रजेशा वयं ते परेशाभिमृष्टा न येन प्रजा वै सृजामो निषिद्धाः ॥ म एष त्वया भिन्नवक्षा नु शेते जगन्मंगलं सत्त्वमूर्तेऽवतारः ॥४९॥ गन्धर्वा उचुः ॥ वयं विभो ते नटनात्मगायका येनात्ममाद्वीर्यबलौजमा कृता ॥ म एष नीतो भवता दशमिमां किमत्यपस्यः कुशलाय कल्पते ॥५०॥ चाणा उचुः ॥ हरे तवाङ्घ्रिपङ्कजं भ्रातृपवर्गमाश्रिताः ॥ यदेष माधुहन्त यस्त्वयाऽनुरः समापितः ॥ ५१ ॥ यक्षा उचुः ॥ वयमनुचरमुख्याः कर्मभिस्ते मनोहैत इह दितिमुतेन प्रापिता बाहकवत् ॥ म तु जनपरितापं तत्कृतं जानता ते नगहर उपनीतः पञ्चतां पञ्चविशः ॥५२॥ किपुरुषा उचुः ॥ वयं किपुरुषस्त्वं तु महापुरुष ईश्वरः ॥ अयं कुपुरुषो नष्टो धिककृतः साधुभिर्यदा ॥ ५३ ॥ वैतालिका उचुः ॥ ममामु मन्त्रेषु तवामलं यशो गीत्वा मर्षा महती लभामहे ॥ यस्तां व्यनेषीद्मृशमेष दुर्जनो दिष्ट्या

यो अवतार मन्त्रको इत्याचार्य भएको छ ॥४५॥ गन्धर्वले भने—हे विभो ! हामी हनुरका नट तथा नाचने गाउने भू व हौं । अहो ! जुन बापीले आफ्नो वन-वीर्य तथा वराकल हामीलाई आफ्नो अधीन तुल्याएको थियो, त्यसलाई हनुरले यस दशमा प्रत्यर्दिनुभयो ॥४६॥ नागगण भन्ने—हे हरे, हामीले हनुरका भवबध्दारी आज्ञा-फलको आश्रय लिएका छौं । किनकि हनुरले साधु-मन्त्रको हृदयमा किनो गाढोको जस्तो यस दैन्यलाई गरिदिनुभयो ॥४७॥ यक्ष भन्दछन्—हे ईश ! विविध कर्म गर्ने हामी यक्षहरू हनुरका दासहरूमा प्रधान छौं, तर यो दैन्यले हामीलाई मातृबाहक तुल्याएको थियो । हे नृसिंह ! हनुर परीवीर सत्त्वका निपन्ता पुगण-पुरुष परीवीर हन्त्रकयमा अवतार लिनुभएको छ यसले दिष्टा प्राणीहरूको पीडाका ज्ञाता हनुरले यसलाई गरिदिनुभयो ॥४८॥ किङ्करहरूले भने—हामी निम्नपुरुष हौं र हनुर तबध्द मन्त्रहरू हुनुहुन्छ ताज्जनाहाम्रो निम्नकृत यो बापी यमैनिमित्त मारियो

॥५१॥ येनान्नं मन्दच्छन्-हे हरे ! यमाह र यश्च ज्ञानादिना इत्युक्तं पुनः मानसं गतेर हामी इनामपान एतन्मयी । हे भगवन् ! यन्मते दामो म्यो । आन्नादिना नष्ट मरिचिको विषो मास इतो मन्मते रोग ममान दुष्ट यो दुर्जन ई-च मारिच गयो ॥५४॥ विन्नरले मने-हे स्वामिन् । दामी इत्युक्तं अनुत्तरं विन्नर ही । यो ई-च हामीमिच केन-वेमार तिन्म्यो । हे नृसिंहदेव ! आह स्वस पसीलाई इत्युक्तं नष्ट मरिचिद्वि मयो । हे नाथ ! यस्मै गरी इत्यु मये दामो उन्नति मर्देइमन् ॥५५॥ विष्णुपापं मन्दच्छन्-हे मन्मतेनका आनयदाना । मनेनई कान्तिदायक इत्युक्तं यो विचित्र नृसिंहरूप दामीने आजे देख्यो । हे ईश ! यो ई-च इत्युक्तं आज्ञा-मानक विषयो, तत्र पति आनयनकाको आपसे यो राक्षस मयो । इत्युक्तं यगलई मरिचिद्वि मयो, यो वनि दामी इत्युक्तं अनुग्रह न मान्दामी ॥५६॥ इति श्रीमद्भागवते महापुण्ये सप्तमस्कन्धे नेपाले मायाटोनाम एमोऽध्यायः ॥८॥ (प्रह्लाददत्ता नृसिंहे भगवान्को स्तुति)-नारद मन्दच्छन्-हे धृषिष्ठि ! मया र शिव महिच गये देवता कोपावेशना बमेका नी दुर्धनं नृसिंहे भगवान्को नृगांच नगण परंगत स्तुति वरे कर मरे ॥१॥ अनि देवताले

हतस्ते भगवन् यथाऽऽमयः ॥५४॥ किन्नरा उचुः ॥ वयमीश किन्नरगणास्तवानुगा दितिजेन विष्टिप्रमुनाऽनुकारिताः ॥ भवता हरे स वृजिनोऽवमादितो नरसिंह नाथ विभवाय नो मन ॥५५॥ विष्णुपापं उचुः ॥ अद्वैतदरिन्नरूपमद्भुतं दृष्टं नः शरणं सर्वलोकेश्वरम् ॥ सोऽयं ते विष्किर ईश विप्र-शक्तस्तस्येदं निधनमनुग्रहाय विद्मः ॥५६॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे प्रह्लादानुचरिते दैत्यराजवधे नृसिंहस्तवो नामाष्टमोऽध्यायः ॥८॥ नारद उवाच ॥ एवं मुरादयः सर्वे ब्रह्मरूपपुरःसराः ॥ नोपेतुमशकन्मन्युर्मरुग्मे सुदुरामदम् ॥१॥ माक्षाच्छोः प्रेषितादेवेन्द्रा तन्महदद्भुतम् ॥ अदृष्टाश्रुतपूर्वत्वात्मा नोपेयाय शक्तिता ॥२॥ प्रह्लादं प्रेषयामास ब्रह्मावस्थितमन्तिके ॥ तात प्रथमयोपेहि स्वपित्रे कुतितं प्रभुम् ॥३॥ तयेति शनकै रजन्महाभागवतोऽभक्तः ॥ उपेत्य भुवि कायेन ननाम विधृताजलिः ॥ ४ ॥ स्वपादमूले पतितं तमर्भकं विलोक्य देवः कृपया परिप्लुतः ॥ उत्थाय तच्छीर्ण्यदधात्कराम्बुजं कालाहिवित्रस्तथियां कृताभयम् ॥५॥ स तत्करस्पर्शधुतास्त्रिताशुभः शपथमिष्यत्तत्रारामदर्शनः ॥ तत्पादपद्मं हृदि निवृत्तो दधौहृष्यतनुः क्लिन्नहृदश्रुतोचनः ॥६॥ अस्तोषीद् रिमेकाप्रमनसा सुममाहितः ॥ प्रेमगद्गदया वाचा तन्महद्वदयक्षणः ॥७॥ प्रथम उवाच ॥ ब्रह्मादयः

उनलाई घान्न वानेको निम्ति महारानी लक्ष्मीलाई पठाए, तर बसलाई रहिले नदेलेको, अह बसको विप्रयमा सुनके विचन, तथा अहुद कर दले पदया भयवाना वो पनि उनको मन्त्रीके जान सकिलन् ॥१२॥ अनि आमाजीले त्यही उभिएका प्रह्लादलाई पठाए र भने-‘ताव ! तिम्रो विनामित रिमाणका भगवान्को नगीच तिम्रै जाड र उनलाई घान्न पार ॥३॥ हे राजन् ! मन्मदक बालक प्रह्लाद ‘जो आज्ञा’ भनेर चित्तारे नृसिंहे भगवान्को नगीच गए र हात जोरेर तथा धूमिमा रम्यमार वरे प्रणाम गरे ॥४॥ ती मानो बालकलाई निर्येवमानले आफ्ना करणया पोष्टियको देखेर भगवान्ते कृपाएन मरर कालामा लिनुमयो र छिरमा आफ्ना करकमल राख्नुमयो, जुन कालनयले छल्ले प्याडिलाई पनि निमंय पारिदिन्छ ॥५॥ भगवान्को बाटुको स्थलं हुनासाथ मन्त्र प्रह्लादका अश्रुम नष्ट भए र उनलाई भगवान्को मन-या धरूपको दर्शन दिन्थो । उनले भगवान्को परिपूर्व भएर भगवान्का कण्ठ-कमललाई हृदयमा समांले, अनि मन्मूर्च्छरिमा रमाञ्च भएर आयो । उनको हृदय प्रमले आर्द्र भयो र नेत्रबाट आनन्दका आँसु बग्नुलागे ॥६॥ ती ब्रह्मा विच

कर आफनो हृदय र नेत्रलाई मगवान्सा लगाई देवपूर्वक तद्गद बाणले सुवि गनंलागे । ७ ॥ प्रह्लाद बन्दछन्-त्रयको बुद्धि सर्वे तर्वांगुणमै स्थित रहन्छ, ती प्रमादिक देवता हुनि र मिय आफ्ना मयुर बचनको प्रवाद तथा धेरै गुणले पनि आराधनाद्वारा ब्रह्मलाई ब्रह्मन् पाने सकनन् ती भगवान् उत्र जानिमा जन्मेको न हेन्थवापि कसरी प्रफन हुन्छन् । ॥८॥ तैपनि मेरो वस्तो विरवास छ-चन, कुनीमता, रूप, लय, विद्या, ओम्त्र तैव, प्रमत्त, बल, पीठ्य, बुद्धि तथा बांम-यो सबै गुण ती परबपुत्र मोहरले आराधनाका माघन बन् सकनेनन्, किन्तु बन्धिले त ती गजेन्द्रमाधि पनि ब्रह्मन् कयका थिए । ९ ॥ जो ब्राह्मण उपर्युक्त बाह गुणले सङ्गन रहन्छ, तर भगवान् कमलनामका कण-रमलवाट विदुल रहन्छ बने तिन्को अपेक्षा न त्यष्ट बाष्पाक्षलाई उलम ठान्दछु, जो आफ्नो मन, बचन, कर्म, चन र बाण श्रीदेविमा लगाइराख्दछ । यो प्राणी आफ्नो सारा कुल रवित्र पारिदिन्छ, किन्तु 'य मेरा र य हुनो यन्नं अमिमानी ब्राह्मण त्यस्तो गनं सकनै ॥१०॥ तान्यर्थ के भने भगवान् आत्मलाभले नै परिष्कं रहन्छन्, ती सुद पुणको पूजाको कामना राख्दैनन् । ती कल्या

सुरगण भुनयोऽय सिद्धाः सत्तेकतानमतयो वचमां प्रवाहेः नागधितुं पुरुगुणैरधुनापि प्रियुः किं तोष्टुमर्हति म मे हरिरुद्यजाने ॥ ८ ॥ मन्ये धनाभिजनरूपतपः श्रुतौजस्तेजःप्रभावकलपौरुषबुद्धिमोगाः ॥ नाराधनाय हि भवति नरस्य पुंमो भक्त्या तुनोऽभगवन्गजयूयपाय ॥९॥ विषादद्विषद्-गुण्युतादरविन्दनाभषादारविन्दविमुक्ताच्छ्वपचं वरिष्ठम् ॥ मन्ये तदपितमनोवचनंहितायंप्राणं पुनाति म कुलं न तु श्रिमानः ॥ १० ॥ नैवात्मनः प्रमुरयं निजलाभपूर्णं मानं जनादविदुषः करुणो वृणीते ॥ यद्यज्जनो भगवते विदधीत मानं तच्चात्मने प्रतिमुखस्य यथा मुखश्रीः ॥ ११ ॥ तस्मादहं विगतविक्रव ईश्वरस्य सर्वात्मना महि गृणामि यथापनीयम् ॥ नीचोऽज्या गुणविमर्गमनुवतिष्ठः पूयेत येन हि पुमाननुवर्णितेन ॥ १२ ॥ सर्वे ह्यमी विधिकरास्तव सत्त्वधाम्नो ब्रह्मादयो वयमिवेश न चोदिजन्तः ॥ क्षेमाय मृतय उतात्मगुहाय चास्य विकीडितं भगवतो रुचिरावनतारैः ॥ १३ ॥ तद्यच्छ मन्युमसुरश्च हतस्त्वयाऽय मोदेत माधुरपि वृश्चिकसर्पहत्या ॥ लोकाश्चनिर्वृतिमिताः प्रतियन्ति सर्वे रूपं नृमिह विभयाय जनाः स्मरन्ति ॥ १४ ॥ नाहं विभेभ्यजित तेऽतिभयानकाम्यजिह्वाकनैत्रक्रुद्वीरभमोयदध्नात् ॥ आन्त्रमजः क्षनज्वेकमरांकुकर्णाभिर्हृदभीतदिग्भा-

रुह मकहस्ता (१) गरिष्ठां पूजा स्वीकार गदछन्, जसै मुखको छंभाले प्रतिविम्ब बांमल बादंछ, त्यस्तै नै भक्त भगवान्प्राति लुन सम्मान इराधिन गर्दछ, त्यो उदी भक्तलाई नै प्राप्ति हुन्छ ॥११॥ अतः लोच भएर पनि म निःशंकभावले आफ्नो बुद्धिबनुवाव ती ईश्वरको महिमा बचन गर्दछ, जोमित अविद्यायुक्त संसारकमा परेको प्राणी तत्काल रवित्र हुन्छ ॥१२॥ हे ईश ! यो शिव-व्यादि देवता शत्रु सत्कर्णको आशा पासन गर्दछन् । हामी हेरथ जस्तो यी ठगुणले कंष गर्दैनन् । हे भगवन् ! हनुर आफ्नो मनोहर भवतारदक इतर लुन-लुन सासदक गर्नुहुन्छ, ती सर्व जगत् । बल्यण, उद्भव तथा आत्मानन्दको निम्ति नै हुन्छन् । ॥१३॥ अह इजर आफ्नो कोष छान्ने गर्दैन किनकि त्यस अनुरोधो संसार भ-मक्यो हे देव ! सर्व तथा बिच्छी आदि मनाले पनि माधुवन मुख मान्दछन् । यस अक्षुरको संसारले आनन्दित मई हजरदो यो कंष छान्ने हुने बाटो हेरिगदका छन् । हे नृमिह ! निमंष हुनकालागि अशदकि इजरका वम अद्भुत रूपो स्मरण गनछन् ॥१४॥ जमका अभिभयानक मुख, जिह्वा, धयं प्रे चन्दो नेत्र, बलभ्रुकुटी र उग्रदाहा र आन्त्रको माला, गदले भिनेक

मान तथा हाट जानले पुनः छ, जमकी सिद्धनाहले दिग्मात्र पनि मययीत हुन्छ र जसका नछको अक्षमात्र अणुलाई विदोर्षो पारिविन्द, हजुरको यस मयहुर स्वरूपको मनाई अनिकति पनि अप धिग्न ॥ १५॥ हे हौनपद्मन्त प्रभो ! म हजुराहो मंमप्रवचको दुःखले मययीत छु । मलाई येनो बभले बाँधेर हिम्र ओरका माझ काटिदिनको छ । हे मंमप्र ! अब हजुर मलाई आफ्नो मोक्षप्रद अग्रमदायक चरममा कहिले डाक्नुहुन्छ ? ॥ १६॥ हे भूमन् ! सबै योनिमा त्रियको विषयो र अग्रियको संयामत्रजित छोकानले मन्नात हुँदै आफ्नो छु । त्यस दुःखको औषधि पनि दुःस्वरूप नै छ । जसः म वेदादि अनानासामा आत्ममात्र नगरेर चिरकालदेखि शीताग्रीहेको छु, हजुर मलाई आफ्नो दाम्भयमात्रको उपदेश दिनुम् ॥ १७॥ हे तृमिह ! हजुर सर्वमा त्रिय सुरु अंत देवता हुनाले हजुरको दाम्भभाव राख्न म हजुरका चरम-पुन्यका प्रेमी छाडीजनको सत्संग गर्दै राधादि अवगुणका बन्धनबाट छुट्छु भई ब्रह्मादारा करिणको हजुरको लीला मान मरेर सजिलैमित संसार-सागर पारी तनछु ॥ १८॥ हे तृमिह ! छन्तु अम्पिको दुःखनिवृत्तिको जुन उपाय छ, हजुरइहा उपोक्षित

दरिभिलस्याग्रान् ॥ १५॥ त्रस्तोऽस्म्यहं कृपणवत्सल दुःसहोऽग्रमसारचक्रकदनादुभ्रमतां प्रणीतः ॥ बद्धः स्वकर्मभिरुत्तम तेऽहमिमूलं प्रीतोऽपवर्गमरणं ह्यमे कदा नु ॥ १६॥ यस्मात्प्रियाप्रियवियोगमयोगजन्मशोकामिना सकलयोनिषु दह्यमानः ॥ दुःस्वोर्षं तदपि दुःखमतद्विधाऽहं भूमन्प्रमामि वद मे तव दाम्ययोगम् ॥ १७॥ सोऽहं प्रियस्य सुहृदः परदेवताया लीलाकथास्तव तृमिह विरहगीताः ॥ अज्ञस्तितर्म्हनुगृणन्गुणविप्रमुक्तोदुर्गाणि ते पदयुगानयहंममंग- ॥ १८॥ बालस्य नेह शरणं पितरो तृमिह नार्तस्य चागदमुदन्वति भज्जतो नोः ॥ तप्तस्य तत्प्रतिविधिर्षं इहाज्ञमेष्टस्नाविभो तनुम्रतां त्वदुपेक्षितानाम् ॥ १९॥ यस्मिन् यतो यदि येन च यस्य यस्माद्यम्भे यथा यदुत यस्तत्परः परो वा ॥ भावः करोति विकरोति पृथक्स्व- भावः संवादितस्तदस्त्रिलं भवतः स्वरूपम् ॥ २०॥ माया मनः सृजति कर्ममयं कर्त्तव्यः कालेन चोचितगुणानुमतेन पुंसः ॥ छन्दोमयं यदजयापिन्- षोडशारं संसारचक्रमज कोऽतितरेत्स्वदन्यः ॥ २१॥ स त्वं हि नित्ययिजितात्मगुणः स्वधाम्ना कालो वरीकृतविमृश्यविमर्शशक्तिः ॥ चक्रे विमृष्टम- जयेश्वर षोडशारे निष्पोक्तमानमुपकर्षं विभो प्रपन्नम् ॥ २२॥ दृष्टा मया दिवि विभोऽस्त्रिलक्षिण्यपानामासुः प्रियो विभव इच्छति यान् जनोऽयम् ॥

न्यो उपाय एक क्षणको निर्मि नै हुन्छ । बालको निर्मित बाता-पिता, रोगीका लागि औषधि र सहजवा दुःखलाभको शशीलाई बुझा यी सबै महाशक्त हुँदैरन्, चिनकि यी हात पाँच कहिले काहीँ चिपरीत भएको देख्न पाइन्छ ॥ १९॥ हे मयन् ! किन्-भिन्न स्वभावका पुरातन वा अर्थाचीन कर्ता हजुर जसद्वारा प्रेरित कर ग्रममा, बब, जमकी जसकालामि, जमरी बे जमि अर्शो उपलब्ध गलुहुन्छ अथवा बर्दन्तु हुन्छ, त्यो हजुरकै स्वरूप हो । २० ॥ हे प्रभो ! जमका गुणमा कालद्वारा शोष हुन्छन् भएको छ, न्यो माया हजुराहो अक्षरभूत कुलद्वारा प्रेरित कर मनःप्रधान तिष्ठदेहको रचना गर्दछ । न्यो बलवान कर्ममय वैदिक कर्मभलापमा आरुक्त तथा अविद्याद्वारा अहित वन, दस हिन्दु र पञ्चकन्यामा यो मोह विकार- करी आर्यायुक्त मंगारचक्र छ । हे अन्त्या प्रभो ! हजुरदेखि पृथक् रहने यस्तो कुन पुरुष छ, यो न्यो मनरूपी मंगार-चक्रमा पारितनै मक्ता ? ॥ २१॥ हे ईश्वर ! आफ्नो चन्त्यप्रति ज्ञातृद्विका गुणमा विजय प्राप्त गर्ने र कानकले माण्य माधनलाई ब्रह्मा राखने हजुर म सञ्जागललाई, जुन मायाद्वारा यो लोभ जारी हुने मंगार-चक्रमा ठग्नै पेलिद्वरेको छ, आफ्नै

१०॥ तानिर्लानोम् ॥ २० ॥ हे बिरो ! तुने स्वर्गको लागि 'साय' नामक लाभिष्टर-रत्न, 'यम' नामका प्राणाय लक्ष्मणालम्बको आयु, लक्ष्मी व विभूति सँग राखरी देखे । यो निर्मित न भयोको क्रोधपूर्ण होवोन सत्त्विका भृष्ट दिवामले न नष्ट भइसकको विषा व अथ उनलाई हनुले माग्दिनुभयो ॥ २१ ॥ अतः देवधारी प्राणीको यो भोगवो परिणामको प्राण प्र यथात्मको पनि आयु, वैभव व इन्द्रियमगन्धो भोगहरू माग्दिन, किनकि ती लक्ष भोग पराकषो परमेस्वर प्रमित छ, यसै निमित्त मलाई लुन आफ्नो दागदमहरूको लजानुम् ॥ २५ ॥ अहो ! केवल मुन्नामा गुह्यदायी सुगन्ध्यास्त्री विषय भोग छु र मवै रोपछो पर यो छरी छ, तर मनुन यो लक्षको जमातमा जानै पनि ठूलो कष्टले प्राप्त हुने भोगारी भृत्यणले भोगेच्छास्त्री अभिलाई शान्त गर्दै यथाष्ट कहिले पनि सिरक हुँदैन ॥ २५ ॥ हे ईश ! कदा यो तमःप्रधान दैत्यकुटुमा मजोगुणले उन्नत व र कदा

[illegible]

जब मेरो पिताले हाठमा कल्ल निज्ज भन्ने—'म बाहेक पनि यदि कोही ईश्वर छ भने त्यो आफ्नै मेरो रक्षा गरौं—म भनिने मेरो चट्टी काट्दछु ।' भनि हजुरले जुन मेरो गुणको रक्षा
 कर मेरा पिताको वर वसुमयो, त्यो प्रिय सेवक दरबिर् नाइदको वचन मन्त्र पानका लागि नै उनलाई बानुमयो ॥२१॥ ममस्य संपादना हजुर एक मात्र हुनुहुन्छ, किनकि यसको
 ज्ञादि, अन्यत्र न मध्यमा हजुर नै ज्ञानी मायाले गुणको परिणामस्वरूप संसार रचेर यसैमा अनुप्रविष्ट मगर गुणको स्थापनाले जगद्का सृष्टा, रक्षक र संहारक आदि रूपले सेइक भन्ने
 देखिनुहुन्छ ॥३॥ हे ईश ! यो मत्र र अमरम्भ जन्म हजुर नै हु-नुन्छ, पोंदेकि विभिन्न परमपुरुष पनि हजुरै हुनुहुन्छ । जन्मः 'यो मेरो, यो विगतो' भन्नां मेदबुद्धि बर्षा हो, किनकि
 जन्मको जोमिद जन्म, स्थिति, लय र प्रकाश हुन्छ, त्यो तद्रूप नै हुन्छ । अतः जन्मे कारणरूप पृथक् र कारणरूप बीज दुवै नै गन्ध-रूपावास्वरूप छ । त्यसै नै यो संसार हजुरको नै
 स्वरूप हो ॥३॥ हे प्रभो ! अन्यथा हजुर नै सारा प्रपञ्च आफ्नै भोक्ता आत्मसुखको अनुभव पद निर्वाहमात्रले प्रलयकालीन अमाप प्रतमा छपन गर्नुहुन्छ । भनि बाग हावा

भूयःकृषिवाक्यमृतं विधातुम् ॥ खड्गं प्रगृह्य यदत्रोचदमद्विधितुस्त्वामीश्वरो मदपरोऽवतु कं हगमि ॥ २६ ॥ एकस्त्वमेव जगदेतदमुप्य वत्त्वमाश्र-
 न्नयोः पृथगवस्यमि मध्यतश्च ॥ सृष्ट्वा गुणव्यतिकरं निजमाययेदं नानेव तैरवमितस्तदनुप्रविष्टः ॥ ३० ॥ त्वं वा इदं सदमदीश भवस्ततोऽन्यो माया
 यदात्मपरबुद्धिरियं स्वार्था ॥ यस्यस्य जन्म निधनं स्थितिर्निर्गुणं च तद्वै तदेव क्युकालवदष्टितयोः ॥ ३१ ॥ न्यस्येदमात्मनि जगद्विलयाम्बुमुप्ये
 शेषेऽऽत्मना निजगुणानुभवो निरीहः ॥ योगेन मीलितदृगात्मनिपीतनिद्रासुषुं स्थिते न तु तमो न गुणाश्च युक्षे ॥ ३२ ॥ तस्यैव ते वपुरिदं नि-
 जकालशक्त्या मञ्जोदितप्रकृतिधर्मण आत्मगृहम् ॥ अभ्यस्यन्तशयनाद्विरात्ममाधेनोभिरभूतकृणिकावृत्तवन्महाब्जम् ॥ ३३ ॥ तत्तमभवः कविरतो-
 ऽन्यदपर्यमानस्त्वां बीजमात्मनि तत स्ववर्द्धिर्वचिन्त्य ॥ नाविन्ददब्दशतमसु निमज्जमानो जातेऽङ्गरे कथमुदोपलभेत बीजम् ॥ ३४ ॥ स त्वात्म-
 योनिरतिविस्मित आस्थितोऽब्जं कालेन तीव्रतममा परिशुद्धभावः ॥ त्वात्मात्मनीश भुवि गन्धमिवातिस्मृप्तं भूतेन्द्रियारायमये विततं ददर्श ॥ ३५ ॥
 एवं महत्त्वदर्नाभिगिरः करोरुनामास्यकर्णनयनाभरणाधुषाब्जम् ॥ मायामयं मदुपलक्षितमन्त्रिणैरा दृष्ट्वा महापुरुषमाप मदं विरिक्तः ॥ ३६ ॥ तस्मै-

ब्रह्म दधि पिष्टेन आत्मस्वरूपको प्रकाशले निहालाई पनि विलीन गार हजुर सुराश अवस्थाप्रमा विधन गर्नुहुन्छ । यम रत्ना हजुर न तमायुक्त, न विषयद्वन्द्वी भोक्ता बन्नुहुन्छ ॥३२॥
 यो प्रकाशतः काव्यशक्तिने प्रकृतिश्च । ज्ञायादि गुणलाई प्रेति पाने हजुर परमेस्वरको नै चारीर हो । पहिले यो उगुमै निहित विधयो । जब प्रलयकालको अन्तमा शेषशय्यामा छपन भन्ने
 हजुरले योमिन्द्रारूपको नमापि स्वार्था पछि बट्ठोअवष्ट उ यस महाकृष्ण श्री इन्द्रको नाभिबाट अतिरिष्टान यो प्रकाशतः यमन प्रकट भयो ॥३३॥ यसबाट उ-प-न-न कथमदसी कला-
 ले जब कथन बाहेक अहं कला देखेनन् तब आफ्नैमा कला वीजकया हजुरलाई पाहिर छाने गी मय वप-म-म-य-म यलमित्र स्वादे गेहे, तर निललाई कही प्राय मरण । यो ठाँक नै छ ।
 किनकि अहं उ-व-च अपरिधि बीजलाई कुनै पुरुष कयरी भिन्नरूपमा दम्भन गर्दछ ? ॥३४॥ अनन्तर आभयान ज्ञाता लक्षक परर । यहाँ कथनमापि बाधर भन्ने । हे ईश ! धेरै समय
 कथ कटोर न-य-याने अन्तःद्वन्द्व आद अपरिधि उनलाई ए-बी-मा व्याप्त अनिदय सुख भन्ने । न-मा-या ज भन्ने, इति-य-त-या अन्तःकारणको शरीरमा व्याप्त हजुरको ए-म- स्वरूपको

दशमं पाद ॥३५॥ इडागी मुख, चक्षु, शिर, हस्त, उरु, नासिका, हृत्, कान, मयन, अश्रुण तथा आमुधयुक्त चोद लांकवी जापवले मयन इतर मासामय विराट् कुलको
 रत्नं पादर अलाडीलाई हुनो मानन्द प्राप्तमको ॥३६॥ त्यमपछि इतरले हवश्रीवरूपले अतिशय प्रचल तथा वेदश्री रनेमुक्त तपमुक्तकी मयु र छैटन दैन्यलाई मागेर अलाडीलाई
 मयगुणश्री पारी वेद अंग गरिदिनु मयं । यमैले सवगुण इतरको रिपम रूप कहिन्छ ॥३७॥ हे परमपूज्य ! इतर मनुष्य, निपंक, क्षयि, देवता र वनस्पति अवतार लिएर यमै
 लोकाका वासन तथा जगद्गोहीहरूको विनाश गर्नुहुन्छ । ती अवतारहरू द्वारा इतर प्रत्येक युगका धर्मको रक्षा गर्नुहुन्छ, तर कल्पियुगमा अवतार नलिएर गुप्त नै रहनुहुन्छ, यमैले इतर
 'विपुल' नामले पनि विख्यात हुनुहुन्छ ॥३८॥ हे नाथ ! मेरो मन सारै दोषद्विष, कायातुर, हर्ष, शोक, मय तथा विविध शणाहरूले व्याकुल छ । इतरका कृपाहरूमा त्यकी प्रीति
 छैन । यस्तो बढुवित चित्त हुने म दीन कसरी इतरका स्वरूपको प्यान गर्छु ॥३९॥ हे ज्ञप्युत ! जमै धेरै सौता श्वासीलाई माफ-माफुतिर मान्दछु, त्यसै नैमेरो अहममना एव-

भवान्दर्याशरस्तनुवं च विभ्रद्वेददहावतिवलो मधुवैटभारुयो ॥ हत्वाऽनयच्छ्रुतिगणांस्तु रजस्तमत्र मत्तं तव प्रियतमां तनुमामनन्ति ॥ ३७ ॥ इत्थं
 नृतिर्यगृप्तिवक्षणावतारलोकान् विभावयमि हंसि जगत्प्रतीपान् ॥ धर्मं महापुरुष पाप्मि युगानुवृत्तं छलः कलौ यद्भवति युगोऽथ म त्वम् ॥ ३८ ॥
 जेतन्मनस्तव कथासु विकुण्ठनाय सम्प्रीयते दुरितदुष्टममाधु तीव्रम् ॥ कामातुरं हर्षशोकभयेपणातं तस्मिन्कथं तव गति विमृशामि दीनः ॥ ३९ ॥
 जिह्वैकतोऽप्युत विकर्षति माजवितृता शिरनोऽन्यतस्त्वगुदरं श्रवणं कुतश्चित् ॥ प्राणोऽन्यतश्चपलश्च क्व च कर्मशक्तिवद्वयं सपत्न्य इव गेहपति ह्यन-
 न्ति ॥४०॥ एव स्वकर्मपतितं भववैतरण्यामन्योन्यजन्ममरणशान् भीनभीतम् ॥ परयज्जनं स्वपरविग्रहवैरमेव हन्तेति पारचर पीष्टं हृदमथ ॥४१॥
 को न्वत्र तेऽखिलगुरो भगवन्प्रयास उत्तारणेऽस्य भवमभवलोपहेतोः ॥ मूढेषु वै महदनुग्रह आर्तबन्धो किं तेन ते प्रियजनाननुमेवतां नः ॥ ४२ ॥
 नैवोद्विजे परदुरत्ययवैतरण्यास्त्वदीर्यगप्यनमहामृतममचित्तः ॥ शोचे ततो विमुक्तचेतन इन्द्रियार्थं मायासुखाय भरमुद्वहतो विमूढान् ॥ ४३ ॥ श्रायेण
 देव मुनयः स्वविमुक्तिकामा मोनं चरन्ति विजने न परार्थनिष्ठाः ॥ नैतान्विहाय कृपणान्विमुमुक्षु एको नान्यं त्वदस्य शरणं भ्रमतोऽनुपश्ये ॥ ४४ ॥

तिर, उपस्थ अर्कोतिर, लबा, उदर र कान सेहोतिर, प्राण तथा चञ्चल नेत्र हुनै अर्कोतिर, कमन्दिपहरू हुनै अर्कोतिर तानिरहेका छन् । ४०॥ हे निपयहुक ! मंगलरिषी
 रोगी नदीमा आफ्ना कर्मवश बाहिर परस्पर प्राप्तम्य जन्म मरण एवं लान-पानादिले जस्यन्त जस्यमां एवं आफ्नो-मिगानी पुरापित भिक्षा र हंर गर्ने बलाई इतर यो रोगीको
 पार्श्व मागेर प्राचीवर्गको रक्षा गर्नुहुन्छ ॥४१॥ हे अखिलगुरो ! इतर जसको उपरि, सिमि तथा वासनका हुनुहुन्छ, हे ज्ञप्युत ! यमबाट पारी तानं के हुनुलाई हुनै प्रयास गर्नु
 पन्छ ? हे दीनबन्धो ! इतर जसमा यशोपुष्पको दया व मृदुवाचि नै हुन पर्ने हो ॥४२॥ हे प्रयो ! जसलाई पारी तानं ज्ञानान्तरलाई कहिन्छ छ, यो रोगीको बलाई अतिक्रि
 पनि मय रहेन, किनकि मेरो चित्त व इतरको मुख-मानकनी वराभूत पिशर आनन्दनम छ । यलाई केरल उनै मुहको चिन्ता लागिरहन्छ, यो मगान्वाट विमुक्त मय इन्द्रियका
 रिपवले प्राप्तम्य बापिक हुलको निम्ति कुटुम्ब-याँतका पारी दोषल ॥४३॥ हे देव, नवै इन्द्रिय बापः आफ्नै इन्द्रियको निम्ति दकान्ता बसेर जीवन मिल्छु, ती करोडशरमा

न पर रहन्त्य, तत्र वनार्हं यो दुर्गच्छां त्यागेरु रक्षते इति ह्येतां ह्येन । संनारमा अलमस्तिवेदकं उद्धार गन ह्युरवाहकं फांही देखिन्त्यन् ॥४०॥ हे मयो ! गृहस्थाहकं वैधुनादि
मुख चिनाउन दाद जम्है छन् । किनाउंदा मयो सागरु, केरि त्यसले अधिकारिक कष्ट नै हुन्छ । त्यस्तै यी मोक्ष पनि छन् । तत्र अनेक कष्ट भोगेर पनि यी दीनजन कहिल्यै पनि
विनीवारत हुन हुन्नन्, किन्तु धीर-धीर पुरुष चिन्ताउनेको यत्नान नै कामादि वेगछाई अनायास सहन्छन् ॥४५॥ हे अन्तर्यामिन् ! मोनब्रन, छाक-भक्षण, तप वैदायन, स्वर्गमंथन,
छात्रहस्तको व्याख्या, एकान्त-संभन, जप तथा सधाधि-यी माधका इव विस्वात साधन छन् । परन्तु यी पनि प्रायः अत्रिनेन्द्रिय पुरुषका जात्रोपिकाको साधन बन्दछन् । दाम्भिकका
लागि त यी कहिले भीषिकण । साधन हुन्छन् र कहिले निरर्थको भेद तुल्येष्टि नहुन पनि सक्दछ ॥४६॥ वेदले भीष्म र भङ्गुरजन्ते कार्य र कामगन्धर्व हजुरका दुई स्वरूप भनेका छन् वस्तुतः
हजुर काराईत हुनुहुन्छ, किन्तु रूप बाटैकै हजुरका हानको गर्को माधन पनि त देखिन्छ । योगीब्रन काठमा लुकेको अग्नि हो मक्तिवापद्वारा कार्य-कारणयी दुईमा हजुरलाई देख्दछन् ।

यन्मैयुनादि गृहमेधिगुखं हि तुच्छं कण्डूयनेन कस्योरिव दुःखदुःखम् ॥ तृप्यन्ति नेह कृपणा बहुदुःखमात्रः कण्डूतिवन्मनमिजं विपहेत भीरः
॥४५॥ मोनब्रनश्रुततपोऽध्ययनभधर्मन्यास्यारहो जपमाधय आपवर्ग्याः ॥ प्रायः परं पुरुष ते त्वजिन्दित्र्याणां वार्ता भवन्त्युत न वाऽत्र तु दाम्भि-
कानाम् ॥ ४६ ॥ रूपे इमे मदमती तत्र वेदमृष्टे बीजाङ्कुराविव न चान्यद्वैरूपकस्य ॥ युक्ताः समक्षमुभयत्र विचिन्वते त्वां योगेन वद्विमिव दारुषु
नान्यतः स्यात् ॥४७॥ त्वं वायुरभिरवनिर्विषदन्मुमात्राः प्राणेन्द्रियाणि हृदयं चिदनुग्रहश्च ॥ सर्वं त्वमेव सगुणो विगुणश्च भूयन् नान्यत्त्वदस्त्यपि
मनोवचमा निरुक्तम् ॥ ४८ ॥ नैते गुणा न शुणिनो महदादयो ये सर्वे मनःप्रभृतय महदेवमर्त्याः ॥ आद्यन्तवन्त उरुगाय विदन्ति हि त्वामेवं
विमृश्य सुधियो विरमन्ति शब्दात् ॥४९॥ तत्तेऽर्हतम नमः स्तुतिकर्मपूजाः कर्म स्मृतिश्ररणयोः श्रवणं कयायाम् ॥ संसेवया त्वयि विनेति षडङ्गया
किं भक्तिं जनः परमहंसगतौ लभेत् ॥५०॥ नारद उवाच ॥ एतावद्भर्णतगुणो भव्या भक्तेन निर्गुणः ॥ प्रह्लादं प्रणतं पीतो गतुमन्युरभाषत ॥५१॥
श्रीभगवानुवाच ॥ प्रह्लाद भद्र भद्रं ते प्रीतोऽहं चेऽसुरोत्तम ॥ वरं वृणीष्वभिमतं कामपूरोऽभ्यर्हं तृणाम् ॥ ५२ ॥ मासमृणत आयुमन्दर्शनं दुर्लभं

विभक्ति हजुरका दुष्ट चिन्तको अन्तिम नै छैन ॥४७॥ हे भूयन् ! वायु, अग्नि, पृथिवी, आकाश जल, पञ्चतन्मात्रा, प्राण, इन्द्रिय, मन, चित्त, अहङ्कारमय अणु र सगुण गगुण
यी सबै हजुरनै हुनुहुन्छ र कतिपय सन्तौ, मन वा बाणीका विषयस्वरूप जति परार्थ छन्, श्रीराट केही पनि हजुरदेखि दृष्ट हुँदैन ॥४८॥ यी मन्वादि गुण, पुण्डरीक परिकामगन्धर्व
महत्त्वादि, देवता र अनुप्यमभेद मन-बुद्धि आदि कोही पनि हजुरलाई ब्रह्मन रुक्मिनन्, विभक्ति यी सबै आदि र अन्तर्गुण छन् । किन्तु हजुरको सत्त्वा स्वरूप ज्ञानगन्धर्व पाण्ड इव
छात्राध्ययनादिबाट दृष्ट हुँदैन गदछन् ॥४९॥ हे उज्ज्वल ! प्रणाम, स्तुति, सर्वश्रमापेक्ष, उपामना, श्रवणको ध्यान र हजुरका कथाहस्तको भक्षण-यी त अमापुक्त हस्तको मया
विना केवल कर्मरसमायं नै प्राप्त्य हजुरका अनुप्यको भक्ति कसरी हुन सक्छ ॥ ५० ॥ नारदजी मन्दछन्-हे गजन् ! परम भक्त प्रह्लादको भक्तिपूरा मया मया ॥ ५१ ॥
कीर्तन परिष्कृष्टि सुमिह अवबान्ते काच ज्ञान मयो र गो प्रमन्न मय अति विनोद प्रकाशजीमित मन्दछन् ॥५२॥ श्रीभगवान्ते मन्नु मयो हे भद्र प्रह्लाद ॥ ५३ ॥ गण ॥ ५४ ॥

हे अमृतभेद । य निर्मातृत्वं प्रगल्भं । तिमि इच्छितं वरं माग । य वक्तुं सर्वैः कामना पूर्णं शार्दूल ॥ ५२ ॥ हे आपुष्पम् । यो प्राणो मलाई प्रसन्नं पार्देन, स्वमलाई मेरो दर्शन पाउनु कठिन छ । सर मेरो दर्शन पाइनेकठि पल्लो पहेँन ॥ ५३ ॥ म सर्वैको सर्व मनोरथ पूर्ण शार्दूल । अतः त्रिनेत्रिष र आनन्द कल्याणेश्वरु समस्त भाग्यवान् मायु मयै प्रकारले मलाई प्रसन्न पाने उपाय गर्दछन् ॥ ५४ ॥ सर्वलाई लोभमा पारिदिने अनेक वरदानको लाभ देखिए पनि अमुराचम प्रह्लादले ती प्रलोभनलाई रोजेनन् किनकि ती न भगवान्का जनन्य भक्त थिए ॥ ५५ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे नेपात्री भाषाटीकायां नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥ (नृसिंह भगवान् अन्तधान हुनु र प्रह्लादको राज्याभिषेक, त्रिपुरदहनको कथा)—यी नारदले भने—हे रामा मुषिष्ठि ! मयै बरलाई भक्तियोगमा बाधक जानेर प्रह्लादले हृदयक हाँसे मगवान्मित भने ॥ १ ॥ प्रह्लाद भन्दछन् हे रामो ! य त स्वभावेन नै भोग्यात्मक जीव हूँ । मलाई यस्ता वरहरू दत्ता हुनुर अल्ल बढी प्रलोभनमा नपाउंदावल् । य त ती मंगलहरूको आमकितले हराई र ती देखि निश्चय प्रष्ट मोक्ष-

हि मे ॥ न दृष्ट्वा मां पुनर्जन्तुरात्मानं तन्तुमर्हति ॥ ५३ ॥ प्रीणन्ति ह्ययं मां धीराः सर्वभावेन साधवः ॥ श्रेयस्कामा महाभागाः सर्वामामाशिषां पतिम् ॥ ५४ ॥ एवं प्रलोभ्यमानोऽपि वरैर्लोकप्रलोभने ॥ एकान्तित्वाद्भगवति नैच्छत्तान्मुरोत्तमः ॥ ५५ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे प्रह्लादचरिते भगवत्स्तवो नाम नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥ नारद उवाच ॥ भक्तियोगस्य तत्सर्वमन्तरायतयाऽर्भकः ॥ मन्यमानो हृषीकेशं स्मयमान उवाच ह ॥ १ ॥ प्रह्लाद उवाच ॥ मा मां प्रतोभयोत्तयाऽऽमयतं कामेषु तेर्वरेः ॥ तत्सङ्गभीतो निर्विण्णो मुमुक्षुस्त्वामुपाश्रितः ॥ २ ॥ शृत्यलक्षणाजिज्ञासु-
भक्त कामेष्वचोदयत् ॥ भवान्ममाश्चीजेषु हृदयग्रन्थिषु प्रभो ॥ ३ ॥ नाभयया तेऽखिलगुरो घटेत करुणात्मनः ॥ यस्त आशिष आशास्ते न म शृत्यः स वै वणिक् ॥ ४ ॥ आशामानो न वै मृत्युः स्वामिन्याशिष आत्मनः ॥ न स्वामी शृत्यतः स्वाम्यमिच्छन् यो राति चारिषः ॥ ५ ॥ अहं तत्त्वकामस्त्वद्वक्तस्त्वं च स्वाम्यनपाश्रयः ॥ नान्यथेहावयोरयो राजनेवकयोरिव ॥ ६ ॥ यदि रामीश मे कामान्वरोस्त्वं वरदर्पभ ॥ कामानां हयमं-
रोहं भवतातु वृणु वरम् ॥ ७ ॥ इन्द्रियाणि मनः प्राण आत्मा धर्मो धृतिर्मतिः ॥ हीः श्रीतेजः स्मृतिः मत्वं यस्य नश्यति जन्मना ॥ ८ ॥ वि-
मुच्यति यदा कामान्मानवो मनसि स्थितान् ॥ तर्ह्येव पुण्डरीकाक्ष भगवन्वाय कल्पते ॥ ९ ॥ नमो भगवते तुभ्यं पुरुषाय महात्मने ॥ हरयेऽद्भुत-

प्राप्तिको हृत्कले हुनुरहो बाणको हूँ ॥ २ ॥ हे रामो ! हुनुरले आफ्नो घम हानको परीक्षा गर्नेको निमित्त मै हृदयको ग्रन्थि र मंगलका बीजहरूी सांसारिक भोगतिर यमलाई घिन्नाए का हो ॥ ३ ॥ हे आखिलगुरो ! यो बाहेक अल कुनै प्रकारले हुनुर कल्याणमयको निमित्त पतौ गनु सम्भव थिएन । हे नाथ ! जुन सेवक हुनुरमिह कुनै बाधना पूर्ण गराउन इच्छा भने त्यो बल सेवक होइन, व्यापारी हो ॥ ४ ॥ स्वाम्यामित कामना धृति गराउने सेवक हुन मन्त्रेन र स्वामी वरिहरने इच्छुक प्रह्लाद तथा सेवकलाई घन श भोगादि दिने स्वामी हुन सक्नेन । ५ ॥ हे रामो ! यन हुनुरको निनाम यक्त हूँ र हजर मेरो निरपेक्ष स्वामी हुनुहुन्छ । स्वामी र सेवक बाहेक हुनुरको र मेरो कुनै अन्य नावा हुन सक्नेन । ६ । हे नारायणरुमा भेट ! यदि हुनुरलाई र दिन खानुहुन्छ भने म यही वर भान्छु कि मेरो हृदयमा रहनेत्यै कामनाहरूको अंकुर नटुमाउन् । ७ । किनकि यो अंकुर टुमाउँदै, हाँ-प, मन

प्राण, देह, धर्म, वैष, पुत्रि, लज्जा भी, तेज, स्मृति र मन्त्र—या भयं नष्ट हुन्छन् । ८ ॥ हे कमलमयन ! अब मनुष्य कामनाहरू छाडिदिन्छ, तब भगवद्भक्ति प्राप्तिको अधिकारी बन्दछ । ९ ॥ हे नाथ ! सबैको अन्तर्यामी, घडान्ता तथा अद्भुत तृप्तिरूपधारी इन्द्र परब्रह्म परमात्मा श्रीविष्णु भगवान्लाई नमस्कार । १० ॥ नृसिंहदेव मन्दछन् हे प्रह्लाद ! तिमीजस्ता मेरो जो अनन्यभक्त छन, ती इष्टलौकिक र परलौकिक हुने पनि बोगको इच्छा गर्दैनन । तैरानि मेरो आह्वाननार यो मन्त्रन्तरको यमाप्तिपत्ति निमी यस लोकमा दैत्येश्वरका भाग्य भोगको उपभोग गर । ११ ॥ मयै प्राणीमा विराजमान म यज्ञेश्वरलाई आफ्नो हृदयमा घात गर्न सरे मेरा प्रियकथा सुनै र मयै कर्म मलाई अपण गर्दै तिमी भक्तियोगद्वारा भो आगधना गर्दै रह । १२ ॥ सुखभोग जनिन दुःखदाग पाप त्यसो कालक्रमले अब तिमी शरीर बुद्ध्या, तब निमी देवलोकमा गायमान जसना पवित्र गीर्ति संसारमा फैलाएर तथा मयै कर्मबन्धनबाट मुक्त भएर अन्त्यमा प्रमित आनन्द मिल्ने छी । १३ ॥ जो प्राणी मेरो तिमी स्पर्श गर्दै निमी हाग कथित बन म्नात्रको कीर्तन गनछ, त्यो पनि मयै

मिहाय ब्रह्मण परमात्मने ॥ १० ॥ नृसिंह उवाच ॥ नैकान्तिभो मे मयि जातिहासिष आशामस्तेऽमुत्र च ये भवद्विधाः ॥ अथापि मन्वन्तरमेतदत्र देत श्रावणामनुभुङ्क्ष्व भोगान् ॥ ११ ॥ कया मदीया जुषमाणः प्रियास्त्वमावेश्य मामात्मनि मन्तमेकम् ॥ सर्वेषु भूतेष्वधियज्ञमीशं यजस्व योगेन च कर्म हिनन् ॥ १२ ॥ भोगेन पुण्यं कुशलेन पापं कलेवरं कालजयेन हित्वा ॥ कीर्तिं विशुद्धां सुरलोकगीतां विनाय मामप्यमि मुक्तबन्धः ॥ १३ ॥ य एतत्कीर्तयेन्मद्यं त्वया गीतमिदं नरः ॥ तं च मां च स्मरन्काले कर्मकथात्ममुच्यते ॥ १४ ॥ प्रह्लाद उवाच ॥ वरं वरय एतत्ते वन्दे शान्मदेभर ॥ यदनिन्दित्पिता मे त्वामविद्रास्तेज ऐश्वर्यम् ॥ १५ ॥ विद्रामर्षाशयः साक्षात्सर्वलोकगुरुं प्रमुम् ॥ भ्रातृहतिं सृष्टदृष्टिस्त्वद्वक्ते मयि चादवान् ॥ १६ ॥ तस्मात्पिता मे पूयेत दुरन्ताद्दुस्तरादघातं ॥ पूतस्तेऽपाममदृष्टस्तदा कृष्णवत्सल ॥ १७ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ त्रिःसप्तभिः पिता पूतः पितृभिः मह तेऽनघ ॥ यत्साधोऽस्य गृहे जातो भगान् वै कुलपावनः ॥ १८ ॥ यत्र यत्र च मद्भक्ताः प्रशान्ताः समदर्शिनः ॥ साधवः समुदाचारास्ते पूयन्त्यपि कीकृत्यः ॥ १९ ॥ सर्वात्मना न हिंसन्ति भूतप्राणेषु किञ्चन ॥ उच्चावचेषु दैत्येन्द्रप्रद्भावेन गतस्पृहाः ॥ २० ॥ भवन्ति पुरुषा लोके मद्भक्तास्त्वामनुव्रताः ॥ भवान्मे स्वतु भक्तानां सर्वेषां प्रतिरूपपृष्ठम् ॥ २१ ॥ कुरु त्वं प्रेतकार्याणि पितुः पूतस्य सर्वशः ॥ मदगस्पृशनेनांगं लोकान्

कर्मबन्धनबाट छुट्ने छ । १४ ॥ प्रह्लादले भने—हे भठेश्वर ! इन्द्र सबै वरदाताहरूका स्वामी हुनाले म यीटा वर अह माग्छु । त्यो के भने—भोग विनाले इन्द्रको ईश्वरिय तेज ज्ञान नसके 'या मेरो माइको घातक हो' यो उठ्ठो दृष्टि राखेर अमर्हिष्णु भई इन्द्र सर्वेश्वरको अनेकछः निन्दा र इजुरको भक्तमित ग्रह गरे । यो दुरन्त दुष्टर दोषले मेरा विना मुक्त होउन् । हे दीनवत्सल ! हुनत अब तीमाथि इन्द्रको दृष्टिपात भयो, त्यसै कलादेखि ती शुद्ध भए । १५-१७ ॥ भगवानले भन्नुभयो—ह अनघ ! हे नाथ्य, तिमी विना न आफ्नो एकाग्र हुनका विदुष्यो पवित्र मयको, किनकि उनीहरूां तिमी भई कुल पावन पुत्र जन्म्यौ । १८ ॥ उहाँ मेरा भक्त एवं आनन्दविध, समदर्शी र सदाचारी साधुजन रहन्छन् । अनि भगव जगता देख पनि पवित्र हुन्छन् । १९ ॥ हे दैवपते ! जसलाई हुने कामना रहन्न, ती मेरा भक्त सबैमा आनन्ददृष्टिगर्दै सानो-ठुला मयै प्राणीलाई हुने पनि फट दिदैनन् ।

माधु-स्वभाव पुत्र प्रह्लादलाई मृत्युको सुखबाट जोगाय, या माथै आनन्दका कुरा भयो । यो इन्द्रको सुखमा आयो-यो अहं बढी आनन्द । विषय छ ॥२८॥ हे राजन् ! जो प्राणी
एकाग्रचित्तले हजुरको यो वृत्तिहरूका प्यान गर्नछ, उमलाई या स्वर्ण सवै प्रकारका भय र सु-युवाट पनि बचाउने छ ॥२९॥ नृसिंह भगवान् भन्नुहुन्छ-हे कमलपाने ! तिमिले यम-
लाई यस्तो बर दिनु उचित थिएन । स्वभावतः ऊ व्यक्तिलाई दिएको बरदान संपत्ताई खराएको असुखको काम गर्दै अनन्तमा अनिष्टकारक हुन्छ ॥३०॥ नारदजी भन्दछन्-हे
राजन् ! यति भनेर ब्रह्माजी द्वारा पूजित भएर नृसिंह भगवान् यहाँ अन्तर्धान हुनुभयो । यमपति हुनै पनि प्राणीले उनलाई देख्न पाएनन् ॥३१॥ अन्तर्वर प्रह्लादले भगवान् का भञ्ज
ब्रह्मा, शिव, ब्रह्मापति आदि सबैको पूजा गरेर दण्डवत् प्रणाम गरे ॥३२॥ तब शुक्राचार्य आदि मुनिहरू र ब्रह्माजीले प्रह्लादलाई सर्व दैत्य र दानवहरूका स्वामी तुल्याए ॥३३॥ ब्रह्मा-
आदि सबै देवता प्रह्लादद्वारा पूजित भएर उनको प्रशंसा गर्दै शुभाशुभाङ्ग दिएर आफ्ना आफ्ना लोचनमा प्रस्थान गरे ॥३४॥ हे राजन् ! यी विष्णु-पार्षद जुन मनकादि मुनिहरूको

भागवतोऽर्भकः ॥ त्वया विमोचिता मृत्योर्दिष्ट्या त्वां ममिताऽधुना ॥ २८ ॥ एतद्वपुस्ते भगवन्ध्यायतः प्रयतात्मनः सर्वतो गोप्तृ सन्त्रामान्मृ-
त्योरपि जिघांसतः ॥ २९ ॥ नृसिंह उवाच ॥ मैवं करोऽमुराणां ते प्रदेयः पद्मसम्भव ॥ वरः क्रूनिमर्गाणामर्द्धीनाममृतं तथा ॥ ३० ॥ नारद उवाच ॥
हस्त्युक्त्वा भगवान् राजैस्तत्रैवान्तर्दधे हरिः ॥ अदृश्यः सर्वभूतानां पूजितः परमेष्ठिना ॥ ३१ ॥ ततः सम्पूज्य शिरसा ववन्दे परमेष्ठिनम् ॥ भवं
प्रजापतीन्देवान्प्रह्लादो भगवत्कलाः ॥ ३२ ॥ ततः काव्यादिभिः सार्धं मुनिभिः कमलामनः ॥ दैत्यानां दानवानां च प्रह्लादमकरोत्सतिम् ॥ ३३ ॥
प्रतिनन्द्य ततो देवाः प्रयुज्य परमाशिषः ॥ स्वधामानि ययु राजान्ब्रह्मणाः प्रतिपूजिताः ॥ ३४ ॥ एवं तौ पार्षदौ विष्णोः पुत्रत्वं प्रापितौ दितेः ॥
हृदि स्थितेन हरिणा वैरभावेन तौ हतौ ॥ ३५ ॥ पुनश्च विप्रशरणेन राक्षसौ तौ बभूवतुः ॥ कुम्भकर्णदस्यीवौ हतौ तौ रामविक्रमेः ॥ ३६ ॥
रायानौ युधि निभिन्नहृदयौ रामसायकैः तथितौ जहतुर्देहं यथाप्राक्तनजन्मनि ॥ ३७ ॥ ताविहाय पुनर्जातौ शिशुपालकुरूजौ ॥ हरौ वैरानुव-
न्येन पश्यतस्ते शमीपतुः ॥ ३८ ॥ एनः पूर्वकृतं यत्तद्गजानः कृष्णवैरिणः ॥ जहुस्त्वन्ते तदात्मानः कीटः पेशस्कृतो यया ॥ ३९ ॥ यथा यथा
भगवतो भक्त्या परमया भिदा ॥ नृपाश्चैवादयः मातर्यं हरेस्तच्चिन्तया ययुः ॥ ४० ॥ आरूपातं मर्मेनत्ते यन्मां त्वं परिपृष्टवान् ॥ दमघोष-

आपले कथिलो अनन्तमा दितिका पुत्र भएथे, ती आफ्नो हृदयमा विराजमान भगवान् विष्णुमित्र झुत्ता गए उनकै हानले मारिए ॥३५॥ नर विप्र आपले गर्दा फेरि तौ राजन् र
कुम्भकर्ण दुहु राखत भए र रामद्वारा मारिए ॥३६॥ रायन् र कुम्भकर्ण पनि श्रीराममा बाणले भिन्न-हृदय भएर तथामित्री बरेका थिए र पुत्रत्व जप्ति अब पनि उनका स्मरण
गर्दै आफ्नो देह च्यागेका थिए ॥३७॥ उनै दुवै शिशुपाल र बहवपुत्र इन्तर्क भएर दुर्ध्वीमा आएर थिए, जौ अक्रुष्णमित प्रभुता गर्नाले निर्मोले टुट्छा टुट्छै उनमा
लीन भएर गए ॥३८॥ हे राजन् ! जस्तै वैशम्पत्य (एक प्रकारका अमरा) को प्यान गर्दै रहनाले ममानेको कीरा पनि त्यस्तै इन्द्र, त्वस्त्र यी कृष्णजोडा राजाहरू दे-पमान उनका
चिन्तन गर्दा भई आफ्ना हुनकुत पाषाण हुन भएर अन्त्यमा लक्ष भए ॥३९॥ यप्ररात्र बुधित्वि । जस्तै भगवद्भक्त भगवान् का उ-कृष्ट र अनन्त भौक भए उनमा त्यस हुन्छन्

नरने नै उनीमित अयुता र उनीको चिन्तन गरिरहनाले शिशुपाल आदि राजा बनि श्रीहरिको सारूपमा प्राप्त भए ॥४०॥ हे राजन् ! तिम्रो जुन धरन चियो—शिशुपाल आदि भगवन्देकोहकनाई उनको सानुज्व मुक्ति कसरी प्राप्त भयो ? त्यो मैले सुनाएँ ॥४१॥ भगवन्देन परमात्मा श्रीकृष्णको यो भवि पवित्र कथा-कथा, प्रभुमा आदिदेव्य हिरण्यकशिपु र शिष्वाष्ट्र धधको प्रमोद बर्णित छ, मैले सुनाएँ ॥४२॥ यम उपासनामा महाभागवत प्रह्लादजीको चरित्र, उनको भक्ति, ज्ञान-संगम, संसारको उत्पत्ति, स्थिति एवं त्यसको समाप्ति भगवान्को साम्प्रतिक तत्व, उनको गुण एवं कर्मको वर्णन, देवताहरू र दैवगणका स्वानको कालकृत महान् परिवर्तन, जसले भगवान्को प्राप्ति हुन्छ, ती भगवद्भक्तहरूको धर्म तथा आत्मज्ञान-मविवेक आदि सबै विषयको राम्ररी निरूपण गरिएको छ ॥४३-४५॥ जो प्राणी भगवन्-पराक्रमले परिपूर्ण यो पवित्र कथालाई अज्ञातपूर्वक पढ्छ अथवा केवल सुन्दर, त्यो मदाको निमित्त कष्ट-बन्धनबाट मुक्त हुनेछ ॥४६॥ आदिपुरुष भगवान्ले तिम्रै रूपले गरिएका हिरण्यकशिपु र अन्य दैव-युधहरूको बधरूपी यो पवित्र चरित्र र

सुतादीनां हरेः मातम्यमपि द्विषाम् ॥ ४१ ॥ एषा ब्रह्मण्यदेवस्य कृष्णस्य च महात्मनः ॥ अवतारकथा पुण्या वधो यत्रादिदेवयोः ॥ ४२ ॥ प्रह्लादस्यानुवर्तितं महाभागवतस्य च ॥ भक्तिज्ञानं विरक्तिश्च याथात्म्यं चास्य वै हरेः ॥ ४३ ॥ मर्गस्थित्यप्ययेशस्य गुणकर्माविवर्णनम् ॥ पराव-
 र्णेशं स्थानानां कालेन व्यत्ययो महान् ॥ ४४ ॥ धर्मो भागवतानां च भगवान् देन गम्यते ॥ आख्यानेऽस्मिन्समाप्नातमाभ्यादिमकमशेषतः ॥ ४५ ॥
 य एतत्पुण्यमाख्याने विष्णोर्वीर्योपवृंहितम् ॥ कीर्तयेच्छ्रद्धया श्रुत्वा कर्मपाशोविमुच्यते ॥ ४६ ॥ एतच्च आदिपुरुषस्य मृगेन्द्रलीलां दैत्येन्द्रयूथ-
 पवर्ध प्रयतः पठेत् ॥ दैत्यात्मजस्य च सतां प्रवरस्य पुण्यं श्रुत्वाऽनुभावमकुतोभयमेति लोकम् ॥ ४७ ॥ पूयं नृलोकं वत भूरिभागा लोकं पुनाना सुत-
 योऽभियन्ति ॥ येषां गृहानावमतीति साक्षाद्गृहं परमस्य मनुष्य लिङ्गम् ॥ ४८ ॥ स वा अयं ब्रह्म मनाद्विभृत्यैकैवत्यनिर्वाणमुखानुभूतिः ॥ त्रियः
 गृहदः खलु मानुलेय आत्मारहणीयो विषिकृद्गुरुश्च ॥ ४९ ॥ न यस्य साक्षाद्भवपद्मजादिभी रूपं धिया वस्तुतयोपवर्णितम् ॥ मौनेन भक्त्योपशमेन
 पूजितः प्रसीदनामेष म सात्वतां पतिः ॥ ५० ॥ म एष भगवान्नाऽज्ज्वयतनोद्विहतं यशः ॥ पुरा रुडस्य देवस्य मयेनानन्तमायिना ॥ ५१ ॥ राजोवाच ॥
 तस्मिन्कर्मणि देवस्य मयोऽहम्भगदीशितुः ॥ यथा चोपविता कीर्तिः कृष्णनानेन कथ्यताम् ॥ ५२ ॥ नारद उवाच ॥ निर्जिता असुग देवैर्धु-

भगवन् एव साधुर्धु श्रीप्रह्लादको पावन प्रभावलाई जो सुनेछ, त्यो निर्मल भएर वैकुण्ठलोक पाउने छ ॥४७॥ हे राजन् ! मर्यादालोकमा तिम्रो माग्यमात्रो छौ, किनकि मनुष्य-
 मात्रमा साधुत्वं परब्रह्म परमात्मा तिम्रो धर्मा बरतछन् । उनैको दर्शन गर्नेका लागि आफ्नो इच्छा दिएर सबै लोकलाई पवित्र हुन्याउने इतिजिन चरैतिरबाट निर्माकरी आउछन्
 । । भगवान् । सबै स्थिति अस्तलाई निरन्तर खोज्दछन्, ती उपाधि शुभ्य परमानन्दानुभवकरूप परब्रह्मने तिम्रा सुहृद्, मामाका छोरा, भाइमा, पूज्य, अज्ञातलोक, गुरु छन् ॥४९॥
 भगवन् । यथात्र भ्यक्तको वर्णन भगवान् संघर्ष र प्रह्लाद पनि गर्न सक्नेछन् । राम्ररीको मौन-भक्ति र समले पूजित ती भक्तप्रतिपालक भगवान् ताम्रिदेलि प्रगटन हुन् ॥५०॥ हे राजन् !
 यम भगवन् एव महामायावी भगवान् भक्तको सुखक मन्त्र पारिदेको पिपी, नव हुनै भगवान्ने उनको सुखक कैरि किजानका थिए ॥५१॥ यो सुनेर बुझिहारे मोक्ष-

एषो वषाधुरले जगदीश्वर महादेवः। सुपुत्र कमरी नष्ट गन्वा र भिक्षुण्यले उतलाई कमरी बषाए ॥५२॥ नारदी मन्वन्तु-हे राजन् ! एक दिन उन्को प्राङ् देवताहरूले दैत्यलाई युद्धमा जिते । अनि यही अमुर मायासीरुको युद्ध मयागुरको छरामा गए ॥५३॥ तदनुवार अवाधुरले पुन, बाँदी र कलामका तीन पुत्री बनाएर निनलाई दियो । ती पुत्रीहरू यस्ता। पिण कि तिनको आराधनमा बाहा हुँदैनथ्यो र तिनमा अपरिमित माममी गरिएको हुन्थ्यो ॥५४॥ हे राजन् ! तीनै पुत्रीमा लुकेका सर्वे अमुर सेनापति एवं धनूना स्वराज्य मरेश लोकपालममेत तीनै लोकका विनाश गर्नलाई ॥५५॥ अनि हुन्दाहि लोकपाल र मन्मथ प्रनाले छद्मर भगवान्हरूको गण मने-हे देवदेव । यो त्रिपुरनिगामी अमुर हाकीलाई नष्ट गर्दैछन् । हे रामो ! रामी त इन्द्रका भक्त हो, इन्द्र हाको रक्षा गर्नुभन्नु ॥५६॥ रुद्र भगवानले देवमणमाथि कृपा गर 'हराउन पर्दैन' भन्ने आफ्नो धनूनामा पञ्चपद बाण मन्वानेरी पुत्रीहरूमा छान्दिए ॥५७॥ विरण जन्ते ती बाण अनि समान बनेक बाण निकै, जमले ती तीनै दुराचारनष्ट भए ॥५८॥ ती

प्यनेनोवृद्धितः ॥ मायिनां परमाचाय मयं शरणमाययुः ॥ ५३ ॥ स निर्माय पुरस्तिष्ठो दैवी रौपयमीर्षिभुः ॥ दुर्लक्ष्यापायमयोगा दुर्वितर्क-परिच्छदाः ॥ ५४ ॥ ताभिस्तेऽमुरमेनान्यो लोकांघ्नीसेध्वान्नुप ॥ स्मरन्तो नाशयाश्चक्रुः पूर्ववरमलक्षिताः ॥ ५५ ॥ ततस्ते सेश्वरा लोका उपमा-द्येष्वरं विभो ॥ ग्राहि नस्तावकान्देव विनष्टांश्चिपुरालयैः ॥ ५६ ॥ अथातुगृह्य भगवान्मा भैषेति मुरान्निभुः ॥ शरं धनुषि संधाय पुरेष्वस्त्रं व्यमुञ्चत ॥ ५७ ॥ ततोऽम्विवर्णा इषव उत्तेतुः सूर्यमण्डलात् ॥ यथा मयूखसंदोहा नादश्यन्त पुरो यतः ॥ ५८ ॥ तेः स्पृष्टा व्यमवः सर्वे निपेतुः स्म पुरौकमः ॥ तानानीय महायोगी मयः कूपरमेऽक्षिपत् ॥ ५९ ॥ सिद्धाभूतरममंस्पृष्टा बभ्रमारा महोजमः ॥ उत्तस्थुर्मधदलना वैद्युता इव बद्धयः ॥ ६० ॥ क्लोक्य भ्रमसंकल्पं विमनस्कं घृणध्वजम् ॥ तदाऽयं भगवान्निष्णुस्तत्रोपायमकल्पयत् ॥ ६१ ॥ वत्त आमीत्तदा नद्या स्वयं विष्णुरयं हि गौः ॥ प्रविश्य त्रिपुरं काले रमकृणामुतं पयो ॥ ६२ ॥ तेऽमुरा ह्यपि पश्यन्तो न न्यपेधन्विमोहिताः ॥ तद्विज्ञाय महायोगी रमपालानिदं जगौ ॥ ६३ ॥ स्वयं विशोकः शोकार्तान्स्मरन्देवगतिं च ताम् ॥ देवोऽमुरा नरोऽन्यो वा नेश्वरोऽस्तीह कश्चन ॥ ६४ ॥ आत्मनोऽन्यस्य वा दिष्टं दैवेनापोहितुं द्वयोः ॥ अथामो

बाणको स्पृष्टो हुनामाथ तीनै पुत्रका निवासी मरेश लले । अनि महामायासी रूपले घृष्ट दैत्यमणलाई स्पाएर अमुरको कृष्णमा बाँधेदियो ॥५९॥ अमुरका स्पृष्टाले ता दैत्य बभ्रु श्री बलिया देह र निकै तेजस्वी मगर मेघलाई विदोष्य शान्तमरुने चिचुनरुपी अग्नि हो सयै उठे ॥६०॥ उता शिवलाई मरेश्वर मङ्ग हुनाले छिन्न दशेर विष्णु मया-नाले तथा अमृत कृष्णलाई नष्ट पान पीटा उपाय सोऽनुभयो ॥६१॥ तदनुसार मङ्गाली बाहो, विष्णु भगवान् गाई वनेर मयाद्धमा त्रिपुरमा गएर ती कुरका सर्व अमृत पिँदिए ॥६२॥ त्यसमा रथक अमुरहरूले भगवान्को मायाल मोहिने मगर गाईले अमृत पिँएको देखेर पनि छुकेनन् । अनि सर्वथा शत्रुवरहित महायोगी मयले मरेश्वर जन्मे मया बाहुसँग गति स्वरण भई शोकधुर शङ्खहरूमिल मने- 'आम्ना र विराना दुवैको निम्ति विषागाले जुन विषान बनाइदिएका छन्, त्यसलाई भेट्न देवता, अमुर, मनुष्य आदि बाहो पाँन मयसँग छैनन् ।' त्यसपछि विष्णु भगवान्ले श्रीशिवको निमित्त धन, ज्ञान, शैशव, ऐश्वर्य, तप, विद्या तथा क्रिया आदि आफ्ना अतिहरूले रथ, मागरी, चरमा, पद्म, 'पद्म,

वचनं वाच आदि युद्ध-मामत्रो तया पारं ॥ ६३-६६ ॥ तस्यैव सन्नद्ध भएर शङ्कराजी धनुष-बाण लिई रथमा बसेर बाण प्रहार गरी अभिजित् सुहृत्तमा नी नीने दुर्मेय पुराण गाई
मन्त्र पारिदिष्ट तस्यैवैवममा दुन्दुभी धन्वलागे र विमानमा बसेर सपकटी देवता, ऋषि, पितर तथा सबै मिद्वेष्टर प्रमन्न भएर जय-जयकार गर्दै उनीयाथि पुष्पवर्षा गर्ने लगे
र अजयगण नाचन-गाउन थाले ॥ ६७-६९ ॥ हे राजन् ! तीनै पुरलाई मम्म बाटेर भगवान् त्रिपुरारिते ब्रह्मादि देवताद्वारा आराधित भएर आफ्नो घाममा प्रवेश गर्नुभयो ॥ ६७
हे भगवान् युधिष्ठिर ! ऋषिहृदले आफ्नो मायाले स्वयं मानव शरीर धारण गर्ने भगवद्गुरु विष्णु भगवान्छा यस्ता अनेक त्रिलोक पावन चरित्र कहिका छन् । अब म एक के मर्ति
यो भन ॥ ७१ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे नेपाली भाषाटीकायां दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥ (भाषणादि चारै वन र गरीषको निराकरण) - ब्रुकदेवजी भन्दछन् - हे राजन् !

शक्तिभिः स्वाभिः शम्भोः प्राथनिकं व्यधात् ॥ ६५ ॥ धर्मज्ञानविरक्त्युदितपोविद्याक्रियादिभिः ॥ रथं सृतं ध्वजं वाहान् धनुर्वमं शरादि यत् ॥ ६६ ॥
मन्नद्धो रथमास्थाय शरं धनुरुपाददे ॥ शरं धनुषि संधाय मुहूर्तेऽभिजितीश्वरः ॥ ६७ ॥ ददाह तेन दुर्मेया हरोऽयं त्रिपुरो नृप ॥ दिवि दुन्दुभ्यो
नेदुर्विमानशतसंकुलाः ॥ ६८ ॥ देवर्षिपितृमिद्वेरा जयंति कुसुमोत्करैः ॥ अवाकिरजगृहंष्टा ननुतुश्चाप्सरोगणाः ॥ ६९ ॥ एवं दग्ध्वा पुरस्तिष्ठो
भगवान्पुरहा नृप ॥ ब्रह्मादिभिः स्तूयमानः स्वधाम प्रत्यपद्यत ॥ ७० ॥ एवंविधान्यस्य हरेः स्वमायया विडम्बमानस्य नृलोकमात्मनः ॥ वीर्याणि
गीतान्यृषिभिर्जगद्गुरोर्लोकान्पुनान्यपरं वदामि किम् ॥ ७१ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे युधिष्ठिरनारदसंवादे त्रिपुरविजये नाम
दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥ श्रीशुक उवाच ॥ श्रुत्वेहितं सायुमभासभाजितं महत्तमाग्रय उरुक्रमात्मनः ॥ युधिष्ठिरो दैत्यगतेर्मुदा युतः पप्रच्छ भूयस्तनयं
स्वयम्भुवः ॥ १ ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ भगवञ्छ्रोतुमिच्छामि नृणां धर्मं सनातनम् ॥ वर्णाश्रमाचारयुतं यत्पुमान्विन्दते परम् ॥ २ ॥ भगवान्प्रजापतेः
माक्षादात्मजः परमेष्ठिनः ॥ सुतानां संमतो ब्रह्मैस्तपोयोगममाधिभिः ॥ ३ ॥ नारायणपरा विप्रा धर्मं गुह्यं परं विदुः ॥ करुणा साधवः शान्तास्त्व-
द्विधा न तथापरे ॥ ४ ॥ नारद उवाच ॥ नत्वा भगवतेऽजाय लोकानां धर्महेतवे ॥ वक्ष्ये सनातनं धर्मं नारायणमुखाञ्छ्रुतम् ॥ ५ ॥ योऽवतीर्या-
त्मनोऽञ्जो न दाक्षायण्यां तु धर्मतः ॥ लोकानां स्वस्तयेऽध्यास्ते तपो नदरिकाश्रमे ॥ ६ ॥ धर्ममूलं हि भगवान्सर्ववेदमयो हरिः ॥ स्मृतं च तद्विदां

महापुरुषमा ऋष्या र भगवान्छा अमाश्रम भक्त देवराज ब्रह्मादिको सायु-समाजमा सम्मानित पवित्र चरित्र सुतेर राजा युधिष्ठिले प्रसन्न भएर नखाजीका हुन नारदकोमित
सोधे ॥ १ ॥ युधिष्ठिले भन - हे भगवन् ! अब म वर्णाश्रमाचारयुक्त भनुष्यका सनातन धर्म सुन्ने इच्छा छ, जसद्वारा भनुष्यलाई भक्ति तथा ज्ञान प्राप्त हुन्छ ॥ २ ॥ हे
भगवन् ! हुनर त साक्षात् प्रत्यपति ब्रह्माजीवा सुतुष तथा आफ्नो नप, योग एवं समाधिले उनका सबै पुत्रमा सम्मानित हुनुहुन्छ । हे प्रभो ! हुनर जस्तै भगवद्भक्त, दयालु, गदानारी
तथा शान्त धर्माच विप्र सबै भट्ट धर्महरू जस्तो आनन्दछन्, त्यस्तो अह कोही जान्दैनन् ॥ ३-५ ॥ नारद भन्दछन् - हे राजन् ! जन-कस्यागार्य धर्मद्वारा दश-पुत्री मुनिको धर्मबाट आफ्नो
अंशद्वारा अन्तर लिएर जो बदरिकाश्रममा तप गरिरहेका छन् मजै धर्मका मूल धारण ती अजन्मा भगवान् नारायणलाई नमस्कार गरर उनैको मुखबाट सुनेको सनातनधर्मको स

वर्णन महत्तु ॥ ५-६ ॥ हे राजन् ! सर्ववेदस्य विष्णु मगवान्, धर्मतत्त्वज्ञानी महर्षिहृत्का स्थविहृत् तथा चित् प्रमत्त पानं आश्रय नै धर्मका मूल हन् ॥७॥ हे राजन् ! मम दया, नम, शौच, निमिषा, युष्मापुष्कले विचार, स्वयं, स्वयं, अहिंसा, ब्रह्मचर्यं, त्याग, स्वाध्याय, कर्मन्ते समदर्शिन्य, महात्माहृत्को सेवा, अभ्यासद्वारा मांसारिक भोगाद निवृत्ति मनुष्यमात्रे तिनका प्रथमको विपरीत नै कस्य मिन्दुह, धर्मो विचार, धीम रदन्, आत्मजितन गन्तुं, नवै प्राणीलक्ष्यं समुचित माय दिनु, सर्वै प्राणीहृत् र विद्वेष गये मनुष्यमा इष्टदेव वादि गम्भु तथा महान्मात्रनका आश्रयव श्रीहृत्को भवण, कीर्तन, धर्म, सेवा, पूजा, व्रजता, दाय, उनको प्रति मन्त्राभाव राक्षसु र आत्मपमर्षय परिदिनु-र्या तीम धर्मका आत्मनये मनुष्य हा उषम धर्म कटिपका हन् । यम धर्मोऽं पालन मनांते सर्वान्मा मगवान् प्रमत्त हन्तु ॥८-१२॥ हे धर्मगो ! जपका मर्माधानादि संस्कारा अविच्छिन्न रूपले सन्दान कण्ठा रहन्तुल र ममलाई श्रद्धाकोले पनि संस्काराभ्यं मनेका हन्, उनै 'द्विज' हन् । ती जन्म-कर्मले हृद् विप्रका निमित्त यज्ञ, अध्ययन र दानादि कर्म विहित मानिन्छन् र उनकै निमित्त,

राजन् येन चात्मा प्रसीदति ॥७॥ सत्यं दया तपःशौचं तितिक्षेक्षा शमो दमः ॥ अहिंसा ब्रह्मचर्यं च त्यागः स्वाध्याय आर्जवम् ॥८॥ सन्तोषः मम-ह्वसेवा ग्राम्येहोपरमः शनैः ॥ नृणां विपर्ययेष्टा मौनमात्मविमर्शनम् ॥९॥ अन्नाद्यादेः संविभागो भूतेभ्यश्च पवार्हतः ॥ तेष्व्वात्मदेवताबुद्धिः सुतर्गा नृषु पाण्डव ॥१०॥ श्रवणं कीर्तनं चास्य स्मरणं महतां मतः ॥ सेवेज्यावनतिदास्यं मरुयमात्ममर्पणम् ॥११॥ नृणामयं परो धर्मः सर्वेषां समुदाहतः ॥ त्रिशलक्षणवान्माजन्मवर्तमा येन तुष्यति ॥१२॥ संस्कारा यत्रावेच्छिन्ताः स द्विजोऽप्ये जगाद यम् ॥ इज्याभ्यसनदानानि विहितानि द्विजन्मनाम् ॥ जन्मकर्मावदातानां क्रियाश्चाश्रमनोदिताः ॥१३॥ विप्रस्याध्ययनादीनि षडन्यस्याप्रतिग्रहः ॥ राज्ञो वृत्तिः भृजाभोत्तुरविप्रश्चा करादिभिः ॥१४॥ वैश्यस्तु वार्तावृत्तिश्च नित्यं ब्रह्मकुलानुगः ॥ शूद्रस्य द्विजशुश्रूषा वृत्तिश्च स्वामिनो भवेत् ॥१५॥ वार्ता विवित्रा शान्तीन-यायावरशिलोच्छनम् ॥ विप्रवृत्तिश्चतुर्थेयं श्रेयसी चोत्तरोत्तरा ॥१६॥ जघन्यो नोत्तमा वृत्तिमनापि मजेन्नरः ॥ ऋते राजन्य मापःसु सर्वेषां गी सर्वशः ॥१७॥ ऋताधृताभ्यां जीवेन मृतेन मृतेन वा ॥ मत्स्याधृताभ्यां जीवेत नश्यच्चृत्पा कथयेत् ॥१८॥ ऋतमुच्छिशिलं प्रोक्तममृतं बदया-

यज्ञाभ्ययनादि आश्रमांश्चित् कर्मका विधान गरिएका छन् ॥१३॥ अध्ययन-अध्यापन, दान दिनु-दान लिनु, यज्ञ गर्नु र यज्ञ मराउनु-पी छ कर्म ब्राह्मणका कटिपका छन्, फिन्तु अन्य अधार्तु छविपलाई दान लिने विधान गरिएको छैन, ब्रजपालक राजा ब्राह्मणवाहेक अह सर्वै प्रजापाद इष्ट-क्यादि लिण्ट इति क्त्वाभोत् ॥१४॥ वैश्य ब्राह्मणहृत्को अनुधी यष्ट कृषि-वाणिज्यादिराद औविकावन गर्दै द्विजातिहृत्को सेवा गरन् शूद्र आफ्नू जीविका आफ्ना स्वामीगित प्राप्त गरन् ॥१५॥ ब्राह्मणका चार वृत्ति छन्-वार्ता (यज्ञ-अध्ययनादि गगणर धन लिनु), शालीन (नवागीकन के राक्षस, स्वर्मेले निवर्त गर्नु), भाषावर (दिनहुँ बन्ध्यादि मागेर ब्याउनु), शिलोच्छ (अन्य काटेर सविमकेर छि वृक्षांमा के वनि श्रेयको अन्नका कण रहन्छन्, फिनलाई 'शिल' तथा ब्रजतामा छरिएका दानालाई 'उच्छ' भन्दछन् । ती शिला र उच्छ इष्टेन आफ्नो निर्वाह गर्नु 'शिलोच्छ इति हां), इनमा उत्तरोत्तरका इति भेदुत्तर हुन्छ ॥१६॥ हे राजन् ! आश्रमविकाल छैन मये छविपवाहेक निम्न वर्णकां पुष्प उषवर्णको हृत्ति नग्रात् । छविष पनि परिग्रह (दानलिनु) वाहेक अन्य ब्राह्मण-वृत्तिमहं

नै (वीकार गगोम्, तद् आपनिकात्मया सर्वेले सर्वको वृत्तिः। आश्रय निज मक्तः ॥१७॥ हे राजन् ! ज्व, अमृत, मृत, असृत तथा मयानृत वीमये कुनै पनि वृत्ति को अवलम्बन गगोम्, विन्तु अमृति शायोद् नीच-सेवावृत्ति (मोक्षो) का आश्रय कदापि नलभात् ॥१८॥ विद्वान्तरुले शिलोच्छ्रित्तिलाई ज्वत, अयाचिवरलाई अमृत, नित्य मागेर ल्पाउनेलाई मृत र कृषिवृत्तिलाई अमृत मन्त्रेण छन ॥१९॥ वाणिज्य मयानृत, तथा नीच वर्णको सेवा वृत्ति कहिएको छ । ब्राह्मण र क्षत्रिय त्यम वृत्तिलाई त्यागी हुनु, किनकि ब्राह्मण सर्वदेवमय र राजा सर्वदेवमय हुन्छन् २०॥ अन्न, दम, तप, शीच, मन्त्रा, रुध्रमा, आज्ञा, ज्ञान, दया, भगव-रगायण तथा सन्ध-पी ब्राह्मणका लक्षण हुन् ॥२१॥ शूरता, प्रसूयार्थ, वैयं, वेद-

चित्तम् ॥ वृत्तं तु नित्ययाशा स्यात्प्रभृतं कर्षणं स्मृतम् ॥ १६ ॥ सत्यानृतं तु वाणिज्यं श्वश्रुत्तिर्नीचसेवनम् ॥ वर्जयेत्तां मदा विप्रो राजन्यश्व जुगुप्सिताम् ॥ सर्वदेवमयो विप्रः सर्वदेवमयो नृपः ॥ २० ॥ रामो दमस्तपः शौचं संतोषः क्षान्तिराजर्वम् ॥ ज्ञानं दयाञ्जुनात्मत्वं सत्यं च ब्रह्म लक्षणम् ॥ २१ ॥ शौर्यं दीर्यं वृत्तिस्तेजस्त्याग आत्मजयः क्षमा ॥ ब्रह्मण्यता प्रमादश्च रक्षा च क्षत्रलक्षणम् ॥ २२ ॥ देवगुर्वच्युते भक्तिश्चिर्वापरिपोषणम् ॥ आस्तिस्यष्टादशो नित्यं नैगुणं वैश्यलक्षणम् ॥ २३ ॥ शूद्रस्य संनतिः शौचं सेवा स्वामिन्यमायया ॥ अमन्त्रयज्ञो हास्येयं सत्यं गोविप्र-क्षणम् ॥ २४ ॥ स्त्रीणां च पतिदेवानां तच्छुश्रूषाऽनुकूलता ॥ तद्वचुष्यनुवृत्तिश्च नित्यं तद्व्रतधारणम् ॥ २५ ॥ ममाव्रनोपलेपाभ्यां गृहमण्डलवर्तनः ॥ स्वयं च मण्डिता नित्यं परिमृष्टपरिच्छदा ॥ २६ ॥ कामेरुन्वावचैः साध्वी प्रथयेण दमेन च ॥ वाक्यैः सत्यैः प्रियैः प्रेम्णा काले काले

खिना, त्याग, मनोजय, क्षमा, ब्राह्मणमा अदा, अनुश्रुत र प्रजापालन-यी क्षत्रियका लक्षण हुन् । देवता, गुरु र भगवान्को भक्ति, अर्थ तथा कामको पुष्टि, अस्तित्वता, नित्य उदम-शोभना र व्यवहार कोमल-यी वैश्यका लक्षण हुन् । उपवर्णको सशस्त्र भ्रमता, शौच, स्वामीको निष्पट सेवा, वैदिक मन्त्रले हीन पक्ष, चोरी नगनुं, साथ बाँड्नु र गार्ह तथा ब्राह्मणको रक्षा गर्नु-यी शूद्रका धर्म हुन् । २२-२४ ॥ स्त्रीहरूको धर्म-तिका मेदा गर्नु, सदा पतिको अनुकूल रहनु, पतिका सम्बन्धीहरूको कुरा मान्नु र पतिव्रता नियमको पालन गर्नु-यी पतिव्रता स्त्रीहरूका धर्म हुन् । २५॥ सती-साध्वी स्त्री घर कुनो, लोप-पोष र शाल-दुल गरेर घरलाई र राम्रा आभूषण पहिरेर छुगेरलाई सर्वे जलकृत राख्नु रनिका साना-ठूला सबै

० हठादर (लमा) होटा महात्मा नदी तने हुल्लामा बगेर लगेमा होटा हुन पनि माथेर बस्को । हुल्लामा अरु पनि अनेक ज्यति बसेका थिए । हुल्ला किमाराबाट हिटपछि भुएले माथालाई निरुत्पादन माथो, तर ती सबै बोलेनन् । जब हुएले देखेको-मेरो हुल्लाको केही प्रयाग परिरहेको छैन, तर त्यसले महात्मालाई एक ठुलै छपटा पोर निकोहिदो केनि महात्मा मुखमा चिभ्रो नै नमय बस्ता भएर एक छन्द बोलेनन् । हेभले त्यो अन्त्यष्ट लखन लगेनन् । तत्काल आकाशवाणी भयो-‘महात्मन् ! यदि तपाईंको ईच्छा भए यो ठुलै लखित हुल्ला अदित्ये दुवार्हदि ।’ महात्माले भने-के म बहो वारी हुँ कि म गयो पतिका गत्युक्त भएछु ।’ करि शब्द सुनियो-‘परि यन्त्रो भने बल तुष्टलाई नै बढीमा हुनारिदि ।’ महात्माले भरे-‘के मलित भएको घर बढी हो ।’ परि आकाशवाणीले भयो-‘अत तुष्टलाई अप्रम्य दण्ड दिनेपछि महात्मले भने-‘मगनन् । परि दिने चाहन हुन्छ भने त्यसलाई बढी दण्ड दिनेले कि वसको अर्धमा भवति होल ।’ आकाशवाणीले भन्यो ‘तथाऽस्तु । महात्मको प्रेरणा र महात्मको हृष्टामे को धुल्ल भयभ्रमा भयो । आकाशवाणीको दित निमित्त अमृत छरी भूरावि हिन्छन् फल । यस्तै लखन गर्वजन हुनमा केही नशायो छन ॥ हुल्लाको बलले प्रहार गर नै दिनेछु ति मीठा पत्र , गहिनेछु बल के कुनै सुबलले, हुन्छन् तदा विपत्ति ।

हृत्वाहको एति गर्दं हृन् । विनय, इन्द्रिय-मंगम, मत्स्य र प्रिय इत्यनेन प्रमत्तवैक पतिका मेवा गरोम् ॥२६-२७॥ आकुलाई वे मिलदछ त्यमैवा सन्तुष्ट, विषयभोगवा अनागतभाव र कार्यकुशल, धर्मज्ञ, मत्स्य तथा विष बाण्डे, सावधान, पवित्र एवं प्रेमवशी बनेर आफ्नो धर्मात्मा गति हो मेवा गरोम् ॥२८॥ लक्ष्मीजी हो पतिपरायणा जो श्री पतिलाई भयवद्भावले मन्त्रछन्, ती वैकुण्ठनाम्ना विष्णु-मातृप्य प्राप्त पतिका सावधान बनेर उत्तै नै अनन्तरि हुन्छे, जस्तै विष्णु भगवान्मित लक्ष्मीजी मुख मोन्दछिन् ॥ २९ ॥ हे राजन् ! जो शुद्ध योगी आदि पाप मर्दनन्, ती राज-चर्मधार आदि अत्यन्त तथा बाष्पासादि अनेकान्तरि याम्बुकर जातहरूका त्यही इति हुन् जो उनको कुल-परम्परादेखि चरित्रात्मको हुन्छ ॥३०॥ हे राजन् ! वेदज्ञाता धर्मात्मकहरू पुण-पुण्या मनुष्यको स्वभाव अनुसार हुन पुन धर्म निश्चित गर्नेका छन्, ती सबै हस्तोक्त र पात्रोक्तमा त्रिकारी हुन्छन् ॥३१॥ जो आफ्नी स्वभाविक शक्तिको प्रमाणावधि-विहित धर्मको पालन गर्दछन् त्यो विस्तार-विस्तार स्वभाविक धर्मको त्याग गर्दै शुभातीत धनवान्छ ॥ ३२ ॥ जस्तै बारम्बार विड छर्ने खेत स्वतः

भजेत्यतिन् ॥२७॥ संतुष्टाञ्जोदुषा दक्षा धर्मज्ञा प्रियमत्यवाक् ॥ अग्रमत्ता शुचिःसिन्धु पतिं त्वपतितं त्वपतितं मजेत् ॥२८॥ या पतिं हरिभावे भजेन्क्षीरिव सापरा ॥ हर्षात्मना हरेलोकं पत्या श्रीरिव मोदते ॥ २९ ॥ वृत्तिः सङ्गरजानीनां तत्तत्कुलकृता भवेत् ॥ अचौराणामपापानामन्त्यजा-न्तेऽवमायिताम् ॥ ३० ॥ प्रायः स्वभावविहितो नृणां धर्मो युगे युगे ॥ वेददृग्भिः स्मृतो राजन्मैत्र्य चेह च शर्मकृत् ॥ ३१ ॥ वृत्त्या स्वभावकृतया वर्तमानः सकर्मकृत् ॥ ह्रिवा स्वभावजं कर्म शर्नैर्निर्गुणतामियात् ॥ ३२ ॥ उप्यमानं मुहुः क्षेत्रं स्वर्गं निर्वीर्यतामियात् ॥ न कल्पते पुनः सूर्या उत वीजं च नश्यति ॥ ३३ ॥ एवं कामाशयं चित्तं कामानामतिमेवया ॥ विरज्येत यथा राजन्ताम्रितकामविन्दुभिः ॥३४॥ यस्य यत्लक्षणं प्रोक्तं पुनो वर्णाभिर्यज्ञकम् ॥ यदन्यत्रापि दृश्येत तत्तन्नेव विनिर्दिशेत् ॥३५॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे युधिष्ठिरनारदमहादेसदाचारनिर्णयो नामैकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ नारद उवाच ॥ ब्रह्मचारी गुरुकुले वमन्दान्तो गुरोर्हितम् ॥ आचरन्दाभवन्नीचो गुरो सुदृढमोहदः ॥ १ ॥ सायं श्रुतरूपानीतं गुर्वन्मर्कसुरात्तमान् ॥ उभे मन्थ्ये च यतवाग्जपन्नक्ष मगाहितः ॥ २ ॥ छन्दसार्धगीतं गुरोराहूतश्चेत्सुयन्त्रितः ॥ उपकमेऽवसाने च

शक्तिहीन हुन्छ । केहि त्यममा अक्षर उ पन्न हुनन् र त्यममा छरेको बीज पनि गष्ट भएर जान्छ । यस्तै वासनाहरूको आभयवशी चित्त भोगहरूको अत्यधिक सेवन गर्नाले स्वयं बाध हुन्छ, तर अल्प भोगमा त्यममा हुँदैन । जस्तै जागी एक-एक खास भित्तो छान्ने हुँदैन । हे राजन् ! गुण शर्माको बन्धनबाट यत्न लक्षण करिणको छ, त्यो यदि अन्य यम हुन्ता मिल्दछ भने त्यमलाई पनि त्यही वर्णको सम्झु पर्दछ ॥ ३३-३५ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे एव श्रीश्रीशंकर 'वसिष्ठ' कुल नेपाली भाषाटीकायामे-कादशाध्यायः ॥ ११ ॥ (बाजप्रस्थ र ब्रह्मचर्याधर्मको विहित नियम) नारदजी भन्दछन्-हे चर्मराज ! ब्रह्मचारी गुरुकुलमा बस्दा इन्द्रिय संयम गरेर दास हो आफूलाई नीच मानेर गुरो गुरुता द्वित विचाराम उनमा हाल्यो अनुग्राम राख्छोम् ॥१॥ कैलाश र विष्णुको सेवा गुरु, अग्नि, सूर्य र देवताहरूको आराधना, एकत्रतापूर्वक पापश्रीमन्त्र को ग्रह गर्दै मार्ग-त्रातः दुष्ट मय मानावलम्बनेपूर्वक मन्त्राराधना गर्नुम् ॥ २ ॥ उक्त गुरुले हाक्छन्, सब सावधानपूर्वक वेदाध्ययन गरी वाठको आरम्भ र गष्ट सकिएपछि उनको चरममा

शिर निद्रापर प्रणाम मरुत् ॥३॥ वेदविहित विहिते मेखला, सुगन्ध, वस्त्र, जटा, हृष्ट, प्रमण्डल इ यथावर्तते चारण शरीरे इत्येता कृष्ट तिष्ठन्ती ॥४॥ सायं तथा प्रातःकाल भिक्षा मागेभ्यः लार्थं गुल्फाई अपणं करोत् ॥ गुरुके आह्वा विपरिधि छात्रोत्, इहेन मने मोहै वग्रात् ॥५॥ सुशील, अन्धकारि, दण्ड, अन्धकार तथा जितेन्द्रिय रहोम् इ अममम अन्धकारि रदन्त, लक्ष्मण लो तथा श्रीनिमित्त पुरुषका हाथया व्यवहार करोत् ॥६॥ अन्धकारी सर्वदा श्रीहृत्करो कर्णो त्प्रागिदेउत्, भिनकि पञ्चल इन्द्रिय योगीको मन पनि गान गम्यन्त ॥७॥ नवयुवक अन्धकारी गुरुवर्त्मनि कपाळ सम्पादन भेद्योउत्, शरीर भिन्न मनाउत् इ एतान तथा वृद्धा नमराउत् ॥८॥ किनकि लो भागोर्हो इ गुरुष विडो कृत्य लो वृन्दन् ॥ गुरुते आपनी होरोमिष पनि एकान्तभा वानु हुँदेन ॥ अम्यत्र पनि त्रिदि बेर आवश्यक छ, एपि बेरमम मरुत् वानु ॥९॥ हे रात्रन् ! लक्ष्मणभा उपमं प्ररुष वनि लो आदि भोग्य पदार्थको आभाम मात्र पापपद्धि अवमम तिनको विन्दन गर्दै रहन्त, लक्ष्मण त्यसको ईशुद्धि निवृत्त हुन सन्तैर इ त्यसको वनन श्रापःनिमित्त रहन्त

चरणो शिरमा नमेत् ॥ ३ ॥ मेखलाञ्जिनवामांमि जटादण्डकमदलन् ॥ विमृयादुपवीतं च दर्भपाणिर्पथोदितम् ॥४॥ सायं प्रातश्चरेद्भिक्षं गुरवे नम्रिवेदयेत् ॥ भुञ्जीत यश्नुज्ञातो नोचेदुपवसेत्स्वचित् ॥५॥ सुशीलो मितभुग्दक्षः श्रद्धधानो जितेन्द्रियः ॥ यावदर्थं व्यवहरेत्स्त्रीषु स्त्रीर्नाजतेषु च ॥६॥ वर्जयेत्प्रमदागाथायगृहस्थो वृहद्व्रतः ॥ इन्द्रियाणि प्रमाथीनि हरन्त्यपि यतेर्मनः ॥७॥ केशप्रमाधनोन्मर्दस्नपनाभ्यञ्जनादिकम् ॥ गुरुस्त्री-भिर्युवतिभिः कारयेन्नात्मनो युवा ॥ ८ ॥ नन्वभिः प्रमदा नाम घृतकुम्भसमः पुमान् ॥ सुतामपि रहो जह्यादन्यदा यावदर्थकृत् ॥ ९ ॥ कल्पयि-त्वाऽऽत्मना यावदाभाममिदमीश्वरः ॥ द्वैतं तावन्न विरमेततो ह्यस्य विपर्ययः ॥ १० ॥ एतत्सर्वं गृहस्थस्य समाम्नातं यतेरपि ॥ गुरुवृत्तिर्विकल्पेन गृहस्थस्यर्तुगामिनः ॥ ११ ॥ अञ्जनाभ्यञ्जनोन्मर्दस्त्र्यक्लोत्सामिषं मधु ॥ समान्धलेपालंकारास्त्र्यजेयुर्वै घृतव्रताः ॥१२॥ उपतिवे गुरुकुले द्विजो-ऽधीत्यावबुध्य च ॥ त्रयीं साङ्गोपनिषदं यावदर्थं दद्यात्तलम् ॥ १३ ॥ दत्त्वा वरमनुज्ञातो गुरोः कामं यदीश्वरः ॥ गृहं वनं वा प्रविशेत्प्रज्जेतत्र वा वसेत् ॥ १४ ॥ अग्नौ गुरावात्मनि च सर्वभूतेष्वधोक्षजम् ॥ भूतैः स्वधामभिः पशून्पक्षिण्श्च प्रविष्टवत् ॥ १५ ॥ एवंविधो ब्रह्मचारी वानप्रस्थो यति-र्गृही ॥ चरन्वितित्तानः परं ब्रह्माधिगच्छति ॥ १६ ॥ वानप्रस्थस्य वक्ष्यामि नियमान्मुनिप्रमताम् ॥ यानातिष्ठन्मुनिर्गच्छेद्विप्लोकमिहाञ्जना

॥१०॥ शौच सुशीलन आदि साधन धर्म गृहस्थ तथा संन्यासी दुवैका निमित्त हुन्, तर गृहस्थको लागि गुरुशुचि विद्वत्सठे वरिष्को छ अर्थात् श्रुतान्त बाहेक अन्य समपमा नै यो नियम विहित छ ॥११॥ अन्धकार-अन्धकारिहरूको रोगस्य छ कि अन्ध बा नेउ लगाउनु, वृद्धा वानु, श्रीहृत्को स्मृति रनाउनु, बासाहार, भगवान, माता, चन्दन र आभूषण आदि व्यागिउत् ॥१२॥ गुरुगृहभा वस्ता आफ्नो शक्ति तथा आवश्यकताको अनुसार शिक्षा-धन आदि वेदका संग्रह र उपनिषद् समेत तीन् वेदको अध्ययन र चरन गल्न ॥१३॥ अनि यदि सामर्थ्य छ भने गुरुलाई अभिलषित गुरु-दक्षिणा देवोम् ॥ उनको आह्वा किमत्र मात्र गृहस्थ, वानप्रस्थ र संन्यास आदि प्रमा विष्ट होस तैष्ठिक ब्रह्मचारी भनेर श्रवण-परि उनकै परमा प्रमोम् ॥१४॥ यपि भगवान् शत्रुवेम्बरूपको हुने पदार्थमा अनुपविष्ट हुँदेन गामि अग्नि, गुरु, माया सबै ज्ञानो र आफ्ना आक्षिप्तजीवमा उनलाई न्यात देवोम्

॥१५॥ हे परंराज ! यत्नां आचरणं मनःप्रवृत्तिः, शानप्रस्थ, सन्ध्यामी तथा गृहस्थं पुनश्च यत्तु कां माहात्म्यं परंराजं पाठय ॥१५॥ हे राजन् ! म निमीलाहं प्रां-
जोक्तं शानप्रस्थं आचरणं नियमं कन्दुम् । शिरसि आचरणं परंराजं मुनिः सत्यं चित्तोक्तं पाठय ॥१७॥ शानप्रस्थी नोनेन भूमिमा उपन्य नन् नन्नाउन् । नन्नापिभो भूमिमा
उपन्य नन्नाः एनि नुन समयमन्दा वदित्वै पाकेदो होम्, अग्निवो संयामले पाकेदो अथवा रांवि होम्, स्यो एनि नन्नामोम् । केवलं स्वयं । नारले पाकेदो कन्दु मृत्नी साकाम् ॥१८॥
नीराह आदि वनवा धारले वेला-वेलाया विहितं च तथा पुरा दा रां होम गराम् । नन्ना अन्न वाप्यति पुरातो मंचित अन्न स्या गदेमाम् ॥१९॥ वशीय अग्नीकां रक्षाद पणकुटी
तथा वरं-कन्दराः नो आचरणं लेमाम् । स्वयं शीत, वायु, अग्नि र वीष्यको वापादि लोमाम् ॥२०॥ शिरमा बटा, री, नड, दाही-जैवा, मस कमण्डलु, मृगचर्म, कपलवज्र तथा सुक
लुः आदि अग्निहोत्रका पात्र रास्तुम् ॥२१॥ वनवा उपस्याकां कहेले बुद्धि प्रष्ट नदूने किमिले वाह, माठ, चार, इद तथा एक नवमप्य शानप्रस्थ आचरणं सर्वं नियमदुरुक्त

॥ १७ ॥ न कृष्टपन्थमरनीयादकृष्टं चाप्यकालतः ॥ अमिपकमथामं वा अर्कपकमुनाहरेत् ॥ १८ ॥ वन्यैश्चरुपुण्ड्राशान्निर्वपेत्कलचोदिताम् ॥ लब्धे
नवे नवेऽन्नाद्ये पुराणं तु परित्यजेत् ॥ १९ ॥ अन्यथैव शरणमुत्तजं वाऽद्रिकन्दराम् ॥ श्रयेत् हिमवातमिव पर्णकृतपथार्थं स्वयम् ॥ २० ॥ केशरो-
मनस्वश्चमश्रुमलानि जटिलो दधत् ॥ कमण्डल्वजिने दण्डवत्कलामिपरिच्छदात् ॥ २१ ॥ चरेद्वने द्वादशाब्दान्त्यो वा चतुरो मुनिः ॥ द्वावेकं वा
यथा बुद्धिर्न विपद्येत कृच्छतः ॥ २२ ॥ यदाऽकल्पः स्वकियायां व्याधिभिर्जरयाऽप्यवा ॥ आन्वीक्षिष्यां वा विद्यायां कुर्यादनशानादिकम् ॥ २३ ॥
आत्मन्यग्नीन्समारोप्य संन्यस्याहंममात्मताम् ॥ कारणेषु न्यसेत्सम्यक् संघातं तु यथाहृतः ॥ २४ ॥ से त्त्वानि वायौ निःश्वासांस्तेजस्त्वाम्नामात्मवान् ॥
अप्स्वमृचस्तेषामपूजायै क्षितौ शेषं यथोद्भवम् ॥ २५ ॥ वाचमग्नौ सवक्तव्यामिन्द्रे शिल्पं करावपि ॥ पदानि गत्या वयसि रत्योपस्थं प्रजापतौ
॥ २६ ॥ मृत्यो पायुं विमर्गं च यथास्यान् विनिर्दिशेत् ॥ दिक्षु भोजं सनादेन स्पर्शमभ्यात्मनि त्वचम् ॥ २७ ॥ रूपाणि चक्षुषा राजज्ज्योति-
ष्यभिनवेशं त् ॥ अमुं प्रचेतसा जिह्वां प्रेयेर्घ्राणं क्षितौ न्यसेत् ॥ २८ ॥ मनो मनोरथेऽश्वन्द्रे बुद्धिं बोधैः कवो परे ॥ कर्माण्यव्यात्मना कठे यदहं-

फलान् गरोन् ॥२२॥ हे राजन् ! अथ शानप्रस्थी मुनिः शिरसि वा बुद्ध्याभ्यासे आप्ना कर्म तथा वेदान्तसन्ध्यो विचार शर्ममा अप्यव द्नुम्, तत्र अनश्वनादि मन धारण गराम्, अनश्वन
शतुंभन्दा वदित्वे आहवनीयादि अग्निनाहं आप्नो आत्माया लीनं परंराजं अहंता-ममता स्वागते समवानुद्वारा क्षीरलाहं उमयं उपनिषां कारणस्वरूप आकाशादि पञ्चात्ममा लय
कारोम् । आकाशना उपनिष्यान् अनुमाह इन्द्रिय-जालहरहलाहं आकाशमा, घामलाहं वायुमा, उज्जना अग्निमा, रस-रलेभ्या अथाद् १५ र १५ ५५ (१५) आदि जलमा तथा
अस्थि आदि क्षीरमा कठिनं वस्तुलाहं पृथ्वीमा लीनं गरिदोम् ॥२३-२५॥ वायो र यमको वर्म भाषणलाहं अग्निमा, हात र शिल्प इन्द्रमा, गतिमयेन कारणकालरूपधारी विष्णुमा,
रति सहित उपस्थ इन्द्रिषलाहं प्रजापतिमा पायु र यलोःमर्जलाहं उज्जो आश्रय मृन्मुमा लीनं गरोम् । हे राजन् ! नादस्वर सहित अवधेन्द्रियलाहं सर्वं दिशाहरमा, एषां तथा न्यवालाहं
वायुमा, नेत्रसमेत रूपलाहं व्याधिमा, मधुर आदि रसमयेन रमनेन्द्रियलाहं जलमा, र मन्थनमेत मागेन्द्रियलाहं पृथिवीमा लय गरिदोम्, २६-२८ । मनोरथमदित मनलाहं चन्द्रमाया,

वोप्य पदार्थमेव बुद्धिर्लाई प्रज्ञामा र महद्गुरुसहित कमंडलुलाई ती रुद्रमा लीन पातुं-वसपाट अर्द्धा-ममताकृपिणी क्रियाहू मय्यन्त दृश्यन् । चेतना तद्वि चित्तलाई क्षेत्र अर्थात् जीवमा र गुणहरूका कारण विकार मय्य प्रतीयमान जीवलाई परब्रह्मा लीन गर्दैकोत् ॥२९॥ पृथ्वीलाई जलमा, जललाई अग्निमा, अग्निलाई वायुमा, वायु आकाशमा, आकाशलाई अहङ्कारमा, अहङ्कारलाई महत्त्वमा, महत्त्वलाई अभ्यक्तमा, अभ्यक्तलाई परमात्मामा लीन कोत् ॥३०॥ यस प्रकार लय-चिन्तन गरेर अवशिष्ट चिन्मात्र परमात्मालाई अक्षररूपले जान्नु र स्वयं अर्द्धभावमा स्थित भएर आफ्ना आत्मस्वरूप काष्ठादि मय्य भवकेपक्षि शान्त भगिनको समान शान्त होइजान्छ ॥३१॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे नेपाली भाषा-टीका ॥ द्वादशोऽध्यायः ॥ ११॥ (योमीहरूका धर्मको निरूपण र प्रह्लाद-अवधूत संगद)-नारदजी मन्दच्छत्र-दे वरपरा ॥ उपयुक्त बानप्रस्थी यदि भगवित्चारमा समर्थ भए संन्यास लेखोन् र छरीरबाहेक अन्य सबै वस्तुहरू त्यागिदेओस् । यौटा गाईमा एक रात मात्र बस्ने नियम लिएर केही दृष्ट्या बराबेर पृथ्वीमा स्वच्छन्द विचरण गर्ओ ॥११॥ यदि सुगा लगाउन दृष्ट्या

ममता क्रिया ॥ सत्त्वेन चित्त क्षेत्रज्ञे गुणैर्वकारिकं परे ॥ २६ ॥ अप्यु क्षितिमपो ज्योतिष्यदो वायो नभस्यमुष् ॥ कूरस्थे तच्च महति तदव्यक्ते-
ऽश्वरे च तत् ॥ ३० ॥ इत्यश्वरतयाऽऽत्मानं किन्मात्रमवरोषितम् ॥ ज्ञात्वाऽज्योऽथ विरमेद्ब्रह्मयोनिरिवानलः ॥ ३१ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे
ममप्रस्कन्धे शुधिष्ठिरनारदसम्वादे सदाचारनिर्णयो नाम द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ नारद उवाच ॥ कल्पस्त्वेवं परित्रज्य देहमात्रावरोषितः ॥ प्राये-
करात्रविधिना निरपेक्षश्रेतेमहीम् ॥ १ ॥ विभृयाद्यथमो वामः कौपीनाच्छादनं परम् ॥ त्यक्तं न दण्डलिङ्गादेरन्यत्किंचिदनापदि ॥ २ ॥ एक
एव चरेद्विस्तारमारामोऽनपाथयः ॥ सर्वभूतसुहृच्छान्तो नारायणपरायणः ॥ ३ ॥ पश्येदात्मन्यदो विश्वं परे मदमदोऽन्यरे ॥ आत्मानं च परं ब्रह्म
सर्वत्र सदमन्यये ॥ ४ ॥ सुप्तबोधयोः मन्धावात्मनो गतिमात्रमदृक् ॥ पश्यन्कथं च मोक्षं च मायामात्रं न वस्तुतः ॥ ५ ॥ नाभिनन्देद्भुवं मृत्यु-
मभ्रुवं वाऽस्य जीवितम् ॥ कालं परं स्त्रीक्षेत्र भूतानां प्रभवाप्ययम् ॥ ६ ॥ नामच्छात्रेषु सज्जेत नोपजीयेत जीविकाम् ॥ बाधवादांस्यजेतकर्तारिण्यं
कंनन नाशयेत् ॥ ७ ॥ न शिष्यान्नुवञ्चीत ग्रन्थान्नेवाप्यस्मेद्दृष्ट् ॥ न व्याख्यामुपयुञ्जीत नारम्भानारभेत्कचित् ॥ ८ ॥ न यनेराश्रमः प्रायो

गर्ह्य भवे केवल वीरान मात्र लग्योस् र उभयमम कुनै ठना विपदि आइनायेन तथमम दण्ड र आश्रम-किन्हेको अतिरिक्त अर कुनै वस्तु धारण नगर्ओ ॥२॥ सबै प्राणीको हितको, छान्तिचि च तथा नागरयण-परायण भएर कसैको आश्रय नलेओस् र आत्माराम भवले एकलै हुलेओ ॥३॥ जो सत् (कामं) तथा अमा (कारण) दुवै देखि किन छ, त्यो अविनाशी अन्माया ब्रह्मलाई अभ्यस्त जानोस् र पश्य-कारणकारी संसारमा सर्वत्र आफ्नो फलब्रह्मस्वरूप आत्मालाई व्याप्त जानोस् ॥४॥ आनन्ददर्शी यदि सुप्रति तथा आर्तिका सन्निधमा आत्म-स्वरूपको साक्षात्कार गरेर बन्धन र मोक्ष केवल मायामात्र हुन्, वास्तवमा तिनको केही अस्तित्व छैन-यस्तो जेनेर सर्वत्र परब्रह्मस्वरूप आत्मको नै दर्शन गर्ओ ॥५॥ छरीरलाई श्रावण्य भूषु वा अनिश्चित जीवनको अभिन्दन नगर्ओ र्बै प्राणीका उपपत्ति र नाशका कारणस्वरूप कालको इतीक्षा गर्दै रहोस् ॥६॥ अनात्मविषयक शाश्वत प्रीति नगर्ओ ॥ कुनै विचारको आश्रय नलेओस्, विवाहको निमित्त गरिने गर्हलाई गर्हमा त्यागिदेओस् र कुनै पक्ष पनि गर्हवाहोस् ॥ ७ ॥ शिष्यहरू लग्य नपराओ, धेरै दृष्टको अभ्यास नगर्ओ,

आश्रयः ॥ व्याख्या नगरां ॥ ८ ॥ अन्तः र समद्वी महात्मा पतिको आश्रय वर्मास्रजको विम्वि हुदैत । अतः त्यो आश्रय
आश्रय चिन्त वारण नरोत् वा त्यागिदेजोत् ॥ ९ ॥ राजा चिन्ते रहित कर अन्मातुमन्मानमा संलग्न हान्ते बुद्धिमान मपर पनि अन्य व्यभिचको समक्ष उन्मत्त तथा शालक ही र विद्वान्
मपर पनि लारो ही आश्रयार्थ जनाओम् ॥ १० ॥ हे राजन् । पण्डितहरू यस विषयमा आश्रयार्थिधारी यौटा हुनि र प्रह्लादको संवादको प्रसंगमा वस इतिहासको दृष्टान्त दिन्छम् ॥ ११ ॥
एक समय लोकतन्त्रको विज्ञामासे केरी मन्त्री सहित हुतिरेका समक्षबुवनस्य प्रह्लादले यौटा हुनीभरलाई सब पर्वतको टाङ्गो र कावेरी नदीको ठटमा भूमिमा लडिबडी गरवो देने ।
त्यस वखत उनको विमल तब भूतिकृतिर बंगले हाँदिएका थियो ॥ १२ ॥ १३ ॥ उनको कर्म, तिनको आकार, उनको शक्ती तथा तिनको वर्णाश्रय आदिमा चिन्तले मानिन वा बुझन
मयैनेथे—'यो पिङ्ग पुरुष हुन् वा अरु कोही ।' त्यहाँ मपर भेष्ट प्रह्लादले तिनका पाठमा थिर राखेर प्रणाम गरे र विचित्र राजा गरेर विज्ञाश्रु माग्ने सोचे—॥ १४-१५ ॥ हे भगवन् ।

धर्महेतुर्महात्मनः ॥ शान्तस्य समचित्तस्य त्रिभुयादुत वा त्यजेत् ॥ ६ ॥ अव्यक्तलिङ्गो व्यक्तायो मनीष्युन्मत्तवालवत् ॥ कविर्मूकवदालं स
दृष्ट्या दर्शयेन्नुष्णाम् ॥ १० ॥ अत्राप्युदाहरन्तीममितिहासं पुरातनम् ॥ प्रह्लादस्य च मन्वादं मुनेराजगरस्य च ॥ ११ ॥ तं शयानं धरोपस्ये कावेर्याः
महामातुनि ॥ राजसलैस्तनूदेशैर्निगूढाभलतेजसम् ॥ १२ ॥ ददर्श लोकान्विचरैल्लोकतत्त्वविविधिमया ॥ श्रुतोऽमात्यैः कतिपयैः प्रह्लादो भगवत्प्रियः
॥ १३ ॥ कर्मणाऽऽकृतिभिर्वाचा लिंगैर्वर्णाश्रमादिभिः ॥ न विदन्ति जना ये वै सोऽमाविति न वेति वा ॥ १४ ॥ तं नत्वाऽभ्यर्च्य विधिवत्पादयोः
शिरसा स्पृशन् ॥ विवित्पुदिमप्राक्षीन्महाभागस्तोऽसुरः ॥ १५ ॥ विभर्षि कार्यं पीवानं मोघमो भोगवान्यथा ॥ वित्तं वैवोद्यमवतां भोगो
विचवतामिह ॥ भोगिनां सख्य देहोऽयं पीवा भवति नान्यथा ॥ १६ ॥ न ते शयानस्य निरुद्यमस्य नहन्तु हायो यत एव भोगः ॥ अमोगि-
नोऽयं तव विप्र देहः पीवा यतस्तद्वद नः क्षमं चेत् ॥ १७ ॥ कविः कल्पो निपुणदृक् चित्रप्रियकयः ममः ॥ लोकस्य कुर्वतः कर्म रोषे तद्वीक्षितापि
वा ॥ १८ ॥ नारद उवाच ॥ स इत्थं दैत्यपतिना परिपृष्टो महामुनिः ॥ स्मयमानस्तमभ्याह तद्वागमृतपन्त्रितः ॥ १९ ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ वेदेदम-
सुग्रेष्ठ भवान्नन्वार्थमस्मत्तः ॥ ईहोपरमयोर्नृणां पदान्यभ्यात्मचक्षुषा ॥ २० ॥ यस्य नारायणो देवो भगवान्दृढगतः सदा ॥ भक्त्या केवलया ज्ञानं

हजुर उद्योगी तथा भोगीको बस्नो पुष्ट कलेवर वारण गर्नु परको छ । संसारमा उपमालार्थ नै धन प्राप्त हुन्छ । जो पनि हुन्छन्, उनैलाई भोग प्राप्त हुन्छन् र जो भोगी हुन्छन् तिनीको
शरीर मोटो-नाजा र बलियो हुन्छ ॥ १६ ॥ तर यस प्रकार निरुद्यम हजुरमित्र केछ पनि धन छैन, बस्ने हजुरलाई भोग प्राप्त हुन सकोम्, तरनि हे प्रह्लाद । हजुरको शरीर पनि नता
हृष्ट-पुष्ट किन छ ? यदि मज्ज हुने भए भन्नुहवस् ॥ १७ ॥ हजुर विद्वान्, समर्थ र बाटो हुनुहुन्छ । मानिसलाई दृष्टान्त पार्ने कुरा पनि हजुरलाई छान्छ । अति सदैवलाई कर्म गरेको
देखेर पनि हजुर उदासीन किन हुनुहुन्छ ? ॥ १८ ॥ नारदजी भन्दछन्- हे कर्मराज पुष्टिहिर ! दैत्यपति प्रह्लादले सोचेरछि तिनको बचनानुपाने आकृष्ट महामुनि होस्ने सोले ॥ १९ ॥ ब्राह्मण
भन्दछन्- हे भगुरभेष्ट ! तिमी मातृ-स्वाभवा सम्मानित छौ । अव्यक्त बन्तुचरहरूको प्रवृत्तिले केकल भिन्दछ यो कुरालाई तिमी ज्ञान रहिले नै देखेर जानि लिन्छौ ॥ २० ॥ किनकि

पञ्चम प्रकृते गर्दा भगवान् सर्वदा तिस्रो द्वयमा विराजमान रहन्तु । जप्ते ह्य अन्धकाराई नष्ट पार्हण्, त्यस्तै नै त्रीणि अङ्गान्तर्ह्यै नष्ट पार्हण्छन् ॥२१॥ तेषां हे राजन् ! मेक जप्ते तुल्ये बु, तदनुसारं तिस्रो प्रदत्तको उच्च दिरहेको हु । जो व्यक्ति मायको अन्तःकरण शुद्ध पार्ने चाहेछन्, तिनले तिस्रो सम्मान गर्नुपर्दछ ॥२२॥ हे प्रह्लाद ! अमिलापन ! भोगहरूलाई पनि जो कष्टपूर्णक वृत्त हुन सक्छिन् र जो अन्य-भरणको संसारक चलाउँछिन् ती तृष्णा मद्भाग विविध वर्म गराएर मलाई सत योनिहरूमा टुक्र रखाइरह्यो ॥२३॥ कर्मका प्रेरणाले विविध योनिहरूमा हुने पनि सौभाग्यवश मलाई यो मानव जन्म मिलेको छ-जुन स्वर्ग, तिर्पण्यादि, मोक्ष तथा मानवयोनिकाप्राप्ति-द्वारा हो ॥२४॥ यमयोनिमापान

धुनोति ध्वान्तमर्कवत् ॥ २१ ॥ अथापि ब्रम्ह प्रेरणास्तप राजन् यथाश्रुतम् ॥ सम्भावनीयो हि भवानात्मनः शुद्धिमिच्छताम् ॥ २२ ॥ तृष्णया भववाहिन्या योग्यैः कामैरपूरया ॥ कर्माणि कार्यमाणौष्यं नानायोगिषु योजितः ॥ २३ ॥ वदच्छया लोकमिमं प्रापितः कर्मभिर्धमन् ॥ स्वर्गपर्वग-योर्द्धारं तिरश्चां पुनरस्य च ॥ २४ ॥ अत्रापि दम्पतीनां च सुखायान्यापनुत्तये ॥ कर्माणि कुर्वतां दृष्ट्वा निवृत्तोऽस्मि विपर्ययम् ॥ २५ ॥ सुखमस्या-त्मनो रूपं सर्वदोषरतिस्तनुः ॥ मनःसंस्पर्शजान्दृष्ट्वा भोगास्वप्न्यामि मविशन् ॥ २६ ॥ इत्येतदात्मनः स्वार्थं सन्तं विस्मृत्य वै पुमान् ॥ विचि-त्राममतिं द्वैते धोरामप्नोति ममृतिम् ॥ २७ ॥ जलं तद्द्रव्यैश्छन्नेन हित्वाऽजो जलकाम्यया ॥ रगतृष्णामुपाधावेद्यन्यत्रार्थहृक् स्वनः ॥ २८ ॥ देहा-

स्त्री-पुरुषको रूपाको प्राप्ति र कष्टको निवृत्तिको निमित्त अनन्तर प्रयत्न गर्दा पनि चिरात फल आह्लासको देखेर म रसबाट शुष्क भएँको हु ॥२५॥ हे राजन् ! सुख आत्माको स्वरूप हो र सबै चेष्टाहरूमा निवृत्त भएपछि त्यो स्वतः प्रवृत्त हुन्छ । मनि सबै भोगहरूलाई तृष्ण कानेर म प्रारम्भ-भोग भोग गर्दै यहाँ पुगिँ रहन्छ ॥२६॥ प्राणी आफ्नू पार्श्वविक स्वार्थ विसेर टैन प्रदत्त वासुतः कर्म हुनेले पनि अन्य-भरणको विरद्वर र दृष्ट्वा संसारककमा निरन्तर धुमिरन्छ । २५॥ असरी अज्ञानी पुरुष नसबाट नै जन्मन सम्मान वाट र सेवारी आदिसे द्वाविषो जललाई छाडेर जलको धामनाले घृण-वरीविकारित हुँदै रहन्छ । त्यस्तै नै आत्माले पुरुषार्थ माने प्राथी अग्रमातृपन्यानबाट विमुक्त भए

॥ दृष्टान्तः कर्म अनुसार जन्म पाइन्छ । योश वाटरे अज्ञानी पत्नी र भगवा सोरीकित अज्ञानमा गयर वाटरे माइतको र त्यो केपेर बाबिका चलाउँथ्यो । एक दिन माइर दुनि पछि अज्ञानको बाटो छोडेर जन्मे निरोहकलाई छोडेर पछिभग गर्नुसंगोका र्हेछ र वडा कष्टको आनि समवाहकलाई गज्ज तिजलाई सुपी पोस प्रार्थना गरे । भवधानले आकाशको-“समुच्चको पृथक्पृथक्को मीनार अनुसार अग्र प्राप्त हुन्छ । तानि तिथी तिनी-रत्न रं केही दिन भोकरको अने ती तीजै अज्ञानलाई एक-एक पदमात्र रोक ।” अनि क-“मा माए र माइकोरि तथैमाइ पढिने दाउ रेलो भानोसित बर भएन भने । जस्तै यनी-“म बाकोरी र तौ बन्ने बर माइसु ।” जन्मसित लभान्नु” भने । जसै बसत, मा रूपको म्पद बोटा रामाको रानी बने । अनि रामा त्ता अर्ग रानीसारां लिपेर त्यही बसकमा झुन गिह्यो । त्यो देवर वाटरे सानै युपी यको र काँचल भए र त्यसले माइदित को मर भगनी-“यको खी बसकमा हुने हुन्छनी होआम् ।” अब रौ कुजुरनी भए र पढी बज्जकानी । आमालाई दुःखी देखेर बोलेले रौ बसक भयो-“मिरी आमा केरि पढिने बानी हाउन् ।” त्यसले केरि रौ हाउनेकी को भए । ती तीजै बसा केरि त्ता रौ हाउरा काडी, विरमा बोहव यैनी अज्ञानिका चलाउन लागे । अब माइकोरि कवि बसतिर आए, तब तिनलाई पार्ह बसै विबिमा ऐतोर विचार गरे-“भगवान्को कथन नै उचिच रदक । मैरी बरदान म्पर्थ गर्छो ।

॥१२८॥ ॥२८॥ ओं मनुष्य दैवतमन्त्रं धरित्वादिहं तुल्यं प्राप्तिं तथा दुःखं निवृत्तिं चैषा गच्छेत्, त्वय्य मोक्षहीनं पुण्यं गच्छेत् ॥ माता क्रिया इह ज्येष्ठं दृष्टुम् ॥
 ॥२९॥ कदाचिद् बन्धो सफलता प्राप्तं यत् पति आध्यात्मिकादि दुःखकलं करिष्ये पति ननुत्ने मन्त्रादीन् तुल्यार्थं कृत्वाप्य मन्त्रं तथा मोक्षादि ह्यग्रे के तुल्यं प्राप्तं दृष्टुम् ॥
 ॥३०॥ धनका मोक्षी एवं कर्तव्येन्द्रिय धनीरुक्तां क्लेशं देखिरहेको ह्यु ॥ तिनलाई सर्वत्र मन्देह रहन्छ र कपले गर्दा निद्रा लाग्दैन ॥३१॥ प्राण तथा धन-सम्पन्न मनुष्यलाई राजा, बोर, धनु, स्वजन, पशु-पक्षी, पाशक, काल एवं स्वर्ग आकाशमित पनि मय बनिहाल्छ ॥३२॥ अतएव बुद्धिमान् दुष्ट शोक, मोह, मय, क्रोध, रोग, मीकता, भय आदिको चक्रमा पान धन तथा प्राणको इच्छा मर्त्या त्यागिदिमो ॥३३॥ हे प्रह्लाद ! संसारमा महर्षी मारी तथा अर्धमय पी दुवै भेदा परम गुरु हुन् ॥ पिरोमान् पित्रा लिएर मैले वैराग्य तथा मनो-प्राणको ह्यु ॥३४॥ मह ज्ञानी हुनो कहिले कष्ट पाउँको धन धनस्वाप्तोलाई गरीर अथ मयकि इत्यर्थकं सोखेर सैवानन्द ॥ यम प्रहर मीरिबट मैले भोगमाट सधैं विरक्त रहने

दिभिर्देवतन्त्रैरात्मनः सुखमीदृतः ॥ दुःखात्ययं जानीशस्य क्रिया मोक्षाः कृताः कृताः ॥ २६ ॥ आध्यात्मिकादिभिर्दुःखैर्विमुक्तस्य कर्हिचित् ॥
 मर्त्यस्य कृच्छ्रोपनतैरर्थैः कामैः क्रियेत किम् ॥ ३० ॥ पर्यामि धनिनां क्लेशं दुःखानामजितात्मनाम् ॥ भयादलब्धनिद्राणां सर्वतोऽभिविशङ्किनाम् ॥
 ॥ ३१ ॥ राजतश्चरतः शत्रोः स्वजनात्पशुपक्षितः ॥ अर्थिभ्यः कालतः स्वस्मान्नित्यं प्रणार्थवद्वयम् ॥३२॥ शोकमोहभयकोधरागमलैर्व्यभ्रमादयः ॥
 यन्मूलाः स्फुटं जहात्सृष्टौ प्रणार्थयोर्युधः ॥३३॥ मधुकारमहामर्षौ लोकेऽस्मिन्नो गुरुत्तमौ ॥ वैराग्यं परितोषं च प्राप्ता यच्छिष्या वयम् ॥३४॥
 विरागः सर्वकामेभ्यः शिक्तो मे मधुव्रतात् ॥ कृच्छ्राप्तं मधुवद्विक्तं हत्वाऽप्यन्यो हरेत्पतिम् ॥ ३५ ॥ अनीहः परितुष्टात्मा यदच्छोपनतादहम् ॥ नो-
 चेच्छो बह्वहनि महाहिवेसमत्त्वान् ॥३६॥ कचिदस्य कचिद्दूरि भुञ्जेज्ज स्वादस्वादु वा ॥ कचिद्दूरि गुणोपेतं गुणहीनमुत कचित् ॥३७॥ श्रद्धयोपाहनं
 कापि कदाचिन्मानवजितम् ॥ भुञ्जे मुक्त्वाऽप्य कस्मिंश्चिद्विना नन्तं यदच्छया ॥ ३८ ॥ क्षीमं दुःकृतमजिनं चीरं बल्कलमेव वा ॥ वसेऽन्यदपि संश्रान्तं
 दिष्टमुक्त् तुष्टीरहम् ॥३९॥ कचिच्छये धरोपस्ये तृणपर्णारिमभ्रममु ॥ कचित्प्रामादपर्यङ्कं कशिपौ वा परेच्छया ॥ ४० ॥ कचित्स्नानोऽनुलिप्ताङ्गः
 सुवासाः सन्मलकृतः ॥ रथेभ्यश्चैवरे कापि दिव्यामा ग्रहवद्रिभो ॥ ४१ ॥ नाहं निन्दे न च स्तौमि स्वभावविषमं जनम् ॥ एतेषां श्रेय आशामे

पिशा पापं । य अर्धमय करै निश्चेष्टयावले पुत्रिहर देवयज्ञ जे भिन्दछ, स्वर्गमा रनुह रहन्छु । कहिले बन्धी नवए पनि घेरै दिव्यम् (निराहार) यसै बनिहाल्छु
 ॥३५॥३६॥ य कहिले बोरै खाःछु र कहिले घेरै गर्ता । कहिले स्वादिह, कहिले नांमठा, अनेक गुणले पुक्त, कहिले गुणहीन कहिले अद्यावत्क क्याह को र कहिले निरादरपर्वक
 पाण्डो भन्न नै खाइदिन्छु कहिले एकपष्ट मानन गरेर दिन खा राप्ता केरि खाइदिन्छु ॥३७॥३८॥ य शरान्वयोका र सन्तोषी जीव हुँ । मलाई देख्नी वा छुनी बस्, मृगधर्म,
 चीर, बल्कल तथा अगतो बस्त्र प्राप्त हुन्छ, नचो सगाइदिन्छु ॥ ३९॥ य कहिले श्विषी, दण, पात, दुहा तथा खरानोको पुत्रमा रभिरहन्छु र कहिले बर्काको इच्छले महनमा
 पर्वण तथा कम्पाककमा लुकिदिन्छु ॥ ४०॥ हे लवर्ष ! य कहिले स्नान गरेर देवमा चन्दन चमी, राधा बज्ज र माला आदि पहिरेर रथ, हापी तथा घोडाका घेरेर हिड्छु र कहिले

॥५॥ न अर्धे नाशो-पुत्रो वैदल इतिहन्तु ॥ ४१ ॥ न विमिन्न स्वभाव हुने अनुपमप्ये कहीको निन्दा वा स्तुति गर्दिन , य त सर्वदा सर्वथा मङ्गलकामना गर्दछु ॥४२॥ सत्यका-
मात्रो गत पुण्य इत्य-आदि विभिन्न विद्वजको आचरणो भेदप्राप्तिणी पितृवृत्तिताई पदार्थमा र पदार्थमा र पदार्थमाई प्रयोगपादक जनमा होमिदेकोम् जनको सापिबक
अहङ्कारमा, अहङ्कारलाई कमन्धः महत्त्व द्वारा बाधमा र बाधलाई बाधमाहुनमा होमिदेकोम् यसप्रकार आत्माको अनुसर द्वारा आ-मन्त्रकपमा स्थित भई अह भवै दमै त्यागेर
सर्वथा उपगत होयोम् ॥४३-४४॥ हे अमुर भेद ॥ लोक र वाङ्क विकट देखिने आफनो सबै वृत्तान्त अति गोप्य अथ पनि मैले निर्मलाई सुनाउँ, विनरिक्त निर्मी समकान्ता परम मक
छौ ॥४५॥ नारदजी मन्दछन्-हे राजन् ॥ श्री हन्रीश्वरको हस्तपाद परमहंसको धर्म छुनेर दैवपति प्रहादले तिनको पूजा गरे र आधा भिएर प्रमन्न मनले घर फर्केर गए ॥ ४६ ॥
इति श्रीमद्भागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे देवली भाषाटीकायां त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ (गृहस्थको सदाचार निकृपण)-रात्रा युधिष्ठिरले भने-हे देवर्षि ॥ गृह आदिमा आत्मकचित्त

उतेकात्म्य महात्मनि ॥ ४२ ॥ विकल्प जुहुयावित्तौ तां मनस्यर्थविभ्रमे ॥ मनो वैकारिके हुत्वा तन्मायायां जुहात्यनु ॥ ४३ ॥ आत्मानुभूतौ तां मायां
जुहुयात्मत्यरक् मुनिः ॥ ततो निरीहो विरमेत्स्वानुमुःयाऽऽत्मनि शिवतः ॥ ४४ ॥ स्वात्मवृत्तं मयेत्यं ते मुमुक्षुमपि वर्णितम् ॥ व्यपेतं लोकशाम्नाभ्यां
भवान् हि भगवत्परः ॥ ४५ ॥ नारद उवाच ॥ धर्मं पारमहंस्यं वै मुनेः श्रुत्वाऽमुरेश्वरः ॥ पूजयित्वा ततः प्रीत आमन्त्र्य प्रययौ गृहम् ॥ ४६ ॥
इति श्रीमद्भागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे युधिष्ठिरनारदसंवादे यतिधर्मं त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ गृहस्थ एतां पदवीं विधिना
येन प्राप्नुयात् ॥ याति देवकृपे नृहि माहुरो गृहमूढधीः ॥ १ ॥ नारद उवाच ॥ गृहस्थवस्थितो राजमिन्ध्याः कुर्वन्त्यहोचिताः ॥ बाणुदेवार्पणं साक्षादुपा-
सीत महामुनीन् ॥ २ ॥ मृष्यन्भवतोऽभीक्ष्णमवतारकथास्तुतम् ॥ श्रद्धधानो यथाकालमुपशान्तजनावृतः ॥ ३ ॥ सप्तमङ्गच्छनकैः सङ्गमात्मजायात्म-
जादिषु ॥ विमुच्यन्मुच्यमानेषु स्वयं स्वप्नवद्विद्यतः ॥ ४ ॥ यावदर्थमुपासीनो देहे गेहे च पण्डितः ॥ विरक्तो रक्तवत्तत्र नृनोके नरतां न्यमेत्
॥ ५ ॥ ज्ञातयः पितरौ पुत्रा भ्रातरः सुहृदोऽपरे ॥ यद्वदन्ति यदिच्छन्ति चानुमोदेत निर्ममः ॥ ६ ॥ दिव्यं भोजं चान्तरिक्षं वित्तमन्युतनिर्मितम् ॥
तत्सर्वमुपयुज्यान् एतकुप्यस्त्वतो बुधः ॥ ७ ॥ यावद्विधियेत जठरं तावत्स्वत्वं हि देहिनाम् ॥ अधिकं योऽभिमन्येत स स्तेनो दण्डमर्हति ॥ ८ ॥

न श्री गृहस्थ पुरुष पनि प्रवले सहाया यो पद पाउदमकोन् न्यां उपाय समर्पे मन्दछन् ॥ १ ॥ नारद मन्दछन्-हे राजन् ॥ गृहस्थभनो पुरुष गृहस्थोचित काममा भगवदर्थ-
पूर्वक गर्दै छान्त पुरुषमित बखेर भगवान्का अनुमनमयी अन्तर कथाहस्ताई भद्रपूर्वक सुनोस् र महाहन्तिरको सेवा गरौ ॥२-३॥ जस्तै स्वप्नबाट बिउकोको पुला स्वप्नका कलिरा
मन्त्रन्धीहकमा कामक हुँदन्, त्यस्तै नै सम्मन्त्र द्वारा विस्तार-विस्तार हुने श्री-पुत्रादिको कामकलाई स्वयं त्यागौ ॥ ४ ॥ बुद्धिमान पुरुष केवल प्रयाजन-सिद्धिको निमित्त घर र
छाडीरमित सम्मन्त्र राखेरभित्रबाट किचक र बाधबाट रोगी श्री आचरण गर्दै सुपुत्रोदमा आफ्नु पुरुषोप भावन गरौ ॥ ५ ॥ भ्रातृन्, पितरं, बालम्, माईं, भ्रातृ र अन्य सम्बन्धी जो
अनुत्त वा अनुत्त -यसको भगवान्काय कामले अनुमोदन गर्नु ॥६॥ दिव्य आदिके उपपन्न सुखीबाट उपपन्न र अन्नमात्र प्राप्त हुने गृहस्थको तथा श्री पदार्थो उपपन्न गर्दै अन्नदि

पदां माधुसेवादि रात्रा काय जगामोः ॥ ७ ॥ किमकिं कुर्यात् कथिका केदल मयि नै इत्यमा छ, अतिल उवा पृथि हुन मकांम् । ॐ । यो मन्दर वर्ता महुवा आपनो अधिकार
मान्दछ, त्यो कोर र दम्भको भागो हो ॥ ८ ॥ दृग, उद, गदवा, दृग, मय, पथी, माको आदिताई पनि छनो हो छान्दछ, दिनकि उनमा र छनोमा फर नै के छ ॥ ११९ ॥
गृहस्थ पुरुष धर्म, अर्थ र कामोपादेनमा विशेष नमई बह देह-काल अनुसार दैवयोगले ने जति प्राप्त हुन्छ, त्यसैमा मनुष्य रक्षो ॥ १० ॥ त्यो मई बाध-वायसी हुन्छ, पतिव्र, बाध-
क्षादिरप्यन्त सयै प्राणीहरूलाई यवायोग बाँडेर बाँडोम्-न निदम्भ मने आफ्नो कर्माई पनि-तस्तोई मनुष्य आफ्नो मान्दछ-अतिथि आदिको सेवामा लाग्नाहो ॥ ११ ॥ हे राजन् !
जुन लोको निमित्त मनुष्य प्राण पनि दिन सक्छ, माता-पिता र गुरुलाई पनि भारिदिन्छ, यस कौश भावले मातको अधिकार राख्दैन, त्यो कलेव पुरुष परमाणुलाई पनि जित्न
सक्छ ॥ १२ ॥ कहाँ अन्यमा कुमि, दिष्टा वा मन्त्र हुने बां हुन्छ देह, कहाँ उमेर। निमित्त जपमा प्रेम हुन्छ, त्यो लो तथा कहाँ आयादलाई दाबने आमा ! (११-पर्व के मने-

मृगोच्छ्रस्वरपर्कांशुमरीमृष्यगमक्षिकाः ॥ आत्मनः पुत्रवत्पश्येत्तैरेषामन्तरं क्रियत् ॥ ६ ॥ त्रिवर्गं नातिकृन्द्धेण भजेत मृदमेध्यपि ॥ यथादेशं यथाकालं
यवहैवोपशदितम् ॥ १० ॥ आश्वाघान्तेवमायिम्यः कामान्सर्विभजेद्यथा ॥ अप्येकामात्मनो दारां नृणां स्वत्वग्रहो यतः ॥ ११ ॥ जह्याद्यदर्थं
स्वप्राणान्द्वन्याद्वा पितरं गुरुम् ॥ तस्यां स्वत्वं निर्यं जह्याद्यस्तेन ह्यजितो जितः ॥ १२ ॥ कृमिविद्वद्भस्मनिष्ठान्तं क्वेदं तुल्यं फलेवरम् ॥ कतदीपर-
तिर्भार्या स्वायमात्मा नभरुद्विः ॥ १३ ॥ मिद्वैर्यज्ञावशिष्टार्थैः कल्पयेद्बहुतिमात्मनः ॥ शोपे स्ववैत्यजन्प्राज्ञः पदवीं महतामियात् ॥ १४ ॥ देवानृषी-
न्भूतानि पितृनात्मानमन्वहम् ॥ स्ववृत्त्यागतचित्तेन यजेत पुरुषं प्रयक् ॥ १५ ॥ यस्यात्मनोऽधिकाराद्याः सर्वाः स्युर्यज्ञमप्यदः ॥ वैतानिकेन विधिना
अग्निहोत्रादिना यजेत् ॥ १६ ॥ न ह्यग्निमुखोऽयं वै भगवान्सर्वयज्ञभुक् ॥ इज्येत हविषा राजन् यथा विप्रमुखे हुतेः ॥ १७ ॥ तस्माद्वाह्यदेवेषु
मर्त्यादिषु यथाहृतः ॥ तैस्तेः कामैर्यजस्वेन क्षेत्रज्ञं ब्राह्मणाननु ॥ १८ ॥ कुर्यादपरपत्नीयं मासि प्रोष्ठपदे द्विजः ॥ आदं पित्रोर्भ्यावित्तं तदुक्थ्यनो
व वित्तवान् ॥ १९ ॥ अयने विपुवे कुर्याद्विघ्नीपते दिनत्रये ॥ चन्द्रादित्योपरगमे च द्वादशीभक्त्येषु च ॥ २० ॥ तृतीयायां शुक्लपक्षे नवम्यामथ

अह कुगको फिन्ता नगरं केरल आन्ध्रकिन्तन गरात्) ॥ १३ ॥ गृहस्थ पुरुष दैवयोगले यतः प्राप्त तथा पश्यद्विदिता अधिकार अन्तले ने जीवन निर्वाह गराम् । जो पुरुष
यक्षिष्ट अन्ववाहेक अन्व पदावमा स्वन्द राख्दैन, त्यो महापुरुषको पद पाउँदछ ॥ १४ ॥ हे राजन् ! गृहस्थ पुरुष जनाभयविहित हुनेले प्राप्त हुन्छ निर्य देवता, अथि,
मनुष्य, भूत, तिर र आफ्नो आत्माको दृजा गराम् । यस्तो मनेकिं सर्वान्नायामी परमेश्वरको आराधना हुन्छ ॥ १५ ॥ यदि आफ्नोलाई आधारादि सारा बह सम्पनिहक प्राप्त
मद यक्षपि विनिपादक ज्ञानहरूको अनुयात अग्निहोत्रादि द्वारा मण्यार्क। दृजा गराम् । ब्राह्मणको हुलमा अर्पित अन्नादिले सर्वयज्ञहरू मगरादको ग्रन्थो दृजा हुन्छ,
नरस्ती अग्निको सुलभा इवन गरिश्को हविले पनि हुन्छ ॥ १७ ॥ अतः ब्राह्मण, देवता र मनुष्यादिमा उनको समुचित मागद्वारा अन्तर्गामी नराणाको दृजा गराम् । अकलाई ब्राह्मणको
पति दृजा ॥ १८ ॥ विष आफ्नो मन्त्रपिहो अनुयातको रक्षो वज्रमा माता-पिताको महालय बाध गराम् र पछि धनो मय त्यम चनले दन्तुदृष्टो पनि बाध गराम् ॥ १९ ॥

अयम्, विषुव, वरुणवात, दिनचर्या, चन्द्रग्रहण, तथा वर्षादिवसो अरारमा, द्वादशी, अश्विनादि तीन नक्षत्राणां तथा वैशाख शुक्लपक्षको सुतीया, कार्तिक शुक्ल नवमी एवं हेमन्त र शिशिर ऋतुका चार तिथिहरमा भाष्यशुक्लको गतमी तिथि, मघा नक्षत्र तथा पूर्णचन्द्र पूर्णिमाको योग मघमा, पूर्णचन्द्र अथवा एक कलाहे होन चन्द्रमायुक्त बुद्धिमासित विशा, ज्येष्ठा, आषाढ आदि मानस मन्त्रको योग मघमा, द्वादशी तिथिमा अशुभा, अश्वि र तीनी ठगना नक्षत्र अथवा उत्तरा नक्षत्रहरूमा एकोदशी योग मघमा र ज्येष्ठ-नक्षत्र र अश्वि नक्षत्र परमा पितृको आद्व शरांम् ॥ २०-२३ ॥ हे राजन् ॥ अथ साधकका योग्य यो सबै काठ मनुष्यका कल्याणको वृद्धि भर्दछन् । यमि यो अवसरमा जाइ गराउ, किनकि यैसमा जीवनको सफलता छ ॥ २४ ॥ यो अवसरमा स्नान, जप, हौप, भव एवं वेधना तथा ब्राह्मणको जो पूजा गरिन्छ अथवा देवता, पितर, मनुष्य एवं अन्य जीवलाई जे गति दिन्छ, त्यसै अक्षय फलदायक हुन्छ ॥ २५ ॥ हे राजन् ॥ श्रीका पुंसवमादि, सन्तानका नातकमादि, आफ्ना बन्धुदीक्षादि वार्षिक आदिको समय तथा आभ्युदयिक कर्महरूको अवसरमा पनि

कार्तिके ॥ चतसृष्वप्यधकासु हेमन्ते शिशिरे तथा ॥ २१ ॥ माघे च मितसप्तम्यां मघाराकामभागमे ॥ राक्या चातुस्त्या वा मासर्षाणि युतान्यपि ॥ २२ ॥ द्वादश्यामनुराधा स्यान्ध्रवणस्तिस्र उत्तराः ॥ निमृष्वेकादशो वाऽऽसु जन्मर्क्षश्रोणयोगगुक् ॥ २३ ॥ त एते श्रेयसः काला नृणां श्रेयोविवर्धनाः ॥ कुर्यात्पार्वतानेतेषु श्रेयोऽमोघे तदायुषः ॥ २४ ॥ एषु स्नानं जपो होमो व्रतं देवद्विजार्चनम् ॥ पितृदेवभूतेभ्यो यदत्तं तद्वचयनशरम् ॥ २५ ॥ संस्कारकालो जायाया अपत्यस्यात्मनस्तथा ॥ प्रेतसंस्था सुताह्वय कर्मण्यभ्युदये नृप ॥ २६ ॥ अथ देशान्ध्रवक्ष्यामि धर्मादिश्रेय आवहर् ॥ स वै पुण्यतमो देशः सत्पात्रं यत्र लभ्यते ॥ २७ ॥ विश्वं भगवतो यत्र सर्वमतचराचरम् ॥ यत्र ह मातृगणकुलं तपोविद्याद्यानिवृत्तम् ॥ २८ ॥ यत्र यत्र हरैरर्चा स देशः श्रेयसां पदम् ॥ यत्र गङ्गादयो नद्यः पुराणेषु च विश्रुताः ॥ २९ ॥ सरीसे पुष्करादीनि क्षेत्राण्यर्थाश्रितान्युत ॥ कुरुक्षेत्रं गयशिरः प्रयागः पुलहाश्रमः ॥ ३० ॥ नैमिषं फाल्गुनं सेतुः प्रभातोऽथ कुरास्थली ॥ वाराणसी मधुपुरी पम्पा किन्दुमरस्तथा ॥ ३१ ॥ नारायणश्रमो नन्दा सीतारामाश्रमादयः ॥ सर्वे कुलाचला राजन्महेन्द्रमलयादयः ॥ ३२ ॥ एते पुण्यतमा देशा हरैरर्चाश्रिताश्च ये ॥ एतान्देशान्निवेत श्रेयस्कामो ह्यभीक्ष्णशः ॥ धर्मा ह्यवेहितः पुमां समस्ताधिकलादयः ॥ ३३ ॥ पात्रं त्वत्र निरुक्तं वै कविभिः पात्रवित्तमैः ॥ हरिरेवैक उर्वीश मन्मथं वै चराचरम्

गरिष्ठा स्नानादि कर्म अक्षय फल दिन्छन् ॥ २६ ॥ हे राजन् । य अवसर्मादि अथःप्राप्तिकारक देश भन्दछु । जुन देशमा सुपात्र पुण्य भट्टिन्छन्, त्यही देश भवभन्दा वर्ता पवित्र हुन्छ ॥ २७ ॥ जुन महाप्रहमा चराचर जम्त स्थित छ, जहाँ ती भगवान्को प्रतिमा छ, जहाँ जप, विद्या र दया आदि गुणले युक्त ब्राह्मण-कुल छ, जहाँ भगवान्को पूजा हुन्छ, ती सबै देश परम कल्याणदायी हुन्छन् । जहाँ भिद्वज्जन-सेवित क्षेत्र छन्, ती सर्व देश धेरै पवित्र हुन्छन् । जर्न-कुरुक्षेत्र, गया, प्रयाग, पुलहाश्रम, नैमिषारण्य, फल्गुक्षेत्र, सेतुगङ्ग, प्रयाग, काशी, मधुपुरा, किन्दुमरौर, वरारिकारण, नन्दा, महातानी मया र रामचन्द्रका आश्रमादि महेंद्र एवं मलयाचलादि कुल पर्वत र जहाँ जहाँ भगवान्को प्रतिमा छन् ती सर्व देश परम पवित्र छन् । जसलाई आफ्नो कल्याण इच्छा छ, तिनले यी स्थानको धार्मिक सेवन गर्नु, किनकि यी स्थानमा गरिष्ठा पुण्यकर्म हजार गुणा वर्ता फल दिन्छन् ॥ २८-३३ ॥

हे इधिवीपते ! पाषाण तथा विचारवान् व्यक्तिसे केवल भीरुताई नै त-पाषाण मनेहा छन्, किनकि समस्त जगत्को रक्षण उनेरो हो ॥३४॥ मित्रो यज्जमा देवता, ऋषि, मित्र, ब्रह्मपुत्र मनकादिक छेदाहँदै पनि अग्रपूजाको अधिकारी श्रीमन्पुत्र नै मानिएका थिए ॥३५॥ जीवमृहले पूर्व यप ब्रह्माण्डरूपी महापुरुषको मूल ती भगवान् नै हुन् । अतः उनको पूजाले मात्र जीवलाई हामि चिन्दछ ॥३६॥ उनले मनुष्य, निर्बक, ऋषि तथा देवतादिका शरीररूपी पुरी श्वेषो छ । उनै ती पुरोमा जीवमृहले शपन गर्दछन् यमैले मानिसहरू उनलाई 'पुरुष' गर्दछन् ॥३७॥ हे राजन् ! मनुष्यादि शरीरमा शरतमयमात्रले सर्वत्र भगवान् नै बिराजमान छन् । अतः ती पुरुष नै सर्वश्रेष्ठ पात्र हुन् । उन मानव शरीरमा भगवान्को भंड प्रति बता गर्दछन् ॥३८॥ हे राजन् ! पुण्ड्ररूपा परस्पर अपमानादिको प्रवृत्ति देखेर विद्वान्हरूले वेदा आदि पुरोमा उपासनाको निमित्त सगर्व-प्रतिमाको कल्पना गरेको थिए । त्यसवेलादेखि हूला अद्भुत प्रचुर सामग्रीले प्रतिमा भगवान्को पूजा गर्नेलागे, तर ती पाप पुरुषका द्वेषी व्यक्तिनाई प्रतिमा पूजनले पनि पुरुषार्थको सिद्धि प्राप्त हुँदैन ।

॥३४॥ देवर्ष्यहँतु वे सत्सु तत्र ब्रह्मात्मजादिषु ॥ राजन् यदग्रपूजायां मतः पञ्चतयाऽच्युतः ॥३५॥ जीवराशिभिराकीर्णं आण्डकोशांघ्रियो महात् ॥ तन्मूलत्वादन्युतेन्या सर्वजीवात्मतर्पणम् ॥३६॥ पुराण्यनेन सृष्टानि सृतिर्दृष्टादिदेवताः ॥ शेते जीविन रूपेण पुण्ये पुरुषो ह्यमौ ॥३७॥ तेष्वेषु भगवान् राजैस्तारतम्येन वर्तते ॥ तस्मात्पात्रं हि पुरुषो यावानात्मा यथेयते ॥३८॥ दृष्ट्वा तेषां मिथो नृणामवज्ञानात्मनां नृप ॥ त्रेतादिषु हरेस्त्वं क्रियायै कविभिः कृता ॥३९॥ ततोऽर्चायां हरिं केचित्संश्रद्धाय सपर्यया ॥ उपामत उपास्ताऽपि नार्धदा पुरुषद्विषाम् ॥४०॥ पुरुषेष्वपि राजेन्द्र सुपात्रं ब्राह्मणं विदुः ॥ तपसा विद्यया तुष्टया धत्तेवेदं हरेस्तनुम् ॥४१॥ नन्वस्य ब्राह्मणा राजन्कृष्णस्य जगदात्मनः ॥ पुनन्तः पादरजसा त्रिलोकी-देवतं महन् ॥४२॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे सदाचारनिर्णयो नाम चतुर्दशोऽध्यायः ॥१४॥ नागद उवाच ॥ कर्मनिष्ठा द्विजाः केचित्तपोनिष्ठा नृपापरे ॥ स्वाध्यायश्च प्रवचने ये केचिज्ज्ञानयोगयाः ॥१॥ ज्ञाननिष्ठाय देवानि कल्पान्यान्त्यमिच्छन्ता ॥ देवे च तदभावे स्यादि-तरेभ्यो यथाहृतः ॥२॥ द्वौ देवे पितृकार्ये त्रीनैकमुभयत्र वा ॥ भोजयेत्सुमधुदोऽपि श्राद्धे कुर्यान्न विस्तरम् ॥३॥ देशकालोचितश्राद्धव्यपश्रात्र-

हे राजेन्द्र ! यो पुरुष-शरीरमा ब्राह्मणलाई नै सुपात्र मानिएको छ, किनकि ती आफ्नो तप, विद्या तथा सन्तोष आदि गुणले नारायणको वेदमूक शरीर धारण गर्दछ ॥३९-४१॥ हे राजन् ! आफ्नो शरत्-रजले तीनै शोचलाई शक्ति प्राप्त ब्राह्मण भगवान्का पनि परम श्रेष्ठ हुँदै आएका छन् ॥४२॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे नेपाली भाषा-टीकायां चतुर्दशोऽध्यायः ॥१४॥ (नृहरणको निमित्त भक्तको वर्णन)—महर्षी भण्डवन् हे राजन् ! केही ब्राह्मण कर्मनिष्ठ र केही तपोनिष्ठ हुन्छन् । केही वेदाध्ययनमा तत्पर रहन्छन्, केही ब्राह्मणो भ्यास्या गर्दछन् र केही ज्ञान एवं योगको अभ्यासमा लागिरहन्छन् ॥१॥ मूहस्प पुरुष आफ्नो कृत्यको कर्मन् कन पाउन शान्ती विचलाई नै पित्र र देवताहरूको उदरपल्ले हन्य र हन्य प्रदान गर्छन् । यदि स्वस्था ब्राह्मण ब्राह्मणन् भन्ने क-पलाई उनको योग्याजुगार हन्य-कथको दान दिनु । २॥ देवतामन्थी काममा हुन पितृमन्थीको ममा तीन ब्राह्मण भन्दा दुवै कार्यमा एक-एक ब्राह्मणलाई भोजन गर्दछन् । धनी मण्ड पनि आहु-कर्ममा वर्गी विस्तर नगर् ॥ ३॥ किनकि धेरै ब्रह्मणलाई डाँकेर वर्ती विस्तर

तानि देशकालाविति भद्रा, पदार्थं, पात्रं च पूजनं आदिषु उच्यते निर्वर्तते ईदृशं ॥२॥ यदि देशकाल अनुपपन्नं पुनश्च नको योग्यं स्तनेकुरा मगदपल गवेर भद्रापूर्वकं सुयोग्यं
 स्वकृताई स्नात दियं भवेत्येतत् सर्वं कामनाहक पूज पादं च र वक्ष्य कनादायक दुःख ॥ ५ ॥ हे राजन् ! देवता, ऋषि, पितर, भूतगण तथा स्वयं आपन्नो र आपन्ना स्वजन
 मन्मन्धोहकको अन्नवाट यथाचित भोग दिन् र सर्वेलाई परमात्माको कृपा देवान् ॥ ६ ॥ धर्मको समज वसुध आदवा मां नयःकुन् र स्वयं पनि नखाउन् । पितृहत्याई
 पुनिजनको श्रीहि अन्नले जति जन्मना हुन्छ, भयति पशुहिमासले ईदृशं ॥७॥ संसारका प्राणीहरूको मन, वाणी र चरीरले अहित लग्गन् । मृदुर्वाक्मिश्रार्थहको निम्ति योभन्दा ठूलो
 अह कुनै धर्म छैन ॥ ८ ॥ यज्ञ-तन्त्रज्ञ अनेक निष्काम तथा छानो जन ज्ञानाग्निमेले प्रज्वलित मनोनिष्ठरूपी यज्ञाग्निमा यो समय पत्रहरू होमिदिन्छन्, किनकि इत्यमय
 यज्ञाग्रा भावानुका पूजक पुरुषलाई देखेर सबै उना मनमने यो विचार गरेर इराउछन्-यात्नो प्राणको पोषक यो निर्दयी ब्रह्मानी पुरुष मलाई अवश्य मार्गदिनेछ ॥ ९-१० ॥

हृणानि च ॥ सम्प्रभवन्ति नैतानि विस्तरात्स्वजनापणात् ॥ ४ ॥ देशे काले च सम्प्राप्ते मुन्यन्तं हरिदेवतम् ॥ श्रद्धया विधिवत्पात्रे न्यस्तं काम-
 धुगक्षयम् ॥ ५ ॥ देवर्षिपितृभूतेभ्य आत्मने स्वजनाय च ॥ अन्नं मविभजन्परयेत्यर्थं तत्पुरुषात्मकम् ॥ ६ ॥ न दयादामिषं श्राद्धे न चाद्याह-
 र्मन्तत्त्वित् ॥ मुन्यन्तैः स्यात्परा श्रीतिर्यया न पशुहिमरा ॥ ७ ॥ नैतादृशः परो धर्मो नृणां सदममिच्छताम् ॥ न्यामो दण्डस्य भूतेषु मनोवाक्काय-
 जस्ययः ॥८॥ एकं कर्ममपान्यज्ञानं ज्ञानिनो यज्ञवित्तमाः ॥ आत्ममयमनेऽहीना जुह्वति ज्ञानदीपिते ॥९॥ इत्यप्यज्ञैर्यक्ष्यमाणं दृष्ट्वा भूतानि विभ्यति ॥
 एष माऽकुरुणो हन्यादतज्ज्ञो ह्यमुतुच्छ्रुवम् ॥१०॥ तस्माद्वै वोपपन्नेन मुन्यन्तेनापि धर्मवित् ॥ मन्दृष्टोऽद्वयः कुर्यान्नित्यनैमित्तिकीः क्रियाः ॥११॥
 विधर्मः परधर्मश्च आभाम उपमा छलः ॥ अधर्मशास्त्राः पञ्चैवा धर्मज्ञोऽधर्मवक्ष्येत् ॥१२॥ धर्मवाधो विधर्मः स्यात्परधोऽन्यत्रोदितः ॥ उपधर्मन्तु
 पाश्चादो दम्भो वा शब्दमिच्छलः ॥ १३ ॥ पस्तिवच्छया कृतः पुम्भिराभामो ह्यश्रमात्पृथक् ॥ स्वभावाविहितो धर्मः कस्य नेष्टः श्रान्तरे ॥ १४ ॥
 धर्मार्थमपि नेहेत यात्रार्थं वाऽधनोधनम् ॥ अनीहानीहमानस्य महाहेरिववृत्तिदा ॥ १५ ॥ मन्तुः स्य निरीहस्य स्वात्मारामस्य यत्सुखम् ॥ कुत-
 स्तत्कामलोभेन धावतोऽप्येहया दिशः ॥१६॥ सदा मन्तुधमनयः सर्वाः सुखमयादिशः ॥ शर्कमकष्टकादिभ्यो यथोपाततपदः शिवम् ॥१७॥ मन्तुः

अतएव धर्मज्ञ पुरुष नियं प्रारब्धवश प्राप्तं हनि-अन्नं द्वारा नै सन्तोषपूर्वकं सर्वं नित्य-नै वैयिक कार्यं गहनं ॥१॥ हे राजन् ! धर्मो-ना पुरुष विधर्म, परधर्म परधर्म, व,याम, उपमा
 तथा छल-वधर्मका यी पाँच शास्त्रालाई अधर्मको नै सरस ठानेर तवथा त्यागिदिआम् ॥ १२ ॥ जुन कार्यं धर्म-जुद्धले गर्दा पनि स्वधर्ममा बाधा पादछ, त्यो 'विधर्म' हो, कुनै अह
 द्वारा अन्य व्यक्तिको निम्ति उपदिष्ट धर्म 'परधर्म', पाश्चात् र दम्भलाई 'उपधर्म' र अधर्मान्तर गरेर वाच्यको अर्को अर्थ छिप्नदनु 'छल' कहिन्छ ॥१३॥ आफ्नो आवश्यकको विषयेन
 पुरुषहरूको मनपर्दा धर्म 'आभाम' कहिन्छ । हे राजन् ! स्वभावावृत्तिर आश-विहित धर्मले कमलाई छान्ति प्रदान गर्दैन र ॥१४॥ हे राजन् ! धनहीन दुख्य धर्म गर्नु अववा शरीर
 निम्ति पनि धनेच्छा बगरोस्, किनकि निरधर्मो एवं अजिह्वर हो निश्चिन्त परावण पुरुषको निर्वाह त्यसको निश्चिन्तले नै गरिदिन्छ ॥ १५ ॥ मन्तु, विवृति परावण पुरुषलाई

अन ह्युक्तं प्राप्तिं दुःखं, तस्योक्तं प्राप्तिं । लोभवशं धनं को निमित्तं ददुर्ने स्पष्टिताई कसरी प्राप्तिं हुन सकत १। १६ ॥ मनुष्य चित्त पुलकताई सबै दिशादक उत्ती नै सबै ह्युक्तं
 दिन्तुन, जस्तै लुपत लम्पणको व्यक्ति बाटोमा काँडा आदित हुःखा हुँदैनन् ॥ १७ ॥ सुन पुनर उच्यते र त्रिप्राज्ञा विषयस्य बाधनाले ज्ञानेन रहन्त, तस्योक्तं प्राप्तिं धरको
 श्रार्थं प्राप्तेका कुल ममान हीन मरर जान्छ । हे राजन् ! यो सर्वं हुँदाहुँदै पनि वनुष्य दैवयामले प्राप्ति केरल जसले नै सन्तुष्ट किन रहन् १ ॥ १८ ॥ सुन माधव्य स्तोत्री
 हुँदैन, स्वयम्को तेज, विद्या, तप तथा यत्न त्यसको इन्द्रिय-संतुष्टताले खीन मरर जान्छन् र विवेक पनि नष्ट हुन्छ ॥ १९ ॥ शोक व्यासको ज्ञानि मररति ज्ञान-जलको कायना नष्ट
 रह्छ कोषको परिग्रह दिवादि भ्रमकोपति तस्यो पनि ज्ञान्त्त हुन्छ, तर दत्तै दिशादक जितेर भूमेको योग मरर पनि वनुष्यको लोभ लगात हुँदैन ॥ २० ॥ हे राजन् !
 विविध क्रियाहरूका ज्ञाना, मर्काको अनेक संशयस्य उत्प्रेदक र अनेक समादृक्ता समापति अणित पण्डित पनि ज्ञान्ताले गर्दा नै पतित मरर अन्तु ॥ २१ ॥ हे धर्मराज ।

केन वा राजन् वतंतापि वारिणी ॥ औष्मभ्यजैद्वयकार्पण्यादगृहपालायते जनः ॥ १८ ॥ अमन्तुष्टस्य विप्रस्य तेजो विद्या तपोयराः ॥ स्ववन्ती-
 न्द्रियस्तौत्येन ज्ञानं चैवावकीर्यते ॥ १९ ॥ कामस्यान्तं च क्षुब्धभ्यां क्रोधस्यैतत्कलोदयात् ॥ जनो याति न लोभस्य जित्वा भुक्त्वा दिशो भुवः
 ॥ २० ॥ पण्डिता बहवो राजन्बुद्ध्याः संशयच्छिदः ॥ सदमस्यतयोऽप्येकं असन्तोपात्यतन्त्यधः ॥ २१ ॥ अमङ्गल्याज्जपेत्कामं क्रोधं कामविवर्जनात् ॥
 अर्थानर्थेक्षया लोभं भयं तत्तावदर्शनात् ॥ २२ ॥ आन्वीक्षिक्या शोकमोहौ दम्भं महदुपामया ॥ योगान्तरायान्मौनेन हिसां कायाद्यनीहया ॥ २३ ॥
 कृपया भूतजं दुःखं देवं जह्यात्समाधिनः ॥ आत्मजं योगवीर्येण निश्रं सत्त्वनिषेवया ॥ २४ ॥ रजस्तमश्च सत्त्वेन सत्त्वं चापशमेन च ॥ एतत्सर्वं
 गुरो भक्त्या पुरुषो ह्यग्नौ जघेत् ॥ २५ ॥ यस्य माक्षाद्भवति ज्ञानदीपप्रदे गुरो ॥ मर्त्यमिद्धीः श्रुतं तस्य सर्वं कुञ्जरशौचवत् ॥ २६ ॥ एष वै
 भगवान्माक्षात्प्रधानपुरुषेश्वरः ॥ योगेश्वरैर्विमृश्यांश्चिलोको वै मन्यते नरश्च ॥ २७ ॥ बहुवर्गमप्येकान्ताः सर्वा नियमचोदनाः ॥ तदन्तः यदि नो
 योगानावहेयुः श्रमावहाः ॥ २८ ॥ यथा वार्तादयो ह्यर्था योगस्यार्थं न विव्रति ॥ अनर्थाप्य भवेयुस्तैः पूर्णमिष्टं तथाऽमृतः ॥ २९ ॥ यश्चित्तविजये यतः

मङ्गलको व्यागले कायताई, कायनाको व्यागले कोषताई, अर्थमा जनसंघुद्धि मरर, संभलाई र तन्व-चिन्तनले मथलाई जितो ॥ २२ ॥ ज्ञानागमविद्याले शोक मोहलाई, महापुरुषको
 सेवाने दम्भलाई, मौनेले चाम्बा रिष्णलाई, करीको निरपेक्षताले हिमालाई, कृपां आधिबौद्धिक दुःखलाई, मर्मापले आधिदैविक वेदनालाई, शोकनले आध्यात्मिक वल्लाई,
 आहागरिले निश्रलाई, न रह्नुले रजोगुण र तमोगुणलाई र उपरिले तन्वगुणलाई जितो ॥ प्रत्येक गुण बी बाधलाई शुक्लपिङ्गल द्वार जिन मथ ॥ २३-२५ ॥ हे राजन् ।
 ज्ञानदीपद्वारा प्रकाशदाता तथा माक्षात् भगवत्स्वरूप गुरुमा सुन व्यक्ति को 'यो वनुष्य हो' यस्तो दुर्बुद्धि हुन्छ, तिनको ज्ञान वजन-नाना हँ निरयंक हुन्छ । २६ ॥ ठूला-ठूला योगधर
 वरका करण-कमलको खोत्री गर्दछन् र जो प्रधान शुक्लका पनि स्व, मो हुन्, तिनै भगवान् सबैका सुखदेव हुन् । जो तिनलाई वनुष्य मान्दछन्, ती भूत गर्दछन् ॥ २७ ॥ हे राजन् ! यो
 नियमको लक्ष्य घोटै छ र तसो हो—छ इन्द्रिय (मन र पांच ज्ञानेन्द्रिय) लाई जिम्नू यदि यो नियम याम अथात् ध्यान, ध्यान र समाधि आदिका माधक दन्न मरर मन

अपमात्र हुन् ॥ २८ ॥ जसै सेती आदि कार्य बापका माथक नभएर अनर्थरूपी संसारलाई बढाउँछन्, त्यस्तै-ईश्वरले बहिर्मुख भक्तिका उदाहरणोंदिसँगै रम्य-धनका नै बापका बन्दछन् ॥ २९ ॥ हे बर्मगज ! जो भक्तिको मनमा विषय पाउन चाहन्छन्, बर्मगज र संगे व्यापार संन्यास लिउन् र एकान्तमा बस्न बसेर भिक्षा हातले प्राप्त स्वल्प मोहन गरौं ॥ ३० ॥ हे गजम् ! त्यो गुरु मम्म भूमिमा आनन लगाई घरीर बाँधेर र स्थिर पारेर सुखले हमाँस् र अकारको ज्ञान गरौं ॥ ३१ ॥ जबम्म त्यसको चित्तले मङ्गल-विद्यया-याग गर्दै नवमम्म न्यो नासिकाको अग्रभागमा हडि गाढेर पुष्प, कुम्भक र तैलक प्राणायामद्वारा प्राण तथा व्यापार वस्तुको गति रोकोस् ॥ ३२ ॥ काशनाको बलमा गएर कर्मले मन जहाँ-जहाँ जान्छ, बुद्धिमान पुष्प न्यमलाई उठाएर फर्काई विस्तार-विस्तार आफ्नो हृदयमा रोकोस् ॥ ३३ ॥ निरन्तर अभ्यासशील योगीको मन केही दिनपछि काष्ठ होन आमा जो ज्ञान हुन्छ ॥ ३४ ॥ कामादि कामनाका होबले रहित योगीको मन बज्र हुँदै र ब्रह्मानन्दको अनुभव गरेर न्यय पुरुषका सबै ब्रह्मि ज्ञान हुन्छन् ॥ ३५ ॥ जो प्राणी संन्यासी

स्यानिनः मङ्गोऽपरग्रहः ॥ एको विविक्तशरणो भिक्षुभिक्षामिनाशनः ॥ ३० ॥ देशे शुचौ समे राजन्संस्थाप्यामनमात्मनः ॥ स्थिरं मम सुखं तस्मिन्ना-
मीतर्जङ्ग ओमिति ॥ ३१ ॥ प्राणापानौ मनिरुन्ध्यात्पूरकुम्भकरेचकैः ॥ यावन्मनस्त्यजेत्क्रामान्स्वनामाप्रतिरीक्षणः ॥ ३२ ॥ यनो यनो निःसरति मनः
कामहर्तुं भ्रमत् ॥ तनस्तत उपाहृत्य हृदि रुन्ध्याच्छनेबुधः ॥ ३३ ॥ एवमभ्यसतश्चित्तं कालेनात्पीयमा यतेः ॥ अनिशं तस्य निर्वाणं यात्यनिन्धव-
द्वित्त ॥ ३४ ॥ कामान्निभिरनाविद्धं प्रशान्तास्त्रिलवृत्ति यत् ॥ चित्तं ब्रह्ममुखसृष्टं नैवोत्तिष्ठेत् कर्हिचित् ॥ ३५ ॥ यः प्रव्रज्य गृह्यत्पूर्वं त्रिवर्गावपनात्पुनः ॥
यदि सेवेत तान्निष्ठुः स वै वान्तास्त्रयपत्रपः ॥ ३६ ॥ यैः स्वदेहः स्मृतोऽनात्ममा मर्यो विदूश्चमिभस्ममात् ॥ त एनमात्ममात्कृत्वा श्लाघयन्ति ह्यमत्तमाः
॥ ३७ ॥ गृहस्थस्य क्रियात्यागो व्रतत्यागो वटोरपि ॥ तपस्विनो ग्रामसेवा भिक्षोरिन्द्रियलोलाता ॥ ३८ ॥ आश्रमापमदा ह्येते स्वत्वाश्रमविहङ्गकाः ॥
देवमायाविमृतांमनानुपेक्षेनानुकम्पया ॥ ३९ ॥ आत्मानं चेद्विजानीयात्परं ज्ञानपुताशयः ॥ किमिच्छन्कस्य वा हेतोर्देहं पुष्पाणि लम्पटः ॥ ४० ॥ आहुः
शरीरं स्थामिन्द्रियाणि ह्यानभीष्टमन इन्द्रियेशम् ॥ वर्तमानि मात्रा भिण्णां च सूनं मत्त्वं बृहद्बन्धुरमीरामृष्टम् ॥ ४१ ॥ अश्रं दशप्राणमधर्मधर्मयो

मर पनि धर्म र कामका दाता गृहस्थाश्रम त्यागेर केरि उनै गृहस्थ धर्मादिको खन गर्छ त्यो मानो आफ्नै धन खानो कसको हलो निलंज पुरुष हो ॥ ३६ ॥ आफ्नो देहलाई अनामा, भग्यशील र रतिनाममा विष्टा, कुमि र मम्म मान्ने पृष्ठ नै केरि उसको नहनी गर्छन् ॥ ३७ ॥ हे राजन् ! गृहस्थ पुरुषले कर्म त्याग्न्, श्रद्धावादीले न्य-पात्र, त्यस्तोले गाउँमा बग्न् र संन्यासीले इन्द्रिय लोभ हुन्-यो चारै गरि नीच कर्म हुन् र आफ्नोना आश्रमको विहङ्गना गर्छन् । शरीर माथले विमोहित यस्ता धर्मप्रति दया गरेर सर्वदा निनका प्रति ठपेडा नै गर्दैरहोस् ॥ ३८-३९ ॥ जो आफ्नो आत्मालाई ब्रह्मरूप मानिनेको छ र आत्मज्ञानद्वारा जसका कामना शीघ्र मएका छन् जान न्यो पुरुष कुन हुन्टा र के हेतु इन्द्रियलंछन बनेर आफ्नो शरीर परिपुष्ट पत्तो ? ॥ ४० ॥ पछित जनको कथन छ-बो शरीर रष हो, इन्द्रियाविरति नन लगाम हो छन्दारि विषय माग हुन बुद्धि नाथी हो, चित्त विज्ञान बन्धन हो, नमै प्राण पुरा हुन धर्म र अधर्म दुइ पक्षका हुन् र वर्तमानो जीव यव त्यस्तो रही जो न्यय रवीको चतुष अन्तर, प्राण बीज र लक्ष्य परमेश्वर हो

बन्ते चतुर्विधः वाक् शब्देन ज्ञेयत्वा सादि-क, स्वर्ग ३३४ र ज शरे मनसाई अन्तराश्रया लान गरिदेभोम् ॥ ४१-४२ ॥ राग, ह्य, लोभ शोक, मोह मय, मानाश्रयान, अहृया (ईर्ष्या), छत, म-सर, क्रमा, प्रमाद, क्षुधा र निद्रा-यो तथा जीवका अरु पनि बनेक अनु छन् ॥ रजोगुण, तमोगुण र सतोगुण पनि अनुभावले प्रकट देखिन्छ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ मतः द्रवम्य जीव इन्द्रियादि मये सामश्रोत युक्त र आपनो अपोम यो मानव देहकरी रय धाम्य शरको छ, अनिमात्र गुरुजनको अण-सेवाको तोष्य ज्ञानकरी लुब्ध निणर श्रीअन्युत प्रगतान्को चाको माध्य लेभोम् ॥ यो अनुतराई नष्ट गरेर माय छान्न होभोम् अनि आ-मानन्दया बन्ने रहेर शरीरकरी रयको पनि उपेक्षा गरिदेभोम् ॥ ४५ ॥ नष्ट्य अम्य इन्द्रियकरी घाता र इन्द्रिकरी मत्तयी रयको स्वामीकरी जीवलाई कुवाटोमा गले विषयकरी हाकाको हालमा मुम्पिदेलाग्नु र ती हावा माथी र बाँदाको संगमये घमलाई मृत्युकरी हान्यामाई अन्कारमात्र नमार्-कुरमा पुगेटी दिनेदत् ॥ ४६ ॥ हे राजन् ॥ वैदिक कर्म दूर प्रकाशका हुन्छन्-प्रवृत्तिपरक र निवृत्तिपरक ॥ कर्मद्वारा जन्म-मरण प्राप्त हुन्छ र निवृत्तिपरक कर्मले अमृत पाइन्छ ॥ ४७ ॥

चक्रेऽभिमानं रथिनं च जीवम् ॥ धनुर्हे तस्य प्रणवं पश्यन्ति शरं तु जीवं परमेव लक्ष्यम् ॥ ४८ ॥ रागो द्वेषश्च लोभश्च शोकमोहो भयं मदः ॥ मानोऽवमानोऽमृया च माया हिमा च मत्सरः ॥ ४९ ॥ रजः प्रमादः सुनिद्रा शत्रवस्त्वेवमादयः ॥ रजस्तमः प्रकृत्यः मत्त्वप्रकृत्यः कश्चित् ॥ ५० ॥ यावन्त-कायरयमात्मवशोऽपकृत्य धत्ते गरिष्ठचरणार्चनया निशातम् ॥ ज्ञानासिमन्युतचलो दधदस्तशङ्कुः स्वराज्यतुष्ट उपशान्त इदं विजह्यात् ॥ ५१ ॥ नो चेत्प्रमतममदिन्द्रियवाजिमृता नीत्वोत्पथं विषयदरयुषु निक्षिपन्ति ॥ ते दस्यवः सहयमृतममुं तमोऽन्वे ममाङ्कष उरुमृत्युभये क्षिपन्ति ॥ ५२ ॥ प्रवृत्तं च निवृत्तं च द्विविधं कर्म वैदिकम् ॥ आवर्ततं प्रवृत्तेतं निवृत्तेनारनुतेऽमृतम् ॥ ५३ ॥ हिंसं द्रव्यमयं काम्यमहिमोत्राघराशान्तिदम् ॥ दर्शश्च पूर्णवामश्च चानुर्मम्यं पशुः सुतः ॥ ५४ ॥ एतदिष्टं प्रवृत्ताख्यं हुनं प्रदुतमेव च ॥ पूर्वं सुरालयारामक्याजीव्यादिलक्षणम् ॥ ५५ ॥ द्रव्यसूत्रमवि-पाकश्च धूमो रात्रिरपक्षयः ॥ अयनं दक्षिणं सोमो दर्श ओषधिवीरुधः ॥ ५६ ॥ अन्नं रेत इति क्ष्मेश पितृयानं पुनर्भवः ॥ एकैकश्येनानुपूर्तं भूत्वा मृत्वेह जायते ॥ ५७ ॥ निषेकादिश्यशानान्नैः संस्कारैः संस्कृतो द्विजः ॥ इन्द्रिेषु क्रियायज्ञानं ज्ञानदीपेषु जुहति ॥ ५८ ॥ इन्द्रियाणि मनश्चर्या

छात्राङ्क ह्येनवागादि हिनामय कर्म मानिन्छन् ॥ अग्निहोत्र, दशंजय, चातुर्विध, पशुपय, सांभयाग, हुत (वेधद्वय) र प्रदुत (बहिराय) आदि द्रव्यमय कर्म 'हृद' कहिन्छन् ॥ देवालय, बगेवा, कुप र मोक्षला निर्माण आदि 'आर्पण' कर्म कहिन्छन् ॥ यी ग्रहे कर्म प्रवृत्तिपरक हुन्छन् ॥ यदि यी स्कायभावले गरिन्छन् भने अ-बन्त अशान्ति उपन्न गर्दछन् ॥ ५८-५९ ॥ हे राजन् ॥ मये प्रशस्तपरयण पुत्र चरु-पुरोडासादि द्रव्यको दत्तव्य मागले भनेको छरीर बाह्य गरी भूमाभिमानो देवगणको जान्छन् र कर्मदः रात्रि, कृष्णपक्ष तथा दक्षिणायनका अभिमानो देवाकाई गणर ती अ-द्रव्यकोमा हुन्छन् ॥ सोम समाप्त समपक्ष त्यदाविष्ट औषावा मह्य च-द्रमा हो खीण भएर ती पितृयान-मागबाट कषयः भाग्य, लता, अन्न र शीपको रूपमा परिणत भएर केरि संमाममा जन्म पाइन्छन् ॥ गर्भाधान संस्कारबाट लिणर रमयान सम्पन्ना संस्कृत द्विज ह्यात्रादि कर्मलाई ज्ञानले प्रकाशित इन्द्रियमा रयन गरिदिन्छ ॥ ५९ ॥ यो इन्द्रियलाई सङ्गठनको मनवा, वैचारिक मनलाई शास्त्रीना, बाणीलाई वचनमुद्रादयमा, कर्ममुद्रादयलाई अमय यी स्वकरी अन्तरमा, अ-प-प

लाई बिन्दुमा, बिन्दुलाई नादमा, नादलाई ध्वन्यात्मस्वरूप प्राणमा, प्राणलाई ब्रह्ममा लीन गरिदिन्छ ॥५३॥ निष्कृतिपरायण ज्ञानी, अग्नि, धूप, दिन, रायंकाल, शुक्लपक्ष, उवरायक-
का अग्निमान्त्रो देवताको मन्त्र ब्रह्मलोका पुग्दछ र मोक्ष गर्छपछि स्थूलोपाधिक 'विश्व' मा आफ्नो स्थूल उपाधिलाई लीन गरेर ध्वन्योपाधि 'तैजस' स्वरूप हुन्छ । ध्वन्य
उपाधिलाई कारणमा लीन गरी 'ज्ञान' रूपमा स्थित हुन्छ र अन्त्यमा कारणोपाधि पनि लीन गरिछ त्यो सर्वगर्वा 'सुखी' रूपमा स्थित हुन्छ । यस प्रकार हिडेर न्यो क्रमशः
मोक्ष पद पाउँदछ ॥५४॥ यमोनाई देवयान-मार्ग मन्दछन् । यस मार्गको पथिक आत्मा पथिक र ज्ञानात्मका प्राणी क्रमशः अग्निवादिका अभिमानो देवयानमा प्राप्त हुँदै आत्मस्वरूपमा स्थित
हुन पुग्दछ । त्यो केरि यस (जन्म-मरणरूपी) संसारमा आउन्ने ॥५५॥ हे राजन् ! जुन पुरुष शत्रुहारी नेत्रदाता सन्तान तथा देवयान नामक वेदोक्तपारमहन्त्रलाई देख्दछ, त्यो जन-
सङ्घदायमा ग्हेर पनि मोक्षपन्थ हुँदैन ॥५६॥ किनकि अवयवरूपले शरीरको आदि अन्त्य, भित्र-बाहिर, जसो-होसो, ज्ञान-ज्ञेय, वचन वाच्य, अथवा अव्यकार एवं प्रकाशरूप

वाचि वैकारिक मनः ॥ वाचं वर्णमाम्नाये तमोङ्कारे स्वरे न्यसेत् ॥ ओङ्कारं किन्दौ नादे तं तं तु प्राणे महत्यमुम् ॥ ५३ ॥ अग्निः सूर्यो दिवा
शरः शुक्लो राकोत्तरं स्वराट् ॥ विश्वश्च तेजसः प्राज्ञस्तुन्यं आत्मा ममन्वयात् ॥ ५४ ॥ देवयानमिदं प्राहुर्भूत्वा भुवःपुनर्वशः ॥ आत्मप्राज्युपशा-
न्तात्मा ह्यात्मस्थो न निवर्तते ॥ ५५ ॥ य एते पितृदेवानामयने वेदनिर्मिते ॥ शास्त्रेण चक्षुषा वेदं जनस्योऽपि न मुह्यति ॥ ५६ ॥ आदावन्ते
जनानां मद्वहिरन्तः परावरम् ॥ ज्ञानं ज्ञेयं वचो वाच्यं तमो ज्योतिस्त्वयं स्वयम् ॥ ५७ ॥ आधाधितोऽपि ह्याभासो यथा वस्तुतया स्मृतः ॥
दुर्बलत्वादेन्द्रियकं तद्वदर्थविकल्पितम् ॥ ५८ ॥ श्रित्यादीनामिहार्थानां छाया न कतमाऽपि हि ॥ न मद्भानो विकारोऽपि न पृथङ्भानवितो मृषा ॥ ५९ ॥
धातवोऽवयवित्वाच्च तन्मात्रावयवैर्विना ॥ न स्युर्ह्यसत्यवयविविन्यसन्नवयवोऽन्ततः ॥ ६० ॥ स्यात्मादृश्यमस्तवावद्विकल्पे सति वस्तुनः ॥ जाग्रत्स्वापौ
यथा स्वप्ने तथा विधिनिषेधता ॥ ६१ ॥ भावाद्वैतं क्रियाद्वैतं द्रव्याद्वैतं तयात्मनः ॥ वर्तयन्स्वानुभूयेह श्रीन्स्वप्नानुभुते मुनिः ॥ ६२ ॥ कार्य-
कारणवस्त्वैक्यमर्थानं पटन्तनुवत् ॥ अवस्तुत्वाद्विकल्पस्य भावाद्वैतं तदुच्यते ॥ ६३ ॥ यद्वागणि परे माशतमर्वकर्ममर्पणम् ॥ मनोवाक्चतुर्भः

जुन वस्तु छ, त्यो त स्वयमेव ज्ञानी छ ॥५७॥ अस्तै प्रतिविम्बःदि आभास बाधित मन्त्र पनि वास्तविक ज्ञात हुन्छन्, त्यस्तै नै इन्द्रियका विषय जन्ममरण मन्त्र पनि मत्पर्यै देखिन्छन्
॥५८॥ पृथ्वी आदि पञ्चभूतको छायारूपिणी बाँ देह वस्तुतः ती भूतहरूका संपात, विकार र परिणाम केही पनि हुदैन, किनकि यो आफ्ना अवयवले न बुझ्छ, न तिनका अनुपम नै
छ, अतः यो मिथ्या छ ॥५९॥ शरीरको कारण पञ्चभूत पनि अवयवी हुनाले अवयवस्वरूप नै हुन् र अवयवी अपन्त्र मिद्व अपरपि अन्तः अवयव पनि अपन्त्र नै हुन्छन् ॥६०॥ जन्मम
मृत्युपमा अविद्याद्वारा कल्पित वस्तुको विकल्प बनिहन्छ, तन्मममा सादृश्य भन पनि रहिरहन्छ । अस्तै स्वप्नमा कहिले जागृतिरिह र कहिले स्वप्नको प्रतीति हुन्छ, त्यस्तै नै शत्रुका
विधानिषेध पनि स्वप्न ज्ञे देखिन्छन् ॥६१॥ हे राजन् ! भावाद्वैत, क्रियाद्वैत र द्रव्याद्वैतको विवेचन हुनि आ-मानुभव द्वारा प्राप्त, स्थान तथा गुण-मिथ्या होनथरि स्वप्नहरू अथवा
अवस्थाहरूलाई तपासिदिन्छन्, ॥६२॥ अस्तै तन्मा तन्तुरूप छ, त्यस्तै नै कार्य-कारणरूप बानु पनि यीश नै रहन्छ, किनकि विकल्प वस्तुतः अवयव छ । यो विचार भावाद्वैत कहिन्छ

॥६३॥ ! हे पार्थ ! मन, बाणी तथा स्त्रीरहारा गरिने कर्म वरजालाई अर्पण गरिदिनु नै क्रियाद्वैत कहिन्छ ॥६५॥ स्त्री, पुत्रादि तथा अन्य मर्षे प्राणीहरूका स्वार्थ र योग-
 हरको एकता गर्नु नै द्वेषाद्वैत कहिन्छ ॥६५॥ हे राजन् ! जुन पुरुषलाई जुन इच्छा जुन बैला, जुन उपापले र जमवाट जसका गर्नु काल विरुद्ध छैन बने व कुनै आपत्ति-
 काल नहुँदा पनि उर्मद्वारा आफ्ना सर्व कर्पे सम्पन्न भएम्-जसद्वारा होन ॥६६॥ हे राजन् ! यी कर्महरूको अनुसार व्यवहार गर्दैरहनाले मनुष्य भगवत्कृति बापर गृहस्थीमा रहेर पनि
 ब्रह्मको भक्ति प्राप्त गर्दछ । हे नरेन्द्र ! यगदान कृष्णको काल जपारी भिमी दुम्पर विपविहकलाई नायिमकेका छी र उनकै परम-कर्मको सेवाको प्रभावले जपारी भिमीले दिव्या-
 सम्पत्ताई जितेर राजपुत्र आदि यज्ञ गर्पौ, त्यस्तै नै ती ब्रह्मको काले विमी संसार-मागरबाट शरी मुक्त भवनेछी ॥६७.६८॥ हेराजन् ! गृह महाकल्पमा य सर्वे कर्षवन्दारा सम्मानित
 उपपदंन नाथको योडा गन्धर्व धियै ॥६९॥ रूप, सुकुमारता, मयूरता तथा मनोहर सुगन्धले गर्दा मेरो दर्शन सबैलाई निकै प्रिय थियो । श्रीहरूलाई य म मान्दै नै मनपदंन । यसैले

पार्थ क्रियाद्वैतं तदुच्यते ॥ ६४ ॥ आत्मजायामुनादीनामन्येषां सर्वदेहिनाम् ॥ यत्स्वार्थकामयो रेवयं द्रव्याद्वैतं तदुच्यते ॥ ६५ ॥ यद्यस्य वाऽग्निपिद्धं
 स्याद्येन यत्र यतो नृप ॥ स तेनेहेत कर्माणि नरो नान्येरनापि ॥ ६६ ॥ एतैरन्यैश्च वेदोक्तैर्वर्तमानः स्वकर्मभिः ॥ गृहेऽप्यस्य गतिं यायादाजस-
 न्नकिमाङ्गनरः ॥ ६७ ॥ यथा हि यूयं नृपदेव दुस्त्यजादापद्गणादुत्तरतात्मनः प्रभोः ॥ यत्पादपंकैरुहमेवयाभवानहारथिनिन्नजिनदिग्माजः कन्तू ॥ ६८ ॥
 अहं पुराऽभवं कश्चिदुन्धर्व उपवर्हणः ॥ नाम्नाऽस्तीते महाकल्पे गन्धर्वाणां सुसम्मतः ॥ ६९ ॥ रूपपेशलमाधुर्यमौगन्ध्यप्रियदर्शनः ॥ स्त्रीणां प्रियतमो
 नित्यं मत्तस्तु पुरुलम्पटः ॥ ७० ॥ एकदा देवमन्त्रे तु गन्धर्वाप्सरसां गणाः ॥ उपहृता विश्वमृगिभिरिगायोपगमायने ॥ ७१ ॥ अहं च गायन्मन्दि-
 द्वान्त्रीभिः परिवृतो गतः ॥ ज्ञात्वा विश्वमृजस्तन्मे हेलनं शेषुरोजसा ॥ याहि त्वं शूद्रनामामु नष्टश्रीः कृतहेलनः ॥ ७२ ॥ तावदास्यामहं जज्ञे
 तत्रापि ब्रह्मवादिनाम् ॥ शुश्रूष्याऽनुषङ्गेण प्राप्तोऽहं ब्रह्मपुक्ताम् ॥ ७३ ॥ धर्मस्ते गृहमेधीयो वर्णितः पापनाशनः ॥ गृहस्थो ऐन पदवीमज्जमा
 न्यामिनामियात् ॥ ७४ ॥ यूयं नृलोके वत भूरिभागा लोकं पुनाना मुनयोऽभियन्ति ॥ येषां गृहानावसतीति साक्षाद्गृहं परं ब्रह्म मनुष्यलिङ्गम्
 ॥ ७५ ॥ स वा अयं ब्रह्म महद्भिः श्रुत्यैकैवत्यनिर्वाणसुखानुभूतिः ॥ प्रियः सुहृदः सखु मातुलेय आत्माऽर्हणीयो विधिहृद्गुरुश्च ॥ ७६ ॥ न यस्य

य नित्य उन्मथ रह्यो ॥७०॥ एक समय ब्रह्माविहृले जगत्वाधो खिन्न मानको निम्ति देवपुत्रमा अनेक गन्धर्व तथा अप्सराहरूलाई डाके ॥७१॥ बाह्य पाएरछि म पनि अगणित
 श्रीहरूका साथै उन्मथपरावले गाउँदै त्यहाँ पुगे । मेरो त्यो उन्मथपरा देलेर ब्रह्माविहृले बलाई भाप दिँदै भने 'नैले हाम्रो अपमान गरिस् । यसै निम्ति सन्काल अर्होन म र
 शूद्र योनिमा जा' ॥७२॥ तदनुसार बँले हुरुप बाँटी दासको गर्भबाट जन्म लिइ छर त्यहाँ पनि ब्रह्मवादीहरूको सेवा र सम्पन्न भनाले म केरि ब्रह्मावीको पुत्र हुन पुगे ॥७३॥
 हे राजन् ! मैले निमीलाई बा पापनाशक महामन्त्र-धर्म हुनाए-धर्मको आकाश गरेर गृहस्थ पुरुष पनि अनावाप्त संन्यासीहरूको गति पाउँछ । ७४ ॥ हे पृथिवि ! साँच्नै नै
 भिमीहरू हुनो याप्यमानी छी, किनकि निम्नां धर्मा मनुष्य रूपमा हुँकका साक्षाद् पात्रब निर्वाण गर्दछन् । अनेक आपनो इशानले श्रीहरूलाई पवित्र पार्ने मुनिनल मई निरपाट

निमीकहो जान्छन् ॥ ७५ ॥ हे राजन् ! अतलई महात्माहरू खोले गर्दछन्, ती अद्वितीय र निरुपाधिक परमानन्दशुभवस्वरूप परब्रह्म नै तिम्हा त्रिषु गृह्य सामाका श्रेय आत्मोप-
पन्न, आज्ञाकारी तथा गुरु भगवान् श्रीकृष्ण हुनुहुन्छ ॥ ७६ ॥ अहो ! साक्षात् खिन्नो र त्रस्तो आदि पनि ठीक-ठीक ब्रह्मको स्वरूप वर्णन गर्न मफेनन् । हामीद्वारा भक्ति, मोक्ष,
र मनः संयमले पूजित ती भक्तवत्सल भगवान् हामीमाथि प्रसन्न हुन्छन् ॥ ७७ ॥ श्रीगुरुदेव भन्नुहुन्छ—हे राजन् ! नारदजीको यो कथन सुनेर भरतवंशमा श्रेष्ठ राजा युधिष्ठिरले प्रेषावहल

साक्षाद्भवपद्मजादिभी रूप धिया वस्तुतयोपवर्णितम् ॥ मौनेन भक्तयोपशमेन पूजितः प्रसीदतामेष स सात्वतां पतिः ॥ ७७ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ इति
देवर्षिणा प्रोक्तं निशम्य भरतर्षभः ॥ पूजयामास सुप्रीतः कृष्णं च प्रेमविह्वलः ॥ ७८ ॥ कृष्णपार्थावुपामन्य पूजितः प्रययौ मुनिः श्रुत्वा कृष्णं
परं ब्रह्म पार्थः परमविस्मितः ॥ ७९ ॥ इति दाक्षायणीनां ते पृथग्वंशाः प्रकीर्तिताः ॥ देवाधुरमनुष्याद्या लोका यत्र नराचराः ॥ ८० ॥ इति
श्रीमद्भागवते महापुराणे वैयासिन्यामष्टादशसाहस्र्यां पारमहंस्यां संहितायां सप्तमस्कन्धे प्रह्लादानुचरिते युधिष्ठिरनारदसंवादे महाचारनिर्णयो नाम
पञ्चदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

मगर अतिशय प्रसन्नतापूर्वक नारद हुनि र श्रीकृष्णचन्द्रको पूजा गरे ॥ ७८ ॥ स्वयंपति भगवान् श्रीकृष्ण तथा युधिष्ठिरमित्थं अनुमति लिएर उनीद्वारा समस्कृत भई नारदजी हिँडे ।
श्रीकृष्णचन्द्र परब्रह्म परमान्मा हुन् । यो ज्ञान राजा युधिष्ठिर निकै विस्मित भए ॥ ७९ ॥ हे राजन् ! यसरी मैले तिमीलाई देव, दैत्य तथा मनुष्यादि सबै जीवहरूको जननी
दक्षव्यासहरूको मित्र-भिक्षु वंशहरूको पुत्रान्त भनेर सुनाएँ ॥ ८० ॥ श्रीमद्भागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे पंचमोऽध्यायः । १५ ॥

॥ इति समाप्तोऽयं सप्तम स्कन्धः ॥

- ५८५ -

इति 'वासिष्ठी' भाषाटीकासहिते
श्रीमद्भागवते सप्तमः स्कन्धः समाप्तः ।

अथ 'वासिष्ठी' भाषाटीकासहिते
श्रीमद्भागवते अष्टमः स्कन्धः प्रारभ्यते।

भीहतिः (चारै मन्वन्तरको वर्णन)-राजा परीक्षितले सांघे-हे पुत्रर ! जसले प्रजापतिहरूको बंधपरम्परा बलेभ्याय, ती स्वायम्भुव मनुको बंध भैले राम्ररी सुनें । अब अन्य मन्वन्तरको कुरा सुनौ । हुनान्त हुनन् वाहन् ॥१॥ हे मनु ! जुन प्रपञ्चमा बहामसिम भीहतिको जन्म-कर्मको कविहरूले वर्णन गरेका हुनन्, त्यो सबै हामी बोटाहरूलाई सुनाउनाम् ॥२॥ हे मनु ! विश्वमाथन भगवान्ले विगत मन्वन्तरमा जुन-जुन कर्म गरे, वर्तमान मन्वन्तरमा अे गरिरहेछा छन् र जुन भगादि गर्ने छन्, त्यो सबै मनुहुवम् ॥३॥ शुक्रदेवजी मनु हुन्छ हे राजन् ! यस कल्पमा स्वायम्भुव भादि छ मन्वन्तर हिले । तामध्ये जममा देवता भादि उत्पन्न भएथे, त्यो पहिलो मन्वन्तरको कुरा सुनौ रैले तिम्रोलाई सुनाइमके ॥४॥ स्वायम्भुवमनुजी पुत्रो आकृति र देवहूतिको गर्भबाट जन्मात् धर्म तथा ज्ञानको उपदेश दिनका लागि यक्षपुरुषको रूपमा अवतार लिइएक थिए ॥५॥ हे कौरव ! देवहूतिका उनव जन्मात् कपिलको वर्णन र रैले पहिल्यै गरिसके । अब जन्मात् यक्षपुरुषले अे गरि गरिथे-त्यो मन्दहु ॥६॥ हे राजन् ! स्मरुपात्मा पति मनु सबै कामना र भोगबाट विरक्त भए र आफ्नो राज्य-पाठ

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ राजोवाच ॥ स्वायम्भुवस्यैह गुरो वंशोऽयं विस्तराच्छ्रुतः ॥ यत्र विश्वमुजां सर्गो मनुन्यान् वदस्व नः ॥ १ ॥ यत्र यत्र हरेर्जन्म कर्माणि च महीयमः ॥ गृणन्ति कवयो नर्त्तस्तानि नो वद शृण्वताम् ॥ २ ॥ यद्यस्मिन्नन्तरे जन्मभगवान्विश्वभावनः ॥ कृत-
वान्कुरुते कर्ता ह्यतीतेऽनागतेऽप्य वा ॥ ३ ॥ ऋषिरुवाच ॥ मनवोऽस्मिन्व्यतीताः षट् कल्पे स्वायम्भुवादयः ॥ आद्यस्ते कथितो यत्र देवादीनां च
मंत्रवः ॥ ४ ॥ आकृत्यां देवहूत्यां च दृष्टिप्रोक्तस्य वै मनोः ॥ धर्मज्ञानोपदेशार्थं भगवान्पुत्रतां गतः ॥ ५ ॥ कृतं पुरा भगवनः कपिलस्यानुवर्णितम् ॥
आख्यास्ये भगवान् यज्ञो यच्चकार कुरुद्वह ॥ ६ ॥ विरक्तः कामभोगेषु शतरूपापतिः प्रभुः ॥ विमृज्य राज्यं तपसे सभायो वनमाविशत् ॥ ७ ॥
सुनन्दार्यां वर्षशतं पदैकेन भुवं स्पृशन् ॥ तप्यमानस्तपो धोरमिदमन्वाह भारत ॥ ८ ॥ मनुरुवाच ॥ येन चेतस्यते विश्वं विश्वं चेतयते न यम् ॥
यो जागर्ति शयानेऽस्मिन्नार्यं तं वेद वेद सः ॥ ९ ॥ आत्मावास्यामिदं विश्वं यत्किञ्चिज्जगत्यां जगत् ॥ तेन त्यक्तेन मुञ्जीषा मा शृणाः कस्यस्विद्धनम्
॥ १० ॥ येन पश्यति पश्यन्तं चक्षुर्यस्य न रिप्यति ॥ तं भूतानिलयं देवं सुवर्णमुपधावत ॥ ११ ॥ न यस्याद्यन्तौ न मध्यं च स्वः
परो नान्तरं बहिः ॥ विश्वस्यामूनि यद्यस्मिद्विश्वं च तदतं महत् ॥ १२ ॥ न विश्वकायः पुरुद्वत् ईशः सत्यः स्वयंज्योतिरजः पुराणः ॥ धत्तेऽस्य

त्योस्य उपपत्त्या वर्णन कर्तनीसहित वनमा हिरे ॥७५॥ हे नारव ! त्यहाँ सुनन्दा नदीको तटमा केवल योरा सुझाई उभिएर बठेन तप गर्दै ती मन्त्रे मर्दथे ॥८॥ ती मनुजी मन्दथे-जसबाट हारा विश्व चेतना प्राप्त भएछ, तर समस्त विश्व जसलाई सचेत गर्ने भएन । जो विश्व निर्माण पछि पनि जागे रहन्छ, जो जगत् जसलाई ज्ञान मकतेन, छर त्यो परमात्मा यस जगत्लाई राम्ररी जान्दछ । ममात्मा सबै जीवमहुदाय परमात्माले व्याप्त छ । अतः त्यस परमात्मालाई नै अप्रण गरेर बनादिको उपभोग गर्नुपर्दछ । आफ्नो वा सिरानो कसैको पनि घनमा जान्छ हुनु हुँदैन । जुन सर्वमाधी ईश्वरलाई चल्न भादि इन्द्रियहरू देख्न लक्ष्मीनम् र जसको ज्ञान कहिले पनि छोड हुँदैन, ती सर्वान्तर्धामी तथा अमर परमात्माको निर्मो भजन गर १-११॥ जसको भादि, अन्य, भण, आफ्नो-विरानो र बाहिर-विश्व कसै पनि छैन, तर जो स्वयं जगत्को

मये हो । जपले यो साग जगत् उत्पन्ने भएको छ, त्यही सत्य र पूर्णब्रह्म हो ॥१२॥ ती परमात्मा विष्णुरूप नाउँ हुने ईश्वर, सत्पुरुष, ब्रह्मन्मा र पुरातन छ । त्यो आफनी माया-
शक्तिद्वारा नै जगत्को रचना, पालनादि कार्य गर्दछ । त्यो आफ्नो त्रिमूर्तिद्वारा ज्ञानशक्तिले आत्मिक स्वर्गसँगै सबै निरीह मानमा स्थित रहन्छ ॥१३॥ अतः सबै छानि पनि नैकर्म्य
मिद्विको निमित्त कर्म गर्दछन्, किनकि निष्काम कर्म गर्ने पुरुष नै निरीह (अस्पृश्य) हुन सक्छ ॥ १४ ॥ भगवान् पनि कर्म गर्दछन्, किन्तु आत्मलामले सदैव पूर्णकाम
हुनाले नै ती स्वयम्मा आपत्त हुँदैनन् । त्यसै प्रकार उनका अनुयायी दुल्ल पनि कर्ममा आसक्त हुँदैनन् ॥१५॥ अहो ! जुन ज्ञानवान्, अहङ्कार रहित तथा पूर्णकाम हुनाले निष्काम
जन्माद्यजयाऽऽत्मशक्त्या तां विद्ययोदस्य निरीह आस्ते ॥१३॥ अथाप्रे ऋषयः कर्माणीहन्तेऽकर्महेतवे ॥ ईहमानो हि पुरुषः प्रायोऽनीहां प्रपद्यते
॥१४॥ ईहते भगवानीशो नहि यत्र विषज्यते ॥ आत्मलाभेन पूर्णार्थो नावमीदन्ति येऽनु तम् ॥ १५ ॥ तमीहमान् निरहंकृतं बुधं निराशिषं पूर्णम-
नन्यचोदितम् ॥ नृत् शिक्षयन्तं निजवर्त्मस्थितं भ्रुं प्रपद्येऽस्त्रिलधर्मभावनम् ॥१६॥ श्रीशुक उवाच ॥ इति मंत्रोपनिषद् व्याहरन्तं समाहितम् ॥
दृष्ट्वाऽमुं यातुधाना जग्धुमभ्यद्रवन्क्षुधा ॥१७॥ तांस्तथाऽवसितान् वीक्ष्य यत्नः सर्वगतो हरिः ॥ यामैः परिवृतो देवैर्हत्वाऽश्रामत्रिविष्टपम् ॥१८॥
स्वारोचिषो द्वितीयस्तु मनुस्मैः सुतोऽभवत् ॥ द्युमत्सुषेणरोचिष्पत्प्रमुखास्तस्य आत्मजाः ॥ १९ ॥ तत्रेन्द्रो रोचनस्त्वासीद्देवाश्च तुषितादयः ॥
रहन्छन् र हुने अन्यद्वारा प्रेषित हुँदैनन्, जो अन्यलाई जति दिनको निमित्त आफ्नो बाटोमा स्थित भएर कर्मको राम्ररी आचरण गर्दछन्, तो परमेश्वरको स शरणमा छु ॥ १६ ॥
शुकदेवजी भन्दछन्—हे राजन् । यस प्रकार मनुलाई एकाग्र चित्तले तन्त्रोपनिषद्को उच्चारण गर्ने लागेका देखेर भोक्छे प्याकुल असुर, राक्षस तिनलाई खान त्यहाँ आए ॥१७॥
मर्दान्तर्पामी भगवान् यत्पुरुष तिनको त्यस्तो विचार जानेर याम नामक देवताहरूका साथै त्यहाँ आएर असुरहरूको संहार गरी स्वर्गको शासन गर्नेलामे ॥१८॥ हे राजन् ! ती स्वायं
भुव मनुष्यलि जग्धुमभ्यद्रवन्क्षुधा नामका देवता मनु भए । तिनका, द्युमान्, सुषेण र रोचिष्मान् आदि पुत्र थिए ॥१९॥ त्यो स्वरोचिष भन्वन्तरमा रोचन नामक इन्द्र, तुषित आदि

ॐ ईशान (शेष त्यागी) — एकपक्ष व्यासजीले शुकदेवलाई जनकजीलाई लक्ष्मण पठाए । शुकदेवले राजाको क्षमा गएर आफ्नो सुखना पठाए । जनकजीले—हेरौं इनलाई रित उठ्छ कि उठ्दैन
यस्तो विचार गरेर घान पठाए । अहिले त्यही घण्टाहुन् । तीन घण्टासम्म शुकदेवको दोकामे उभिरहइ तर तिनलाई अलिजति पनि रित चलेन । अति राजा जनक स्वयं आएर उनलाई भित्र लागे । शुकदेवको भित्र गएर
देखे—बस्नको लागि स्वस्थितमान राखिएको छ । साथै ऐश्वर्यका सबै सामग्री उपस्थित छ । सेवाको लागि दासहरूको अभाव छैन । शुकदेवले विचार गरे—‘जुन राजा यत् प्रकारका भोग-विवासाका मग्न छ, त्यो म त्यहाँलाई
के उ देश दिन सक्छु ?’ त्यही बेला होला सेवक बराहले ईश्वरको र राजासित भगवत्प्रेम्ण— द्वााराय । नगरमा आगो लागेको छ र त्यो राजभवनसम्म पनि आइपुग्यो । यदि योत्रै नै उपाय नगरे राजभवन पनि मरन हुनेछ ।
जनकजी नातिजन्म, आपत्तको बलियो, तर शुकदेवले भने—‘मह राज ! क्षमा मेरो दण्ड कमजोर लागेको छ । म क्षिप्र जाउँछु, मत्र त्यो पनि छट्नेछ ।’ तसति सन्तानाथ जनकजीले भने—‘यनभक्तवत् मे कित्तु तन्मे नाह ।
ह निश्चय । भिक्षुको भक्षणको न ये ददाति किञ्चन ।’ आफ्नो ‘आत्मालापी यत् अनन्त छ, त्यसको नाश हुन सक्नेछ । जो बलिद्वारा भिक्षुप्राप्तिमा धेरो केही पनि बन्नु सक्नेछ ।’ तसि बुनेर तसि शुकदेवजीले हुने
जनकजीमा पठाई गत्य हो । घर आउने नै होही त्यागी भन्न सक्नेछ । यस्त्यात्ममा रहेर नै हो राजा जनकको जस्तै पदार्थहरूमा अनासक्त छ, त्यही शेष र शेष त्यागी हो ।

देवता तथा वेदकारी ऊर्ध्वस्व आदि सर्वाङ्ग विष्ट ॥२०॥ सुतेर वैदशिराको तुपि ॥ नावको वनी धिन् ॥ मय वस्तु तिनको भववाट भगवान् ले विधुनामले प्रविद्ध भएर अवतार
 क्रिए ॥ २१ ॥ हे राजन् ! कौमार्य अवस्थादेखि नै ब्रह्मचर्यव्रती र यम-नियमादि साधनले युक्त अठायी हजार कृषिहकलेनी विधुना नामले ब्रह्मको दीक्षा लिए ॥२२॥ हे राजन् !
 महाराज प्रियव्रतका छोरा उवाच तेषां मनु विष्ट । उनका पवन, सृज्य तथा यज्ञोवादि छोरा मय ॥२३॥ वणिष्ठका प्रपद आदि पुत्र त्यस मन्वन्तरमा मनुर्वि धिए । मय, वेदश्रुत,
 नामक देवता र मन्वजित् नामका इन्द्र विष्ट ॥२४॥ त्यो पश्य चर्चये मृता व नीवाट भगवान् पृथुको नामले मन्वसेन नामले विख्यात भएर आफ्ना मन्वजन्त रचित अवतार लिएर
 ॥२५॥ देवराज मन्वजित्का सखा भएर उनले अण्णयरायण, दुःश्रीन र मन्वन्तराय हने यश-राष्ट्रम एवं पाणीहकका छोरी मयै जीवहक नष्ट पारिदिएका विष्ट ॥२६॥ उवाचका भाई

ऊर्जस्तम्भादयः सप्त ऋषयो ब्रह्मवादिनः ॥ २० ॥ ऋषेस्तु वेदशिरमस्तुपिता नाम पत्न्यभूत् ॥ तस्यां जज्ञे ततो देवो विमुरित्यभिचिथ्रुतः ॥२१॥
 अष्टाशीतिमहत्वाणि भुनक्तो ये घृतव्रताः ॥ अन्वशिक्षन्व्रतं तस्य कौमारब्रह्मचारिणः ॥ २२ ॥ तृतीय उत्तमो नाम प्रियव्रतमुतो मनुः ॥ पवनः सृज्यो
 यज्ञोवाद्यास्तन्मुता नृप ॥ २३ ॥ वमिष्ठतनयाः सप्त ऋषयः प्रमदादयः ॥ मत्यवेदश्रुता भद्रा देवा इन्द्रस्तु सत्यजित् ॥ २४ ॥ धर्मस्य मूढतार्या
 तु भगवान्पुरुषोत्तमः ॥ मत्यमेन इति ख्यातो जातः मत्यव्रतैः सह ॥२५॥ सोऽनुत्तकतदुःशीलानमतो यक्षराक्षसाश्च ॥ मृतद्वहो भृतगणांस्तवधीर्य-
 त्यजित्मत्स्यः ॥ २६ ॥ चतुर्थ उत्तमव्रता मनुर्नाम्ना च तामसः ॥ पृथुः ख्यातिर्नरः वेतुरित्याद्या दश तत्पुताः ॥ २७ ॥ मत्यका हरयो वीरा
 देवाश्चिशिम् ईश्वरः ॥ ज्योतिर्धामादयः सप्त ऋषयस्ताममोऽन्तरे ॥ २८ ॥ देवा वैश्रुतयो नाम विष्टेस्तनया नृपः ॥ नष्टाः कालेन यैर्वेदा विष्टताः
 स्वेन तेजसा ॥ २९ ॥ तत्रापि जज्ञे भगवान्हरिण्यां हरिमेधमः ॥ हरिरित्याहृतो येन गजेन्द्रो मोक्षितो ब्रह्मात् ॥ ३० ॥ राजोवाच ॥ बादरायण
 एतत् श्रोतुमिच्छामहे वयम् ॥ हरिरित्या गजपतिं ब्राह्मस्तमममुचत् ॥३१॥ तत्कथासु महापुण्यं धर्म्यं स्वस्वयनं शुभम् ॥ यत्र यत्रोत्तमश्लोको
 भगवान्गीयते हरिः ॥३२॥ सून उवाच ॥ परीक्षितैवं म तु बादरायणिः प्रायोपविष्टेन कथासु बोधितः ॥ उवाच विष्णुः प्रतिनन्व पार्थिवं मुदा
 मुनीनां मदमि स्म शृण्वताम् ॥३३॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणेष्टमस्कन्धे मन्वन्तरानुवर्तिते प्रथमोऽध्यायः ॥१॥

तामस नामका चतुर्थ मनु भए । उनका पृथु, नर तथा केतु आदि दस पुत्र भए ॥२७॥ तामस मन्वन्तरमा सत्यक, हरि, धीर नामक देवता र विमिष्ट इन्द्र तथा ज्योतिर्धामादि मनुर्वि
 भए ॥२८॥ हे राजन् ! त्यस मन्वन्तरमा विष्टले नामका कही लरु पनि देवता भए, उनले कालक्रमद्वारा नष्ट वेदहकको आफ्नो तेजले रक्षा गरे ॥२९॥ त्यसै बलले हरिमेधा कृषिकी
 धार्या हरिणीबाट भगवान् ले 'हरि' अवतार लिएर गजलाई ब्राह्मवाट युक्त पार्येका विष्ट ॥३०॥ राजा परीक्षितले सोचे-हे भ्यामन्त्र ! श्रीहरिले त्यो ब्रह्मलाई तमरी छुटाए, त्यो चरित्र
 न हनुरको सुखबाट छुट्न छोड्छु ॥३१॥ किनकि सबै कथाया भयो प्रसन्न परम पवित्र, धर्म्य, मङ्गलकारी र शुभ पुण्य, जवना पवित्र होई हरिको गुण-गान रहन्छ ॥३२॥ सत्य-वचन-
 हे विष हो ! अन्न-व्रत त्याग गरेर बनेका राजा परीक्षित द्वारा यस प्रकार प्रेरित भएर शुक्रदेवजी कथा-प्रवणेच्छुक बुद्धिहकको समूहमा राजा परीक्षितको प्रशंसना गर्दै मन्दछन् ॥३३॥

हनि भोमकामयते महापुराणे अष्टमस्कन्धे ५० गीतिसंहर 'वसिष्ठ' कृत जेगली भाषाटीकायां प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

(मकराक्ष ज्ञाहारा पङ्क्तिः)—भोगुच्छेदं भद्रेष्ठ—हे राजन् । क्षीरसागरते परिवर्तित 'विष्णु' नामते विष्णुपत्न्य उता रवं वियो । स्यो निकै राज्ञां र दम इत्यत्र योजन अगतो वियो ॥ १ ॥ विस्तारया वनि रयां । सर्वैरिष्टाट उमितै कैलिपको वियो । रयां आपनो पुन, बांटी र फलामका वीन टिखरते तपुत्र, रिष्टा र जाकाअनाई अलंकृत वारेको वियो ॥ २ ॥ विविध वस्त्राका रत्न तथा बाहुदकते चित्रित मृग, चरि चरिका इष्ट, लता, गुल्म र लहरादकष निनारते नवै विद्यालक्ष्म्यां पुष्करित पारिग्रेहो वियो ॥ ३ ॥ मूल प्रदेष्टका क्षीरसागरकां इत्यवयी उरुते पलासिएर स्यो इतिवचका वरचः मयी जिलाहाते वृक्षोलाई श्यामल वर्णकी बनाइहेको वियो ॥ ४ ॥ क्षीरामृग मिद्व चारण, विद्याधर, नाम किन्नर र जम्बवाहकते चमका वन्दरा सुशोभित रहन्ते ॥ ५ ॥ तिनस गान-वाचका चरितन कन्दराहक इतिवञ्चित मरुहन्ते र त्यस प्रदेष्टका निरामी मिह जहाँ सिंह बाउने हांकाते ईयां र

श्रीशुक उवाच ॥ आसीद्गिरिवरोराजमिच्छत इति विश्रुतः ॥ क्षीरोदेनाधृतः श्रीमान्योजनायुतमुच्छ्रितः ॥ १ ॥ तावता विस्तृतः पर्यक्त्रिभिः मृगैः पयो-
निभिश्च ॥ दिशः स्वं रोचयन्नास्ते रौप्यायसहिरण्ययैः ॥ २ ॥ अन्यैश्च ककुभः सर्वा रत्नधातुविचित्रितैः ॥ नानाद्रुमलतागुल्मैर्निधौर्षेनिर्झराभयाम् ॥ ३ ॥
म चावनिज्यमानाग्निः समन्तात्पयऊर्मभिः ॥ करोति श्यामला भूमि हरिन्मरकताम्रभिः ॥ ४ ॥ मिद्वचारणगन्धर्वविद्याधरमहोरगेः ॥ किन्नरैरप्सरोभिश्च
कोहद्विजुष्टकन्दरः ॥ ५ ॥ यत्र संगीतमन्नादैर्नन्दगुहममर्षया ॥ अभिजाति हरयः श्लाघिनः परशक्या ॥ ६ ॥ नानारण्यपशुजातमकुलद्रोण्यलंकृतः ॥
त्रिचद्रमसुरोद्यानजलकण्ठविहङ्गमः ॥ ७ ॥ सरित्सरोभिरञ्छोदैः पुलिनेर्मणिवालुकैः ॥ देवक्षीमञ्जनामोदरसौरभाम्बनिलैर्बुतः ॥ ८ ॥ तस्य द्रोण्या
भगवतो वरुणस्य महात्मनः ॥ उद्यानमृतुमन्नाम आक्रीड सुरयोधिताम् ॥ ९ ॥ सर्वतोऽलंकृतं दिव्यैर्नैतयै पुष्पफलद्रुमैः ॥ मन्दारैः पारिजातैश्च पाटला-
शोक्यम्रकैः ॥ १० ॥ जूतैः मियालैः पनमेरुप्रेराप्रातकैरपि ॥ कमुकैर्नारिकेलैश्च खड्गैर्वैजयन्तैः ॥ ११ ॥ मषकैः सालनालेभ तमालेरमनाजुनैः ॥
अरिष्टोदुम्बराल्लैर्वटैः किशुकचन्दनैः ॥ १२ ॥ पिबुमन्दैः कोविदारैः मरुतैः सुरदारभिः ॥ द्राक्षैश्चुम्भजम्बुभिर्विदर्यक्षाभयामलैः ॥ १३ ॥ किल्बेः
कपित्थैर्जम्बीरैर्वृतो भल्लातकैरपि ॥ तस्मिन्मरः सुविपुलं समत्काशनपङ्कजम् ॥ १४ ॥ कुमुदोत्पलकङ्कहारशतपत्रश्रियोजितम् ॥ मत्तपट्पदनिर्घुष्टं

अमहिष्मताश्च सर्वैर्गविरहन्ते ॥ १५ ॥ स्थल वर्णका कन्दराहक्या विविध जङ्गली जीवका समुद्र नवाम गेर म्यमको जाम्ब वदइहेका पिर । अनेक चरिका इत्यने संकुलित देवोद्यान
हक्या पक्षी मधुर प्वनि हर्दने ॥ १६ ॥ विमल जलते गरिष्ठा र उटया वणिमयी काल्वाले सुशोभित अनेक नदी तथा लताड पिर । त्यहाँको जल-बाहु देवाङ्गनाहको अरगाहनते सर्व
जायोदित रहन्त्यो ॥ १७ ॥ (यत्र वर्णको गुफाया वरुणजीको 'मृतुमातृ' नामको योत्रा सुरम्ब बसैवा वियो, जुन देशङ्गनाहको क्षीरामृभि वियो । त्या सदैव कन-कृतते सुशोभित
रहन्त्यो । मन्दार, पारिजात, पाटल, कम्बज, अशोक, विद्याम, आम्र, आम्रानक, कम्बु, नरिचन, खड्ग, मित्रोरा, मृग, माल, ताल, ताल, मयास जम्बु, जङ्गुन, चरिष्ट, उदुम्बर, पाकरी
वर, किशुक, चन्दन, विषुमन्द, मरुत देवदाक, शाल, केरा, बायुनु, मयर, रतौ, हर्गौ, जम्बना, वेन, कपिन्ध, जाम्बी, बनायां आदिहा इहहकते स्यो बसैवा गरिष्ठा वियो ।

पती पर्वतमा पौटा मुनीसो कमलहके मलिको सरोवर थियो ॥ १५ ॥ कुन्द, उज्ज्वल, कडार र जतनवादिने यसको खोपा बना बढेको थियो । उज्ज्वल प्रसर कलहकारी विहङ्गम सधैं बाँदै रहन्थे । त्यो सरोवर इम, कारण्ड, चक्राक, तथा सारसादिले पूर्ण एवं जलकुम्भकृत, कोपवि तथा बलेवा आदिले कुजित रहन्थ्यो ॥ १५-१६ ॥ यसको स्वच्छ जल बल्लोले गर्दै माछा तथा कल्लुआयो चलाते हुलने कलल पुष्पावाट झरेका केवलले पुनः बढ्दथे, बेग, नरकट, नीप तथा बन्जुल आदिले आरुहिन थियो ॥ १७ ॥ त्यो सरोवरको तटमा उम्फा कुन्द, कुरवक, अशोक शिरीष, कुटज, इन्दुक, कुञ्जक (मुनीला वृक्ष) नाय, पुनम, बल्लिका, धनपत्र, माधवी र आलक आदि वृक्ष तथा सर्वे आतुरा लच्छरहरूले घोमाघमान थियो ॥ १८ ॥ एक दिन त्यही वर्षतको बनमा रामे पौटा वृषपति मञ्जर, जमरा, गन्धमात्रे मिह, व्याघ्र, हाथी, सर्प, मृग, गैडा, नाम तथा काला-सैरा रङ्गका मरु र पमरी गाई आदि जङ्गली जीव हरणर मान्दथे । यसको कपाले मुँगुर, राँगो, खन्, ब्याँसो, गोपुच्छ, कुङ्क, बान्, हरिष र लणपो आदि वृक्ष जीव निर्मय मान्ने हुन्दै

राकुन्तैश्चकलस्वने ॥ १५ ॥ हंमकारण्डवाकीर्ण चक्राह्वेः सारमैरपि ॥ जलकुम्भकृतोयष्टिदात्युहकुलकृजितम् ॥ १६ ॥ मत्स्यकच्छपमक्षारचलत्प-
प्ररजःपयः ॥ कदम्बवेतमनलनीपबन्जुलकैर्वृतम् ॥ १७ ॥ कुन्दैः कुरवकाशोकेः शिरीषैः कुटजकुन्दैः ॥ कुञ्जकैः स्पर्णश्रीभिर्भागुलागजानिभिः
॥ १८ ॥ मल्लिकाशतपत्रैश्च माधवीजालकादिभिः ॥ शोभितं तीरजेआन्यैर्नैत्यर्तुभिरलं ह्रुमैः ॥ १९ ॥ तत्रैकदा तद्गिरिकाननाश्रयः करेणुभिर्वारि-
णयूयपञ्चान् ॥ मकण्टकान्कीलकवेत्रद्विरालगुत्वं प्ररुजन्वनस्पतीन् ॥ २० ॥ यद्गन्धमात्रादरयो गजेन्द्रा व्याघ्रादयो व्यालभृगाः सखद्गाः ॥
महोरगाश्चापि भयाद्दृवंति सगौरकृष्णाः शरभाश्चमर्यः ॥ २१ ॥ घृका वराहा महिषर्शाल्या गोपुच्छमालावृकमर्कटाश्च ॥ अन्यत्र सुद्रा हरिणाः
शरादयश्चरन्त्यमीना यदनुव्रहेण ॥ २२ ॥ स धर्मतप्तः करिभिः करेणुभिर्वृतो मदन्त्युक्लभैरुद्रुतः ॥ गिरिं गरिम्णा परितः प्रकम्पयन्निकेयमाणोऽ-
लिङ्गुलैर्मदाशने ॥ २३ ॥ सरोऽनिलं पंकजरेणुरूपितं जिघ्रन्विद्वग्नमदविह्वलक्षणं ॥ घृतः स्वयूथेन तृषादितेन तत्सरोवराभ्याशमथगमद्भुतम्
॥ २४ ॥ विगाह्यतस्मिन्नमृतान्धु निर्मलं हेमरविन्दोत्पलरेणुवामितम् ॥ पयो निकामं निजपुष्पकरोद्धृतमात्मानमद्भिः स्नपयन्गतक्रीमः ॥ २५ ॥ स्वपुष्प-
रेणोतद्घृमीकरांशुभिर्निपायन्मस्नपयन्पया मृती ॥ घृणी करेणुः कलमौश्च दुर्मदो नाचष्ट कृच्छ्रं कृपणोऽजमापया ॥ २६ ॥ तं तत्र कश्चिन्नृप देवचो-

रहन्थे । पर्वराट यस्य सरोवरका कमल केवलले सुशोभित पवनको कण सुपेर आनीत हाँडहरूमिल हुन्दै-फिर्दै हाँडा, हिलो, राँम, बेत तथा हुना-हुल्य हाडीहरू किर्दै थिर्दै आफ्ना गजवृष आदिन त्यो यस्य लहराको तटमा आथो । यस्य सरोवरको कपालवाट मर्द बुद्धिहरूको थियो र त्यो घामवाट आगिभरा थियो । त्योमिह चरे शनी र हाँडहरूथिप । तिनका बल्ल पछि पछि दगुद बिप । त्यो आफ्नो हल्लाले मारा पर्वत चर्काइरहेथ्यो । बढ्दका लोभी मनुष्य र समूह त्यसको गन्धमात्रमा टाँसिरहन्थे र यस्य सरोवरको नेत्र मर्दले विह्वल भइरहेको थिए ॥ २०-२५ ॥ यहाँ कण र यो पर्वतमा पम्प्यो र पुनःपयो । अपदीन प्रणर त्यसले आफ्नू घटले सरोवरको पहेरो र रातो कमलको केवलले सुगन्धि सुभा र सुप्ताहु जल फेटाँन थियो ॥ २५ ॥ अनि त्यो गजगज मरुच वृक्ष धनै मोह्यल भई घुँटको अग्रम गले जन्को कडारा हाडी छाडी माय र हाँडहरू र बन्धाहरूलाई मुलाउन र जल प्याउन लाग्यो ।

एव कथयामां मायाते बहिरा त्वां उन्मत्त गजराजं ज्ञातुं लोकेषु बहिरात् ज्ञानं गतम् ॥२६॥ हे राजन् ! यद्यपि यत्नं देवेच्छाले यदा महाबलवान् बहिरात् रावन् वक्तव्यमस्ति सुज्ञा
समाया। अकस्मात् विरतिश्चात क्णति गजराजं बहिरात् ब्रह्मवाट सुज्ञा पुष्कलं मे मया सर्वे शक्ति लभायां, तत्र सफलं भवति । अतः न। युष्मदिकां अतिवन्तं प्राह द्रष्टा
बलपूर्वकं जानिताले व्याकुलं भवति देहेर नगो वै उभयपक्षा अन्ध हाती र होईरु अति आतुर मय्यं भजनं लागे, विन्तु भी यनि-यम मङ्गुटवाट निकल्ल, या मय्यं भवन्तु ॥२७॥
हे राजन् ! वी महाशक्ती गजराज तथा बहिरात् परस्पर युद्ध यदं र बाटाल अर्धोला जल भित्र र बाहिर तान्द्र-तान्द्र दृक् इत्यादि सर्वे विनयो । यत्ने देवग्राहकालाई र्जितं दृष्टो विन्मय भयो
॥२९॥ धैरं दिनभयमं शान्तिमित्र बाह्यार शान्तिनाले प्रिथिल गजराजकां उन्मत्त रत्न तथा नेत्र विन्मय-विन्मय क्षीण दृष्ट लाग्यो र त्यां कलनर प्राहका निर्मित म्हे कुरा यमको विपरी
भर (अर्थात् त्यमको रत्न यम मय्यं ले हन् बहिरा मया) ॥३०॥ एव गजराजमावि प्राणम य उपस्थित ययो र त्यां आत्मांड मुक्त पार्श्व मय्यं अन्तर्भवमयां अनि धैरं मय्यं मय्यं विचरा

दिनो प्राहो कलायां श्वरणे रुहाऽग्रहीत् ॥ यदृच्छयेवं व्यमने गतो गजो यथाक्लं मोऽतिक्लो विचक्रमे ॥२७॥ तथातुरं यथपतिं करेणवो विहृष्यमाणं
तरमा जलीयमा ॥ विचक्रुः शुर्दीनधियोऽपरे गजाः पार्श्वेन द्रष्टावतारितुं न चाशकन् ॥२८॥ निरुध्यतो रेवमिन्नेन्द्रकयोर्विकर्यतोरन्तरतो बहिर्निधः ॥
समाः महर्षे व्यगमन्महीपते मप्राणयोश्चित्रममंमतामराः ॥२९॥ ततो गजेन्द्राय मनोबलो जगं कालेन दीर्घेण महानभूद्व्ययः ॥ विहृष्यमाणस्य
जलेऽवपीदतो विपर्ययोऽभूत्सकलं जलौक्यः ॥ ३० ॥ इत्थं गजेन्द्रः स यदाऽऽप मङ्गुटं प्राणस्य देही विवशो यदृच्छया ॥ अपारयन्तात्मविमोक्षणे
चिरं दृष्याविमां बुद्धिमयाम्पयत ॥३१॥ न मामिमे ज्ञातय आतुरं गजाः कुतः करिष्यः प्रभवन्ति मोक्षितुम् ॥ प्राहेण पाशेन विधातुरावृत्तोऽयं
च तं यामि परं षण्णयम् ॥ ३२ ॥ यः कश्चनेशो बलिनोऽन्तकोरगात्प्रचण्डवेगादभिधावतो भृशः ॥ भीतं वपुः परिपाति यद्वयान्मृत्युः प्रधा-
वत्यरणं तमीमहि ॥ ३३ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे अष्टमस्कन्धे मन्वन्तरानुवर्णने गजेन्द्रोपाख्याने द्वितीयोऽध्यायः ॥२॥

श्रीशुक उवाच ॥ एवं व्यवसितो बुद्ध्या समाधाय मनो हृदि ॥ जज्ञाप परमं जाप्यं प्राप्तान्मन्यनुशिक्षितम् ॥१॥ गजेन्द्र उवाच ॥ अंनमो भगवते
तुम्ये यत् एतच्चिदात्मकम् ॥ पुरुषायादिवीजाय परेशायाभिधीमहि ॥२॥ यस्मिन्निदं यत्तत्त्वेदं येनेदं य इदं स्वयम् ॥ योऽस्मात्परस्ताच्च परस्तैपश्ये

गरे एव निश्चयमा बुव्यो ॥ ३१ ॥ अहो ! देवमेति यम प्रादरुपी पाशमा परं अन्वन्त आतुर बहिरा ज्व यी मेरा साथी हातीले जे उठाने सकनन्, अनि होईरु कसरो मुक्त
वाने सकन्तु ! अतः अब य मय्यं वरमाभय ती अर्धरिकां शरणं वहुं ॥ ३२-३३ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे अष्टमस्कन्धे वीं गारांश्वर 'विष्ट' इति नांन
भाषाटीकायां द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

(गजेन्द्रले मयवाट् अर्धरिकां स्तुति गयेर हृत्क हुनु)—गजेन्द्रजी मन्तुद्वन्द्व-हे राजन् ! यस्तो निश्चय गरेर गजेन्द्रले भावनां मन हृदयदेशमा स्थिर पाव्यां र आपनां
पुत्रकममा मिलेकां यो अन्वन्त ओह स्तोत्र वदन् लाग्यो ॥ १ ॥ गजेन्द्रले मन्यां—यम अंगेगताई ब्रह्मवाट वेतना प्राप्त हुन्छ, ती जगन्नाका आदिदृश्य हरपुरुष मयवाट्नाई य

नमस्कार र स्मरण गर्दछु ॥२॥ मारा जगत जन्मा मिथ छ, यो जगत् उत्पन्न भएका छ, जमले ब्याप्त छ, जो स्वयमेव जगत् छन् र जो कार्य-कारणरूप जगत्मन्दा पनि पर छन्, ती मगवान् ॥३॥ जगत् इति कहिल्यै सुप्त हुँदैन, ती प्रबु आफ्नो मित्र र आफ्नो माया द्वारा स्थापित रहिले प्रवृत्त, कहिले निरोहित हुने भएका यी कार्य-कारण स्वरूप प्रपञ्चलाई माथी रूपले र चर्चे देखिरहन्छन् । कालक मले सबै लोक, लोकपाल र जगत्मा दायणहरू नष्ट भएपछि, जव अति महान र शक्तिशाली भगवान् माथ खेप रहन्छ, तब जो भगवान्माथ भगवान् अन्तर्गतको पारिपट्टि विराजमान छन्, ती भगवान्माथ प्रबु भलाई बचाउन् ॥४॥ अहो ! देवता र शक्ति पनि जगत्मा स्वरूप बन्दैनन्, उनलाई अह प्राणां कक्षी ज्ञान वा मन्त्र मन्त्र ? विविध भेषधारी नष्ट भै विविध चेष्टाशील र दुर्गम लीलाधारी प्रबु भरो उद्धार गर्दन् ॥ ५ ॥ जगत्मा स्वरूप देखेनन्तो निमित्त सबै जीवका आत्मा, सुहृद्, भगवान् तथा माथु ॥६॥ भगवान् मुनिजन बनेमा बसेर अलुब्ध भावले ब्रह्मचर्यादि ज्ञत पालन गर्दछन्, ती भगवान् मेरा गति हुन् ॥ ७ ॥ जगत्मा जन्म-मर्म, नाम-रूप तथा गुण-दोषादि केही पनि

स्वप्नभुवम् ॥३॥ यः स्वात्मनीदं निजमापयार्जितं कचिद्विभातं क च तत्तिरोहितम् ॥ अविद्वद्भक्त्यभ्युभयं तदीक्षते स आत्ममूलोऽवतु मां परात्परः ॥ ४ ॥ कालेन पंचत्वमितेषु कृत्स्नशो लोकेषु पालेषु च सर्वहेतुषु ॥ तमस्तदाऽऽसीद्गहनं गभीरं यस्तस्य पारेऽभिविराजते विभुः ॥५॥ न यस्य देवा ऋषयः पदं विदुर्जन्तुः पुनः कोऽर्हति गन्तुमीरितुम् ॥ यथा नटस्याकृतिमिविचेष्टतो दुरत्ययाक्रमणः स माऽवतु ॥ ६ ॥ दिदृक्ष्वो यस्य पदं मुमङ्गलं विमुक्तसङ्गा मुनयः सुमाधवः ॥ चरन्त्यलोकव्रतमव्रणं बने मृतात्मभूताः सुहृदः स मे गतिः ॥ ७ ॥ न विशते यस्य च जन्म कर्म वा न नापरूपे गुणदोष एव वा ॥ तथापि लोकाप्ययमभवाय यः स्वमापया तान्यनुकालमुच्छति ॥ ८ ॥ तस्मै नमः परेशाय ब्रह्मणेऽनन्तशक्तये ॥ अरूपायोरूपाय नम आश्चर्यकर्मणे ॥ ९ ॥ नम आत्मप्रदीपाय माक्षिणे परमात्मे ॥ नमो गिरां विदूराय मनमश्चेतमामपि ॥ १० ॥ मत्वेन प्रतिलम्बाय नैष्कर्म्येण विपश्चिता ॥ नमः कैवल्यनाथाय निर्वाणमुखमविदे ॥ ११ ॥ नमः शान्ताय धोराय मूढाय गुणधर्मिणे ॥ निर्विशेषाय साम्याय नमो ज्ञानधनाय च ॥ १२ ॥ क्षेत्रज्ञाय नमस्तुभ्यं सर्वाप्यक्षाय साक्षिणे ॥ पुरुषायाममूलाय मूलप्रकृतये नमः ॥ १३ ॥ सर्वेन्द्रियगुणद्रष्टु सर्वप्रत्ययहेतवे ॥ असतां छायायोक्त्या सदाभोमाय ते नमः ॥ १४ ॥ नमो नमस्तेऽखिलकारणाय निष्कारणाद्भुतकारणाय ॥ सर्वागामान्नायमहर्णवाय नमोऽपव-

हुँदैन, ठापनि लोकहरूको रचना र प्रत्यक्ष जो आफ्नो मायाले सभयादुसार तिनलाई अंगीकार गरिरहन्छन्, ती अनन्त शक्तिमयका, आश्चर्यकर्मी र उपाहित भएर पनि अनेक रूपधारी परब्रह्म परमेश्वरलाई बाग्मात्र प्रणाम छ ॥८॥ जो स्वयं प्रकाशशील, सबैका माथी र चित्तबाट पनि दाहा छन्, ती परमान्मालाई अनेकछः प्रणाम छ ॥९॥ जो संन्यास मार्ग द्वारा शुद्ध चित्तमा उपलब्ध हुन्छन्, ती निर्वाणानन्दालुभवहारी बोधपतिहरूलाई नमस्कार छ ॥१०॥ जो ज्ञान, धार, दृढरूप तथा मत्वादि गुणहरूको धर्मका अनुसरण गर्दछन्, ती निर्विशेष सर्वत्र समान भावले स्थित तथा विज्ञानधन परमान्मालाई नमस्कार गर्दछु ॥ ११ ॥ जो क्षेत्रज्ञ, सर्वोप्यक्ष, माथी, सर्वेश्वर र कहिलेदेखि विद्यमान, जीवका आदिकारण र मूल प्रकृतिमा पनि उद्भवस्थान छन्, ती प्रबुलाई मेरो नमस्कार छ ॥१२॥ जो सबै इन्द्रियका विषयहरूलाई देख्दछन्, जो सबै ज्ञानीहरूका कारण छन्, छायाकारी अनन्य बहद्भूतहरूलाई द्वारा जगत्मापना

नी वरम दयालु ब्रह्म मनाई यस्य महासंकटघात कृताउन् ॥ १० ॥ संसारका प्रथम-परायण तथा अन्य भक्त जसका भवदुःख र मङ्गलमय चरित्रहरूको गान गर्दै परमानन्दको समुद्रमा अणुर
कोटी पनि इच्छा गर्दैनन्, ती अविनाश्या परमेश्वर, अन्त्यक, आ मञ्जानल हृष्य, अनान्द्रिय, धन्य, ज्ञात पर, अन्तः, आद्य एवं परिपूर्ण परमेश्वरको म स्तुति गरलु ॥ २०-२१ ॥ जसका
अति शुद्ध भक्त र नाम-रूपरा भेदले ब्रह्मादि देवताहरू, सबै वेद तथा व्याख्यानहरूको सृष्टि गर्नेका छ ॥ २२ ॥ जसले अनिको ज्ञाना र धर्मको किरण मध्या भाँज्य र धर्मबाट नै
निष्कलन्त र उन्मत्तान् हुन्छन् ॥ त्यस्तै नै जसबाट बुद्धि, मन तथा स्मृतिहरू गुणहरूको प्रवाह हुँदै गन्छन्, ती जसबाट देवता, अणुर, वनस्पति, निर्धक, श्री, नरपुंसक, पुत्र तथा जीव केशी
रनि होइनन्, केहि न र ती गुण, कर्म नत भन्दा अन्तर् नै छन् ॥ अतः सर्वले निषेध गरिदिदा पनि जो निषेधावधिपले क्षेत्र रहिरहन्छन् ती सर्वरूप परमेश्वरको जय हाम् ॥ २३-२४ ॥
य यस्य ब्राह्मको बुद्धबाट छुट्टे बाँधी रहन आह्वान, किनकि बाहिर-भित्र सबैतिर अज्ञानले हाकिमको हावीको योनिमा मेरो के लाभ हुन्छ ॥ य द आत्म-प्रकाशलाई हाकिमले अज्ञानबाट

कञ्चनार्थ बाञ्छन्ति ये वै भावत्प्रपन्नाः ॥ अत्यदुभुतं तच्चरितं सुमङ्गलं गायन्त आनन्दममुद्रमग्नाः ॥ २० ॥ तमक्षरं ब्रह्म परं पेशमव्यक्तमाप्यातिम
कयोगमभ्यम् ॥ अतीन्द्रियं सूक्ष्ममिवातिदुर्मनन्तमाद्यं परिपूर्णमीडे ॥ २१ ॥ यस्य ब्रह्मादयो देवा वेदा लोकाभराचराः ॥ नामरूपपरिभेदेन वक्तव्य
व कलया कृताः ॥ २२ ॥ यथाऽविष्याग्नेः सवितुर्गर्भस्तयो निर्यान्ति संयान्त्यस्तृप्तवरोचिषः ॥ तथा यतोऽयं गुणमप्रवाहो बुद्धिर्मनःस्वानि
शरीरमर्माः ॥ २३ ॥ स वै न देवसुरप्रत्यतिर्यङ् न स्त्री न षण्डो न पुमान्न जन्तुः ॥ नार्यं गुणः कर्म न सन्न चामन्निषेधशेषो जयतादशेषः ॥ २४ ॥
जिर्जीविषे नाहमिहापुया किमन्तर्बहिष्ठावृतयेभ्योन्या ॥ इच्छामि कालेन न यस्य विजितवस्तस्यात्मलोकावरणाय योश्च ॥ २५ ॥ मोऽयं विश्वमुजं
विश्वमविशं विश्वदेवम् ॥ विश्वात्मानमजं ब्रह्म प्रणतोऽस्मि परं पदम् ॥ २६ ॥ योगरन्ध्रितकर्मणि इदि योगविभाविते ॥ योगिनो यं प्रपश्यन्ति
योगेशं तं नतोऽस्म्यहम् ॥ २७ ॥ नमो नमन्तुभ्यममहावेगशक्तित्रयायास्त्रिलीगुणाय ॥ प्रपन्नपात्राय दुर्गन्तराक्तये कदिन्द्रियाणामनवाप्यवर्त्मनं
॥ २८ ॥ नार्यं वेदं स्वमात्मानं यच्छतयाऽहंधिया हतम् ॥ तं दुरन्ययमाह्वयं भगवन्तमितोऽस्म्यहम् ॥ २९ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ गवं गजेन्द्रमृगवर्णित-
निर्विण्णं ब्रह्मादयो विविधलिङ्गभिदाभिमानाः ॥ नेते यदोपममृदुर्निखिलात्मकत्वात्तत्राखिलासम्भयो हरिराविर्गमात् ॥ ३० ॥ तं तद्वदार्चमुपलभ्य

शुक हुन सोझिहेको हु, जसको कालले पनि अन्त्य गर्न सक्तैन ॥ २५ ॥ संसारबाट शुक हुनको इच्छुक भ ती परब्रह्मको वरधमा लु, जो समस्त विषय र चरित, विश्वरूप, विषय
नीत, नियन्त्रक मायाशाले बहुलु गर्ने मण्ड, विश्वका अन्तर्मा छन् ॥ २६ ॥ योमाभ्यामले दम्भधर्मा योयोत्रन जसको आफ्नो योष विशुद्ध अन्तःकृष्णमा सदा-काल मदछन् ती
योमेश्वरलाई ज्ञान छ ॥ २७ ॥ अन्तर् वेगमयी तीन छकिहरूले सम्भन्, इन्द्रियहरूका अन्तर् गुण-रूपले प्रतीयमान, अन्तर्माका रक्त र अन्तर्न्द्रिय पुत्र जवरी शक्तिको बाटो
कृताउन् सक्तैनन्, ती अन्तर्-शक्ति सम्भन् जवदालाई प्रणय छ ॥ २८ ॥ यो श्रीव जसको मायाले इत्यन्त अर्-बुद्धिद्वारा आत्मरूपलाई जन्म सक्तैन, ती दुस्तर माहमाप्य प्र-
लाई ज्ञान छ ॥ २९ ॥ शुद्धेय अदुःख-हं राजन् ॥ यजेन्द्रले यस्तो निविशेमाथले स्तुति गरेपछि जव भिन्न-भिन्न रूपका भिमिनी ब्रह्मादि देवताबाट बाँधी पनि उनलाई शुक शर

आएनन्, अनि सर्वरूपमय तथा सर्वदेवमय हरि स्वयं प्रकट भए ॥३०॥ गजेन्द्रलाई अत्यन्त आर्त देखेर तथा उनको स्तोत्र सुनेर जगन्निवास श्रीहरि, देवमय, गरुडमा सवार भएर हातमा चक्ररूपी आयुध लिएर इतुलि गरिहेका देवताहरूको माधुन्ये, तहाँ गजेन्द्र चियो, उही छीम पुगे ॥३१॥ सरोवरस्थि भाराली बाह्यारा प्रस्त तथा आर्त बजराजले ज्ञ आकाश-बाट चक्रवर्ती श्रीहरिसाई गरुडमा बठेर आउन लागेका देख्यो तब आफ्नो हतमा यौटा कमल-पुष्प लियो र त्यसलाई मास्तिर उचालेर हुल्लुङ्कुलले भन्यो—'हे नारायण ! हे अक्षि-

जगन्निवासः स्तोत्रं निशम्य दिविजैः सह संस्तुवद्भिः ॥ छन्दोमयेन गरुडेन समुह्यमानश्चक्रायुधोऽभ्यगमदाशुयतो गजेन्द्रः ॥३१॥ सोऽन्तः सरस्वतुरु-क्लेन गृहीत आर्तो दृष्ट्वा गरुत्मति हरिं स्व उपातचक्रम् ॥ उक्षिप्य साम्बुजकरं गिरमाह कृन्द्वाज्ञारायणाखिलगुरो भगवन्नमस्ते ॥ ३२ ॥ तं वीक्ष्य पीडितमजः सहसाऽवतीर्य सप्राहमाशु सरसः कृपयोज्ज्वलः ॥ प्राहाद्विगाटितमुखादरिणा गजेद्रं संपश्यतां हरिरमूमुचदुश्चियाणम् ॥ ३३ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे अष्टमस्कन्धे गजेन्द्रमोक्षणे तृतीयोऽध्यायः ॥३॥

गुरो ! हे भगवन् ! इजुरलाई प्रणाम छ ॥३१॥ गजेन्द्रलाई पीडित देखेर अजन्मा हरि गरुडको मति बन्द देखेर हाम्फाली कृपापूर्वक दुग्दुर आफ्नो हातले ग्राहमदेव गरुडलाई राहिर झिकेर वने देवताहरूको समक्ष श्रीहरिले सुदर्शन चक्रले ग्राहकको मुख फोरेर गजरजसाई घुटाउनुभयो ॥३२॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणेऽष्टमस्कन्धे नेपाली बाघाटीकायां तृतीयोऽध्यायः ॥३॥

इहान्त विपत्तिमा बढी दुष्टि देवानमा रहन्त, एउटै अनेक कष्टमि मिलन कष्ट)—कुनै नदीमा किनारमा जायनाको बुझाथि बोटा बान्द्र बस्छ्यो । त्यो निम्न पार्के जायना बस्छ्यो । कोट प्रायले बान्द्रलाई देखेउ प्रत्यो—'पमि ! एउटा रक्तादेउ, पानीमा केही जायना बस्छ्यो, अनि म पनि लागेला ' बान्द्रले दब हल्लादिएर र जायनाले बूट बाढ्दा जायो । कोटो गरी बाए निम्न जायनाले बान्द्रको निमिष क्लममि आउने गर्दछ्यो । (बहकलेला बुढीको गहीरो मैना थको) । एक दिन बाह्रै आफ्नी बन्दीको निमिष पनि अक्षिकति जायना करिदियो । बाहिरीले जायना छापेर बाह्रिमि धनी—'बो अबुत सौ मीठो कज तपाईंले करिबाउ लाउनु भयो ? ' बाह्रले बान्द्रमिलको पिचलाहा बुढा तबै छुलागिले । अनि उभैले भनी—'ऊन बान्द्र कुनै मीठो पल हिनै छु । छाम्क जसको कुनैको जिबै खाएर होला । अउ तिमी मेरो निमित्त खमका कोनो लप हरेउ । ' बाह्रले केही बुझाको तर पानीमा म मिन । अतएव बाह्र बान्द्रलाई कडाएर नदीमा उठाउनको निमित्त उभैले गुरुर भन्यो—'मि ! म व लवै तिमीकोही आर्तपु । तिमि कहिल पनि मंरो म कोटिनी । सो बुढा मित्रताको रोटीको निपसेउ छ । तिमी कुरा गरेर जान्नु मेरो घर हो । तिम्रो मान्न तिम्रोसाह देनै कल्पित छ । ' बाह्रले भन्यो—'म पानीमा बस्नो हिँड्न तबैछु । ' उभैले भन्यो—'मेरो पिठउला बम, म तिमीले उ पर निभए का छु । ' बान्द्रले रतीकार भन्यो । तर बान्द्रलाई आफ्नो पिठउला यमफल जव नदीका मासमा लगे, तब भन्नु बाघा मिष्ट । मेले आफ्नी पत्नीका बुढा मानेर तबै क्लम मि उका लागि को चाल जसना छु । अ व मेरो को तिमलाई धारेर छिडा क्लमका क्लम । ' अनि बुढा मुनामाथ बान्द्रले आफ्नो भनमा विचार गर्नु । मेला छोडेर लीन, बो किवाटीमा निभएर गरे, तर बो वम-कलफल वन बन्दी लागेन । वरु अब प्राय भि कुनै रोग, लिम्पु भन्दा । बाह्रले पनि किनार गरेर बाह्रिले भन्यो—'मि ! यकी मर तिमीले मलाय पलेनै नै किन भन्यो । मेला त क्लमको जिनेर त्यही वनमा छु-बह्रिलेका छु । त्यसैले म दोहा दमागन अर्को हविमा हाह्रिलेका वनछु । तब भलाय छउमा पुवाउ, म बह्रले सिर्ज, अब तिमी पानीको हातमा । बाह्रले त्यसैले गर्को । बाह्र किनारमा पुगेर बह्रमा चला । बह्रले भन्यो—'मि ! तिम्रो मर, अबो भह्रिलेका छ । ' बान्द्रले भन्यो—'ह भूय । कलेन आफ्नी क्लमको पनि । ' क्लम बह्रमा हाह्रिलेका बह्रमा । अ, अब म मेरो बालमा बह्रमा हुँछु । आबेति मैन जायना पनि पाउ-वन । बम विचार गर्को अब —मगुभन्ने बाघा दुष्टिदेव होवत, म तब दुष्ट तरति बह्रमा बाघमा बसा । ' बाघा—'मलाको बुद्धि गोका । ' दुष्टेन, 'म त्यही बाघा बोल्छु, बह्रले क्लम विचार म बाह्रले पानी ।

(गज १ ब्राह्मको पूर्वजन्मको वृत्तान्त र निनको उद्धार)—शुक्रदेवजी कन्दलम्—हे राजन् ! भगवान्को यो लीला देखेर ज्ञान, धर्म र अहं देवता, क्षत्रि र अन्यर्ध भगवान्को भक्त बल्लताको प्रथमा गर्दै उनमाथि पुष्प-पत्रा गर्तलागे ॥१॥ स्वर्गमा दिव्य हनुमीहरू बज्जलागे र गन्धर्व नाचन-गाउन थाले उता क्षत्रि, पारम तथा मित्रगण पुष्पमाला भगवान्को स्तुति गर्तलागे ॥२॥ हे राजन् ! स्वर्ग ब्राह्म पूर्वजन्ममा गन्धर्वभेष्ट हुनु थियो । अहं भगवन्-धर्मप्रति उभले महात्मा देवताको आपराध हुक्त भएर तुल्य आश्रयार्थ र दिव्य शरीर प्राप्त गर्थो । त्यसपछि कीर्तनीय गुण एवं वरिष्ठ बुद्धि, क्षीतिधाय, उच्चमरलोक र अविनाशी जगदीश्वरलाई उभले प्रणाम गरेर उनको पुनीत तुल्य गाउन लाग्यो । भगवान्को कृपा प्राप्त गरेर हृदयै उनको परिक्रमा गरेर सबैको समक्ष भगवान्लाई प्रणाम गरी तथा सर्व पाप नष्ट पारेर आफ्ना लोकमा गयो ॥३-५॥ भगवान्को बाहुको स्पर्श प्राप्त पञ्चरात्र पनि अज्ञानभयो कन्धनदात हुक्त भयो र पीताम्बरधारी वसुदेव स्वरूप प्राप्त गरेर भगवान्को मरूपमा प्राप्त भयो ॥६॥ स्वर्ग गतेन्द्र पूर्वजन्ममा पाण्डवदेवको 'इन्द्रधनु' नाटक मत्तात् थियो । उन

श्रीशुक उवाच ॥ तदा देवर्षिगन्धर्वा ब्रह्मेशानपुरोगमाः ॥ मुमुचुः कुसुमामारं शमन्तः कर्म तद्वरेः ॥१॥ नेतुर्दुन्दुभयो दिव्यागन्धर्वानन्तुर्गुः ॥ ऋषयश्चारणाः मिदास्तुष्टुवुः पुरुषोत्तमम् ॥२॥ योऽमौ ब्राह्मः स वै सद्यः परमाश्रयरूपपृक् ॥ मुक्तो देवलशापेन हृद्गन्धर्वसत्तमः ॥३॥ प्रणम्य शिरः सांध्यीशमुत्तमश्लोकमन्थयम् ॥ अगाधत यशोधाम कीर्तन्यगुणमत्कथम् ॥ ४ ॥ सोऽनुकम्पित ईशेन परिक्रम्य प्रणम्य तम् ॥ लोकस्य पश्यतो लोकं समगान्मुक्तकिल्बिषः ॥५॥ गजेन्द्रो भगवत्पराधिमुक्तो ज्ञानकन्धनात् ॥ प्राप्तो भगवतो रूपं पीतवासाश्चतुर्भुजः ॥ ६ ॥ स वै पूर्वमभूद्राजा पाण्डवो द्रविडसत्तमः ॥ हनुधुम्न इति ख्यातो विष्णुव्रतपरायणः ॥७॥ स एकदशरथनकाल आत्मवान्गृहीतमौनव्रतहंभरं हरिम् ॥ जयधरस्तापम आहतुतोऽच्युतां समर्चयामास कुलाचलाश्रमः ॥८॥ यदञ्छया तत्र महायरा मुनिः समागमच्छिष्यगणैः परिधितः ॥ तं वीक्ष्य तूष्णीमकृतार्हणादिकं रहस्युपासीनमृषिचक्रोप ह ॥९॥ तस्मा हं शापमदादमाधुर्यं दुरात्माऽकृतबुद्धिरथ ॥ विप्रावमन्ता विशतां तमोऽन्धं यया गजःस्तब्धमतिःमएव ॥१०॥ श्रीशुक उवाच ॥ एवं शाप्ता गतोऽगस्त्यो भगवान्दृष्ट्वा मानुषः ॥ इन्द्रधुम्नोऽपि राजर्षिर्दिष्टं तदुपधारयन् ॥११॥ आपन्नः कौत्सीर्योनिमात्मभूतिविनाशिनीम् ॥ हयर्चनानुभावेन यद्रजत्वेऽयनुस्मृतिः ॥१२॥ एवं विमोक्ष्य गजयूथपमज्जनभस्तेनापि पार्षदति गमितेन युक्तः ॥ गन्धर्वमिद्विकुण्ठरूपगीय-

क-मया स्वो विष्णु भगवान्का जन्म उपासक र वृषिब्रजातिमा सर्वभेष्ट राजा थियो ॥ ७ ॥ एक दिन स्वो राजा कदा दक्षिण स्वस्वामा तीन रात्र मलयपर्वतको भवनको आभयमा नान गरेर मोनाश्रमभवनपूरक अप्ठुत परमेधर वीहिको उपामना गर्दै थिए ॥८॥ स्वर्ग बना आफ्ना शिष्यगणसहित वक्षस्वी हुनिकर अगम्य स्वर्ग आगुगरे । उनले देखे-सुने पूजन ककार आदि नगरेर राजा गुपचाय हरेका छन-ती राजमाथि सिमाए ॥९॥ हुनिले निनमर्द आप दिदि भने-तैं भगवान्, दुरात्मा र पूर्व रहित्, त्यसैले त तैले आज यम प्रकार ब्राह्मण-भ्रातिको अपमान गरिस् । तैं हानीको बन्ने अष्टबुद्धि छ । अहं उहाँ भगवान्को हानीको बोनिमा अन्न निम खा ॥१०॥ शुक्रदेवजी कन्दलम्—हे राजन् ! यस्तो भएर दिव्य नमस्सवी शिष्यसहित त्यहाँबाट फर्किए । राजा हनुधुम्नले स्वो प्रत्यक्ष भोग उले र आत्मज्ञानहीन हानीको बोनि पाए । यम जन्ममा भक्तिपूर्वक भगवान्का आराधना गर्नाले

गजबोनिमा पनि उमरुई आ. मास्करुको मृति बजिरयो ॥११॥१२॥ त्यसको उद्धार गरर भगवान् कमलनाभ पार्वदेव त्रिम गजेन्द्रनाई साथै निरर गजबोमा वसी मन्धर, मिद्ध तथा वेवताहरूको हुखवाट भस्मो शुचगान सुन्दै आफ्नो आफ्ना मर ॥ १३ ॥ हे गदाराज ! मयामुको गजेन्द्र-बोखस्वरूप प्रभाव मैले सुनाएँ. यो बलिकानका सबै बोष तथा बोताहरूको दुःस्वप्नादि नष्ट गरेर उनलाई स्वर्ग तथा सुपथ प्राप्त गराउने ॥१४॥ यसै निमित्त ब्रह्मापेक्षु द्विज दुःस्वप्नादिकां शान्तिकामिष्वि विहाने उठेर पवित्र मई यसको पाठ गढ्छन् ॥१५॥ हे कुरुमत ! जाने वेलाया सर्वभूतस्य भवभावले सबै प्राणीहरूको समग्र गजेन्द्रमित्त मनुमयो ॥ १६ ॥ भगवान् आम्नाहुन्छ—हे गजेन्द्र ! यो प्राणी विदामोषस्य उठेर इन्द्रियनिग्रह-पूवक एकाग्र मनले मलाई, तिमिलाई, वा हरावर, पर्वत, चन्द्रा, वन जेत, कीचक बाँस्करको मृग, देवदूत, पर्वत-तिम्बर, मेरो, ज्वाजीको तथा भीष्महरूको निशाय स्थान, मेरो विषयान

मानकर्माद्धतं स्वभवनं गरुडामनोज्ञात् ॥१३॥ एतन्महागज तवेरितो मया कृष्णानुभावो गजगजमोक्षणम् ॥ स्वर्ग्यं यशस्यं कलिकल्पापहं दुःस्वप्ननाशं कुरुवयं शृण्वताम् ॥१४॥ यथाऽनुकीर्तयन्त्येतन्नेयस्कामा द्विजातयः ॥ शुचयः प्रातरुत्थाय दुःस्वप्नाद्युप्शान्तये ॥१५॥ इदमाह हरिः प्रीतो गजेन्द्रं कुरुमत्तम् ॥ शृण्वतां सर्वभूतानां सर्वभूतमयो विभुः ॥१६॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ये मां त्वां च सरञ्चेदं गिरिकन्दरकाननम् ॥ वेत्रकीचकवेणूनां गुल्मानि सुरपादपान् ॥ १७ ॥ शृङ्गाणीमानि धिष्ण्यानि ब्रह्मणो मे शिवस्य च ॥ क्षीरोदं मे प्रियं धाम श्वेतद्वीपं च भास्वरम् ॥ १८ ॥ श्रीवलं कौस्तुभे मालां गदां कौमोदकीं मम ॥ सुदर्शनं पाञ्चजन्यं सुपर्णं पतमेश्वरम् ॥ १९ ॥ शेषं च यत्कलां सूक्ष्मां त्रियं देवीं मदाश्रयाम् ॥ ब्रह्मणं नारदमुषि भवं ब्रह्मदेवम् ॥ २० ॥ मत्स्यकूर्मवराहाद्यैरवतारेः कृतानि मे ॥ कर्माण्यनन्तपुण्यानि सूर्यं सोमं ह्युत्तरानम् ॥ २१ ॥ ऋणवं सत्यमन्यसन् गोवि- प्रान्धर्ममन्ययम् ॥ दाक्षायणीधर्मपत्नीः सोमकश्यपयोरपि ॥ २२ ॥ गङ्गां सरस्वतीं नन्दां कालिन्दीं सितवारणम् ॥ ध्रुवं ब्रह्म ऋषीन्सप्त पुण्यश्लो- कानि मानवान् ॥ २३ ॥ उत्थाप्यपरगञ्जान्ते प्रयताः सुममाहिताः ॥ स्मरन्ति मम रूपाणि मुच्यन्ते स्नेनमोऽस्त्रिलात् ॥ २४ ॥ ये मां स्तुवन्त्यने- नाङ्ग प्रतिबुध्य निरात्यये ॥ तेषां प्राणात्यये चाहं ददामि विमलां भक्तिम् ॥२५॥ श्रीशुक उवाच ॥ इत्यादिश्य हृषीकेशः प्रध्याय जलजोत्तमम् ॥ हर्षयन्त्रिबुधानीकमारोह स्वमाधिपम् ॥ २६ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणेऽष्टमस्कन्धे गजेन्द्रमोक्षणं नाम चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

कैटभ, क्षीरसागर, महाभयप श्वेतद्वीप, भीमव, कौस्तुभमणि, वनमाला, कौमोदकी गदा, सुदर्शन चक्र, पाञ्चजन्य शङ्ख, पक्षिराज गरुड, मेरा सस्वरूप शेष, मेरो आभिर रहने देवी लक्ष्मीजी, ब्रह्मा, देवर्षि नारद, शिवजी, ब्रह्माद, मत्स्य, कूर्म, वराह आदि अवतारहरू द्वारा गरिएको मेरा पुण्यपुण्य गरिव, श्रय, चन्द्र, वसिष्ठ, अङ्कार, सत्य, मय्यक, गार्ग्य, माण्डव, चर्म, चन्द्रमा, कश्यपकी पत्नीहरू, दक्षकन्याहरू, गङ्गा, सरस्वती, नन्दा, कालिन्दी, पेरारव, ध्रुव, सात ब्रह्मर्षि तथा पवित्रकीर्ति मन्त्रापाद मेरा रूपको स्मरण गर्न छुन्, यी पापबाट मुक्त हुनेछन् ॥१७-२४॥ हे विष ! जा-यो ज्ञान तिमिले गरिएको स्तोत्रले मेरो स्तुति गर्नेछन्, तिमलाई मन वेलाया म पवित्र पारिदिनेछु ॥ २५ ॥ सुश्रुदेवजी मन्छन्—हे राजन् ! भगवान् हर्षकेश पति भवेर आफ्नो शङ्ख बजाई देवताहरूलाई आनन्दित पार्दै गरुडमा चढ्नु भयो ॥२६॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणेऽष्टमस्कन्धे वेताश्री भाषाटीकायां चतुर्थोऽध्यायः ॥४॥

(दैत्यहर्ष द्वारा शरावित देवताहर्ष भस्माजीकृतं जानु र भस्माजीकृतं देवताहर्षको कष्ट निवारणको निमित्त भगवान्मित प्रायंता गतुं)-शुकदेवजी भन्नुहुन्छ-हे राजन् । यस प्रकार मैले शपहाती गजेन्द्रमोक्ष नामक भगवान्को पवित्र चरित्र सुनाएँ । अब रैवत मन्वन्तरको कृतान्त हुन । १॥ महान्ना शमस मनुका भाई रैवत पाँचौं मनु भए । उनका बछुन, बलि, विन्ध्यादि भनेक छोरा थिए ॥२॥ हे राजन् ! त्यस मन्वन्तरमा विह्व नामका इन्द्र, भूतस्थादि देवता र हिरण्यरोमा, वेदशिरा र ऊर्ध्वबाहु आदि सन्धि थिए ॥३॥ शुक्र-व्यापिको मायां विकृष्टको गर्भबाट भगवान्ले देवताहर्ष र आफ्नो अङ्गले वैकुण्ठ भवनार थिए ॥४॥ उनले लक्ष्मीजीको प्रीत्यर्थ उनको प्रायनाले हाँक-नमस्कृत वैकुण्ठभाम रथेका थिए ॥५॥ वैकुण्ठ भगवान्का परम उदार गुण र माहात्म्यको संक्षिप्त कृतान्त मैले बहिल्यौं (तृतीयस्कन्धमा) मनिसकेको छु । त्यसो त त्रै प्राणी विष्णु भगवान्का सबैगुण गहन सचन्,

श्रीशुक उवाच ॥ राजन्नुदितमेतत्त हरेः कर्मधनारानम् ॥ गजेन्द्रमोक्षणं पुण्यं रैवतं त्वन्तरं शृणु ॥ १ ॥ पञ्चमो रैवतो नाम मनुस्ता-
मममोदरः ॥ बलिविन्ध्यादयस्तस्य सुता अर्जुनपूर्वकाः ॥२॥ विमुरिन्द्रः सुरगणा राजन्भूतरयादयः ॥ हिरण्यरोमा वेदशिरा उर्ध्वबाह्वादयो द्विजाः
॥३॥ पत्नी विकृष्टा शुभ्रस्य वैकुण्ठैः सुरसत्तमैः ॥ तयोः स्वकलया जज्ञे वैकुण्ठो भगवान् स्वयम् ॥४॥ वैकुण्ठः कल्पितो येन लोको लोकनमस्कृतः ॥
रमया प्रार्थ्यमानेन देव्या तत्प्रियकाभ्या ॥५॥ तस्यानुभावः कविनो गुणाश्च परमोदयाः ॥ भौमान्नेणून्स विममे यो विष्णोर्वर्णयेद्गुणान् ॥ ६ ॥
षष्ठश्च चक्षुषः पुत्रश्चाक्षुषो नाम वै मनुः ॥ पूरुपूरुषमुत्पुष्पमुस्ताश्चाक्षुषात्मजाः ॥ ७ ॥ इन्द्रो मन्त्रद्रुमस्तत्र देव आप्यादयो गणाः ॥ मुनयस्तत्र वै
राजन्हविष्णुदीरकादयः ॥८॥ तत्रापि देवः सभूत्यां वैराजस्याभवत्सुतः ॥ अजितो नाम भगवानंशेन जगतः पतिः ॥ ९ ॥ एयोधिं येन निर्मय्य
सुराणां साधिता सुधा ॥ अममाणोऽम्भसि घृतः कूर्मरूपेण मन्दरः ॥ १० ॥ राजोवाच ॥ यथा भगवता ब्रह्मन्मथितः क्षीरसागरः ॥ यदर्थं वा
यतश्चाद्रिं दधाराम्बुचरात्मना ॥ ११ ॥ यथाऽमृतं सुरैः प्राप्तं किञ्चान्पदमवततः ॥ एतद्वगवतः कर्म वदस्व परमाद्भुतम् ॥ १२ ॥ त्वय्य संकथ्य-
मानेन महिम्ना सात्त्वतां पतेः ॥ नातिवृत्त्यति मे चित्तं सुचिरं तापतापितम् ॥ १३ ॥ सूत उवाच ॥ सम्पृष्टो भगवानेवं द्वैपायनसुतो द्विजाः ॥
अभिनन्द्य हरेर्वीर्यमभ्याचष्टुं ऋक्पदे ॥ १४ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ यदा युद्धेऽसुरैर्देवा आप्यमानाः शितायुधैः ॥ गतामवो निपतिता नोत्तिष्ठेरन्म-

तो वृष्णीका परमाणु पनि मन् सचन् ॥६॥ छैठौं मनु चक्षुका छोरा चाक्षुष भए । उनका ह्र, ह्रष र सुपुष्पादिभनेकपुत्रथिए ॥७॥ त्यस मन्वन्तरमा मन्त्रद्रुम इन्द्र, व्यापादि देवता तथा हविष्मन् र वीरक आदि सन्धि थिए ॥८॥ चाक्षुष मन्वन्तरमा जग्गपति भगवान् आफ्नो अङ्गले वैराजको मायां सम्भृतिको गर्भबाट उत्पन्न भए (अविन) नामले प्रसिद्ध भए ॥९॥ उनले गङ्गा मथेर देवताहर्षलाई अमृत पिलाए र जलमा घुमिरहेको मन्दराचललाई कूर्मरूपले आफ्नो पिठिउँमा धाए गरेका थिए ॥१०॥ राजा परीक्षितले सोधे-हे ब्रह्मन् ! भगवान्ले क्षीरसागरलाई जमरी मथे, जसको निमित्त भगवान्ले कूर्मरूपद्वारा मन्दराचललाई पिठिउँमा धाए गरे, जस्तै-देवताहर्षलाई अमृत मिलेको होम् र अरु पनि जुन-जुन पदार्थ निम्के भगवान्का सबै चरित्र सुनाउनेछु ॥११॥१२॥ विविध तपस्वरूपले मन्त्र मेरो मन झुन्डले भनेका भगवान्का महिमा बारम्बार सुनेर पनि तू भन्नेका छैनन् ॥१३॥ श्रीसुतजी भन्दछन्-

हे विभो ! राजाले त्यति अनेपछि भ्यामपुत्र शुक्रदेवजीले दिनको केरि-केरि प्रशंसा गरे र आहारिषा गरिषको दर्शन गर्न लागे ॥१५॥ शुक्रदेवजीले भने-हे रामन् ! अब देव मानव पुत्रमा असुरका तीक्ष्ण बाबुधले व्यथित श्वशुराणहीन गण भूमिमा हुने, देवताहरूका अधिकार देवता उठ्नु सकेनन् ॥१५॥ अब कदुर्गमा शक्ति को आपसे इन्द्र समेत तीनेलाक आधिहीन भयो र यज्ञादि कर्महरूको बृनोच्छेदन भयो । यो दुर्दशा देखेर जब इन्द्र, ब्रह्मादि देवता परस्पर मन्त्रणा गरेर पनि स्वयं हुनै निभय भन सकेनन्, तब ती सर्व सुमेरु शिखरमा स्थित ब्रह्माको समावा पुगे र अति विनयभावले सबै कुरा ब्रह्माजीलाई भने ॥ १५-१८ ॥ ब्रह्माजीले हेले-इन्द्र, राघु आदि सबै देवता निःसत्त्व तथा कान्तिहीन भएरहेका छन् र लोक दुर्दशाप्रप्त भएका छन् । उता दैत्यगणको दशा सर्वथा स्वभावो उन्त्यो छ । अनि भवबान् परमेष्ठिले एकत्र भनले श्रीनारायणको चिन्तन गरेर प्रत्यक्ष वदन बाँ उनीनित

सुयराः ॥ १५ ॥ पदा दुर्वाससः शाणात्सेन्द्रा लोकास्त्रयो सृप ॥ निःश्रीकाश्चाभवंस्तत्र नेशुरिज्यादयः क्रियाः ॥ १६ ॥ निराम्येतत्सुरगणा महेन्द्रवरुणादयः ॥ नाप्यगच्छन्त्यय मन्त्रैर्मन्त्रयन्तो विनिश्चयम् ॥ १७ ॥ ततो ब्रह्मसर्मा जग्मुर्मैरोर्मूर्धनि सर्वशः ॥ सर्वं विज्ञापयाश्चक्रुः प्रणताः परमेष्ठिने ॥ १८ ॥ स विलोकयेन्द्रवाष्वादीभिः सत्वान्विगतप्रभाद् ॥ लोकानमङ्गलप्रावान्पुरानपया विभुः ॥ १९ ॥ समाहितैः मनसा संस्मरन्पुरुष परम् ॥ उवाचोत्फुल्लवदनो देवान्स भवान्परः ॥ २० ॥ अहं भवो यूयमयोऽसुरादयो मनुष्यतिर्यग्दुर्मधर्मजातयः ॥ यस्यावतरांशकलाविसर्जिता ब्रजाम सर्वे शरणं तमव्ययम् ॥ २१ ॥ न यस्य बभ्यो न च रक्षणीयो नोपेक्षणीयादरणीयपक्षः ॥ अपावि सर्गस्थितिसंक्षमाप धत्ते रजः सत्त्वतमांसि काले ॥ २२ ॥ अयं च तस्य स्थितिपालनक्षणः सत्त्वं जुषाणस्य भवाय देहिनाम् ॥ तस्माद्ब्रजामः शरणं जगद्गुरुं स्वानां स नो भास्यति शं सुरप्रियः ॥ २३ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ इत्याभाष्य सुरान्वेषाः सह देवैरिन्दम ॥ अजितस्य पदं साक्षाज्जगाम तमयः परम् ॥ २४ ॥ तत्राट्टस्त-

भने-॥१५॥१२०॥ हे देवता हो ! म, त्रिवर्ती, त्रिमीहरू, सबै असुर तथा मनुष्य, तिर्यक्, इह र स्वदेवादि सबै जीव पुरुषावतारका एक मंत्रको पनि अंशले रचित छन्, हामी उनै अविनाशी ब्रह्मका छत्रमा जाउँ ॥२१॥ उनको इष्टि वा कोही भय, रक्षणीय, उपेक्षणीय अथवा आदरणीय छैनन् । तैपनि संसारको उत्पत्ति, स्थिति तथा संसारको निश्चिती वेता-वेतामा क्रम-क्रमले रतोगुण, सत्त्वगुण तथा तमोगुण प्रारण गर्दछन् ॥२२॥ यस वेता सबै प्राणीहरूको ब्रह्माधार ती सत्त्वगुण प्रारण गरेका छन् । यही उनले जगत्को रक्षा गर्ने सुव्यवहार छ । अतः हामी उनै ब्रह्मपुत्रको शरण लिन्दाँ ती देवताहरूका धिय छन् । यसनिमित्त अबरह हाम्रो मङ्गल गर्नेछन् ॥२३॥ शुक्रदेवजी कन्दलन्-हे बभ्रुदमन ! देवतापितृ वंश मन्त ब्रह्मालाई माथै सिर्द तमोगुणको वारी भित्त भगवान्को निवासस्थानमा गए ॥२४॥ त्यहाँ सुमेरु इन्द्रिय एकत्र पारेर जसको स्वरूप कहिल्यै कर्मले हेक्न पाएको थिएन तर

७ उदाहरण-यस दिन बुधवारमा श्री वैकुण्ठलोकबाट आश्वरहेका थिए । बाटोमा वेरावनमा चढेका देवराज इन्द्र भेटिए । दुर्वासले उनलाई विज्ञापितपछि बागेर जसबान्को प्रत्यक्ष कृष्णको बाका थिए । इन्द्रले मन्त्र मन्त्र र त्यसको कुरो पाके जसले नगरेर जो मान्छे वेरावनको मन्त्रकमा पर्वनिर्दिष्ट । वेरावनको त्यो मान्छे सट्टामा लिएर बुधवार बुधवार हुन्थे थियो । अनि बुधवारको रिलार्ड हप्तालाई ज्ञाप थिए-पतिनी तीसै लोक लयित श्री श्री श्रीन कोट ।

वदिते पुनिरिदमिच्छं च, नो भगवान्नां वैदिकी कानीसे स्तुति गर्हं वांत ॥ २५ ॥ ब्रह्माजी मन्दछन्-जो निर्विकार, स्वयं, अनन्त, जाविपुष्प, बुद्धिकपिणी गुकरमा स्थित, अनर्क्य, बनमन्दा अधि जाने, बागीले अगाधर र बज्रमय छन्, ती भेह देवतालाई हागो भणाय छ ॥ २६ ॥ जो ब्रह्म, यन्, बुद्धि तथा बह्मकारका हाता, छम्दादि विषय एवं इन्द्रियरुते मोलमान बह्मरत-विद्राते छन्त्य तथा देहहीन छन् । जसमा जीवको प्रकाश तथा छाया वा पुत्रपुत्रादिपिणी भविषा पुर्ब छैनन्, सो बह्म ब्रह्माक्ष-छरीर त्रिपुत्रीको हासी छर्यामा छी ॥ २७ ॥ जुन पनरचक्रमा एन्ध धुति र त्रिगुणमयी नाभि छ, जो बिटुलीको सरह पञ्चल तथा शीघ्रगामी छ, प्रकृति नै जसको । जेहि छ र जो अजन्मा भएताले प्रेरित जीवको छरीरकपी चक्रमा आधार छन्, हासी ती स्वयम्भुर भगवान्को करमा छी ॥ २८ ॥ जो ज्ञानम्बर, प्रकृतिदेहि पर, ब्रह्मरूप, अन्ततत्त्व (परिच्छेद-भूत) र बीषमा निम्नस्वरूपले छन्, ह्मन्ता ज्ञानी योगमात्राद्वारा जसको उपायमा यदछन् ॥ २९ ॥ जोसित मोहित जीव अजन्मस्वरूपलाई ज्ञान पाउछ, जसपी माया अपार छन् किन्तु जसले जास्नी माया-शक्ति जितितिरको छ,

रूपाय श्रुतपूर्वाय वै विभो ॥ स्तुतिममूत देवीभिर्गी भिस्त्ववहितेन्द्रियः ॥ २५ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ अविक्रिय सत्यमनन्तमाद्यं गुहाशयं निष्कलमप्रतर्क्यम् ॥ मनोज्ञप्रयानं वनमाजनिरुक्तं नमामहे देववरं धरेण्यम् ॥ २६ ॥ विपश्चितं प्राणमनोधिष्यात्मनामर्येन्द्रियाभाममनिद्रमव्रणम् ॥ छायातपो तत्र न गृध्रपक्षौ तमक्षरं स्तं त्रियुगं ब्रजामहे ॥ २७ ॥ अजस्य चक्रं त्वजयेर्यमाणं मनोमयं पद्मदशारमाशु ॥ त्रिणाभि विद्युचलमष्टनेमि यदक्षमाहुर्मृतमृतं प्रपद्ये ॥ २८ ॥ य एकवर्षं तममः परं तदलोकमव्यक्तमनन्तधारम् ॥ आमाश्वकारोपसुपर्णमेनमुपासते योगरथेन धीराः ॥ २९ ॥ न यस्य कश्चातितीर्तति मायां यया जनो मुह्यति वेद नार्थम् ॥ तं निर्जितात्मात्मगुणं परेशं नमाम भूतेषु समं चरन्तम् ॥ ३० ॥ इमे वयं यत्प्रिययेव तन्वा सत्त्वेन सुष्टा बहिरन्तराविः ॥ गतिं न सूक्ष्मासृक्षरच विद्महे कुतोऽमुराद्या इतरप्रधानाः ॥ ३१ ॥ पादो मही यं स्वकृतेव यस्य चतुर्विधो यत्र हि भूतसर्गः ॥ स वै महापुरुष आत्मतन्त्रः प्रसीदतां ब्रह्म महाविभूतिः ॥ ३२ ॥ अम्भस्तु यदेत उदारवीर्यं सिद्धयन्ति जीवन्त्युत वर्धमानाः ॥ लोकांश्चोऽप्यासि-ल्लोकपालाः प्रसीदतां ब्रह्म महाविभूतिः ॥ ३३ ॥ सोमं मनो यस्य समाप्नन्ति दिवौकमां वै क्लमन्ध आयुः ॥ ईशो नगानां प्रजनः प्रजानां प्रसीदतां नः स महाविभूतिः ॥ ३४ ॥ अमिर्मुखं यस्य तु जातवेदा जातः क्रियाकाण्डनिमित्तजन्मा ॥ अन्तःसमुद्रेऽनुपचन्स्वधानून् प्रसीदतां नः

सवै प्रसीदकमा समान बाबले स्थित ती परमेश्वरलाई हागो भणाय छ ॥ ३० ॥ एजोपुत्र श्रवण अतुरादिको के कुरा, मादिकान्दले ज्ञापमान जसका त्रिप हासी देवता तथा ऋषिगण पनि आफ्नो बाहिर-भित्र व्याप्त छान स्वस्वरूपलाई ज्ञान पाउछी, ती जगदीश्वरलाई हागो भणाय छ ॥ ३१ ॥ ज्ञापुत्र, कण्डर, स्वैर र उड्डिज्ज यी चार बरिका प्राणीहरूको निरात्मत्वान पुष्पी नै जसका चरम छन्, ती परम स्वतन्त्र परमेश्वर हासीमाथि बसछ होउन् ॥ ३२ ॥ ब्रह्मद्वारा छीनै लोक एवं हवै लोकपाल ठाएन हुँदै, बर्दै तथा बाँदै छन्, महाशक्तिमन्त्रज जसको धीर्य छ, ती परम ऐश्वर्यसम्पन्न ब्रह्म हासीमाथि बसछ होउन् ॥ ३३ ॥ देवताहरूको रत सन्ध, बुद्धिबलका अर्धशर तथा ब्रह्मवर्षक चन्द्रमा जसको मन छ, ती परमऐश्वर्यशाली ब्रह्म हासीमाथि बसछ होउन् ॥ ३४ ॥ ब्रह्मादि कर्मकाण्डको सम्पादनार्थं जसको मन्य जसको छ जो ब्रह्मरानिरूपले रहमि, ब्रह्मानुरूपले सद्गुणमा स्थित ब्रह्म सबै धातु, जस र अन्तपञ्चउछ

द्रव्यद्रव्योऽप्यनिका कृतम् अग्नि जलको वृक्ष इ, ती ऐश्वर्यसम्पन्न ईश्वर हामीमाधि प्रमथ होउन् ॥३५॥ अविरोधि मार्गको अविद्याता, वैदिकीय, एतन्मोषामनका भाषार हस्तिका इतर एवं अमृतवपुष्यं देव जलको नेत्र छन्, ती ऐश्वर्यसम्पन्न जलान् प्रमथ होउन् ॥ ३६ ॥ ओ सम्पन्न वीरका मानसिक, धार्मिक तथा ऐतिहासिक बल छ तथा अमृतती सभाद्रका अनुवाचीहरू हैं हामी जलको अनुगमन गर्दछौं यी प्राणवायु जलका प्राणवात उत्पन्न भएको छ, ती परम ऐश्वर्यवान् परमेश्वर हामीमाधि प्रमथ होउन् ॥३७॥ जलका अन्तले दिशाहरू हृदयले इन्द्रियबलको, नामिले प्राण, इन्द्रिय, मन, नाभ, कर्ण, कुक्ष, देवदेव, जनक्य शरीरका आश्रय उत्पन्न भएको छ, ती परम ऐश्वर्यशाली प्रभु हामीमाधि प्रमथ होउन् ॥३८॥ जलको बलले इन्द्र, अमरदेव देवता, आकाशले शिवजी वृद्धिले जमा, इन्द्रियहरूले वेद र आचरण तथा निरनले प्रजापति उत्पन्न गर्छ, ती परम ऐश्वर्यसम्पन्न जलान् हामीमाधि प्रमथ होउन् ॥३९॥ जलको वृक्षस्य लवाट लक्ष्मी, छायाबाट मित्र, स्तनकटघर्म, पिठिउवाट अभय मन्त्रकबाट आकाश र विहारबाट अप्सरा जन्मेका छन्, ती ऐश्वर्यवान् प्रभु हामीमाधि प्रमथ होउन्

स महाविभूतिः ॥ ३५ ॥ यच्चक्षुरासीत्तरणिदेवयानं त्रयीमयो ब्रह्मण एष धिष्यम् ॥ द्वारं च मुक्तेरश्नं च मृत्युः प्रमीदतां नः स महाविभूतिः ॥ ३६ ॥ प्राणादमृतस्य चराचराणां प्राणः सहो क्लमोजरश्च वायुः ॥ अन्वास्म सप्ताजमिवानुगा वयं प्रमीदतां नः स महाविभूतिः ॥ ३७ ॥ श्रोत्रादिशो यस्य हृदश्च खानि प्रजहिरे खं पुरुषस्य नाम्नाः ॥ प्राणेन्द्रियात्मासु शरीरवन्तं प्रमीदतां नः स महाविभूतिः ॥ ३८ ॥ क्लान्तमहेन्द्र-
त्रिदशाः प्रनादान्मन्वोर्गिरीशो धिषणाद्विरिषः ॥ स्वेभ्यश्च छन्दांमृषयो मेहतः कः प्रमीदतां नः स महाविभूतिः ॥ ३९ ॥ श्रीर्वक्ष्मः पितरश्छाय-
याऽऽमन्धर्मः स्तनादितरः पृष्ठतोऽमृत् ॥ द्यौर्यस्य शीष्णोऽप्सरसो विहारात्प्रमीदतां नः स महाविभूतिः ॥ ४० ॥ विप्रो मुखं बह्वं च यस्य गुह्यं राजन्य-
आसीदभुजयोर्वलं च ॥ उवांविज्ञोजोऽर्द्धाश्वेदशूद्रो प्रमीदतां नः स महाविभूतिः ॥ ४१ ॥ लोभोऽधरात्प्रीतिरुपर्यभूदधुतिर्नस्तः पराव्यः स्थानं
कमः ॥ भ्रुवोर्यमः पक्षमभवत् कालः प्रमीदतां नः स महाविभूतिः ॥ ४२ ॥ द्रव्यं वयः कर्षगुणान्विरोषं यद्योगमायाविहितान्वदन्ति ॥ यद्दुर्वि-
भान्यं प्रभुधापवाधं प्रमीदतां नः स महाविभूतिः ॥ ४३ ॥ नमोऽस्तु तस्मा उपशान्तशक्तये स्वागन्त्यतामप्रतिपूरितात्मने ॥ गुणेषु मायाचितेषु
वृत्तिभिर्न मज्जमानाय नभस्वदृतये ॥ ४४ ॥ स त्वं नो दर्शयात्मानमस्मत्करणगोचरम् ॥ प्रान्नानां दिदक्षुणां सस्मिन् ते मुखास्तु जम् ॥ ४५ ॥ तैस्तेः

॥४०॥ जलको मुखबाट ब्राह्मण र मज (वेद) बाहुबाट छत्रिण र बल, कलबाट वैश्य र वैश्यवृत्ति कर्ज पाठबाट क्षत्रपादि इतिमुक्त क्षत्र उत्पन्न भएको हुन् ती परमऐश्वर्य सम्पन्न नारायण हामीमाधि प्रमथ होउन् ॥ ४१॥ जलको तल्लो भागबाट लोभ, मायिलेभबाट शक्ति, नासिकाबाट कान्ति, सल्लबाट पशुपति काम, भृकुटीबाट यम, तथा आंलाका बांलाबाट काल जन्मेको छ ती ईश्वर हामीमाधि प्रमथ होउन् ॥४२॥ पञ्चभूत, काल, कर्म, सन्नादि तीनै गुण, अनिवर्तनीय एवं विद्वान्हरूद्वारा अनात्मरूपले पाण्य सबै भौतिक प्रपञ्च यी जमती वांममायबाट ज्ञापमान र्निष्ठन्, ती महाविभूति प्रभु हामीमाधि प्रमथ होउन् ॥४३॥ अममा परै अकिटक ज्ञान बुद्धि, जलको मन आ-मान-दको लालले परिपूर्ण रहन्छ, जो एतानादिका बुद्धिकर मार्गिक गुणादिमा आयक हुँदैनन्, ती वायु मै सर्वत्र अगम्यताले कोठाछोले वनमा-मालाई प्रमथ छ ॥ ४४ ॥ उपर्युक्त महाविभूति हरूले सम्पन्न हुनु आफ्नो हाम्यपूर्ण

मुन्नागविन्दका दर्शनेच्छु हाभी दाम्पहृत्ताई आपनो त्यो रूप देखाउनाम्, जो हात्रा आंखाले देख्न सकून् ॥४५॥ हे प्रभो ! केला-बेलामा हजुर स्वेच्छाले बिभिन्न रूप धारण गरेर हात्रो निमित्त कठिन एव दुष्कर काम गर्दछन् ॥४६॥ विषयामक पुरुषका कर्म क्लेशमय, सारहीन र निष्फल हुन्छन्, जस हजुरलाई समर्पित कर्म क्लेशमय, सारहीन र निष्फल हुन्छन् ॥४७॥ हजुर सबै जीवका आत्मा, प्रिय तथा हितकारी हुनुहुन्छ । अतः हजुरलाई समर्पित कर्माभास पनि विफल हुँदैन ॥४८॥ जस्तै इच्छको जंगले जल पाएपछि पान र धाखाहरू पनि मिचिन्छन्, त्यस्तै नै हजुरको आराधनाले सबै देवताहरू र आत्माको पनि आराधना हुन्छ ॥४९॥ जो अनन्य, अविन्यकर्ता, निर्गुण, गुणाधीश र सर्वव्याप्य हुनुहुन्छ, त्यस्ता हजुरलाई प्रणाम छ ॥५०॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे अष्टमस्कन्धे पंचमोऽध्यायः ॥५॥

(श्रीविष्णु भगवान्को आज्ञानुसार सबै देवताहरूद्वारा समुरगणमित समग्र मन्यनको आयोजन) —शुकदेवजी कनुहुन्छ—हे राजन् ! श्री देवगणले विनय सरोपछि

स्वेच्छाश्रुते रूपैः काले काले स्वयं विभो ॥ कर्म दुर्विषहं यन्नो भगवांस्तत्करोति हि ॥ ४६ ॥ क्लेशभूर्यल्पमाराणि कर्माणि विफलानि वा ॥ देहिनां विषयातानां न तथैवार्पितं त्वयि ॥ ४७ ॥ नावमः कर्मकल्लोऽपि विफलायेश्वरार्पितः ॥ कल्पते पुरुषस्यैव स ह्यात्मा दयितो हितः ॥ ४८ ॥ यथा हि स्कन्धरास्त्रानां तरोर्मूलावसेचनम् ॥ एवमाश्रयनं विष्णोः सर्वेषामात्मनश्च हि ॥ ४९ ॥ नमस्तुभ्यमनन्ताय दुर्वितर्क्यात्मकर्मणे ॥ निर्गुणाय गुणेशाय सत्त्वस्थाय च सम्प्रतम् ॥ ५० ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणेऽष्टमस्कन्धेऽमृतमयने पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

श्रीशुक उवाच ॥ एवं स्तुतः सुरगणैर्भगवान्हरिरीश्वरः ॥ तेषमाविरभद्राजन्महलाकोदयद्युतिः ॥ १ ॥ तेनैव महत्सा सर्वे देवाः प्रतिहतेक्षणाः ॥ नापश्यन्त्वं दिशः क्षोणिमात्मानं च कुतो विभुम् ॥ २ ॥ विरिञ्चो भगवान्दृष्ट्वा सह शर्वेण तां तनुम् ॥ स्वच्छां मरकतश्यामां कङ्कगभारुणेक्षणाम् ॥ ३ ॥ तप्तदेभावदातेन लम्बकोशेषवामसा ॥ प्रमन्नचक्रमर्वाङ्गीं सुमुखीं सुन्दरभुवम् ॥ ४ ॥ महामणिकिरीदेन केयूराभ्यां च भूषिताम् ॥ कर्माभरणनिर्भानकपोलश्रीमुखाम्बुजाम् ॥ ५ ॥ काञ्चीकलापवलयहारनूपुररांभिताम् ॥ कौस्तुभाभरणां लक्ष्मीं विप्रतीं वनमालिनीम् ॥ ६ ॥ मुदर्शनादिभिः स्वास्त्रैर्मूर्तिमद्भिरुपमिताम् ॥ तुष्टाव देवप्रवरः सशर्वः पुरुषं परम् ॥ सर्वोत्तरगणैः साकं सर्वोद्भिरवर्चनं गतेः ॥ ७ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ अजातजन्मस्थितिसंयमाया-

हजाय स्यं श्री प्रकाशशील बहीरि प्रकट मण ॥ १ ॥ भगवान्को अतल तेजले आँखा निमिराएपछि प्रह्लादई माथ होइन—भाकाछ, दिशा, दृष्टी र स्वयं आफूलाई पनि देख्न मकैनन् ॥१॥ शिवजी र ब्रह्माले भीहडिको घण्टिमय श्याम तथा कमलको घण्टिम—अरुण नयनयुक्त विमल देह देखे । ती स्त्रालेको सुवर्ण जस्तै तेजयुक्त पीताम्बरले सुशोभित, प्रभन, ग्रात्रा अगपुक्त मनोहर हृदय सुन्दर मृदुटि र घण्टिमय द्विगीट, केयूरले विभूषित थियो । उनका मूलयमल कानमा हस्तिमा कुण्डलको कान्तिले शोभित कपोलपुक्त थियो । ती कंचुडीका लहर र कंकण, हात र नूपुरले अलंकृत थिए । उनको कीर्तुम मणि घण्टित वक्षस्थलमा लक्ष्मी थिइन् र पछोटीमा वनमाला । सुदर्शनचक्रादि आयुध विद्यमान थिए । उनलाई देवतागाथ शिवजी दर्शनामा माष्टाङ्ग पण्डे, सब देवता, ब्रह्माजी श्री परमपुरुषको स्तुति गर्नुलागे ॥२-अ ब्रह्माजीले भने—जसको ब्रह्म, स्थिति र नाशकहिल्यै हुँदैन, श्री निर्गुण, आनन्दको समग्र,

अबु, अरारि-युध र महापतिम प्रभुलाई हाम्रो राख्नेवाला प्रणाम छ ॥८॥ हे पुत्र नम ! आफ्नो अंग खान्नेहरू ! जन्म्ये हो ! हजुरको यस दिव्यकण्ठको बरिदक तथा मान्दिक विधि
 बना गम्न, हे धातः ! हजुरको यस विश्वमूर्तिमा प्रलाई देवतागति मान्नेवाला राख्नेछन् ॥९॥ सारा जगत् पर्दिले हजुरमै लीन भियो । मध्य र अन्त्यमा पनि हजुर स्वतन्त्र ईश्वरमा नै
 लीन रहने छ । पढाका उपादान काममा बाटो जस्तै हजुर यस जगतका आदि, मध्य र अन्त्यमा स्थित रहनु हुन्छ ॥१०॥ आफ्नो भावित मायाले हजुर यो जगत् रचेर पममा अनु-
 प्रविष्ट हुनुभएको छ । अतः ज्ञानी र साधक व्यक्तिको गुणहरूका कार्यहरू संसारमा पनि सबै हजुरलाई नै देख्नुहुन्छ ॥११॥ ठरै मनुष्य काठबाट अग्नि, माईबाट रूप, भूमिबाट
 अन्न र जल तथा स्यातबाट जीविका पाउँछन्, त्यस्तै नै व्यक्तिको आफ्नो विमुक्त बुद्धिले सबै विश्वहरूमा हजुरलाई उपलब्ध गरेर हजुरका गुण मान्ने गर्दछन् ॥१२॥ हे वचनम ! ज्ञान

गुणाय निर्वाणसुखार्णवाय ॥ अणोरणिमन्ऽपमिष्यधान्ने महानुभवाय नमो नमस्ते ॥ ८ ॥ रूपं तवैतत्पुरुषर्भवेज्यं श्रेयोऽध्यामिवैदिकतान्त्रिकेण ॥
 योगेन धातः सह नब्रिलोकान्पयाम्यमुष्मिन्नु ह विश्वमूर्ती ॥ ९ ॥ त्वय्यग्र आमीत्त्वयि मध्य आमीत्त्वयन्त आमीदिदमात्मतन्त्रे ॥ त्वमादिरन्तो
 जगतोऽस्य मध्यं धृत्य सृन्नेव परः परस्मात् ॥ १० ॥ त्वं माययात्माश्रयया स्वयेदं निर्माय विश्वं तदनुप्रविष्टः ॥ पश्यन्ति युक्ता मनसा मनीषिणां
 गुणव्यवायेऽप्यगुणं विप्रश्नतः ॥ ११ ॥ यथाऽमिमेषममृतं च गोषु मुज्यन्ममम्बुजमने च घृतिम् ॥ योगैर्मुष्या अधियन्ति हि त्वां गुणेषु बुद्धया
 कवयो वदन्ति ॥ १२ ॥ न त्वां वयं नाथ समुज्जिहानं सरोजनाभातिचिरेप्सितार्यम् ॥ दृष्ट्वा गता निर्वृतिमथ सर्वे गजा द्वावां इव गाङ्गमम्भः
 ॥ १३ ॥ स त्वं विधत्स्वाखिललोकपाला वयं यदर्थान्भव पादमूलम् ॥ समागतास्ते बहिरन्तरात्मनिकं वाऽन्यविज्ञाप्यमशेषमाक्षिणः ॥ १४ ॥ अहं
 मिरित्रस्व सुरादयो ये दक्षादयोऽन्नेरिव केतवस्ते ॥ किंवा विदामेश पृथग्भिभाता विधत्स्व शी नो द्विजदेवमन्त्रम् ॥ १५ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ एवं
 विरिञ्चादिभिरीडितमद्विज्ञाय तेषां हृदयं तथैव ॥ जगद् जीमूतगभीरया मिरा बदाङ्गलीनं सवृत्तसर्वकारकान् ॥ १६ ॥ एक एवेश्वरस्तस्मिन्सुरकार्ये
 सुरेश्वरः ॥ विदुर्लोकमस्तानाह समुद्रोन्मथनादिभिः ॥ १७ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ इन्त ब्रह्मब्रह्मो शम्भो हे देवा मम भाषितम् ॥ शृणुतावहिताः
 सर्वे श्रेयो नः स्याद्यथा सुराः ॥ १८ ॥ यात दानवदेतेयेस्तावत्सन्धिर्विधीयताम् ॥ कालेनानुगृहीतेस्तेर्वाबद्धो भव आत्मनः ॥ १९ ॥ अरयोऽपि

हावाग्निले विस्मिन्को हावां गङ्गाजल धिएर जान्ने हुन्छ, त्यस्तै विरिञ्चलदेखि दशवेष्णुक हावा हजुरलाई देखेर परमानन्दित भएका छौं ॥ १३ ॥ हे बहिरन्तरात्मन् ! हामी सोझाले
 जुन कामले हजुरको घरपमा आएका छौं, हामी यो काम हजुर पूरा गरिदहन् ॥ हजुर व सबैका स्वामी हुनुहुन्छ, अनि हामी हजुरलाई विश्व के मनी ? ॥१४॥ म, त्वि, सर्व देवता,
 रक्षादि प्रजापति अग्निबाट उत्पन्न भिन्नकाँछे छौं । अनि आफूलाई हजुरदेखि भिन्न जानेर के हामी आफ्नो अंगको बाटो स्वयं बुझ्न सक्छौं ? हे ईश ! मम हजुर नै हामी देवगण तथा
 ब्राह्मणहरूको निम्ति उचित कृत्यको आज्ञा दिनुहोस् ॥१५॥ शुद्धदेवको मन्त्र-ब्रह्मादि देवताले स्तुति गरेपछि ओहिले तिनको आन्तरिक भाव बुझ्नुभयो । अनि सबै इन्द्रिय बन्देर
 हान जागो उभिलेका देवताहरूले भैष हौं सम्भीर बाणांमा मनुष्यको ॥१६॥ हे राजन् ! यद्यपि ती देवदेव देवगणहरूको कार्य गर्ने समय धिएर तैपनि सबैभन्दा नदि लोला गर्नेका लागि

विचारं मने ॥१७॥ श्रीमद्व्यासः मनुजैः—हे मनुज ! हे शत्रुघ्न ! हे देवता हो ! तिमोहक सारवात मर मेरो कुरा सुन—यमले तिमो अवश्य कन्यास हुनेछ ॥१८॥ निमाहक बाजो । जयस्य तिमोहकको अमुदयको बेला जाठम, त्यतिसम्मलाई दैत्य र दानवहरूसित सन्धि पा, किनकि यो समय उनीहरूकै मनुहुन्छ ॥१९॥ हे देवता हो ! कुनै हुला राम निहाउन छ मने मनुजै पनि सन्धि मरिलिनु पर्दछ । काम पूरा भवकंपछि सर्प र मृगो हो व्यरहार गरौंछ ॥२०॥ दैवगणसित सन्धि गरेर तिमोहक सबै मिलेर त्यां अमृत सिक्ने उद्योग गर, जसलाई पिएरछि मरनछील जीव पनि अमर बन्दछ ॥२१॥ पहिले होरमागमा मरै प्रकारका दुःख, कष्टा र जलपिहक हात, जनि मन्दराक्षको मयानी र वायुकि मायकां होरी बनायो र मयित मिलेर त्यमलाई मय । यसले ती दैत्यलाई केवल फलेछ मिल्नेछ र उमको सम्पूर्ण फल तिमोहकलाई प्राप्त हुनेछ ॥२२॥२३॥ हे देवता हो ! यम रक्षत ती दैत्यले

हि सन्धेयाः सति कार्याधर्गौरेवे ॥ अहिमूषकवदेवा हार्थस्य पदवीं गतेः ॥२०॥ अमृतोत्पादने यत्नः क्रियतामविलम्बितम् ॥ यस्य पीतस्य वै जन्तु-
मृत्युप्रस्तोऽमरो भवेत् ॥२१॥ क्षिप्त्वा क्षीरोदधौ सर्वां वीरुतृणलतौषधीः ॥ मन्थानं मन्दरं कृत्वा नेत्रं कृत्वा तु वायुकिम् ॥२२॥ सहायेन मया देवा
निर्मन्यध्वमतन्द्रिताः ॥ क्लेशभाजो भविष्यन्ति दैत्या यूयं फलप्रदाः ॥२३॥ यूयं तदनुमोदध्वं यदिच्छन्त्यसुराः सुराः ॥ न संरम्भेण सिद्धयन्ति
सर्वेऽर्थाः सान्त्वया यथा ॥२४॥ न भेतव्यं कालकृत्याद्विषाजलधिसम्भवात् ॥ लोभः कार्यां न वो जातु रोषः कामस्तु वस्तुषु ॥२५॥
श्रीशुक उवाच ॥ इति देवान्समादिश्य भगवान्पुरुषोत्तमः ॥ तेषामन्तर्दधे राजस्वच्छन्दगतिरीश्वरः ॥२६॥ अथ तस्मै भगवते नमस्कृत्य
पितामहः ॥ भवश्च जग्मतुः स्वं स्वं धामोपेयुर्बलि सुराः ॥२७॥ दृष्ट्वाऽरीनयस्यताञ्जानक्षोभान्स्वनायकान् ॥ न्यपेधदैत्यराट् श्लोक्यः सन्धिवि-
ग्रहकालवित् ॥२८॥ ते वैरोचनिमागीनं गुप्तं चागुरयूयपेः ॥ श्रिया परमया जुष्टं जितारोषमुपागमन् ॥२९॥ महेन्द्रः श्लक्ष्णया वाचा सान्त्व-
यित्वा महामतिः ॥ अन्यभूपत तत्सर्वं शिक्षितं पुरुषोत्तमान् ॥३०॥ तदरोचतदैत्यस्य तत्रान्ये यस्तुराधिपाः ॥ राम्वरोऽरिष्टनेमिश्च ये च

बन्दछन्, त्यही मानिनेजो, किनकि जसरी क्षान्तिपूर्वक कार्य सम्पन्न हुन्छन्, त्यसरी तिमोहक सम्पूर्ण हुँदैमन् ॥२४॥ त्यस सङ्घबाट छुन कालकृत्य निम्बजेछ, यमले तिमोहक नहराउनु
अन्य रत्नका सागि पनि लांब र कामना वा रिस नगर्नु ॥२५॥ शुकदेवजी मनुजै—हेराज ! देवताहरूलाई यमो आज्ञा दिएर स्वच्छन्द पति जसरीश्वर दिनको सायुन्ने अन्तर्धान
हुनुमयो ॥२६॥ जनि मावाजलाई नयस्कार गरेर ब्रह्माजी र शिवजी माकाफना लोकमा फर्केर र सबै देवता बलिलाई भेट्न दिहे ॥२७॥ जतः शत्रुगणलाई युद्धको निमित्त तत्पर मरका
नदखेर सन्धि विग्रह योग्य अवसरका जाना रलिते माफना धुन्ध सेना-नायकहरूलाई देवताहरूसित निर्जु कोत्न रोकिएर ॥२८॥ जनि देवता अमर-सेनापतिमित सुरश्रेष्ठ, राजनिहा-
सनामीन, जत्यन्त छेलायम्पम र सम्पूर्ण लोकका पिजेता विरोचन छुपन बलिको नगीचे मय ॥२९॥ मयाही पुगेर महामति हुन्छले मधुर भाषीमा राजा बलिमित यो सबै कुरा मने—

८ दशमः—तीस्रो पुत्रा यही विराडोमा छुनिएका थियो । जसमा होदा मने पहिलेदेखि नै मन्थियो । कामं मूलकित यो विराटी कनरी छिन भयो र बनायो कि बायो भनेपछि हाथी दुधे त्यही धामोका बाहिर
मिलेको । मूलकित सर्वको कुरा रोकिएर मयो र बायो बन-विरो । छिद सवार मरपछि सर्वले पुगेलाई पारदियो र विराडीबाट बाहिर निस्को ।

अन तिनलाई पुनर्वापन भगवान् ले मिकाएका दिए ॥३०॥ इन्द्रको कृपा दैत्यपति बलि तथा त्यहाँ बसेका शम्बर, अरिष्टनेमि आदि विष्णुवामी अमुर-पुत्रलाई पनि मनपयो ॥ ३१॥ हे परन्तप ! अनि देवता र असुरहरूले मन्थि भरेर अमृतको निम्ति द्वैपरि मिलेर महान् उद्योग गर्न लागे ॥ ३२ ॥ परिश्रम गर्छ बाहु हुने शक्तिमन्थक, दुर्मद देवराज तथा दैत्यहरूले हुनो उन्माहर्षक मन्दराखल ठसेले र गर्जन्दै मन्थलाई समुद्रको नगीचे ल्याए ॥३३॥ तर त्यो विशाल पर्वतलाई धेरै परतम्भ म्याउनाले इन्द्रादि देवता तथा राजा बलि आदि असुर बाजे र अल्ल अगाधि लैजानमा असमर्थ भएर तिनीहरूले उसलाई बाटोमा पन्छासिदिए ॥ ३४ ॥ पन्छाग्नि लागेको मन्दराखलले आफ्नो हुनो मारीने अनेक देवता र दानव-लाई धूलो-सीरो पारिदियो ॥३५॥ देवता र दानवहरूको हाड, अङ्ग, काँध आदि अंग बाखल भएका छन् र तिनको उन्माह भन्द परिमर्कको छ भन्ने ज्ञाने त्वाङ्ग समधान् प्रकट हुनुभयो ॥३६॥ उनले देवराज र असुरहरूलाई पर्वत ठले र धिक्किएका देखेर देवताहरूलाई आफ्नो हडिले हेरेर नै रक्त्वा र जीवित पारिदिए—मानो उनलाई चोट लागेको नहोस् ॥ ३७ ॥ अनि

त्रिपुरवासिनः ॥ ३१ ॥ ततो देवासुराः कृत्वा संविदं कृतमोहदाः ॥ उद्यमं परमं चक्रुर्मृतायै परंतप ॥ ३२ ॥ ततस्ते मन्दरगिरिमोजमोत्पाव्य दुर्मदाः ॥ नदन्त उदधिं निन्युः शक्ताः परिषवाहवः ॥ ३३ ॥ दूरमारोहद्वभ्रान्ताः शक्रवैरोचनादयः ॥ अपारफन्तस्तं वोढुं विवशा विजहुः पथि ॥३४॥ निपत्य स गिरिस्तत्र बहूनमरदानवान् ॥ चूर्णयामास महता भारेण कनकाचलः ॥ ३५ ॥ तांस्तथा भ्रमनमा भ्रमवाहूकन्धरान् ॥ विज्ञाय भग्वांस्तत्र बभूव गरुडध्वजः ॥ ३६ ॥ गिरिपानविनिष्पिष्टान्विलोक्यामरदानवान् ॥ ईक्षया जीवयामास निर्जरान्निर्घणान्यथा ॥ ३७ ॥ गिरिं चारोप्य गरुदे हस्तेनैकं लीलया ॥ आरुह्य प्रययावन्धिं सुरामुरगणेर्धृतः ॥ ३८ ॥ अवरोप्य गिरिं रक्न्धासुषुणोः पततां वरः ॥ यथो जलान्त उत्सृज्य हरिणा स विसर्जितः ॥ ३९ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणेऽष्टमस्कन्धे अमृतमथने मन्दराचलानयनं नाम षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ ते नागराजमामन्त्र्य फलभोगेन वागुक्तिम् ॥ परीक्ष्य गिरौ तस्मिन्नेत्रमन्धिं मुदाश्विताः ॥ १ ॥ आरैभरे सुमंयता अमृतार्थं कुरुद्वह ॥ हरिः पुरस्ताज्गरुदे पूर्वं देवस्ततोऽभवत् ॥२॥ तन्नैच्छन्दैत्यपतयो महापुरुषनेष्टितम् ॥ न गृहीमो वयं पुच्छमहेरङ्गममङ्गलम् ॥ ३ ॥ स्वाध्यायश्रुतमप्यज्ञाः प्रक्याता जन्मकर्मभिः ॥ इति तूष्णीं स्थितादैत्यान्विलोचय पुरुषोत्तमः ॥ स्मयमानोविमृज्यात्र पुच्छं जग्राह मामरः ॥ ४ ॥

त्यम पर्वतलाई उनले कपाळ-खपालसँगै घोट्टा हातले ठठाएर गह्वरमाथि राखे अनि आफू पनि त्यसैमा चढेर देवता तथा असुरहरूका माथै समुद्रगह्वर आए ॥३८॥ पश्चिमेष्ट गरुडले पर्वतलाई काँधबाट बलमा बहाली दिए र समधान् ले चिदा दिएपछि फर्किए ॥ ३९ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणेऽष्टमस्कन्धे नेपाली भाषाटीकायां षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

(श्री शिवजी द्वारा विष-पान)—शुकदेवजी भन्नुहुन्छ—हे राजन् ! अनि उनले समुद्र-मन्थनबाट प्राप्त भए फलमा माझीदार तुल्याएर नागराज बासुकीलाई कामन्त्रित गरी उनलाई पर्वतमा होरी सँगै चढेर अमृत प्राप्तिको निम्ति देवता र दैत्य समुद्र खप्न लागे । पहिले अहिले बासुकीको मुख समाए, अनि अरु देवता पनि उत्रैतिर लागे । १ । २ । दैत्यगणलाई हड्किंको धो घेठा भनपरेन । तिनले भने—हामी बेद-ध्यातका हुता र बन्ध-यमादिमा पनि उत्र छौं अतः हामी त्यहाँ अमङ्गल अंग पुच्छर ममाउकी ।' बलि भनेर दैत्यहरू चुपचाप बसेका देखेर

परमेश्वर इति स्तुतुः सोऽसौ ह्यसौ छादिदिग् देवताहः सति यत्तु वायुकीको पुच्छर मगात् ॥३॥४॥ यत्तु प्रपञ्च स्थानको विभाजन गोर देवता तथा अगुर दृष्टे यत्तु अमृत प्राप्तिर्गो
निम्नि दृष्टा मय्यरनात् मयुद्र सन्तनागे ॥ ५॥ हे पाण्डुनन्दन ! सत्तु मन्धन गर्दा बलवान् देवता र अगुरहःको धाम्ना-धाम्ना पति निर्गन्धार र दृष्टा एवं जलमा मांनिन लाय्यो ॥६॥
अतः इलवान् देवद्वारा आपनो पुनर्गर्भ नष्ट दृष्टान्तको देवेर ती धनमने निकै लिख मय र निरका दृष्टको कान्ति मन्तीन मयो ॥७॥ विघ्नेश्वर गोपश्री द्वारा उपस्थित गरिगयो विघ्न
देवेर अनन्त-पराक्रमी तथा अमोघ-सङ्कल्पधारी भगवान्ते अद्भुत र महान् कर्मरूप धारण गोर जलमा प्रवेश गर्नुंमयो पर्वतलाई पिडिउंमा गम्भेर उन्नातिदिनुमयो ॥ ८ ॥ एवं अन्तो
उठेको देवेर देवता तथा अगुर केरि मयुद्र मन्धनरागे ॥ अति भगवान्ते अति द्रष्टे जगते न्यो दृष्टान्त धोजन विमृत पर्वत आपनो पिडिउंमा धारण गर्नुंमयो ॥९॥ हे शिवे ! देवताहः र
अगुरगणको बाहुबलले द्रवित मय्यर पिडिउंमा पुषिरहेको पर्वतलाई आदि कच्छर भगवान्ते आपनो अङ्गको चिल्लई भेट्ने साधन छाने ॥१०॥ त्यस दस्तन भगवान् अगुरहःको बल-श्रेय

कृतस्थानविभागास्त एवं करयपनन्दनाः ॥ मन्मथुः परमायत्ता अमृताथ पयोनिधिम् ॥ ५ ॥ मध्यमानेऽर्णवे मोऽद्विनाधारो ह्योऽविशत् ॥
प्रियमाणेऽपि वलिभिर्गोत्वात्पाण्डुनन्दन ॥ ६ ॥ ते सुनिर्विण्णमनसः परिस्नानमुस्तथिः ॥ आनन्स्वपौरुषे नष्टे दैवेनातिबलीयमा ॥ ७ ॥
विलोक्य विघ्नेशविधिं तदंशौ दुरन्तवीर्योऽवतथाभिसन्धिः ॥ कृत्वा वपुः कच्छपमद्भुतं महत्प्रविश्य तोर्य गिरिमुजहार ॥ ८ ॥ ममुन्धितं वीक्ष्य
कुलाचलं पुनः समुत्थिता निर्मथिर्नु सुरासुराः ॥ दधार पृष्टेन स लक्षयोजनप्रतराणि ढीप इवापरो महान् ॥ ९ ॥ सुगमुरेन्द्रेर्भुजवीर्यवेधितं परि-
भ्रमन्तं गिरिमङ्ग पृष्ठतः ॥ विप्रतदावर्तनमादिकच्छपो भनेऽङ्गकङ्कणनमप्रमेयः ॥ १० ॥ तथाऽसुरानाविशदासुरेण रूपेण तेषां बलवीर्यमीरयन् ॥
उदीपयन्देवगणांश्च विष्णुर्देवेन नारगेन्द्रमबोधरूपः ॥ ११ ॥ उपर्यगेन्द्रं गिरिराट्टिवान्य आकम्प्य हरत्तेन महस्रवाहुः ॥ तस्थौ दिवि ब्रह्मभवेन्द्रमुख्यै-
रभिष्टुवद्भिः सुमनोऽभिबृष्टः ॥ १२ ॥ उपर्यधआत्मनि गोत्रनेत्रयोः परेण ते प्राविशता समधिताः ॥ ममन्धुरब्धिं तरमा मदोत्कटः महाद्रिणा
क्षोभितनक्षत्रम् ॥ १३ ॥ अहीन्द्रसाहसकठोरहङ्मुखस्वभामाभिधूमाहतवर्चमीऽसुराः ॥ पौलोमकालेयबलीत्थलादयो दवाप्रदग्धाः सरला इवाम-
वन् ॥१४॥ देवाश्च तच्छ्वातरिह्यहत्प्रभान्धूध्राम्भस्सम्भरक्षुक्लनान् ॥ समभ्यवर्षन्भगवद्वारा धना बलुः समुद्रोर्म्युपगृह्णावयवः ॥ १५ ॥ मध्य-

इदिको निम्नि अमुररूप, देवताहःको उ-माह बडाउनको निम्नि देवरूप तथा नागराज वायुकीमा निद्रारूपले प्रविष्ट मय ॥११॥ जगती महास्रवाहु प्रभु अन्ध पर्वतगज सौ विशालरूप
धारण गोर त्यस पर्वतलाई हाले रोकैर बाप्तिर स्थित मय, तब स्वर्गलोका मा स्थित द्रव्या, लिख र इन्द्रादि देवता स्तुति गर्दै उनीमाथि पुष्पधारी गर्तेलागे ॥१२॥ त्यस पर्वतको तल-माथि
आपनो क्षीरमा, पवतमा तथा नेतीमा प्रविष्ट परमान्माको छकिले दम्प्य तथा मदोन्मत्त देवता तथा अमुर न्यो महान् पर्वतद्वारा दृष्टो वेगमति समुद्रलाई त्यसको निष दग्ने नकादि
बाँवहस्ताई न्याकुल पार्दै मन्धनरागे ॥ अति नागराज वायुकीका इगारी अन्तो ह्यस तथा क्षाम्पाट निषेका विषाग्निर्को पुजाले निरनेत्र मय्यर पौलोम, कालेय, दन्ति तथा इन्द्रादि
दैत्य दावान्तले हटेका ह्यस सौ कात्रो हुन गए ॥१३॥१४॥ वायुकीको बायागिन्ते नष्टकान्ति र जलका बल, माला, बलुक अनुहार खीरो मय्यर पिड, ती देवतामाथि भगवान्का

अनुसर मेघ इत-वर्षा गर्नलागे र समुद्रको लग्नको स्पन्दले घीतल बाधु बग्नलाग्यो ॥ १५ ॥ जब निकै बेरम्म देवताहरू र असुर वृषहरूले बध्दा पनि समुद्रबाट बहृत नभिकनाले भगवान् ब्रह्म स्वयं आफ्नै मन्त्रलागे ॥ १६ ॥ अहो ! जसका कानमा स्वर्गकुण्डल चिनुली बस्छे हरिहरदेव्यो, जसको घिरमा हल्केको अठ्ठालली सुघोभि चियो, जो धनमाता पहिरेका थिए, ती पोताम्बरधारी, बरुवनयन तथा मेघ रै रयाम-देह मयान् बम्भुलाई अमरदायक एवं आफ्नो विजयी बाहुद्वारा बाधुकीलाई समाएर जब मन्दरास्तरुपी बरुनीले मन्त्रलागे तब ती दोहो पर्वत रै देखिए ॥ १७ ॥ स्वपरी मयेपाछि जसका बाछा आतिथ, सत तथा कच्छप भातिथ आप र तिम मरुत्य, बल-हाची, हाड एवं तिमिजिलादि जीव आतिथ, अनि समुद्रबाट सर्वप्रथम हलाहलविष निस्सर्गे ॥ १८ ॥ सबै दिशा-विदिशाहरूमा लल-बाधि फैलिने स्वयं उन्नयन तथा अमल विषले अस्थित प्रजापति र इन्द्रा मयसीत करर भीतिभरको

मानातथा सिन्धोदेवासुरवरुथवे ॥ यदा सुधा न जायेत निर्ममन्याजितः स्वयम् ॥ १६ ॥ मेघश्यामः कनकपरिधिः कर्णविद्योतविद्युन्मूर्ध्नि भ्राज-
द्विललितकनः सन्धरो रक्तेनैः ॥ जैत्रेदीर्भजगदभयदेन्दुशकं गृहीत्वा मन्मन्मन्ना प्रतिगिरिवाशोभतायोद्धुतादिः ॥ १७ ॥ निर्मम्यमानादुद-
धेरमुद्रिथं प्रहोत्कर्णं हालहलाहमप्रतः ॥ सम्प्रान्तमीनोन्मकरादिकच्छपातिमिद्विपमाहतिमिद्विलाकुलात् ॥ १८ ॥ तदुप्रवेगं दिशि दिशगुपयथो विस-
र्पदुत्सर्पदमहमप्रति ॥ भीताः प्रजा दुदुतुरङ्ग सेश्वरा अरक्ष्यमाणाः शरणं सदाशिवम् ॥ १९ ॥ विलोक्य तं देववरं त्रिलोक्या भवाय देव्याऽभिमतं
सुनीनाम् ॥ आसीनमद्रावपवगद्देतोस्तपो जुषाणं स्तुतिभिः प्रणमः ॥ २० ॥ प्रजापतय ऊचुः ॥ देवदेव महादेव भूनात्मन्भूतभावन ॥ त्राहि नः
शरणापन्नांस्त्रैलोक्यदहनद्विधात् ॥ २१ ॥ त्वमेकः सर्वजगत ईश्वरो बन्धमोक्षयोः ॥ तं त्वामचन्ति कुशलाः प्रपन्नातिहरं गुरुम् ॥ २२ ॥ गुणमर्या-
स्वशक्त्याऽस्य सर्गस्थिरत्ययथान्विभो ॥ धत्ते यदा स्वदृग्भूमन्ब्रह्मिष्णुशिवाभिदाम् ॥ २३ ॥ त्वं ब्रह्म परमं गुणं सदमद्भावभावनः ॥ नानाशक्तिभि-

श्रवणा ध्यान गन् ॥ १९ ॥ श्री बार्तले सहित कैलास एवंन्मा हसेका क्षधि-द्विनिका माननीय र मोक्षदाताभं सकयामा तत्त्व शिवजीलाई देखेर प्रजापतिले त्रिलोकको बन्ध्यापार्थ उनको स्तुति र प्रणाम गरे ॥ २० ॥ प्रजापति मन्त्रन-हे देवदेव ! हे महादेव ! हे भूनायक ! त्यो त्रैलोक्यदाहक विषबाट हजुर हामी शरणागतहरूको रक्षा गर्नुहस् ॥ २१ ॥ एउटा हजुरले अखिल जगत्को बन्धन तथा मोक्षका स्वामी हुनुहुन्छ । स्वर्गले विष्णु पुरुष हजुर शरणागत कपहारी जगद्गुरुको पूजा गर्दछौ ॥ २२ ॥ हे विर्मा ! हजुरको ज्ञान स्वनामक छ । आफ्नी गुणमयी शक्तिद्वारा जब जगत्को उत्पत्ति, स्थिति र त्य बर्न अर्द्धतत्त्व तब हजुर नै तत्मा, विष्णु र शिव हुनुहुन्छ ॥ २३ ॥ हजुर सबै प्राणीहरूका उत्पादक परमगुण परब्रह्म हुनुहुन्छ ।

एष तत्त्वा वा भागे वर्तते रतः, कोटा यसैले राम्रो बगरमा लहरी म्हामा सुतिरहको भिन् । जसै यसैले कोटा भूला न्यस्तकोयार्थ प्रतापले उलटिने गर्छ । गुण दिक्काले पछि लाग्छ भयो र कदापि केही छननाम् । जसका ज्ञान हुने गरका छपेजमा आदिदे दग्ग, सपर बन् कारण मोक्ष । यसले भन्नुछ-धियो रानीबाट कोटा बुद्ध बराबर उलटिने गर्छ । अह म यो मर्या बल तर्जिन । छल्ले भने-पूजा बरु के भयो ! तिन र गका १ ॥ यसैले भयो-गुण शरीरमा लाग्नुछ, यसैले लाग्नुछ, अह के बाध लपेट्छ । हे भन्नु हो ! पूजा गरर म दासको होइन, कम त बल निजित जसो कि यो बाटो जाति होइन । आफ्नै त पूजा नै गर्छो छ, जाति गर गर्छो २ ॥ म कपटी बर्तने १ ॥ म बर्तन लाग्नुछ पछिल्लो शक्तिभू पछिल्लो, होइन भने जसो तर्जिन लाग्नुछ पछि पछि पछि ॥

इन्द्र नै जगदीश्वर परमात्मा इन्द्रुन्तु र आपना विभिन्न शक्तिरूपेण प्रामाण्य इन्द्र ॥ २४ ॥ इन्द्र वैदका उद्धरणान्, प्रपत्का आदिकाण, महत्त्व, विविध महद्वा इन्द्रिय प्राप्त
पञ्चमहाभूत तथा छन्दोदि गुणहरका कारण इन्द्रुन्तु । इन्द्र नै काल, मङ्गल्य, ल-ष, कल एवं धर्म इन्द्रुन्तु । वैदिकी इन्द्रि विगुणायिका मूल प्रकृति पनि इन्द्रकै अतीत मान्दछन्
॥ २५ ॥ सर्ववैश्वमय अग्नि इन्द्रको मुख छ । इन्द्रो इन्द्रको कण-धर्म इन्द्र । इन्द्र सर्वदेवमय इन्द्रुन्तु । काल इन्द्रको गति, दिशाहरू बाह्य, वस्त्र विभो, आकाश नाभि, वायुधाम,
धर्म नेत्र, जल शीत र सबै उचमाधम ब्रह्महरूका आश्रय नै इन्द्रको महद्वा छ । कटमा इन्द्रको मन र स्वर्ग मन्त्र छ ॥ २६-२७ ॥ हे प्रमो ! समुद्र इन्द्रको हृदि, पर्वत अस्थिमूढ,
सबै औषधि र जलाहक रौ, मायवी आदि छन्द, माते धातुका र धर्म इन्द्रको हृदय छ ॥ २८ ॥ हे ईश्वर ! प्रपट अहोस मन्त्रहरूको सप्तर प्रकट भएको पियो ती वस्तुका, जवम,
सप्तात्राव रामदेव र ईशान, यी पाँच उपनिषद् इन्द्रको हृदय हुन् । हे देव ! शिवनाथक स्वयंप्रकाश परमाथेनस इन्द्रको उपरगतत्वा हो ॥ २९ ॥ दम्भ, लोभ आदि अकारका रङ्ग इन्द्रको

राभातम्भमात्मा जगदीश्वरः ॥ २४ ॥ त्वं शब्दयोनिर्जगदादिगता प्राणैन्द्रियद्रव्यगुणस्वभावः ॥ कालः कतुः मृत्युमर्तं च धर्मस्वयंक्षरं यत्किं
वृद्धामनन्ति ॥ २५ ॥ अग्निर्मुखं तेऽखिलदेवतामा क्षिति विदुर्लोकभवाङ्घ्रिपंकजम् ॥ कालं गतिं तेऽस्मिन्तदेवतात्मनो दिशश्च कर्णौ रमन् जले-
शब्द ॥ २६ ॥ नाभिर्भस्ते भ्रमन् नस्त्वान्त्युयश्च चक्षुषि जलं स्मरेतः ॥ परावरात्माश्रयणं तवात्मा सोमो मनो द्यौर्भगवच्छिरस्ते ॥ २७ ॥ कुक्षिः
समुद्रा गिरयोऽस्थिमण्डा रोमाणि सर्वौषधिवीरुधस्ते ॥ छन्दोमि माज्ञातव मस धातवस्त्रयीमयात्मन्-हृदयं सर्वधर्मः ॥ २८ ॥ मुखानि पक्षोपनिषद्स्तवेश
योनिर्दिशदष्टोत्तरमन्त्रवर्गाः ॥ यत्किञ्चिदस्य परमात्मनस्त्वं देव स्वयंज्योतिरविस्थितस्ते ॥ २९ ॥ छाया त्वधर्माणिषु योर्विमर्गो नेत्रत्रयं सत्त्वरजस्तमांमि ॥
मांस्यात्मनः शान्मृष्टस्तवेक्षा छन्दोमयो देव कृपि. पुराणः ॥ ३० ॥ न ते गिरित्रास्मिन्नलोकपालविरिषवैकुण्ठसुनेन्द्रगम्यम् ॥ ज्योतिः परं यत्र रज-
स्तमश्च सत्त्वं च यद्वा निगस्तभेदम् ॥ ३१ ॥ कामाचरिपुरकालगगनेनभूतद्रुहः क्षपयतः स्तुतये न तत्ते ॥ यस्त्वन्तकाल इदमात्मकृतं स्वनेत्र-
वद्विन्दुलिङ्गशिख्या भूमितं न वेद ॥ ३२ ॥ ये त्वान्मरामगुरुभिर्हृदि चिन्तिताहमिन्द्रं चरन्तमुपया तपमाऽभितप्तम् ॥ कत्यन्त उग्रपुरुषं निरतं
रमशानं ते नूनमृनिमविदस्त्व ह्यनलजाः ॥ ३३ ॥ तत्तस्य ते सदमतोः पतनः परस्य नात्रः स्वरूपगमने प्रभवन्ति भूमनः ॥ ब्रह्मादयः किमुत संस्तवने

छाया हुन्, प्रपट विषको हृदि हुन्छ, सो मन्त्र, रङ्ग र अमोघ इन्द्रको सोम नेत्र हुन् । हे देव ! मायवी आदि छन्दयुक्त मनात्मन वेद इन्द्र मांक्षपकाको ईश्वर (विचार) हो ॥ ३० ॥
उपमा मन्त्र, रङ्ग, लक्ष यो तीर्तगुण नदन्न् र जो भेदहीन छन् इन्द्रको -यो अमोघ परम सन्तुष्टि लोकात्म, ब्रह्मा, विष्णु र देवेन्द्र पनि ज्ञान सन्तुष्टि ॥ ३१ ॥ हे नाथ ! इन्द्र काम-
देव, वक्षस्त्र विष्णुसुर तथा कालकृतविष आदि अगमिन् धृतद्रोहीलाई नष्ट गरिगर्भु भएको छ, तैपनि यी सबै धर्म इन्द्रको स्तुति वाच्य हुन सक्नेछन्, किनकि इन्द्र स्वर्गचित विष-
लाई धन्यकलमा आपना नेत्रागिन्को उग्रालोभ मन्त्र बाहेर उलार्ति हेनुहुन्छ ॥ ३२ ॥ मर्भे अपमराध, मुक्तजन ज सबै वर्णको प्यान गर्दछन् र जो निम्नतर तपमा लीन रहन्छन्, पक्का
इन्द्रलाई मानियहक उदासीनमिन् विचार गर्दासो आपत्क र हमशानमा बन्नाले भिन्न भन्दछन्, यो मिलेन के इन्द्रको लोभ नष्टछन्, यस्तुतः ती केही पनि जान्दैनन् ॥ ३३ ॥ हे प्रमो !

हनुका मन्-अनन् मन्दा पर इदमे परान्पर स्वरूप आई अज्ञात दवता पनि आन मर्कनन, अनि अनि अवाभीन हायादहल कर्वा जानेर स्तुति मन् ? नैवान हायांना आपना भान पुगेरनि हनुका, गुण-मान-मरका छौं ॥३४॥ हे महेस्वर ! तामीलाई त हनुका पो रूप नै मवन्दो मनपदछ, किनकि हायो हनुको मखा स्वरूप हुने मर्कनो । हे ना । हनुग अर्मे अत्यक्तवर्मा प्रभुको आचिभाव मन्माको कन्याभाषं नै हुन्छ ॥३५॥ शरद्वज्री मन्-हुन्छ-हे राजन् ! देवनादकमा आइलानेको अज्ञानद्वट देखेर सर्वभूतछन्द वरुणाले यानै दुःखां हुनुमयो र आपनी प्रिया मनीमित मन्मुमयो । ३६ । शिवजी आइमनुहुन्छ-हे देवि ! क्षीरसागरको मथनबाट उन्-पन ३१.६८ विषले प्रजामा कति दूतो महुट उत्यन्ने मरका छ । ३७ । आपनो प्राणधारो निमिन् व्याकुल यो मर्कनो मेलु निमेष पाने पदछ, किनकि दोन जनको आ मनुने ममथं पुनको कायं हुन्छ ॥३८॥ हे मरे ! माधुजन आपनो क्षणमंगु प्राण दिग्न पनि अर्कोको रखा गर्दछन् । मगवाभुको मायाले मोदमा परेका र परस्पर प्रुननेका जोवहकमा जो देया गर्दछन्, तीमाथि मर्कोमा मगवान् वनछ हुन्छन् र उनी प्रत्यक्ष मण्यलि

वयं तु तत्पर्ममर्गविषया अपि शक्तिमात्रम् ॥३४॥ घतत्यरं प्रपश्यामो न परं ते महेस्वर ॥ शृङ्गनाथ हि लोकस्य न्यक्तिस्तेऽव्यक्तकर्मणः ॥३५॥ श्रीशुक उवाच ॥ तर्हीन्व व्यमनं तामां कृपया भूरापीडितः ॥ सर्वभूतसुहृदेव इदमाह मनीं प्रियाम् ॥३६॥ शिव उवाच ॥ अहो वन भवान्येतत्प्रजानां पश्य वैशम्यम् ॥ क्षीरोदमथनोद्भूतात्कालकूटादुपस्थितम् ॥३७॥ आमां प्राणपरीप्सूनां विषेयममयं हि मे ॥ एतावान् हि प्रभोरयो यदीनपरिपालनम् ॥३८॥ प्राणैः स्वे प्राणिनः पान्ति साधवः क्षणमंगुरे ॥ बद्धवेगेषु भूतेषु मोहितेष्व्वात्ममायया ॥३९॥ पुनः कृपयतो भद्रे सर्वात्मा प्रीयते हरिः ॥ प्रीते हरौ भगवति प्रीयेऽहं मन्त्राचरः ॥ तस्मादिदं गरं भुंजे प्रजानां स्वस्तिरस्तु मे ॥४०॥ श्रीशुक उवाच ॥ एवमामन्त्र्य भगवान्भवानीं विश्रभावनः ॥ तद्विषं जग्धुमारेभे प्रभावज्ञान्त्वमोदत ॥४१॥ ततः करतलीकृत्य व्यापि हालाहलं विषम् ॥ अमक्षकमहादेवः कृपया भूतभावनः ॥४२॥ तस्यापि दर्शयामास स्वदीपं जनकत्वम् ॥ यच्चकार गले नीलं तच्च माधोविभूषणम् ॥४३॥ तयन्ते लोकतापेन साधवः प्रायसो जनाः ॥ वरमाराधनं तद्विपुरुषस्याः खिलान्मनः ॥४४॥ निशम्य कर्म तच्छ्रद्धाद्वेदेवस्य मीढुप ॥ जा दाक्षायणी ब्रह्मा वैकुण्ठश्च शशशिरः ॥४५॥ प्रस्कन्नं पिबतः पाण्येत्किञ्चिज्जगद्गुः स्म तत् ॥ वृश्चिकाहिविषोपायो दन्दशूकाश्च येऽपरे ॥४६॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणेऽष्टमस्कन्धेऽमृतमयनं मसमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

अनन्तर निरवमदित म पनि प्रमथ हुन्छ । अतः म पो निष पिउनु, पमले मेरा पनाको कन्याण हुनेछ । ३९-४० । शुकदेवजी मन्हुन्छ-हे राजन् ! अवाभीमित बनि मनेग मीमहादेव स्यो निष पिउन तयार म्हर उनको प्रभावबाट पमिचित ममानेले पनि सम्मानिदिनु । ४१ । तयं अतुपान मथं जीवमा देया गरर भूतनाशन शिवजीले सर्वत्र फैलिएका त्यम हना-हल विषलाई अंजुलीमा बापेर पिदिछि । ४२ । त्यो जलवन्धव गलले शिवमाथि आपनो प्रनाद देखाइहान्यो, बमले उनको बांटी मीला मयो, तर त्यो जीवांन पनि मायु शिरोमणि मगवान् छहरका अर्त्तकर बन्यो । ४३ । प्रायः सबै माधुजन ममारको दुःखले दुःखी हुन्छन्, किनकि अर्कोको दुःखमा दुःखी रहनाले सर्वांगमा मगवान्को उ-कुट अंगापना हुन्छ । ४४ । देवदेव महादेवको त्यो गौमथ देखेर हारा प्रजा, दक्षिण्यो सवी, तथा विष्णु मगवान् उनको अग्र्या गर्ननेले । ४५ । हे राजन् ! कालद्वट विष पिउने बेलामा उनको अजनीबाट

पुनः शङ्ख-मुद्रां ध्यात्वा कुला, स्यात् संप, शङ्खी, विषालु औषधि र भ-य विषालु जंरले साहसि ॥ ४६ ॥ इति श्रीमद्भागवतं महापुराणेश्वरमन्त्रे नेपाठी भाषायां काव्यां सप्तमोऽध्यायः ॥ ७॥
 (समुद्रवात जनक रत्न र अभुन निम्बकु)—शुक्रदेवको मन्नुहुन्छ—हे राजन् ! वृषपर्वज श्रीमहादेवले विष-मान गरिमकेपछि सबै देवता र असुरगण धेरै प्रभुत्व भएर हुने
 वेगले समुद्र बन्नुलागे । केही समयपछि त्यसबाट कावधेनु गार्ई निम्बकु ॥ १ ॥ अग्निहोत्रको सामग्री उत्पन्न भन र ब्रह्मलोकको मार्गस्वरूप यथादिमा उपर्याप्त हविमिदु गर्नको
 निम्ति न्यमलाई वेदवादी हुनिहरूले भिए ॥ २ ॥ त्यसपछि कन्द्रमा ममान शत्रुपण उत्तैःश्रवा घोडा निम्बको । त्यो बलिले निन खाँजे र भगवान्को आदेशानुसार हुन्ले बलिको
 मन फर्काए ॥ ३ ॥ अनि कन्द्रमा शै शुभ तथा आफ्ना धार दानले भगवान् शिवका आशय-वरूप कैलास पर्वतको कान्ति पनि हाव भन ऐरावत नामको गजराज निम्बको ॥ ४ ॥ त्यस
 पछि त्यो महाभागबाट कौस्तुभ नामको पद्मराग मणि प्रकट भयो । त्यो आफ्नो वक्षस्थललाई विभूषित पानेको निम्ति भीहरिले ठिए ॥ ५ ॥ न्यमपछि स्वर्गलोकको अदृशर कल्पवृक्ष

श्रीशुक उवाच ॥ पीत गरे वृषाकिण श्रीतास्तेऽमरदानवाः ॥ ममन्शुस्तरसा भिन्धु हविर्धानी ततोऽभवत् ॥ १ ॥ तामग्निहोत्रमृष्यो जगृह-
 र्भयवादिनः ॥ यज्ञस्य देवयानतय मेध्याय हविषे वृष ॥ २ ॥ तत उच्चैःश्रवा नाम हयोऽमुकन्द्रपाण्डुरः ॥ तस्मिन्वलिः स्पृहां चक्रे नेन्द्र ईश्वर-
 शिश्रया ॥ ३ ॥ ततः ऐरावतो नाम वारणेन्द्रो विनिर्गतः ॥ दन्नेश्चतुर्भिः श्वेताद्रेर्हरन्भगवतो महिम् ॥ ४ ॥ कौस्तुभाभ्युपमभूद्रत्नं पद्मरागो महो-
 दधेः ॥ तस्मिन्हरिः स्पृहां चक्रे वक्षोज्लकरणे मणौ ॥ ५ ॥ ततोऽभयत्पारिजातः सुरलोकविभूषणः ॥ पुरयत्थिनो योऽर्थः शश्वद्भुवि यथा
 भवान् ॥ ६ ॥ ततश्चाप्सरसो जाता निष्ककण्ठ्यः सुवाससः ॥ रमण्यः स्वर्गिणां वल्गुगतिर्लीलावनोकर्तुः ॥ ७ ॥ ततश्चाविरभूत्साक्षाच्छ्री रमा
 भगवत्परा ॥ रत्नयन्ती दिशः कान्त्या विद्युत्सोदामनी यथा ॥ ८ ॥ तस्यां चक्रुः स्पृहां सर्वे समुगमुरमानवाः ॥ रूपौदार्यवयोर्यणमहिमाक्षिप्तचेतसः
 ॥ ९ ॥ तस्या आमनमानिन्ने महेन्द्रो महदद्भुतम् ॥ मतिमत्यः सरिन्द्रेष्टाहमेकुम्भैर्जलं शुचि ॥ १० ॥ आभिषेचनिका भूमिराहरत्सकलौषधी ॥
 गात्रः पत्र पवित्राणि वगन्तौ मधुमाधवौ ॥ ११ ॥ ऋषयः कल्याणक्रूरभिषेकं यथाविधि ॥ जगुर्भद्राणि गन्धर्वा नृत्यश्च ननुर्जगुः ॥ १२ ॥
 मेधा शृदगणपवसुरजानकनोमुत्थान् ॥ ज्यनादय-लङ्घ्येणुवीणास्तुमुलनिः स्वनाः ॥ १३ ॥ ततोऽभिपिपिचुर्देवीं श्रिपं पद्मकरां सतीम् ॥ दिगिभाः

निम्बको ' हे राजन् ! सत्रारमा अन्तै हजुर याचकका सबै इच्छा पूर्ण गर्नुहुन्छ बस्ती सबै वस्तु दिपर कल्पवृक्ष पनि कामना पूर्णयदछ ॥ ६ ॥ अनि रत्नराजुगा र बाँदीमा बदक घातक भन्ने
 अनेक अप्पराहक प्रकट भए । आफ्ना मनोहारिणी भावि र चित्तमपूय हेराइले ती स्वर्गका देवगणलाई पुलकित पार्दैथिए ॥ ७ ॥ केरि 'सुदामा' पर्वतमा चम्कने विजुली जस्तै आफ्ना
 अलौकिक कान्ति ठगै दिशालाई रंगीम पार्दै भगवत्परायण भुग्राह्यात् लक्ष्मी प्रकट भए ॥ ८ ॥ तिनको रूप, औदार्य, यौवन, वर्ण र महिमामा श्रुष भएर देवता, असुर तथा मनुष्य
 आदि सबैले उनलाई प्राप्त गर्न खाँजे ॥ ९ ॥ देवराज हुन्ले उनलाई अदृष्टत आमन दिए र हृदय नदीहरूले एकट भएर सुवर्णकलशमा पवित्र जलदिए १० ॥ भूमिले अग्निदेकांजनि-
 उपयुक्त आर्षादिहरूलाई दुग्धादि पश्याभ्य र वनत जतुले पैत्र-वैद्यात्मका कल्पे कल-कुल अर्पे ॥ ११ ॥ अनि श्रिपि-मुनिले उनको विधिवार अभिषेक गरे । त्यसमयमय प्रभुत्वनाले

गन्धर्व गाउन लागे र जतको नाचनलागे ॥१२॥ मेघगण सुदृङ्ग, पञ्च, सुरज, आनक, गोमुख छल्लु, बांसुरी र बाँवा आदि गन्धर्व ध्वनि हुने बाजा बजाउन लागे ॥१३॥ विप्रमहाले स्वस्तिपावन रूपक दिग्गजहरूले भण्डिका कलकले परम तात्वी पञ्चदश लक्ष्मीदेवीलाई अविषेक गरे ॥१४॥ समुद्रले रेखनी सोताम्बर, अलमले आफ्नो सुगन्ध र मधुकरलाई गरव पात्रे वैजयन्ती माला, प्रजापति विश्वकर्मांल विविध आभूषण, मरुवतीले हार, ब्रह्माले कमल र नागहरूले दुह कुहल दिए ॥१५-१६॥ ऋषिभुनि द्वारा स्वस्तिवाचन मर्मकैफि हातमा भ्रमरले गुजायमान कमलको माला भिँदै आफ्ना कुण्डल बमिदव लज्जायुक्त कौमले बोभायमान सन्धीको कगिपनि ॥ १७ ॥ ब्रम्हा दुवै मन परस्पर दोर्मपक, ममान र चन्दन कुकुमादिले अनुगजित गिए । ओ अन्वन्त दुहादरी हस्तीजी ब्रह्मां तर्को दुप्राको मधुर झहार गर्दै छिंदेर सुवर्णको लता सौं देखिन् ॥ १८ ॥ गी त्यहीं एकजित गन्धर्व, यक्ष, असुर, मिद, चास तथा दंतवा आदिबाट आफ्नो निम्दि कुनै घन्ता निर्दोष तथा निरवल पठिकरी आभय खान्दै थिइन्, जुन सर्वगुणसंगन्त हुन् । तर तनलाई कुनै रर

पूर्णकलशैः सज्जवाक्यैर्द्विजेरितेः ॥ १४ ॥ समुद्रः पीतकौशेयवाससी समुपाहरत् ॥ वरुणः सज्जं वैजयन्तीं मधुना मत्तषट्पदाम् ॥ १५ ॥ भूषणानि विचित्राणि विश्वकर्मां प्रजापतिः ॥ हारं सरस्वती पद्ममज्जो नागाश्च कुण्डले ॥ १६ ॥ ततः कृतस्वस्त्यनोरपलसज्जं नदद्विरेकां परिगृह्य पाणिना ॥ चचाल वक्त्रं सुकपोलकुण्डलं सत्रीड्ढासं दधती सुरोभनम् ॥ १७ ॥ स्तनद्वयं चानिकुरोदरी समं निरन्तरं चन्दनकुंकुमोक्षितम् ॥ ततस्तनो नृपुत्रवल्गुमिञ्जितेर्विमर्पती हेमलतेव सा बभौ ॥ १८ ॥ विलोकयन्ती निरवद्यमात्मनः पदं ध्रुवं चाव्यभिचारिं सद्गुणम् ॥ गन्धर्ववक्त्रासुरसिद्धचारण- त्रैविष्टपेयादिषु नान्वविन्दत् ॥ १९ ॥ नूनं ततो यस्य न मन्युनिर्जयो ज्ञानं क्वचित्तत्र न सद्भवजितम् ॥ कश्चिन्महास्तस्य न कामनिर्जयः स ईश्वरः किं परतो व्यपाश्रितः ॥ २० ॥ धर्मः क्वचित्तत्र न भृत्योद्दहं त्यागः क्वचित्तत्र न मुक्तिकारणम् ॥ वीर्यं न पुंसोऽस्त्यजवेगमिच्छतं नहि द्वितीयो गुणमद्भवजितः ॥ २१ ॥ क्वचिच्चिरायुर्न हि शीलमंगलं क्वचित्दयान्ति न वेद्यमायुषः ॥ यत्रोभयं कुत्र च सोऽयमंगलः सुमंगलः कश्चन कौक्षते हि माम् ॥ २२ ॥ एवं विमृश्याव्यभिचारिसद्गुणैर्वरं निजैकाश्रयताऽगुणाश्रयम् ॥ वव्रे वरं सर्वगुणैरपेक्षितं रमा मुकुन्दं निरपेक्षमीप्सितम् ॥ २३ ॥ तस्यामदेश उशतीं नवकज्जमालां माद्यन्मधुव्रतवरुण्यारोपयुष्टाम् ॥ तस्यौ निधाय निकटे तदुरः स्वधानं सत्री-

प्राप्त महरहेवो थिणन ॥१९॥ उनले देखिन् हुन दुर्वाया आदिमा उपभ्या छ, तिनले विगजितन सकेका छैनन् । वृहस्पति आदिमा ज्ञान छ, भवे उनया निःसंघता छैन , ब्रह्मादि हुन महत्त्ववाली छन् भने उनको कमललाई जितन सकेका छैनन् र ह-त्रादि हुन ल्काको आभित छन्, तिनलाई कसरी ईश्वर भन्न सकिन्छ । ॥ २०॥ कवै अर्थात् पशुरामादिमा धर्म छ छ तर प्राणीहरूपति सौहादेवाव छैन । कवै अर्थात् राजा शिवि आदिमा त्याग छ, तर त्यो उनको बुक्तिको कारण हुन सक्नेन । कवै अर्थात् कार्तवीर्यादिमा बल छ, तर ती कालको वेगले बुक्त छैन । अन्य व्यक्ति विषयाशक्तिवज् रहित छन् तर मधाभिनिष्ठ हुनाले पनि बनाउनयोग्य छैनन् ॥२१॥ मार्कण्डेय आदिमा दीर्घायु न छ तर सीहरुलाई प्रगस राख्ने सीलले रहित र अमकुलरूप देखिन्छन् । ओ, एक पुरुष विष्णुमयवान् मद्गलमय छन्, थिन्तु उनलाई बेरो चाह छैन ॥२२॥ यस्तो विचार गरेर लक्ष्मीले नित्य सद्गुणपूष, प्राकृत गुणहरूदक्षि

पर, अस्मिन्निदि सर्वे निदिहकले मन्त्रेण र आपना एक मास आश्रयस्वकान् भीषिषु भगवान्नाहं उवाच निरवधं गृहेरपि पतिरूपया शक्तं शरीरिण्यु ॥२३॥ उनले वन
मधुहर-ममहको गुञ्जाफले पुष्प न्या नया कमलको माला उनको पांटीमा हालिदिइन् र लज्जापूर्ण हास्यपूर्ण विक्रित नेत्र हास आफ्नो निवासस्थानरूपी भगवान्को वधःस्थल-
निर हेर्दै उनको नगाँचे गएर उभिरिन् ॥२४॥ हे राजन् ! अगणित भगवान् आफ्नो वधःस्थललाई नै ती सर्ववर्षादालिनी तथा अगन्नको धोलाश्रीको निवासस्थान बनाए ।
त्यहाँ बसेर बहानको लक्ष्मीजीले कल्याणको दृष्टिले हेरेर प्रजान्, लोकपाल र तीनी लोकको अभिवृद्धि गरिन् ॥२५॥ अनि शङ्ख, तूर र मुदङ्ग आदि बाजा र श्लोक मन्त्र
नृत्य-पान गर्ने देवानुत्तर, गन्धर्वगण) को प्रधाननाद हुन लाग्यो ॥२६॥ भजा, शिव र अङ्गिरा आदि प्रजापति पुष्प-नयां गर्दै गुणप्रतिपादक मन्त्रहस्तद्वारा भगवान्को स्तुति गर्नलागे
॥२७॥ श्रीलक्ष्मीले हेर्नामात्रै सबै देवतर र समस्त प्रजा तथा प्रजापति श्रीलाई गुणहस्त पुष्प भएर आनन्दित भए । २८॥ हे राजन् ! जब लक्ष्मीले दे-पण र दानवहस्ताई

दहासविक्रमत्रयनेन याता ॥२४॥ तस्याः श्रियमिजमनो जनको जनन्या वक्षोनिवासमकरोत्तरमं विभूतेः ॥ श्री. स्वाः प्रजाः मकरणेन निरीक्षणं
यत्र स्थितेभयत माधपतीस्त्रिलोकान् ॥२५॥ शङ्खतूर्यमुदङ्गानां वादित्राणां पृथुः स्वनः ॥ देवानुगानां मन्त्रीणां नृत्यतां गायतामभुत् ॥२६॥ नृदा-
रुतांशिरामुख्याः सर्वे विभुमृजो विभुम् ॥ ईडिरेऽवितथैर्मन्त्रैस्तलिगैः पुष्पवर्षणः ॥२७॥ श्रिय विलोकिता देवाः मप्रजापतयः प्रजाः ॥ शीलान्दि-
गुणमम्पन्ता लेभिरे निर्वृतिं पाम् ॥ २८ ॥ निःमत्त्वा लोलुपा राजन्निरुद्योगा गतत्रपाः ॥ यदा चापक्षिता लक्ष्म्या वभूवुर्देत्यदानयाः ॥ २९ ॥
अध्यासीद्वास्ती देवी कन्या कमललोचना ॥ अमुगा जगदुस्तां वै हरैरनुमतेन ते ॥ ३० ॥ अयोदधेर्भयमानात्काश्यपैरमृताधिभिः ॥ उदतिष्ठन्म-
महाराज पुरुषः परमाद्भुतः ॥३१॥ दीर्घपीवरदोर्दण्डः कम्बुश्रीवोऽरुणेक्षणः ॥ श्यामलस्तरुणः सखी सर्वाभग्नभूषित ॥ ३२ ॥ पीतवाना महो-
रस्कः सुभृष्टमणिकुण्डलः ॥ स्निग्धकुञ्चितकेशातः सुभगः मिहविक्रमः ॥ ३३ ॥ अमृतापूर्णकलशं विप्रद्वलकभूषितः ॥ सर्वे भगवतः माक्षाद्दि-
ष्णोरंशांशमभ्यवः ॥ ३४ ॥ धन्वन्तरिरिति ख्यात आयुर्वेदहमिज्यभाक् ॥ तमालोचनामुगाः सर्वे कलशं चाभुतामृतम् ॥ ३५ ॥ लिप्मन्त सर्व-
स्तूनि कलशं तरसा श्वरन् ॥ नीयमानेऽसरेस्तस्मिन्कलशेऽभृतभाजने ॥ ३६ ॥ विषण्णमनसो देवा हरि शरणमाययुः ॥ इति तदैन्यमालोचय भग-

मस्तीकार गरिदिइन् तब ती अमर्ष, लोलुप, निरुद्य तथा निर्मज्ज भए ॥२९॥ पमपति त्यस मन्त्रमान धीर मधुहस्त वन्यरूपिणी कमलमचारी वरुणी निमिन्, उनलाई भगवान्
को आशाले असुरहस्त लिए । ३०॥ अनि हे राजन् ! बश्य पुन देवता र असुरहस्त मधु प्रपति योडा अति अद्भुत पुरुष निम्नयो, ३१॥ उनका हस्ताभुल र लामा-माया विग, उभयो
शङ्खमदङ्ग तुन्दर पांटी र नेत्र राक्ष दिष्ट, न्या रपाय छरीर, तरुण, मालाधारी र सर्वे आभूषणले विभूषित थियो, ३२॥ ऊ पीतवस्त्रधारी तथा चासलो छानी वरुको थियो, कन्या
अति प्यङ्ग वनिमय हृष्टले पहिरेको थियो । अलक चिज्ज र वरागिणका थिए । ऊ हेस्वमा राम्रो, सिंहमदङ्ग पराक्रमी, वरुणादिले विभूषित थियो र अभुतवर्ण र लज्जालु ॥
थियो । ती विष्णु अंशज प्रसिद्ध अधिपन्नरी थिए, ओ आयुर्वेदका प्रवर्तक थिए र यज्ञमा मागपाउँदथे । उनलाई हातमा अमृतले गरिएको कलश लिएर दाने वनां लामा भए

हस्तं तुल्यं या कलश उतको हावपाठ खासे । अथ दैत्यहन्ते असुर-पाद लक्ष्मण देवदासक सिद्ध भएर मोहरिको झरपका गए । दिनको तीन-दशा देखेर भक्तका कामना पूर्ण भएने भयवात्सल मन्त्रमुपा-दे देवता हो ! निमीहृद खेद नगर, म भाषको भाषाले तिम्रोहृदको काम भिलाहृदिन्तु ॥३३-३७॥ कति है राजन् ! ती लोभी दैन्यहृदका 'पडिले म पिउंछु-तैं होइन, तैं होइन' यम प्रकार परस्पर कलह हुनलाग्यो ॥४॥ तिनया दुर्लभ दैन्य कलश लिएर जाने प्रमल दैन्यलाई ईर्ष्याविष शरम्बार या भरेर रोक्नलागे-देवताहृदले मधुर मन्थनमा बागधर परिभ्रम गरेका छन्, अतएव उनलाई पनि यज्ञभागकै समान समको पनि भाग पाउनुपर्छ, यही सनातनधर्म हो ॥ ॥३९-४०॥ अनि उपापहृदका ज्ञाना विष्णु भगवान्ले कति

वा-मृत्युकामकृत् ॥ मा स्विद्यत मिथोऽर्थं वः साधयिष्ये स्वमायया ॥ ३७ ॥ मिथः कलिरभूतेषां तदर्थं तर्पितमाय ॥ अहं पूर्वमहं पूर्वं न त्वं न त्वमिति प्रभो ॥ ३८ ॥ देवाः स्वं भगमर्हन्ति ते तुल्यायामहेतवः ॥ सत्रयाग इवैतस्मिन्नेष धर्मः सनातनः ॥ ३९ ॥ इति स्वान्प्रत्येपेधन्वे दैतेया जानमत्तरा ॥ दुर्वलाः प्रयत्नान्साजन्मृद्यैतकलशान्मुहुः ॥ ४० ॥ एतस्मिन्नंतरे विष्णुः सर्वापायविदीश्वरः ॥ योषिटृपमनिदेश्यं दधार परमाद्भुतम् ॥ ४१ ॥ प्रेक्षणीयोत्पलस्थायं सर्वाविषयसुन्दरम् ॥ समानकर्णाभरणं सुकपोलान्नसाननम् ॥ ४२ ॥ नवयौवननिर्वृत्तस्तनभारकृशोदरम् ॥ मुस्त्रामो-दानुरक्तलिङ्गझारोद्विनलोचनम् ॥ ४३ ॥ विप्रस्त्वकेशभारेण मालामुकुटमलिकाम् ॥ सुग्रीवकण्ठाभरणं मुमुजान्मृदभूषितम् ॥ ४४ ॥ विरजा म्रसंवीतनितम्बदीपशोभया ॥ काञ्च्या प्रवेलद्वल्युचलचरणनूपुरम् ॥ ४५ ॥ सत्रीडस्मितविश्रिप्तम्रविलासावलोकनेः ॥ दैत्यपूषणचेतःसु काम-

कटुहृत तथा अनिवचनीय स्त्रीरूप धारण गरे ॥४१॥ त्यो हृष कति दर्शनीय, नीलकमलसम रसाम, सर्वाङ्गसुन्दर लुङ्गको एवं उन्नत नाभिकाले सुक तथा मनोहर मुखको थियो ॥४२॥ नवयौवनको उन्माद तथा बाटुला र ठूला-ठूला स्तनका कारणले उसको उदरदेख कृष्ट भएको थियो । झुठारविन्दको मन्त्रका अनुगामी भएरको झुठारले उसका नेत्र चञ्चल भएहेका थिए ॥४३॥ त्यो श्री आफ्ना केटापाछमा मल्लिका-कुसुमको माला बेरेकी थिई । त्यसको सुन्दर शीरा र बाहुहरूमा अङ्गुली भूषण विभूषित थिए ॥ ४४ ॥ त्यो, मोदिनी निर्मल वस्त्रले बेहिल र निम्बमा सिंग्रमान मुवर्णमयी कन्धनी सुशोभित थियो र उसका चञ्चल चरणमा रहेका नूपुर बलिरहेका थिए ॥४५॥ ती सुन्दरी कटुत हृष लज्जापूक हाँसो र चलायमान

॥ ३३-३७ ॥ दुर्लभ हाँस, बाहिर भाग बनामा—नवयौवमा स्त्रीविद्या सम्पन्नशोभित र लज्जाका भाई विद्यापति तैरी बगुने । ती बरला विद्यान् थिए त्यसै मिलनलाभ र सुखिजन पनि थिए । ती दुपै पूजा भए निमल वर्णका कामाक्षी थिए, तर्पण र रको साधयिष्या भए बगु भएको थिए । देवता तीन र कर्माको केवल चौथो छोरे थियो । एक दिन रामायणीयमिति भए —अथ अमला नय कला म रदितु पदम्, कि ॥ ३७ ॥ हृद तुला दृष्टा भएलेको । रघुमणिल भने थाई, लगाएले मा के धनु माको र बानी नवयौव सुदृढि-जन्तु तले गर्दै दासी यमिदत मयूर धनि सुदृष्टि । रामायण हाजीकर्ने के भन्नेतन । रामायणीयमिति भन्ने-६ यो । ॥ ३८ ॥ हाँस, नय जराहृदका भाष वाचिदिए राम्रो हुनेछ । सन्त रगिदिए भविष्यमा ती अरुनी एकता थिएर राख्नेछन् । रघुमणिल भन्ने—'लगाईको भएता हुन्छ ।' पछि रामायणीयमिति भवतिको दुई मा ग ॥ ३९ ॥ एतस्मिन्नंतरे सनातन धर्म बाहिर भाग गरेर चर्दै होन्दाहृदलाई दिग्देहि मलाई भुवी लामेथियो ।

भ्रमकले हेतुं दैत्य-पुष्यविहङ्गको हृदयमा वारम्भार कायाशोषनं हुन लाग्यो । ४६ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे १० गीतोर्वाङ्मय 'इष्टि' कृतं नेषानी मत्वाटीकायामष्टमोऽध्यायः ८ ॥

(मोहिनी रूपधारी भगवान् द्वारा अमृत रोदन्) - शुक्रदेवजी मन्दछन्द-हे राजन् ! अरु ती दैत्य सोदाहर् न्यागेर दस्यु-धर्ममा दृष्ट्वा मई अमृतको निम्नि कम्पर खोपा खोत्र गरिरहेका थिए, त्यस्तै बलवत् तिनले त्यहाँ जायकी छन्दरी छीतई देखे ॥१॥ उनलाई देखेनामाथ ती कायाधुर दैत्यहरूले भने- 'एम्को कति राम्रो रूप छ ! यसको कस्तो वस्त्रीय कान्ति छ । कति नयाँ वस्त्रमा छ !' यति कन्दै तिनको गणीचै मण्ड पाये- १२ ॥ हे कमल-लोचनी ! तिम्रो को हो ! कहाँबाट आइरहेकी छौ ! तिम्रो के गर्न खोजिरहेकी छौ ! हे बरौक ! तिम्रो व हास्रो विचलाई मानो मथिरहेकी छौ । हो भन तिम्रो कमवी छोरौ हो ! ॥३॥ हामी पुष्टिरहेका छौ-आजम्भ देवता, अमुर, मित्र, गन्धर्व, चारण र लोकपाल पनि तिम्रोमात्र हुन सकेका छैनन् । अनि मनुष्यको के छुग ॥४॥ हे सुभू ! मन्त्रे विधातले दया गरेर हामी देवधारीहरूका इन्द्रिय र मनलाई प्रपन्न पार्नको निम्नि निर्मलाई यहाँ पठाएका हुन् ॥५॥

मुदीपयन्मुहुः ॥ ४६ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणेऽष्टमस्कन्धे भगवन्मायोपलम्भनं नामाष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

श्रीशुक उवाच ॥ तेऽन्योन्यतोऽपुराः पात्रं हरन्तस्त्यक्तमोहदाः ॥ क्षिपन्तो दस्युधर्मोप आगान्नीं ददृशुः त्रियम् ॥ १ ॥ अतो रूममहो धाम अहो अस्या नवं वयः ॥ इति ते तामभिदृष्ट्य पञ्चलुर्जातद्वन्द्वयाः ॥२॥ क्व त्वं कञ्जपलाशाक्षि कुतो वा किं चिकीर्षसि ॥ कस्यासि वद वामोरु मन्थन्तीव मनामि नः ॥३॥ न वयं त्वमर्देर्दैत्यैः मिद्वगन्धर्वचास्रणैः ॥ नाम्पृष्टपूर्वा जानीमो लोकेऽशौचं कुतो नृभिः ॥ ४ ॥ नूनं त्वं विधिना मुमुः प्रेषितार्जम शरीरिणाम् ॥ सर्वेन्द्रियमनः प्रीतिं विधातुं मधुणेन किम् ॥ ५ ॥ सा त्वं नः स्पर्धमानानां कवगन्तुनि मानिनि ॥ ज्ञातीनां बद्धवैराणां शं विधत्स्य सुमध्यमे ॥६॥ वयं कश्यपदायादा धातरः कृतगौरवाः ॥ विभजन्व यथान्यायं नैव भेदो यथा भवेत् ॥ ७ ॥ इत्युपायान्त्रितो दैत्यैर्मायायोषिद्विपु- हरिः ॥ ऋक्षस्य रुचिरापाङ्गेर्निर्गक्षन्निदमब्रवीत् ॥८॥ श्रीभगवानुवाच ॥ कथं कश्यपदायादा पुञ्चल्या मयि मङ्गता ॥ विश्वाम् पण्डितो जातुकामिनीषु नयाति हि ॥९॥ मालावृकाणां श्रीणां च स्वैरिणीनां सुरद्विषः ॥ मरुथान्याहुरनित्यानि नूतनं नूतनं विचिन्वताम् ॥१०॥ श्रीशुक उवाच ॥ इति ते क्ष्वेतितैस्तस्य आश्वस्तमनसोऽपुराः ॥ जहमुर्भागम्भीरं ददुश्चासृत्भाजनम् ॥११॥ ततो गृहीत्वाऽमृतभाजनं हरिर्वभाष ईपस्तिमन्तशोभया गिरा ॥

हे सुमध्यमे ! योटा वस्तुको निम्नि बैराव बाँधेर कम्पर लहलु खोज्ने हामी मजानीयहरूमा तिम्रो घान्ति स्थापित गरिवौ . ६ ॥ हामी कश्यपजीका छोरा र माई माई हो । हामीले रामान परित्यज गर्येका छौ । हामी सर्वमा पो अमृत उचित रीतिले बाँडिदैं, जसले हामीहरूमा कुनै क्षमता नहोस ॥७॥ ती अमुरहरूले प्रार्थना गरेपछि आफ्नो मायाले स्त्रीरूपधारी ओइरि हाँसेर कुटिल-कटाक्षले हेर्दै नखलागे ॥८॥ श्रीभगवानले भने- हे कश्यपपुत्र हो ! तिम्रो य क्यमिचारिणीमा कति भद्दा किन गर्दैछौ ? विज्रजन नारीका बहि-चै विधात गर्दैनन् ॥९॥ हे दैत्य हो ! कुञ्ज र न्यामिचारिणी स्त्रीको पवित्रता अनि-य हुन्छ, किनकि ती दिव्यदे नयाँ-नयाँ वस्त्रि लोउदै रहन्छन् ॥१०॥ शुक्रदेव मनुहुन्छ हे राजन् ! मोहिनी-मयवान्को त्या ठुङ्गाको छुगले दैत्यहरूको नीमाथि झन हट विस्थाप भयो . ती मयवीर्यवान्को हाम्रो र तिनले नयाँ अमृत-कलश उनको हातमा दिए ॥११॥ कलश लिएर मुमु-मुमु हाँसे भगवानले

दीडा सर्पाणां भन्तुमयोऽयं रात्रौ यत् वा जरात्रौ, तथा समोदकतां सान्य दृष्ट्वा भवेत्तु यत् अमुं वाहन्ति ॥ १२ ॥ उन्हा मयं स्वकृपाट अनभिष्ट अमुरहस्त 'ती हृन्' भनर' ॥
 स्वीकार गये ॥ १३ ॥ 'व्यापिड' उपवास गरी दे-पल अर्धे दिन स्नान गरी, आदमा इत्यान्को आहुति दिष्ट, गाई प्राक्षणादिनाई यथायोग्य दान दिष्ट, र ब्रह्मण्डारा स्वस्तिवाचन
 गराई आकाशतो हवि अनुसार जयां सुप्त लक्षण रक्षणो विभूति भय पूर्वति अग्रभाग पारी विछाडका कुडकत्वा गणर बसे ॥ १४ ॥ १५ ॥ हे राजन् ! सुगन्धित भूतले सुगन्धित माना
 तथा दीपमात्रले सुशोभित यौटा रात्रौ भवनमा जव यवै देवता र दे-यपत्र पूर्वाभिपुत्र भणर वनिमके, तव दिव्य दृष्टले सुशोभित, गड श्रावक हौं तप्राले पुनरु र कठग उत्तरे उन्नत
 स्नान तथा मृदमल नयन हुने ती बाला हावमा अमृतनं कलय तिई गुणमय नृपुत्रो हङ्कार गर्दै त्यहाँ आहू ॥ १६-१७ ॥ तिनका कानमा सुवर्णका कुण्डल भिष्ट । ई नका नाक माला
 र मृत्समनोहर धियो र स्नानहस्तको वस्त्र स्वस्केको धियो । तस्मीको मङ्गरी-स्वरूपिणी ती पद्मेवतालाई देखेर उनको मनोहर र नेमो हेगाई, भन्द हाँसेले यवै देवता एवं अमुर व्याकुल

यथाभ्युपेतं क्व च माध्वाधुवा कृतं मया वो विभजे सुधासिमाम् ॥ १२ ॥ इत्यभिप्रायान्न तस्या आकाश्यासुरपुङ्गवाः ॥ अप्रमाणविदस्तस्यास्ततथे-
 त्यन्वयमन्त ॥ १३ ॥ अथोपोष्य कृतस्नाना हुत्वा च द्रविषाऽनलम् ॥ दत्त्वा गोविप्रभृतेभ्यः कृतस्वस्त्यपना द्विजैः ॥ १४ ॥ यथापजोष वामांमि परि-
 धायाहनानि ते ॥ कुशेषुप्राविरान्मवै प्रागग्रैष्वभिभृतिताः ॥ १५ ॥ प्राङ्मुखेषूपविष्टेषु सुरेषु दितिजेषु च ॥ धूपामोदितशालायां सुधार्थां माल्य-
 दीपकैः ॥ १६ ॥ तस्यां नरेन्द्र करभोरुशरदुदुकुलश्रोणीतटालमगतिर्मदविह्वलाक्षी ॥ मा कृजती कनकनूपुरशिञ्जितेन कुम्भस्तनी कलरापाणिर-
 धाविवेश ॥ १७ ॥ तां श्रीमस्त्री कनककुण्डलनारुकर्णनामाकपोलवदनां परदेवनायक्याम् ॥ मवीक्ष्य संमुखुरस्मिन्मवीक्षणेन देवासुरा विगलितगत-
 नपट्टिकां ताम् ॥ १८ ॥ अमुराणां सुधादानं सर्पाणामिव दुर्नयम् ॥ मत्ता जातिनृशंमानां न तान् व्यभजदभ्युतः ॥ १९ ॥ कन्यायित्वा पृथक्पंक्ती-
 रुभयेषां जगत्पतिः ॥ तांश्रोपवेशायामास स्वेपु स्वेपु च पञ्चिषु ॥ २० ॥ दैत्यान्गृहीतकलशो वज्रयन्तुपमशरैः ॥ दूरस्थान्नायक्यामाम जगामुःसुरगं
 सुधाम् ॥ २१ ॥ ते पालयन्तः समयमसुराः खट्वतं नृप ॥ तृणीमामन्कृतस्नेहाः श्रीविवादनुगुप्सया ॥ २२ ॥ तस्यां कृतानिप्रणयाः प्रणयापायका-
 तराः ॥ बहुमानेन चाकटा नोतु किञ्चन विप्रियम् ॥ २३ ॥ देवादिद्विप्रतिच्छन्नः स्वर्भानुदेवर्ममदि ॥ प्रविष्टः सोममपिबन्वन्डाकांभ्यां च सुन्नितः ॥ २४ ॥

हुन गण ॥ १८ ॥ योहिनी रूपधारी भगवान्ते सर्वथा समान स्वभावतः कुर दे-यमलनाई अमुं पिताउतु अनुचित शस्त्र उनलाई नदिने नै नर्णय गरिन् ॥ १९ ॥ पहिले तिनको दृष्ट पंक्ति
 बनाएर भिन्न-भिन्नै बमले । २० ॥ अनि पलस लिष्टर भगवान्ते दे-यहस्ताई आपमा हाउ माउ र वडाभारिले छन्द पर बलेका देवताहस्ताई 'न्या' मृग्य-जरापहारी अमुं पिताहृदिष्ट
 ॥ २१ ॥ हे राजन् ! ती सबै अमुरगण नारीप्रति जगदा गनुं अनुचित हां र पित्तल पनि हामीहरू प्रति प्रेम नै देलाहन्-यन्तां निचर भरेर पहिले दिएका वचनको पालन गर्दै शान्तमान
 बसिहे ॥ २२ ॥ ती मन्त्रीमा उनको प्रेम ब्रह्माड भ्रमकेको धियो । प्रणय-भट्टको भय तथा बाष्पनोदति इदक्षित सन्काशो बन्धनमा बाँधिएर हुने अग्रिय बचन सोलेनन् ॥ २३ ॥ न्यसिर्धव
 राहु नामको दैन्यले देवताहरूको वैद्य बनाएर उनको मादमा बसण अमुं विद्वान्यो । तत्काल चन्द्र-खपले भगवानलाई यो कुरा सुनाइदिए ॥ २४ ॥ अनि प्रहले अमुं पिताहृदेको मोहामा

मरको सुदर्शन सकले त्वसको धिर काटेर चिउवाट दुत्यादिष्ट अमृतको संभोग नहुनाले न्ययको धड त प्राणहीन भएर हल्यो । २५ ॥ तर भिर अमर भयो । अनि ब्रह्माजीले उमलाई पनि राखु नामको योडा 'ब्रह्म' बनाइदिए । पूर्वको बेरत्वले आन पनि पूर्वदिन अर्थात् पूर्णिमा र औष्णीमा चन्द्रमा र छयैलाई आकमण भन गर्दछ ॥ २६ ॥ देवताहरूले अमृत पिइसकेपछि लोभमावन भगवानले समस्त दैन्यले देश-देशदै फेरि आफ्नो अधिको रूप धारण गर्नुभयो ॥ २७ ॥ हे राजन् ! देश, काल, हेतु, अर्थ, कर्म र बुद्धि ममान भएर पनि देवता र दैन्यहरूको प्राप्त कलमा भेद रह्यो, किनकि भगवान्को चरण-कमलको सेवन गर्नाले देवगणले सजिलैसित अमृत लिएर र दैन्य स्वसबाट वञ्चित भए ॥ २८ ॥ भनुष्य जो आफ्नो प्राण, धन, कर्म, मन तथा बाणी बारि द्वारा शरीर र पुत्रादिको निमित्त विविध कर्म गर्दछ, त्यो भेदबुद्धिकृत हुनाले स्वर्ग हुन जान्छ र निमै प्राणादिको योगले जुन काम ईश्वरको निम्ति गरिन्छ, त्यो अमोघमात्र पुक्त हुनाले सफल हुन्छ । त्यो त वृक्षको जसमा बानी हाल्नेसँगै सबैलाई लाभदायक छ ॥ २९ ॥ इति श्रीमद्भगवते महापुराणे अष्टमस्कन्धे नेपाली भगवद्गीतायां नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

चक्रेण क्षुरधानो जहारः । पवतः शिरः ॥ हरिस्तस्य कवचधस्तु सुधयाप्लावितऽपिब्रत ॥ २५ ॥ शिरस्त्वमर तां नीतमजो ब्रह्मचीकृष्टपत् ॥ यस्तु पर्वणि चन्द्रार्कविभिधापति वैरधीः ॥ २६ ॥ पीतम्रयेऽमृते देवैर्भगवाँस्तोकाभवतः ॥ पश्यतामसुरेन्द्राणां स्वरूपं जगहे हरिः ॥ २७ ॥ एवं सुरासुरगणाः समदेशकालहेत्वर्थकर्ममतयोऽपि फले विकल्पाः ॥ तत्रास्मृतं सुरगणाः फलमंजमापुर्व्यत्सादपकजरजः श्रयणान्न दैत्याः ॥ २८ ॥ यद्युन्यतेऽसुरमुकर्ममनो-वनोभिर्देहात्मजादिषु नृभिस्तदसत्पृथक्त्वात् ॥ तैरेव सद्भवति यत्क्रियतेऽपृथक्त्वसर्वस्य तद्भवति मूलनिषेचनं यत् ॥ २९ ॥ इति श्रीमद्भगवते महापुराणेऽष्टमस्कन्धेऽमृतमथने नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

श्रीशुक उवाच ॥ इति दानवदेवतैषा नाविन्दन्नमृतं नृप ॥ युक्तः कर्मणि यत्ताञ्च वामुदेवपराहमुखाः ॥ १ ॥ साधयित्वाऽमृतं राजन्पाययित्वा स्वकान् सुरान् ॥ पश्यतां सर्वभूतानां ययौ मरुडवाहनः ॥ २ ॥ सपत्नानां परासृद्धिं दृष्ट्वा ते दितिनन्दनाः ॥ अमृष्यमाणा उत्पेतुर्देवान्प्रत्युद्यन्नायुधाः ॥ ३ ॥ ततः सुरगणाः सर्वे सुधया पीतयैधिताः ॥ प्रतिसंयुयुधुः शस्त्रेनरायणपदाश्रयाः ॥ ४ ॥ तत्र देवासुरो नाम रणः परमदारुणः ॥ रोधस्तुदन्वतो राजन्तुमुल्लो रोमहर्षणः ॥ ५ ॥ तत्रान्योन्यं सपत्नास्ते संरन्ध्रमनसो रणे ॥ ममामाद्यामिभिर्वर्णिर्निजघ्नूर्निविधायुधैः ॥ ६ ॥ शंखनूर्यमृदङ्गानां भेरीडमरुणां मृद्वान् ॥

(देवाहर संग्राम)—शुक्रदेवजी अन्दछन्—हे राजन् ! हलो परिश्रमले स्रष्टु-मः-धनरूपी महान् उद्योग गरेर पनि भगवान् वामुदेवदेखि विद्वत् दैन्य तथा दानबलाई अमृत प्राप्त भएन ॥ १ ॥ यम प्रवार मरुडवाहन विष्णु भगवान् अमृत लिई, त्यो आफ्ना मरु देवगणलाई पिलाई सबै प्राणीहरूले हेरुन-देख्ने रवाहाट हिँडिदिए ॥ २ ॥ तब छत्र (देवताहरू) को परस्पर देखेर सहन नकेनन् र विविध शस्त्रालि लिएर देवगणमाथि झुटे ॥ ३ ॥ उता अमृत पििए सबल र सगज्ज्वलनाभित देवता पनि विविध आयुध लिएर दैन्यहरूमि पुढ गर्नलागे ॥ ४ ॥ हे राजन् ! यस प्रकार धीरमन्त्रको सटमा 'देवासुर' नामको हलो र मयङ्गर रोमाञ्जकारी एवं धनधोर युद्ध हुनलाग्यो ॥ ५ ॥ त्यस युद्धमा ती दुवै विपक्षी पोर रोपमा भगिण्य पश्येर भिडे र बाँटाले अर्धमाथि गट्टा बाणादि अनेक आयुधले आघात-प्रतिघात गर्नलागे । मउने दाँधी, घाँटा, रग, वैरद सैनिक, गड्ढा, मृदङ्ग, भेरी र हमरू आदि

वावहकः बलि वनपते नष्ट दुःखलाभो ॥ ६-७ ॥ अत्रि रथिमत रथि, पैदल सेनामित पैदल सेना, घोडमवारमिव घोडाचट्टेन ॥ गजगंडीहकमित गजगंडी जडुनलागे ॥ ८ ॥ हे राजन् ! विनया केही वीर जेट्या, केही हाथीमा र केही सहाया पंढर जुडन वाले । केही सारवर्षं युगमा, केही सायूमा, केही व्याघ्रमा, केही सिंहमा, केही मिद-बहुर र बहुन्नांगमा, केही द्रव, स्थल एवं आकाशपारी विहरत खरीर हुने प्राणीहरूमा पंढर दुवै सेनाका बाजमा वस्नुगुने ॥ ९-१२ ॥ हे पराजित ! त्यम स्थल विविध हकभका जत्रा-पनाका, शुभ एवं निर्वेस छाता, रत्न हकबुक भजन, मयूर छत्र, चमर, शम्भुमा उड्ने वमरी बलंगी, कवन, माधुकव र वरुका किम नै टन्गने उज्ज्वल छल्लहले सम्पन्न दुवै सेनाहरू वीरपंजीरपी वनवरहले युक्त दुई महत्मानर नै भुञ्जोमित मग ॥ १२-१५ ॥ हे राजन् ! रणभूमिमा दे-वसेना-नायक किर्गचननन्दन बलि अपदानव-निमित्त वैदायम विमानमा बसी-यो जगन्दीनारी

हस्त्यश्वरथपतीनानन्दता निःस्वनोऽभवत् ॥ ७ ॥ रथिनो रथिभिस्तत्र पत्तिभिः मह पतयः ॥ हया हयैरिभाभेभेः सममृजन्त संयुगे ॥ ८ ॥ उत्प्रेः केचिदिभैः केचिदपसे युयुषुः खरैः ॥ केचिद्गौरभृगैः कौर्द्वीपिभिर्हरिभिर्मयाः ॥ ९ ॥ गृध्रैः कर्कैर्बकैरन्ये श्येनभासैस्त्रिमिद्विलैः ॥ मरभैर्महिषैः खड्गैर्गोवृषैर्वयारुणैः ॥ १० ॥ विभ्रातुभिः केचिक्कुक्तामैः शरीरैः ॥ बभूवैरेके कृष्णमारैर्हर्मैरन्ये च सूकरैः ॥ ११ ॥ अन्वे जलस्थलमग्नौः सत्त्वैर्विकृतविग्रहैः ॥ सेनयोरुभयोरञ्ज-विशुस्तेऽप्रनोऽप्रतः ॥ १२ ॥ चित्रवज्रपटे राजजातपत्रैः मिताभनैः ॥ महाधनैर्वज्रदण्डैर्व्यजनेर्वाहचामरैः ॥ १३ ॥ वातोद्भृतोत्तरोष्णीपैरर्चिर्भयमभू-पणैः ॥ स्फुरद्भिर्विशदैः शस्त्रैः मुत्तसं सूर्यरश्मिभिः ॥ १४ ॥ देवदानववीराणां ध्वजिन्यो पाण्डुनन्दन ॥ रेजनुर्वीरमात्राभिर्यादमाभिव मागरो ॥ १५ ॥ वैरो-चनो बलिः संरुगे मोऽमुराणां वभूवतिः ॥ याने वैदायमं नाम कामगं मयनिर्मितम् ॥ १६ ॥ सर्वमाग्राभिकोपनं सर्वाश्रयमयं प्रभो ॥ अप्रनकर्मनिदेश्य दृश्यमानमदर्शनम् ॥ १७ ॥ आग्निस्ततद्दिमानाश्रयं सर्वातीकाधिपैर्वृतः ॥ बालव्यजनछत्राश्रयं रेजे चन्द्र हवोदयं ॥ १८ ॥ तस्यामन्मर्वतां यानैर्यथानां पतयोऽमुराः ॥ नमुविः शम्भरो वाणो विप्रचित्तरयोमुखः ॥ १९ ॥ द्विमुर्धा कालनाभोऽथ प्रहतिर्हेतिस्त्रिलः ॥ शकुनिर्भूतमंतापो वज्रदण्डो विरोचनः ॥ २० ॥ हयशीवः शकुशिगः कपिलो मेघदुन्दुभिः ॥ तारकश्चक्रहस्तमुभो निशुम्भो जम्भउत्कलः ॥ २१ ॥ अरिष्टोऽरिष्टनेमिश्च मयश्च त्रिपुराधिपः ॥ अन्ये पौलो-मकालेया निवातकवचादयः ॥ २२ ॥ अलक्षभागाः सोमस्य केवनं क्लेशमागिनः ॥ सर्व एते रणमुखे बहुशो निर्जिनामगः ॥ २३ ॥ निहनाद्गन्वि-

ह्छानुमात्र ज्ञां पनि खैवाने, युद्ध-मामघ्रीते वणिपुर्ण, सर्वाश्रयमय, कहिले देखिने र कहिले अदृश्य मादिने हुनाले अप्रनकर्म तथा अनिर्देश्य धियो त्यम अष्ट विमानमा बसेर सबै सेनामहिहरूले वैरिपर बलि अनुपम चमर र छाताले युक्त यई उग्रोपमान चक्रमा सयान छुञ्जोमित पयो ॥ १६ १८ ॥ त्यमको सर्वेतिर काफना-आफना विमानहरूमा बसेछा नमुवि, छम्बर, वाण, विप्रचित्ति, जयोमुख, द्विमुर्धा, कालनाभ, प्रहति, हेति इत्यल, शकुनि, भूतमन्ताप, वज्रदण्ड, विरोचन, हयशीव, शकुशिग, कपिल, मेघदुन्दुभि, तारक, चक्राव, शुम्भ, निशुम्भ, छम्ब, उत्कल, अरिष्टनेमि, मय, त्रिपुराधिप, पौलोम, कालेय तथा निवातकवच आदि दैत्य-सेनापति पिय ॥ १९-२३ ॥ यी सबै दैत्य अप्रनको भाग नपाउनाले केवन क्लेशका भागी बनेछा पिय र पडिने पुढमा धेरै मन्त्र देवताहरूलाई त्रितिमकेका पिय ॥ २३ ॥ यी सबै पञ्च-दैत्यको अग्निले छल्ल बजाउन लागे । आफ्ना कृत्यकर्म र्गै सर्वयुक्त उग्रैर रक्षक र

रिमन् ॥ मन्त्रभाट मर युद्धे ऐरावत दिग्गजमा चरेत् तौ यन्मा राक्षः क्षमिप-अथै क्षमिहेको क्षमामा दिवसति स्वयं तौमा वाउँदछन् ॥२४-२५॥ तिनहा सर्वानर विविध राहन
भवता तथा आपुधरुके पुच्छ देवता र आप्ता गणभमेन बापु, अग्नि तथा वल्गु आदि लोकात् सिद्धि ॥२६॥ तौ सर्व देवता र देव एक अर्काको साधने मन्त्र मर्मजो क्षमा-
हूत वर्षाउँदै र युद्धमा अगाडि बदै यसले अर्काको मलकार्द इन्द्र-युद्ध मनेतामे ॥२७॥ हे राजन् ॥ इन्द्र र बलि, तारकापुर र स्वामिकविष्णु, हति र वल्गु प्रहेति र मित्र, काननाम र
वधराज, यम र विश्वकर्मा, नृपति र शम्भरापुर, सविता र विराष्मन्, अजगति तथा नमुषि, वृषपर्वा र अरिचक्रमहा अग्नि बलिः तथा होरा, जमपा वाणायु मर्षकता जेठो
विषो र स्वयं वरम्बर युद्ध मन्तामे ॥ राक्षसि चन्द्रमा एवं पुलोमान्ति बापुदेव लङ्घन लागे ॥ निशुम्भ र शुम्भमित वेगवशी हेवी मद्रक्ष्मी, अम्भमित वृषाक्षि (महादेव,) मरिचमुर-

मुञ्चन्तः सङ्क्रान्दभुर्महारावन् ॥ दृष्ट्वा सपत्नान्तिमत्तान्बलभित्कपितो मृशम् ॥२४॥ ऐरावत दिक्किणमारुहः शुशभे स्वराट् ॥ यथा सवत्प्रस्रवण-
मुदयाद्रिमहर्षतिः ॥ २५ ॥ तस्यामन्मर्वतो देवा नानाग्राह्यज्यायुधाः ॥ लोकपालाः सह गणैर्वार्यन्तिवरुणादयः ॥ २६ ॥ तेऽन्योन्यमभिममृत्य
तिपन्तो मर्माभिर्मिथः ॥ आह्वयन्तो विरान्तोज्जे युयुधुर्द्वन्द्वयोधिनः ॥२७॥ युयोध बलिरिन्द्रेण तारकेण युद्धोऽयुत ॥ वरुणो हेतिनाऽयुध्यान्मित्रो
राजप्रहेतिना ॥२८॥ यमस्तु कालनाभेन विश्वकर्मा मयेन वै ॥ शम्भरो युयुधे त्वष्ट्रा सवित्रा तु विरोचनः ॥ २९ ॥ अपराजितेन नमुचिरश्विनौ
वृषपर्वणाः ॥ सूर्यो बलिमुत्तेदेवो वाणज्येष्ठः शतेन च ॥३०॥ राहुणा च तथा मोमः पुत्तोम्ना युयुधेऽनिलः ॥ निशुम्भशुम्भयोदेवी भद्रकाली तरगिनी
॥३१॥ वृषाक्षपिस्तु जम्भेन महिषेण विभावमुः ॥ इत्कलः सह वातापिर्निद्रापुत्रैररिन्दम ॥ ३२ ॥ कामदेवेन दुर्मर्ष उत्कलो मातृभिः सह ॥ वृहस्पति-
श्वरानमा नरकेण शनेश्वरः ॥३३॥ मरुतो निवातकवचैः कालेयैर्वमवोऽमराः ॥ विश्वेदेवास्तु पौलोमे रुद्रा क्रोधवशैः सह ॥३४॥ न एवमाजा-
वमुराः सुरेन्द्रा द्वन्द्वेन सहस्र च युयुमानाः ॥ अन्योन्यमामाद्य निजपुत्रोजमा जिगीषवस्तीक्ष्णशरामितोमरैः ॥ ३५ ॥ मुशुडिभिश्चमृगदंष्ट्रिष्टृणोः
शक्त्युत्सुकैः श्रामपरश्वधैरपि ॥ निविशामल्लैः परिधैः सधुद्गरेः सभिदिपालैश्च शिराभि चिच्छिदुः ॥३६॥ गजास्तुरङ्गाः मर्याः पदानयः मारोह-
वाहा विविधा विमण्डिताः ॥ निहृत्तथाहूशिशोर्धराग्रयश्छिन्नध्वजेष्वामतनुत्रभूषणाः ॥ ३७ ॥ तेषां पदाघातश्चाङ्गुष्णतादायोधनादुत्थ्वण उत्थि

नित अग्निदेव तथा हे क्षुभमर्दन ॥ ब्रह्माजीका छत्राहकमिन् इन्वन र वागापी लुङ्घन बाले ॥ २८-३२ ॥ कामदेवमिह दुर्मर्ष, मातृगणित उत्कल, शुक्रापायमन् वृहस्पति,
नरकापुरहित जम्भेश्वर, विवातकवचरहित रुद्रगण, कालेयहकमिन् वमण, पौलोमादिमिन् विश्वेदेवमन् र क्रोधवशैश्च रुद्रगण लुङ्घनलागे ॥ ३३-३४ ॥ यमरी हो दं-य देवमा
रमयमिमा एकत्र मन्त्र इन्द्रयुद्ध गर्ह एक अर्कागिह मित्रे जयको कामनाले हुनो ठन्माहूवक तीक्ष्ण शर, तरवार, एवं मानाहूक ब्रह्मा मन्तामे ॥ ३५ ॥ गौ मुशुण्डी, पक्ष,
मृदा, आदि, वृष्टिच, छिच्छि, उरुचक्र, श्राम, शरवध, निक्षिच्छ, बाला, मुद्गमर, र मिन्दिपाल तथा परिघरुके एक अर्काको मन्त्रक काट्म लागे ॥३६॥ आप्ता आगोहीरकमतिन हापी
पोदा, रच आदि विविध बाण र पैरल निवाही मनेतामे ॥ केही सैनिकका शस्त्रा, कसैका शीवा र कसैका लुहा काटिण ॥ कसैका म्वाजा, धनुष, कण्ठ तथा आभूषणहरू

छिन्नं भिन्नं च ॥३७॥ विनका पादप्रहार र रक्ता बांधको आपातने मर्दित रजभूमिमा प्रपण्ड भूतो उद्भूतलाभो । भूतोते सर्वदिशा तथा स्वयंमर्दित नाकाश्च हाकिदिपों ।
 तर बागो रक्ताको बागाले भूमि निज्जाले भूतो केरि भूमिमे रम्यो ॥३८॥ जुन रंजितको सुष्ठु, कुण्डल मैमा समेये, उसका नेत्र रिमले मरिक्का र ओठ दाँतले पिचिक्का थिए, त्यस्ता
 अमणित ममक, आपुषण, र आपुष मर्दित ठूला-ठूला बुझाहरू र हात्तीका बूँट से निघाहरूले सम्पूर्ण रजभूमि हाकिणको पिपों ॥ ३९ ॥ अनेक कबन्ध (थिर नम्रको पीठ) उठेर
 उभिए, वो मुटुभूमिमा काटिएर गिरेका आपने क्षिरलाई आँखाते दमेर अन्य स्रष्टासु लिई अरु वीरगिर दगुन लागे ॥ ४० ॥ अनि रलिते दम बाध हापी इन्द्रलाई रोन बाधले
 गरावनालाई, पार छारले केरापतका पार-पार रक्क माहुने तथा योटास दुख्य माहुनेलाई लस्य गरेर बाध छाडे ॥४१॥ तर पराक्रमी इन्द्रले बाणहरू पुग्नको अगावै मन्तनायक उठिने
 रंजय बाण छाडेर हाँसी-हाँसी बीचमे काटिदिए ॥४२॥ रलिते इन्द्रको उलग पराक्रम देमेर तथा त्यसलाई महन भमकनाले पीटा छकि उछाले, तर इन्द्रले उन्डा मगान बन्दो

तस्तदा ॥ रेणुदिशः स्ते द्युमणि च छादयन्त्यवर्ततामुवसृजनिभिः परिप्लुतात् ॥३८॥ शिरोभिर्दृष्टतकिरीटकुण्डले. संरम्भदिग्धः परिदष्टदृच्छदे. ॥
 महायुजैः साभरणैः महायुधैः मा प्रास्तृता भूः करभोरुभिर्वभौ ॥३९॥ कबन्धास्तत्र चास्पेतुः पतितस्वशिरोऽक्षिभिः ॥ उद्यतायुधदोर्दण्डेराधावन्तो
 अटान्मृधे ॥४०॥ बलिमहेन्द्रं दशभिर्विभिरेरावत शरैः ॥ चतुर्भस्त्रतुरो बाहानेकेनागेहमन्त्र्यन्त ॥४१॥ स तानापतत. राक्षसावद्विः शीघ्रवि-
 क्रम ॥ चिच्छेद निशितैर्मल्लैरमप्राप्ताहमन्त्रिव ॥४२॥ तस्य कर्मोत्तमं वीक्ष्य दुर्मर्षः शक्तिमाददे ॥ तां ज्वलन्तीं महोल्काभां हन्तस्यामन्धितदरिः
 ॥४३॥ ततः शूलं तत. प्रार्मं ततस्तोमरमुधयः ॥ यद्यच्छत्रं समादद्यात्सर्वं तदच्छिनद्धिभुः ॥४४॥ समर्जाधामुरीं मायामन्तर्धानं गतोऽमुरः ॥
 ततः प्रादुरभूच्छूल. मुरानीकोपरि प्रभो ॥ ४५ ॥ ततो निपेतुस्तखो दह्यमाना दवाग्निना ॥ शिलाः मटङ्कशिस्रारश्चूर्णयन्त्यो द्विपद्मम् ॥४६॥
 महोग्गाः समुत्पेतुर्दन्तशकाः मयुश्चिकाः ॥ सिंहव्याघ्रवराहाश्च मर्दयन्तो महागजात् ॥ ४७ ॥ यातुधान्यश्च शतराः शूलहस्ता विवामयः ॥ छिन्धि
 भिन्धीति वादिन्यस्तया रक्षोण्णाः प्रभो ॥ ४८ ॥ ततो महाधना व्योम्नि गम्भीरपरुष्वना. ॥ अङ्गारान्मुमुक्षुर्वातिराहताः स्तनफित्तवः ॥ ४९ ॥
 सृष्टौ दैत्येन मुमहान्वाहः श्वमनसारथिः ॥ सार्वर्तक इवात्युग्रो विबुधध्वजिनीमधाक् ॥५०॥ ततः समुद्र उदेलः सर्वतः प्रत्यक्षश्यत ॥ प्रचण्डवाते-

न्यो छकि उनको हातमे काटिदिए ॥४३॥ अनि रलिते केरि एकैक गरेर क्रमशः शूल, प्रार, तोमर र छकि आदि जति पनि छत्र ताडक खाने, ती सर्वलाई इन्द्रले छाडेर छिन्न,
 छिन पारिदिए ॥४४॥ हे राजन् ! अनि -वा ममुर मन्तर्धान गरेर आतुरो माया कैलाशस जाग्यो । तदनुसार देवसेनाका उभर एक पर्वत ढकट भयो । ४५ ॥ त्यपमाथिबाट
 दायाँनिल बन्दो बुध, जेसो पार हुने थिएर एवं शिलासङ्घ आँदिरिङ्ग देवसेनालाई भूतो पानेलाग्यो ॥४६॥ ठूला-ठूला गर्व, बिन्दो र अन्य विहातु -न्तु, सिंह, व्याघ्र तथा वराह
 आदि यणु निक्केर ठूला-ठूला गजराजलाई भूतो पानेलागे ॥४७॥ हे राजन् ! हातमा त्रिशूल लिएर 'कष्ट-मार' गराउँदै मयबहौं नांगी राक्षसनी तथा राक्षमहरू प्रष्ट गर । ४८ ।
 आकाशमा सम्मोह र कष्टर निनाष्ट गर्ने महामेघ र विजुलहरू प्रष्ट गर वायुने हाकिं आगेलो अङ्गारा बर्बाउन लागे । ४९ । दे-पराज बलिद्वारा उचल्य वायुको नाग्यो

शुक्ल प्रत्ययकालीन अग्निमान अन्विष्ट एव महात्मानस मारा देवसेनालार्थं भयं वानरायो ॥ ५० ॥ प्रवल प्रमत्तनरः शीघ्रजाले उपने नरक र मरले भीषण समुद्र मरै
 निराशः सर्वादा उन्मत्तपन मरौ देखियो ॥ ५१ ॥ यस प्रकार कलस्य गतिले मरौ भीषण एवं महाभाषायी दैत्यका अनेक जाया ल्पेवलि पुर-सैनिक साथे हुत्ता कर ॥ ५२ ॥ हे राजन !
 उर इन्द्रादि देवगणलाई ती विविध बाधाहरु नाछ हुने उपाय देखापरेन र तिनले स्मरण गर्नामाथ विष भावन विष्णु भगवान् तत्काल प्रवट भए ॥ ५३ ॥ ती गरुडजीकां
 कौशिक भाषना सुकोमल परम रम्यौ, पीताम्बर पहिरन र बाषना आर्ट हुड्यामा आयुष बाण गरी, लक्ष्मी, कौस्तुभणि, बहुपुत्र्य सुवृष्ट र कुण्डलहकले विभूषित वसन्तमान नेत्रमणका
 आँदिरि त्यहाँ देखिए ॥ ५४ ॥ देवसेनामा समक्षान्ते प्रवेश गर्नामाथ उनको नेत्रले दैवका कृत्कमले उत्पन्न मारा मारा त्यसै भरो तत्काल विनष्ट भए, जसरी जागेरलि स्वप्न नष्ट भए
 जान्छ । यसै हुनुपर्दछ, किनकि भगवन्का स्मरण नै प्राणालार्थ मरै विपत्तिबाट शुक्ल पार्छ ॥ ५५ ॥ युद्धस्थलमा गरुडवाहन बगवान्लाई प्रकट भएका देखेर मित्राण्डो कृतनेमि दैन्यले

रुद्धतनुरङ्गवर्तभीषणः ॥ ५१ ॥ एवं दैत्यैर्महामायेरलक्ष्मणतिभीषण ॥ सृज्यमानासु मायासु विपेदुः सुरमेनिकाः ॥ ५२ ॥ न तत्प्रतिविधि यत्र
 विदुस्त्रिदादयो नृप ॥ ध्यातः प्रादुरभूतत्र भगवान्विश्वभावनः ॥ ५३ ॥ ततः सुपर्णामकृतांविणष्टवः पिशङ्गग्रामा नवकुल्लोचनः ॥ अदृश्यताष्टा-
 युधवाहुरलमन्द्वीकौन्तुभानर्घ्यकिरीटकुण्डलः ॥ ५४ ॥ तस्मिन्प्रविष्टेऽसुरकृतकर्ममाया विनेशुर्महिना महीयमः ॥ स्वप्नो यथा हि प्रतिबोध आगते
 हरिस्मृतः सर्वविपद्विभीषणम् ॥ ५५ ॥ दृष्ट्वा कृपे गरुडवाहमिभारिवाह आविश्य शूलमहिनोदथ कालनेमिः ॥ तद्विलया गरुडमूर्ध्नि पतद्ग-
 हीत्वा तेनाहननृप सवाहमरि त्र्यधीशः ॥ ५६ ॥ मालीसुमात्यतिक्रान्तौ युधि पेततुर्यश्चक्रेण कृत्तारिमावथ मात्यवांस्तम् ॥ आहत्य निभगदयाऽ-
 हनदण्डजेन्द्रं तावन्त्रोऽन्धिलन्नदरेन्दतोऽरिणाथः ॥ ५७ ॥ इति श्रीमद्भगवते महापुराणेऽष्टमस्कन्धे देवासुरसंग्रामे दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

श्रीशुक उवाच ॥ अयो सुराः प्रकुलपन्धचेतसः परस्य पुंसः परयाऽनुकम्पया ॥ जन्तुर्भूतं शक्यमीरणादयस्तांस्तान्ने येरभिमतताः पुराः ॥ १ ॥
 वेगेचनया संग्रधो भगवान्पाकशामनः ॥ उदयच्छद्यदा वज्रं प्रजा हाहेति चुकशुः ॥ २ ॥ वज्रपाणिस्तमाहेदं तिरस्कृत्य पुरःस्थितम् ॥ मनस्विनं मुमम्पन्नं
 विचरन्तं महाभूधे ॥ ३ ॥ नटकमूढ मायाभिर्मां शान्तो जिगीषमि ॥ त्रित्वा बालान्विबद्धाक्षान्नरो हरति तदनम् ॥ ४ ॥ आरुक्षन्ति मायाभिरुत्सिप्त-

उनीयारि विजल पचांके । हे राजन ! त्यसलाई गरुडको ममत्वमा आउन लागेको देखेर भावन् श्रीहरिले नीलाले नै मयाइलिय र त्यसो विजलले बाहनमयेत कान्तेपीलाई मारिदिनु
 मया ॥ ५३ ॥ भगवान्को चक्रदाग प्रिय कारिनाले माथो र तुमलाई नामका दैत्य पनि युद्धस्थलमा भगवान्को भए, जसि मात्यवानले प्रवृद्ध गद्गले आँदिरि र गरुडमाथि प्रहार गर्प्या,
 तर तत्काल श्रीहरिले बाणम् चकल मारिहरका क्यूको पनि छिर कटेर समाहितपरा ॥ ५४ ॥ इति श्रीमद्भगवते महापुराणेऽष्टमस्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

। देवाम् संग्रामको अन्त्य — शुद्धदेवजी भन्नुहुन्छ—हे राजन् ! परमपुरुष श्रीहरिको अनुकम्पाले मेनेअण्ड इन्द्रबाणु आदि देवता जम-जमका हानकट मगरमा आहत भएका
 थिए, ती-ती दैवमाथि निमग्न प्रहार गर्नेगयो । अब कवान् इन्द्रले कुपित भएर बलिआई मानका निर्गल आपन् वज्र महर तथ रयाबार प्रजामा हाडाकर मच्चिन गर्प्या ॥ १२ ॥ तब

प्रगरले न्यथित तथा व्याकुल गरावत पुष्पांशु पुंडा टेकेन छटपटाउन लाग्यो ॥१५॥ अत्रि इन्द्र-मागधि मातलिके हजार अथ ब्रौतेय्यो रथ स्थाण र दाराज इ-ह आहत हात्ती-
लाई छाडेर रथमा सवार भए ॥१६॥ रथो देखेर दानववीर जम्भले मातलि सारथीको त्यस कार्यको मन्त्रनीनी गर्‍यो र हनुमक हाँसे त्रिशूलले त्यसमार्गमा ब्रह्मण गर्‍यो ॥१७॥ मातलीले
चेपे चारण गरेर रथो दुमह कष्ट सहन गरे ॥ अनि इन्द्रले अतिशय क्रोधित भएर आफ्नो क्रमेय बजले जम्भको मस्तक काटिदिए ॥ १८ ॥ जम्भ मेरेपछि देवधि नारदको मुखबाट
यो कमाचार हुनेर जातिवन्धु नहुन्छि, बल तथा पात्र तुल्य रणभूमिमा आएर बटे ॥१९॥ त्यहाँ जाउनामाथ आफ्ना कटु शस्त्रले इन्द्रको कर्मस्थललाई परिहित पाई वी डनीमाथि गम
प्रकार बाण र्था गर्जतामे-जम्भ देखे पर्वतमा डलको ॥ पारो लमाइदिन्छन् ॥२०॥ बलले फुटिमाथ हात-पलाउँदै पुट्टम्भलमा इन्द्रको रथको हजार अथलाई बगलहरूले घायल पारिदिइ
॥२१॥ उता पाकले गङ्गे साथ सय बाण धनुमा राख्दै र छोड्दै गरेर मातलि र अङ्गो पात्र समेत रथलाई घृष-घृष्य पारिदियो ॥ त्यसपुट्ट भूमिमा यो निचि कुगमयो ॥२२॥ नमुचिके

ययो ॥ १५ ॥ ततो रथो मातलिना हरिभिर्दशशतैर्युतः ॥ आनीनो द्विपुमुन्जय रथमारुहे भुवि ॥ १६ ॥ तस्य तत्पूजयन्कर्म यन्तुर्दानवमत्तमः ॥
शूलेन ज्वलता तं तु स्मयमानोऽहनन्धुवे ॥ १७ ॥ सेहे रुजं सुदुर्मर्षं सत्त्वमालम्ब्य मातलिः ॥ इन्द्रो जम्भस्य संक्रुद्धो वज्रेणापाहरच्छिरः ॥ १८ ॥
जम्भं श्रुत्वा हतं तस्य ज्ञातयो नारदादपः ॥ नमुचिश्च बलः पाकस्तत्रोपेतुस्त्वरास्विताः ॥१९॥ वचोभिः फरुपेरिन्द्रमर्दयन्तोऽस्य मर्मम् ॥ शरैरवा-
किरन्मेघा घागभिस्त्रि पर्वतम् ॥२०॥ हरीन्दश शतान्याजौ हर्यश्वस्य बलः शरैः ॥ तावद्विरर्दयामास युगपत्पुष्टहस्तवान् ॥ २१ ॥ शताभ्यां मातलिं
पाको रथं मावयवं घृष्यक् ॥ मकृत्मन्धानमोक्षेण तददभुतमभुद्रणे ॥२२॥ नमुचिः पंचदशभिः स्वर्णपुष्टैर्महेयुभिः ॥ आहत्य न्यनदन्त्यरुपे सतोय इव
तोयदः ॥ २३ ॥ सर्वतः शरकूटेन शक्रं मरयमारथिम् ॥ छादयामामुमुगाः प्रावृट्सूर्यमिवामुदाः ॥ २४ ॥ अलक्षयन्तस्तमतीव विह्वला विचुकुशु-
दैवगणाः सद्दानुगाः ॥ अनायकाः शत्रुबलेन निजिता वणिक्पथा भिन्ननवो यथाणवं ॥ २५ ॥ तनस्तुगपाद्भिपुवदपन्नराद्विनिर्गतः माश्वरथवजा-
ग्रथीः ॥ वभौ दिशः खे पृथिवी च रोचयन्त्यतेजसा मृत्य इव क्षपात्यये ॥ २६ ॥ निरीक्ष्य पृतनां देवः परैरन्यर्दितां रणे ॥ उदयच्छद्विषु हन्तुं वज्रं
वज्रधरो रुषा ॥ २७ ॥ स तेनैवाष्टधाणेन शिरग्गी बलपाकयोः ॥ ज्ञानीनां पर्यतां राजह्वहार जनयन्मयम् ॥ २८ ॥ नमुचिस्तद्वधं दृष्ट्वा शोकामर्ष-

पनि मुखपण्ड पुक्त पन्ध बाजले इन्द्रलाई आहत पारेन पुट्टम्भलमा मजल मेघ हैं सम्मीर बजने गर्‍यो ॥ २३ ॥ त्यसपछि जमरी मेघ वर्षाकालमा सूर्यलाई ढाक्दछ, त्यस्तै नै वी
दानवले रथ र मागधी समेत इन्द्रलाई मर्षातयबाट आफ्ना बाणमूट्टदण्ड टाकिदियो ॥२४॥ शत्रुसेनाद्वारा पराजितदेवता आफ्ना प्रष्टु देवराजलाई नदस्त्र व्याकुल भए र नाथक-निशान
भएर आफ्ना अनुचर मतिन, ती बाणमूट्टक है-तसको दृष्ट्वा ममुद्रका मात्रमा टरेर हाँसे-हाहाकार मच्याउन लागे ॥२५॥ तन्द्राल इन्द्रदेव अथ, रथ, पञ्चन र मागधी मतिन धनुद्वारा
त्यस बाण निमिम विजराबाट बाहिर निस्केर आफ्नो नेत्रल टिया, अगाध तथा पुष्पीलाई प्रक्षालित पाई रात्रिको अन्त्यमा टडित क्षयतमापण मरुत मुन्नामित भए ॥२६॥ आफ्ना
सेनालाई मयगद्गममा प्रावृट्टागा पछित देखेर बलेश्वर इन्द्रले अति क्रोधित भएर जवहललाई मार्थको निमित्त रज उठाए ॥२७॥ हे राजन्! इन्द्रले न्या अट्ठार र वज्राग अन्य जाति-

कन्धुहल्ले देहता-हेम्लै ईश्वर सेनामा मयका सचार गद कल र पाकका धिर काटादए ॥२८॥ हे राजन् ! कल र पाक मरका देखेर नमुचिले छोड, अमर्ष र गोपमा परिहर
इन्द्रलाई मानको निम्ति ठूलो उद्योग गर्नु ॥२९॥ त्यही आदेशमा त्यो यष्ट र सुवर्णका माधुषणहरूले आभूषण एक लाँड-चिथुल ठड्याए इन्द्रलाई झम्प्यो र-हेर, अब तँ माग्नु !'
यति मन्दै इशान्यो र मिड ममान बर्जन गर्दै इन्द्रमाथि न्यो चिथुल चलाइदियो ॥३०॥ हे राजन् ! ठूलो बेगले आभूषण आउनलागेको चिथुल देखेर इन्द्रले अगणित बाण छान्ने
आकाशमे त्यमका हजारी टुक्रा पार्दिन र केरि बढी रिगाएर न्यमको पोटी काट्नका निम्ति मर्दन ताकेर बज्र गडाए गरे ॥३१॥ तर इन्द्रद्वारा इधुक न्यो भाजम्पी बज्रले नमुचिबो
मर्दनको छालापम्म पनि काट्न सकेन । यो ठूलो आश्चर्यको कुरा पिथो—जुन बज्रले महासत्तावान् शशाङ्कलाई पनि मारिदियो, त्यो नमुचिको मर्दनको छालामित पनि यति बल
विरक्तुत भयो ॥३२॥ अब बज्रले शत्रुको कुनै क्षानि हुन सकेन तब इन्द्रलाई निकै मय भयो । ती विचार गर्नेछाे—'हेर ! देवसुयोगले यो कम्पौ लोकविग्रहक क्पतिकम् भयो !

रुषान्वितः ॥ जिघांसुरिन्द्रं नृपते चकार परमोद्यमम् ॥ २६ ॥ अरमसारमयं शूलं धृष्टावद्वैमशुषणम् ॥ भृगुह्याभ्यद्रवत्कुट्टो हतोऽग्नीति वितर्जयन् ॥
प्राहिणोद्देवराजाय निनदन्मृगराडिव ॥३०॥ तदाऽपतद्गगनतले महाजवं विविच्छदे हरिरिगुभिः सहस्रधा ॥ तमाहनन्तृप कुलिरोन कन्धरे रुषान्वि-
तस्मिदशपतिः शिरो हरन् ॥ ३१ ॥ न तस्य हि त्वचमपि बज्र ऊर्जितो विभेद यः मुरपतिनौजसेरितः ॥ तदद्भुतं परमतिवीर्यवृत्रभित्तिरस्कृतो नमः
चिशिरोधरत्वचा ॥३२॥ तस्मादिन्द्रोऽविभेच्छत्रोर्वज्रः प्रतिहतो वतः ॥ किमिदं देवयोगेन भूतं लोकविमोहनम् ॥३३॥ येन मे पूर्वमद्रीणां पञ्चच्छेदः
प्रजापत्ये ॥ कृतो निविशतां भारेः पतत्रेः पतनां भुवि ॥३४॥ तपःसारमयं त्वाष्ट्रं वृत्रो येन विपाटितः ॥ अन्ते चापि बलापेताः सर्वास्त्रैरक्षतवच-
॥ ३५ ॥ सोऽयं प्रतिहतो वज्रो मया मुक्तोऽमुरेऽत्यके ॥ नाहं तदाददे दण्डं ब्रह्मतेजोऽप्यकारणम् ॥३६॥ इति शकं विधीदन्तमाह वागरासीरिणी ॥
नार्यं शुष्केरथा नार्द्रैर्यथमर्हति दानवः ॥ ३७ ॥ मयाऽग्रे यद्गरो दत्तो मृत्युर्नैवाहं शुष्कयोः ॥ अतोऽन्यश्चिन्तनीयस्त उपायो मध्वनिर्पोः ॥ ३८ ॥
तां देवीं गिरमाकर्ण्य मध्वा मुममाहितः ॥ ध्यायन्केनमथापश्यदुपायमुभयात्मकम् ॥३९॥ न शुष्केण न चाद्रेण जहारनमुचेः शिरः ॥ तं तुष्टुसुप्तं
निगणा माल्येष्वावाकिरन्विमुग्ध ॥ ४० ॥ गन्धर्वमुख्यो जगदुर्विभावमुपरावम् ॥ देवदुःखमयो नेदुर्नर्तक्यो नन्तुर्मुदा ॥ ४१ ॥ अन्येऽप्येवं प्रति-

पाप्यमा खाँसले उडेर जतातै जाने तथा भारवज्र पृथ्वीमा क्षने पर्वतहरूद्वारा प्रजाको नाश भएको देखेर जमदग्न मैले तिनको पसेटा बाटे, जसको द्वारा तबको बलवती तपस्याको
फल ब्रह्मसुन्दर मारिदियो तथा अन्य विविध छालामले जसको छाला पनि खाँसयाउन सकेन, यस्ता कैयौं महाजनी वीरहरू मान्यो । जेरो यो वज्र पम तुच्छ दानवलाई केरी गर्न
सकेन भनः ब्रह्मतेजोमय मर पनि अब म यम देहामे अथ चारण गर्दिन ॥३४-३६॥ जब इन्द्र पमरी विशद गरिरहेका थिए, त्यसै रक्षक आकाशवाणी भयो—'हे इन्द्र ! यो दानव
(नमुचि) कुनै चीमो वा मुलेको बलले मर्दन, किनकि यसले घर पाएको छ—'कुनै चीमो वा मुलेको बलले मेरो मुख हुनेछैन ।' भनः यमलाई जान तिमी कुनै अन्य उपाय विचार
गर् ॥३७॥३८॥ आकाशवाणी सुनेर देवराजले जति मापधान बनेले तबचा गर्दै चीमो तथा प्रिलेको ची दुरै मुलले होन जसको चीमले पाएलाई माने निरचय गरे

३९॥ अतः सीसो र मुखोको गुणले रहित यानीको कीर्ति इन्द्रले नष्टिको पायो काटे अनि सबै मुनिजन देवराज इन्द्रमाथि पुष्पवर्षा गर्दै स्तुति गर्नुकागे ॥ ४० ॥ उता गन्धर्वभेष्ट विधावसु र वगरसु तीनको गुण पाउन नपाए, उर दुन्दुभो वज्र पाले र अर्धबाह्य आनन्दले नाचनलागे ॥ बायु, अग्नि र वरुणादि अन्यत्र देवताहरूले पनि आफ्ना-आफ्ना प्रतिपक्षीहरूको शस्त्रमघ्नने, मिहले मगलाई मारि अ गरी गरिदिने ॥ ४१ ॥ ४२॥ हे राजन् ! अनि महाप्राणी द्वारा षडङ्गका देवर्षि नारदले दानधरक नष्ट गरेका देखेर देवराजलाई अथ गुड नगर अनौ धामिदिने ॥ नारदजीले भने—भगवान्को हुवाको बलले तिमीहरूले अमृत पिउन पाथी र लक्ष्मीले तिमी देखेर वृद्धि गरिदिन् ॥ अतः तिमीहरू गुडराष्ट उपरन भएर विश्राम गर ॥ ४३-४४॥ शुक्रदेवजी कनुहुन्छ—हे राजन् ! त्यसै कनुमात्र देवता कोषको देव राक्षस मुनिको वचनको सम्मान गर्दै स्वर्गलोक फर्किने ॥ त्यस बलले तिनका अनुचरहरू उनकै मुख गान गरिरहेका थिए ॥ ४५॥ त्यस बीच गुडराष्ट होबेका असुर नारदजीको अनुमतिले बलाहक बलिहर्षे अस्ताचल लिएर गए ॥ ४६॥ यहाँ जसको अन्न-मन्न मण्डो थिएन र जसको

द्वन्द्वान्वाध्वग्निरकृणादयः ॥ मृदयामासुरस्त्रोपैर्धृगन्त्रेसरिणो यथा ॥ ४२ ॥ ब्रह्मणा प्रेषितो देवान्देवर्षिर्नारदो नृप ॥ वारयामाम विशुधान्दृष्ट्वा दानवमक्षयम् ॥ ४३ ॥ नारद उवाच ॥ भवद्भिरमृतं प्राप्तं नारायणमुजाश्रयैः ॥ श्रिया समेधिताः सर्व उपारमत विग्रहात् ॥ ४४॥ श्रीशुक उवाच ॥ मयस्य मनुमंरम्भं मानयन्तो मुनेर्वचः ॥ गीयमाना अनुचरैर्युः सर्वे त्रिविष्टपम् ॥ ४५॥ येऽवशिष्टा रणे तस्मान्नारदानुमतेन ते ॥ बलि विप्रब्रमादाय अस्तंगिरिमुपागमन् ॥ ४६॥ तत्राविनष्टावयवान्विद्यमानाशरोधरा ॥ उराना जीवयामाम संजीविन्या स्वविद्यया ॥ ४७ ॥ बलिश्चोशनमा स्पृष्टः प्रत्यामन्त्रेन्त्रियममृतिः ॥ पराजितोऽपि नास्तिद्यल्लोकतत्त्वविचक्षणः ॥ ४८॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणेऽष्टमस्कन्धे देवासुरसंग्रामे एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

श्रीवाटसर्याणहवाच ॥ वृष-वज्रो निशम्येदं यापिद्रुपेण दानवान् ॥ मोहयित्वाऽसुरगणान्हरिः सोममपाययन् ॥ १॥ वृषमारुह्य गिरिराः सर्वभूत-गणैर्वृतः ॥ मह देव्या ययौ द्रष्टुं यत्रन्ते मधुसूदनः ॥ २ ॥ मभाजितो भगवत सादरं सोमया भवः ॥ सृष्टविष्ट उवाचेदं प्रतिपूज्य स्मयन्हरि- ॥ ३ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ देवदेव जगद्व्यापिज्जगदीश जगन्मथ ॥ सर्वेषामपि भावानां त्वमात्मा हेतुरीश्वरः ॥ ४ ॥ आद्यन्तावस्य यन्मध्यमि-

गर्दन विद्यमान थियो, ती सबै देवतालाई श्रीशुक्राचार्यले आफ्नो मन्त्रजोवनी चियाले पुनः जीवित परिदिने ॥ ४७ ॥ राजा बलि शुक्राचार्यको हातको स्पर्श पाउनामाथ इन्द्रिय तथा मयज-वर्किले सम्पन्न भए ॥ ती संसारका तत्त्व आफ्नै हुनाले पराजित भए पनि बलेश भएन ॥ ४८॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणेऽष्टमस्कन्धे देवासुरसंग्रामे एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

(भगवान्को मोहनी रूप देखेर राक्षसी मोहित हुनु)—श्रीशुक्रदेव मन्त्रहुन्छ—हे राजन् ! जब श्रीमहादेवले मन्त्रमयी-भगवान्ले श्रीरूपले देवहरूलाई मोहमा पारेर देवराजलाई अभूत पिलाएका थिए, सबै ती उनको न्याय अनूप रूप हेर्ने मोहमा बसेर आफ्ना सबै भूतगणले धेरिई, पार्वतीलाई पनि साथमा लिएर त्यस स्थानमा गए जहाँ मधुसूदन भगवान् विराज मान थिए ॥ १॥ २॥ भगवान्ले देवी उग्रामर्षेय श्रीमहादेवको यथाचित आदर-सत्कार गरे ॥ यथाचितले विराजमान भइसकेका श्रीमहादेवजी विष्णु भगवान्को प्रशंसा गर्दै मनु-मनु होमिर भन्ने सान्धु मयो ॥ ३॥ श्रीमद्देवजीले आज्ञा मया—हे देवाधिदेव ! हे जगन्पति ! हे जगन्मथ ! हेतु सबै मावहरूमा आ-मा एवं हेतु र ईश्वर हुनुहुन्छ ॥ ४ ॥ जसले सब

मंताहोको आदि, अन्य र मध्य हनुमुक्त, नर जुन अविनाशको हुने आदि, मध्य, अन्य तीन र जगमा न हुने अष्टम् (मोक्षा) र बाह्य (वाय) छ, त्यो मध्य र चेतनस्वरूप ब्रह्म हजुर नै हनुमुक्त ॥५॥ स्वमले न निःकाम तथा चन्दायनामी मुनिजन इहलाक र परलोकाको आत्मिक स्वागते हजुरका पवित्र चरण-कमलको उपासना गर्दछन् ॥ ६ ॥ हजुर अमृतमय, विगुण, विशोक, आनन्दमात्र, निर्विकार सर्वमय तथा सबभन्दा धृक् रूप भन्ने भन्ने छन् । तैपनि हजुर विशका जन्म, स्थिति तथा अन्यता कारण हुनुहुन्छ । हजुर नै उभका आत्मा, ईश्वर र आत्मिक हुनुहुन्छ । भयो निःशेष रहेर पनि हजुरले जीवितको अपेक्षा अनुसार उत्तरी सुमाधुम फल प्रदान गर्नभएको छ ॥७॥ हे नाथ ! एकमात्र हजुर नै द्वैतरूप कार्यवश र अद्वैतरूप कारण हुनुहुन्छ । जसै-कुशलदि कार्यरूपमा परिमल र शास्त्र सुवर्ण शान्तरमा पाँटे हुन्छ । अज्ञानले आनिष्टा हजुरमा चिरन्त मानिनिन्छन्, किनकि उपाधिजन कर्म-रूपमा गुणहरूका कारणले भेद देखिन्छ । ८ ॥ हे प्रभो ! केरी व्यक्ति (वेदान्त) हजुरलाई ब्रह्म मान्दछन्, केरी व्यक्ति (मीमांसक) हजुरलाई धर्म भनेर चर्चन गर्दछन् । केरी व्यक्ति

दमन्यदहं वद्विः ॥ यतोऽप्ययम्य ननानि तमस्य ब्रह्मविद्ववान् ॥ ५ ॥ तथैव चरणाम्भोजं ध्येयकामा निराशिपः ॥ विमृज्योभयतः मर्द्दं मुनयः ममुपासते ॥ ६ ॥ त्वं ब्रह्म पूर्णममृतं निगुणं विरोकमानं दमात्रमविकारनन्यदन्यत् ॥ विश्वस्य हेतुरुदयरिपितमयमानामात्मेश्वरश्च तदपेक्षनयानपेक्षः ॥ ७ ॥ एकारत्वं मे मदमद्वयमद्वयं च ध्वं कृताकृतमिवेदं न वस्तुभेदः ॥ अज्ञानतस्त्वयि जनेर्विहितो विकल्पो यस्माद्गुणव्यतिकरो निरुपाधिकस्य ॥ ८ ॥ त्वां ब्रह्म केचिदवपन्त्युत धर्ममेक एके परं मदमतो पुरुषं परेशम् ॥ अन्नेऽवयति ज्वरान्कियुतं परं त्वां केचिन्महापुरुषमव्ययमात्मतन्त्रम् ॥ ९ ॥ नाहं पराधुर्धृपयो न परीचिर्धृष्या जानीनं यद्विचरितं खलु भस्वमर्गाः ॥ यन्मायया मुपितचेतम ईश दैत्यमन्यादयः किमुत शश्वदभद्रवृत्ताः ॥ १० ॥ म त्वं मर्धाहितमदः स्थितिजन्मनाशं भूतेर्हितं च जगतां भववधमोक्षौ ॥ वायुर्यथा विरानि त्वं च चराचरस्य मयं तदात्मतयागमोऽवन्ममे ॥ ११ ॥ अवतारा मया दृष्टा रममाणस्य ते गुणैः ॥ सोऽहं तद्द्रष्टुमिच्छामि यत्ते योषिद्वपुर्धृतम् ॥ १२ ॥ येन मम्मोहिता दैत्याः पायिताश्चाभृत सुराः ॥ तद्विदक्ष्व आयाता परं कौतुहलं हि नः ॥ १३ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ एवमप्यथितो विष्णुर्भगवान्शूनपाणिना ॥

(मांसयन्त्रालो) प्रकृति र पुन्यभन्दा पनि पर परमेश्वर, केही व्यक्ति (वाङ्मय-प्रतात्स्म्यो) नो शक्तपुत्र परमपुरुष, केही व्यक्ति (पान्चजल योगलाई मान्ने) हजुरलाई आ-मन-त्र तथा अविनाशी र्हा दलन् ॥५॥ हे ईश ! मन्त्रगुणबाट उत्पन्न भ, ब्रह्मजी र धर्मादि आदि सर्व हानजन हजुरले रचेको संसारलाई पनि जान्न सकलेनन् । अनि उनै हजुरको मायायन बोधिन अष्टाचार्य आभात राजन नामक प्रकृतिका दैत्य तथा मनु पाँडे विनया कयरा जान्न सकछन् ॥ ६ ॥ हे प्रभो ! सर्वो-भक्त र ज्ञानस्वरूप हुनाले जसो बापु आकाशमा व्याप्त रहन्छ त्यस्तै हजुर जगन्मा अनुप्रासिष्ट मन्त्र स्वमको वेदा १-वाक, जन्म, मोक्ष, प्रार्थनाहरूका दम, समाध्या बन्धन र मोक्ष सर्व कुत्र जान्दछन् ॥११॥ हे नाथ ! गुणको मयमा जोडार गर्दै हजुरले मुन नन अवतार लिनुभएको छ, मीन र्हा मयं देखेका छु । अनि हजुरले उप बन्धन जुन मोहिनी रूप धारण गर्नुभएको थियो, त्यो ब हैन इच्छा र, कःछु ॥१२॥ जुन अनुस कर्म र्हा मयमा जोडिनु पारेर देवताहरूलाई अनुपपान भगतनुभएको थियो, त्या हेनै मेरा पानी इच्छा छ, त्यो रूप हेननै आफ्नो छु ॥१३॥ शुकदेव भन्नुहुन्छ-हे राजन्! शूनपाणि

शतर भगवान्ने यस प्रकार प्रार्थना श्रेयस्ति विष्णु भगवान्ने शार्ङ्गभगवान्ने होमो भन्नुभयो ॥१४॥ श्रीभगवान् कन्दुहन्त-हे शङ्कर ! तव अमृतको पत्र अमृतका हातमा गयो तब
 वेदमन्त्रको कार्य साधन र दैत्यगणलाई कुपुहलमा चार्नको लागि म श्री भनेको थिनेँ । १५॥ हे सुगन्धम ! हनुर त्यसलाई हेनें जब यति उन्मुख हुनुहुन्छ भने कापी पुण्यहन्ताई मरत्यन
 आदरणीय र कामोद्दीपक मोहिनीरूप महजुलाई देखाउनु ॥१६॥ शुक्रदेव भन्नुहन्त-हे राजन् ! यति भनेर भगवान् यही अन्धकार भए र पार्वती तथा शङ्कर भगवान् चर्तितर आँखा
 दुखाएर हेर्ननायो ॥१७॥ त्यही समयमा उनले रङ्ग विगङ्गा कुलहल र अरुणवर्ण नवपल्लवयुक्त वृक्षादिले छांभिन उपवनमा हुनिगडेकी यौती सुन्दरी सी हल्ले-जो कन्दुक उकारिकन
 प्रमथना बाघ खेल्नगडेकी लिई र जपको देदीप्यमान वृकुलले समलंकृत नितम्ब प्रदंष्ट्रमा कन्दरी वृषिहरदेकी थियो ॥१८॥ कन्दुक समाउने र उकानोले हल्लने मालाका बाले उसको
 पातलो कम्मर पट-पटमा भानो लच्छन्दै गरुहको थियो । यो आफ्ना लच्छन चल्न पल्लवलाई फर्पिदै हिड्थो । १९॥ सबै दिशाहरूमा उफने कन्दुलाई चपय्माले न्यन विशाल एवं

प्रहस्य भावगम्भीरं गिरिशं भवभाषत ॥२४॥ श्रीभगवानुवाच ॥ कोटहलाय दैत्यानां योषिद्वये मया घृतः ॥ परयता मुरकायाणि गतो धीयूषभाजने
 ॥२५॥ तत्तेऽहं दर्शयिष्यामि दिदृक्षोः सुरसत्तम ॥ कामिनां यदु मन्तव्यं सङ्कल्पप्रभवंदयम् ॥ १६ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ इति ब्रूयाणो भगवोस्तत्रै-
 वान्तरधीयत ॥ सर्वतश्चारयश्चक्षुर्भव आन्ते महोमया ॥१७॥ ततो ददशोऽपिने वरभिर्यं चित्रपुष्पाकणपल्लवद्वये ॥ विर्योदतीं कन्दुकर्लात्नया लम-
 द्दुकूलपर्यन्तनितम्बमस्तुलाम् ॥१८॥ आवर्तनोद्धर्तनकम्पितस्तनप्रकृष्टहारोरुभरैः पदे पदे ॥ प्रभञ्जमानामिव मथ्यतश्चनत्पदप्रवाल नयतीं तनमन्तः
 ॥ १९ ॥ दिक्षु भ्रमन्कन्दुकचापलेभृशं शोद्धिम्नतारायतलोललोचनाम् ॥ स्वकर्णविभ्राजितकुण्डलोल्ल मन्कपोलनीलालकमण्डिताननाम् ॥ २० ॥
 शलयन्दुकूलं कवरी च विन्त्युतो मन्त्रहारी वामकरोण वल्युता ॥ विनिघ्ननीमन्यकरोण कन्दुकं विमोहयन्तीं जगदात्ममायया ॥ २१ ॥ तां वीक्ष्य देव
 इति कन्दुकलीलायिपद्मीडाफुटस्मिनविमृष्टकटाक्षमुष्टः ॥ श्रीवेक्षणप्रतिमभीक्षणविह्वलात्मा नामानमन्तिक उमां स्वगणांश्च वेद ॥२२॥ तस्याः कर्ग-
 प्राग्न तु कन्दुको यदा गतो विदूरं तमनुव्रजस्त्रिषाः ॥ वामः समुत्रं लघुमारुतोऽहरद्वयस्य देवस्य किलातुषरयतः ॥ २३ ॥ पत्रं तां रुचिरपाज्जो
 दर्शनीयां मनोरमाम् ॥ दृष्ट्वा तस्यां मनश्चक्रे विप्लवन्त्यां पवः किल ॥ २४ ॥ तयाऽपहनविज्ञानमन्तकृतस्मरविह्वलः ॥ भवान्या अपि परयन्त्या गतही-

चञ्चल नयन काफो तन्मयाका चेष्टका तात् उद्विग्न भद्रदेवेर काममा हुनिगडेका रात्रा कुण्डलले सुशोभित कर्णालमा छरियका नीलो अलकले उगको हुम्बमण्डल बन्न राम्रो देखिगडेन्या
 ॥२०॥ त्यो सुन्दर लावको मार्ग एवं शिथिल बेगीलाई आफ्ना रमणीय बाघो हरचमलले मगाई जान्थे र जको हातले कन्दुक उकारी-उकारी मायाले सज्जनलाई मोहल पारिगडेकी
 थिई २१॥ त्यो देवेर श्रीमहादेव कन्दुक-कोहाले मन्त्रज र स्पृष्ट हावपूर्ण कटाक्षमा मोहित हुन गय् । त्यस कामिनीति हेनें र उसको द्वारा आफुलाई एाहरा रहिले होरनले
 उनको चित्त चञ्चल मज्ज आयो र आफ्नो नगीचे भनेही पार्वती एर गणहरूको पनि कुनै ध्यान रहेन ॥२२॥ ती रमणीको हातबाट अब त्यो कन्दुक बलि पर गयो तब आसुवजोषा
 मयाँचै कन्दुकको पडि-पडि दगुनें कामिनीको कटिप्रमथित मयाँको मार्ग बापुल उडाएर अन्धम वागिदियो ॥२३॥ त्यो सुन्दर कटाक्षपुक्त मनोहागिनीलाई हम्ब उमलाई आफुतिर

आकृष्टि र आसक्त जानें श्रीमहादेवजाको घन तपस्या गएर अलिङ्ग्यो । उसले चिदको विवेक हरिलियो र ती सुन्दरीको चेष्टाले कामातुर क्षिप्र पार्श्वलाई पनि छाडेर दगुरे ॥२५॥ महा-
देवलाई आफूतरे आउनलाईमात्र देखेर छी बल्लभाना रामिनी पाई लज्जित भइन् र होम्ने वृक्षको आश्रमा लुक्न गइन् । २६ ॥ घर छडेर गगनान् इन्द्रिय हरिमण्डले घम प्रकार उमको
पछि-पछि दगुरे, जवरी दाईको पछि-पछि कामदेवले शशीभूत हाजी दगुरे ॥२७॥ शिबले बैषले गएर त्यसको केशपाश समाए र उमको इच्छा नमए पनि ठमलाई आफ्ना दुवै छत्रमा
बेचरी बन्धाय ॥२८॥ अनिजवरी हाजीलाईको आश्रितनगदंज, तप्ये गरी दगुरमित अलिङ्गित बाबा हाव सुहाउ पछारेर आफूलाई वृक्ष पानलायो, यमले उमका कपाल छरिण ॥ २९ ॥
त्यसै बीच हे तात ! आफूलाई शिवजीको बाहुपाछाछाट्न छक पारी ईश्वर-जान्चन-यो मूल निन्द्य भएकी माया त्यहाँबाट भाग्दै हिँडे । आफ्नो छात्र कामदेवमित पनाजित छत्रर
अब ती अद्भुत माँ श्रीहरि पछि-पछि हिँडे ॥ ३० ॥ ३१ ॥ मैथुनको हृन्नुक दाईको पछि-पछि दगुरे अदोन्वत हाजीको सख्त छी कामिनीको पछि-पछि दगुरे जेदा अमोघदीर्घ भए का

रतत्पदं ययो ॥२५॥ मा तमायान्तमालोक्य विवक्षा नाडिता मृशम् ॥ निलीयमाना वृक्षेषु हसन्ती नान्वतिष्ठत ॥२६॥ तामन्वगच्छद्गगान्मवःप्रमुषि-
तेन्द्रियः ॥ कामस्य च दर्श नीतः करेणुमिव शूथपः ॥२७॥ सोऽनुव्रज्यातिवेगेन गृहीत्वाऽनिच्छतीं श्वियम् ॥ केशकन्ध उपानीय चाहुभ्यां परिष्वजे ॥२८॥
सोपगृह्णा भगवता करिणा करिणी यथा ॥ इतस्ततः प्रमर्षन्ती विप्रकीर्णशिरोरुहा ॥२९॥ आत्मानं मोचयित्वाऽङ्ग सुरर्षभमुजान्तरात् ॥ प्राडवस्ता
पृथुश्रोणी प्राया देवविनिर्मिता ॥ ३० ॥ तस्यामो पदवीं रुढो विष्णोः द्रुतकर्मणः ॥ प्रत्यपद्यत कामेन वैरिणैव विनिर्जितः ॥३१॥ तस्यानुधावतो
रेतश्चक्रन्दामोघरेतमः ॥ शुष्मिणो व्यूयस्पयेव कामितामनुधावतः ॥३२॥ यत्र यत्रापतन्मखां रेतस्तस्य महात्मनः ॥ तानि रूपस्य हेमश्च क्षेत्राण्या-
सन्मष्टीपते ॥३३॥ सस्मिन्मरुसु शैलेषु बनेषुपवनेषु च ॥ यत्र क चासन्नप्यस्तत्र संनिहितो हरः ॥३४॥ स्कन्ने रेतसि सोऽपश्यदात्मानं देवमात्मया ॥
जङ्घीकृतं वृषश्रेष्ठ सेनवर्तनं करमलान् ॥३५॥ अथावगतमाहात्म्य आत्मनो जगदात्मनः ॥ अपरिज्ञेयवीर्यस्य न मेने तदुद्वाद्युभूतम् ॥३६॥ तमविक्रव-
मन्नीडमालोक्य मधुसूदनः ॥ उवाच परमप्रीतो विभ्रत्स्वां पौरुषीं तनुम् ॥ ३७ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ दिष्टया त्वं विबुधश्रेष्ठ स्वां निष्ठामात्मना
स्थितः ॥ यन्मे स्त्रीरूपया स्वेरं मोहितोऽप्यङ्ग मायया ॥ ३८ ॥ को नु मेऽतितरेन्मायां विषक्तस्त्वदते पुमान् ॥ तांस्तान्विमृजनीं भावान्दुस्तराम-

महादेवजीको बीचै स्तब्धित भयो ॥३२॥ हे राजन् ! महारमा छत्र गगनान्को बीचै पृथ्वीमा जहाँ-जहाँ पुखो त्यहाँ-त्यही हुन र चाँदीका खानी हुनगए ॥३३॥ नदी, सरावर पर्वत, मन,
उपवन र जहाँ-जहाँ पवित्र हुनि बस्नछे, ती सबै स्थानहरूमा शङ्कर गगनान् छी मोहिनी मगधान्लाई लसेदुने उनको पछि-पछि दगुरे । हे रूपमन्त्र ! बीचपात मः केनछि मगवा
छड्छडैले आफूलाई मगवान्को मायाले मोहित छानेर विषयमाफ्किबाट निवृत्त भए ॥३४॥३५॥ त्यन घटनालाई अविन्यस्तचित् जगन्मन्त्र परमात्माको महिमा जानिपछि उनलाई कुनै
हिम्मत भएन ॥३६॥ शिवजीलाई विषाद तथा लज्जाले रहित देखेर मगवान् मधुसूदन पुरुषरूपले प्रकट भएर प्रमत्त हुँदै भने- ॥ ३७ ॥ श्रीभगवानले आज्ञा गर्नु-हे वृषश्रेष्ठ ! मेरी
स्त्रीरूपिणी मायाको कामनाबद्ध अविशेष सेवा हित गएर पनि अन्तरमा शङ्कर आफ्नै निन्दामा स्थित हुनुपयो-मनो सार्दै हे मेरो कुरा छ ॥३८॥ शङ्कर बाहेक अरु कुन यस्तो पुरुष छ, जुन

विचित्र हाड-भाउयुक्त र अजिमेन्द्रिय कुम्भहृको निमित्त दृग्मयज मेरी मायामा अन्तेर त्वमवाट पारी तर्जुमयो । ३९ ॥ सृष्टिको कारण र कालस्वरूप म परमेश्वरको एक अंशयुक्त मेरी गुणमयी माया अर्वा कहिल्यै पनि हजुरलाई जिम्न सक्नेछैन ॥४०॥ श्रीशुकदेव भन्नुहुन्छ—हे राजन् ! श्रीवत्सलाञ्छन ओहिरिहारा सन्कारपूर्वक महादेवको उनीसित आज्ञा लिएर आफ्ना भगवद्भक्त साथै आफ्नु धाममा वास्तुमयो ॥४१॥ हे मारत ! सबै ध्वनिजनका सम्मुख शङ्कर आफ्नै अंशबाट उत्पन्न ती मायाको पार्वतीमि प्रसन्नतापूर्वक वर्णन गर्दै भन्नु भन्नुमयो— ॥४२॥ हे देवि ! ती परमपुरुष, परदेवा तथा अजन्मा ओहिरियी माया के कहिले तिमिले देखेकी छौ ? म यद्यपि भगवान्का कलाको ज्ञाताहरूमा अतु र स्वतन्त्र हुँ तैपनि म त्वत्तद्वारा मोहित भएँ, अनि अह परतन्त्र श्रीवद्भक्त मोहित हुनु त माघारण कुरा मयौ ॥ ४३ ॥ एक द्वाज वर्षम्म समाधिस्थ रहेर उबरत भएपछि उमको विषयमा तिमिले भनित सपेकी धियाँ, ती साक्षात् पुराण पुरुष चिनै हुन् । यिनीम्मम न कालको गति छ न वेदको ॥ ४४ ॥ श्रीशुकदेव भन्नुहुन्छ—हे ताव ! यसरी मैले तिमिलाई ती साक्षात्पन्वा विष्णुको मातृकाम्य सुनाएँ,

कृतात्मभिः ॥ ३६ ॥ सेश गुणमयी माया न त्वामभिभविष्यति ॥ मया समेता कालेन कालरूपेण भागशः ॥४०॥ श्रीशुक उवाच ॥ एवं भगवता राजञ्ज्नीवत्सांकेन सत्कृतः ॥ आमन्त्र्यते परिक्रम्य सगणः स्वालयं ययौ ॥४१॥ आत्मांशभृतां तां मायां भवानीं भगवान्भवः ॥ शंसतामृषिमुख्यानां श्रीत्याचष्टथ मारत ॥४२॥ अपि व्यपश्यस्वमजस्य मायां परस्य पुंगुः परदेवतायाः ॥ अहं कलानामृषभो विमुख्ये यस्या वशोऽन्ये किमुतास्वतन्त्राः ॥४३॥ य मामपृच्छस्त्वमुपेत्य योगात्मनोऽस्तान्त उपारतं वै ॥ स एष साक्षात्पुरुषः पुराणो न यत्र कालो विशते न वेदः ॥४४॥ श्रीशुक उवाच ॥ इति तेऽभिहितस्तात विक्रमः शार्ङ्गध्वजः ॥ सिन्धोर्निर्यथं येन घृनः पृष्टे महाचलः ॥४५॥ एतन्मुहुः कीर्तयतोऽनुभूष्वतो न रिष्यते जातु समुद्यमः क्वचित् ॥ यदुत्तमश्लोकगुणानुवर्णनं समस्तमंसारपरिश्रमापहम् ॥४६॥ असद्विषयमग्निं भावगम्यं प्रपन्नानभृतममरवर्यानाशयत्सिन्धुमध्यम् ॥ कपटशुब्रतिवेशोमोहक्यः सुरारीस्तमहमुपमृतायां कामपूरं नतोऽसि ॥४७॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणेऽष्टमस्कन्धेशङ्करमोहनं नाम द्वादशोऽध्यायः ॥१२॥

श्रीशुक उवाच ॥ मनुर्विष्वतः पुत्रः श्राद्धदेव इति श्रुतः ॥ सप्तमो वर्तमानो यस्तदपत्यानि मे गृणु ॥ १ ॥ इक्ष्वाकुर्नभश्चैव घृष्टः शर्यातिरेव च ॥ नरिष्यन्तोऽव नानागः सप्तमो दिष्ट उच्यते ॥ २ ॥ करुष्वथ पृथग्ध्वं दशमो वसुमान्समृतः ॥ मनोर्वैष्वतस्यैते दश पुत्राः परन्तप

जगले मधुर बन्धनको बेला मन्दराचललाई आफ्नो पिठिउमा धारण गरेका थिए ॥४५॥ यो कथा बारम्बार भक्क र कतिन मन प्राणीको कहि पै कुनै ठपेग निष्फल जाँदैन । किनकि उत्तमश्लोक विष्णुको गुण-गान सारा संगारका अमलाई निवारण गरिदिन्छ ॥४६॥ आफ्नी मायाले मोहिनी युवती-रूपधारी जुन भगवान्दे देवदेवी दानवहरूलाई मोहित पारेर अमृत पत्थनलाई वश्याय तथा केवल भक्तिले नै प्राप्त गर्न सकिने आफ्ना शरणाको शरणमा आफ्ना हार समुदायलाई समुद्र-मग्नजनित अमृत पान गराए, शरणगतका कामनाहरू पूर्ण पार्ने ती गम्मा-मालाई म प्रथम गर्दछु ॥४७॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणेऽष्टमस्कन्धे भेषाती भागवतीकायां द्वादशोऽध्यायः ॥१२॥

मां गम्यतां मात मन्त्रन्तरहृको हृत्तान्तः—श्रीशुकदेव भन्नुहुन्छ—हे राजन् ! विष्वक्त्वं ध्वंका छोरा भाद्रदेव वर्तमानका मातीं मनु भए । उनका सन्तानधो विवरण सुन— १।

हे भरतृप । इत्याहुः, नमः, पृष्ट, श्रयांति, नरिष्यन्त, नाभाग, कृष्ण, पूष्य र कृष्णान्-यी वैवस्वतबनुका पुत्रद्वय पिए ॥२॥३॥यस्य मन्वन्तरका आदिन्य, वषु कृष्ण विश्वेदेव, मरुद्गण, कुमार तथा शङ्खगण देवता र पुरन्दर इन्द्र पिए ॥४॥ कश्यप, अत्रि, वसिष्ठ, विश्वामित्र, गौतम, जम्बवन्ति, मरुद्गण-यी मरुति पिए ॥५॥ यस्य मन्वन्तरका पनि इत्यपठारा आदिनिवाड मगराकी अवनार मयो । पय वेला विष्णु भगवान् ह्याद्यादिन्यका अनुज वामनरूपमा प्रकट मण्ये ॥ ६ ॥ हे राजन् ! यमरी संक्षेपमा मैले मात मन्वन्तरको विवरण सुनाइदिने । अब भगवान् विष्णुको कतिपुक्त भविष्यका मात मन्वन्तरहरूको विवरण मन्तु ॥७॥ हे राजेन्द्र ! विश्वकर्माका दुइ पुत्री पिए-मंजु र छाया । ती विश्वस्वनकी पत्नी पिए-वर्मको वर्णन पहिल्यै गरेर आएन । ॥८॥ केही व्यक्ति बढ्दा मायकी तेली छौ पनि थिइन् मन्तु । तीमज्ये-यम, यमी र आद्देव-तीन मञ्जाका सन्तान पिए । छायाका छोराको वर्णन हुन ॥९॥

॥३॥ आदित्या वमवो रुद्रा विश्वेदेवा मरुद्गणाः ॥ अधिनाचृभवो राजन्निन्द्रस्तेषां पुरन्दरः ॥४॥ कश्यपोऽत्रिर्वसिष्ठश्च विश्वामित्रोऽथ गौतमः ॥ जम्बदग्निर्भरद्वाज इति सप्तर्षयः स्मृताः ॥ ५ ॥ अत्रापि भगवज्जन्म कश्यपाददितेरभूत् ॥ आदित्यानामवरजो विष्णुर्वामनरूपधृक् ॥ ६ ॥ संक्षेपतो मयोक्तानि मत्त मन्वन्तराणि ते ॥ भविष्याण्यथ वक्ष्यामि विष्णोः शक्यान्वितानि च ॥ ७ ॥ विवस्वतश्च द्वे जाये विश्वकर्मसुते उभे ॥ मंजु छाया च राजेन्द्र ये प्रागभिहिते तव ॥ ८ ॥ तृतीयो वडवामके तामां संज्ञामुताम्रयः ॥ यमो यमी श्राद्धदेवरक्षायाश्च सुताञ्जनु ॥ ९ ॥ सावर्णिस्तपती कन्या भार्या सम्वरणस्य या ॥ शनैश्चरस्तृतीयोऽभूदधिनो वडवामजौ ॥ १० ॥ अष्टमेऽन्तर आयाते सार्वर्णिर्भविता मनुः ॥ निर्मा- कविरजम्कायाः सावर्णितनया नृप ॥ ११ ॥ तत्र देवाः सुतममो विरजा अमृतप्रभाः ॥ तेषां विरोचनसुतो बलिस्त्रिन्द्रो भविष्यति ॥ १२ ॥ दत्तमो याचमानाय विष्णवे यः पदत्रयम् ॥ रादमिन्द्रपदं हित्वा ततः गिद्धमपाप्यति ॥ १३ ॥ योऽमो भगवता बद्धः प्रीतेन सुतले पुनः ॥ निवेश- तोऽधिकं स्वर्गादुत्तुनाऽऽस्ते स्वराडिव ॥ १४ ॥ गालवो दीप्तिमान् रामो द्रोणपुत्रः कृपस्तथा ॥ मृष्यशृङ्गः पिताऽस्मार्क भगवान्वादरायणः ॥ १५ ॥ इमे सप्तर्षयमत्र भविष्यन्ति स्वयोगतः ॥ इदानीमामते राजन्स्वे भव आश्रममण्डले ॥ १६ ॥ देवगुह्यात्सरस्वर्था सार्वभौम इति प्रभुः ॥ स्थानं पुरन्दादधृन्वा बलाये द्युस्यतीश्वरः ॥ १७ ॥ नवमो दक्षसार्वर्णिर्मनुर्वरुणमभवः ॥ भूतकेतुर्दीप्तकेतुरित्याद्यास्तसुता नृप ॥ १८ ॥ पारा मरीचिग-

सर्वाणि पुत्र र सपती नामदा कन्या-जो राजा संवरणकी पत्नी थिइन्-उषा शनैश्चर यो तीन छायाका सन्तान हुन् र अधिनाकुमार बडवामको छोरा हुन् ॥१०॥ जब आठौ मन्वन्तर लागेछ तब सार्वर्णिमनु हुनेछन् र विरजस्क आदि उनका छोरा हुनन् ॥११॥ त्यस वेला सुतमा, विरज र अमृतप्रम देवगण हुनन् । जमले तीन पाठ पुष्की शरीर विष्णुलाई पारा तीन लोक दिएका थिए । उनलाई भगवान्ले संधिलिए र केरि प्रमन् भएर इन्द्रलोकभन्दा पनि ठूलो सुतलोकमा स्थापित गरिदिए । जो हन्त्रको पेश्यो भोमिहेका छन्, ती विरोचन-पुत्र बलि हुन् हुनेछन् । ती भगवान् जो कपाले इन्द्रपद पनि न्यागर मोक्षपद प्राप्त गरेछन् ॥ १२-१४ ॥ हे राजन् ! त्यस वेला गालव, दीप्तिमान्, परशुराम, अश्वत्थामा, कृपाचार्य, मृष्यशृङ्ग र ह्यामा पिता भगवान् वादरायण-यी मरुति हुनेछन् । ती यस ब्रह्म आकाशमा अभवमा योग-ममाधिमा नखीन छन् ॥१५॥१६॥ त्यस मन्वन्तरमा मराप्रभु भगवान् देवगुह्याको माया

मरुत्वकीको मारवाट माधवार्थ भवतां मित्रं र पुनर्द्वारं इन्द्रपदं स्वामिं वलिनां दिनेछन् ॥१७॥ हे रात्रन् । वस्त्रका छोरा दक्षमादधि नवी मनु हुनन् र तिनका भूतेकु आदि पुत्र हुन् ॥१८॥ पार र मरीचिकम आदि तन्त्रातीन देवता, इन्द्र र पुतिमान् आदि मन्त्र हुनेछन् ॥१९॥ यस बन्वन्तरमा आयुष्मान्नी पानी भस्मपात्रका मारवाट क्षय नामक मगवान्का अंश अवतार लिनन् । जमले दिक्को झेलोक्ष भवुद्धुन इन्द्र माग्नेछन् ॥२०॥ त्यसपछि उपरलोहका छोरा भविगुणवान् ब्रह्मपारणि दयी मनु हुनन् । तिनका भविगुण आदि अनेक छोराहरु र हविष्माय् आदि क्षवि हुनेछन् ॥२१॥ हविष्मान् मुकुति, ग-प, जष तथा मृति आदि मर्षि, आदिदेवता र धम्प इन्द्र हुनन् ॥२२॥ विश्वमृत्पानी विष्णुको मारवाट मगवान्को अंशले अवतीक्ष विष्णुकोन इन्द्रको मगवान् गनन् ॥२३॥ पण्णगी पण्णगारणि मनु हुनन् । तिनका मन्त्र पर्व आदि तम पुत्र हुनेछन् ॥२४॥ विहङ्गम नामका मन्त्र निर्वाणमर्षि

भाया देवा इन्द्रोऽद्भुतः स्मृतः ॥ द्युतिमत्प्रमुखास्तत्र भविष्यन्त्यप्युपस्तनः ॥१६॥ आयुष्मनोऽम्बुधारायामृषभो भगवत्कला ॥ भविता येन मराडां त्तिनोकीं भोक्ष्यतेऽद्भुतः ॥ २० ॥ दशमो ब्रह्ममार्वाणिन्यश्लोकमुनो महान् ॥ तस्मिन्ना भूरिपेणाद्या हविष्मत्प्रदृष्टा द्विजाः ॥२१॥ हविष्मान्मुकुतिः सत्यो जयो मूर्तिस्तदा द्विजाः ॥ सुवामनविरुद्धाद्या देवाः शम्भुः सुरेश्वरः ॥२२॥ विष्णुसेनो विपुष्यां तु शम्भोः मन्त्रं करिष्यति ॥ जातः स्वार्शेन भगवान्गृहे विश्वमृजो विभुः ॥२३॥ मनुर्वै धर्ममार्वाणिरैकादशम आत्मवान् ॥ अनागतास्तस्मिन्नाश्च मन्यधर्मादयो दश ॥२४॥ विहङ्गमः कामगमा निर्वाणरुचयः सुराः ॥ इन्द्रश्च वैश्रुतस्तेषामृषयश्चारुणादयः ॥ २५ ॥ आर्यकस्य सुतस्तस्य धर्मसेनुरिति स्मृतः ॥ वैश्रुतायां हरेरश्वामिलोकीं धारयिष्यति ॥२६॥ भविना रुद्रमार्वाणी राजन्द्वादशमो मनुः ॥ देववानुपदंयश्चदेवश्रेवश्रेष्टादयः सुताः ॥२७॥ ऋतधामा च तत्रेन्द्रो देवाश्च हरिनादयः ॥२८॥ यश्च तपोमूर्तिस्तपस्याग्नीध्रकानयः ॥२८॥ स्वधामारुयो हरेरश्वः साधयिष्यति तन्मनोः ॥ अन्तरं मत्यमहमः सृज्जतायाः सुतो विभुः ॥२९॥ मनुः स्वयोदशां भादयो देवमार्वाणिरात्मवान् ॥ चित्रमेनविचित्राद्या देवमार्वाणिदेहजाः ॥३०॥ देवाः सुकर्मसुत्राममंजा इन्द्रो दिवस्पतिः ॥ निर्मोकतत्त्वदर्शाद्या भविष्यन्त्यप्युपस्तनः ॥३१॥ देवहोत्रस्य तनय उपहर्ता दिवस्पतेः ॥ योगेश्वरो हरेरश्वो बृहत्यां मन्त्रविष्यति ॥३२॥ मनुर्वा इन्द्रमार्वाणश्चतुर्दशमं ष्यति ॥ उरुगम्भीरुदुधाद्या इन्द्रमार्वाणिकीर्यजाः ॥३३॥ पवित्राश्चाशुषा देवाः शुचिरिन्द्रो भविष्यति ॥ अग्निवाहुः शुचिः शुद्धो मागधाद्या-

देवता तथा वैश्रुत इन्द्र र अहम आदि क्षवि हुनन् । २५ वैश्रुताको मारवाट उपरका मारवाट छोरा पण्णग नामले ब्रह्मपात्र भगवान् इति । अंश सवे त्रिलोकको पावन गनेछन् ॥२६॥ हे रात्रन् । ब्रह्ममार्वाणि नवी मनु हुनन् । उनका देवान्, उपदेव तथा देवश्रेष्ठ आदि अनेक छोरा हुनेछन् ॥२७॥ यस बेला ऋतधामा इन्द्र, हरित आदि देवता र तपोमूर्ति यस तपस्वी आयुष्मादिक मर्षि हुनेछन् ॥२८॥ ग-पण्णगी मायां धनुताका छोरा पर्व भगवान्का स्वधा नामक अंश यस बन्वन्तरको रक्षा गर्नेछन् ॥२८॥ आत्मवर्षी देवमार्वाणि नेवी मनु हुनेछन् । चित्रमेन र विचित्र आदि तिनका अनेक छोरा हुनेछन् ॥३०॥ भवि सुवाम आदि देवता, दिवस्पति इन्द्र तथा निर्वाण तत्त्वदर्श आदि क्षवि हुनेछन् ॥३१॥ यस बेला मगवान्को अंश इतिनाको मारवाट दारोहका छोरा मन्त्र यागमन्त्र नामले विरुपातहुनेछन् र उनले दिवस्पतिलाई इन्द्रपद दिनेछन् ॥३२॥ इन्द्रमार्वाणि चौथी

मनु पुनेछन् र अरु-मन्मीर बुद्धि आदि उनका अनेक छोरा हुन् । त्यस बेला पवित्र, वाष्पवादि देवता शुचि, इन्द्र, अग्निबाहु, शुद्ध तथा मागध आदि ऋषि हुन् ॥ ३३ ॥ ३४ ॥
 हे राजन् ! अनि विनानाको मगधत उपमन सत्रायका छोरा वृद्धानु नामक मगधान् हनि कर्मकाण्डको विस्तार गनछन् ॥ ३५ ॥ हे राजन् ! यस प्रकार त्रिकालव्यापी पौषे मन्वन्तरका
 वृत्तान्त मैले शिमोलाई तुनाएँ । इनैद्वारा मनुष्य महासृष्टि परिमित कसरको अनुमान गर्दछन् ॥ ३६ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणेऽष्टमस्कन्धे नेपाली भाषाटीकायां त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥
 (उपरोक्त मनुहरूका कर्मको निरूपण)-राजा परीक्षितले भने— हे भगवन् ! विभिन्न मन्वन्तरहरूमा हुनुले बताएका मनु आदि जम द्वारा जुन-जुन कामना निषेध गरिनेछन्, यी
 मनुहरूमा ॥ १ ॥ धीशुकदेव भन्दछन्—हे पृथ्वीपते ! मनुष्य, हनिमण, इन्द्र तथा देवता यी सबै परवान्माहारा घुमिन छन् ॥ २ ॥ हे राजन् ! मगवान्का यत्नरूप आदि विभिन्न रूपहरू
 बरिन्छन्, उनैको प्रेरणाले मनु आदि संसार-आधारो सन्तान गर्दछन् ॥ ३ ॥ यी मन्वन्तरको घुमि श्रुतपुंशको मन्थमा कालको सुखमा परेकी भुक्ति। आफ्नो स्रोतले पथावत

स्तपस्विनः ॥ ३४ ॥ सत्रायणस्य तनयो वृद्धानुतया हरिः ॥ विनानाय महाराज क्रियानन्तुनितायिना ॥ ३५ ॥ राज्ञश्चतुर्दशैतानि त्रिकालानुगतानि
 ते ॥ प्रोक्तान्येभिर्मितः कल्पो युगमाहस्तायसः ॥ ३६ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणेऽष्टमस्कन्धे मन्वन्तरानुवर्णनं नाम त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥

राजोवाच ॥ मन्वन्तरेषु भगवन् यथा गन्धादयस्त्विमे ॥ यस्मिन्कर्मणि ये येन निशुक्तास्तद्वत्स मे ॥ १ ॥ ऋषित्वाच ॥ मनवो मनु-
 पुत्राश्च मुनयश्च महीपते ॥ इन्द्राः सुरगणश्चैव सर्वे पुरुषशामनाः ॥ २ ॥ यज्ञादयो याः कथिनाः पौरुष्यस्तनवो नृप ॥ मन्वादयो जगद्यात्रां
 नयन्त्याभिः प्रचोदिताः ॥ ३ ॥ चतुर्थुगान्ते कालेन प्रस्ताञ्छ्रुतिगणान्यथा ॥ तपसा ऋषयोऽपश्यन् यतो धर्मः सनातनः ॥ ४ ॥ ततो धर्मं चतु-
 ष्याद् मनवो हरिणोदिताः ॥ युक्ताः मशारयन्त्यद्वा स्वे सं काले महीं नृप ॥ ५ ॥ पालयन्ति प्रजापाला यावदन्त विभागशः ॥ यज्ञभागभुजा
 ये च तत्र तत्रान्विताश्च तैः ॥ ६ ॥ इन्द्रो भगवता दत्तां त्रैलोक्यत्रियमूर्जिताम् ॥ भुञ्जानः पाति लोकांम्रीन्कामं लोकं प्रवर्षति ॥ ७ ॥ ज्ञानं चानु-
 युगं भूते हरिः मिद्वत्सरूपवृक् ॥ ऋषिस्त्वधरः कर्मयोगं योगेशरूपवृक् ॥ ८ ॥ सर्गं प्रजेशरूपेण दस्यूहन्त्यात्स्वराड्वपुः ॥ कालरूपेण सर्वेषाम-
 भावाय पृथस्युणः ॥ ९ ॥ सृष्टमानो जर्मेरेभिर्मायया नामरूपया ॥ विमोहितात्मभिर्नादादर्शनैर्न च दृश्यते ॥ १० ॥ एतत्कल्पविकल्पस्य प्रमाणं

साधनकार गर्दछन्, गर्हले सनातन कर्मको रक्षा मगरहन् ॥ ४ ॥ हे राजन् ! मगवान्को प्रेरणाले यी मनु मावधानीपूर्वक आफ्नाफना समयमा पृथ्वीमा बार बारले बुद्ध आफ्नाफन बराउंछ
 मनुवा छोरा मन्वन्तरको अन्यसमस्त पुत्र-पौत्रादिको कर्मले प्रजाको पालन गर्दछन् । ऋषयहापवादि कर्महरूमा जुन ऋषि, पित्र, भूत तथा मनुष्यादिका मोक्षरूपले सम्बन्ध रहन्छ,
 तिनीहरूले देवता मन्वन्तर यज्ञको माग पाउछन् । ५-६ । मगवान्ले दिशको विद्वन्को उन्मृष्ट सत्त्वो मोन्दे इन्द्र तीनै लोकको रक्षा गर्दै रममाणमा बाहिर जात जल वर्षा गराउँछन् । ७ । स्वयंश्रीहरि कल्पवादि मिद्वत्सरूपमा पृथ्वीमा गिण्ट प्रवेशक युगमा मन्वन्तरको ज्ञानोपदेश दिन्छन् । उनै याज्ञिक-व्यादिरूपले कर्मकाण्डको प्रचार र इष्टाववादि योगेश्वरहरूका
 रूपमा योगमार्गको प्रवृत्ति गर्दछन् । ८ । उनै प्रवर्णनरूपले सृष्टि गन, मगध् स्वर सोर-वदमात्रा र मोन्देवादि गुणहरूको संचार गर्दै कालरूपले सर्वको संसार गर्दछन् । ९ ॥

ती भगवान् नामस्मृतिमका मापाते मोहितं पुण्डरीका शब्दे निरूपितं गमिष्यति एति ५ सैते ज्ञानयकनेनम् ॥१०॥ हे राजन् ! यमने निर्मीलाई महाकल र अवान्तगम्यहृको परिमाणं सुनाई, जममये भवान्तर कल्पमा पुरातनका ज्ञाता बांध वन्दन्तर मन्दछन् ॥११॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणेऽष्टमस्कन्धे वेपथी भाषाटीकायां चतुर्दशोऽध्यायः ॥१४॥

(द्विपरात्र बलिको स्वर्ग-विजय) — महाराज परीक्षितले सांघे-हे अगदन् ! श्रीहरि समस्त जगत्का ईश्वर मय रनि हीन वनेर बलिमित तीन पाउ पृथ्वी मान किन मय ! केरि मनोरथ निद्रा ग्रहमकेरति उनले बलिताई किन बांधे ? ॥११॥ मलाई यो रक्षय जान्ने दुलो कुतल छ । ती पूर्णकाम बांधेवरले मित्रा मानु र निरपराध राजा बलिताई बांधु, यी दुवै कृपा अद्भुत छन् ॥१२॥ श्रीशुकदेव वन्दुपुण्ड-हे राजन् ! देवासुर-संप्राप्तमात्र इन्द्राका भी र प्राणविहीन गमिका राजा बलिताई भृगु तनय शुकपते जीपन-दान दिष्ट तब उनका शिष्य बलि शुक्राचार्यताई भाषनो सर्वम् अर्पण गरेर उनकै सेवा गर्नलागे ॥१३॥ यम प्रकार प्रपन्न महातुगाव भृगुवंशी ब्राह्मणहृले इच्छुक राजा बलिताई विधिवत् पेन्द्र

परिकीर्तितम् ॥ यत्र मन्वन्तराण्याहुश्चतुर्दश पुराविदः ॥ ११ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणेऽष्टमस्कन्धे चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥

राजावाच ॥ वलेः पदत्रयं भूमेः कस्मादरित्याचत ॥ भूतेश्वरः कृपणवल्ग्वधार्थोऽपि वक्नथ तम् ॥ १ ॥ एतद्वेदितुमिच्छामो महर्कोत्तुहलं हि नः ॥ तत्रेश्वरस्य पूर्णस्य बन्धनं चाप्यनागमः ॥ २ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ पराजितश्रीरमुभिश्च द्रापितो हीन्द्रेण राजन्भृगुभिः स जीवितः ॥ सर्वमिना तानमजदुभृगुबलिः शिष्यो महात्माऽयं निवेदतेन ॥ ३ ॥ तं ब्राह्मणं भृगवः प्रीयमाणं अयाजयन्विश्रजिता त्रिणाकम् ॥ जिगीषमाणं विधिनाऽभिष्कृत्य महाभिषेकेण मृदानुभावाः ॥ ४ ॥ ततो रथः काश्चनपट्टनदो हयाश्च हर्यश्चतुरङ्गवर्णाः ॥ ध्वजश्च सिंहेन विराजमानो हुताशनादाश हविर्भिरिष्टात् ॥ ५ ॥ भृगुश्च दिव्यं पुराणपदं तृणावरितौ कवचं च दिव्यम् ॥ पितामहस्तस्य ददौ च मालामम्लानपुष्पां जलजं च शुक्रः ॥ ६ ॥ एवं स विप्राजितयोध- नार्थमेतैः कल्पितम्वस्ययनोऽयं विप्रान् ॥ प्रदक्षिणीकृत्य कृतप्रणामः प्रह्लादमामन्त्र्य नमश्चकार ॥ ७ ॥ अथारुह्य रथं दिव्यं भृगुदत्तं महारथः ॥ सुख- म्भरोऽयं मंत्रध्वनीं स्वप्नी धृतैः प्रुभिः ॥ ८ ॥ हेमाङ्गदलमद्बाहुः स्फुटनकरकुण्डलः ॥ राजा रथमारूढो धिष्यस्य हव हववात् ॥ ९ ॥ तुल्यैश्वर्यक- श्रोभिः स्वयूयैर्दस्ययूथैः ॥ पिबद्भिरिव स्व दग्भिर्दहद्भिः परिशीनच ॥ १० ॥ धृतो विकर्षन्महतीमासुरीं चजिनीं विभुः ॥ ययाविन्द्रपुरीं स्वृदां कम्प-

महाभिषेकले कर्मिक गरं उदैदाया विधिवत् बद्ध मगए ॥४॥ हे राजन् ! हरिले पूजित अभिहृता सुपगंको पालले मोरिणको रथ, इन्द्रका घोडा र हरियो वर्णका घोडा, मिहो चिह्नले निहित वज्रा, सुवर्गजहित दिव्य घनुष, राजले मरिणका हुड टोका र दिव्यवक्त्र प्रवट मय, बलिना वितामह प्रह्लादले कुमुदिन पुष्पहृको माला र शुक्राचार्यले शङ्खप्रदान गरे ॥ ५ ॥ ती ब्राह्मणहृका पृष्ठ सामग्री पाण र तथा उनले भस्मिवाचन गरेपछि महाराजा बलिने प्रदक्षिणा गरेर उनलाई र आफ्ना पितामह प्रह्लादलाई नमस्कार गरे । अनि उनको अनुमति लिएर भृगुवंशी ब्राह्मणहृले दिष्टो दिव्य रथमा चढेर, राजां माला पहिरी, घनुष, वक्त्र, खड्ग, टोको धारण गरेर हुतामा सुनका दानदन् र ज्ञानमा धुन्ने म राक्षसि कुण्डले सुवर्गधन एवं रथमा आरूढ बलि अभिनन्दनमा बन्दो अग्नि ममान मुचो, भन मय । ७-९ । अनि नो मानो आकाशलाई गिरि आफ्ना नेत्रले दर्श दिष्टाचार्यलाई मय पात्रिदेवा

विषय । त्वन्ता एवमंशालो, इति तथा विभूतिपुत्र देवयुवपति मण्डकमित नी ३-ने अनुसरेता मायमा निमर पुत्रा तथा आकाशमण्डकनादे कर्मिषा पादौ परमवमृद्धिमहात्मा इन्द्रपुत्रो-
मा राग १०।११॥ पुन इन्द्रपुत्री विरजिता गन पञ्चोदका जाला तथा गर्जने मन्त्राग्नी, अमरने द्यामायुक्त नन्दनादि उपरनामले गुप्ताविन छ १।२२ ॥ पुन पञ्चन, फल-पुत्रको मायले
पुत्रेका द्यामाहकले पुत्र बन्धवधने मन्त्रान्त छ ॥ जहाँ हन, मारन, चक्राक, काण्डव आदि पक्षोदकले पूर्ण सगोत्रा छन् र जहाँ गुप्तेमिवा देवाङ्गनाहक विहार गर्दछन् जो आन्डोमयी
आकाशगङ्गा तथा अद्भुतलक्ष महिन अन्विष्य उन्नत अग्निवर्णया इन्द्रादीने घेरिएको छ ॥ जो विषयमाते रनेको छ, मुनय पाले घोरको ह्याल र हाहक एवं इन्द्रिका टाङ्का
सुशोभित छ र जममा मनेदौ मल भवक बनेका छन् ॥१३॥ पुन यमाभवन, चोराटा र गच्छाहकले पूषे तथा द्यकरोह चिमानहकले पुन छ र जममा अग्निमय चोख तथा रज्य एवं
विदुषका वेदीहक बनेका छन् ॥१६॥ जहाँ नित्य नवयौवन तथा आम्बट रान्दवपुज पाँटय-वर्षाया रमणाहक रचन्छ वस्त्र र अलङ्कारने विभूषित मण्ड आलाहकले देदीप्यमान अग्निर्ग

यन्त्रिव रोदमी ॥११॥ रम्यामुपवनीयानेः श्रीमद्भिन्नन्दनार्दिभ ॥ कृत्वाद्दिहद्भिन्नेर्गायन्मत्तमधुवनेः ॥१२॥ प्रवालभलपुष्पाहभारश्यामामरद्वैः ॥
हंसमारमचक्राहकारणद्वकुलाकुलाः ॥ नन्वि-यो यत्र कीडन्ति प्रमदाः सुरमेविताः ॥१३॥ आकाशगङ्गा देव्या वृतां परिस्त्रभृतया ॥ प्राकारेणाप्रिव-
र्णन माट्टालेनान्ननेन च ॥१४॥ रुक्मपट्टकापटेश्व द्वारेःमष्टिकगोपुरे ॥ जुष्टां विभक्तप्रपथां विश्वकर्मविनिर्मिताम् ॥१५॥ मभाचत्वस्स्याव्या व्यां विमलै-
न्यवुं देयुनाम् ॥ गृष्टादकेर्मणिमयैवत्रविद्रुमवेदिभिः ॥१६॥ यत्र नित्यवयोरूपाः श्यामा विरज्यामय ॥ आर्जते रूपवज्रायां ह्यर्चिःमरिव वल्लय ॥१७॥
सुरवीक्षेविध्रष्टनवमौगधिकस्तजाभ ॥ यत्रामोदमुपादाश मार्ग आवानि मारुतः ॥ १८ ॥ हेमजलाक्षनिर्गन्धदधूमेनागुरुगीधना ॥ पांडुरेण प्रनिच्छ
न्नमार्गे यान्ति सुरप्रियाः ॥ १९ ॥ मुक्तावितानैर्मणिहेमकेतुभिर्नानापताकावलभीमिरावृताः ॥ शिखण्डिपातवतभृङ्गनादितां वैमानिकर्मकलगीत-
मङ्गलाम् ॥ २० ॥ नृदङ्गशङ्खानकदुन्दुभिस्त्रिने सतालकीणाधुरजःश्रेष्ठेषुभिः ॥ नृत्यैः मरायैरुपदेवगीतकैर्मनोरमां स्वप्नमया जितप्रभाम् ॥ २१ ॥
यो न ब्रजन्यधर्मिष्ठाः स्वना भृतद्वहः शटाः ॥ मानिनः कामिनो लुब्धा एभिर्हीना ब्रजन्ति यन् ॥२२॥ तां देवधानीं मवरुथिनीपतिर्चेतिः समन्ता-
द्वरुषे घृतन्यया ॥ आचार्यदत्तं जलजं महास्वनं दध्मौ मधुग्रन्थमभिन्द्रयोषिताम् ॥२३॥ मध्वाम्भमभिन्नेत्य बलेः परमपुष्टयम् ॥ सर्वदेवगणोपेनो गुरु-

शोभित हुन्छन् । जहाँ बाधु देवाङ्गनाहकका केन्द्र पाण्डवट श्वरेको स्वीन सांगन्धिक पुष्पमयी मालाको मनोहर सुगन्ध लिएर बाटोलाई सुश्रित पादौ रहन्छ ॥१७॥१८॥ जहाँ सुवर्णमय
आँगीध्यालवाट निम्बका पाण्डुर एवं एवको पूर्णले सुश्रित मार्गमा नववपदक हुलिरहन्छन् । यमरी जो हृक्तादाममण्डित विमान, मयि तथा सुवर्णजडित ध्वजा र विविध पताकाहक
तथा बादौलीउ पुन मयुर, कपाट एवं प्रमरमले शब्दावमान तथा देवाङ्गनाहकका मयुर मायमले ध्वजमयी बान्हन्छ । मृदङ्ग, छद्म, आनक तथा दुन्दुमहकको पोचले तान्त्रिक, वाणा,
धुरज, ऋति तथा बाँसरी र मन्त्रबहकको नृ-य, बाध र बानले जो मनोहर बाडा मयुरहन् । जमले आफ्नी अर्वाधिक प्रभाका अभिप्रायान्दौ गान फरावित चारिदिपक । छ । जममा
अधमौ, दूर, ओवद्गोही, ठग, बायी, कापी, लोपी, पुन्य ज्ञान पाण्डव, जहाँ केवल निर्दोष न्यक्तिर्ग शालन ॥१९, २०, २१॥ यत्रिने यम शान्तमहकलाई प्राप्ता मनेले सर्वविशाल घेरिनिज

र इन्द्राक्षी महिलाहस्ताई मयभीत पाई दुक्ताचार्य बीले दिवसों पनपोर शब्द प्रको घाहू बनाए ॥ २३ ॥ इन्द्रले बलिकों त्यों हुनो घुट्टांयोंम देमेर देवता सहित आपरा गुरु
 वृद्धमित्रिनि भने— ॥ २४ ॥ हे भगवन् ! क्षामो पूव शत्रुः यो हूतो दवांश हो ॥ य यमलाई सर्वथा कपय दान्दह ॥ यो कपको नेत्रले यति बहिरहेको छ ॥ २५ ॥ यमलाई कुनै उपायले
 पयले नेत्रले मकनेन ॥ यो न इन्द्रयागिन जम्ने मारा मंगलाईनै पिउँदै, दनै दिशाहरूलाई बाट्टे र नेत्रले भवै दिशाहरूलाई हटाउँदै यतिनिर बट्टै बाहरहेको छ ॥ २६ ॥ हे गुरो !
 मेरो शत्रुको यम दुर्धनताको कारण के हो ? यमलाई यस्तो इन्द्रिय, मन, शारीरिक बल र तेज कसरी प्राप्त भयो ? यस्तो अमर उपज यमलाई मयार छ ? ॥ २७ ॥ गुरु वृद्धमित्रिले भने—
 हे इन्द्र ! हलाई यमको उन्नतिको कारण बाटा छ ॥ वैदवादी भृगुपुत्रः ॥ यस्मै शिष्यका लागि हूतो नेत्र सम्पन्न भयोको छ ॥ २८ ॥ परमेश्वर श्रीहरि बाहेक निमो अथवा निमी हँ
 मक कोही पदको मयस्य ग्यदै गरी टिकन मकनेन, जस्तै कालरो । मायुन्ने मापारण जीव सिरन पाउनुन् ॥ २९ ॥ जनः अब तिम्रो स्वर्ग छाडेर कुनै अर्क ठाउँमा लुकेर बस र शत्रुको जयः

मैनदुवाच ह ॥ २४ ॥ भगवन्नुद्यमो भूयान्कर्त्तनः पूर्ववैरिणः ॥ अविष्यमिमि मन्यं केनास्मीतेजमोजितः ॥ २५ ॥ नैनं कश्चित्कुतो वापि प्रतिल्योद्धम-
 धीश्वर ॥ पिबन्निव मुग्धेनेदं लिहन्निव दिशो दश ॥ दहन्निव दिशो दग्धिः संवर्ताग्निरिवोन्मथितः ॥ २६ ॥ बृहि कारणमेतस्य दुर्धर्षत्वस्य मद्रिषोः ॥
 ओजः महो क्वं तेजो यत एतस्ममद्यमः ॥ २७ ॥ गुरुवाच ॥ जानामि मधवञ्चलशोरुन्नतेरस्य कारणम् ॥ शिष्यायोपमृतं तेजो भृगुभिर्हवादिभिः
 ॥ २८ ॥ भवद्विधो भवान्वापि वर्जयित्वेश्वरं हरिम् ॥ नास्य शक्तः पुरः स्यातु कृतान्तस्य यथा जनाः ॥ २९ ॥ तस्मान्निलयमुन्मृज्य यूयं सर्वे
 त्रिविष्टपम् ॥ यात कालं प्रतीक्षन्तो यतः शत्रोर्विपर्ययः ॥ ३० ॥ एष विश्वलोदकः सम्प्रत्यूर्जितविक्रमः ॥ तेषामयवापमानेन मानुवन्धो विनक्ष्यति
 ॥ ३१ ॥ एवं मुमन्त्रितार्थस्ते गुरुणाऽर्यानुदर्शिताः ॥ दत्त्वा त्रिविष्टपं जम्गुर्गीर्वाणाः कामरूपिणः ॥ ३२ ॥ देवेष्वथ निलीनेषु बलिर्वैरोचनः पुरीम् ॥
 देवधानीमधिष्ठाय वशं नित्ये जगन्त्रयम् ॥ ३३ ॥ तं विश्वजपिनं शिष्यं भृगवः शिष्यवत्प्रलाः ॥ शतेन दृष्टमेधानामनुव्रतमयाजयत् ॥ ३४ ॥
 ततस्तदनुभावेन भुवनत्रयविभुताम् ॥ कीर्तिं दिक्षु विमन्वानः म रेज उडुरादिव ॥ ३५ ॥ बुभुजे च श्रियं स्मृद्धां द्विजदेवोपलभिशताम् ॥ कृत-
 कृत्यमिश्रात्मानं मन्यमानो महामनाः ॥ ३६ ॥ इति श्रीमद्भगवत् महापुरुषाणोऽष्टमस्कन्धे पञ्चदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

परमको मन्त्रार्थो प्रतीक्षा गर ॥ ३० ॥ यम कसल यो देवपनि शक्तलेइल मभूह र परम पराक्रमी मयको छ । कहिले त्यो मयम खाउने छ, जब यो तिनै ज्ञास्यहरूको जयमान गरेर
 मकुटस्थ नह मगर जानेछ ॥ ३१ ॥ स्वार्थको यथार्थ स्वरूप बुझ्ने गुरुको सम्मिलित देवता स्वेच्छानुसार रूप धारण गरेर स्ववशाम छाडी घना-उता लुकेर गि
 किाचन-दृष्ट बलिले देवपुरीमा अधिष्ठाय गरे र तीनै लोभलाई आफ्नो कर्षण पारस ज्ञापन गर्न लागे ॥ ३२ ॥ अनि शिष्यवत्प्रला भृगुपुत्रले आफ्ना अनुगत शिष्य एवं विद्यविद्वा
 बलिको हातले मय जयमेव यज्ञ मराउन प्रारम्भ गरे ॥ ३३ ॥ अदृश्यमेव यज्ञक । प्रयत्नले पनि आफ्नो त्रिलोक विभुन कीर्ति दनै दिशाहरूमा फिजाउँदै नक्षत्रराज कद्रमा जम्ने शोकित मय
 ॥ ३४ ॥ आफ्नलाई कृतकृत्य मान्दै बलि प्रादय र देवताहरूमा प्राप्त त्यो राजलक्ष्मी मोग्नलाय ॥ ३५ ॥ इति श्रीमद्भगवत् महापुरुषाणोऽष्टमस्कन्धे पञ्चदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

(सर्वं कश्यपदाता अदिभिर्नाई वराप्तिनको ठरदछ) — ओंशुकदेव मनुहुन्छ — हे राजन् ! आफ्ना छोराहरू मागेर लुम्बे र हँचरक द्वारा स्वर्गलोक लिप्यति देखाहरूकी मत्ता अदिनि
 क्काष बरैले विनाश गर्ने लाग्छ ॥१॥ एक दिन भगवान् कश्यप चिरकालीन समाधिबाट ठडेर उभ्य र आनन्दविहीन अदितिको आश्रयमा गए ॥२॥ हे कृतनन्दन ! त्यहाँ अदिति
 द्वारा विधिवद् भस्मान्निद र पूजित भएर आनन्दमा हामी उनले दीनवन्दना प्रिया अदितिनि भने— ॥३॥ हे भर्त्रे ! सोऽस्मा ज्ञाक्ष्यहृको, धर्म अथवा मृत्युको अर्धन पुनर्प्राप्तको कुनै

श्रीशुक उवाच ॥ एवं पुत्रेषु नष्टेषु देवमाताऽदितिस्तदा ॥ हते त्रिविष्टपे दैत्यैः पर्यतप्यदनायवत् ॥१॥ एकदा कश्यपस्तस्या आश्रमं भगवान-
 गात् ॥ निरुन्मव निगानन्दं समार्धैर्विरतश्चिरात् ॥२॥ स पत्नीं दीनवन्दनां कृतात्मनपरिग्रहः ॥ मभाजितो ययान्यायमिदमाह कुरुद्वह ॥३॥ अप्यभद्रं
 न विम्राणां भद्रं लोकैः पुनागतम् ॥ न धर्मस्य न लोकस्य मृत्योश्छन्दानुवर्तिनः ॥४॥ अपि वाऽकुरालं किञ्चिद्गृहेषुगृहेभ्यः ॥ धर्मस्यार्थस्य कामस्य
 यत्र योगो ह्ययोगिनाम् ॥५॥ अपि वाऽतियोगेऽप्येत्य कुटुम्बामकया तया ॥ गृह्णादपूजिता याताः प्रत्युत्थानेन वा क्वचित् ॥६॥ गृहेषु येषातिथयो
 नाविज्ञाः सनिलैरपि ॥ यदि निर्धान्ति ते नूनं पेरुराजगृहोपमाः ॥७॥ अप्यग्नयस्तु वेलायां न हुना हविषा सति ॥ त्वयोद्भिन्मधिया भद्रे प्रीतिने मयि

कमल्ल अदिष्ट न भण्को छैन ॥ ४ ॥ हे गृहस्वामिनी ! जसले योगमापनहोन व्यक्तिलाई पनि स्वधर्म पालनले यागको पक्ष प्राप्त हुन्छ, त्यस गृहस्वामी धर्म, अर्थ तथा काम हानि
 त भण्को छैन ॥ ५ ॥ निम्नो कमल्लस्यको कार्यमा व्यग्र रहनाले धर्मा आएका अतिथि प्रत्युत्थानाद सत्कार नपाएर नै फर्केर गएका प छैनन् ॥ ६ ॥ जहाँ केवल बललेनै अतिथि र
 गन्तार हुँदैन र ती निराश फर्कै जान्छन्, ती घर स्वात्को समान हुन्छन् ॥ ७ ॥ हे भर्त्रे ! म बाहिर गएपछि उद्भिन् रहनाले होमानिहृमा हविरो आहुति दिन सक्नेकी न छैनौ ?

ह इति (पदार्थाश्रयः) यो हो वा तस्यार्थः — हो एा राजाले कुनै महामार्गति दाधे—पञ्चम आश्रम वेद हो कि गृहस्थानम् ? महामार्गले भने—पौरो ठडेर दिन मग्दा अथवा सूर्योदयामा जाउ । त्यहाँ (यो)
 स्वय उत्तर पाउने छे । र बा बाका हप्पु क र्हे विषय । यही निमित्त पर्वेदिशतिर दिष्टे । काँडा बाँडा अर्धमात्रो मर्गे । केही पत्नी पत्नी । पर्वेदिशति राजा बोडा द्वाकामे आश्रम गर्ने कहे । काँडेको राजा ताह्र कामिगर्भको
 विषय । त्यस बुद्धिमार्ग हो एा पञ्चमा हप्पुति र त्यसको बन्दा बस्छे, दम्पतिसे विचार गरे—दाया मर्गिनमा आघर हो अतिथि हुन पाएरछे छ । यसको निमित्त कुनै ठाकाम गर्नुपरेछ ? यसले विचार गरेर परेवा ठडयो
 र आफ्ना पुष्पोमा कामातेर कर्तव्य ठडयो होरा काह क्काको र त्यसमाथि आफ्नो मुटु सताएदियो । त्यसले आगो दल्छेको । त्यो दल्छेको त्यसको कही हरायो । तिनलाई कानको निमित्त कौत-बपदी मत्तना हप्पु
 र मते यही आगोमा हप्पुमाथेर पुगिद । मोको राजाले तिनलाई काएर आफ्नो मोक भेट । त्यही क्काको होरा जसो पछी बस्छेको । त्यसले तयाका हप्पुको पञ्चपदेसको राजा आफ्नी क्काको स्वधर्म गरेरहको छन ।
 राजाको जी क्काको क्काको राजाले अह कुनै पनि बाध गृष्ठीपरिमा सैन्य । त्यस राजालाई तिने क्काको विचार गर्ने हुन्छा मर्गे । अग पञ्चमतिर दिक्को । स्वधर्ममा धेरै देखाका हप्पुहक आपका विष । क्काको विचारको
 को प्रविष्टा विदो ओ तामो तेसको करारीमा आग मर्दछ । त्यही भेटे क्काको पालिग्रह गर्ने बाबुछ । तामो तेसको पुत्राउने ताह्र अह कुनै राजाको मर्दन । त्यसले कसत राजालाई कुन महामा राजमा भेटेसको विष,
 क्काको र करारीको ताहा तेसमा सजस गरेर दिक्क कामिद । क्काको पञ्चमार्ग विष र ताह्रको आघर । महामार्गले क्काको विदो—तिमी अह भेटे मर्गे । अह म आता दिन्नु—पञ्चमार्ग हो राजालाई समारदछ ।
 क्काको आमा पाकव गर्छि । राजा ताह्रले निम्न प्रकन घट र ओ महामार्गले पश्चिमो प्रकनको क्काको मर्गे । महामार्गले भने—अह यदि तिम्रोले कुनैको । कुन पक्षस ती परेवा हप्पुति हो तामा आएका अतिथिको
 म क्का ताह्रको हो र त्यसमा अह मर्गिन्छ । हो तामो जी कुनै पनि क्काको मर्गिनमाथेर क्काको पक्षमा मर्दछ त्यही मर्गकोदकमा भेट बनिन्छ । यदि कुनैपछि । राजाको पक्षको मत्तापन मर्गे ।

॥८॥ उमको पुत्रा मनाले गृहस्थ पुरुष अविलम्बि भोग दिने लोकहर्षमा पुण्ड्रकम्, ती ब्राह्मण र अग्नि मयः । य मगवान्क मुख हुन् ॥ ९ ॥ हे मनभिन्नी ! तिम्रा सर्व छोराहरू त राक्षसी बनेका छन् ? तिम्रो लक्षण देखेर म निमीलाई बलि अर्पण्य जती देखिन्छेको हु ॥१०॥ अर्दितले मनिन्-८ ब्रह्मन् । ब्राह्मण, धर्म तथा लोक सर्व सङ्गुल छन् । हे मूढमेधिवन् । मर-९को घर धर्म, धर्म, कामरूपी त्रिवर्गको मुख्य क्षेत्र हो ॥११॥ हे ब्रह्मन् ! हनुरको स्मरण गर्दै रहनाले मद्रा अग्नि, अतिथि, भुव्यधरा तथा भोजनादि ह्युक्त मिथुनहर्षको कर्तव्य पनि अपमान हुन पाएको छन ॥१२॥ हे मगवन् ! जब हनुर जस्ता प्रजापति मलाई धर्मको उपदेश दिदै रहनु मण्डपछि मेरो कमरी र हुन् अमिताभा अर्पण रइन सकछ ॥१३॥

कहँचिन् ॥८॥ यत्पूजया कामदुघान्याति लोकान्गृहान्वितः ॥ ब्राह्मणोऽग्निश्च वै विष्णोः सर्वदेवात्मनो मुखम् ॥ ६ ॥ अपि सर्वे कुरालिनस्तव पुत्रा मनस्यिनि ॥ लक्षयेऽवस्थमात्मानं भवत्या लक्षणैरहम् ॥ १० ॥ अदितिरुवाच ॥ भद्रं द्विजर्वा ब्रह्मन्धर्मस्याभ्यजनस्य च ॥ त्रिवर्गस्य परं क्षेत्रं गृह-
मेधिन्मृद्वा इमे ॥११॥ अमयोऽतिययो मृत्या भिक्षवो ये च लिप्सवः ॥ सर्वं भगवतो ब्रह्मन्ननुष्ठानान्नरिष्यति ॥१२॥ को नु मे भगवन्कामो न मंपद्येत मानसः ॥ यस्या भवान्प्रजाप्यक्ष एवं धर्मान्प्रभाप्ते ॥१३॥ तथैव मारीच मनः शरीरजाः प्रजा इमाः सत्त्वरजस्तमोजुषः ॥ ममो भवांस्तास्वपुरा-
दिषु प्रभो तथापि भक्तं भजते महेश्वरः ॥१४॥ तस्मादीरा भजन्या मे श्रेयश्चिन्तय सुव्रत ॥ इनश्रियो हतस्यानान्सपत्नैः पाहि नः प्रभो ॥१५॥ परै-
र्जिवामिता साऽहं मन्मा न्यमनमगरे ॥ ऐश्वर्यं श्रीर्यशः स्थानं हनानि प्रवलेर्मम ॥१६॥ यथा तानि पुनः साधो मपन्नेरन्ममात्मजाः ॥ तया विप्रेहि

हे शरीर-भुवन ! स-४ रज तथा तमोगुणल युक्त समस्त प्रजा हनुरको मन र शरीरबाट उत्पन्न भएका हुन् । यद्यपि असुरादि सर्व प्रजापति हनुर समान हुनुहुन्छ तैपनि स्वयं महेश्वरको पान न मन्त्रका ह्वाला पूर्ण गर्दछन् । १४ । अतः हनुर आफ्नो क्षेत्रका म दामीका हितको अलिकति प्र विचार गर्नुहोस् । हे प्रभो ! भक्तबुद्धद्वारा भीडन र पदव्युत्त देवतालाई हनुर म्मा गर्नुहोस् । १५ । हे नाथ ! प्रवल दैत्यहृल्ल मेरो ऐश्वर्य, धन, यश र स्थान खोसिन्छ । ती दैत्यद्वारा निर्वाचित भएर म जो क्पमगमा हुन्छुको खाँदैछु । १६ । हे नाथो ! हनुर

४ ब्रह्मणः (ब्रह्ममात्र देवो) भीता घरमा पुण्ड्रक अर्पण रस्मिन् । हुने परिवाराका प्रधान पुण्ड्रकका बीच एतुला किशो । केही दिन बितेपछि ती दुवैमा बाटा अर्पणको तारी कपेटो मया । विवाहका कुत्र र-नी निजिया । अब लक्ष्मणा कडिन यो घरका सामुने आयो-छोरोको विवाह गर्नेको आने । किनकि बाबू दार्ढ्यो-कनै बाहिर निस्कनालाभ मुहम पर्ने तिमि आउन खनेछ । गुण-रले यो समचार कनको आबू छपि चलाई मुताईसकेको विचो । यो सुनालाभ यो बीर क्षत्रियको मन्त्रा उदारता सम्भेर जाय । त्यसैले तिमै भन्छन कन को बाहुलाई बन्ध पठावो-भरो कजुला किमोचित छ, तिमी छोरोलात होइन । त्यो छ भन्ना तिम्रा छानो, त्यसैले मेरो पनि । मैले तिम्रो-तिमी मेरो बन्ने बाटिब निच्छेक भन्नी क्पमगम पनि मर र कनको मायि देखा जो । मया, मगमो छोरोको पिच्छ मेरै हाथबाट हुनेदेख । म घरमार्फक मन्त्र-तिमी छानको विवाह न-मकान गर्नेछ कि तिम्रो मेरो आनै छोरो होस् । छारोको बाहुले पनि अब उगल नहेलेर कजुको कुला स्वीकार गर्नेछ । यश उदार कजुले पनि केही घन नर्च गरेर पूज्य चर्पसित भन्नी कनको र मन पुकारेर निवृत्त गर्नेछ । अब कजु बिदा गराई कनौ भुक्काल कनैर घर आबूपाको र यो यजु क्षत्रिय कनैर केनको मितको गर पुगेर तब केनको आबू पनि निच्छेक रहन छेने । क पुरात निम्मेर आमा र कजुलाई अकामल गरेर मन्त्रमगो-मै माई । ज्जुको पुण्ड्रका र कनै म तिमी बराबरिया भिर्छौ, तर तिम्रो उदारताको मुद्रका तिमी दिख्न र मेरो बरालभ मयो । म तिमी र मादत र कोरको सामुने आबू छिर निहुराउँछु । केनका पिताको कुला छनैर उल्लो कजुका अन्तिम सलक मय । ज्जुले दिनदेखि तिम्रो क्षत्रियको कजुला पनि मिथनाको काना पोखत भई ।

आपनो बुद्धिले बिचार गरेर कुनै पल्लो उपाय भन्नुहव, मेरा छोरा केहि आपनो ऐश्वर्य पाउनु ॥१७॥ हे राजन् ! देवमाता अदितिले त्यसो प्रार्थना गरेपछि कश्यपजी केशी विस्मृत भए र उनले भने- 'अहो ! मगवान्को माया कति प्रबल छ-नन्ने मारा जगत स्नेह-बन्धनमा बाँधिई रहन्छ ॥ १८ ॥ कहाँ भौतिक र अनात्मा यो शरीर र कहाँ प्रकृति अर्थात् पति पर रहने आत्मा ! यी पति-पुत्रादिले पनि हार र हराए हुन् ? यिनका स्नेह-बन्धनको कारण पनि बाँड नै हो ॥१९॥ अतः तिवि अब प्राणिहरूका मन्त्रःकरणमा बसेका जगद्गुरु भगवान् जगद्गुरुको अलापना गर ॥ २० ॥ ती दोनव 'मल भगवान् तिम्रा सबै कामनाहरू पूर्ण गरिदिन्छु । मगवान्को भक्ति अघोष छ । अन्य कुनै देवताको भक्ति अमांष एवम् सर्वत्र-यो मेरो बिचार हो' ॥२१॥ अदितिले भनिन्- हे भगवन् ! म ती जगत्पतिवो कसो उपायना गर्छु, जसले ती सत्यमङ्गल प्रह मेरा कामनाहरू पूर्ण पारिदेउन् ॥२२॥ हे द्वित्रश्रेष्ठ ! हजुर मलाई उपायनाको यन्त्रो विधि बताउनाम्- जसले पृथक्कृतहित वष्टमा बस्को न अबलामाथि भगवान् शीघ्र प्रसन्न होउन् ॥२३॥ कश्यपजीले भने- हे देवि ! एकपल्ल

कल्याणं धिया कल्याणमलम् ॥२४॥ श्रीशुक उवाच ॥ एवमभ्यर्थितोऽदित्या कस्तामोहं सम्यग्निव ॥ अहो मायावलं विष्णोः स्नेहवद्धमिदं जगत् ॥२५॥ क देहो भौतिकोऽनात्मा क चात्मा प्रकृतेः परः ॥ कस्य के पतिपुत्राद्या मोह एव हि कारणम् ॥ २६ ॥ उपतिष्ठन् पुरुषं भगवन्तं जनार्दनम् ॥ सर्वभूतगुहायामं वागुदेव जगद्गुरुम् ॥२७॥ म विधास्यति तं कामान्हरिर्दिनानुक्रमेण ॥ अमोघा भगवद्भक्तिर्नैतरेति मतिर्मम ॥ २८ ॥ अदितिरुवाच ॥ केनाहं विधिना ब्रह्मन्पुष्पास्ये जगत्पतिम् ॥ यथा मे सत्यमङ्गल्यो विदध्यात्म मनोरथम् ॥ २९ ॥ आदिश त्वं द्वित्रश्रेष्ठ विधिं तदुपधावनम् ॥ आशु तुष्यति मे देवः मीढन्त्याः सह पुत्रकैः ॥ ३० ॥ कश्यप उवाच ॥ एतन्मे भगवान्पृष्टः प्रजाकामस्य पञ्च ॥ यदाह ते प्रवक्ष्यामि व्रतं केरावतोपणम् ॥३१॥ फाल्गुनस्यामले पक्षे द्वादशराहं पयोध्रत ॥ अर्चोदरविन्दार्क्षं भक्त्या पद्मयाऽन्वितः ॥ ३२ ॥ मिमीवात्तं मृदं लिय स्नायात्कोडविदीर्णया ॥ यदि लभ्येत वै स्रोतस्तं मन्त्रमुदीरयेत् ॥ ३३ ॥ त्वं देव्यादिवराहेण रमायाः स्थानमिच्छता ॥ उद्बृताऽपि नमस्तुभ्यं पापमानं मे प्रणाशय ॥३४॥ निर्वर्तैतमान्प्रनियमो देवमर्चैतमप्राहितः ॥ अर्चायां स्थण्डिले सूर्ये जले वह्नी गुप्तपि ॥ ३५ ॥ नमस्तुभ्यं भगवन्तं पुरुषाय महीयमे ॥ सर्वभूतनिवासाय वागुदेवाय माक्षिणे ॥३६॥ नमोऽप्यश्वाय सृक्ष्माय प्रधानं पुरुषाय च ॥ चतुर्विंशद्गुणज्ञाय गुणमरुधा-

मैले मन्त्रावकां इच्छा गरेर उपायनाको विषयमा श्रीब्रह्माजीमिल मोर्षे र उनले भगवान्लाई शीघ्र प्रसन्न पार्न जुन व्रत बनाएका थिए, त्यसो न निर्मोलाई भन्दछु ॥२४॥ फाल्गुन शुक्ल पञ्चमा बाह्र दिनमध्य केवल दूध पिण्ड र होम र अर्घ्यन भक्तिपूर्वक कर्मन-नयन विष्णुको पूजा गराम् ॥ २५॥ औषधीको दिन शहरले भनेको माटो यदि बाइन्छ भने त्यो व्याघ्र यो मन्त्र पढात्- 'हे देवि ! प्राणीहरूको स्थान मिलोम् यस इच्छाले आदिबाराह भगवान्ले निर्मानाई रगतलबाट न्याए का थिए, निर्मोलाई नमस्कार छ । तिमी मेरो थाप नष्ट गरिदह ।' यो माटो खरीमा यसै नदीमा रगत गराम् ॥२६॥ अति सर्व निः-प निर्मा-यक कर्महरू पूजा गरेर समाहित चिन्तले धुनि, कैो, हय, जल, अग्नि तथा गुरुमा भावना गरेर घनाम् ॥२७॥ हजुर मद्मन् प्राणीको निशमस्थान सर्वभूतयोमी हुनुहुन्छ । हजुरलाई प्रणाम छ ॥२८॥ अथवा, घृषम, प्रधानं पुरुष, चोरीस करका छाता र माल्यशालका प्रवर्तक हुनुहुन्छ

हजुरलाई नमस्कार छ ॥३०॥ जमका दुई भिर, तीन चरण, चार गृह, सात हात छन्, यस्ता पञ्चपूर्ति पररूप हजुरलाई त्रयीविद्यापय प्रजुलाई नमस्कार छ ॥३१॥ अखिल शक्तिपर
अखिल विद्याहकका प्रह्व र सबै प्राणीहकका स्वामी हजुर रुद्ररूपधारी शिवलाई प्रणाम छ ॥३२॥ जो प्रायस्वरूप, जन्ममय, बाँस, ऐश्वर्यपूर्ण र बाँसका हेतु छन्, ती हिरण्यवर्मरूपधारी
हजुरलाई नमस्कार छ ॥३३॥ सर्वका माझी आदिदेव नारायण तथा हरिरूप भगवान् नरलाई बतम्बार नमस्कार छ ॥३४॥ हरकृतमणिमय हयाथ शरीर, पीताम्बरधारी र श्रीमम्प-न
भक्तकव्य भगवान्लाई नमस्कार छ ॥३५॥ हे वरेण्य । हे वरदात्रीहकका भेट । हजुर सबै वर दिनुहुन्छ, पसैले धीर पुत्र आफ्नो कल्याणार्थ हजुरका प्रदणन गरिमा कटाईछौं ॥३६॥
जमका चरण-कमलको सुवन्द्यका इच्छुक देवता र लक्ष्मीजी सेवामा लागिरहन्छिन्, ती भगवान् मउपर प्रमत्त होउन् ॥३७॥ हे अदिति । यी बन्धले आधाइन गरेर भगवान् हाँकिछौं।

नहेतवे ॥३०॥ नमो द्विशिर्ष्णे त्रिपदे चतुःशृङ्गाय तन्त्रवे ॥ सप्तहरनाय यज्ञाय त्रयीविद्यात्मने नमः ॥ ३१ ॥ नमः शिवाय रुद्राय नमः शक्तिधराय
च ॥ सर्वविद्याधिपतये भूतानां पतये नमः ॥३२॥ नमो हिरण्यगर्भाय प्राणाय जगदात्मने ॥ योगेश्वर्यशरीराय नमस्ते योगहेतवे ॥ ३३ ॥ नमस्त
आदिदेवाय मास्त्रिभूताय ते नमः ॥ नारायणाय ऋषये नराय हरये नमः ॥ ३४ ॥ नमो मकरतश्यामवपुषेऽधिगतश्रिये ॥ केशवाय नमस्तुभ्यं नमस्ते
पीतवामसे ॥३५॥ त्वं सर्ववरदः पुमां वरेण्य वरदर्शभ ॥ अतस्ते श्रेयसे धीराः पादरेणुमुपासते ॥३६॥ अन्ववर्तन्त यं देवाः श्रीश्च तत्पादपद्मयोः ॥
मृहयन्त इवामोदं भगवान्मे प्रसीदताम् ॥ ३७ ॥ एतैर्मन्त्रैर्हृषीवे शमावाहनपुरस्कृतम् ॥ अर्चयेन्मृद्धया युक्तः पायोपस्पर्शनादिभिः ॥३८॥ अर्चित्वा
गन्धमाल्याद्यैः पयसा स्तूपयेद्विभुम् ॥ कम्बोपवीताभरणपाद्योपरस्पर्शनेस्ततः ॥ गन्धधूपान्नादिभिश्चाचेंद्वादशाक्षरविधया ॥ ३९ ॥ शृतं पयसि नैवेद्यं
शात्पन्नं विभवे सति ॥ समर्प्य सगुडं दत्त्वा जुहुयान्मूलविधया ॥४०॥ निवेदितं तद्वृत्ताय दद्याद्भुङ्गीत वा स्वयम् । दत्त्वाऽऽचमनमर्चित्वा ताम्बूलं
च निवेदेत् ॥ ४१ ॥ जपेदद्योतकशतं स्तुवीनं स्तुतिभिः प्रभुम् ॥ कृत्वा प्रदक्षिणं भूमौ प्रणमेट्ठवन्मुद्रा ॥४२॥ कृत्वा शिरसि तच्छेषान् देवद्वारम-
येत्ततः ॥ छषवरान्भोजयेद्विभान्पायमेन यथाचितम् ॥ ४३ ॥ भुङ्गीतं तैरनुज्ञातः शेषं सेष्टेः सभाजितैः ॥ नक्षत्रार्थं तत्राभ्यां शोभते प्रथमंऽहनि
॥ ४४ ॥ स्नातः शुचिर्योक्तेन विधिना सुममाहितः ॥ पयसा स्नापयित्वाऽर्चयेद्यवद्वनमपापनम् ॥ ४५ ॥ पयोभक्षो ग्रन्थिदं चरेद्विष्ण्वचनादृतः ॥

पाय आचमनादि उपचारहरू हुन्ता भद्राचर्यक पूजा गठन् ॥२८॥ गन्ध-पुष्पमाला आदिले पूजा गरेर प्रह्वलाई दूधले स्नान गरायो र दूध, जल, आभूषण, आचमन, गन्ध, र पूसीपादि
मायशोहकले द्वादशाक्षर बन्धोधारणपूर्वक पूजा गरौं ॥३९॥ चन छ भने दूधमा बकलको वा पिउ-छहर मिसैको चासले नैवेद्य दिई द्वादशक्षरमन्त्रले हवनगरौं ॥४०॥ भगवान्लाई
निवेदित भन्ने वक्तजनमा देखाँस् वा स्मयं खाँबाँस् । प्रह्वलाई आचमन गराई पान अर्पणगरौं ॥४१॥ मूलमन्त्र (ॐ नमोभगवते वासुदेवाय) एक लय जाड जप गरेर स्तुति बन्नेहरूले
भगवान्को स्तुति गरौं र परिक्रमा गरेर प्रमत्त मनले व्यापार प्रणाम गरौं ॥४२॥ जनि निर्मल्य शिरमा लगाएर विलज्जन गरौं र लक्ष्मिदेखि दूर जनाभन्दा बर्ग ब्राह्मणलाई पायनको
भोजन गरायौं ॥४३॥ जनि दक्षिणा आदिले कन्दन ब्राह्मणहरूमिन आज्ञा लिपरकन्पूजनमगिन भोजन गरौं । गार्मरि ब्रह्मचर्यले रहेर (प्रतिपदा) कोदिन घात-कात स्नानादिले गरि

मर ममाहित वितले मयानुलाई विधिबन्त स्नान मराएर तः समाधि सम्म निन्व यत्तै मरी पूजा गर्दै रहाम् ॥४४॥४५॥ विष्णु पूजाका भद्रा हुने पुरुष केवल दुःखद्वार मर यो
मर मरोम् ॥ प्रतिदिन क्रायकाक्षर मन्त्रले हवन गरेर ब्राह्मण-भोजन मरायाम् ॥ ५॥ बाह्र दिनसम्म केवल दुःखद्वार मर प्रतिदिन हवन, पूजा तथा ब्राह्मण-भोजन मराउदै मयानुका
उरामना मरोम् ॥४७॥ ब्रतो प्रतिपदादेखि शुक्ल त्रयोदशीसम्म ब्रतचर्यले रही, भूमिमा शयन मरी, विवाह (शातः मार्ग मयाह) स्नान मरोम् ॥४९॥ विष्णु अमुचित माषम
साना-दूता सर्वे भोगद्वार त्यागिदेवाम् ॥ सर्वे शरीरहरूको प्रति अहिमा माव राखेर मयानुका वामुदेवको उपासनामा संनयन रहाम् ॥५१॥ त्रयोदशीको पूजा विधिक विवेक ब्राह्मणद्वारा
विष्णुको काल विधिसे पञ्चामृतले स्नान मरायाम् ॥५०॥ ब्रतको कृष्णदा त्यागेर पूष-पामले भीविष्णु मयानुका पूजा मरोम् ॥ स्वमपडि विष्णु मयानुलाई दृष्टे बनेको पर
अर्चन गरेर मयमेले एकलविमद्वारा पुरुषोत्तम मयानुका पूजा गरेर मयानुलाई तुष्टिदायक गुणयुक्त देवेय अर्चन मरोम् ॥५१॥५२॥ अनि छानमन्त्र आचार्य र कविपुलाई वर,

पूर्ववज्जुहुयादग्नि ब्राह्मणारचापि भोजयेत् ॥ ४६ ॥ एवं त्वहरहः कुर्याद्द्विदशराहं पयोव्रतः ॥ हरेगराधनं होममहर्णं द्विजतर्पणम् ॥४७॥ प्रतिपदिन-
मातम्य यावच्छुक्रत्रयोदशी ॥ ब्रतचर्यमधः स्वप्नं स्नानं त्रिपवणं चरेत् ॥ ४८ ॥ वर्जयेदमदानां भोगानुच्चावचांस्तथा ॥ अहिंसः सर्वभूतानां वागुदेव-
परायणः ॥ ४९ ॥ त्रयोदश्यामथो विष्णोः स्नपनं पञ्चकैर्वैभोः ॥ कारयेच्छास्त्रद्वयेन विधिना विधिकोविदेः ॥५०॥ पूजां च महतीं कुर्याद्विद्वत्ताराव्यवि-
वर्जितः ॥ चरुं निरूप्य पयसि शिपिविष्टाय विष्णवे ॥ ५१ ॥ मृतेन तेन पुरुषं यजेत सुममाहितः ॥ नेवेद्यं चातिगुणवद्दद्यात्पुरुषतुष्टिदम् ॥५२॥
आचार्यं ज्ञानमप्यन्नं वस्त्राभरणधनुभिः ॥ तोषेद्यस्तिवजश्चैव तद्विद्वत्पाराधनं हरेः ॥ ५३ ॥ भोजयेत्तान्गुणवता सदन्नेन शुचिस्मिते ॥ अन्याश्च ब्राह्म-
णाञ्छक्त्या ये च तत्र समागताः ॥५४॥ दक्षिणां गुरवे दद्याद्वित्प्रमथ्य यथार्हतः ॥ अन्नाद्यनाश्वपाकांश्च शीणयेत्समुपामताम् ॥५५॥ मुक्तवत्सु च
सर्वेषु दीनान्धकृपणेषु च ॥ विष्णोस्तस्मीणनं विद्वान्मुञ्जीत सह बन्धुभिः ॥ ५६ ॥ नृत्यवादित्रीतिश्च स्तुतिभिः स्वस्तिवाचकैः ॥ कारयेत्तत्कथा-
भिरच पूजां भगवतोऽन्वहम् ॥ ५७ ॥ एतत्पयोव्रतं नाम पुरुषाराधनं परम् ॥ पितामहेनाभिष्टितं मया ते समुदाहृतम् ॥ ५८ ॥ त्वं चानेन मद्राभोगे
सम्पत्कीर्णं केशवम् ॥ आत्मना शुद्धभावेन नियतात्मा भजान्ययम् ॥ ५९ ॥ अयं वै सर्वपञ्चाख्यः सर्वव्रतमिति स्मृतम् ॥ तपः सारमिदं भद्रे दानं

आयुष्य र गार्ह आदि दिएर प्रसन्न मरोम् । हे अदिति ! यसलाई पनि उनै मयानुकां आराधना जानाम् ॥५३॥ ब्रतको बेला ओ अनिमन्त्रित ब्राह्मण स्वर्ग आए, तिनलाई पनि
चराशक्ति गुणयुक्त अन्न देवाम् ॥५४॥ गुह र कविजहरूलाई समुचित दक्षिणा दिएर यहाँ आरका बाण्ड्यमन्त्रका प्राणिकलाई, जनादि दिएर प्रसन्न मरोम् ॥५५॥ दीन, अन्ध एवं
कृष्ण पुनले भोजन गरे भने तिनको मन्त्राललाई विष्णुमयानुकां प्रदत्तनाको करय मानाम् र अवशिष्ट अन्न आप्ना बन्धुजनमा बाँडेर स्वयं भोजन मरोम् ॥५६॥ यमरी प्रतिपदादेखि
त्रयोदशीसम्म निन्व बाध, शयन, स्तुति, स्वस्तिवाचन र मगर-कषाद्वारा मयानुकां पूजन मरायाम् ॥५७॥ हे देवि ! पितामह ब्रह्मले मलाई विष्णु मयानुकां यो भेट्छुन विधान
(पयोव्रत) बताउनु मको चियो, त्यो मैले लिरीलाई सुनाएँ ॥५८॥ हे महाभोगे ! निमो त्रितेन्द्रिय तथा शुद्धभावको मनले यस व्रतको पालन गर्दै ती अविनाशी केवच मयानुका

उगमना सर ॥ ५९ ॥ हे भद्रे ! यो ब्रत भगवान्ताई वनस्य पार्श्वे यमैले यो 'सर्ववक्त्र' र 'सर्वव्रत' इति कहिन्छ । यो ब्रत तपस्याहङ्को सार तथा सर्वभेद दान हो ॥ ६० ॥ हे देवि ! जे गनीले भगवान् प्रसन्न हुन्छन्, उही उत्तम नियत धर्म र उत्तम फल र त्यो नै तप, दान, ब्रत तथा यज्ञ हो ॥ ६१ ॥ अतएव हे भद्रे ! संयत-चित्तले ब्रह्मार्पणं यम ब्रह्मो रासन सर ॥ यसले श्रीम प्रसन्न भएर ममज्ञान् तिष्ठो कामना पूर्ण गर्नेछन् ॥ ६२ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणेष्टमस्कन्धे वेणसी भाषाटीकां गोहस्तोऽध्यायः ॥ १६ ॥

(अदितिको पयोव्रतले ब्रह्मण्य भएर भगवान् प्रकट हुनु र अदितिमाई परदिहु) श्रीशुकदेव कन्तुहुन्छ—हे राजन् ! आफ्ना पतिदेव कश्यपसिंह यो उपदेश पाएर अदितिने धरे भावधानोपूर्वक शाह दिनमा पूर्ण हुने त्यस ब्रह्मको अनुष्ठान गरिन् ॥ १ ॥ रयसै अनुमार उनले आफ्नो एकनिष्ठ बुद्धिले परमेश्वरको स्मरण गर्दै बुद्धिमाई साक्षी तृत्यापर मनरूपी लगामले इन्द्रियरूपी दुष्ट षोडाहकलाई आफ्नो कवीन पाग्नि ॥ २ ॥ आफ्नो एकाग्र बुद्धिद्वारा मनलाई सर्वाङ्गान्द्विरामा लगाएर ती पयोव्रतको अनुष्ठान गर्नलाग्नि ॥ ३ ॥ हेतात ! ब्रतको

चेधरतर्पणम् ॥ ६० ॥ त एव नियमाः साक्षात् एव च यमोत्तमाः ॥ तपो दानं व्रतं यज्ञो येन तुष्यत्यधोक्षजः ॥ ६१ ॥ तस्मादेतद्ब्रतं भद्रे प्रयत्ना श्रद्धया चर ॥ भगवान्परितुष्टते वरानाशु विधास्यति ॥ ६२ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे अष्टमस्कन्धे दितिपयोव्रतं नाम षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥

श्रीशुक उवाच ॥ इत्युक्ता मादित्यै राजन्स्वभर्त्रा कश्यपेन वै ॥ अन्वतिष्ठद्ब्रतमिदं द्वादशाहमतन्द्रिता ॥ १ ॥ चिन्तयन्त्येकया बुद्ध्या महापुरुषमीश्वरम् ॥ प्रगल्बेन्द्रियदुष्टाश्वान्मनसा बुद्धिसारथिः ॥ २ ॥ मनश्चैकाग्रया बुद्ध्या भगवत्यभिलात्मनि ॥ वासुदेवे समाधाय चचार ह पयोव्रतम् ॥ ३ ॥ तस्याः प्रादुरभूताव भगवानादिपूरुषः ॥ पीतवामाश्रतुर्याहुः शङ्खचक्रगदाधरः ॥ ४ ॥ तं नेत्रगोचरं वीक्ष्य सहनोत्थाय सादरम् ॥ ननाम भुवि कायेन दण्डवत्प्रतीविह्वला ॥ ५ ॥ सोत्थाय बद्धाञ्जलिरीडितुं स्थिता नोस्मेह आनन्दचलाकुलेक्षणा ॥ नभूत वृष्णीं पुनकाकुलाकृतिस्तददर्शनात्युत्सवगात्रवेपथुः ॥ ६ ॥ प्रीत्या शनैर्गदगदया गिरा हरिं तुष्टाव सा देव्यदितिः कुरुद्वह ॥ उद्गीक्षती सा पित्रतीव चक्षुष्य रमापतिं यज्ञपतिं जगत्पतिम् ॥ ७ ॥ अदितिरुवाच ॥ यज्ञेश यज्ञपुरुषाच्युत तीर्थपाद तीर्थध्रुवः श्रवणमङ्गलनामधेय ॥ आपन्नलोकवृजिनोप-शमोदयाद्य श नः कृधीरा भगवन्नमि दीननायः ॥ ८ ॥ विश्वाय विश्वभवनस्थितिर्मयमाय स्वैरं गृहीतपुरुषाक्तिगुणाय भूम्ने ॥ स्वस्याय शश्वदुप-

प्रभावले पीतम्बर-मुञ्जोपित क्तुर्ध्वजं मूर्तिं सङ्ख-चक्र-मदाधारी भगवान् आदिपूरुष उनको साङ्गुने प्रकट भए ॥ ४ ॥ नारायणताई आफ्ना आँखाको सम्मुख देखेर अदिति सहमा ठिक् उभिरुन र प्रेमविह्वल भई उनल पुत्रीमा लड्डी समान लम्पसार परेर भगवान्ताई प्रणाम गरिन् ॥ ५ ॥ अनि उडि उभिएर बँजलि जोरी कन्यानुको स्तुति गर्न तत्पर भएन्, तर स्तुति गर्न सकिन्नन्, किनकि तिनका आँखा आनन्दाम्बले रमाएर आए, झरी रोमान्धित भयो, भगवद्दर्शनको उल्लासवज्र झरीमा कम्प बायो र ती मौन राखिन् ॥ ६ ॥ हे कुरुनन्दन ! जपन्नाथ यज्ञेश्वर भगवान् रमापतिताई आँखाको नै निरुन्ना भै उल्लसले हेदै अदिति प्रीतिपूर्वक मन्द-मन्द स्वरले भगवान्को यस प्रकार स्तुति गर्नेलाग्निन्—॥ ७ ॥ अदितिदेले भगवन्-हे यज्ञेश्वर ! यज्ञपुरुष ! हे अच्युत ! हे तीर्थपाद ! हे पवित्रधर्म ! हे भवण मात्रमे मङ्गलकारी मण्डक ! हे शरणागत जनका सङ्घट टानेको । नमिन् प्रकट हुन आदिपुरुष ! हस्त दीजनका

नाथ हनुमुक्तः । हे भगवन् ! हे ईश ! हजुर मेरो कल्याण गर्नुहवन् ॥८॥ जो मर्त्यको विरक्तो उत्पत्ति, स्थिति र लपका कारण, स्वेच्छानुसार विविध शक्ति र गुणहरूलाई स्थापन, भूमा आफ्नै स्वरूपा स्थित एवं भिन्नतर वर्षमात्र पूर्वमेवले आभान्यकारणलाई दान हुनुहुन्छ, त्यस्य हजुर निरवरोधकारी भगवान् भीरिलाई नमस्कार छ ॥९॥ हे भगवन् ! हजुर प्रथम मङ्गलार्थि मनुष्यलाई पनि ब्रह्माजी बन्तो लामो आयु, इच्छित शरीर अतुलित ऐश्वर्य, स्वर्ग, पुण्य, शाल, सबै योगविशिष्टकृपय, अर्थात् तथा कामरूपी त्रिवर्ग एवं बालका साधनरूप ज्ञान-यो सबै प्राप्त हुन सक्छन् भनि छत्रुहृष्टा विजय पाउने आदि कामनाहरूको के गन्ती छ ॥१०॥ शुक्रदेव मनहुन्छ-हे भारव ! अदितिको भुति सुन्दर सबै प्राणीका अन्तर्भावमा कलःनयन विष्णु भगवानले मनु मयो ॥११॥ श्रीभगवान् मनुहुन्छ-हे देवमातः शत्रुहृष्टा इत्यथी तथा पदच्युत भगवन्ता छोराको विषयमा जो चिर-बालीन अभिजात छ, यो म जान्छु ॥१२॥ तिम्रो दुर्मद र भेष्ट दानरम्यलाई युद्धमा जितेर विजयलप्सी सम्पन्न आफ्ना छोहृष्टमित्त सुखले बन्नु भोज्दछौ ॥१३॥ तिम्रो हृद आदि

वृद्धिपूर्णावोधव्यापादितात्मतममे हरये नमस्ते ॥ ६ ॥ आयुः परं वपुरभीष्टमनुत्पलक्ष्मीर्धोभूरसाः सकलयोगगुणसिखर्यः ॥ ज्ञानं च केवलमनन्त भवन्ति तुष्टात्त्वतो दृणां किमु सपत्नजयातिराशीः ॥ १० ॥ श्रीशुक उवाच ॥ अदितैव स्तुतो राजन्भगवान्पुष्करेश्वणः ॥ क्षेत्रज्ञः सर्वभूतानामिति होवाच भारत ॥११॥ श्रीभगवानुवाच ॥ देवमातर्भवत्या मे विज्ञातं चिरकाक्षितम् ॥ यत्पत्नेर्हन्तृश्रीणां व्यावितानां स्वधामतः ॥१२॥ तानिर्वनिजित्य समरो दुर्मदानमुरर्षभान् ॥ प्रतिलब्धजयश्रीभिः पुत्रैरिच्छस्युपासितुम् ॥ १३ ॥ इन्द्रज्येष्ठैः स्वतनयैर्हतानां युधि विद्विषाम् ॥ स्रियो रुदन्तीरामान् द्रष्टुमिच्छामिदुःखिता ॥ १४ ॥ आत्मजान्सुममृदांस्त्वं भत्याहृतयशःश्रियः ॥ नाकष्टमधिष्टाय क्रीडतो द्रष्टुमिच्छसि ॥ १५ ॥ शायोज्जुना तेऽसुर-यूयनाथा अपारणीया इति देवि मे मतिः ॥ यत्तेऽनुकूलेश्वरवप्रशुभा न विक्रमस्तत्र सुखं ददाति ॥ १६ ॥ अयाप्युपायो मम देवि चिन्त्यः मन्तांश्च तस्य व्रतवर्षया ते ॥ ममार्चनं नाहति गन्तुमन्यया श्रद्धानुरूपं फलहेतुकत्वात् ॥ १७ ॥ त्वयाऽर्जितमाहमपत्यगुणस्य पयोव्रतेनानुगुणं समेधितः ॥ स्वांगेन पुत्रतमुपेत्यने सुतान्नोत्ताऽस्मि मारीच तपस्यधिष्ठितः ॥ १८ ॥ उपधाव पति भद्रे प्रजापतिमकल्पयम् ॥ मां च भावयती पत्यावेवंरूपमव-श्रितम् ॥ १९ ॥ नैतत्परस्मा आरुण्ये पृष्ट्याऽपि कथंचन ॥ सर्वं सम्पद्यते देवि देवगुह्यं सुमंघृतम् ॥ २० ॥ श्रीशुक उवाच ॥ एतावदुक्त्वा भग-

आफ्ना छोहाडाग बरेका द्रयुषा स्त्रीहरूलाई आफ्नो नगीचै आफ्नै रंहरदेका देख्ने हुन्छु छौ ॥१४॥ तिम्रोलाई आफ्नो गुमाएको पक्ष र वैभव केरि प्राप्त गरेर श्रीसम्पन्न साराहरूलाई फेर स्वर्गमा अधिकांश गरेर क्रीडा गर्नेलागेका हेई अभिलाषा गर्दछौ ॥१५॥ हे देवि ! मेरा म विचार छ-यी सबै अगुर पुषपतिहरू अहिते प्रायः अजेय नै छन् किनकि यस बन्त नी आफ्नो अनुकूल र समर्थ साहाय्य शुक्राचार्यद्वारा सुरक्षित छन् । अहिते तिनको प्रति गरिबको कुनै पनि उपांग नफल हुन सक्दैन तथापि हे देवि ! म तिम्रो भक्तले धेरै प्रमत्त छु । मल कुनै अर्को उपाय विचारुं पनेछ, किनकि मेरो पूजन वर्षमा तीन दिनमा मात्र हुन्छ ॥१६॥ तिम्रोले पनि छोराहरूको रक्षाका लागि उचित गतिनले पयान्नडाग मेरो अजापना परोक्ष छौ अतः म आफ्ना एक अंशले पुत्ररूपमा मारीचनहन करपय । तप्यारूपी वीरमा स्थित भएर विज्ञा छोहाहरूको रक्षा गर्नेछु ॥१८॥ ते भद्र ! पुष्पाःमा पनि

न.ए.पञ्जीमा मनाई यहाँ कपल विराजमान छँदै निर्मा उनको सत्त सेरा गर । १९१। हे देवि ! यस विषयमा कर्मले सोधे पनि तिम्री केशी नभन्नु, किनकि देवताहरूका सर्व काम गुण रहेर नै निद्व हुन्छन् । २०॥ आशुषदेव भन्नुहुन्छ—यति भनेर भगवान् अन्तर्धान हुनुमयो । अदिति मेरो गर्भमा माध्या भीहरिको जन्म हुनेछ, भन्ने जानेर मनमने कुनकुन्य जस्तो मण्ड टुला भर्निले पतिको सेवा गर्नेलागि । यता छी अमोघ दृष्टि श्रीकश्यपले पनि समाधिपयोगद्वारा आफ्नो शरीरमा भीहरिको बन्ध प्रविष्ट भएको देखे । हे राजन् ! जस्तै बाय्को वर्षासँग आर्षा निस्कन्छ, त्यस्तै नै उमल स्यादिल विषले अदितिको गर्भमा आफ्नो चिकित्सीन तपस्या द्वारा सुरक्षित बाँचे स्थापित गरिदिए ॥२१२३॥ अदितिको गर्भमा मनातन पुरुषलाई स्थित जानेर ब्रह्मावी आण र उनका गुह नामहरूले स्तुति गर्नेछाने ॥२४॥ श्रीब्रह्माजी भन्दछन्—हे परम कीर्तिमान् भगवान् ! हजुरको अपरम्भ ! हजुरलाई हाम्रो

वांस्तत्रैवान्तरधीयत ॥ अदितिर्दुर्लभे सन्ध्या हरेर्जन्मात्मनि प्रभोः ॥२१॥ उपाधावत्पतिं भक्त्या परया कृतकृत्यवत् ॥ स वै समाधिभोगेन कश्य-
पस्तदबुध्यत ॥ २२ ॥ प्रविष्टमात्मनि हरेरंशं हवितपेक्षयः ॥ सोऽदित्या वीर्यमाधत्त तपसा चिरमम्भृतम् ॥ समाहितमना राजन्दारुण्यमि यथाऽ-
निल ॥ २३ ॥ अदितेर्धिष्ठितं गर्भं भगवन्तं मनातनम् ॥ हिरण्यगर्भो विज्ञाय समीढे गुह्यनामभिः ॥२४॥ ब्रह्मोवाच ॥ जयोक्त्याय भगवन्नुरुक्रम-
नमोऽस्तु ते ॥ नमो ब्रह्मण्यदेवाय त्रिगुणाय नमो नमः ॥२५॥ नमस्ते पृथिनगर्भाय वेदगर्भाय वेधमे ॥ त्रिनाभाय त्रिपृष्ठाय शिपिविष्टाय विष्णवे
॥ २६ ॥ त्वमादिरन्तो भुवनस्य मध्यमनन्तराक्षि पुरुषं यमाहुः ॥ कालो भवानाक्षिपतीश विश्वं स्रोतो यथाऽतः पतितं गभीरम् ॥ २७ ॥ त्वं वै
प्रजानां स्थिरजङ्गमानां प्रजावतीनामसि सम्भविष्णुः ॥ दिवौकसां देव दिवश्च्युतानां परायणं नोस्मि मज्जतोऽप्यु ॥ २८ ॥ इति श्रीमद्भागवते
महापुराणेश्वरस्कन्धे वामनप्रादुर्भावे सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥

नमस्कार छ । हे ब्रह्मण्यदेव ! हे त्रिगुणनिपन्ता ! हजुरलाई धेरै नमस्कार छ ॥२५॥ जो पृथिनका पुत्र, वेदमा निहित तथा सर्वका पशुमात्र विधाता हुनुहुन्छ, जयको नामिगवानमा शिनाफ स्थित छ, जिलाको पृष्ठमात्र बैदण्ड जसको जिवात्मस्थान छ र जो मर्षी जीवको अन्तःकरणमा स्थित रहन्छन्, ती विष्णु भगवान्लाई नमस्कार छ ॥२६॥ केवल हजुर नै विष्णुभक्त आदि, अन्तर र मध्य हुनुहुन्छ, यस्तै शाक्या हजुरलाई अनन्त-दृष्टि सम्पन्न पुरुष कहिएको छ । हे ईश ! जसको ब्रवाहल द्वादि बगार सँजान्छ, त्यस्तै हजुर कालरूपले जगतलाई माने लेख्नु हुन्छ ॥२७॥ हजुर नै क्वाच प्रजा तथा प्रजापतिहरूका उनक हुनुहुन्छ र हुन्छ लागेकलाई दुष्का समान हुनुहुन्छ । हजुरने स्वर्ग-भूत देवताहरूका आचार हुनुहुन्छ ॥२८॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणेश्वरस्कन्धे सप्तदशोऽध्यायः ॥१७॥

२८

ॐ अर्थात् पन, दार, पुत्र, घरको सम्पत्ति आदी भन । यै हजुरा ममका छ तै गर प्रभो ! तेकैर मेरो घर ।
रक्षामा नमस्कार छ । यि पश्यता तपस्या दारा गुह्य दशक शान्तिभोज को जन कालै गर्छौ तिम्रो नै हित ।
हेतुन् स्त्री विधिवद्वि भिल जयमा कल्याण गर्ने जन । यो गुहात समग्र सर्व गर्दने देख प्रभो ! दर्शन ।

(वामन मगवान् की जन्म र उनो बलिको बड्डातामा जानु) — श्रोतुं तदेव वक्तुं दुःखं हे राजन् ! ब्रह्माद्वारा आफ्ना कर्म र पराक्रमको तृप्ति गरिपछि तौ बड्डा, बड्डा, बड्डा र पथ तथा योगाभ्यार धारो, जन्म र पुदेसि रहित कमल-नयन र चतुर्भुजमूर्ति भगवान् देवमाता अदितिको गर्भबाट प्रकट भए ॥१॥ यी पुरुषोत्तम भगवान्को स्वभाव शरीर विषयो । उनको मुखकमलको तेज बक्राकृत कुण्डलको कान्तिले उन्तमित भएहेप्थो । उनको वक्षःस्थल श्रीवत्सविहारे सुशोभित विषयो । अन्य अङ्गमा कङ्कण, केशूर, किरीट, कन्धनी र नूपुरादि सुशोभित थिए ॥२॥ ती श्रीदेवि अमर-समूहको गुञ्जरपुष्प वनमालाले विभूषित विषय र उनले पाँटोमा आफ्नु कान्तिप्र प्रज्ञापति कश्यपको घरको अन्धकार नष्ट गर्ने कीर्तुम पनि धारण गरिराखेको थिए ॥३॥ भगवान्को जन्म भएपछि तबै दिशाहक र जलाशय निर्मल भए अनि प्रज्ञासंगै अगार हर्ष भयो । शत्रुहरू आफ्ना गुणले पुष्ट हुनगए र स्वर्गलोक, अन्तरिक्ष, पृथ्वी, देवता, गार्ह, गिब तथा पर्वत यी सबै बनां हरित भए ॥४॥ हे राजन् ! अब चन्द्रमा अरुप नक्षत्रमा गए, तब प्रायजको द्वादशी र अभिविम्ब सृष्टेमा वामन भगवान्ले

श्रीशुक उवाच ॥ इत्थं विरिञ्चस्तुतकर्मवीर्यं प्रादुर्बभूवाभृतभूरदित्याम् ॥ चतुर्भुजः शङ्खगदाच्छत्रकः पिशङ्गवामा नलिनायतेक्षणः ॥ १ ॥
 श्यामावदातो ह्यशराजकुण्डलविषोऽहमन्धर्वदनाम्बुजः पुमान् ॥ श्रीवत्सवक्षा चलयद्वादोल्लसत्किरीटकाशीगुणचारुनूपुरः ॥ २ ॥ मधुव्रतत्रानविषुष्टया
 स्वया विराजिताः श्रीवनमालया हरिः ॥ प्रजापतेर्वैश्वतम स्वरोचिषा विनाशयन्कण्ठनिविष्टकोमुभः ॥ ३ ॥ दिशः प्रमेदुः मलिलाशयास्तदा प्रजाः
 प्रहृष्टा ऋतवो गुणान्विताः ॥ द्यौरन्तरिक्षं क्षितिर्मिजिह्वा गावो द्विजाः सङ्ग्रहपुर्नगाश्च ॥ ४ ॥ श्रोणाश्रवणद्वादश्यां मुहूर्तं अभिजिति प्रभुः ॥
 सर्वे नक्षत्रताराद्यश्चक्रस्तज्जन्म दक्षिणम् ॥ ५ ॥ द्वादश्यां सविता तिष्ठन्मार्ग्यदिनगतो नृप ॥ विजया नाम सा प्रोक्ता यस्यां जन्म विदुहरे ॥ ६ ॥
 शङ्खदुन्दुभयो नेतुर्धृष्टद्वयणवानकाः ॥ चित्रवादित्रनूर्याणां निर्घोषस्तुमुलोऽभवत् ॥ ७ ॥ प्रीताश्चाप्सरसोऽनृत्यगन्धर्वप्रवरा जगुः ॥ तुष्टुवुर्मुनयो
 देवा मनवः पितरोऽजयः ॥ ८ ॥ सिद्धविद्याधरगणाः सकिम्पुरुषकिन्नराः ॥ चारणा यक्षरक्षांसि सुपर्णा भुजगोत्तमाः ॥ ९ ॥ गायन्तोऽतिप्रशंसन्तो
 नृत्यन्तो विबुधानुगाः ॥ आदित्या आश्रमपदं कुसुमैः समवाकिरन् ॥ १० ॥ दृष्ट्वाऽदितिस्तं निजगर्भसम्भवं परं पुमांस् मुदमाप विरमता ॥ गृहीतदेहं
 निजयोगमायया प्रजापतिश्चाह जयेति विस्मितः ॥ ११ ॥ यत्तद्वपुर्भानि विभूषणायुधैरन्यत्तविद्वधन्मपारयदरिः ॥ बभूव तेनेव स वामनो वदुः संप-

अवतार शिष्टः । त्यस चेता सबै नक्षत्र तथा तारा-रूले ब्रह्मको जन्मको बङ्कनमय शोभित गरे ॥५॥ हे राजन् ! जुन द्वादशीमा भगवान्को जन्म भयो, त्यो 'विजया द्वादशी' नामले चिन्नात भयो । त्यस समय शर्प मर्यादामा थिए । ६॥ भगवान्ले अद्वार लिनमाथ शङ्ख, दुन्दुभि, सुरङ्ग, पद्म र आनक (कात्रो) आदि बज्जलगे, यति-परिहा बाजा, तृपाटका घनघोर निनाद हुनसाम्यो ॥७॥ अप्सराहरू प्रत्येक भएर नाचनसंगे र श्रेष्ठ गन्धर्वगणले मान आरम्भ गरे । पुनि, देव, पितार अग्निदेव स्तुत गर्नसंगे ॥८॥ पिष्ट, विद्याधर, किम्पुरुष, शिन्धर, चारण, यक्ष, राक्षस, पक्षि, हुक्क-हुक्क नाम र देवगणका अनुवर ना-दै-माउ-दै, प्रजाना गर्दै देवमाता अदितिको आश्रममा पुण्यवर्षी गर्नेसंगे ॥९॥ ०॥ अदिति आफ्नो गर्भबाट जायमान तौ परम पुरुषलाई देखेर अतिशय छक्क परिन । प्रजाले करपपले पनि भगवान्ले आफ्नी दासमायाद्वारा शरीर धारण गरेकी देखेर हुना किम्पवनाम

न प त्रकाश मो ॥११॥ हे राजन् । ती अव्यक्त तथा चित्-स्वरूप ओहिको रूप बांगमाया निमित्त आभूषण तथा आभूषादिले शोभायुक्त एवं व्यक्त पियों त्यमैले ती नष्ट सदृश मर्का
 नाम शानन (राउन्ने) मर । ती शानन घटलाई देलेर सबै महर्षिहरूले रूपय प्रजापतिनाई अचिन्ताएर उनको जातघर्म आदि सत्कार सानन्द सम्पन्न मराए । जब उनका उपनयन-
 मन्त्रा महरहेको थियो, हब सविता देवताले उनलाई मायत्री मन्त्रको उपदेश दिए । बृहस्पतिले जने लगाइदिए र स्वयं वरपरशीले मेखरा अर्पण गरे । पृथ्वीले कृष्ण-सुगधर्म, बनरु
 आर्चिर्वाले अम्बुदेवले दण्ड, माताले क्षीरान्न र आदित्ये बल, धर्मले छत्र दिए ॥१२-१५॥ हे महाराज । ब्रह्माजीले ती मन्त्रमायालाई कमण्डलु, रुद्रादिले कृत्तर र मन्त्रती देवीले अक्षमाया
 लगाइदिनु । इन्धव मन्त्रकेरलि यक्षपति कुबेरले मिथ्या-पात्र अर्पण गरे र सतीक्षिमेमणि साक्षात् अम्बिकादेवीले उनलाई भिक्षा दिनु । यमरी स्मैमित सम्मानित मगर ती श्रेष्ठ
 बटुरामन ब्रह्मर्षि सेवित सनामा सर्वभन्दा बलौ शोभित भए ॥१५-१८॥ ती द्विजश्रेष्ठले उपनयन संस्कारको निष्ठि स्थापित एवं प्रज्वलित अग्निको परिमृहन, परिस्तरण पूजन गरेर

श्रुतार्तिर्नित्यगतिर्यथा नष्टः ॥१२॥ तं वटु वामनं दृष्ट्वा मोदमाना महर्षयः ॥ कर्माणि कारयामासुः पुरस्कृत्य प्रजापतिम् ॥ १३ ॥ तस्योपनीयमानस्य
 माविर्त्ता मन्विताऽन्वीत् ॥ बृहस्पतिर्महामुने मेखलां कश्यपोऽददात् ॥१४॥ ददौ कृष्णाजिनं मुमिर्दण्डं सोमो वनस्पतिः ॥ कौपीनाच्छादनं माना
 दौश्लत्रं जगतः पतेः ॥१५॥ कमण्डलुं वेतगर्भः कुरान्ससर्पयो ददुः ॥ अक्षमालां महाराज सरस्वत्यव्ययात्मनः ॥१६॥ तस्मा इत्युपनीताय यक्षराट्
 पात्रिकापदात् ॥ भिक्षां भगवती साक्षादुमाऽदादम्बिका मनी ॥ १७ ॥ स ब्रह्मवचमेनेव सभां सम्भाविनो वटुः ॥ ब्रह्मर्षिणामनुष्ठामत्यरोचन मारिषः
 ॥१८॥ ममिदमाहितं वद्वि कृत्वापरिममूहनम् ॥ परिस्तीर्य समभ्यर्च्य ममिद्विरजुहोद्विजः ॥१९॥ श्रुत्वाऽभ्यर्चयेजमानमूर्जितं बलिं मृगूणासुपकल्पि-
 तैस्ततः ॥ जगाम तत्रास्त्रिलमारमम्भुतो मारेण गौ सन्नमयन्पदे पदे ॥२०॥ तं नर्मदायास्तट उत्तरे वलेर्य ऋत्विजस्ते भृगुकच्छसंज्ञकं ॥ प्रवर्तयन्तोभृगवः
 कृतसमं व्यचक्षतागदुदितं यथा रविम् ॥२१॥ त ऋत्विजो यजमानः सदस्या हनत्विपो वामवतेजसा नृप ॥ सूर्यः किलायान्युत वा विभावसुः सनकुमा-
 रोऽय दिदक्षया क्रतोः ॥२२॥ इत्थं मशिष्येषु मृगुष्वनेकधा वितर्क्यमाणो भगवान्स वामनः ॥ छत्रं सदण्डं सजलकमण्डलुं विवेश विप्रद्वयमेधवाटश्च
 ॥२३॥ भोज्या मेखलया वीतमुपवीताजिनोत्तरम् ॥ जटिलं वामनं विप्रं मायामाणवकं हरिम् ॥२४॥ प्रविष्टं वीक्ष्य भृगवः मशिष्यास्ते महामिभिः ॥

गर्भधातुको आर्द्राव दिए ॥ १९ ॥ हे राजन् । बलिर्लाई मृगुवर्षी विरहकद्वारा रचने अधमेव यक्षद्वारा भगवानको वटन गएको सुनी सर्वशक्ति सम्पन्न भए पनि आफ्नू शान्त
 मन्त्रपूर्ण पृथ्वीलाई पाउ-पाउमा म्पूराउदै वामन भगवान् यक्षशालाको नगाली पुगेर नर्मदा नदीको उत्तरतटमा मृगुवृक्ष छेउमा अरबमेव पक्षीको अनुष्ठान गर्ने बनिहा मृगुगान्धेय ऋत्विज
 हरले छयमेव वामन भगवान्लाई हले ॥२०-२१॥ हे राजन् । वामनकोको तेजले निम्नैत्र मगर ती ऋत्विज यजमान तथा सदस्य विचार बनेनाले के वी साक्षान् छय, अग्नि वा
 सनकुमार नै पक्ष हेनै कहाँ आइरहे ॥ छत्र ? छिप्पहरू समेत मृगुवर्षीले विविध तर्कना गराएदै वामन छत्र, दण्ड, अनर्घ्य कमण्डलु निगर अरबमेव पक्षीको मगऽभ्या पूगे ॥२२-२३॥
 मृगुको मेखला, यक्षसेवित तथा कृष्ण-सुगधर्म पाएर गरेको माया वट तथा बटापारी ब्राह्मणको रूपमा भीदति यती ब्राह्मण स्त्रिए उनका तेजले जब नदी पई मृगुवृक्षहरूले छिप्पहरू र

अग्निर्वा मासं ठठेर विनकां स्वागतं वर । वामन भगवान् । रवः रूपको अनु-व अदववदुक्त अति मनोहर तथा दर्शनीय आकृति देखेर ब्रह्मर्षि (बलि) नमस्कारले उनलाई आमन दिए । अनि स्वागतोक्ति द्वारा भगवान्को अभिनन्दन गरे राजा बलिले बाण पध्याली तो निःशङ्क तथा मनोरम प्रहृष्टो पूजा गरे । ती धर्मज्ञ देवताले बाँझा पाए-नाशक तथा मङ्गलमय आर्वादेक क्षिमा भन्नाई देवाधिदेव पद्मसेनर शङ्कर भगवान्ले भक्तिपूर्वक क्षिमा प्रार्थन गरे । विष्ट ॥ २४-२८ ॥ बलि मन्दछन् हे भासन् ! हाथो हजुरको स्वागत गर्दछौ र हजुरलाई नमस्कार छ । म हजुरको के सेवा गर्नेपकछु ? हे आत्मा ! म त हजुरलाई शक्तिदेवका पूज्यमान तप बान्धव । आह यहाँ हजुर आउनुले मेरा निह तृप्त भए, हासो सम्पूर्ण बन्ध पवित्र भयो र यक्ष पनि पूर्ण हुनभयो । हे दिव्यवृत्ता ! हजुरको पाद-प्रक्षालनले निपाप मर्पर व्याज मैले विधिरत अभिघात होम गतिकिन् । अहो ! हजुरको आर्वादेक श्री सन्ताना शउले भूमि पवित्र भए ॥ २९-३१ ॥ हे ब्राह्मण-कुमार ! म हजुरलाई वाचक टागिरेको छु । हे वंशो ! पाई, सुवर्ण, सामग्री म्मेत घर, पवित्र अन्न, जल, विप्रकन्या सम्भारि,

प्रत्यशुद्धसमुत्थाय संक्षिप्तास्तस्य तेजसा ॥ २५ ॥ यजमानः प्रमुदितो दर्शनीय मनोरमम् ॥ रूपानुरूपावयवं तस्मा आपनमाहरत् ॥ २६ ॥ स्वागते-नाभिनन्द्याथ पादौ भगवतो बलिः ॥ अवनिज्यार्चयामास मुक्तमङ्गल मनोरमम् ॥ २७ ॥ तत्पादशौचं जनकलमपाहं स धर्मविन्मूर्धन्यदधात्पुमङ्गलम् ॥ पदेवदेवो गिरिशश्चन्द्रमौलिर्दधार मूर्त्ता परया च भक्त्या ॥ २८ ॥ बलिलुवाच ॥ स्वागतं ते नमस्तुभ्यं ब्रह्मन्किं करवाम ते ॥ ब्रह्मर्षीणां तपःसाक्षान्मन्ये त्वार्यवपुर्धरम् ॥ २९ ॥ अथ नः पितरस्तृप्ता अथ नः पावितं कुलम् ॥ अथ भिष्टः क्रतुरयं यद्ववानागतो गृहम् ॥ ३० ॥ अद्यान्मन्यो मे सुहुता यथाविधि द्विजात्मज त्वन्वरणावनेजनेः ॥ हताहमो बाभिरियं च भूयहो तथा पुर्नीता तनुभिः पदैस्तव ॥ ३१ ॥ यद्यद्व्ये बाँछमि तत्प्रतीच्छ मे त्वामर्थेन विप्रमुत्तानुतर्कय ॥ गौ काञ्चनं गुणवद्भामं मृष्टं तथाक्षपेयमुत वा विप्रकन्याम् ॥ ग्रामान्समृद्धांस्तुरगान्नाजान्वा रयास्तयाहृतम सम्प्र-तीच्छ ॥ ३२ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणेऽष्टमस्कन्धे वामनप्रादुर्भावे बलिवामनसम्वादेऽष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥

श्रीशुक उवाच ॥ इति कौचनेवार्क्यं धर्मयुक्तं समूहृतम् ॥ निराम्य भगवन्प्रीनः प्रतिनन्द्येदमनवीत् ॥ १ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ वचस्तवैनज्जनदेव सूरतं कुलोचितं धर्मयुतं यथास्करम् ॥ वस्य प्रमाणं मृगवः सांपराये पितामहः कुलवृद्धः प्रशान्तः ॥ २ ॥ न ह्येतस्मिन्कुले कश्चाग्निः सत्तः कृपणः पुमान् ॥

ब्राम, हावा, बाँझा तथा रथ आदि जुन वस्तुको इच्छा छ, त्यो बल्लुइव ॥ ३२ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणेऽष्टमस्कन्धे नेपाली भाषाटीकाप्रसारकोऽध्यायः ॥ १८ ॥

(वामन भगवानले तीन पाउ धुविली माग्नु)-भोग्यदेव बन्नुन्छ-हे राजा ! राजा बलिको धर्मयुक्त र मङ्गल वचन सुनेर भगवान् प्रमन्न मनन उनको प्रशंसा गर्दै बन्नु भयो ॥ १ ॥ श्रीभगवान् आज्ञा गर्नुन्छ-हे नरदेव ! निम्नो काँडेहाथो वाममङ्गल र मङ्गल वचन तिमी कुलको बन्नुद्वय नै छन । जुन कुलमा पारलौकिक वपमा भुगुत्र शुक्राचार्य र निम्न कुलवृद्ध परम शान्त पितामह प्रह्लादज्यै प्रभाव मनुष्यको छ ॥ २ ॥ यत्त कुलमा बन्ने निःपन्ध तथा कृपण कुनै पुरुष भएको छन, जसले कुनै ब्राह्मणको वाचना अर्थको सरको होम् वा एकवन्त वैमैलाई कही दिने प्रतिज्ञा गरेर 'दिक्' भनेको होस् । आकाशमा जलकने भएका चन्द्रमा मरुत शुभ्र यम कुनमा प्रह्लादजी अपना निमन्त्र पदान देवापमान भए

मकेता हन् । तिम्रो कुलमा यत्ना विवदान राजा करिस्व भएनन्, जो गोर्ष वा युद्धभूमिमा बाघकले मागेरति दान दिन बलि सरेका हुन् ॥३॥४॥ तिम्रो कुलमा द्विष्यत्पक्षी शेर म-
मके, जमलाई दिम्बिजबको तिमि मदा लिप्प एतले सागा युष्मदले इत्ये रईदा पनि हुने वीर शत्रु भेट्न मकेनन् ॥५॥ जुन वीरलाई पृथ्वीको टट्टार गर्दै बेलस्ता सामुने आएपछि
बराहपक्षीको त्रिणु भगवान्ले पनि निकै कष्टले जितेका थिए र उनको अतुल्य एगकमको भरण गरेर जितेर पनि बाघलाई विजयो मानेन् ॥६॥ दातुका बचको
ममभार बाघर जब द्विष्यकशिपु रिमई बाघको हत्यामा आइसितार लम्के, तब हाडमा निशुल लिप्प काठ समान बाघुतिर काउन सारेको देखेर समयका ज्ञाना र बायाबीहरूमा
श्रीविष्णु भगवान्ले विचार गरे-॥आ८॥ 'अन्ते सृष्टु प्राप्ती मावताई लखेट्दछ, त्यसै नै वा बाघरही दैत्य म जहाँ-जहाँ जानेहु, त्यही-त्यही मलाई लगेरै ग्छन् उ । अनि य
यमको हृदयमै किन प्रविष्ट नहोछ' ॥९॥ हे दैत्यपते ! यस्तो विचार गरेर ती विष्णु भगवान् जसको हृदय ठडिग्य मरहेको थियो, आफुकि हयुरे आइलागेको परमशत्रु द्विष्य-

मयास्त्राता प्रतिश्रुय यो वाऽदात्ता द्विजातये ॥३॥ न सन्ति तीर्थे युधि चार्थिनाऽर्थिनाः पराहमुत्था ये त्वमनस्विनो नृपाः ॥ युष्मत्कुले यद्यशमाऽमलेन
प्रहाद उद्धाति यथोद्धुगः से ॥४॥ यतो जातो द्विष्यान्नश्चरन्नेक हमां महीम् ॥ प्रतिरीरं दिम्बिजये नास्तिदत्त गदायुधः ॥५॥ यं विनिर्जित्य कृन्धेण
विष्णुः क्षोभदार आगतम् ॥ नात्मानं जपिनं मेने तद्वीर्यं सूर्यनुस्मरन् ॥६॥ निशम्य तद्वचं प्राप्ता द्विष्यकशिपुः पुरा ॥ हन्तुं ब्रातृहणं क्रुद्धो जगाम
निलयं हरेः ॥७॥ तमायान्तं ममात्नोक्त्य शूलपाणिं कृतान्तवत् ॥ चिन्तयामास कालज्ञो विष्णुर्मायाविनां वरः ॥८॥ यतो यतोऽहं तत्रास्मो सृष्टु प्राण-
भृतामिव ॥ अतोऽहमस्य हृदये प्रवेक्ष्यामि परागृष्टाः ॥९॥ एवं म निश्चित्य रिणोः शरीरमाधावती निर्वाविशेऽयुगेन्द्र ॥ श्रामानिलान्त, हितमृक्षमदहस्त-
त्प्राणन्ध्रेण विविमचेताः ॥ १० ॥ म तन्निर्केतं परिमृश्य शून्यमपश्यमानः कुपितो ननाद ॥ हमां चांदिशः स्व विवरान्ममद्रान्विष्णुं विचिन्वन्न ददर्श
वीर ॥११॥ अपश्यन्निति होवाच मयाऽन्विष्टमिदं जगत् ॥ ब्रातृदा मे गतो नूनं यतो नावर्ततेपुमान् ॥१२॥ वैरागुक्त्व एतावानाहृत्योरिह देहिनाम् ॥
अज्ञानप्रभवो मन्युरहं मानोपहृंहतः ॥ १३ ॥ पिता प्रहादपुत्रस्ते तद्विद्वान्द्विजवत्सलः ॥ स्वमायुर्द्विजलिङ्गेभ्यो देवेभ्योऽदात्म याचितः ॥ १४ ॥
भवानाचरितान्धर्मानाम्ब्रितो गृहस्थिभिः ॥ ब्राह्मणेः पूर्वजैः शूरैरन्दैर्ब्राह्मणकीर्तिभिः ॥१५॥ तस्मात्त्वत्तो महीमीयद्वृणेऽहं वरदपंभात् ॥ पदानि त्रीणि

पशुपुत्रो शरीर तथा वदान बाधुमा लीन हुनमकले योम्न हस्तजगिर बाघक गरेर प्रविष्ट भए ॥१०॥ अनि त्यो हृदय स्थानमा मर्चतिर खोज्दा पनि झुत्लाई नभेटेर त्यो कोपपूर्वक
गजेलाम्यो । त्यो वीर द्विष्यकशिपुले पृथ्वी, स्वर्ग, दिक्षा, आकाश, पाताल र मनुद्गा मर्चतिर खोज्दा पनि रिणु भगवान्लाई भेटेन ॥११॥ उनलाई नदेखेर कशयो-किने हृदयमै
मंगल खोजिमके, तर त्यो भेटिएन । जहाँ गएको प्राणी केरि फरेर काउनन्, मेरो दातुको इतिक अशरव-यही गयो होला मन्ने अनुमान गर्‍यो ॥१२॥ अन्त, बेटापीरहको केमात्र
त्यम केनामम्न रहन्छ, जसमम शत्रु मर्दन । कोष अज्ञानले हुन्छ र त्यसको बुद्धि अज्ञानले हुन्छ ॥१३॥ तिम्रा पिता तथा प्रहादका छोरा विगोचन पनि झल्ल ब्राह्मण-भक्त थिए ।
उनले जानी-बुझ्दा न त्राभय क्षेत्रमा देवताहरूलाई उनले मागेपछि आफ्नू आवु पनि दिएन थिए ॥१४॥ तिम्रो पनि शुक्राचार्य आदि वृक्षम ब्राह्मण प्रहाद आदि आफ्ना पूर्वज

अन्य कीर्तिमय्यन्तः शास्त्रीहस्तद्वारा आचरितं वर्णमा नै स्थितं एव । १५॥ अतः हे देवेन्द्र ! दानीद्वयमा उच्यते निर्मीयितं च केवलं वति पृथ्वीं मादृक्कुतो मेरा सुहाते नाथा
 तीन पाउमत्र हन्तु ॥ १६॥ हे राजन् ! तिमो दूता उदार तथा मारा जगतका अधिपति छी । म योवाहेक अरु केही माग्निन, किनकि आफुलाई बाहिने जति माघ दान छिने विद्वान्मार्ग
 कुने पाप त्याग्नेन । १७॥ बलि मन्दछन्-हे ब्राह्मणवर ! तिम्रा कुरा त वृद्ध-पाकावा छी छ, त तिमो कहिले कबहुन राजन् छी, तिम्रो पुष्टि पनि बालक छी छ, किनकि तिमो आपन् ध्याप
 पनि जान्दैनौ ॥ १८॥ तीनै लोकको ब्रह्मण्य अधिपति एवं सर्वे द्वीपलाई दान दिनमा मन्त्र पढाई स्तुतिद्वारा प्रणमन पारेर पनि तिमो केवल तीन पाउ पृथ्वी माग्नेहेरा छी-यसने
 तिमो बुद्धिहीन छौ देखिन्छौ । १९॥ हे वटो ! एकपल्ट भनेर माग्ने आएको छुने वृक्षले पनि अन्यत्र मान्ने आवश्यकता रहन्न । अतः तिमो ममित ह्वास्तुमार जीविका कताउने बाध्य
 जति इच्छा छ, उनी भूमि माग ॥ २०॥ भगवान्ने मन्त्रमयो-हे राजन् ! तीनैलोकमा वति विष विरम छन, सबै मिलेर योटा पनि अत्रिनेद्रिय पुष्पका मनोहर एवं धान मन्त्रैरन्

देवेन्द्र सम्मितानि पदा मम ॥ १६॥ नान्यत्ते कामये राजन्वदान्याजगदीश्वरात् ॥ नेनः प्राप्नोति वै विद्वान्यावदर्थं प्रतिग्रहः ॥ १७॥ बलिरुवाच ॥ अहो
 ब्राह्मणदायाद वाचस्ते वृद्धसंमताः ॥ त्वं बालो बालिशमतिः स्वार्थं प्रयवुधो यथा ॥ १८॥ मां वानोभिः समाराध्य लोकानामेकमीश्वरम् ॥ पदत्रयं वर्णयितुं
 योजुदिमाद्वीपदायकम् ॥ १९॥ न पुमान्मायुपत्रत्र्य भूयो याञ्छितुमर्हति ॥ तस्माद्वृत्तिकरी भूमिं वटो कामं प्रतीच्छ मे ॥ २०॥ श्रीभगवानुवाच ॥
 यावन्तो विपयाः प्रैष्ठान्भिलोक्यामजितेन्द्रियम् ॥ न शक्नुवन्ति ते सर्वे प्रतिपूरयितुं नृप ॥ २१॥ त्रिभिः कर्मैस्मन्तुष्टो द्वीपेनापि न पूर्यते ॥ नववर्ष-
 समेतेन सप्तद्वीपवरेच्छया ॥ २२॥ सप्तद्वीपाधिपतयो नृपा वेन्यगयादयः ॥ अर्थैः कामैर्गताः नातं तृष्णाया इति नः श्रुतम् ॥ २३॥ यदृच्छयोपपन्नेन
 मन्तुष्टो वर्तते सुखम् ॥ नामन्तुष्टमिभिलोकैरजितात्मोपसादितैः ॥ २४॥ पुमोऽयं संमृतेहेतुरमन्तोषोऽर्थकामयो ॥ यदृच्छयोपपन्नेन सन्तोषो मुक्तये
 स्मृतः ॥ २५॥ यदृच्छालाभतुष्टस्य तेजो विप्रस्य वर्धते ॥ तत्प्रशाम्पत्यमन्तोषादभसेवाशुशुर्क्षाणिः ॥ २६॥ तस्मात्त्रीणि पदान्देव वृणे त्वद्वरदर्थभात् ॥
 एतावन्नैव मिद्वोऽहं वित्तं याकप्रयोजनम् ॥ २७॥ श्रीशुक उवाच ॥ इत्युक्तः स हम्नाह वाञ्छातःप्रतिगृह्यताम् ॥ वामनाय महीं दातुं जग्राह जलमा-

॥ २१॥ जो शापी तीन पाउ पृथ्वीले सन्तुष्ट हुन सक्नेन, त्यो यदि मारी द्वीपको इच्छा सरोभूषण एक द्वीपले पनि सन्तुष्ट हुँदैन ॥ २२॥ मैने सुनेको छु-जरा, वृद्ध तथा गव
 आदि राजा सन्तोष पनि मगर पनि घन तथा मोक्षको मंत्रले तृष्णा भेदीलाई तन सक्ने । पिण्डन ॥ २३॥ प्रारब्धवश प्राप्त धनले सन्तुष्ट पुरुष सर्व सुखी रहन्छ तर अमन्तुष्ट
 एवं अत्रिनेन्द्रिय पुष्ट छीनैलोक पाएर पनि सुखी हुन सक्नेन ॥ २४॥ अर्थ र कामले सन्तुष्ट नहुनु नै पुष्टको जन्म मरणकरी संगारको काम हुन्छ र स्वयं प्राप्त पदार्थले
 सन्तुष्ट रहनु नै मोक्षको कारण मानिन्छ । २५॥ आफ्नै आफुलाईको पदार्थले सन्तुष्ट विप्रको तेज बढ्दछ र अमन्तोषले त्यो तेज (यही गरी छान्द मगर जान्छ, जसरी जलले आत्म
 शान्त हुन्छ । २६॥ तिमो जन्मा दानशिरामिमित व रेवड तीन पाउ भूमि मादृक् । पति भूमिले नै मेरो काम बन्दछ, आफुलाई बाहिने जति माघ अर्थ मग्न गर्न नै राम्रो हुन्छ
 २७॥ श्रीशुकदेव सन्तुष्ट-हे राजन् ! भगवान्ने पनि भनेरछि राजा बलिले हार्यो भने-हुन्छ, तिम्रो जे इच्छा छ, त्यही लेऊ । पनि मगर उनले वामन भगवान्नाइ तृष्णा-

दान दिनको निम्न जनपद उपाख्ये ॥२८॥ ज्ञानीहृत्मा श्रेष्ठ दृष्टान्तं भागवतम् ॥ इच्छते भावम् ज्ञानदृष्टिरे देवेष्टे पृथ्वीदान दिन उच्ये विष्णु ईश्वरात्र वतिमिन् मन्दस्मृ ॥२९॥
 दृष्टान्तायेते मने—इं विष्णुचन्द्र-ज-मन ॥ यी वरपदा वीर्यं रदितिका मर्मबाट उच्यन्त व्यक्त विष्णु देवताको कायं मापन गनं व्यापका हुन् ॥३०॥ तिर्माते भावी अनपलाई नपुत्रे
 इतलाई पृथ्वीदिन अस्तीति गरितिया, त्यो म उचित अनिरहेको छैन । यस्तो गर्नाले दैत्यहरुप्रति डूला अन्याय हुनेछ ॥३०॥ यी माया-बाधनरूपकारी विष्णु तिम्रो स्थान, ऐश्वर्य,
 लक्ष्मी, नेत्र र विश्वविदिन यक्ष खोसेर इन्द्रलाई दिन्छन् । दान पाउनामात्र यी आफ्नो विश्वरूपले तीन पाउसँग सम्पूर्ण दिलोका नापिलिने छन् । मृदु ! यी रिष्णुलाई आफ्नो सचर
 दिग्गर् निर्मा आपन्न निर्वाह करी गर्नेछौ ! यी विश्वव्यापक मणवान् आफ्नो एक पाउले पृथिवी, अर्कोले स्वर्ग र विशाल ज्वरीले काकाञ्च नापिलिन्छन् अनि तेस्रो पाउको के गर्ति
 होला ? ॥३१-३४॥ प्रजिज्ञा भरेर दिग्गो वस्तु नदिदा नारुगामो हुनेछौ, जिनकि निमी प्रतिष्ठापूर्ण गर्न कहिल्यै समय हुनसक्नेछौ, ॥३५॥ जे गर्नाले आफ्नो शोबिका पनि छमास होम्

जनम् ॥ २८ ॥ विष्णवे ह्यस्मा प्रदास्यन्तमुशना असुरेश्वरम् ॥ जानीश्वरीर्पितं विष्णोः शिष्यं प्राह विदावरः ॥२९॥ शुक्र उवाच ॥ एष वैरोचने
 मात्माद्भगान् विष्णुरन्यथः ॥ कश्यपाददितेर्जातो देवानां कार्यमाधकः ॥ ३० ॥ प्रतिश्रुतं त्वरैतस्मै यदनर्थमजानता न साधु मन्वे दैत्यानां महा-
 नुपगतोऽनतः ॥३१॥ एष ते स्थानमैश्वर्यं श्रियं तेजो यशः श्रुतम् ॥ दास्यत्याच्छिद्य शक्राय मायामाणवको हरिः ॥३२॥ त्रिविक्रमैरिमाँलोकान्वि-
 श्रकायः क्रमिष्यति ॥ सर्वस्वं विष्णवे दत्त्वा मृदु वर्तिष्यसे कथम् ॥ ३३ ॥ कमनो गां पदैकेन द्वितीयेन दिवं विभोः ॥ स्वं च कायेन महता तार्ती-
 यस्य कुतो गतिः ॥ ३४ ॥ निष्ठं ते नरके मन्ये ह्यप्रदातुः प्रतिश्रुतम् ॥ प्रतिश्रुतस्य योऽजीशः प्रतिपादयितुं भवान् ॥ ३५ ॥ न तद्दानं प्रशंसति
 येन घृतिर्विपद्यते ॥ दानं यद्वस्तुषः कर्म लोके वृत्तिमतो यतः ॥ ३६ ॥ धर्माय यशमेऽर्थाय कामाय भवजनाय च ॥ पञ्चधाविभजन्वित्तमिहामुत्र च
 मोदते ॥ ३७ ॥ अत्रापि बहुचैर्गीतं शृणु मेऽमुसस्तम ॥ मत्पमोमिति यत्रोक्तं यन्नेत्यहानृत्नं हि तत् ॥ ३८ ॥ सत्तं पुष्पफलं विद्यादात्मवृक्षस्य
 गीयते ॥ वृक्षेऽतीवति तत्र ग्यादनृत्तं मूलमात्मनः ॥ ३९ ॥ तद्यथा वृक्ष उन्मूलः शुष्यत्युद्धर्ततेऽचिरात् ॥ एवं नष्टानृतः मद्य आत्मा शुष्कं संशयः
 ॥ ४० ॥ पर्वाग्रन्धमपूर्णं वा अक्षरं यत्तदोमिति ॥ यत्किञ्चिदोमिति नूयात्तेन रिच्येत वै पुमान् ॥ भिक्षवे सर्वमङ्कुर्वन्नालं कामेन चात्मनः ॥ ४१ ॥

यस्ता दान पां जानन्तः प्रशंसत गहं न, निजकि आजिरिका रम्यरूपरूप दान, यक्ष र वष गनं सक्नन् ॥३६॥ जो मनुष्य आफ्नो धनको बाँध भाग गरेर घरे, यक्ष, अर्धबुद्धि,
 मोघ र वदन्तः काममा स्वयं गर्ह्य, त्या यमलाक-मर्लोक दुबै ठाउँमा सुख पाउँछ ॥३७॥ पाँदै तिमी अमर्यामित इराटेलो बने दे असुरभेष्ट ! यन सत्य मिथ्याका विषयमा
 अहं केटका अतिरक्ते भनेका छन्—सोतमा जुन कुरा अं भनेर स्वीकार गरिन्छ, त्यो सत्य र जुन 'न' यस्तो भनिन्छ, त्यही असत्य हुन्छ ॥३८॥ त्यही अतिमा धनिकको छ—पुष्पलाई
 देहकी पक्षको फल र फल होनाम् । पक्ष नै नगरेपछि फल फल पनि रहन पाउछन् । देहको मूल कमय नै हो जस्तै—जसो काटिन्छ पक्ष फल सुख र दम्ल, त्यसै गरी यता।
 अक्षय नष्ट भन्नेको हुन्छ, त्यो श्वर निःसन्देह श्रेष्ठ सुखेष्ट अस्ति ॥३९॥४०॥ अं यो अक्षर व धनलाई टाढा लैगन्छ । अक्षर यो अक्षर कृष्ण र दातालाई धनहीन

वासिदिन्दु । ३० मिश्रकनई आफना सर्वेभ दिव र्शोकार गदल, न्यो आपनो मोपल्ल सुखि शकयमा मयर्ब हुन मयनेन ॥४१॥ यमको विसगीव 'नाई' यो हुन मिथ्या बचन छ, न्यो भापुलाई पूर्ण गदल, चित्तु लुन गवदा 'नाई' नै मने गदल, र्शो दुःखीनिमा । दुःख र आन केर र्शो मुर्शो सँ रहन्छ ॥४२॥ हे राजन् ! कौनिय परिहासको केलामा, विराहमा, आशीर्षिकाको रक्षाता जगित, प्राण-मूट उपस्थित भएपछि, बाई र ब्राह्मणका कन्याबाई हवा चर्मका हिमासा जस्तव आफ्ना गनुं निन्दनीय हुँदैन ॥४३॥ इति श्रीमद्भगवदो नारायणोपनिषत्सु ५० मार्गधर 'वर्गि' इति त्रैलोक्य महाप्रज्ञानां पञ्चविंशोऽध्यायः ॥१९॥

(रिलिने धामन भगवानलाई तान पाठ पूछी दिनु र रामन भगवान्को विषयका प्रश्न)—श्रीगुरुदेव भन्नुहुन्छ—हे राजन् ! कुलगु शुकाचार्यको बचन सुनेन गुरुव्य राजा बलिल एकदिन मौन रहेर प्राप्ता माग्ले भने ॥१॥ राजा बलि भन्दछन्—हे भगवन् ! हनुका कथन-प्रत्ये कथे, कथ, यक्ष एव आशीर्षिकाकाहुने बाधा नार्ने काम गनुंउचित छ तर न

अथेतत्पूर्णमध्यात्मं वच्चे नेत्यनृत्तं वच ॥ सर्वनेत्यनृत्तं ब्रूयात्स दुष्कीर्तिः श्रमनृत्तः ॥ ४२ ॥ सोऽयु नमविवाहे च वृत्त्यर्थे प्राणमङ्कटे ॥ गोब्राह्मणार्थे हिमायां नानृत्तं स्यात्तुनुमितम् ॥ ४३ ॥ इति श्रीमद्भगवते महापुराणेऽष्टमस्कन्धे वामनप्रादुर्भावे एकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥

श्रीगुरु उवाच ॥ कालेरेवे गृहपतिः कुलाचार्येण भाषितः ॥ दृष्ट्वा भूत्वा क्षणं राजन्नुवाचावहिनीं गुरुम् ॥ १ ॥ बलिरुवाच ॥ मत्स्यं भगवता प्रोक्तं धर्मोऽयं गृहमेधनम् ॥ अर्थं कर्म यशो वृत्ति यो न बाधते कर्हंचित् ॥ २ ॥ न चाहं वित्तलोभेन प्रत्याचक्षे कथं द्विजम् ॥ प्रतिश्रुत्यददामीति प्रहृष्टः कितवो यदा ॥ ३ ॥ न ह्यपत्पातपरोऽधर्म इति होवाचभूरियम् ॥ सर्वं सोऽदुपलं मन्ये ऋतेऽनीकारं नरम् ॥ ४ ॥ नाहंविभोम निरयान्नधन्यादसुखा-र्णवात् ॥ स्यान्धन्यवन्दन्मृत्योर्वाथा विप्रप्रलम्भनात् ॥ ५ ॥ यद्यदास्यति लोकेऽस्मिन्मपरेतं धनादिकम् ॥ तस्य त्यागे निमित्तं किं विप्रमुष्णेत्र तेन चेत् ॥ ६ ॥ श्रेयः कुर्वन्ति मृतानां माधवो दुस्त्यजायुभिः ॥ दय्यद्दर्शित्रिप्रभृतयः को विकल्पा धरादिषु ॥ ७ ॥ यैरियनुभुजे ब्रह्मन्दैत्येन्द्रेऽनिवर्तिभिः ॥ तेषां कालोऽप्रमदोक्तः शरयोऽधिगतं मुचि ॥ ८ ॥ सुलभा युधि विप्रैर्बलिवृत्तास्तनुयजः ॥ न तथा तीर्थं आयाति श्रद्धया ये धनत्यजः ॥ ९ ॥

भगवान्भगवत विराचनको पुत्र हुँ । भगवः ब्राह्मणलाई एकपल्ल 'दिन्दु' भनेर पुन, कृपण सँ लोभन 'दुष्' कयरी भन् । पूछीले पनि भनेको छन्—'कन्ययमदा' हवो पाप केरी छैन । श्रोता दुःखराहक अठ सकेलाई धारण गर्ने समथ छ ।' य पनि ब्राह्मणका बचन गनोले जति टराउछ । बलि नरकका दुःखको ममदुर्लभ दग्धिलाले, वदन्मुदि र घृ पुवाट पनि टराउछ । लुन धनादि नरेपछि रबन जीवलाई एक दिन मरव्य छाड्छन्, आशित्वात्रयामे पाणिनिना के हानि छ । यदि भगवानले ब्राह्मण ग-तुष्ट मणन भने के लाभ । ॥२॥ १६ दे भयन । दर्मोच र शिवि आदि माधुजनन आफ्नो दय्यका प्राणमम्म दिपर प्राणीहरूको कल्याण गरेका थिए भने दुष्को दिनको विषयमा के विचार गन । आफ्ना बचनबाट कहिल्यै पाप नार्न लुन दे-बराब्राह्मणले यम भूमिमाई सोधे, जिनका मोहलाई बालक अभिमन्यो र उनलाई दुष्कीमा यक्ष पनि पितेन ॥७॥ ८॥ हे भगव ! पुत्रमा पाठ नदेखाई प्राण न्यायार्जन नार्ने छन, रर यक्ष उपस्थित भएपछि अद्यापि वर घन दिने वृक्ष हुनम छन ॥९॥ हे गुरु ! जब श्रेयशाली र दयलु पुत्रके बाइल य बकको हव्यो पूर्ण गनोले बाह दमाति पात्र

कल्याणहस्तिणी दुःखिन्, तव हनुव श्वे मखेवाकां कापना रुतिले प्राप्ता दस्तिवकां विषयमा र मने डूरे लैन । अतः म यी वटुलाई पिनको असीप्ट वस्तु अरयप दिन्हु ॥१०॥ हे हुने ! वेदविशिका ज्ञाता हनुवहक यत्रादिले जयको यत्रन मनुहुन्छ, यी ब्राह्मण वटु उनै वरदायक विष्णु मगवाउ हुन् वा कोही म्क नै होस्, म हुनले माने अति पृथ्वी अरयप दिन्हु ॥११॥ मेरा मखेव लिंग र निरपराधलाई यी अथमपुर्बक बाँड्छु भने पनि म हुनको वष गर्ने छैन० किनकि छत्र हुनको मातले यिनले अवयव प्राप्त-वेष्ट बनाएका छन् ॥१२॥ यति ब्रह्मपमा या वरिष्क्रीति विष्णु मगवाउ हुन् भने आप्त् सुयक्ष कदापि छाड्ने छैनन् । यी वा व मलाई युद्धमा मोर पृथ्वी हर्षण वनेन् वा मेरो हातबाट बरेर पुष्टमयत्ता हुमन् ॥१३॥ ओयुद्धेव मनुहुन्छ—हे राजन् । विधत्ताका प्रेणाते गुरु गृहकार्य आफुमाथि ब्रह्माल र आफ्नो ब्राह्मको उत्पन्न गन अर्का सत्यपरायण र मनम्बी क्षिणलाई आप दिदै थने—

८ दश-४-(कामा बीरका महना हुन) एक दिन वैशाख शुद्ध अष्टम्या शोरा कम्पनि सुति रहेको थियो । त्यही बखत शोरा विषयी बाबुर गिनलाई यसै हेरेर मान्न लागे । उसले ताराव सौन्दर का मरो—ए मह-सह ! उठ, कण्ठ हो र भने—यस बखत मेरो कतले बचाउन छल्लो ? हाँउतले टिङ्ग उभिर भन्ने—चलाउनी लडौ आइन्छु ह । यो झ-जानाथ ठके र स्पष्टकी जटन कमपर तरवार मोचे । भने—अ मायाक ! अब मलाई केले बचाइन्छ ? बाबुर पैसाको कोडा र गोरीछाँसे वस्त्रो र भजनमाया—‘पदक’ र ‘वन’ बखत मेरो क्या गर्ने कोही छैन ? जल्को चीनका पूर्वा भावी सुत्ने पैसाको ले तरवार तोके लाई पढी फालिदिने र भने—‘आजाने ! आफ्नो तरवार ठूला र दास गर्न मिति सिक्ने काइछ, रिलाई म यस्ता चारो चोटोछु ।’ यस प्रकार प्रभा र प्रेमपूर्ण कथन सुनेर बाबुर सम्मिल भयो । ताकात त्यो ठेके ‘सिम्र बेनेर समिरे’

प्रपञ्चमात्रक यज्ञयाज्ञे बलिने सामन मगवान्का पाउ धोए र त्यां त्रिलोक पावन परबोद्धक श्रिमा रामे ॥१८॥ उवा आभाश्रमा विराजमान गन्धर्व, विद्याधर र चाणन राजा बलिको
 रपो त्रिलि कर्म र सरलताको बर्णन गर्दै भनि जानिदिए मगर बलिबाधि पुण्यवर्षा गर्नलामे ॥१९॥ शरम्भाह इजारी हुन्दुपी बज्जलामे र गन्धर्व, किम्पुल्ल तथा छिन्नरामण—
 'अहो । यी मनस्वी दैन्यले जानी-जानी आफ्नो छत्रुलाई सादा पैलोपय दान दिइ । यिनले यो ठूलो दुष्कर कार्य गरिदिए ।' यति भने उनका गुण-मान गर्नलामे ॥२०॥ उवा सबैको
 सम्मुख भगवान् अनन्तको त्रिगुणात्मक नामसम्बन्ध विविध ढङ्गले बटन लामो र पृथिवी, आकाश, दिशा, स्वर्ग, पताल, ममृ, पक्षी, वनस्प, देवता, आदि-सबै यथेमा विलास
 ॥२१॥ ती त्रिभूति-सम्यक् भगवान्का गुणमय घर रमा आन्विक, आचार्य र मदस्वगणमयेत राजा बलिले भूत, इन्द्रिय, विषय, अन्तःकरण र जीवका साथै साता त्रिगुणमयप्रभत् रिचत

यजमानः स्वयं तस्य श्रीमत्पादयुगं मुदा ॥ अवनित्यावहन्मूर्ध्नि तदपो विश्वावनीः ॥ १८ ॥ तदाऽसुरेन्द्र दिवि देवतागणा गन्धर्वविद्याधरसि-
 द्वचारणाः ॥ तत्कर्म सर्वेऽपि गृणन्त आर्जवं प्रमूनवर्षेर्वचुषुमुदान्विताः ॥ १९ ॥ नेदुमुहुरुन्दुभयः सहस्रशो गन्धर्वकिपूरुपकिन्नरा जशुः ॥ मनस्वि-
 नाऽनेन कृतं सुदुष्करं विद्वानदाद्यद्विपवे जगत्त्रयम् ॥ २० ॥ तद्वामनं रूपमवर्द्धताद्भुतं हरेरनन्तम्य गुणत्रयात्मकम् ॥ भूः स्वं दिशो द्यौर्विवराः पयो-
 धयस्तिर्यहन्देवा ऋषयो यदासत ॥ २१ ॥ काये बलिस्तस्य महाविभूतेः सहस्रिगानार्यमदस्य एतत् ॥ ददर्श विश्वे त्रिगुणं गुणात्मके भूतेन्द्रिया-
 र्याशयजीवचुक्तम् ॥ २२ ॥ रमापचष्टांभ्रितलेऽथ पादयोर्महौ महीप्रान्पुरुषस्य जङ्घयोः ॥ पतत्रिणो जानुनि विश्वमूर्तेरुर्वोर्गणं मारुतमिन्द्रमेनः ॥ २३ ॥
 सन्ध्यां विशोर्वामसि गुह्य ऐक्षत् प्रजापतीब्रह्मणे आत्ममुखात् ॥ नाभ्यां नभः कुक्षिषु सवमिन्धूतुरुकमस्योरणि चक्षमालाम् ॥ २४ ॥ हयङ्ग धर्मं
 स्तनयोर्मुखोर्ऋते च मत्स्यं च मनस्येन्दुम् ॥ श्रियं च वक्षस्यरविन्दहस्तां कण्ठे च सामानि समस्तरेफान् ॥ २५ ॥ इन्द्रप्रधानानगरान्मुजेषु
 तत्कर्णयोः ककुभो द्यौश्च मूर्ध्नि ॥ केशेषु मेघान्ध्वगर्भं नाभिकायापद्मणोश्च सूर्यं वदने च बद्धिम् ॥ २६ ॥ बाण्यो च छन्दांसि रसे जलेशं ध्रुवा-
 निषेधं च विधिं च पक्ष्मसु ॥ अहश्चरात्रि च परस्य पुंसो मन्युं ललाटेऽधर एव लोभम् ॥ २७ ॥ स्पर्शं च कामं नृप रेतमाग्भः पृष्ठे त्वधर्मं क्रमणेषु
 यज्ञम् ॥ छायासु मृत्युं हस्तिने च मायां तनूरुहेष्वोषधिजातयश्च ॥ २८ ॥ नदीरच नादीषु शिला नखेषु बुद्धावर्ज देवगणानृषीरच ॥ आणेषु गात्रे

देखे ॥२०॥ ती विश्वरूप भगवान्का चरणलमा रमाकल, चरणमा वृषी, सिग्रामा पर्वत, पुंडामा पांडुरन्द, ठरुमा मरुभूमण, बक्षमा सन्ध्या, शुभ्रपदेष्टमा प्रजापतिभण, उषन मागमा
 आकृममेत सबै अशु, नाभिमामा आकाश, कुक्षिमा सावैतद्वद्र, उरभणलमा नक्षत्रमाला, हृदयमा धर्म, स्तनमा अन्त मन्त्र, मनमा चन्द्र, वक्षमणलमा पक्ष, हातमा लक्ष्मी, बाँटोमा साय अग्नि
 स्रं सम्बन्धं छन्द, पुंडाहकमा इन्द्रादि देवता, कानमा दिशाहरु, मस्तकमा स्वर्ग, रीमा मेघमाला, नाकमा बाण, नेत्रमा सूर्य, मुखमा अग्नि, बाणीमा वेद, जिह्वामा वरुण, मूढांमा
 विधि र निषेध, पंजलाया दिन र रात, ललाटमा क्रोध, अंठमा लोभ, स्पर्शमा काम, धोयमा जल, पृष्ठमागमा अधम, पदन्ध्रमा (हिन्दुहुल्ने) मा पञ्च, छायामा मृत्यु, हाँसेमा माया,
 रीम-समूहमा सबै जीवधिहरु, नादीहरुमा नदीजादि, नडमा दिशाहरु, बुद्धिमा प्रज्ञादि देवता र आदि-पुनितकुलाई देखे । यस प्रकार वीर बलिले भगवान्को प्राण र शरीरमा समस्त

दृष्टव्यं तं गम्य शान्तिदृष्टार्थं स्थितं देवे ॥२३-२९॥ हे रात ! तौ सर्वात्मा भगवान्मा संपूर्णं धुवनं देवे सदैव दैन्यं भावि ॥ त्वयै वक्ष्ये भगवान्को नर्गाचै अमय ते जायते सुदर्शनचक्रं
गतेनै वादले ममान भयङ्करं दृष्टारं गते छात्रं धनुषं, मेघस्मानं गम्भीरं घोषपुष्पं पाञ्चजन्यं शङ्खं, अतिशयं वेगवती कीर्मादकी गदा, हास्यमेव विद्याधरं नामकं मङ्गलं, अश्वयं बाणं धरिष्ठाका
इहोका रं हास्यमेव समेव नन्द-मुनन्द आदि प्रमुखं चारुं भाषणं उपस्थितं मयं हे राजन् ! तौ भगवान् देदीप्यमानं सुकुटं, अंगदं, बकराकृतिं कुण्डलं, श्रीदन्तं, कौस्तुभं मणिं, मेघमलं
पाताम्बरं तथा मायाहकले मुखजायमानं वनपालालं विभूषितं अणुरं भाषणं तुषाणितं मयं । कन्कालं उनले काप्यो एकं पादले मारा पृथिवीं नापिलिष्यं रं शरीरले काकाद तथा भुजा-
हकले सदैव दिग्गहकं हाकिदिष्यं ॥ ३० ॥ ३१ । अथ उनले दोस्रो पादले स्वर्गालं वनि हाकिलिष्यं, तब तस्रो बाणका लाभि हुनै स्थान खेपं राहेन, दिनिके भगवान् उरुकमया दोस्रो
पाद नै बाणि-बाणि धारुदेको महलोकं, जनलोकमन्दा वनि माधि मन्थलोकमा पुगेसो धियो ॥३४॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणेष्टमस्कन्धे नेपाती बापा-टीकायां विंशोऽध्यायः ॥२०॥

स्विरजङ्गमानि सर्वाणि भूतानि ददर्श वीरः ॥२६॥ सर्वात्मनीदं भुवनं निरीक्ष्य सर्वेऽमुराः करमलापुङ्गव ॥ सुदर्शनं चक्रममद्यतेजो धनुश्च शार्ङ्गस्तन-
यित्नुषोगम् ॥३०॥ पर्जन्यघोषे जलजः पाञ्चजन्यः कौमोदकी विष्णुगदा तस्मिन्नी ॥ विद्याधरोऽभिः शतचन्द्रयुक्तस्तृणोत्तमावक्ष्यमायकौ च ॥३१॥
मुनन्दमुख्याउपतस्थुरीरा पार्षदमुख्याः महलोकपालाः ॥ स्फुरत्किरीटाङ्गदमीनकुण्डलश्रीवत्परान्तोत्तममेखलाभ्यरैः ॥३२॥ मधुव्रतसङ्गवन्मालया वृत्तो
रगज राजन्भगवानुरुक्तमः ॥ क्षिति पदैकं न कवेर्विचक्रमे नभःशरीरेण दिशश्च बाहुभिः ॥३३॥ पदं द्वितीयं क्रमनन्निविष्टं न वै तृतीयाय तदीयमभ-
पि ॥ उरुकमस्याङ्घ्रिरुपर्युपर्ययो महर्जनाभ्यां तपसः परं गतः ॥३४॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणेष्टमस्कन्धे विश्वरूपदर्शने विंशतितमोऽध्यायः ॥२०॥

श्रीशुक उवाच ॥ मत्स्यं सर्वाक्ष्यान्मभवो नन्वेन्दुभिर्हन्तस्वधामन्युतिरावृत्तोऽभ्यगात् ॥ मरीचिमिश्रा ऋषयो बृहद्व्रताः मनन्दनाद्या नरदेव
योगिनः ॥ १ ॥ वेदोपवेदा नियमान्विता यमास्तर्कनिहासाङ्गपुराणमहिताः ॥ ये चापरे योगमसीत्दीपितज्ञानामिना रन्धितकर्मकम्पयाः ॥ २ ॥
वचन्दिरे यत्परणानुभावतः स्वायम्भुवं धाम गता अकर्मकम् ॥ अर्धोऽपरे भोत्रमिताय विष्णोरुपहारपद्मभ्योऽर्हणोदकम् ॥ समन्त्यं भक्त्या-
भ्यगृणाच्छुविश्रवा यन्नाभिपदैरुहसंभवाः स्तयम् ॥ ३ ॥ धातुः कम्पद्वलुजलं तदुरुकमस्य पादावनेजनपवित्रयता नरेन्द्र ॥ स्वधुन्यभून्तभिमि मा

(तीन पाद पृथ्वी दाह पूर्णं नहुनाले भगवान् हाता वसिलाई बांधु - श्रीशुकदेव मन्त्रुक्त - हे राजन् ! मन्थलोकमा प्राप्त भगवान्का जल-कमल देहेर तिनका नख-पत्रको
दोमिले जयका तेजको बाजा मन्द धरुदेको धियो र जो स्वयं त्यागता पान्तिने हाविष्यं बें 'बाण', ती ब्रह्मा, मरीचि आदि क्षत्रि, मनकादि नैष्ठिक प्रभवांगी एव वामीगण, वेद, उपवेद,
नियमहक समेव यथ, तर्क, इतिहास, वेदाङ्ग, पुराण, संहिता तथा योगरूपी धवनले प्रचलित ज्ञानामिना जयका कमरूपी चल दहिमकेका गिण, ती रुचं यागी भगवान्को नर्गाचै भाषण
जयको स्मरणं वनिष्यं प्रभावले उनले अमरकापद्मारा जयाय्यं महलोक वारुका धिय, ती भगवान्का प्रभाव गरी ॥१॥२॥ अनि पवित्रकीर्ति ब्रह्माले-जयको माधि-कमलपाद ती स्वयं
उत्कन्त भाषणं वनिष्यं श्री विष्णु भगवान्को माधिपति उठेका भाषणो ॥३॥ गदर आतिशयं मक्तिमावले म्नुति गरी ॥३॥ हे राजे ! भगवान् उरुकमका पाद-दधानले परम पवित्र

न्यो ब्रह्माजीको कथयइतुको जन नै श्रीगङ्गाजीको रूपमा बगिन भयो । ती गङ्गा बानो भगवान्को पवित्र कीर्ति थिएन र अब पुष्परीमा बगेर तीनै लोकलाई पवित्र गर्दै रहन्छिन ॥४॥ अब भगवान्ले आफ्नो विस्तार बढाउनु भयो, तब अनुचरमण्डित ब्रह्मादि लोकपालहरूले राम्रन भगवान्लाई सादर दर्शन-भेट गर्न भन्यो ॥ ५ ॥ अह, उपहार, माला, दिव्यगन्ध-पुष्प अनुनेपन सुगन्धित पूष, दीप, माला, लोचन, अक्षता, फल, पत्राङ्गुर, भगवान्का महिमामय स्तोत्र, कथन, नृत्य-नाच-मान, छद्म र दुन्दुभीका छन्दले ती पूजा गर्न लागे ॥६॥७॥ जन ही दुनगामी कृष्णराज जान्नुवाञ्छु तत्काल हुनो उमाहले मेरी उजाउँदै सर्वत्र विजय पाप्मा गरेर आए ॥८॥ यस प्रकार तीन पाठ पृथिवीको वाचनाको निहुँ पारे यत्नकर्ममा दीक्षित भएका प्रभु । समूह पृथिवी हाथ प्रणमी देखेर देवगण ताने कञ्चित् मर परस्पर कुग गर्न लागे— ॥९॥ 'यो ब्राह्मण होइन, यो मायावीहरूको अग्रणी विष्णु नै हो र ब्राह्मण बेचमा देवताहरूको कार्य निह्न पाने आएको हो ॥१०॥ हेर न, बहुरूप धारण गरेर वाचना गर्दै यस झुत्ले हाम्रा स्वामीको—भगले यज्ञानुष्ठानमा दीक्षित मगर दण्ड-नीति त्पामिदिएका

पतनी निर्माष्टि लोकत्रय भगवतो विशदेव कीर्तिः ॥४॥ ब्रह्मादयो लोकनाथाः स्वनाथाय समाहृताः ॥ सानुगा बलिमाजङ्गुः मक्षिप्रतमविमृतये ॥५॥ तोयैः समहृणोः स्रग्भिर्दिव्यगन्धानुलेपनैः ॥ धूपदीपैः सुरभिर्भिलाजस्तफलाङ्कुरैः ॥६॥ स्तवनेर्जयराव्दैश्च तद्विर्धमहिमाङ्कितैः ॥ नृत्यवादित्रीनाञ्च शङ्खदुन्दुभिनिःस्वनैः ॥ ७ ॥ जाम्बवानृक्षराजस्तु मेरीशन्देर्मनोजवः ॥ विजयं दिक्षु सर्वान् महोत्सवमधोषपत् ॥ ८ ॥ महीं सर्वा इतां दृष्ट्वा त्रिप-दव्याजयाश्रया ॥ ऊजुः स्वभर्तुरमुखा दीक्षितस्यात्यमर्षिताः ॥ ९ ॥ न वा जयं ब्रह्मकधुर्विष्णुमार्यानिनां वरः ॥ द्विजरूपप्रतिच्छन्नो देवकार्यं चिकी-र्षति ॥ १० ॥ अनेन याचमानेन शत्रुणा वदुरुपिणा ॥ सर्वस्वं नो हतं भर्तुर्यस्तदण्डस्य घर्हिषि ॥ ११ ॥ सत्यव्रतस्य सनतं दीक्षितस्य विशेषतः ॥ नावृतं भाषितुं शक्यं ब्रह्मण्यस्य दयावतः ॥ १२ ॥ तस्मादस्य कथो धर्मो भर्तुः शुश्रूषणं च नः ॥ इत्यायुधानि जगद्वर्चलेरनुचरासुराः ॥ १३ ॥ ते सर्वे वामनं हन्तुं शूलपाट्टशपाणयः ॥ अनिच्छतो बले राजन्प्राव्रज्जतमन्यवः ॥ १४ ॥ तानभिद्रवतो दृष्ट्वा दितिजानीकपानृप ॥ प्रहस्यानुनरा विष्णोः प्रत्येषधनुदायुधाः ॥१५॥ नन्दः सुनन्दोऽथ जयो विजयः प्रबलो बलः ॥ कुमुदः कुमुदाक्षरच विष्वक्सेनः पतत्रिराट् ॥ १६ ॥ जयन्तः ध्रुतदेवश्च पुण्ड्रदन्तोऽथ सार्वतः ॥ सर्वे नागायुतप्राणश्चर्यं ते जन्तुरासुरीम् ॥ १७ ॥ ह-यमानाः स्वकान्दृष्ट्वा पुरुषानुचरैर्वलिः ॥ वारयामास संर-

थिए—मर्त्यत्व छोडिलिएको छ ॥११॥ हाम्रा स्वामी सत्यव्रती, ब्राह्मण-मर्क तथा अन्यन्त्र देवातु छन् । बने निम्ति र विशेष गरेर दीक्षित हुनाले गर्दा ती छुट्टो व बनेनै सक्नेन-थिए ॥१२॥ यस्तो शिथिलता यस वदलाई मारिदिनु नै पर्ने हो र यस्तो गर्जाले हाम्रा स्वामीको उचित सेवा पनि हुन्छ ।' यस्तो सल्लाह गरेर बलिका अनुयायीहरूले विविध अस्त्र-शस्त्र भेजिए ॥१३॥ हे राजन् ! ती सबै भवि कञ्चित् मगर रावा बलिको हप्का नभए पनि शूल तथा पाट्टि आदि लिएर वामन भगवान्लाई मार्नको निम्ति झन्टे ॥१४॥ हे नृप ! देव-सेवानायकहरूलाई शस्त्र सँघेर आफुतिर आउन लागेका देखेर हस्तै विष्णु भगवान्का पाषदहरूले आफ्ना यन्त्रात्रले तिनलाई रोकिदिए ॥१५॥ नन्द, सुनन्द, जय, विजय, प्रबल, बल, कुमुद, कुमुदाक्ष, विष्वक्सेन, मण्ड, जयन्त, अर्द्धदेव, पुष्पदन्त र सार्वत—यी दस-दस हजार ज्ञानीका बगले सम्पन्न पार्श्वहरूले मगर अनुचर-सेना भएर पारिदिए ॥१६॥१७॥ पार्श्वद्वार-

द्राग आपना गिराफका अनुचरहद मागिहका ईश्वर राजा बलिले शुक्राचार्यको थाप स्मरण पोर तिनलाई पुढबाट रोकिदिए ॥१८॥ बलिले भने—ये राहो ! हे नेमे ! मेरो कुन एते-
मा बुद्ध बन्दगार र पण्डित ॥ आदिल या गमय कार्यमाभनको छैन ॥१९॥ हे ईश्वरगण ! मरे प्राणीहरूलाई सुख-दुःखादिको प्राप्ति म्माउममा सयर्ष काललाई हुने पुग्छ आफ्नो शुक्राच-
द्राग विजयी हुन मर्नेन ॥२०॥ हुने बेला जो हाम्रो उक्ति र देवताहरूको भवनतिका हेतु थिए, उनै भगवान कस्तु बन्धःदामीगित विपरीत भएका छन् ॥२१॥ बल, बुद्धि, दुर्ग, मन्त्र,
आवधि तथा मामादि उपाय-परोमपे कर्तृपनि साधनले मनुष्य काललाई पराजित पार्ने मर्नेन ॥२२॥ जय विषादा अनुकूल थिए, त्यो निर्माहरूले मवेदानका यी पारंरलाई धरेपन्
रि यी विन्तु बाज निने हामीलाई जिर र समी मर्तिदेका छन् । यदि कहिन्ने माग्य अनुकूल बण्ड भने हामी इनलाई केरि जिन्ने छौ । बलमात्र हामीलाई लकलता प्राप्त हुनुछ, त्यो

व्धान्कान्यरापनमुम्भरम् ॥ १८ ॥ हे विप्रचित्ते हे राहो हे नेमे श्रूयतां वचः ॥ मा शुच्यत निवर्तध्वं न नः कालोऽयमर्थकृत् ॥१९॥ यः प्रभुः सर्वभू-
तानां सुखदुःखोपपत्तये ॥ तं नातिवर्तितुं दैत्याः पौरुषेरीश्वरः पुमान् ॥२०॥ यो नो भवाय प्रागामीदभवाय दिवौकमाम् ॥ स एव भगवानद्य वती
तद्विपर्ययम् ॥ २१ ॥ कलेन सच्चिवैर्वुद्धया दुर्गेमन्त्रोपधादिभिः ॥ मामादिभिरुपायैश्च कालं नात्येति वै जनः ॥२२॥ भवद्विनिजिता ह्येते बहुशोऽ-
नुचरा हरेः ॥ देवैर्देहेन एवाद्य शुधिं जित्वा नदन्ति नः ॥२३॥ पतान् वयं विजेयामो यदि देवं प्रमोदति ॥ तस्मात्कालं प्रतीक्षध्वं यो नोऽयं-
न्वाय कल्पते ॥२४॥ श्रीशुक उवाच ॥ पत्युनिगदितं श्रुत्वा दैत्यदानवयूथपाः ॥ रमां निविशुः राजन्विष्णुपार्षदताडिताः ॥ २५ ॥ अयं तादृशं-
मुतो ज्ञात्वा विगट् प्रभुचिकीर्षितम् ॥ ध्वजध्वं वारुणेः पारोर्बलिं सौत्येऽहनि क्रतो ॥ २६ ॥ हाहाकारो महानामीद्रोदस्योः सर्वतो दिशम् ॥ गृह-
माणेऽमुपगतौ विष्णुना प्रभविष्णुना ॥ २७ ॥ तं बद्धं वारुणेः पारोर्भगवानाह वामनः ॥ नष्टशिरं स्थितप्रभमुदारयशसं नृप ॥ २८ ॥ पदानि
त्रीणि दत्तानि भूमेर्मई त्वयाऽगुर ॥ द्वाभ्यां क्रान्ता मही सर्वा तृतीयमुपकल्पय ॥ २९ ॥ यावत्तपत्समौ गोभिर्याविन्दुः सहोद्भुभिः ॥ यावद्वर्षति

कहिलको घर्षण गर ॥२२-२४॥ श्रीशुकद्वय कन्तुहुन्छ—हे राजन् ! त्पामीका भवन हुनेर विष्णु भगवान्का पार्षदद्वारा प्रताडित ती दैत्य र दानवयूथतिथ रगतत लोका मा ॥२५॥
आज हाथ्येन्दन गरुडहाने विराट् भगवान्को अभिषाप बुझेर थप पमात हुने दिन राजा बलिलाई बन्धदेवको बाधने बेमरी टुन्कारदिए ॥२६॥ ममर्ष भगवान् विष्णुद्वारा दैत्यराज
बललाई शाधिमेकाई पृथ्वी तथा आकाशमा चारेतिर हाहाकार मचियो ॥२७॥ हे राजन् ! यस प्रकार ओहीन कट्ट बल्य बाइले बाइद उदतबोति एवं स्थितप्रभ रामा बलिम्म
आवाभन भगवान् मन्तुहुन्छ—॥ २८ ॥ हे अगुगज ! निर्मले मनलाई भीन पाउ पृथ्वी दिन्नु भनेता थियो, त्यसमा दृढ पाउने मरे पृथिवी हाकिमो ! अब मेरो पाउ ध्वज गर ॥२९॥

१ छत्त पढे भरीकः म विन्तु कपरी, आफ्नो विरा बाज । आफ्नो दोष विचारुं जैन भवको धरे कोष हे लभन ।
राज्ये वन वनमात्र पण्डितले, हो अथ आफ्नो मनी । आफ्नो लुक्छातिन तिरुदय मना, बन्नेर आफ्नो धनी ॥
मर्नेन लभनाम वय र हरिके, जाना, दुकाका धर । आफ्नो पदंरु मन्त्र बोध आफ्नो, प्र देव मरी मर
कैरे विकत हुन नाम प्रभुको, रम्न सदा दिभक्त । सम्मन् हुन रिठले प्रभवा भनले वरनु विचारुं दित ॥

जहाँसम्म खरं आपनो क्रियसे ताप पुन्नातलन्, इह समेन भद्रमा दन्धन् रहन्तन् र येव वानो पाहें रहन्तन् स्वर्होमसकी पृथ्वी पक्याव तिसा अधिकारमा थिहन् ॥३०॥ अब देसदा देसदे मेल आपना एक पाउल मारा भूलांक, सुरीमले साकाञ्च र दसो दिवा तथा दोस्रो पाउले स्वर्लोकाक हाकिलिह ॥३१॥ अठः अब प्रतिज्ञा गरेको इहा दुर्ग मन नमकेको अपरपथा निमोड नरकमागो हुनुपर्दछ । यस विषयमा आपनो गुरुको अनुमतिअनुसार पिपी नरकमा जाकिन्छी । जो प्रतिज्ञा गरेको बस्तु दिनमा पाचकलाई घोका दिन्छ, त्यसका सबै मनोरथ कथय हुन्छन् र स्वर्ग १ वरी जाओम उल्लो न्यमले नरकमागो हुनुपर्दछ ॥३२-३३॥ आफूलाई लोको पनी पान्ने तिमीले 'दिन्नु' भनेर बलाई घोका दियो । अन्तः केही बर्षमम्म इहा बाउको फनभरार तिमी नरक माग ॥३४॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणेष्वध्यायः १० गौरीचन्द्र 'बन्धि' कृत नेपाली भाषाटीकायापामेध्विष्टाध्यायः ॥२१॥

(वामन मगवान् प्रमथ भएर बलिलाई मुल्लेलोक पठाउनु)—श्रीशुकदेव भन्नुहुन्छ—हे राजन् ! वामन बागवतद्वारा तिरकृत भएर मन्वन्त इगामपथि बलिले अलिकति पनि

पर्जन्यस्तावती मूरियं तव ॥ ३० ॥ पर्देकन मया क्रान्तो भूलांकः स्व दिशस्तनोः ॥ स्वलोकिस्तु द्वितीयेन पश्यतस्ते स्वमात्मना ॥ ३१ ॥ प्रति-
श्रुतमदानुस्ते निरये वाम इष्यते ॥ विश त्वं निरयं तस्माद्गुरुणा चानुमोदितः ॥ ३२ ॥ वृथा मनोरथस्तस्य दूरे स्वर्गः पतत्यथः ॥ प्रतिश्रुतम्य-
दानेन योऽर्थिनं विप्रलम्भते ॥ ३३ ॥ विप्रलम्भो ददामीति त्वयाऽहं चक्ष्यमानिना ॥ तद्वधलीकफलं भुक्ष्व निरयं कतिचिन्मयाः ॥ ३४ ॥
इति श्रीमद्भागवते महापुराणेष्वध्यायः १० गौरीचन्द्र 'बन्धि' कृत नेपाली भाषाटीकायापामेध्विष्टाध्यायः ॥२१॥

श्रीशुक उवाच ॥ एवं विप्रकृतो राजन्यलिर्भगवताऽमुरः ॥ भिद्यमानोऽप्यभिजात्माप्रयाहाविह्वलः ॥ १ ॥ बलिरुवाच ॥ यद्युत्तमस्लोक भवान्ममैरितं
वचो व्यक्तीकं सुरवर्यं मन्यते ॥ करोम्युतं तन्न भवेत्प्रलम्भनपदं तृतीयं कुरु शीर्णि मे निजम् ॥ २ ॥ विभेमिनाहं निरयात्यदच्युतो न पाशकन्धाद्वयमनादुरन्य-
यात् ॥ नैवार्यं हन्तुं द्वावततो विनिष्ठादमाधुनादादुभूशमुद्विजेयथा ॥ ३ ॥ पुनर्गं श्लाघ्यतमं मन्ये दण्डमहत्तमापितम् ॥ ये न माता पिता भ्राता मुहदध्रदिशन्ति
हि ॥ ४ ॥ त्वं नूनममुराणां नः पाराक्ष्यः परमो गुरुः ॥ यो नोऽनेकमदान्धानां विभ्रंशं चक्षुरादिशत् ॥ ५ ॥ यस्मिन्वैराग्यवन्धेन रुद्धेन विबुधैः तगः ॥ ६ ॥ वदवो
लेभिरे मिद्धि यामुहेकान्तयोगिनः ॥ ६ ॥ तेनाहं निगृहीतोऽस्मि भवता मुक्तिर्मणा ॥ बद्धश्च वारुणैः पाशैर्नातिम्रीडे न विव्यथे ॥ ७ ॥ पितामहो मे भव-

विवक्षितं नमस्कृत्य वैयपुत्रं कमे- ॥ १ ॥ गादा बलि मन्दछन् हे पवित्रकोटि सुरभट ! यदि हजुर मेरो राक्षस छटो मान्नुहुन्छ भने म त्यसलाई सन्ध बाँध्छु । हजुरलाई घोका दिन् ।
आउनुस्, हजुर आफ्नो नेत्रो पाउ बग्रा माथमा राखेर नासितुम् ॥ २ ॥ हे भगवन् ! म अपकीर्ति जति हराउँछु त्यति नरक, पदच्युति, पाछ बन्धन दुम्भर कष्ट, अर्थरहित एवं हजुरले
दिएका दण्डले पनि हराउँछु । मनुष्यको पुण्यले रक्षकद्वारा प्रदत्त दण्डलाई भगवान् बाध्छन्तीया मान्दछु, किनकि माता, पिता, माई तथा सुहृद् आदि सावध त्यस्तो दण्ड दान समर्थ
हुन मक्तेनन् । हजुर पराक्षरपत्न्य हामी अगुरुहरूका गुरु हुनुहुन्छ, किनकि अनेक प्रहारा बदल अन्धा शमीलाई हजुर मध्यम-नासकपी नेत्र दिइरहनु अर्कोछ ॥ ३-५ ॥ हजुरमिलि धनुना
मारेर अनेक देवगणले म्मे परदाँमाई पाण्का छन, जुन कतल पोसीने पाउन मक्छन्, अह हाइन ६ ॥ उर्देले बलाई ममाउनु मणको छ र म बल्लम पाछले बाँध्नेको छु । यमनिश्चि

मलाई न लाउ छ न कुनै कथा मै छ ॥७॥ हे भयो ! जयको कीर्ति बिबरकवात छ, ती मेरा पितामह प्रह्लाद इन्द्रका आफ्ना जनमा भेट मा-पिका थिए, ती केवल इन्द्रकै भयो न थिए । यसै निमित्त उनलाई इन्द्रका विरोधी पिता हिरण्यकशिपुद्वारा अनेक बातना दियो ॥८॥ तर मेरा ती भगवान्बोध तथा माधुश्रेष्ठ पितामहले यो विचारै-‘जो आफु पुन मरपछि एक दिन च्याम्ने पर्छ, त्यस देहले जो केवल कथन हरण नै हुन्छ भन्दछन्, ती स्वजननायक, चोरहकसित, जन्म-मरणरूपी संसार चकम हाहेतुस्वरूप मार्गामित र गृह आदिके भगवन्माथै पुनःपलाई के लाभ होला ? यिनका केवल आफु नै नष्ट हुन्छ ।’ जैन संप्रदाय मयमीत भई आफ्नै कलाई नष्ट गर्ने इन्द्रका निर्वच एवं निश्चल वादपक्षको भेले सहाता लियेको थिए ॥९॥१०॥ अजि बोधित पुरुष उन्नत भएर सृ-सृष्टीको मयीष ठमिई आफ्नो बोधनलाई अनिश्चित भान्दैन, त्यस वैभवदाह इडाह दक्षित चारैर बिधाताले मलाई पनि आफ्नो कनु-कनोपरमेष्ठको नयीष कुनारदिएको छ ॥११॥ श्रीशुकदेव भन्नुहुन्छ-हे कुरुमेष्ठ ! जब राजा बलि बसरी मनिरेका थिए, उहाँ बेला कन्दमा ममान भगवान् । थिय मन्त्र प्रह्लाद पनि

दीयमम्मतः प्रह्लाद आविष्कृतसाधुवादः ॥ भवद्विपक्षेण विचित्रवैशमं संप्रापितस्त्वत्परमः स्वपित्रा ॥८॥ किमात्मनानेन जहाति योऽन्ततः किं रिक्यद्दरैः स्वजनारूपदयुभिः ॥ किं जायया संसृतिहेतुभूतया मर्त्यस्य गेहैः किमिद्वायुसे व्ययः ॥९॥ इत्थं स निश्चित्य पितामहो महानगाधयोधोभवतः पादपद्मम् ॥ प्रवे प्रपदे ह्यकुतोभवं जनाद्धीनः स्वपक्षक्षपणस्य सत्तमः ॥१०॥ अयाहमप्यात्मरिपोस्तर्वातिकं दैवेन नीतः प्रमथे त्याजितश्रीः ॥ इदं कृतांतातिकर्षति जौविने तथाऽध्रुवं स्तब्धमर्तिर्न भुष्यते ॥११॥ श्रीशुक उवाच ॥ तस्यैतं आपमानस्य प्रह्लादो भगवत्प्रियः ॥ आजगाम कुरुश्रेष्ठ राकापतिरिवोत्थितः ॥१२॥ तमिन्द्रसेनः स्वपितामहं श्रिया विराजमानं मल्लिनायतेक्षणम् ॥ पांशुं पिशङ्गाम्बरमञ्जनस्त्रिषं प्रतम्बवाहुं सुगगं समेक्षत ॥१३॥ तस्मै बलि-वारुणपाशयन्त्रितः समर्हणं नोपजहारं पूर्ववत् ॥ ननाम मूर्ध्नाऽश्रुविलोललोचनः सग्रीडनीचीनमुखो धभूव ह ॥१४॥ स तत्र हामीनमुदीक्ष्य सत्पतिं सुन्दनंदायनुमोदयामितम् ॥ उपेत्य भूपो शिरसा महामना ननाम मूर्ध्नां पुलकाश्रुविक्रवः ॥१५॥ प्रह्लाद उवाच ॥ त्ययेव दत्तं पदमेन्द्रमूर्जितं दत्तं तदेवाय तथैव शोभनम् ॥ मन्ये महानस्य कृतो ह्यनुग्रहो विभ्रंशितो यन्त्रिय अहममोहनम् ॥१६॥ यथा हि विद्वानपि मुक्तो यतस्तत्को विषटे गतिमात्मनो यथा ॥ तस्मै नमस्ते जगदीश्वराय वै नारायणायास्तिल्लोकाकमाक्षिणे ॥१७॥ श्रीशुक उवाच ॥ तस्यानुगृण्वतो राजन्महदस्य कृता-

भयार् आह्वयो ॥२॥ तब दै-राज बलिले आम्बरक, उमल र्ने विशाल नयन हुने, उन्नतहाथ, पोताम्बरधारी, त्याम आन्विपुङ्ग, विशालबाहु एवं अतिमनोहर पितामहलाई आफ्नो माथुन्ने देखे ॥१३॥ तर बरुण-वाद्यले बाँधिएका हुनाले बलिले उनको पूर्ववत् भूओ गर्न सकेनन् । उनले अध्रुषं नेले उनलाई मस्तक न्युगण्ड प्रभाव गरे र सान्ने लाज मानी सुल नन न्युगण्ड ॥१४॥ पुलकावली एवं नेत्रमा जल भर्नाले विहल महामना प्रह्लादले नन्द-सुनन्दादि वाचदहकले सेवित साधुजनका अपिपति श्रीहरीलाई त्यहाँ विराजमान देखे तथा उनको नगीच गण्ड वृष्णीमा शिर राखेर नमाम गरे ॥१५॥ प्रह्लादले भने-हे भयो ! इन्द्रले नै बलिलाई अति मृदुद्विधाली हन्त्रबद दिनभयो र इन्द्रले नै मात्र न्यो खोम्नु भयो । इन्द्रले यो सान्ने राम्रो गर्नुभयो, जो बमलाई आफ्नाको नलि मोहम्बर राज्यनभयोबाट अष्ट पागिदिनु भयो, या चेर हुने अनुग्रह भयो ॥१६॥ जसले कृता-कृता पिदान पनि मोहित

हुन्छन् । ती तस्मै वदेत्यत्र जन्तो को क, जो स्व-स्वरूपलाई राख्ने ज्ञानको मध्ये ? अतः तस्मैलाई हस गने हनुर प्रशंसा लोका माफो । जगदीश्वर नारायणलाई प्रणाम क ॥१७॥
 हुन्छन्-हे रामन् । हाव जोरेर उभिएका प्रह्लादको समक्ष मगपान् मन्ना भीमपुण्डनविन केरो मन्त्र उचन मन् ॥१८॥ पवित्रे जायता पविनाई बाणिएन देवो बलि पे साप्ती
 पन्ती विन्धवतली हरले म्पाकुल म् सल हुल गरी अनिष्टप विनीतपावले हाव जोरेर वापन मगपाद्विभ बोलिन्-॥१९॥ उनी मन्दकिन्-हेईश ! हनुले कीटाको लागि जग
 रचना मनुमको क । हुपुवि प्वनित जायनो ब्रह्मत्व मान्छन् । हनुले नै तिनमा कन्त्रको अङ्गोप मनुमको क । ती निजैजगहनुलाई के कर्षक मन्न् ॥ २० ॥ भन्ना मन्दछन्
 हे भूतमायन । हे भूतेश्वर । हे देवाधिदेव । हे विश्वरूप । अब हनुर वनलाई छतिदिनाम्, यमको सर्वत्र खोसिरुमको । अब को दण्डको मायी रहेर ॥२१॥ यमले जायनो मनमा मेतो
 मन्पाएर सम्पूर्ण भूपी, पुण्यकर्मद्वारा उपावित्र लोक र शरीरमन्त्र हनुलाई दियो ॥ २२ ॥ हे जाय ! जमका बकि मरणकमलमा कपटहीन भावले जलको अर्घ्य र दूध तथा

जले ॥ हिरण्यमाभो भगवानुवाच मधुमूदनम् ॥१८॥ वदं वीक्ष्य पतिं साध्वीं तपतीं भयविह्वला ॥ प्राञ्जलिः प्रणतोपेन्द्रं बभापेज्याह्मुखी नृप ॥१९॥
 विध्यावलिरुवाच ॥ क्रीडार्थमात्मन इदं त्रिजगत्कृतं ते साम्यं तु तत्र कुधियोऽपर ईश कुरुः ॥ कर्तुः प्रभोस्तव किमस्यत आवहन्ति त्यक्तह्रियस्त्व-
 दवरोपितकर्तृवादाः ॥२०॥ ब्रह्मोवाच ॥ भूतभावन मृतेश देवदेव जगन्मय ॥ मुञ्चैनं हनमर्वरं नायमहंति निग्रहम् ॥२१॥ कृतस्ना तेऽनेन दत्ता
 भूलांकाः कर्माजिताश्च ये ॥ निवेदितं च सर्वस्वमात्माविक्रवया धिया ॥२२॥ यत्पादयोरशुभोः सलिलं दद्यात् द्वाङ्कुशोरपि विधाय सतीं सपर्याम् ॥
 अत्युत्तमां गतिमसौ भजते त्रिलोकीं दाक्षानविक्रवमनाः कथमातिमुञ्चेत् ॥ २३ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ब्रह्मन् यमनुग्रहामि तद्विशो विधुनोम्यहम् ॥
 यन्मदः पुरुषः स्तब्धो लोकां मां चावमन्यते ॥२४॥ यदा कदाचिजीवात्मा संमरन्निजकर्मभिः ॥ नानायोगिष्वधनीशोऽयं पौरुषी गतिमात्रजेत् ॥२५॥
 जन्मकर्मवयोरुपविदैश्वर्यधनादिभिः ॥ यद्यस्य न भवेत्स्तम्भस्तत्रायं मदनुग्रहः ॥ २६ ॥ मानस्तम्भनिमित्तानां जन्मादीनां सपन्ततः ॥ सर्वश्रेयः-
 प्रतीपानी हन्त मुञ्चैन मत्परः ॥ २७ ॥ एष दानवदेत्यानामग्रणीः कीर्तिवर्धनः ॥ अजेयीदजयां मायां मीदन्नपि न मुह्यति ॥ २८ ॥ शीणरिस्थ-
 रूयुतः स्थानारिस्तो बद्धश्च शत्रुभिः ॥ ज्ञातिभिश्च परित्यक्तो यातनामनुयायितः ॥ २९ ॥ गुरुणा र्थिमतः शमो जहौ सत्यं न सुव्रतः ॥ छलेरुक्तो

भङ्गरुक्ते नै पूजा गरेर उभय मति पाउँछ भने उनै हनुलाई अभिन्न चित्तले सम्पूर्ण त्रिलोक अर्पिने बलि कष्ट कमरी पाउला ॥ २३ ॥ ब्रह्मले मनुमको-हे ब्रह्मन् ! म प्रमयावि
 कृपा गर्दछु, त्यमको सम्पूर्ण बग बोसिछिन्छु, किनकि भनको मदले उन्मथ मगर प्राणी मेरो पुण्यलोकहरुको निगदर गर्न सम्दछ ॥२४॥ कमले विषय जीवात्मा विविध योगिहरुका
 बग ही पुन्य बलिदे बाही मनुम देह पाउँछ ॥२५॥ मानव जनमा यदि जन्म, कर्म, भवस्था, रूप शिया, ऐश्वर्य र बनाविषा सब छैन भने त्यस्ताले मेरो अनुग्रह नै जान । २६॥
 हो पुन मेरो ब्रह्ममा पाउँछ, त्यसलाई सबै भेपको विरोधी मानेर उद्धतकाको हेतु स्वरूप ज्ञान-मायया । जमिमानले कुनै प्रकार पनि पादित पादनन् ॥२७॥ हे रामन् ! हे य र दानव-
 र मा हुन्छ र जायनो कीर्ति बढाउने राजा बलिदे जिन नमदिने मायालाई त्रितिलिप । यी कथनले यात कष्ट पाउदा पनि या मायमा पायन भयान ॥२८॥ या पनहीन भय

आत्मनो स्थानवाट आष्ट धर्मो, अशुद्धहर्षो निरन्तरं शरियो, बन्धनमा बंधियो र आन-मनाबद्धाया श्यागिदिहयो । धम उकार बद्धाई विविध प्रकारका वातमाहक दिए ।
 बन्धलाई गुह्यद्वारा हर देखाउन सम्याहमो र भाव पनि दिएयो । तेनि वट मङ्गल्य हुनाले गर्दा यद्धले आफ्नो मन्य बन्नेलाई त्वागेन यद्यपि मैले योगित छलपूर्वक कुरा गर्छे,
 तैनि वल सन्ध्याशील आफ्नो बर्ष छाडेन ॥२९-३०॥ अहः मैले यमलाई यो उचम स्थान प्रदान गरेको हुँ, जो देवताहरूलाई पनि दुष्प्राप्य छ । पछि गएर सावधि बन्धनतरमा
 यो मेरो आशयमा रहने इन्द्र बन्नेछ ॥३१॥ त्यतिमन्त्र यो विषयमाउठ बनाएको त्यो सुनलनोइमा बर्षाम् । नहाँ बन्नेलाई मेरो कुनै प्रकटको माथि-मथि, क्लान्ति, कम्प, पराभव
 तथा विघ्नले रह दिद्वन् ॥३२॥ हे महाराज इन्द्रसेन ! तिमी मङ्गल होम्, तिमी आफ्ना सबै जाति-बन्धुहरू सहित देवताहरूको पनि असीध सुनलनोइमा बाढ ॥३३॥ त्यहाँ बसेपछि
 लोहमात्रगण पनि तिमी पराभव गर्न सक्नेनन्-जनि अरुको त कुरै छैन । जुन दैत्य तिमी माझ उल्लङ्घन गर्नेन्, तिनलाई मेरो चकले नष्ट गरिदिनेछ ॥३४॥ हे वीर ! त्यहाँ सबै

मया धर्मो नायं त्यजति सत्पथाक् ॥३०॥ एष मे प्रापितः स्थानं दुष्प्रापमपरैरपि ॥ मावर्णेस्तस्ययायं भवितेन्द्रो त्वदाश्रयः ॥३१॥ तावत्सुतलमभ्यास्तां
 विश्वकर्मविनिर्मितम् ॥ यत्राभयो व्याधयस्त्रकमस्तन्द्रापराम्भतः ॥ नोपमगांनिचमतां सम्भवन्ति मनेक्षया ॥३२॥ इन्द्रमेन महाराज याहि भो भद्रमस्तु ते ॥
 सुतलं स्वर्गिभिः प्रार्थ्यं ज्ञातिभिः परिवारितः ॥३३॥ न त्वामभिभविष्यन्ति लोकेशाः किमुतापरे ॥ त्वच्छासनातिगान्देत्यांश्चक्रे मे सूदधिष्यति ॥३४॥
 रक्षिष्ये सर्वतोहं त्वां सानुगे सपरिच्छदम् ॥ मदा मन्निहितं वीर तत्र मां द्रक्ष्यसे भवान् ॥३५॥ तत्रदानयदेत्यानां मङ्गलत्वे भाव आसुरः ॥ दृष्ट्वा मदनुभाव
 वै सद्यः कुण्डो विनश्यति ॥३६॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणेऽष्टमस्कन्धे वामनप्रादुर्भावे बलिवामनसंवाते नाम द्वाविंशोऽध्यायः ॥२२॥
 श्रीशुक उवाच ॥ इत्युक्त्वन्तं पुरुषं पुरातनं महानुभावोऽखिलसाधुमम्मतः ॥ बद्धाञ्जलिर्वाष्पकलाकुलेश्वणो भवत्युदगलो मद्गदया गिराऽनवीत्
 ॥ १ ॥ बलिरुवाच ॥ अहो प्रणामाय कृतः समुद्यमः प्रपन्नभक्तार्थविधौ समाहितः यत्क्रोधात्लेखदनुग्रहोऽपरैरलब्धपूर्वोऽपमदेऽसुरेऽर्पितः
 ॥ २ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ इत्युक्त्वा हरिमानस्य ब्रह्माणं सम्भवं ततः ॥ विवेश सुतलं श्रीनो बलिर्दुक्तः महापुंरः ॥ ३ ॥ एवमिन्द्राय भगवान्-

अनुवरण र गण-मामग्रीहरू तहिल निवास गर्दा न सधैं प्रकारले रक्षा गर्नेछु र तिमी मलाई सर्वदा आफ्नो नसाँचै बिसमान देख्नेछौ ॥३५॥ त्यहाँ दैत्य र दावबहरूको सहयोगले प्राप्त
 तिमी सारा अशुरमात्र मेरो प्रभावले कुपित भएर तत्काल नष्ट हुनेछ ॥३६॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणेऽष्टमस्कन्धे १० गौरीशंकर-वर्मिण्ड कुन नेपाली भाषाटी काव्यो द्वाविंशोऽध्यायः ॥२२॥
 (राजा बलि सुनलनोइमा बाढ र वामन भगवान्को उपेन्द्र वद पाउनु)- श्रीशुकदेव अनुदुन्द-हे राजन् । मायाको यवरी बाजा भरति अश्वत्थको सेउले टलरङ-टलरङ मेघ
 हुने र सधु-सम्मानित महानुभाव राजा बलिले हात जोरेर मायावेश्वर पछि रुद्धप पनि मद्गद बाणीमा भने-॥१॥ राजा बलि मन्द हन् अहो ! हजुरलाई इन्द्ररत्न एवाम गर्नको
 निमित्त गरिहको उद्योग पनि बाढ करमागत भक्तलाई प्राप्त हुने फल दितमा समर्थ हुनगयो । हजुरको जुन कृपा संस्कार देवताहरूलाई पनि बर्तन्यै प्राप्त भएको बिपन्न, यो बाढ
 हजुरले न अशुरमात्रलाई बधिसर्गे ॥ २ ॥ श्रीशुकदेव अनुदुन्द-हे राजन् । त्यसपछि महाराज बलि बल्ल-पादशर मुक्त भएर मरि टन तथा ब्रह्माजी समेत भगवान् श्रीरहितलाई प्रणाम

गरेर अन्य असुगण सायमा लिख्य प्रमन्नतापूवक सुगल्लोह बाँदा गर ॥३॥ यस प्रकार ती भगवान्ले इतिपित स्वर्गलोक छोडेर इन्द्रलाई दिए र अदितिको कामना पूर्ण गरेर स्वयं उपेक्ष्यमा समारोहो प्राप्त गर्न लागे ॥४॥ यसपछि आफ्नो वंशधर पीत्र बलिमाई भगवान्को कृपा प्राप्त गरेर बल्ल-पाछराट युक्त देखेर श्रीप्रह्लादले भक्तिले विनम्र भई यस प्रकार भने- ॥५॥ प्रह्लादजी मन्दछन्-हे देवो ! असको सबै कारण जीव बन्दना गर्दछन्, ती ब्रह्मादिक देवता पनि तमका कारणलाई भयस्वारे गर्नु गर्दछन् । उनै इन्द्र हामी असुगणका दुर्गमाल बन्नुभयो । इन्द्रको यस्तो कुरा त ब्रह्माजी, लक्ष्मी र महादेवजीलाई पनि प्राप्त हुनभन्नेको थिएन । अनि भक्तले विषयमा त कुरै छैन ॥६॥ हे शरवदात्म प्रभो ! जमका कारण बल्लक भयस्वरेको खेवन गरेर । नै ब्रह्मादि देवताहरूलाई सुष्टि-रचना आदिका विभूतिहरू उपलब्ध भएवा थिए, उनै इन्द्रका दयादिष्टा पात्र हामी हुनाथी एवं दुष्ट योनिमा उत्पन्न भिन बनाहदियो ? ॥७॥ अहो ! इन्द्रको लीला पनि बडो विचित्र हुन्छ, जसले आफ्नो अश्रमित योगमायाको लीलाको नै सारा बगट् रचे हो छ । ती संपन्न, सर्वोत्तमा तथा समदर्शी

त्यानीय त्रिविष्टपम् ॥ पूरयित्वाऽदितेः काममशामस्तकले जगत् ॥ ४ ॥ लब्धप्रमादं निर्मुक्तं पोत्रं वंशधरं बलिम् ॥ निशाम्य भक्तिप्रवणः प्रह्लाद इदमब्रवीत् ॥ ५ ॥ प्रह्लाद उवाच ॥ नेमं विरिञ्चो लभते प्रमादं न श्रीर्न मर्त्यः किमुतापरे ते ॥ यन्नोऽसुराणामपि दुर्गपालो विश्वाभिवन्द्यैरपि वन्दिताङ्घ्रिः ॥ ६ ॥ यत्पादपद्मकरन्दनिषेवणेन ब्रह्मादयः शरणदाभ्रुवते विभूतीः ॥ कस्माद्वयं कुमृनयः स्वलयोनयस्ते दाक्षिण्यदृष्टिपदवी भवतः प्रणीताः ॥ ७ ॥ निर्णं तवेहितमऽहोमितयोगमायालीलाविसृष्टभुवनस्य विशारदस्य ॥ सर्वात्मनः समदृशो विषमः स्वभावो भक्तप्रियो यदपि कल्पतरुस्वभावः ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ वत्स प्रह्लाद भद्रं ते पयाहि सुतलालयम् ॥ मोदमाना स्वपौत्रेण ज्ञातीनां सुखमावह ॥ ८ ॥ नि य द्रष्टासि मां तत्र गदापाणिमवस्थितम् ॥ महर्शनमहाह्लादध्वस्तकर्मनिक्रान्तः ॥ १० ॥ श्रीशुक उवाच ॥ आज्ञां भगवतो राजन्प्रह्लादो बलिना सह ॥ नाहमिरयमलप्रज्ञो मूर्ख्याधाय कृताञ्जलिः ॥ ११ ॥ परिक्रम्यादियुष्मं सर्वामुत्सृज्यमृपतिः ॥ प्रणतस्मदनुज्ञातः प्रविवेश मद्यावलिम् ॥ १२ ॥ अथा- होशनमं राजन्हरिर्नारायणोऽन्तिके ॥ आमीनमृत्विजां मध्ये सदपि ब्रह्मवादिनाम् ॥ १३ ॥ ब्रह्मसंतनुशिष्यस्य कर्मच्छिद्रं वितन्वतः ॥ यतत्कर्ममु वैश्वयं ब्रह्मदृष्टं मम भवेत् ॥ १४ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ कुतस्तत्कर्मवैश्वयं यस्य कर्मेश्वरो भवान् ॥ यज्ञेशो यज्ञपुरुषः सर्वभावेन पूजितः ॥ १५ ॥

इन्द्रको यो भक्तबन्धुलता निकै विषम ज्ञात गर्दैहेको छ, तर इन्द्र त बन्धुवृद्ध जस्तै हुनुहुन्छ ॥८॥ श्रीभगवान् आज्ञा हुन्छ-हे वत्स प्रह्लाद ! तिम्रो कन्याको होस् । तिमी पनि सुगल्लोहक जड र पीत्रासित सानन्द बस्ने आफ्ना जाति कन्यालाई आनन्दित पार ॥९॥ यहाँ तिमी भलाई मद्दा लिख्य रूपे उपस्थित पाउने छौ र मेरो दर्शन जमित परमात्मदले तिम्रो सबै कर्मबन्धन काटिने छन् ॥१०॥ श्रीशुकदेव भन्नुहुन्छ-हे राजन् ! भगवान्ले यति भवेपछि राजा बलिमदित दैन्य-सेनानायक एवं निर्मल-वृद्धिस्वम्भन्न श्रीप्रह्लादले हाम्रो वंशर 'पुच्छ' मात्र भने । भगवान्को आज्ञा विनप्रयायले उनले श्रीधर्म गरेर आदि पुत्र भगवान्को परिक्रमा गरेर तथा उनको आज्ञा पाएर सुगल्लोहक गर ॥११-१२॥ हे राजन् ! यसपछि नागपण आफ्नै नगीच देवदात्री-अम्बिजहरुको समूह आज करोक । श्रीशुकाचार्यमित्र भन्नुभयो ॥१३॥ हे ब्रह्मन् ! कर्मानुष्ठान गर्ने बेलामा इन्द्रका शिष्यको यज्ञमा

यादि कुनी दुष्टि २० मरणाको छ भने स्वर्गलाई हतुर पूर्ण गरिदिनाम् । 'मर्मको 'विषयता' त ब्राह्मणको दृष्टि पर्नास्ताव 'मर्म' भन्दा भने गर्दछ ॥ १४ ॥ शुक्राचार्य फन्दछन्-हे प्रभो ! जुन दक्षिण ० फन्दो । स्वर्ग अर्पण गरौ कर्म तथा पञ्चादिका अधीश्वर हतुर पञ्चगुल्यको यजन गरिमको छ त्यसको कर्ममा कुनै विषमता कमरी हुन सक्तछ ॥ १५ ॥ हे प्रभो ! हतुरको नाम-करोतन न मन्त्र, दन्त्र, देश, बाल, पात्र तथा बन्तुले गर्दा हुने सबै दृष्टिहरूलाई पूर्ण पारिदिने पर्यन्त ॥ १६ ॥ हे भूमन् ! तैरनि हतुर आश्व मनुहुन्छ भने य हतुरको आश्व पालन अद्वय गन्तु । समारी मनुष्यहरूको सर्वमन्दा ठूलो भय बनेमा छ-अशुद्धप्रमले हतुरको आश्व पालन गरियाम् ॥ १७ ॥ हे राजन् ! यस प्रकार बामन भगवान्को हस्तित प्रथितो मार्ग

मन्त्रतम-व्रतशिखर देशाकालाहवस्तुः ॥ सर्वं करोति निश्छिद्रं नाममंकीर्तनं तव ॥ १६ ॥ तथापि वदतो भूमन्करिष्याम्यनुशामनम् ॥ एतच्छ्रेयः परं पुमां यच्चवाज्ञानुपालनम् ॥ १७ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ अभिनन्द्य हरेराज्ञामनुशाना भगवानिति ॥ यज्ञच्छिद्रं समाधत्त बलेर्विप्रर्षिभिः सह ॥ १८ ॥ एवं बलेर्मर्ह्यो राजन्भिक्षित्वा वामनो हरिः ॥ ददौ आत्रे महेन्द्राय त्रिदिवं यत्परिहृतम् ॥ १९ ॥ प्रजापतिपातेर्नत्वा देवर्षिपितृभूमिषेः ॥ दक्षभृग्वज्जिरोमु-रूयैः कुमारैश्च भवेन च ॥ २० ॥ कश्यपस्यादितेः प्रीत्यै सर्वभूतभवाय च ॥ लोकपालानामकरोद्दामनं पतिम् ॥ २१ ॥ वेदानां सर्वदेवानां धर्मस्य यशसः श्रियः ॥ मङ्गलानां व्रतानां च कल्पं स्वर्गापवर्गयोः ॥ २२ ॥ उपेन्द्रं कल्पयाञ्चके पतिं सर्वविभूतये ॥ तदा मर्वाणि भूतानि भृशं मुमुदिरे नृप ॥ २३ ॥ ततस्त्विन्द्रः पुरस्कृत्य देवयानेन वामनम् ॥ लोकपालैर्देवं निन्ये ब्रह्मणा चानुमोदितः ॥ २४ ॥ प्राप्य त्रिभुवनं चेन्द्रउपेन्द्रभुजपालितः ॥

आपना आई इन्द्रदेवलाई त्यो स्वर्गलोक सुखीदिए, जुन पहिले उनीहरूमित्र बलपूर्वक सोमिलिएका थिए ॥ १९ ॥ अनि महादेव, सनत्कुमार, दक्ष, भृगु तथा अंगिरा आदि मुनि देवता आदि, पितृ एवं राजाहरूसमेत सबै प्रजापतिको स्वामी ब्रह्माजीले प्रजापति कश्यप तथा अदितिको प्रसन्नता र सबै प्राणीको पालनका निमित्त वामन भगवानलाई सबै लोक र लोकपालहरूको अधिपति बनाएछ । २०-२१ ॥ हे राजन् ! वेद, सबै देवता, धर्म, यज्ञ, सन्धी, मङ्गल, व्रत, स्वर्ग एवं अपवर्ग यी सबैको रक्षा गर्नेमा समर्थ श्रीवामनलाई उनीहरूले सबैको उत्कर्षका लागि उपेन्द्र बनाइदिए । २२ ॥ तले सबै प्राणीहरूलाई ठूलो आनन्द प्राप्त भयो ॥ २२-२३ ॥ त्यसपछि ब्रह्माजीको आज्ञा राखेर सबै लोकपाल समेत देवराज इन्द्र वामन भगवानलाई विमान आदि चढाएर र आफ्नो अधि लमाण देवलोक लगे ॥ २४ ॥ यस प्रकार ती उपेन्द्र भगवानको बाहु झलेले सुरक्षित देवराज इन्द्र तीनैलोकको अधिपति राखेर पति

॥ दशमः । पवित्र र शुद्ध प्रेमको परीक्षा — श्रीरामकृष्ण परमहंस एक दिन शिवेकानन्द साहि शिवहरिको साथै बसेका थिए । उनी बसत सौदा दुःख किसान भर्खो भएकी कुला र मैला लगाएकी, सांगी र मा-सा-—'हे रामकृष्ण ! तिमी रामजी त हो ?' भनि भनेर छ तिमको र छव आत्ममा राख्न गर्छो र तिमको सिद्धि गर्नमा लाग्यो । अनि केही भयो 'हे तिम ! एक निजस रामजी भरेर त्यसत न ' रामकृष्ण मुन त ठो । तमाझु गर्दै दिने । शिवहरिक भन्नुँ तपर शिवसिद्ध शिव रामजी भरेर कितानलाई दिए । त्यो कितान रामकृष्णको वाउंमा जाने बाल-सहा थियो । तमाझु जाएर एक छिनपछि बो गयो । पाने बेकामा बस्ने रामजी — तिमो त आत्मको नस्यो हो । मैले छुनेको थिएँ-तिमी बेर विप्रसकेका हो । लो त, त राम्नु, राम । राम ! भनि भनेर कितान गयो यस प्रकार परमहंस रामकृष्णले त्यो कितान प्रति बनि पवित्र र शुद्ध प्रेममा परतन गरे

सम्पन्नः कुर्यात् निर्यय मण्डर कतिश्चय आरभित मण्ड ॥६५॥ हे राजन् ! भद्रा, शिव, सनकुमार एवं भृगु आदि मुनि, सर्व पितृ, समस्त भूत, पित्र र अन्य विमानादी देवता विष्णु भगवान्का अवि अहूत तथा महात् मुण-मान गर्द आकाशना स्थानमा गय ॥ ती सबैले अदितिको प्रशंसा गरे ॥६६-६७॥ हे कुलनन्दन ! यत्त प्रकार आकाशका सबै पाप मह पाने भएका बाे उल्लभ भगवान्को सारा चरित्र मैले विचाराई सुनाई ॥ २८ ॥ त्रै मनुष्य ती वरम पराक्रमी भगवान्को महिमाबाट पात पाउने विचार गर्दछ, त्यो कदाचित् कृष्णका वामाण्डहाई पनि गन्न सक्नेछ ॥ उन महाप्रबुद्धो विषयमा यन्त्रद्वारा कृषि विमिष्टरीले भनेका थिए-वर्तमान र भविष्यमा उत्पन्न हुने के हुने पनि यम्को पुत्र्य होला, या हजुरका महिमाकाे पात पाउन सक्छन् ? ॥६९॥ त्रा प्राणी ती अद्भुतचर्मा देवदेव भगवान्को यस अनन्तर चरितलाई सुन्दछ, त्यो वरमगति पाउँदछ ॥७०॥ देवयज्ञ, पितृयज्ञ र मनुष्य्य आदि गर्दै बेलाभा यत्त चरित्रको कीर्तन गरे ती कर्म सहज सम्पन्न हुन्छन् ॥ यो कुरा बाह्य छ ॥३१॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणेऽष्टमस्कन्धे वेङ्कटी माघादीकानां त्रयोविंशोऽध्यायः ॥२३॥

श्रिया परमया जुष्टो मुमुदे गतमाध्वनः ॥२५॥ क्क्षा शर्वः कुमारश्च भृग्याद्या मुनयो नृप ॥ पितरः सर्वभूतानि सिद्धा वैमानिकारच ॥२६॥ गुमहत्कर्म तद्विष्णोर्गायन्तः परमाद्भुतम् ॥ धिष्ण्यानि श्वानि ते जग्मुर्गदिति च राशमिरे ॥२७॥ सर्वमेतन्मपारुषातं भवतःकुलनन्दन ॥ उरुक्रमस्य चरितं श्रोतृ-
णामधमोचनम् ॥२८॥ पारं महिम्न उरुविक्रमतो गृणानो यः पार्थिवानि विभमे स रज्जामि मर्त्यः ॥ किं जायमान उतजात उपैति मर्त्य इत्याह मन्त्र-
हृषिः पुरुषस्य यस्य ॥२९॥ य इदं देवदेवस्य हरेरद्भुतकर्मणः ॥ अवतारानुचरितं गृण्वन्याति परां गतिम् ॥३०॥ कियमाणे कर्मणीदं देवे पित्र्येऽथ मानुषे ॥ यत्र यत्रानुकीर्येत तत्तेषां मुकृतं विदुः ॥३१॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणेऽष्टमस्कन्धे वामनावतारचरिते त्रयोविंशतितमोऽध्यायः ॥२३॥

राजोवाच ॥ भगवन्द्भोमुमिच्छामि हरेरद्भुतकर्मणः ॥ अवतारकथामायां मायामत्स्यविद्वक्त्रणम् ॥ १ ॥ यदयमदधाद्रूपं मात्स्यं लोकजगु-
मितम् ॥ तमःप्रकृति दुर्मर्षं कर्मप्रस्त इवेश्वरः ॥ २ ॥ एतन्नो भगवन्सर्वं यथावद्वक्तुमर्हमि ॥ मश्लोकचरितं सर्वलोकमुखावहम् ॥ ३ ॥ सन्त
उवाच ॥ इत्युक्तो विष्णुरातेन भगवान्वादादरायणः ॥ उवाच चरितं विष्णोर्मत्स्यरूपेण यत्कृतम् ॥ ४ ॥ नोच्चावचत्वं गोविन्दपुरमाधूनां
छन्दसामपि वेश्वरः ॥ रक्षामिच्छंस्तनूधत्ते धर्मस्यार्थस्य चैव हि ॥ ५ ॥ उच्चावचेषु भूतेषु चरन्वायुस्त्रिवेश्वरः ॥ नोच्चावचत्वं भजते निर्गुणत्वादि

(भगवानको मतवास्तार)-राश परीक्षित् मन्दछन्-हे भगवन् ! यो अद्भुतमां ओइरिहो प्रथम अवतार-कथा सुन्ने इच्छा गर्दछु प्रथमा उनले आफ्नो बायाले मत्स्य (माछा)
रूप धारण गरेका थिए ॥१॥ हे स्वामिन् ! यत्तकर्मणं मण्ड पनि उनले कर्म बन्धना बाँधिएका ओइरिहो समान जसका निमित्त ती कन्यास तमांगुणी, जोरका निन्दनीय तथा
दुःख मत्स्य-छरीर धारण गरेका थिए, महेसाई मुष् दिने-यां चरित्र भलाई सुनाउनुहवस् ॥२-३॥ गुन्या म-दछन्-राश परीक्षितले यसरी सोचिएछि दुखदेवको भगवानको-यां
चरित्र कनसाये, उन प्रबुद्ध मत्स्यरूपले यदन्त म-का थिए ॥४॥ शुश्रवन्ती म-दछन्-हे राजन् ! गरति भगवन्त यवहन् हुन्, तैजि गर्दै, प्राकण, हदना, माण्ड मन्, वेद,
पर्व एवं अर्धको रक्षां बेला-बेलामा यां सुगरी पन्दछन् ॥ ५ ॥ त्रा निर्गण छन्, वायु महत्त उच्चावच-कर्म प्राणीमात्रा निधन पुरवले रहेर पनि ती मुलहद्वारा गवाभासले जे-न-न

॥६॥ हे राजन् ! यत् कदाचनरमा जव जव नमक नैमित्तिक प्रलय मणको चियां, तव भूआदि सर्व लोके मयुदमा दुवेका धिए । ७ । कायकपले श्वात्रो निदाएवठि उनको हुलराए मिन्केका वेदबाई हयश्रीव है, यले हरेर लम्बो ॥८॥ दातयगज हयश्रीवहो यो वेष्टा दस्तेर सवसर भगवान् भीहरिले मत्स्यरूप धारण गरे ॥९॥ हे राजन् ! स्वसै वसत महात् राजर्षि मन्थत्रत एकमात्र जवन्-परायण मर केत पानी माव पिएर तपस्या गरिरहेका थिए ॥१०॥ तथम महावज्रमा भगवान् धर्वा पुत्र बाह्देव नामले विख्यात थिए र उनको भीहरिले मनुष्यहमा निबुक्क गरिराखेका थिए ॥११॥ एक वसत सम्पन्न कुमास्त नदीमा तपन गरिरहेका थिए, उसै वसत तिनको अंबहिमा पीडा तान् माछा आयो ॥१२॥ हे मातव ! सत्यव्रत अथवा बाह्देव अंबहिमा आएका माछाबाई जवमा छाड्नुनाले ॥१३॥ त्यो माछाले परम दयालु राजा मित्त निकै कृपामे मन्यो- 'हे राजन् ! हे इनिव-पन ! जातिहिम

यो गुणे ॥ ६ ॥ आमीदनीतकगान्ते बाधो नैमित्तिको लयः ॥ समुद्रोपप्लुतास्तत्र लोका भूरादयो नृप ॥ ७ ॥ कालेनागतनिद्रस्य धातुः शिरायि-
षोर्बली ॥ मुखतो निःसृतान्वेदान्दृश्यश्रीवोऽन्तिकेऽहरत् ॥ ८ ॥ ज्ञात्वा तद्दानवेन्द्रस्य हयश्रीवस्य चेष्टितम् ॥ दधार शफरीरूपं भगवान्हरिरीश्वरः ॥९॥
तत्र राजश्रुतिः कश्चिन्नाम्ना मत्स्यव्रतो महात् ॥ नारायणपरोऽतप्यतपः स सलिलासनः ॥१०॥ योऽमावस्मिन्महाकल्पे तपसः स विवस्वतः ॥ बाह-
देव इति ख्यातो मनुत्वे हरिणाऽर्पितः ॥११॥ एकदा कृतमालायां कुर्वतो जलतर्पणम् ॥ तस्याञ्जल्युदके काञ्चिच्छफर्येकाऽभ्युपगतः ॥१२॥ सत्यव-
तोऽञ्जलिगतां सह तोयेन भारत ॥ उत्समर्जं नदीतोये शफरीं द्रविडेश्वरः ॥ १३ ॥ तमाह मातिकरुणं महाकारुणिकं नपम् ॥ यादोभ्यो ज्ञातिघाति-
न्यो दीनां मां दीनवत्सल ॥ कथं विमृजसे राजन्भीतामस्मिन्मरिजले ॥१४॥ तमात्मनोऽनुग्रहार्थं प्रीत्या मत्स्यवपुर्धरम् ॥ अजानन्नक्षणायां शफर्याः
स मनो दधे ॥ १५ ॥ तस्या दीनतरं वाक्यमाश्रुत्य स महीपतिः ॥ कलशाप्सु निधायैनां दयालुर्निन्य आश्रमम् ॥ १६ ॥ सा तु तत्रैकरात्रेण वर्ष-
माना कमण्डली ॥ अलम्बाऽऽमावकाशां सा इदमाह महीपतिम् ॥१७॥ नाहं कमण्डलावस्मिन्कृच्छ्रं वस्तुमिहोत्सहे ॥ कलयौकः सुविपुलं यन्नाहं
निवसे सुखम् ॥ १८ ॥ म एनां तन आदाय न्यधादौदधनोदके ॥ तत्र क्षिप्वा मुहूर्तेन हस्तत्रयमवर्धत ॥ १९ ॥ न म एतदलं राजन्मुखं वस्तुमु-
द्वदनम् ॥ पृथु देहि पदं मत्वा यत्नाहं शरणं गता ॥२०॥ तन आदाय सा राज्ञा जिप्ता राजन्मरोवरे ॥ तदावृत्त्यात्मना सोऽयं महामीनोऽन्यवर्धत

अल-जन्तुहकमित्त हराएर आरकी व दीमलाई हजुर केरि यम जलमा किन फान्दे मनुहुन्छ ? ॥१४॥ अनि राजा मन्थव्रतले मनुव्रत मनको लागि मत्स्यरूपधारी भगवान्लाई नबिना माछाका रक्षा गर्ने निश्चय गरे ॥१५॥ माछाको अन्त्ये दान वचन भएक मागेर दयालु राजाले कमण्डलुको जलमा राखेर आश्रममा ल्याए ॥१६॥ त्यो माछा रातभरिमे बसिबस्वाक कमण्डलुमा बास्ने। बाँधे स्थान नराएर राखामित भयो- ॥१७॥ 'अब म कष्ट महेर पनि यो कमण्डलुमा बास्न नमकने भरे । केरोनिम्वि हजुर कुनै विस्तृत इशान छोक पारिदिनुम्, जहाँ म सुखकै हप्न मर्छु ॥१८॥ अनि राजाले न्यग्रहाई वस्नुबाट छिडेर माछाको जलमा मलिविष्ट, तर त्यहाँ पनि त्यो एक मुहुर्तमे तीन हात अठ बढ्यो र राजाभित्त मन्यो- ॥१९॥ हे राजन् ! यो माछो पनि केछै सुखमिव वस्नुवाक स्थान रहन । म द्रव्यको घाणमा छु । यो निमित्त कुनै अठ हुनो इशान सो-नुवचन ॥२०॥ हे राजन् ! अनि राजा

सन्वत्सरे स्वयम्भूतं मातांवाटं किंवा पांटा सनाउमा हातिदिगं, तत्र त्वं महात्मन्य आप्नोति क्षीरं त्वं मंगलम्भाई पनि दाक्ष्यां ॥ २१ ॥ 'हे राजन् ! त्वं स्वयम्भूतं
निमित्तं यो लोकर पनि सुखे वसने लायक रहेन, अतः मलाई कुनै ठूलो मंगलम्भा राखिदिनोस्' ॥ २२ ॥ अनि राजा स्वयम्भूतले उमलाई एकै ठाउँमा टुला टुला मंगलम्भा राखे
र ऊ कान्छा बट्टे मयां । अन्तमा उमलाई लगेर समुद्रमा डाल्न लागे । २३ ॥ अनि बाछाले मयां—'हे वीर ! यहाँ मलाई कनवान् मागिदि प्रबल ब्रीचले खान्छन् । कृपा गरेर मलाई
समुद्रमा नफाल्नु हवस्' ॥ २४ ॥ त्यो मयुष्माक्षी माछाको कुलले मोहित भएर राजाले भने—'यो विविध मन्मथरूपले मलाई मोदमा पारिदिने निमी यो हो ? ॥ २५ ॥ अहो ! एक दिनमै
हनुले आफ्नो सय योजन विस्माले हाकिमिरी । यस्तो बली जलनीर व रैन खाजस्य देखे सुनेको पनि भिन्न । २६ ॥ कमः अवश्य हुन्छ अर्पिताक्षी नलायक हुन्हुन्छ । हनुले
उमका जीमा कृपा गर्नेको लागि मै मन्मथरूप धारक गरेको हो । २७ ॥ जगत्को उत्पत्ति, स्थिति तथा विनाश गर्नेमा यसै हे पुण्यश्रेष्ठ ! हनुलाई प्रणाम यः । हे विमाः हामीजम्मा

॥ २१ ॥ नैतन्मे स्वस्तये राजन्नुदकं सलिलौकमः ॥ निषेहि रक्षायोगेन हृदे मामविनाशिनि ॥ २२ ॥ इत्युक्तः मोऽनयप्रमथ्य तत्रतत्राविनाशिनि ॥
जलाराये ममिर्तं तं समुद्रे प्राक्षिपञ्चषम् ॥ २३ ॥ क्षिप्यमाणस्तमाहेदमिह मां मकरादयः ॥ अदन्त्यानिकला वीर मां नेहोत्सङ्गमुमहमि ॥ २४ ॥ एवं
विमोहितस्तेन वदता बल्यु भारतीम् ॥ तमाह को भवानस्मान्मत्सरूपेण मोहयन् ॥ २५ ॥ नैववीर्यो जलचरो दृष्टोऽस्माभिः श्रुतोऽपि च ॥ यो
भवान्योजनशतमद्वाऽभिव्यानरो सरः ॥ २६ ॥ नूनं त्वं भगवान्माक्षाद्धरिर्नारायणोऽयम् ॥ अनुग्रहाय भूतानां धत्से रूपं जलौकमाम् ॥ २७ ॥ नमस्ते
पुरुषश्रेष्ठ स्थित्युत्पत्यप्यपेश्वरः ॥ भक्तानां नः प्रपन्नानां मुख्यो ह्यात्मगतिर्विभो ॥ २८ ॥ सर्वं ललावनारास्ते भूतानां वृत्तिहेतवः ॥ ज्ञानुमिच्छाम्यदो
रूपं यदर्थं भवता घृतम् ॥ २९ ॥ न तेऽरिन्दाज्ञ पदोपमर्षणं कृपा भवेत्सर्वमुहृत्प्रियात्मनः ॥ यथैतरेषां पृथगात्मनां मनामदीदृशो यद्गुणद्वन्द्वं हि नः
॥ ३० ॥ श्रीशुक उवाच ॥ इति ब्रुवाणं नृपतिं जगत्पतिं सत्यव्रतं मत्स्यवपुर्गुणशरं ॥ विहर्तुकामः प्रनयार्णवेऽन्वीक्षीक्षीषुरेकान्तजनप्रियः प्रियम्
॥ ३१ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ सममेऽद्यतनाद्धर्मद्वयेतदस्मिन्मम ॥ निमग्ध्यन्यययाभोधो त्रेलाक्यं भूभुवादिकम् ॥ ३२ ॥ त्रिनांकर्यां लीयमानायां
मेवतर्हिमांमि वै तदा ॥ उपस्थास्यति नोः काचिद्विशाला त्वां मयेरिता ॥ ३३ ॥ त्वं तादोपधीः सर्वा जीवान्युच्चावचानि च ॥ समर्पिभिः परि-

भक्तका हनु मै आत्मा तथा गति हुन्हुन्छ । २८ ॥ त्यमां व हनुका सबै लीलावनार प्राणीहरूको अधुदपकै निमित्त हुन्छ, तापनि जमको निमित्त हनुले यो मन्मथरूप धारक ॥ २९ ॥ २९.
त्यो जान्ने व उन्नुक हु ॥ २९ ॥ हे कमलनयन ! हेहादि अनाम्मावै आत्मतत्त्वका अर्पिमांनो पुण्यको माधय जगरी स्पष्ट हुन्छन्, यस्तै सर्वसुहृद्, प्रिय आत्ममथरूप हनु ॥ नारायण
को धारक पनुं स्पष्ट हुँदैन । हनुले मलाई खुन रूप देखाउनु मयां, यो सार्व भद्रुत छ ॥ ३० ॥ श्रीशुकदेव मन्त्रुन्छ—हे राजन् ! मकडा रीतकागै जगत्पति मन्मथ मंगलानक भक्तका
कन्याषाष वन्को अन्तयमा प्रत्यकाशोन समुद्रमा विहार गर्ने भने ॥ ३१ ॥ मन्मथ मंगवान् मन्त्रुन्छ—देखनुहने ! आफ्नो सारी दिन भूः खः मादि त्रैलोक्य समुद्रमा
उह त्रैलोक्य प्रलय जलमा हुन्छलान्छ तह मरो प्रेमाते विमो रमोच पांटा ठूलो दृष्टा उपस्थित हुनेछ ॥ ३२ ॥ ३२, अनि तिम्रो मरै प्राणद्वारा सम्मानित भएर सुन्दरि ॥ ३३ ॥

जोषधिदक र साना हुना जीवदकस्य साथै त्यस विशाल हुज्जामा नष्ट क्षमादिकं प्रकाश नभए पनि समर्पितकर्म तेजले नै आलोकित हुँदै निश्चितमात्रले त्यस जलमा हुन्नेछो
 जब दृष्टा प्रपञ्च वामुको बेगले हल्लन लागेछ, अनि स निर्मलिन आउनेछ । त्यस बल्लन विभी हुज्जालाई बाहुनी नागडागा मेरो सीधवा बन्धितु ॥३२-३६॥ हे राजन् ! अवस्थम
 प्रमाजीको रात्रि रहन्छ, नरमम्म ब ल्यो हुज्जा र सम्पत्तिगति तिमीलाई तान्दै इत्यवकाशको समुद्रमा हुन्छन् । अनि तिमीले प्ररन बोधेछि मेरो अनुब्रष्टर्ष उपदेशले तिमी आफ्ना
 हृदयमा अग्रांसकपले अनुभूत परब्रह्मको रूपमा कहिने भेगे भडिमा जान्नेछौ । राजा मन्थव्रतलाई यस्तो आदेशदिए भगवान् अन्तर्धान हुनुभयो । र उनले जे भनेको थियो, राजा
 मन्थव्रत त्यस समयको प्रतीक्षा गर्नलागे ॥३७-३९॥ ती पूर्वलाई अक्षमामा पारेर बिछाएका कुशमा पूर्वोत्तर मुख भएर बस, अनि ती बन्धनरूपवारी भीरुरिका बरगको ध्यानमा लीन भए
 ॥४०॥ अवस्थमात् बन्धितेका महाभेपहस्वबाट बढेको समुद्र माथांदा नाघेर चारैदिरबाट दुईपरीलाई हुवाङ्गदेको देखियो ॥४१॥ अनि तिनले भगवानका आज्ञाकां स्मरण गर्नासाथ, स्वदा

वृत्तः सर्वमत्त्वोपवृद्धितः ॥३४॥ आरुह्यवृहतीं नावं विवरिप्यस्यविह्वलः ॥ पकार्णवे निगालोके ऋषीणामिव वर्चमा ॥ ३५ ॥ दोष्यमानां तां नावं
 समीरेण क्लीयमा ॥ उपस्थितस्य मे शृङ्गे निवध्नीहि महाहिना ॥३६॥ अहं त्वामृषिभिः साकं मह नावमुदन्वति ॥ विकर्षन्विचरिष्यामि यावद्वाही
 निशा प्रभो ॥३७॥ मदीयं महिमानं च परं ब्रजेति शब्दितम् ॥ वेत्स्यस्यनुगृहीतं मे प्रशस्नेर्विर्वृतं हृदि ॥३८॥ इत्यमादिश्य राजानं हरिस्तत्रधीयत ॥
 सोऽन्वेषेक्षन् तं कालं यं हृषीकेश आदिशत् ॥ ३९ ॥ आस्तीर्य दर्मान्प्रास्कृलाज्जायैः प्रालुदङ्मुखः ॥ निषपाद हरे पादौ चिन्तयन्मत्स्यरूपिणः
 ॥४०॥ ततः समुद्र उद्वेलः सर्वतः प्लावयन्महीम् ॥ वर्धमानो महामेधैर्वर्षद्भिः समदश्यत ॥४१॥ ध्यायन्भगवद्देशं ददृशे नावमागतम् ॥ तामा-
 क्रोह विभेन्द्रेरादायोपधिवीरुधः ॥४२॥ तस्मैचुर्मुनयः प्रीता राजन्ध्यायन्व केरावम् ॥ म वै नः सकृदादस्मादविता रां विशास्यति ॥ ४३ ॥ सोऽनुध्या-
 तस्ततो राज्ञा प्रादुरामीन्महार्णवे ॥ एकमृङ्गधरो मत्स्यो हेमो निवृत्तयोजनः ॥ ४४ ॥ निबध्य नावं तन्मृङ्गे ययोक्तो हरिर्मा पुग ॥ वरत्रेणाहिना
 तुष्टस्तुष्टाव मधुसूदनम् ॥ ४५ ॥ राजोवाच ॥ अनाद्यविद्योपहृतात्ममंविदस्तन्मूलममारपग्रिमातुराः ॥ यद्व्ययेहोपमृता यमानुयुर्वैविकिदो नः
 परमो गुरुर्मनाम् ॥४६॥ जनोऽनुधोऽयं निवृत्तकर्मन्धनः मुखेऽपि कर्म समोऽस्तुमुत्सुम् ॥ यदेवया तां विधुनोऽन्यमन्मतिं ग्रन्थि म भिन्याद्दृश्यं

पीडा हुना र विशाल हुज्जा आएर उपस्थित भयो, त्यसमा सी सर्व जीवधि र जीवदक लिएर समर्पितकर्मन बढे ॥४२॥ तब राजाप्रति प्रपन्न मुक्तिहलले बने-‘हे राजन् ! भोक्तेव
 भगवान्को ध्यान गर उदै हामीलाई महामण्डुर बाट त्रिकेर हाथो छप्पाव भर्न’ ॥४३॥ नदनुसार राजाले कण्ठ गर्नासाथ महामण्डुरमा लाग्न योजन स्थित एक मृङ्गको मुखभण
 महात्मस्य देखियो ॥४४॥ भगवान्को पूव आदेशानुसार राजाले वातुकीनागरूपी हाँसले न्या हुज्जा उपको सीधमा बोधितिए र प्रपन्नबनेल मधुसूदन भगवान्को स्तुति गर्नलागे ॥४५॥
 राजा अन्धधृ-अविद्यात जन्मको अन्धमज्ञान हाकिमको छ, यस्तो अवैद्यमूलक संसार-अमले आतुर पुष्ट जयको अनुग्रहले हनुको छगुणवा पुगेर हुज्जालाई पाउँछन्, पिनै हरेर हाँसा मुक्ति-
 दाता र परमगुरु छन् ॥४६॥ जसले अज्ञानी पुरुष कर्मबन्धनमा अन्धो मुखको आज्ञाले दुःखमय कर्ममा गाहिनन्छ, त्यस अपवृद्धिलाई, जसको भवाको प्रभावले त्याग्न सक्छ, हाँसा

परमपुत्र हजुर मेरो हृदय-अभिषि कुण्डलितम् ॥४७॥ जसो कामो मुन-चाँदीको मल मका गरिदिन्छ, त्यस्तै जनको सेरा मरेर जन्तु-जन्म अज्ञानरूपी बल -यागेर शुद्धस्वरूपमा स्थित हुन्छ, ती गुरुजनका पनि परमपुत्र हजुर अविनाशी ईश्वर हाम्रा गुरु बन्नेछ ॥४८॥ हे प्रभो ! देवता, गुरु तथा अन्य सबै जन मिलाए पनि जनका अनुग्रहका दस हजारौं अंशको ममाद पनि बर्तमाथि स्वयं कृपा गर्ने सक्नेनन्, त्यसै हजुरको म शरणमा छु ॥४९॥ जस्तै कुनै अन्धोलाई नाइको तुल्याउनु, त्यस्तै अज्ञानी पुरुषले विवेकहीन पुरुषलाई गुरु तुल्याउनु, त्यसै हुन जान्छ। हजुर स्वयं जस्तै स्वयं प्रकाशित तथा यसै इन्द्रियका साथी छन् । बमैनिम्नि ज्ञानमन्त्रको जिज्ञासु भैले हजुरलाई आफ्नो गुरु तुम्पाए ॥५०॥ अज्ञानी पुरुष त अन्य अज्ञानी जनलाई अर्थ, कामादि विषयको अनुग्रहको नै उपदेश दिनेछ । जसले ती दुस्तर अनुग्रहमा गाडिउनु, तर हजुर म अन्ध र अज्ञान ज्ञानको उपदेश दिनुहुन्छ जसले मनुष्य मज्जे आ-मन्त्रका प्राप्त गर्दछ ॥ ५१॥ हजुर ममाका सुख, त्रिय, ईश्वर, आ-मर, गुरु, ज्ञान र इच्छित फल हुनुहुन्छ, तर यो सोह न्व तथा विषयवाक्य संसार आफ्नो हृदयमा गिराउ

स नो गुरुः ॥४७॥ यस्तेव्याम्नेरिव रुद्रोदने पुमान्विजह्यात्मलमात्मनस्तमः ॥ भजेत वर्णं निजमेव मोऽन्याया भूयात्प ईशः परमो गुरोर्गुरुः ॥४८॥ न यत्प्रपादयुतभागलेशमन्ये च देवागुरवो जनाः स्वयम् ॥ कर्तुं संकेताःप्रभवन्ति पुंमग्नमीश्वरं त्वां शरणं प्रपद्ये ॥४९॥ अत्रश्वरन्धस्य कथाप्रणीः कृतस्तथा जनस्याविदुषोऽबुधो गुरुः ॥ त्वमर्कटकं सर्वदृशं समीक्षणो वृत्तो गुरुर्नः स्वगतिं बुभुत्सताम् ॥ ५० ॥ जनो जनस्यादिशतेऽमर्तो मतिं यथा प्रपद्येन दुरत्यये तमः ॥ तं त्वय्ययं ज्ञानममोद्गमज्जमा प्रपद्यते येन जनो निजं पदम् ॥ ५१ ॥ त्वं सर्वलोकस्य मुह्यत्रियेश्वरो ह्यात्मा गुरुर्ज्ञान-मभीष्टमिद्धिः ॥ तथापि लोको न भवन्तमन्धधीर्जानाति म-तं इदि कटकाभः ॥ ५२ ॥ तं त्वामहं देवकं वरेण्यं प्रपद्ये ईशं प्रतियोधनाय ॥ छि-य-र्धर्षीर्भगवन्धोभिर्ग्रन्थीन्द्वादश्यान्विबृणु स्वमोकः ॥५३॥ श्रीशुक उवाच ॥ इत्युक्तवन्तं नृपतिं भगवानादिपूरुष ॥ मत्स्वरूपी महाभोषो विहरंस्त्व-मन्वीत् ॥५४॥ पुराणमहितां दिव्यां सांख्ययोगक्रियावतीम् ॥ मत्स्वतन्त्रस्य राजपरात्ममुद्भाषणेनः ॥ ५५ ॥ अश्रोषीदपिभिः साकमात्मनत्तममंश-यम् ॥ नाव्यासीनो भगवता प्रोक्तं ब्रह्म मनातनम् ॥५६॥ अनीतप्रलयापाय उत्थिताय स वेधमे ॥ हत्वाऽमुरं हयग्रीवं वेदान्तप्याहरद्वारः ॥५७॥ स तु मत्स्वतन्त्रो राजा ज्ञानविद्वानमंयुनः ॥ विष्णोः प्रमादात्कल्पेऽस्मिन्नामीद्वैवम्वतो मनुः ॥ ५८ ॥ मत्स्वतन्त्रस्य राजपरेर्मायामत्स्यस्य शार्ङ्गेण ॥

मान हजुर परमेश्वरलाई देख्दै ॥५२॥ अब त म तत्त्वज्ञान विषयक उपदेश पाउने इच्छाले हजुर देवदेव तथा परम पुत्रनाथ परमेश्वर ! शरणमा आएको छु । हे भगवन् ! हजुर आफ्नो परमार्थ-प्रकाशक बचनहरूले मेरो सबैभन्दा छिनालेर आफ्नो स्वरूप प्रकाशित गर्नुहुनम् ॥५३॥ शुद्धदेव अनुग्रह-ईश्वर ! म-मत्स्वरूपले प्रलयकालीन मर्यादामा हरेर रहने भगवान् आदिपुरुषले प्रार्थी राजा मत्स्वतन्त्रलाई आ-मन्त्रको उपदेश दिए ॥५४॥ मत्स्य भगवानले जसमा सांख्य, योग तथा ब्रह्मको उल्लेख छ, त्यो आ-मन्त्रहृदयक भ-म-पुण्य महिमाको पूर्णरूपले बर्णन गरेर र शृष्टिकर्ता मार्थे इक्ष्वाकु विराजमान राजा स-मन्त्रले भगवानले भनेका सनातन ब्रह्ममन्त्र सन्दिग्धमात्रले सुने ॥ ५॥५६॥ जस प्रलयको अन्त्य भयो र इक्ष्वाकु मुने उने तब मन्त्र-भगवानले हयग्रीव देवलाई मारेर -यमित कार्य वेद लोमेर ब्रह्मलाई दिए ॥ ५७ ॥ ज्ञान विज्ञान मत्स्वतन्त्र राजा मत्स्वतन्त्र नै श्रीविष्णु

ममवानको कृपाले यद्ये कलमा वैश्वदे मनु मण ॥५८॥ हे रा.वन । राजर्षि सत्पुत्रत तथा । मन्स्यहपवारो अविष्णु ममवानको संवादे स्वकय यम वतान् आरुपान् लाई सुनेर
मनुष्य यई पायगाद भुक्त हुन्छन् ॥५९॥ ओं पुत्र ममवान आंतरिको पन्स्थाचलाको नित्य कीर्तन गर्दछ, स्थपका लर्षे मनोज्ञय पिछे हुन्छन्, त्यो पुत्र परमगति पाउँदछ ॥६०॥

संवादं महदाख्यानं श्रुत्वा मुच्येत किल्बिषात् ॥५६॥ अवतारो हरेर्योऽयं कीर्तनं दन्वहं नर ॥ मङ्गल्पास्तस्य मिद्व्यन्ति सयाति परमां गतिम् ॥६०॥ प्रलयपयमि धातुः सुसशक्तेर्मुखेभ्यः श्रुतिगणमपनीतं प्रत्युपादत्त इत्वा ॥ दितिजमकययद्यो ब्रह्म सत्यव्रतानां तमहमस्मिन्निहेतुं जिह्मभीनं नतोऽस्मि ॥६१॥ इति श्रीमद्भागवते महापराणे वेद्याभिरूपामष्टादशमाहस्यां पारमहंस्यां संहितायामष्टमस्कन्धे मत्स्यावतारचरितानुवर्णनं नाम चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥

जमले श्लोकालको जलमा सुतेका ब्रह्माजीको मुखबाट उपरत वेदहरू हृषीकेश वंशजलाई मारेर धुनः प्राप्त गरेर सप्तर्षिहरू समेत राजा मन्थत्रतलाई ब्रह्मज्ञानको उपदेश दिए, ती निम्निले जमका कारण मन्थस्वर्षी श्रीहिरण्यै म प्रणाम गर्दछु ॥६१॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणेऽष्टमस्कन्धे पं० गोरगंशकर 'वसिष्ठ'कृत नेपालभाषाटीकायां चतुर्विंशोऽध्यायः ॥१४॥

॥ समाप्तोऽयमष्टमः स्कन्धः ॥

॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥

[illegible]

इति 'वासिष्ठी' भाषाटीकासहिते
श्रीमद्भागवते अष्टमः स्कन्धः समाप्तः ।

अथ 'वासिष्ठी' भाषाटीकासहिते
श्रीमद्भागवते नवमः स्कन्धः प्रारभ्यते।

श्रीहतिः (वैवस्वत मनुष्य पुत्र महाराज सुधुम्नको पुत्रान्त) यत्ने कथा सुनेर राधा परीक्षितले भने—हे भगवन् ! मैंने हजुर द्वारा वर्णित सबै मन्वन्तर र दिनमा मारगगा जनन्तवीर्य श्रीहतिका फलभक्तो हुनान्त सुने । १॥ हजुरकै मुखबाट मैले यो पनि सुने—हुन राजर्षि सत्यव्रत नामका इन्द्रिदेवर पिण्ड र दिनले विगत कलको मन्वन्तमा मगवानना सेवाको प्रभावले ज्ञान प्राप्त गरेका पिण्ड, उनै धर्मनारायणका पुत्र वैवस्वत मनु भए, हजुरकै इच्छाका आदि राजाहरूलाई उनकै पुत्र मन्नुमयो, हे भगवन् ! हे महाभाग ! अब हजुर मलाई तिनको वंश तथा तिनका उत्पन्न राजाहरूको चरित्र सुनाउनुहुन, किनकि हामी यस्ता कथाहरू सुनका निमित्त सबै उत्सुक रहन्छौं । १२-४॥ ती मनुवंशमा हुन राजाहरू रहित भएक,

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ राजोवाच ॥ मन्वन्तराणि सर्वाणि त्वयोक्तानि श्रुतानि मे ॥ वीर्याप्यनतवीर्यस्य हरेस्तत्र कृतानि च ॥ १ ॥ योऽसौ सत्यव्रतो नाम राजर्षिर्दिविदेश्वरः ॥ ज्ञानं योऽतीतकल्पान्ते लेभे पुरुषसेवया ॥ २ ॥ स वै विवस्वतः पुत्रो मनुसीदिति श्रुतम् ॥ त्वत्-
स्तस्य सुताश्चोक्ता हत्वाकुप्रमुखा नृपाः ॥ ३ ॥ तेषां वंशं पृथग्ब्रह्मन्वंश्यानुचरितानि च ॥ कीर्तयस्व महाभाग नित्यं शुश्रूषतां हि नः ॥ ४ ॥ ये भूता ये भविष्याश्च भवन्त्यद्यतनाश्च ये ॥ तेषां नः पुण्यकीर्तीनां सर्वेषां वद विक्रमान् ॥ ५ ॥ सुत उवाच ॥ एवं परीक्षिता राज्ञा सदसि ब्रह्म-
वादिनाम् ॥ पृष्टः प्रोवाच भगवान्जुहुकः परमधर्मवित् ॥ ६ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ श्रुतां मानवो वंशः प्राचुर्येण परंतप ॥ न शक्यते विस्तरतो
वक्तुं वर्षशतैरपि ॥ ७ ॥ परावेषां भूतानामात्मा यः पुरुषः परः ॥ स एवासीदित् विश्वं कल्पान्तेऽन्यत्र किञ्चन ॥ ८ ॥ तस्य नामैः समभवत्पद्म-
कोशो हिरण्मयः ॥ तस्मिञ्जज्ञे महाराज स्वयंभूश्चतुराननः ॥ ९ ॥ मरीचिर्मनस्तस्य जज्ञे तस्यापि कश्यपः ॥ दाक्षपुण्यां ततोऽदित्यां विवस्वान-

जो भविष्यमा हुनेछन् र जो यस समय वर्तमान छन्, ती सबै पवित्रकीर्तिशाली भूवाजहरूको वृत्तान्त हजुर मलाई सुनाउनुहुन । १५ । अतः भन्दछन्—हे महाभाग ! ती ब्रह्मवादी भूमीधर
हरूका सगामा राजा परीक्षितले यम प्रकार सोषेपछि धर्मात्मा मगवान् हुकदेवजी युष्मक हाँसेर भजलागे । ६ । श्रीशुकदेव भन्दछन्—हे परन्तप ! तिम्री सक्षिप्तकल्पमा मनुवंशको वर्णन
हुन । त्यसको विस्तारपूर्वक वर्णन स समयको वषमा पनि हुन सक्तैन । ७ । परावेषमा मगवानका सारा टूला सबै प्राणीहरूका आत्मा हुन् । प्रलयकालमा सारा जगत् तद्रूप थियो । त्यस
बेला उनो बाहेक अरु केही पनि विद्यमान थिएन । ८ । हे राजन् ! कालान्तरमा उनको नाभिबाट स्वर्णको कमलकोष्ठ उत्पन्न भयो र त्यसबाट ब्रह्माजी जन्मे । ९ । तिनको मरीचि र

१५ महाभाग (मनु कसत भन्ने ?)—योटा मानिस नास्तिक थियो । त्यसको ईश्वरार्थ ज्ञानकति पनि शिक्षा थिएन । ईश्वरका अस्तित्वका तर्किक कलको हुदकमा गर्दैनथ्यो । एक दिन त्यो कतै बाहिर गएरको थियो । बायोमा सोषा लागे र त्यसको हुदको अस्तिग भेटियो । नास्तिकले सोष्यो— हे भाई ! यो कान्ति लागेको । प्राणीको उत्तर थियो—‘मन्दिरमा ।’ नास्तिकले सोष्यो—‘यहाँ गएर के गर्दछौ ?’ उले उत्तर थियो—‘ईश्वरको प्रसाद गर्दछु ।’ नास्तिकले सोष्यो—असल ! तब तिमी ईश्वर सानो छ कि ठूलो छ, हो कुरा भन व ! प्राणीको उत्तर थियो—‘महाभाग !’ यो छ । सानो पनि ठूलो पनि । नास्तिकले भयो—‘बस्ती कतरी हुन सक्त ?’ सानो ठूलो दुवै कतरी होला । प्राणीको भयो—‘यसो भनि ठूलो छ कि स्वर्गकोला पनि बढीस सबै ब्रह्माका स्वतन्त्रा अज्ञानमाथि । सानो पनि त्यो बस्ति सानो छ कि तिरो र तिरो सानो हुदकमा पनि ।’ यो छ । प्राणीको उत्तर थियो—‘मन्दिर नास्तिक भूलाग्यो ।’ त्यसो दिनपछि उले ईश्वरको अस्तित्व स्वीकार गरेर घबरा अस्तिक भन्ने भयो ।

मरीचिका छोरा परपथ मर । करवपको पत्नी दत्तकुमारी अदितिको गर्भबाट विरस्वान् नामको छोरो उन्मत्त भयो । १० ॥ हे बारद ! विरस्वान् को पत्नी मंझाको गर्भबाट आददेव मनु भए । ती महामनस्वी महाराज आददेवले आफ्नो पत्नी श्रद्धाबाट दत्ताकृष्ण, वृष, श्यामि, दिष्ट, धृष्ट, कर्ण, नरिष्यन्त, नमन तथा कवि यी दश छान्छरू उत्पन्न गरे ॥ ११ ॥ ॥ १२ ॥ अब कि ब्रह्मन्त मनु निःसन्तान थिय, अनि बमिष्ठोले छोरो हुनको निमित्त उनीद्वारा मित्रा-वशष यह गरार ॥ १३ ॥ अनि केवल दूध मात्र आहार गरेर रहने भएकी मनुकी पत्नी श्रद्धा होलाको नमीचै भई प्रणय गरेर योटी कन्या मामिन् ॥ १४ ॥ त्यसपछि कर्णको डोलाले आसन्न होताले मनु-पत्नीको कथन ध्यानमा राखेर एकत्र चित्तले वषट्कारको उच्चारण गरेर हरि छोडे ॥ १५ ॥ ती होलाको यो विपरीत कर्मले त्यो सन्तान इला नापकी कन्या भई जन्मिइन् । तिनलाई देखेर मनुले चित्तमा बेदी विशेष ब्रमन् नभई आफ्ना गुरु बमिष्ठमि भन्ने- ॥ १६ ॥ हे भगवन् ! हजुर जना वेदवादीको कर्म यस प्रकार विकार विपरीत किन भयो ? अहो ! यो सान्ने दुःखको कुरा हो ! कुनै पनि वैदिक

भवत्युतः ॥ १० ॥ ततो मनुः श्रद्धादेवः संज्ञायामास भारत ॥ श्रद्धायां जनयामास दश पुत्रान्स आत्मवान् ॥ ११ ॥ इक्ष्वाकुनृगशर्यानीन्दिष्ट-
पृष्टकरूपकान् ॥ नरिष्यन्तं पृषत्रं च नभगं च कविं विभुः ॥ १२ ॥ अप्रजस्य मनोः पूर्वं बमिष्ठो भगवान्किन्त ॥ मित्रावरुणयोर्दिष्टं प्रजायमकरो-
त्प्रभुः ॥ १३ ॥ तत्र श्रद्धा मनोः पत्नीं होतारं समयाचत ॥ दुहित्रयमुपागम्य प्रणिपत्य पयोव्रता ॥ १४ ॥ प्रेरितोऽध्वर्युणा होता ध्यायंस्तत्सुमभा-
हितः ॥ दृष्टिं व्यचरत्तेन वषट्कारं गृणन्निजः ॥ १५ ॥ होनुस्तद्वयभिचारेण कन्येला नम माऽभवत् ॥ तां विलोक्य मनुः प्राह नातिदृष्टमना गुरुम्
॥ १६ ॥ भगवन्किमिदं जार्तं कर्म वो ब्रह्मवादिनाम् ॥ विपर्ययमहो कष्टं मेवं स्याद्ब्रह्मविक्रिया ॥ १७ ॥ यूयं मंत्रविदो युक्तास्तपमा दग्धकित्विणा ॥ कुतः
सङ्कल्पवैषम्यममृतं विकुपेष्टिव ॥ १८ ॥ तन्निशम्य दक्षस्तरय भगवान् प्रणितामहः होनुर्व्यतिक्रमं ज्ञात्वा बभाषे रविन्दनम् ॥ १९ ॥ एतत्संकल्पवैषम्यं
होतुस्ते व्यभिचारतः ॥ तथापि साधयिष्यं ते सुप्रजास्त्वं सस्तेजसा ॥ २० ॥ एवं व्यवसितो राजन्भगवान्स महायशः ॥ अस्तौषीदादिपुरुषमिलायाः
पुंस्तृकाभ्या ॥ २१ ॥ तस्मै कामवरं तुष्टो भगवान्हरिरीश्वरः ॥ ददाविलाऽभवत्तेन मुद्युम्नः पुरुषर्षभः ॥ २२ ॥ स एकदा महाराज विचरन् मृगयां वने ॥
वृतः कतिपयमातयैरश्वमारुह्य सैधवम् ॥ २३ ॥ प्रगृह्य रुचिरं चापं शरांश्च परमाद्भुतान् ॥ दर्शितोऽनुभूतं वीरो जगाम दिशमुत्तराम् ॥ २४ ॥ सकुमारो

कामको फल पत्नी विपरीत व बहुतु गर्भ हो ॥ १७ ॥ हजुरहरू बन्ध-शास्त्रवेत्ता र जिनैन्द्रिय हुहुन्छ । हजुर आफ्नो उपको प्रसाधने आफ्ना सबै पाप भय परित्यक्त भएकी छ । अनि देवताहरूमा अन्यत्र प्राप्ति गर्ने हजुरको सङ्कल्पको यो विपरीत फल किन भयो ? ॥ १८ ॥ तिनका पत्नी कुरा सुनेर हावा प्रणितामह भगवान् बमिष्ठले होलाको व्यतिक्रम थाडा पाए र ती ध्वंशुष्ट मनुसित मन्त्रजाने — ॥ १९ ॥ 'हे राजन् ! होलाको विपरीत आचरणले नै सङ्कल्पको विपरीत फल भएका हो तथापि आफ्नो तबोभलले य एक भेष्ट पुत्र बनाउला ॥ २० ॥ हे राजन् ! यस्तो निषय गरेर महायशस्वी भगवान् बमिष्ठले होलाको पुरुष-व प्राप्त मराउनको लागि आदि आदिपुरुष श्री नागायनको स्तुति गरे ॥ २१ ॥ अनि भगवान् श्रीदरिले ब्रमन् भएर उनलाई अभिलषित गरे दिए । यसले होला पुनर्भेष्ट सुद्युम्नको रूपमा परिणत भन् । ॥ २२ ॥ हे महाराज ! यस समय-रात्रा सुद्युम्न कवन लपार्दै नया हावमा राम्रो भनु

एव मति अव्युत्त बाण विग्रह योटा सिन्धुदेहीय घोडाया चोटी आपना केरी मन्त्रीगण साधमा लिई शिखर सेनको निम्ति बनसा गए । यहाँ ती वीर योटा भुगनाई लखेरुते उतर दिशानि हातिर ॥२३॥ ॥२४॥ जोडा जोडा ती सुनेलववको केरीयो योटा बनसा गये, जहाँ याचनीबोमिन समवान छकुर विहस मई धिए ॥२५॥ हे राजन् । त्यस बनसा पम्नामाय छत्रमन सुधुम्नले आफुलाई स्त्री तथा घोडालाई घोडीको रूपमा परिवर्तित देखे ॥ २६ ॥ पर्यमरी उनका सबै सार्याहरूले पनि आफापना स्वरूप स्त्री रूपमा पाए । यमले ती योटा लकोनिर हेर्दै मान्छै सिन्न मए ॥२७॥ राजा परीक्षितले सोधे—हे भगवन् । न्यम प्रदेशमा स्वप्नो गुण दिन (धनो र न्यो गुण वास्ते उपपन्न गरेको थियो ? कया संर हजुर मेरो यस प्रश्नको उत्तर निरुद्धम् । भलाई यो ज्ञानले निली उन्नष्टा छ ॥२८॥ श्रीगुरुदेव कृतुदृष्ट—हे राजन् । कुनै बेला आपनो तल्ले दुधौ दिशाको अन्धकार नाश गर्नदिने केरी जन्म्योब अविगण श्रीशङ्करजीको दयब शनका निम्ति त्यस बनमा ॥२९॥ तिनलाई देखेर बल्लहीना अम्बिकादेवीलाई मान्छे लाज लाग्यो र गुरुन पनिदेवको काखबाट उल्लेखितो छिटो बल

वन मेरोरधस्तन्प्रविशेह ॥ यत्रास्ते भगवान्छवो रममाणः सहोमया ॥ २५ ॥ तस्मिन्प्रविष्ट एवामो सुधुम्नः परीवृष्टा ॥ अपश्यन्त्रियमात्मानमश्वं च बड्वां नृप ॥ २६ ॥ तथा तदनुगाः सर्वे आत्मलिङ्गविषयम् ॥ दृष्ट्वा विमनमोऽभून्वीक्षमाणाः परस्परम् ॥ २७ ॥ राजोवाच ॥ कथमेवंगुणो देशः केन वा भगवन्कृतः ॥ प्ररनमेनं ममावश्व परं कीदृहलं हि नः ॥ २८ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ एकदा गिरिशं द्रष्टुमुपयस्तत्र मुव्रताः ॥ दिशो वितिमिराभामाः कुर्वन्तः समुपागमन् ॥ २९ ॥ तान्विलोक्यामिका देवी विवासा व्रीडिता मृशम् ॥ भर्तुगङ्गात्ममुत्पाद्य जीवीमाश्वय पर्यधात् ॥ ३० ॥ ऋषयोऽपि तयोर्वीक्ष्य समङ्गं रममाणयोः ॥ निवृत्ताः श्रयस्तुस्तम्भान्तरनागयणाश्रमम् ॥ ३१ ॥ तदेदं भगवानाह प्रियायाः प्रियकाम्यया ॥ स्थानं यः प्रविशेदतत्स वै योषिद्वेदिति ॥ ३२ ॥ तत ऊर्ध्वं वनं तद्वै पुरुषा वर्जयन्ति हि ॥ सा वानुचरमयुक्ता विचचार वनद्वनम् ॥ ३३ ॥ अथ तामाश्रमाम्नाथो चरन्तीं प्रमदोत्तमाम् ॥ स्त्रीभिः परिश्रुतां वीक्ष्य चक्रे भगवान्वुषः ॥ ३४ ॥ साऽपि तं चक्रे सुभ्रुः सोमराजमुतं पतिम् ॥ स तस्यां जनयामास पुरुरवममासजम् ॥ ३५ ॥ एवं क्रीत्वमनुप्रातः सुयुम्नो मानवो नृपः ॥ मस्मर स्वकुलचार्यं वमिष्ठमिति शुश्रुम् ॥ ३६ ॥ स तस्य तां दशां दृष्ट्वा कृपया मृशपीडितः ॥ सुधुम्नस्याशयनपुंस्त्वमुपाधावन शङ्करम् ॥ ३७ ॥ तुष्टस्तन्यै स भगवान्वुषे प्रियमावहन् ॥ स्वां च वाच-

लगाइन् ॥३०॥ ती सर्वे ऋषि पनि शिव-वार्त्तालाई रमण गर्नेलागेका देखेर गदाबाराट कपूर नर नारायणको आश्रममा जोडा जण ॥ ३१ ॥ अनि छकुर भगवानले आफ्नो घिनपाका विष प्रमथ गनै इच्छाले भने- 'आवेदेखि जा पुण्य यस बनमा प्रवेश गर्ना, -यो छु हुनेछ' ॥३२॥ हे राजन् । त्यसै दिनदेखि मरे पुरुषले त्यस बनलाई छाडिदिएका थिए । अब यो स्त्री (सुधुम्न) अनुचर सँगै वन बनसा हुन्छ लागिन् ॥३३॥ ती अनि सुन्दरीलाई अन्य लोडहरू सँगै आफ्नो आश्रम नर्मदे नै हल्लिहेकी देखेर भगवान् वृष जिनासाई बाहिर गए ॥३४॥ छक ती सुभ्रु नारायले पनि ती कदरनयनलाई आफ्नो पति तुल्याइन् केरी समपण्डित, बुधले उनीबाट पुरुरवा नामका एक पुत्र उत्पन्न गर ॥३५॥ मेलै मुनेका एक यस प्रकार स्त्रीरमा ब्राम्ह मनुष्य राजा सुधुम्नले आफ्ना कृतगुण बमिष्ठको रमण गरे ॥ ३६ ॥ तत्काल त्यहाँ पुगेर तथा सुधुम्नको दृष्टा देखेर दयालु बमिष्ठनी मान्छे दयालु भए

उमलाई केरि पुरुषव प्राप्त गराउनका लागि भगवान् कृष्णको उपासना गर्नाले ॥३७॥ हे राजन् ! बन्धुको उपासनाले प्रमत्त भएर श्रीकृष्णजीले तिनको उपस्सर गर्ने र आपना 'यत्न मन्थ पानको निमित्त भने- 'यो सुयुम्न एक महीना स्त्री र एक महीनापम्भ त्रिओ गोजत्र पुरुष रहने छ । यस प्रकार आफ्नो व्यवस्थाको अनुसार यो भ्रमण्डलको यत्नेष्ट पालन गरिं ।' पुरु बन्धुजीको कपाले यम प्रकारको व्यवस्थाले पुरुष-व प्राप्त गरेर ती पृथ्वीमा शासन गर्नेलागे । तर तिनले पत्नी स्त्री-पुरुष भन्नेदु प्रजालाई बनाईदनेज्या ॥३८-४०॥ हे राजन् ! सुयुम्नका उन्मल, गण तथा विमल नामका तीन छोरा भए, जुन इला पर्वा-मा र दक्षिणापथका राजा थिए ॥४१॥ कालान्तरमा बुद्धावस्था प्राप्त

भुतां कुर्वन्निदमाह विशांपते ॥ ३८ ॥ मामं पुमान्स भविता मासं स्त्री तव गोजत्रः ॥ इत्थं व्यवस्थया कामं सुयुम्नोऽवतु मेदिनीम् ॥ ३९ ॥ आचार्यप्रहात्कामं लब्ध्वा पुंस्त्वं व्यवस्थया ॥ पालयामास जगतीं नाभ्यमन्दन्स्य तं प्रजाः ॥ ४० ॥ तस्योत्कलो गयो राजन्विमलश्च सुताम्रयः ॥ दक्षिणापथराजानो बभूवुर्धर्मवत्सलाः ॥ ४१ ॥ ततः परिणते काले प्रतिष्ठानपतिः प्रभुः ॥ पुरूरवम उत्सृज्य गां पुत्राय गतो वनम् ॥ ४२ ॥ इति श्रीमद्भगवते महापुराणे नवमस्कन्धे ह्योपाख्याने प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

श्रीशुक उवाच ॥ एवं गतेऽयं सुयुम्ने मनुर्वैवस्वतः सुते ॥ पुत्रकामस्तपस्तेपे यमुनायां शतं समाः ॥ १ ॥ ततोऽयजन्मनुर्देवमपत्यार्थं हरिं प्रभुम् ॥

भरणति ती प्रतिष्ठानपुरका स्वामी राजा सुयुम्न आफ्नो छोरो पुत्रवालाई राज्य दिई वन गए ॥४२॥ इति श्रीमद्भगवते महापुराणे नवमस्कन्धे नेत्रालीभाषाटीका प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥
(मनुपुत्र पृथ्व, कवि, पुरुष, गरिष्ठत र दिष्टका वंशको वर्णन)—भीशुवदेव भन्नुहुन्छ—हे राजन् ! आफ्ना पुत्र सुयुम्न वनगणप्रति महागज वैवस्वतमनुले पुत्र पाउनेकामनाले यक्षनाजोको वटमा स्व धर्ममम्म कटीर तबस्मा गरे ॥१॥ त्यसपछि मनुज सन्तानको निमित्त यक्ष द्वारा देवाभिद्वय भगवान् धीहरिको उपासना गरे त्यसो गरेपछि उनका आफ्नो

* हलन्त (उपासक हुनेको विधानले भुनको बाल पायो)—काशी विधानाचार्य सूरिस्वरा एक वस्त्र शिखरिणीको दिन बोला भुनका भाग भागिबाट बर्तिने । यममा केविकको चिपे 'सहृद मन्त्रान्तरा बलको क्षमता वेद दाता, उद्देश्यको वेद बल सिद्धे' । काशीराजको इला गिराए र भरे धर्मिणहरू बन्ना पाए र त्यस प्रदाबाटै तैकेको कामले जानन भने सर्वप्रथम बोला शास्त्राई सधु मे भए गिराए भने 'म वि र क्दाभियेक गर्दछु र शिखरीको दशन मरी कीरी पनि लान । अतः यत्न भए दातामा सिद्ध । यक्ष काशीको दातामा पर्वतमा परीतका मया । अतः शास्त्रोमा स्तविम मया । त्यसति काशीर व स्वय भविरे र यत्न लागे—'मिले विश्वनाथजीमा भुनाका कर्मक सन्ना प्रमल पदाएका थिए र आफ्न शिखरिणीको दिन दान गर्ने गन्ना प्रमले आएका थु ।' राजाका दातामा पर्वतमा पाले जलाएको मया बलले ती पनि जन्मिन्छ भए । त्यसपछि बोला दाना मष्ट काए र भने— विश्वनाथको बलपारी मैले न बनाउन लगाएका हुं । भूमिमा कपिती मैले न बढाएका हुं र हबारी कोज परवार समुदाय म राखे आएको छु, यत्नमिलि पालको वास्तविक शिखरीको मने हुं । ठमला' दिदा पनि पालको पछिल्लो मालि भवा । त्यसै काल एक विज्ञान को भेरे दिनरन्ध्र श्रीगणेशको दर्शनभन्नु भियो, तर एक नहुनाले र प्रायः केविको काममा जागिरहनुको काशी आउन बाटोको भित्र न सर बाबे तथा भिरे कष्टले केही पोता विश्वजीमा बढाउन र त्यसका लागि लागू पोता गरेर क हो आहुरदका भिना । बासीमा एक गानामा आफ्न भ्यामल बगुन बोस भन्नुभ बहिरहेका थिए । स्वर्गतिर बलका पात्र मष्ट मष्ट न, किनकि भिरे बगालाई न सुनको बाह्र लनु थियो । अनि त्यो रक्षितरागद्वाराई को सोधे र त्यस कालमा त्यो गोबिलाई सधु त्यस दिने र यानी भिनाय अनि नकोवेले यमदानमा पुग्न हसिए । यमनाथ विज्ञान काशी विश्वनाथको माँदरमा गयो । विश्वनाथका पुका गरेर जब को बाहिर भिन्दक जाँदा, सब कमल ठड्का गरेर हुने भयो 'महादेवजीको हाँ सन्ना मष्ट आका' र मष्टमिलि पाले वनेलाई दिईयो । यत्न भनि मन्त्रा १५ न १४ पुनारीको हाँलाय विज्ञान र यक्ष विज्ञानको हाँलाय पुनार सुपणको रूपमा उल्लेख लाग्यो । शास्त्री, राजा र पुनारीका आफ्नबको देगल रहेन र त्यसै बना विज्ञानलाई पन्थवाद दिन लागे ।

मरुद् वीर इत्येवम् आदि दस पुत्र उत्पन्न भव ॥ २ ॥ गुरु वसिष्ठले मनुका छोटा वृषभलाई गर्दहको रक्षामा निपुण गरिदिएका थिए । यसै निमित्त रात्रिको बेला त्यो सावधानपूर्वक योगानुसारा बसेर गर्दहको रक्षा गर्ने गर्दथ्यो ॥ ३ ॥ एक दिन जब कि रातमा पानी पर्दै थियो, ती गर्दहको बचानमा चौटा व्याघ्र आएर पत्थो व्याघ्रमित भयभीत भएर सुतेका गर्दह धर्मराउँदै उठे र गोठमा बचाउता दगुन लागे ॥ ४ ॥ अन्धकार र त्यस बलवान् व्याघ्रले चौटी गर्दह मर्मात्को । त्यो थिएनियो गर्दह बन्धन भयभीत भएर कराउन लाग्यो । त्यसले कराएको सुनेर वृषभ गर्दहको नजीकै पुग्यो ॥ ५ ॥ र तुरुन्त तलवार निकेर तपस्सम्पन्न देखिने अन्धकारपूर्ण रातमा उसले गर्दह नचाहेकन व्याघ्र ठागेर हल्लात्त त्यस करिबो गर्दहको थिएर काटिदियो ॥ ६ ॥ पछि वरवारको टुप्पाते कान काटिएको हुनाले व्याघ्र पनि सार्दै बयसोत भएर बाटोभरि रगत चुहाउँदै भागेर गयो ॥ ७ ॥ अन्धकार छुनुसुटन वृषभले ठान्यो—व्याघ्र मर्नो । रात बितेपछि आफ्नै हातले मारिएको गर्दहलाई देखेर वृषभ सार्दै दुःखी भयो ॥ ८ ॥ त्यसपछि यमरी अभिन्धापूर्वक अन्धकार बनेर वृषभलाई कुलपुत्र

इक्ष्वाकुपुत्रजानपुत्राल्लेभे स्वसदृशान्दश ॥ २ ॥ वृषभस्तु मनोः पुत्रो गोपालो गुरुणाकृतः ॥ पालयामास गां यचो राज्ञां वीरामनव्रतः ॥ ३ ॥ एकदा प्राविशदुगोष्ठे शार्दूलो निशि वर्णति ॥ शयाना गाव उत्थाय भीतास्ता बभ्रमुर्जजे ॥ ४ ॥ एकां जग्राह बलवान्सा चुक्रोश भयातुरा ॥ तस्यास्तक्रन्दितं श्रुत्वा वृषप्रोऽभिसमार ह ॥ ५ ॥ खड्गमादाय तरमा प्रलीनोऽङ्गणैर्निशि ॥ अजानन्नहनद्वभ्रोः शिर शार्दशङ्कया ॥ ६ ॥ व्याघ्रोऽपि वृष्णश्रवणो निष्क्रि-
शाप्राहतस्ततः ॥ निष्प्रकाम मृशं भीतो रक्तं पथि समुत्सृजन् ॥ ६ ॥ मन्यमानो हतं व्याघ्रं वृषभः परवीरहा ॥ अद्रालीन्वहतां बभ्रुव्युष्टां निशि दुःखितः ॥ ८ ॥ तं शशाप कुलाचार्यः कृतागममकामतः ॥ न क्षत्रकन्धुः शूद्रस्त्वं कर्मणा भविताऽमुना ॥ ९ ॥ एवं रातस्तु गुरुणा प्रत्यक्षकृताञ्जलिः ॥ आधारयद्गतं वीरं ऊर्वरेता मुनिप्रियम् ॥ १० ॥ वासुदेवे भगवति सर्वात्मनि परेऽमले ॥ एकान्तिं गतो भक्त्या सर्वभूतसुहृत्समः ॥ ११ ॥ विमुक्तसङ्गः शान्तात्मा संयताक्षोऽपरिग्रहः ॥ यदृच्छयोपपन्नेन कल्पकचुत्तिमात्मनः ॥ १२ ॥ आत्मन्यात्मानमाधाय ज्ञानतृप्तः समाहितः ॥ विचचार महीमेतां जडान्धवधिराकृतिः ॥ १३ ॥ एवंवृत्तो बने गत्वा दृष्ट्वा दावान्निमुनिरथ ॥ तेनोपयुक्तकरणो ब्रह्म प्राप परं मुनिः ॥ १४ ॥ कविः कनीयान्विषयेषु निःस्पृहो विमृज्य राज्यं सह कन्धुभिर्जनम् ॥ निवेश्य चित्ते पुरुषं स्वरोविषं विवेश कैशोरवयाः परं गतः ॥ १५ ॥ करुणान्मानवादात्मकारुणाः

वसिष्ठजीले आफू दिदै भने—‘ए । यस दुःखमले त नै अन्धकारको पनि छाँड्न सकिने, बरु तै शूद्र भन्नु जा’ ॥ ९ ॥ यस प्रकार गुरुले आफू दिएपछि वीरवर वृषभले हात झारेर आफू अङ्गीकार गरी हुनिहकलाई अनर्पण ब्रह्मचर्य-व्रत ग्रहण गर्‍यो ॥ १० ॥ त्यस भिक्षुनिमा त्यो सल्ले प्राणीहरूको सुहृद् र समदर्शी भएर हुनो भक्तिभावले परमविशुद्ध सत्तात्मा महाशान्ति वासुदेवको अनन्त भावमा प्राप्त गर्‍यो ॥ ११ ॥ उसले सर्व यज्ञ त्यागिदियो र शान्तचित्त, जित-प्रिय र परिग्रह-विहीन भई देवबल प्राप्त आहारले नै निर्वहण गर्दै छेदो आफ्नो पितृ परमात्मा लगाय ज्ञानाभूतले कृम तथा समाहित चित्त भएर जड, अन्धो एवं बहिष्ता जस्तै भूषणनमा विचारण गर्ने लाग्यो ॥ १२-१३ ॥ यस्ता हुनि वारम्बार रया बन्दमा गर्‍यो र त्यहाँ दावान्त लागेको देखेर, उर्गमा मथै इन्द्रियहरूका साथै आफ्नो छोरो पनि भस्म गराय त्यस मुनिले ब्रह्मरूप प्राप्त गर्‍यो ॥ १४ ॥ त्यसपछि मनुको समभन्दा

काल्हो छंदो कवि पनि छर्दै विषयबाट उदासीन भई तथा आफ्ना बन्धुजन सहित राज्य त्यागेर वनमा हिँडिदियो र आफ्नो हृदयमा स्थायी हठाश्रयको पुष्पागम वपारानलाई विराज-
मान पारी किशोरावस्थामा नै परमपदमा प्राप्त गरेर लीन हुनगयो ॥ १५ ॥ कल्पबाट काल्प नामका क्षत्रिय भए, जुन उत्तराण्य क्षेत्रका पञ्च, ब्राह्मण-वक्ता आचार्य भए र ती
घाट नामका क्षत्रिय भए, जो आफ्ना सुरुमेल ब्राह्मण भएका थिए । नृमको छंदो सुमति, सुमतिचो भूतज्योति, भूतज्योतिचो वसु वसुको प्रतीक र प्रतीकका छत्र आचरण
भयो र त्यो आचरण नामकै पुत्रको पिता बन्यो । त्यस आचरणको आचरणी कन्या भई वनको विवाह सुदृष्टसेनसँग भयो ॥ १७-१८ ॥ त्यसै सती नरिष्यन्तका छारा चित्रसेन,
त्यसको कृष्ण, कृष्णको मीद्वान्, उमको कूर्च, कूर्चको छंदो इन्द्रसेन भयो ॥ १९ ॥ इन्द्रसेनका वीतिहास, वीतिहासका मन्थभवा, मन्थभवाका उरुश्रवा, उरुश्रवाका देवदत्त नामक छंदो
भयो ॥ २० ॥ त्यस देवदत्तको घरमा अग्निवेश नामकै प्रसिद्ध स्वयं अग्नि वपारान पुनरुपले जन्मे । पछि गएर ती कानीन र महर्षि जान्नेथ्ये यस नामले प्रसिद्ध भए ॥ २१ ॥ हे

क्षत्रजानयः ॥ उत्तराण्यगोप्तारो ब्रह्मण्या धर्मवत्सलाः ॥ १६ ॥ घृष्टाद्याष्टमभूतक्षत्रं ब्रह्मभुयं गतं क्षितौ ॥ नृगस्य वंशः सुमतिर्भूतज्योतिस्ततो वसुः
॥ १७ ॥ वमोः प्रतीकस्तत्पुत्र ओषवानोषवत्पिता ॥ कन्या चोषवती नाम सुदर्शन उवाह ताम् ॥ १८ ॥ चित्रसेनो नरिष्यन्ताहक्षस्तस्य सुतो-
भवत् ॥ तस्य मीद्वान्ततः कूर्च इन्द्रसेनस्तु तत्पुतः ॥ १९ ॥ वीतिहोत्रस्तिन्द्रसेनात्तस्य सत्यश्रवा अभूत् ॥ अरुश्रवाः सुतस्तस्य देवदत्तस्ततोऽभवत्
॥ २० ॥ ततोऽग्निवेशो भगवानग्निः स्वयमभूत्सुतः ॥ कानीन इति विख्यातो जानृकर्ण्यो महानृषिः ॥ २१ ॥ ततो ब्रह्मकुलं जातमाग्निवेश्यायनं
नृप ॥ नरिष्यन्तान्वयः प्रोक्तो दिष्टवंशमतः शृणु ॥ २२ ॥ नाभागो दिष्टपुत्रोऽन्यः कर्मणा चेश्यतां गतः ॥ भनन्दनः सुतस्तस्य वत्सप्रीतिर्भलन्द-
नात् ॥ २३ ॥ वत्सप्रीतेः सुतः प्रांशुस्तत्पुत्रं प्रमतिं विदुः ॥ खनित्रः प्रमेतस्तस्माच्चक्षुषोऽथ विविंशतिः ॥ २४ ॥ विविंशतियुतो रम्भः खनिनेत्रोऽ-
स्य धार्मिकः ॥ करन्धमो महाराजस्तस्यामीदात्मजो नृप ॥ २५ ॥ तस्यावीक्षित्युतो यस्य मरुत्तश्चकवर्त्यभूत् ॥ मंवतोऽयाज्यश्रव्यं वै महायोग्यश्रिः-
सुतः ॥ २६ ॥ मरुत्तश्च यथा यज्ञो न तथाऽन्यस्य कश्चन ॥ सर्वं हिरण्यं त्वामीत्यत्किञ्चास्य शोभनम् ॥ २७ ॥ अमाद्यदिन्द्रः सोमेन दक्षिणा-
भिर्द्विजानयः ॥ मरुतः परिवेष्टारो विश्वेदेवाः सभासदः ॥ २८ ॥ मरुत्तस्य दमः पुत्रस्तस्यामीद्राज्यवर्धनः ॥ सुधृतिस्तत्पुतो जज्ञे मौश्रुतेयो नरः सुतः

रात्रिः । उनेबाट अग्नि केश्यायन गोत्रका ब्राह्मणवंशको विष्णुत्व भयो । यसरी मैले नरिष्यन्तका संतानको वर्णन गरिदिएँ । यस दिष्टको बंध-विस्तार हुन-॥ २२ ॥ दिष्टको छंदो नाभाग
भयो । यो भगवति कहिले नाभागमन्त्रा होसो नाभाग हो । यो आफ्नो कर्मले वैश्य भएकको भयो । यसको पुत्र भनन्दन र उमको पुत्र वत्समीतिभयो ॥ २३ ॥ वत्सप्रीतिको छारा प्रांशु र
उमको पुत्र प्रमति भयो । प्रमतिबाट खनित्र, खनित्रबाट चाक्षुषको विविंशति नामक पुत्र भयो ॥ २४ ॥ हे रात्रि ! विविंशतिको पुत्र रम्भ, रम्भको वमोमा खनिनेत्र र खनिनेत्रका
करन्धमा भए ॥ २५ ॥ रात्रि कल्पभक्त भविष्यत र उनका चक्रवर्ती महाराज मरुत्त भए, मरुत्तको हारा अक्षिरा क्षत्रिय सुपुत्र संतले यज्ञ गराएका थिए । २६ । मरुत्तको जम्तो यज्ञ
भएका थिए, त्यसमा कर्मको भए । उनको यज्ञमा प्रति पात्रादि थिए, सबै हुनका वनका थिए । २७ । यसमा यज्ञमा इन्द्र भगवन्सँग थिए भए भएका थिए र ब्राह्मण दक्षिणादत्तले

पूरां मन्तुह मध्ये । दिनमा वनकने व्याक्ति वरुणस्य र सभापद् विरवेदवर्ण विप ॥ २८ ॥ मकतका दस, दसको राज्यस्थान उनका सुपति र सुधुतिना नर नामका पुत्र जन्मे ॥ २८ ॥
 नरको छोरो केवल, केवलको वन्धुमान्, वन्धुमान्को वेगमान् वेगमान्को छात्रो वन्धु र वन्धुको पुत्रीरति कृण्विन्दु मयो ॥ ३० ॥ सबै क्षेत्रनीय गुणहरूको आश्रयस्वरूप थिए । जन्मनुवा
 नाथकी एक भद्र अन्तराते कृण्विन्दुताई पति होत्री, जन्मात अनेक पुत्र र इदविहा नामको योदी कन्या जन्मी ॥ ३१ ॥ छनिरर विषराते आफ्ना पिता पुत्रस्वयमि उचम विद्या
 शत्रु गयेर इदविहाराट कुबेर नामको पुत्र उत्पन्न गरे ॥ ३२ ॥ महाराज कृण्विन्दुका विशाल, धन्यवन्धु र धूमकेतु पुत्र थिए । दिनमा वंशवर्षक राजा विशालले वैशाली नाथको नगर
 बमाल ॥ ३३ ॥ ती विशालको पुत्र हेमकन्दको हेमकन्द धूम्राध, धूम्राधको छोरो संवस र संवसको कुशाध र सहदेवस नामका पुत्र पुत्र मय ॥ ३४ ॥ उनका कुशाधको मोमदस नाथको छोरो
 उत्पन्न मयो । जयले कैयौं अश्वमेध यज्ञद्वारा परमपुरुष भगवान यज्ञेश्वरको आराधना गरेर पाण्डुराहरूको आश्रय लिएर उचम गति गए ॥ ३५ ॥ उनै मोमदसका छोरा सुपति र

॥ २६ ॥ तत्पुत्रः केवलस्तस्माद्वन्धुमान्वेगमान्तः ॥ वन्धुस्तस्याभयस्य तृणविन्दुर्मतीपतिः ॥ ३० ॥ तं भेजेऽलम्बुषा देवी भवनीयगुणालयम् ॥
 वराप्तरा यतः पुत्राः कन्या चेद्विहाडभवत् ॥ ३१ ॥ तस्यामुत्पादयामास विश्वा धनदं सुतम् ॥ प्रादाय विद्यां परमाष्टुषिर्वांगेश्वरागितुः ॥ ३२ ॥ विशालः
 शून्यवन्धुश्च धूमकेतुश्च तत्पुत्राः ॥ विशालो वंशकुट्टाजा वैशालीं निर्ममं पुरीम् ॥ ३३ ॥ हेमकन्दः सुतस्तस्य धृषाक्षस्तस्य चात्मजः ॥ तत्पुत्राभ्यामपि
 दामीकृशाश्वः सहदेवजः ॥ ३४ ॥ कृशाश्वस्तमोमदतोऽभ्युतोऽश्वमेधैरिदमपि ॥ दृष्ट्वा पुरुषमापायां गतिं योगेश्वराश्रितः ॥ ३५ ॥ मोमदसिस्तु मुमति-
 रतत्पुत्रो जनमेजयः ॥ एते वैशालमृषालारतृणविन्दोर्योशोधराः ॥ ३६ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे नवमस्कन्धे द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

शुक उवाच ॥ शर्यानिर्मानवो राजा ब्रह्मिष्ठः स बभूव ह ॥ यो वा अद्विरमां सत्रे द्वितीयमह उचिवात् ॥ १ ॥ सुकन्या नाम तस्या-
 सीत्कन्या कमललोचना ॥ तया सार्धं वनगतो ह्यगमन्यरनाश्रमम् ॥ २ ॥ मा मखीभिः परिवृता विचिन्वन्त्यप्रिपान्वने ॥ बल्मीकरन्ध्रे ददृशे
 स्तथोते इव ज्योतिषी ॥ ३ ॥ ते दैवभोदिता बाला ज्योतिषी कण्ठकन वै ॥ अनिध्यन्मुग्धभावेन मुग्धवामृक् ततो बहु ॥ ४ ॥ शकृन्मूत्रनि-

धुमविका लोग अन्धेय मय । तृणविन्दुको यज्ञ बढाउने की सबै विशालवंश राजा थिए ॥ ३६ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे नवमस्कन्धे नेशाली भाषाटीकायां द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥
 (यद्यपि अपवन र देवी सुकन्याको हुनान्त र श्रीवलागमको रेवतीमित विवाह)—श्रीगुरुदेव अनुदूत—हे राजन् ! वस्तो पनि कहिल्ल कि ननुका छोरा राजा जयपति वेदहरूका
 तत्वज्ञान थिए, किनकि उनले अक्षिरागोत्र णका ऋषिहरूको यज्ञमा दोस्रा दिवसको कर्महरू उनलाई मिलाएका थिए ॥ १ ॥ तिनको योदी कमलनयनी कन्या थिन्—जसको
 नाम थियो कुन्दन्या । एतः समय सुकन्या सहित वनमा गएका क्षयाति शर्या अपवन ऋषिका आश्रममा पुगे ॥ २ ॥ सुकन्या आफ्नी मखीहरूवित त्यस वनको सोन्दर्य हेर्दै
 हलिरहेकी थिएन् । त्यसै बखत उनले कुनै योदा वन्मीक (कमर) का माना गालबाट वुनाविगेर जस्तै दृष्टा ज्योति टल्केको देखिन् ॥ ३ ॥ अनि ती बालाले बिनागोको
 प्रणामपछ मुखमात्रल योदा काँटा लिएर ती दुवै ज्योतिमा बाँचिदिइन्, अपनार निकै नरगत वन लाग्यो ॥ ४ ॥ त्यसै बखत महाराज क्षयातिका सेनाका सैनिकहरूको

मल, मृत् अवच्छिद्य भयो । यस्तो अतिक्रम देखेर राजर्षि क्षयाभिले अनिष्टय विस्मित मारले आपना सैनिकहस्ताई मोधे—॥५॥ 'तिमीहकले भृगुवंशी महर्षि च्यवनको कुनै अपकार त
 गरेको ? मलाई त यस्तो कागिहको छ-हामीहकमध्ये हर्मने मन्त्रय तिनको आश्रममा कुनै अनर्थ गरेको छ' ॥ ६ ॥ अनि अन्त्यने हठाउँदै मुकुन्दा पितामिह मर्दिन्—'हे पिताजी !
 देखे केही अराराध अवश्य गांकी छु, किनकि यहाँ नपाई मैले दुइटा ज्योतिषा कौटिले चोचिदिएकी छु' ॥७॥ आफ्नो छातीका हुना मुनेर राजा क्षयाभि आतिथ र बन्सीहले दासिएका
 प्यवन्न हुनिकहाँ गएर उनलाई 'इहाउन लागे ॥ ८ ॥ केही केपछि हुनिको अभिप्राय जानेर राजाको आफ्नो कन्या उनैलाई मुष्पिदिथ र त्यस सङ्कटबाट मुक्त गर्दै, आज्ञा लिएर
 समाहित चितले आफ्नो बक्षमा फर्किए ॥९॥ यता मन्त्र्याले ती महाकाशी च्यवन हुनिको पतिरूपमा गएर उनको भनोवृत्ति जानी निकै साधबानीपूर्वक सेवा गरेर उनलाई प्रमत्त
 पारिदिन् ॥१०॥ एक दिन उनको आश्रममा दुवै बाँधिनीकुमार आए, उनको परोक्षित सकार गरेर च्यवन हुनिले भने—'तिमी दुवै यो काम गर्न तयर्थ छौ, मतः मलाई पुनारवस्था

रोधोऽभूत्सैनिकानां च तत्क्षणात् ॥ राजर्षिस्तमुपालक्ष्य पुरुषान्विस्मितोऽब्रवीत् ॥ ५ ॥ अप्यभद्रं न युष्माभिर्भार्गवस्य विचेष्टितम् ॥ व्यक्तं केनापि
 नप्यस्य कृतमाश्रमदूषणम् ॥ ६ ॥ मुकुन्दा ग्राह पितरं भीता किञ्चित्कृतं मया ॥ द्वे ज्योतिषी अजानन्त्या निम्नने कण्ठेन च ॥ ७ ॥ द्रुहितुम्-
 क्ष्वः श्रुत्वा शर्यातिर्जातसाध्वसः ॥ मुनिं प्रमादयामाम वल्मीकान्तर्हित रानेः ॥ ८ ॥ तदभिप्रायमाज्ञाय प्रादाद्द्रुहितरं मुनेः ॥ कृच्छ्रान्मुक्तस्तमाम-
 न्य पुरं प्रायात्समाहितः ॥ ९ ॥ मुकुन्दा च्यवनं प्राप्य पतिं परमकोपनम् ॥ प्रीणयामास चित्तज्ञा अप्रमत्ताऽनुवृत्तिभिः ॥ १० ॥ कस्यचित्तस्य
 कालस्य नामत्यावाश्रमागतौ ॥ तौ पूजयित्वा प्रोवाच दयौ मे दत्तमीश्वरौ ॥ ११ ॥ ग्रहं प्रह्वीष्ये सोमस्य यज्ञे वामप्यसोमपोः ॥ क्रियतां मे वयो
 रूपं प्रमदानां यदीप्सितम् ॥ १२ ॥ बाढमित्यूचतुर्विप्रमभिनन्द्य भिषक्तमौ ॥ निमज्जतां यवानस्मिन्हृदे सिद्धिर्विनिर्मिते ॥ १३ ॥ हयुवत्या जरया
 श्रुतदेहो धमनिसन्ततः ॥ हृद् प्रवेशितोऽभिर्या क्लीपलितविप्रियः ॥ १४ ॥ पुरुषान्त्रय उत्तस्थुरर्षिष्या वनिताप्रियाः ॥ पद्मस्रजः कुण्डलिनगनु-
 त्यरूपाः सुवामसः ॥ १५ ॥ तान्निरीदय वरासोहा मरूपान्मूर्ध्ववर्चमः ॥ अजानती पतिं साध्वी अभिनो शरणं ययौ ॥ १६ ॥ दर्शयित्वा पति
 तस्यै पातिव्रत्येन तोषितौ ॥ ऋषिमामन्त्रययतुर्विमानेन त्रिविष्टपम् ॥ १७ ॥ यक्ष्यमाणोऽय शर्यातिश्च्यवनस्याश्रमं गतः ॥ ददर्श द्रुहितु पाथे

प्रदानम् ॥११॥ तिमी को रूप र बेगो अवस्था यस्तो तुल्यादेको पुन पुवती स्त्रीहकलाई मनपरास् । त्यसको साटो र तिमीहकलाई सोपयानको अधिकार नभए पनि यक्षता सोपारको
 माग प्रदान गर्हेला । १२ ॥ ती वैद्य-भेटले च्यवन मुनिको अभिनन्दन गरेर 'हुन्छ' भनी अनि 'सिद्धयणल बनाएका यस कुण्डमा स्नान गर्नुहस्' यति भनेर अगवस्थांले तीन मह्य-
 केवा पयनीहरू (नमोहरू) ले स्नान र च्याउगिर्वा छाला, पाकेका केडा आदिले अत्यन्त दुरुप देह हुने ती च्यवन मुनिलाई आफ्नो संगमने कुण्डमा प्रविष्ट गणए ॥१३-१४॥ यस्तो
 गन्तले वकाल कुण्डबाट अनि सुन्दर र कामिनीहरूका प्रिय तीन दुष्ट प्रकटबए । ती तीनैजना पयनाले रूपवान् थिए र पुष्पमाला कुण्डल र राजा वस्त्र पहिरेका थिए । १५ ॥
 ती हर्षजस्तै तेजस्वी तथा एकपमान रूपधारी तीनै जना पुरुषहकलाई देखेर परममाणी मुकुन्डाले आफ्ना स्वामी फिन्ड भकिन् । यसकारण तिनले दुवै आरिबनीकुमारहकलाई

‘नै शरणा हु’ भनिन् ॥१६॥ तिनको पातिशले सुन्तुह अश्विनीकुमारले उनलाई च्यवन मुनि चिन्हाइदिण र ती मुनिको आत्मा लिई विमानमा बसी स्वर्ग जाँदाए ॥१७॥ त्यस पछि केही समयपछिको कुरा हा-राजा शर्पाति यज्ञ गर्न उलत भई च्यवन ऋषिको आश्रममा गए । त्यहाँ उनले आफ्नी छोरीको नगीचे (गृह च्यवन मुनिको स्थानमा) धर्मनारायण समान तेजस्वी बाँटा अन्य पुरुषलाई उरस्थित देखे ॥१८॥ राजा शर्पातिके आफूलाई होमन आफ्नी छोरीसित केही रिसए रै गरेर आशीर्वाद पनि नदिए बन्तलाई-॥१९॥ ‘ऐ व्यभिचारी ! तँ के गर्न खोज्छस् ? के यस्तो ठानेर ‘पो मिखारी’ छुटो हुनाले मेरो काबको छैन’ बहे आफ्ना सर्वलोक-नमस्कृत पति च्यवन मुनिलाई बोला दिइए र उनलाई स्वामेर बाँटा बढी हिँड्ने आर पुष्पको चाकरी गरिरहेको छस् ? ॥२०॥ हे सरकुल-व्रज ! तेरो मनमा यस्तो विपरीत चारणा किन उत्पन्न भयो ? मेरो पो च्यवनलाई त कुलमा फसः

पुरुषं सूर्यवर्चस्प ॥ १८ ॥ राजा दुहितरं माह कृतपादाभिनन्दनाम् ॥ आशिषश्चाप्रयुञ्जानो नातिप्रीतमना इव ॥ १९ ॥ चिकीर्षितं ते किमिदं पतिस्त्वा प्रलम्बितो लोकनमस्कृतो मुनिः ॥ यत्वं जराग्रस्तसमस्तसम्मतं विहाय जारं भजसेऽमुमध्वगम् ॥ २० ॥ कथं मतिस्ते विगताऽन्यथा सतां कुलप्रसूते कुलदूषणं त्विदम् ॥ विभर्षि जारं यदपत्रपा कुलं पितुश्च भर्तुश्च नयस्यधस्तमः ॥ २१ ॥ एवं ब्रुवाणं पितरं स्मयमाना शुचिस्मिता ॥ उवाच तात जामाता तवैष भृगुनन्दनः ॥ २२ ॥ शशंस पित्रे तत्सर्वं वयोरूपाभिलम्बनम् ॥ विस्मितः परमप्रीतस्तनयां परिपस्वजे ॥ २३ ॥ सोमेन याजयन्वीरं ब्रह्मं सोमस्य चाग्रहीत् ॥ असोमपोरप्यश्विनोश्च्यवनः स्वेन तेजसा ॥ २४ ॥ हन्तुं तमाददे वज्रं सद्योमन्युरमर्षितः ॥ सवज्रं स्तम्भयामास भुजमिन्द्रस्य भार्गवः ॥ २५ ॥ अन्वजानंस्ततः सर्वे ब्रह्मं सोमस्य चाश्विनोः ॥ भिषजाविति यत्पूर्वं सोमादुत्था बह्विष्कृतौ लगाइदिन्छ, भिनकि तैले लज्जा । यामेर जार पुरुषलाई आश्रय दिएकी छस् । हे पाविनी ! तँ त आफ्ना पिता र पति दुवैको नै कुललाई नष्टमा लैजाने योजना बनाउँदै छस् ॥२१॥ आफ्ना पिताले त्यस्तो भनेछि ब्रह्महत्याको सुवन्पाले हाँसे भनिन्-‘हे पिता ! यी हजुरका जवाई भृगुनन्दन च्यवन मुनि नै हुन् ॥२२॥ अनि उनले जहरी-नलाई रूप र यावन प्राप्त भएको चियो, यो सबै ब्रह्मन्त आफ्ना पितालाई सुनाइन् । त्यसपछि राजा शर्पातिले मान्छे छक्क परेर आफ्नी छोरीलाई ठूलो प्रेमले अँडमाल गरे ॥२३॥ अनि महर्षि च्यवनले श्वर्पातिसित सोमयज्ञको अनुष्ठान गराई आफ्नो कर्तव्य निष्ठा तथा तपोबलले यी सोमपानका अनधिकारी अश्विनीकुमारलाई सोमरसको माम प्रदान गरे ॥२४॥ अनि श्रीग्रे नै क्रोधित हुने देवराजले तिसाई महाराज शर्पातिलाई मान्छेको निम्ति आफ्नो वज्र ताके, तर भृगुश्रेष्ठ च्यवनले वज्रसमेत उनको हात बीचमै स्तम्भित गर्था बहुधादिण ॥२५॥

७. ह्यश्विनो-वर्चस्प ॥ १८ ॥ राजा दुहितरं माह कृतपादाभिनन्दनाम् ॥ आशिषश्चाप्रयुञ्जानो नातिप्रीतमना इव ॥ १९ ॥ चिकीर्षितं ते किमिदं पतिस्त्वा प्रलम्बितो लोकनमस्कृतो मुनिः ॥ यत्वं जराग्रस्तसमस्तसम्मतं विहाय जारं भजसेऽमुमध्वगम् ॥ २० ॥ कथं मतिस्ते विगताऽन्यथा सतां कुलप्रसूते कुलदूषणं त्विदम् ॥ विभर्षि जारं यदपत्रपा कुलं पितुश्च भर्तुश्च नयस्यधस्तमः ॥ २१ ॥ एवं ब्रुवाणं पितरं स्मयमाना शुचिस्मिता ॥ उवाच तात जामाता तवैष भृगुनन्दनः ॥ २२ ॥ शशंस पित्रे तत्सर्वं वयोरूपाभिलम्बनम् ॥ विस्मितः परमप्रीतस्तनयां परिपस्वजे ॥ २३ ॥ सोमेन याजयन्वीरं ब्रह्मं सोमस्य चाग्रहीत् ॥ असोमपोरप्यश्विनोश्च्यवनः स्वेन तेजसा ॥ २४ ॥ हन्तुं तमाददे वज्रं सद्योमन्युरमर्षितः ॥ सवज्रं स्तम्भयामास भुजमिन्द्रस्य भार्गवः ॥ २५ ॥ अन्वजानंस्ततः सर्वे ब्रह्मं सोमस्य चाश्विनोः ॥ भिषजाविति यत्पूर्वं सोमादुत्था बह्विष्कृतौ लगाइदिन्छ, भिनकि तैले लज्जा । यामेर जार पुरुषलाई आश्रय दिएकी छस् । हे पाविनी ! तँ त आफ्ना पिता र पति दुवैको नै कुललाई नष्टमा लैजाने योजना बनाउँदै छस् ॥२१॥ आफ्ना पिताले त्यस्तो भनेछि ब्रह्महत्याको सुवन्पाले हाँसे भनिन्-‘हे पिता ! यी हजुरका जवाई भृगुनन्दन च्यवन मुनि नै हुन् ॥२२॥ अनि उनले जहरी-नलाई रूप र यावन प्राप्त भएको चियो, यो सबै ब्रह्मन्त आफ्ना पितालाई सुनाइन् । त्यसपछि राजा शर्पातिले मान्छे छक्क परेर आफ्नी छोरीलाई ठूलो प्रेमले अँडमाल गरे ॥२३॥ अनि महर्षि च्यवनले श्वर्पातिसित सोमयज्ञको अनुष्ठान गराई आफ्नो कर्तव्य निष्ठा तथा तपोबलले यी सोमपानका अनधिकारी अश्विनीकुमारलाई सोमरसको माम प्रदान गरे ॥२४॥ अनि श्रीग्रे नै क्रोधित हुने देवराजले तिसाई महाराज शर्पातिलाई मान्छेको निम्ति आफ्नो वज्र ताके, तर भृगुश्रेष्ठ च्यवनले वज्रसमेत उनको हात बीचमै स्तम्भित गर्था बहुधादिण ॥२५॥

त्यस्यै वेलादेहि सर्वे देवताहस्ते ती अधिनीकुमारलाई पनि सोमरसको यात्रा दिन स्वीकार गरे, जवलाई पहिले 'चैत्र' हुनाले सोमरस-पानको अधिकारबाट वञ्चित पारिराखेका थिए ॥२६॥ हे राजन् ! श्रवणालिका उवानबहि, आनत र भूरिपेण यो तीन छोरा उत्पन्न भए । तिनमा आनतबाट रेवतको उत्पत्ति भयो ॥२७॥ हे वज्रवृद्धन ! राजा रेवत समुद्रको मासमा कुशस्थली नामकी यौटी नगरी बसाएर त्यसमा बस्ने आनतादि देशहरूको राज्य गर्दथे ॥२८॥ ती रेवतका एक सय उत्तम छोरा उत्पन्न भए । तिनमा सबभन्दा जेठा ककुष थिए । राजा वज्रवृद्धी आफ्नी कन्या रेवतीलाई लिण्डर वर सोध्नको निम्ति कुनै प्रकारको रोक-छेक नहुनाले सगसग ब्रह्मलोकमा ब्रह्माजीको पुगे, तर त्यस बेला त्यहाँ नाच-गानको धूम-धाम थियो । त्यसै कारण कुरा-कानीको निम्ति बीच-मगाइ ती एकछिनसम्म बाहिरनै उभिरहे ॥२९-३०॥ त्यसपछि आदिदेव भगवान् ब्रह्माजीलाई नमस्कार गरेर उनले ब्रह्माजीलाई आफ्नो कारण बताए । त्यो सुनेर ब्रह्माजीले हाँस्दै भने-॥३१॥ 'हे राजन् ! तिम्रो जप-जमलाई यिनको वर मनोनीत गरेका थियौ, ती सबै कालको हल्लामा पसिस्के । यस बेला

॥ २६ ॥ उत्तानवर्हिर्नान्तो भूरिपेण इति त्रयः ॥ शयतिरभवन्पुत्रा आनताद्वैवतोऽभवत् ॥ २७ ॥ सोऽन्तःसमुद्रे नगरीं विनिर्माय कुशस्थलीम् ॥ आस्थितोऽमुद्गत् विष्यानानान्तादीनरिन्दम ॥ २८ ॥ तस्य पुत्रशतं जज्ञे ककुक्षिज्जेषमुत्तमम् ॥ ककुक्षी रेवतीं कन्यां स्वामादाय विभुं गतः ॥ २९ ॥ कन्यावरं परिप्रष्टुं ब्रह्मलोकमपावृतम् ॥ आवर्तमाने गान्धर्वे स्थितोऽलब्धक्षणः क्षणम् ॥ ३० ॥ तदन्त आद्यमानस्य स्वाभिप्रायं न्यपेदयत् ॥ तच्छ्रुत्वा भगवान्ब्रह्मा प्रहस्य तमुवाच ह ॥ ३१ ॥ अहो राजन्निरुद्धास्ते कालेन हृदि ये कृताः ॥ तत्पुत्रपौत्रनतृणां गोत्राणि च न शृण्वहे ॥ ३२ ॥ कालोऽभियातस्त्रिणवचतुर्युगविकल्पितः ॥ तद्गच्छ देवदेवांसो बलदेवो महाबलः ॥ ३३ ॥ कन्यारत्नमिदं राजन्नररत्नाय देहि भोः ॥ भुवो भारवताराय भगवान्भूतभावनः ॥ ३४ ॥ अवतीर्णो निजांशेन पुण्यश्रवणकीर्तनः ॥ इत्यादिष्टोऽभिवन्द्याजं नृप स्वपुरमागतः ॥ त्यक्तं पुण्यजनत्रासाद्भ्रातृभिर्दिश्ववस्थितैः ॥ ३५ ॥ सुतां दत्त्वाऽनवयाङ्गीं बलाय बलशालिने ॥ वदर्यास्यं गतो राजा तप्तं नारायणाश्रमम् ॥ ३६ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे नवमस्कन्धे तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

त मलाई तिनका पुत्र, पौत्र, नाती पराती तथा वंशधरको विषयमा पनि केही याद छैन ॥३२॥ अहिलेसम्म रुचाईसु चतुर्पुर्णोको समय स्वर्गीय भद्रमन्त्रको । यस निम्ति तिम्रो जाऊ । अब देवाधिदेव नारायणका अंशभूत महाबली श्रीवलरामले धृष्टोमा अवतार लिइसकेका छन् ॥३३॥ हे राजन् ! यी कन्यारत्न तिम्रो उर्नै नर-नरत्नलाई देऊ, जुन बलरामजीको श्रवण र कान्तन धेरै पवित्र छ, ती भूतभावन भगवान् यस बेला पृथिवीको मार हरण गर्नेको निम्ति आफ्नो अंशले अवतीर्ण भएका छन् । ब्रह्माजीको आज्ञा पाएर राजा वज्रवृद्धले उनलाई प्रणाम गरेर आफ्नो नगरमा फर्के, यसै बीच दिश्या-विदिश्यामा यसै उनका कप-वाञ्छवहलले यक्षहरूको भयले यस नगरलाई समर्थी त्यागिदिएका थिए ॥३४-३५॥ त्रयशक्ति महाबलवान् बलरामजीलाई उनले आफ्नी सर्वाङ्ग सुन्दरी कन्या रेवती दिए र स्वर्ग राजा ककुषको तरफ्पा गर्नेको निम्ति नारायणका पवनधामस्वरूप बदरिहाश्रमको निम्ति हिँडे ॥३६॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे नवमस्कन्धे ३० सर्गांशंश्च 'यन्मिष्ट' कृत नेत्रास्ते आपास्त्रिपायां तृतीयोऽध्यायः ॥३॥

(महाराज नामाय तथा अम्बरीकको वृषान्त)-श्रीशुकदेव मन्दुहन्त-मनुका छोरा बसन्त रात्रि पुत्र नामाय दिए, जबका वेडा दाजुने (अम्बरीक मोर) गुरुकुलबाट फर्केर आएकी आफ्नी कान्छी बहि ब्रह्मचारी एवं विद्वान् नामागलाई अंशमा केवल पिता नै दिएका थिए, अब केही थिएन ॥१॥ उसले गुरुकुलबाट फर्केपछि आफ्ना दाजुहरूसित सोप्यो-‘दाजु हो ! हजुरहरूले मेरो निमित्त के अंशको भाग लमाउनु भयो ?’ उनीहरूले भने-‘हामी पिताजीलाई नै तिमीलाई सुम्पिदिन्छौं ।’ त्यसमा उसले आफ्ना पिताजेलै गएर भन्यो-‘हे तात ! मलाई मेरा दाजुहरूले हजुरलाई नै मेरो अंशको रूपमा सुम्पेका छन् ।’ पिताले भने-‘बाबु ! तँ तिनका कुरा स्वीकार नगर ॥२२॥ हेर, भैरै बुद्धिमान् आगिरस मोरका ब्राह्मण बन्नु भन्ने तयार छन्, तर ती त्रैलोक्य छैटी दिन त्यो यज्ञकर्ममा केही भिडिदिन्छन् ॥३॥ अतः तिमी गएर उनीहरूलाई वैश्वदेवका ती इन्द्रमित्राभीष्टम्’ र ‘वज्रैन्दधियया’ इत्यादि दुई वृक्ष सुनाऊ । यस समाप्त गरेर जब ती स्वर्गलोक जानलाग्छन्, तब पञ्चबाट उत्रेको सबै धन तिमीलाई दिएर जानेछन् । यस निमित्त अब तिमी तुरुन्त त्यहाँ जाऊ ।’ यदि नामागले त्यसै गरे, जुन पिताले भनेका थिए । ती वृक्ष यक्षबाट उत्रेको धन नामागलाई दिएर (वर्म) गय ॥४॥५॥ धन तिने बेलाया यौटा कृष्णवर्ण पुरुष (रुद्र) ले उभर दिँदाबाट नामागसित भन्यो-उत्रेको धन मेरो

श्रीशुक उवाच ॥ नामागो नभगापत्यं यं तत् आतरं कविम् ॥ यविष्ठं व्यभजन्दाय ब्रह्मचारिणमागतम् ॥ १ ॥ धातरोऽङ्क किं मयं भजाय पितरं तव ॥ त्वां प्रमार्यास्ततोऽभाङ्क्युर्मा पुत्रक तदादथाः ॥२॥ इमे आङ्गिरसःसत्रमासतेऽद्य सुमेधसः ॥ षष्ठं षष्ठमुपेत्याहःकवे मुशान्ति कर्मणि ॥३॥ तांस्व शंसय सूते द्वे वैश्वदेवे महारमनः ॥ ते स्वयन्तो धनं सत्रपरिशेषितमात्मनः ॥४॥ दास्यन्त्यय ततो गच्छ तथा स कृतवान् यथा ॥ तस्मै दत्त्वा ययुः स्वर्गं ते सत्रपरिशेषितम् ॥५॥ तं कश्चित्स्वीकरिष्यन्तं पुरुषः कृष्णदर्शनः ॥ उवाचोत्तरतोऽप्येत्य ममेदं वास्तुकं वास्तुकं वसु ॥६॥ ममेदमुपिभिः रक्षमिति तदिह स्म नानवः ॥ स्यान्नो ते पितरि प्रश्नः पृष्टवान्पितरं तथा ॥७॥ यज्ञवास्तुगतं सर्वमुच्छिष्टमुच्छिष्टमृषःकचित् ॥ चक्रुर्विभागं रुद्राय स देवः सर्वमर्हति ॥८॥ नामागस्तं प्रणम्याह तवेश किल वास्तुकम् ॥ इत्याह मे पिता ब्रह्मञ्छिरसा त्वां प्रसादये ॥९॥ यत्ते पिताऽवदद्वर्मं त्वं च सत्यं प्रभाषसे ॥ ददामिते मन्त्रदेशे ज्ञानं ब्रह्म सनातनम् ॥१०॥ गृह्णाण द्रविणं दत्तं मत्सत्रे परिशेषितम् ॥ त्युक्त्वाऽन्तर्हितो रुद्रो भगवान्सत्यवत्सलाः ॥११॥

हो ॥६॥ मनुपुत्र नामागले भने-‘श्वसिहरूले यो धन मलाई दिएका हुन् । अतएव यो धन मेरो हो ।’ त्यसमा रुद्रले भने-‘हामी दुवैको विवादमा तिम्रा पितालाई नै मध्यस्थ राख्नु उपचित छ । यदि नामागले यस विषयमा आफ्ना पितासित गएर प्रश्न गरे ॥७॥ उनका बाबुले भने-‘केही भन्ने हुने समय श्वसिहरूले यस्तो निश्चित गरिदिएका छन्-पञ्चभूमिको क्षेत्र सारा धन रुद्रको भाग हुनेछ । अतः यो धन रुद्र भगवान्लाई मिल्नुपर्दछ ॥८॥ यदि सुनेपछि नामागले फर्केर गई रुद्रदेवलाई प्रणाम गरेर भने-‘हे भगवान् ! यी त्रैलोक्य हजुरका नै हुन्-मेरा पिताको वचन छ । हे ब्रह्मन् ! म हजुरसित क्षमा माग्छिहेको छु ॥९॥ श्रीरुद्रले भने-‘हे सौम्य ! तिम्रो पिताले धर्मसंगत वचन भनेका हुन् र तिमी पनि सत्य बोल्छिहेका छौ । वैदिको अर्थ ज्ञानले तिमीलाई म सनातन ब्रह्मज्ञानको उपदेश दिन्छु ॥ १० ॥ साथै यो धन पनि तिमी नै लेऊ ।’ यति भनेर ती रुद्र भगवान् अन्तर्धान गए । राम्रो एकत्रपित्र भएर जो पुरुष विद्वान् र सत्यफलको बेलाया यो आरूपान् स्पर्शर मनन गर्दछ, त्यो विद्वान् तथा वैदिक बन्दछ र पछि गएर अचिन्त्यरूप नारायण भगवान्को

आत्मस्वरूपं यानि प्राप्तं यानि सकलं ॥११-१२॥ महाभाग नाभागवाटं दृष्ट्वा भगवद्भक्त एवं उदार-स्वभावः अम्बरीष उत्पन्नं मयि, जमलाई कहिल्यै प्रतिहत नहुने भएको ब्रह्मशापले पनि
 स्वर्गो यानि सकलो धियेन ॥ १३ ॥ परीक्षितले सोधे—हे भगवन् ! म ती परम बुद्धिमान् राजपति अम्बरीषको चरित्र सुन्ने इच्छा गर्दछु—जममाथि छाडिएको दुस्तर ब्रह्मदण्डसम्मले आफ्नो
 कुनै प्रभाव प्रवट गर्न सकेको धियेन ॥१४॥ श्रीशुकदेव भन्नुहुन्छ—हे राजन् ! ती महाभाग अम्बरीषले सप्तद्वीपवती इषिवी र यस भूतलमा प्राणीहरूको निमित्त अत्यन्त दुर्लभ र अविश्वत
 सम्पत्ति तथा अतुलित ऐश्वर्य पाएर पनि ती सबैलाई स्वप्नमा पाएको पदार्थहरू हैं मिथ्या ठानेका थिए । जमले गर्दा प्रत्यक्ष अज्ञानको अन्धकारमा डुबिरहन्छ, त्यसको नाश हुने
 उनलाई राज्ञी ज्ञान धियो ॥१५-१६॥ उनलाई भगवान् बाहुदेव तथा उनका साधुस्वभाव शक्तगणमा त्यो परम शक्ति प्राप्त थियो—जमले गर्दा सारा जगत्को सम्पत्ति माटोको डल्लो हैं
 तुच्छ ठानिने गरिन्छ ॥१७॥ ती शक्तवरले आफ्नो मन कृष्णचन्द्रका करणमा, आफ्नी प्राणी भगवान्को गुणगानमा, आफ्ना हात भगवान्को स्वच्छता राख्ने आदिमा, कानहरूलाई

य एतत्संस्मरेत्प्रातः सायं च सुसमाहितः ॥ कविर्भवति मन्त्रज्ञो गतिं चैव तथात्मनः ॥ १२ ॥ नाभागादम्बरीषोऽभूमन्महाभागवतः कृती ॥ नास्पृश-
 ब्रह्मशापोऽपि यं न प्रतिहतः कवित् ॥ १३ ॥ राजोवाच ॥ भगवन्नोतुमिच्छामि राजपेस्तस्य धीमतः ॥ न प्राप्नुयत्र निर्मुक्तो ब्रह्मदण्डे दुरत्ययः
 ॥१४॥ श्रीशुक उवाच ॥ अम्बरीषो महाभागः सप्तद्वीपवतीं महीम् ॥ अव्ययां च ध्रियं लब्ध्वा विभवं चातुलं भुवि ॥१५॥ मेनेऽतिदुर्लभं पुमां सर्वं
 तत्स्वप्नसंस्तुतम् ॥ विद्वान्निभमनिर्वाणं तमो विशति यत्पुमान् ॥१६॥ वासुदेवे भगवति तद्वक्तेषु च साधुषु ॥ प्राप्तो भावं परं विश्वं येनैदं लोष्टवस्तु-
 तम् ॥१७॥ स वै मनः कृष्णपदारविन्दयोर्योचांसि वैकुण्ठगुणानुवर्णन ॥ करो हरेर्मन्दिरमार्जनादिषु श्रुति चकारान्युतसत्कथोदये ॥१८॥ मुकुन्दलिङ्गा-
 लयदर्शने दृशौ तदभृत्पात्रास्पर्शोऽङ्गसङ्गमम् ॥ प्राणं च तत्पादसरोजसौरभे श्रीमत्तुलस्या रसनां तदपिंते ॥ १९ ॥ पादौ हरेः क्षेत्रपदानुमर्पणे शिरो
 हृषीकेशपदाभिवन्दने ॥ कामं च दास्ये न तु कामकाम्यया यथोत्तमश्लोकजनाश्रया रतिः ॥२०॥ एवं सदा कर्मकलापमात्मनः परेऽधिपत्ये भगव-
 योऽक्षजे ॥ सर्वात्मभावं विदधन्महीमिमां तन्निष्ठविप्राभिहितः शशास ह ॥२१॥ ईजेऽश्वमेधैरधियज्ञमीश्वरं महाविभूत्योपचिताङ्गदक्षिणः ॥ ततैर्वसिष्ठसि-
 तगौतमादिभिर्भन्वन्व्यभिलोतमसो सरस्वतीम् ॥ २२ ॥ यस्य कृतपु गोविर्णिः सदाशा ऋविजो जनाः ॥ तुत्यरूपाश्चानिमिषा व्यदश्यन्त सुवाससः

भीमच्युतको वषा सुन्नमा, आँखालाई भगवान्को मूर्ति र मन्दिर हेतिरहनलाई, आफ्ना यज्ञहरूलाई भगवद्भक्तका सेवामा, नासिकालाई भगवान्का करण-कमलमा पढाइएका तुलसीको
 त्रिमो ब्रह्मलाई अर्पित नैवेद्यादिमा पाउ, भगवान्का क्षेत्रादिपरो पात्रामा, वस्तुतः आर्षीकेयका करणको वन्दनामा र माला चन्दनादि सबै शोभ-सामग्री उनले यस निमित्त भगवन्-सेवामा
 लगाइदिएका थिए कि जसले उनलाई हरिमकहरूको आश्रित भएर रहने भगवत्योति प्राप्तहोस् ॥१८-२०॥ यसरी ती पञ्चपुरुष अधोक्षजलाई सबैका आफ्ना ज्ञानेर आफ्ना सबै रम्य अर्पण
 गर्ने भगवद्भक्त नासकहरूको आदेशले राज्य गर्नलागे ॥२१॥ उनले भन्वन् अर्थात् पारवाददेशमा सरस्वती नदीको प्रवाहको सम्मुख बसिष्ठ, अमित्र, गौतमादि आचार्यहरूद्वारा महान्
 ऐश्वर्यले सम्पन्न तथा धेरै-धेरै दक्षिणाहरूले युक्त अभ्येय यज्ञहरूद्वारा यज्ञपुरुष नारायणको यजन गरे ॥२२॥ तिनका सबै यज्ञहरूमा देवताहरू समेत सबै सदस्य र ऋत्विज पनि आफ्ना